Yeniçeriler

Reşad Ekrem Koçu

YENİÇERİLER

Reşad Ekrem KOÇU

Yeniçeriler

Deli rüzgârların kamçısı altında kabarmış, köpürmüş denizin yalçın kayalara gürül gürül atılışı gibi, her biri âdem ejderhası binlerce bekâr uşağı erkeğin ağzından çıkan bir gülbank, yeniçerilerin sesi:

“Allah Allah eyvallah
Baş üryan, sine püryan, kılıç al kan
Bu meydanda nice başlar kesilir hiç olmaz soran !..
Eyvallah !... Eyvallah !..
Kahrımız, kılıcımız düşmana ziyan Kulluğumuz padişaha ayan.
Üçler, Yediler, Kırklar
Gülbankı Muhammedi, nurı nebi, keremi Âli
Pirimize, hünkârımız Hacı Bektaş Veli
Deminde devranına hu diyelim !..
Huuuuuuuuuu !.. ”

Dört buçuk asır boyunca zaman zaman kendi kışlalarında,padişahın sarayında,cenk meydanlarında ve İstanbul şehri şehîrinin alanlar ile sokaklarında yükselmiş olan ve cihana meydan okuyan büyük laf...

Pirleri Hacı Bektaş Veli’ydi; bu asker ocağının kurucuları tarafından yeniçerilerin dinî terbiyesi, İslamiyet'i gayet pratik yollardan telkin etmesini bilen ve her türlü hatayı, kusuru rindane felsefeyle örten Bektaşî dervişlerinin eline bırakılmıştı.

Tarih kaynak ve vesikalarında “Zümrei Bektaşîyan" veya “Dudmanı Bektaşîyan" diye de anılan yeniçeriler yüz çizgileriyle ve beden yapılarıyla seçme güzel insanlardı.

Ocaklarının kuruluşu yıllarında esirlerin, sonra da devletin gayrimüslim anasırının çocukları, buluğ çağına yeni basmış körpe delikanlıları arasından toplandılar, sıkı askerî disiplin altında yetiştirildiler, çelik gibi tavlandılar. Kendilerini Âli Osman tahtında oturan padişahın kulları bildiler ve kullukla övündüler. Padişahlık müessesesi de yeniçerileri öylesine benimsedi ki, bu asker ocağının kütük defterine 1 numaralı nefer olarak daima tahtta oturan padişahın adı yazıldı.

Yeniçerilerin tek hüner ve kıymeti demir pençelerindeki palayı hedefine pek yaman ve amansız indirmesiydi; o zağlı palanın karşısında cihanı üç asır titretti.

Tarihimizdeki zincirleme zaferler, parlak, çok parlak zaferler, onları kazanmış olan ordumuzun kadrosuna baktığınız zaman hakikati görür ve teslim edersiniz ki, yeniçerilerin eseri değildir, fakat o zaferlerde yeniçerilerin hissesi pek büyük olmuştur.

Tarihimizi çok iyi bilen Yahya Kemal Beyatlı gazellerinden birini yeniçeri şanında yazmıştır, büyük şair yeniçeriyi övmekte haklıdır:

“Vurpençei Ali’deki şemşir aşkına
Gülbankı asumanı tutan pir aşkına
Vur ruhi pür fütuhi Muhammed'le yekzeban
Fecri hücum, içindeki tekbir aşkına... ”

Yeniçeri yaya askerdi. Asırlar boyunca İstanbul’dan kalktılar, batıda Belgrad’a, Budin’e, Viyana’ya; doğuda Bağdat'a, Tebriz’e, Karabağ’a; şimalde Bender'e, Hotin’e, Rusya stepleri ile Polonya ovalarına; cenupta Halep'e, Şam’a, Kahire’ye, kum çöllerine, orduda herkes atlıyken yalnız onlar yaya gittiler, şahadet şerbetini içmeyenleri yaya döndüler. Bu seferler beş ay, sekiz ay, bir buçuk yıl, üç yıl sürmüştü.

“Olup yeniçeri çektim cefayı
Piyade eyledim nice gazayı ”

diyen Koca Mimar Sinan Ağa bir yeniçeriydi, elli yaşından sonra Kanunî Sultan Süleyman'ın başmimarı oldu ve o haşmetli devri yeryüzünde Türk yapı sanatının şaheserleriyle tespit etti.

Yine o Yeniçeri Ocağı'ndan bir cihan imparatorluğu olan OsmanlI Devleti'nin en yüksek siyasî mevkilerine, sadrazamlığa kadar yükselenler oldu.

İçlerinden çıkan kahramanların maceraları tarihimizde birer hamaset destanıdır; tarih kaynaklarımız şöyle bir karıştırılınca binlerce isim sayabiliriz; şu anda birkaçı celadet timsali halinde gözümün önündedir. Varna'da Hızır, İstanbul surları üstünde Murad, Burak Adası deniz cenginde Tozkoparan İskender ve İstolni Belgrad'da 45 000 kişilik bir düşman ordusuna sekiz silah arkadaşıyla meydan okuyan Yahya gibi...

İnsan eli hem kurucu, hem yıkıcıdır. Daima silah altında bulunan yeniçeriler bir kuvvetti. Onu siyasî ihtirasları yolunda kullananlar ateşle oynadılar ve Âli Osman Devleti'ne en büyük ihanette bulundular. Siyasî ihtiraslara alet edildikten sonradır ki, şöhreti cihanı tutmuş olan o disiplinli asker, cenk yollarında serdarlarına karşı ayak diredi. Padişahtan vezir kelleleri istedi ve hatta padişahına karşı isyan etti. Yeniçeri ihtilalleri tarihimizin kanlı yapraklarıdır.

Nihayet XVIII. asır ortalarında yeniçeri yapılmak üzere oğlan devşirme usulü kalktı, Yeniçeri Ocağı'nın kapısı, herkese, ardına kadar açıldı, ocak haşarat güruhuyla doldu, o güzide asker şehir eşkıyası oldu. Cehlin ve taassubun gılzeti içinde, bütün ileri gelişmeleri köstekledíler. Tarihimizin yaprakları, yeniçerilerin irtica ayaklanmalarıyla da kana bulandı.

XVII. asır sonlan ile XVIII. asırda zincirleme hezimetler, ağır bozgunlar da yeniçerilerin yüzünden değildir, fakat o bozgunlarda da cengâver asalet ve necabetini kaybetmiş yeniçerilerin hissesi pek büyüktür.

Nihayet ocağın 1 numaralı neferi olan Sultan II. Mahmud, efradı her türlü şenaat ve rezalette pervasız olan Yeniçeri Ocağı’nı kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırmaya mecbur oldu. Bu kanlı darbe tarihimize “Vakai Hayriye" (Hayırlı Vaka) adıyla geçti.

Kuruluşundan Vakai Hayriye’ye kadar Yeniçeri Ocağı’nın zengin bir tarihi vardır, işte efendim, biz kitapta o şayanı dikkat yaprakları açacağız.

Yeniçeri Ocağı kimler tarafından ve niçin kuruldu ? Nasıl gelişti ? Bu asker ocağının teşkilatı, ananeleri, âdetleri nelerdi ? Kışlalarında nasıl yaşadılar, gazalara nasıl gittiler, ihtilalleri nasıl çıkardılar, neler yaptılar ? Ocaktan yetişmiş iyi ve kötü şöhretleri kimler oldu ve bir gün nasıl yok oldular ?

Yeniçeri Ocağı’nın zengin tarihi içinde öyle yapraklar da vardır ki, tomar tomar hikâye ve roman müsveddeleridir, işlenmek için usta kalemleri beklemektedir.

Ocak niçin ve nasıl kuruldu

En salahiyetli bilginlerimiz Yeniçeri Ocağı’nın kuruluşunu, Osmanlı Devleti’nin ilk elli yılı içinde Rumeli’de süratle gelişen fütuhatın doğurduğu zaruret olarak gösterirler.

Bu görüşe göre ülkeler, Anadolu’nun Müslüman-Türk halkının sel gibi akan kanı pahasına alınmaktadır. Anadolu köylüsü, kendisi tarlada sapanını ve kasabada işini bırakıp silahlanmış, atlı yahut yaya, gaza yollarına düşmüştür, akıncı gönüllüler ordusu olmuştur. Fevkalade yararlılıklar gösterenler akıncı kafilelerinin başbuğluklarına yükselmektedirler. Bu ordunun, başbuğlarının şahsî otoritelerinden gayri, nizamî töresi yoktur. Cengâverler diledikleri zaman koptukları yerlere dönmektedirler. Süratle gelişen fütuhatın devamı için, hem Anadolu’nun Müslüman-Türk halkından gayri kılıç tutacak yeni ellere, hem de daima silah altında bulunacak bir asker ocağına son derece ihtiyaç vardır. Bunun için de evvela harp esirleri arasından ve sonra fethedilmiş ülkelerin gayrimüslim ve gayri Türk ahalisinden, vücut yapıları, sert asker hayatına elverişli, yüz çizgilerinde de merdane güzellik ifadesi bulunan erkek çocuklar seçilmişler, İslam imanı telkin edildikten sonra kısa süren, fakat çok sağlam bir terbiye ve talimle bu oğlanlar yeniçeri, yeni asker olmuşlardır.

Ben, Yeniçeri Asker Ocağı’nın kuruluşu sebebini bu kadar basit görmüyorum.

Bu asker ocağı Osmanlı Devleti'nin ilk elli yılı içinde süratle gelişen fütuhatın devamında çok önemli bir yer almış olmakla beraber, kuruluşundaki gaye tamamen ayrıdır, Yeniçeri Asker Ocağı, Ortaçağ'ın sonlarında derebeylik (feodalite) rejiminin karşısında Anadolu Türklerini

merkezî bir idare altında toplamak isteyen Osmanoğulları hanedanının mutlakıyet idaresini korumak için kurulmuştur.

Yeniçeri gülbankında “Kulluğumuz padişaha ayan...” sözü bu yönden bilhassa şayanı dikkattir. Her şeyden evvel Osmanlı hanedanının merkezî mutlakıyet idaresini korumak yolundaki hizmetleri padişahlar tarafından da takdir edilmiş ve bu asker ocağına Osmanlı ordusunda çok mümtaz bir yer verilmiştir. Başta ilk taht şehri Bursa, Rumeli’de bir taht şehrini andıran ordu merkezi Edirne ve ikinci taht şehri İstanbul gelmek üzere, devletin bütün iç kaleleri ile sınır kalelerinin asayişi, inzibatı ve muhafazası, ileride tafsilatıyla anlatacağız, yeniçerilerin sadakatine emanet edilmiştir. Yukarıda da söylemiştik, tahta oturan her yeni padişahın adı da bu asker ocağı kütüğüne 1 numaralı nefer olarak yazılmıştır.

Osmanlı hanedanının tarih sahnesine girdiği sıralarda derebeylik asırları olan Ortaçağ artık kapanıyordu. Kalkacak derebeylik rejimi yerine Yeniçağ’ın yeni bir devlet sistemi olacaktı. Bu yeni sistemin, yeni hanedanların kuracakları merkezî mutlakıyetler olacağını Osmanoğulları gösterdi.

Ortaçağ kapanırken, halkının ekseriyetini Müslüman Türkler teşkil eden Anadolu, çok büyük bir içtimai buhran içindeydi. Biz bu buhran üzerinde durmayacağız; bu çok ağır mevzuu üniversitelerimizin Türkiye tarihi kürsülerinde oturanlara bırakıyoruz. Şu kadar kaydedelim ki, o asırlar için İslamiyet'in tefekkür kaynağı olan medrese, Anadolu'nun Müslüman-Türk âleminin kurtuluşunu Osmanoğullarının merkezî bir mutlakıyet kurmasında gördü ve bu yeni hanedanı bütün kudret ve celadetiyle destekledi. Çandarlı Kara Halil ve Karamanlı Kara Rüstem adında iki büyük molla, Osman Gazi’nin torunu Murad Hüdavendigâr’ın siyasî müşavirleri, nazırları oldular; ferdî mülkiyeti kabul etmeyen, İslam adabına uymayan bir materyalizmle masum ve cahil halk kitlesine cazip görünmeye çalışan

bozguncu ve muhakkak ki çok tehlikeli bir cereyana karşı Müslüman-Türk birliğini koruyacak Osmanlı mutlakıyetinin ilk teşkilatını yaptılar, kurdukları müesseselerin başında da, daima silah altında bir asker ocağı yeniçeriler oldu. Bu askerin aile bağı olmayacaktı, her nimeti, lütfü padişahtan görecekti ve onun uğrunda gözünü kırpmadan ölecekti. Yeniçeri Asker Ocağı'nın kurucuları bu askeri yetiştirmeye muvaffak oldular.

Başarıları iş çok büyüktür. Bir Ortaçağ adamı olup cihangirlik sevdasıyla ve kaba nahvetiyle Anadolu'yu istila eden Aksak Timur, bu memleketten çekilince Osmanoğullarının idare sarsıntısını fırsat bilen bu bozguncular, Simavnakadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve onun müritleri Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa gibi ihtilalcilerin idaresinde yer yer ayaklandılar. Anadolu'da Türklüğü ve Müslümanlığı eritip yok edebilecek bu ihtilalleri yeniçerilerin amansız kılıcı bastırdı.

Çoğu kalem sahipleri Osmanlı tarihinin bu ilk yapraklarını sathî bakışla karıştırıp, bu tarihî hakikati görememişlerdir. Bunların içinde bazıları da millî bir taassup güderek yeniçerileri, bir Türk devleti olan Osmanlı Devleti'nde "gayri Türk anasır, devşirmeler" diye adeta Türk düşmanı gibi göstermek gaflet ve garabetine düşmüşler ve düştükleri bu hata çukurunda saplanıp kalmışlardır.

Evet, yeniçeriler devşirme usulünün kalktığı XVII. asır sonlarına kadar hep gayri Türk anasırdan toplanmıştır. Fakat unutmamalıdır ki "milliyet" fikri XVIII. asır sonunda yayılmıştır.

Milliyet cevheri de "kan"dan ziyade kültürdedir. Kültürün vasıtası olan dildedir. Yeniçeri, küçük yaşta anadilini terk etmiş, Türkçe konuşmuştur, Türkleşmiştir. Yeniçerinin kılıcı Türk bayrağının altında parlamıştır, Türk zaferlerinin şan ve şerefine büyük hisselerle iştirak etmiştir.

Yeniçerilerin tarihçesini şu bölümler üzerine topladım:

I. Acemi Oğlanlar Ocağı; Pençik oğlanları ve Devşirme oğlanları.

Acemi Oğlanlar Ocağı

Pençik oğlanları Devşirme oğlanları

Pençik oğlanları

Yeniçeri Asker Ocağı'nın kurulması yolunda ilk fikri ortaya koyan Karamanlı Molla Kara Rüstem'dir. Bu büyük devlet adamının doğum tarihi bilinmiyor İlk Âli Osman tarihlerini yazanlar ondan "danişment", bilgili adam diye bahsederler, Rumeli'de Edirne'nin az sonra da Zagra'nın akıncılar eliyle fethi üzerine Karaman'dan Bursa'ya gelen bu zat Sultan I. Murad'ın kadıaskeri Çandarlı Kara Halil'le buluşur. O tarihlerde kadıasker, hanın (padişahın) siyasî ve adlî müşaviridir, bugünkü tabirlerle hem başvekil, hem adliye vekilidir. Bu tarihî buluşma en eski kaynaklarımızda şöylece nakledilir:

Molla Rüstem Kara Halil'e,

- Akıncı gazilerin aldıkları esirlerin beşte biri Tanrı buyruğun-da padişahındır, niçin almıyorsunuz?.. der.

Kara Halil de bu teklifi Sultan Murada arz eder, o da,

-Tanrı buyruğu ne ise onu yapın!.. der.

Bunun üzerine akıncı gazilerin elindeki her beş esirden birinin padişah adına alınmasına karar verilir. Alınacak esiri seçme hakkı padişaha aittir. Esir başına 125 akçe kıymet biçilir, elinde beş esiri olmayan esir başına *2* akçe verir. Tanrı buyruğu gereğince alınan bu vergiye "beşte bir" manasında "pençik resmi" adı verilir.

Padişah adına alınacak esirlerle padişahın hükümdarlık haklarını koruyacak bir asker ocağının tesisine karar verilir, bu askere de "yeni çeri" (yeni asker) adı konulur. Kendi adına nispetle anılan meşhur bir Âli Osman tarihinin müellifi olan Âşıkpaşazade Derviş Ahmed Âşıkî, yeniçerinin vazifesini pek açık yazıyor:

"Gereklidir yeniçeri tapuda

Ki hanı gözleyeler her tapuda. ”

“Kapı”, padişahın temsil ettiği “devlet”tir, “tapu”, “tapuk" da padişahın hükümdarlık, “devlete tasarruf" hakkıdır.

Pençik resmine bağlanan esirler evvela erkek ve kadın, sağlam ve sakat olarak ayrıldı. Sonra sağlam erkekler altı çağ sınıfına taksim edilerek isimlendirildi.

1- Şirhar süt çocuğu, en çok üç yaşına kadar olanlar.

2- Beççe: yavru, üç-sekiz yaş arasında olanlar.

3- Gulamçe: oğlancık, sekiz yaşından on dört-on beş yaşına, buluğ çağına kadar olanlar.

4- Gulam: oğlan, tüysüz erkek, buluğ çağından on sekiz yaşına kadar olanlar.

5- Sakallı: tüylenmiş gençler ile olgun erkekler.

6- Pir: ihtiyarlar.

Akıncı gaziler elinden padişah adına alınacak esirler ortadaki iki sınıf, sekiz-on sekiz yaş arası “gulamçe" ile “gulam"lardı. Bunlar vücut sıhhati, beden tenasübü ve yüz letafeti bakımından da seçkin olacaklardı.

Yeniçeri Asker Ocağının kurucuları, bilemem tabirim yerinde midir, usta bir bahçıvan dikkatiyle, bu askeri fideden yetiştireceklerdi.

Akıncı gazilerin ellerindeki esirlerin beşte birlerinden bu şekilde alınıp toplanacak oğlanlara da “pençik oğlanı” adı verildi.

Ellerinde kadın, kız, sakat erkek, sekiz yaşından küçük sabi oğlancık, “şirhar” ve “beççe” ve on sekizinin üstünde erkek, “sakallı” ve “pir” esir bulunanlar da padişaha esir başına 25’er akçe pençik resmi ödeyeceklerdi.

Büyük gelirdir; Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşu sırasında padişahın böyle bir gelire ihtiyacı da vardır.

Mesela bir akıncı gazinin elinde pençik oğlanı vasfında iki esir oğlan bulunabilir, elinde fazla esir de yoktur, padişahın bu iki oğlanı parasız alabilmesi için bu gazinin elinde on esir bulunması lazımdır. Bu adamın iki esir için ödemekle mükellef olduğu pençik resmi 50 akçe, padişahın alacağı iki pençik oğlanının kıymeti ise 250 akçedir. O zaman bu akıncı gaziden pençik resmi alınmayacak ve üstelik kendisine 200 akçe verilip elindeki iki oğlan alınacaktır.

Pençik oğlanları aydındır ki, esirlerin en güzideleri, kıymetlileridir, akıncıların bunları saklayıp kaçırmaması için de nezaret vazifesi Rumeli'deki akıncı beylerinin en ünlüsü Evrenos Bey'e verildi.

Pençik resmi ile pençik oğlanları Rumeli'den Anadolu'ya geçit iskelesi olan Gelibolu'da tahsil edilecek, toplanacaktı, bu büyük, mesuliyetli iş de ilk teklif sahibi Karamanlı Molla Rüstem'e verildi. Kara Rüstem Bursa'dan Gelibolu'ya gidip yerleşti. Orada ne kadar kaldığı bilinmiyor. Herhalde Yıldırım Bayezid zamanında olacaktır, bu Molla Rüstem Bursa'da ölmüştür.

Çok sonraları yaşamış olan müverrih Derviş Ahmed Âşıkî, bu büyük devlet adamını, şahsi servetini yapmasını bilmiş biri olarak gösteriyor ve hatırasmı şöylece hırpalıyor:

Molla Rüstem kendi ölümünden sonra on dört-on beş yaşlarındaki biricik oğlu için yüz yıl ömür tahmin eder ve çocuğun bu uzun ömrünün her gününe 100 fılorin altın harçlık koyar, küçük delikanlıya bu hesap üzerinden 3 650 000 altınlık bir miras bırakıp göçer.

Fakat sefih mollazade babasının ölümünden sonra ancak yedi sene yaşar ve XIV. asır Bursası'nda bu muazzam serveti bu yedi yıl içinde yer, bitirir. Yalınayak, yarım pabuç bozahanede kebap çevirici olur ve nihayet yirmi iki yaşlarında Bursa hisarında Eski Hamam'ın külhanında sefilane ölür,

kefenini bile babasının Firuz adında azatlı bir kölesi temin eder, hayırsız evladı Molla Rüstem'in türbesine defneder.

Müverrih "Bunca meblağı neye verdi kim böyle tez harcandı ?" diye sorarak bir misal naklediyor: sefih gence bir adam bir tazı getirmiş, 100 filorin ile 1000 akçelik bir at ve kaftan vermiş. Falan bağda tavşan var demişler, bu haberi verene 100 altın vermiş, tazısını alıp o bağa gitmiş ve tavşanı ininden çıkarana 100 filorin vereyim demiş, haber veren ininden çıkarmış, fakat tazı tavşanı tutmamış, oğlan kızmış, bir kılıç çalıp tazıyı öldürmüş, ama vaat ettiği 100 altını vermiş.

Derviş Ahmed çok mübalağalı konuşmuş olduğunu hissetmiş olacaktır ki, "Bu hikâyeyi o kefen saran Firuz'dan dinledim, vallahi ziyade yazmadım..." diyor ve hemen hikmet yollu bir kıta yazıyor:

"Oğul bedbaht ola bisaadet
Ona mal komak oldu zişt (kötü) âdet
Kim anı harc ide fisk ü fücura
Yiye hîz oğlan, ya kahbe avret. "

Yıldırımın'ın Niğbolu zaferi gösterdi ki pençik oğlanları kesin olarak temsil edilmişler, Osmanlı- Türk ve Müslüman olmuşlardır

Esir kafileleri arasından "pençik oğlanı" olarak seçilmek, evvela muhakkak ki sekiz-on sekiz yaş arasında vücut yapısı sıhhatli ve endam tenasübü ile yüz çizgileri letafetine sahip oğlanlar için bir saadetti.

Bu kıymette bir oğlancık, küçük delikanlı pençik oğlanı seçilmediği takdirde eğer yolunu bulup kaçamazsa esir, köle kalacaktı, ilk sahibinin elinde veya satılacağı başka ellerin mutlak tahakkümü altında hürriyetinden

mahrum, dolayısıyla zelil yaşayacaktı. Yahut bu zilleti duymaması için insanlığının şeref idraki nasırlaşacaktı.

Halbuki pençik oğlanı seçilince, hana (padişaha) mutlak sadakatle bağlanmak şartıyla evvela hürriyetine kavuşuyordu.

Yiyecek, içecek, giyecek düşünmeyecekti. Bir kışlası olacaktı. Günlük hayatı asker disiplininin programı içinde geçecekti. Bir asker ocağının ağır işlerine katlanacaktı, vücudu bu ağır işlerle tavlanacaktı, fakat bu disiplin ne kadar sert, bu işler ne kadar ağır olursa olsun esaret değildi. Üstelik boğaz tokluğuna da değildi. Her ihtiyacı temin edildiği halde padişah kendisine gündelik para verecekti. Basit bir nefer olarak gireceği asker ocağında sadakat, hizmet, liyakat, fedakârlık karşılığı zabitliğe, hatta kumandanlığa yükselecekti. Uzak da görünse, o basit neferin istikbali parlaktı.

Gılzete düştüğümü zannetmiyorum; hür insanın hakları arasında nefis lezzetini tatmak da vardır. Yeniçeri, bu asker ocağından emekliye ayrılıncaya kadar evlenmekten men edilecekti, fakat, ileride anlatacağız, eli yaman silah tutan bu zinde erkeklerin kadın ihtiyacı dalii düşünülecekti.

Esir oğlanlar için pençik oğlanı seçilmek, esarette kalma karşısında büyük saadet olmakla beraber, onu yeniçeri hayatının disiplinine intibak ettirmek, onu bütün hüviyetiyle yeniçeri yapmak kolay iş değildi.

Sekiz-on sekiz yaş arasındaki bu oğlanlara evvela Türkçe öğretilecekti.

Bu arada karakterleri işlenecekti; disiplinli ve meşakkatli asker hayatı için acemilikleri törpülenecekti.

Yeniçeriler, daima padişahın yanında, en kıdemsiz neferi dahil, verilecek emre hazır, bu emrin mutlaka yerine getirilmesi yolunda ölümü göze almış bir kıtai muntazıra olacaktı. Bunun içindir ki pençik oğlanının yeniçeri olmasından evvel, geçireceği talim ve terbiye devresi için Gelibolu'da bir “Acemi Oğlanlar Asker Ocağı” kuruldu. Pençik oğlanları evvela “acemi oğlanı”, sonra “yeniçeri” oldular.

Yeniçeri Ocağı’nın ve yeniçerinin yetiştiği Acemi Oğlanlar Ocağı’nın kendi kuruluş devrinden kalmış vesikalar yoktur. En eski Âli Osman tarihleri dahi çok sonraları kaleme alınmış eserlerdir. Bunların arasında Derviş Ahmed Âşıkî pençik oğlanlarından bahsederken şöylece anlatıyor:

“...Hayli oğlanlar toplandı. Hana (Sultan I. Murad’a) getirdiler. Kadıasker Çandarlı Halil,

- Bunları Türk’e verelim Türkçe öğrensinler... der.

Onun dediği gibi oldu. Günden güne çoğaldılar, tamam ki Müslüman oldular. İslamiyet'e tam intibak edinceye ve Türkçe’yi öğreninceye kadar Türk bunları bir nice yıl kullandı. Kapıya (devlet kapısına, padişaha) getirdiler.”

Oruç Bey’in Âli Osman tarihinde ise bir katrecik daha tafsilat veriliyor:

“... Oğlanları Anadolu’da Türk kavmine ulaştırdılar, çift sürdüler ve hem Türkçe öğrendiler, üç yıl, dört yıl sonra götürüp kapıda yeniçeri ettiler... ”

Müverrihlerin “Türk” dedikleri Anadolu köylüsüdür. Bu kayıtlara göre pençik oğlanları akıncı gaziler elinden toplandıktan sonra İslam dini adabı ve Türkçe öğrenmek için Anadolu köylüsüne dağıtılmıştır ve onların yanında en az üç dört sene yaşamış, ırgat olarak çalışmışlardır.

İlk yeniçeri kıtalarının Osmanlı-Türk ordusunda ne zaman yer aldığı kesin olarak söylenemez; fakat bir tarih hakikatidir ki Murad Hüdavendigâr’ın son meydan muharebesi, zaferi kazandıktan sonra şehit olduğu Kosova Sahrası'nda yaya asker yeniçerinin zafer hissesi büyük olmuştu.

Haçlı müttefikler ordusu 100 000 kılıç, Türk ordusu 40 000 kılıçtı. Türk ordusunun merkezinde de padişah ile veziri Çandarlı Ali Paşa’nın kumandasında yeniçeriler bulunuyordu.

Berat Kandili gecesine rastlayan 15 şaban 791 ve 9 ağustos 1389 pazartesi günü Türklerin ezici, kahhar bir zafer kazanması için yalnız beş saat kâfi geldi.

Kosova'dan yedi sene sonra Yıldırım Bayezid Niğbolu Kalesi önünde çok daha mağrur ve çok daha kuvvetli bir Haçlı ordusunu sadece yenmekle kalmadı, imha etti.

Başta Fransızlar gelmek üzere İngilizler, İskoçyalılar, Almanlar, Polonyalılar, Bohemyalılar, Avusturyalılar, İtalyanlar, Macar kralının başkumandanlığı altında 130 000 kılıç olarak toplanmışlardı. Hepsi ağır zırhlı şövalyelerden mürekkep olan bu ordu o asır için o kadar azametli bir kuvvetti ki Macar Kralı Sigismund gururun son haddine vararak,

-Gökyüzü çökse, mızraklarımızın ucunda tutacağız!.. diye bağırmıştı.

1396 ağustosunun on sekizinde Severin'de Tuna'yı geçerek Türk topraklarına girdiler. Vidin'de ve Rahova'da kadın, erkek, pir ve civan, hasta ve çocuk ve ihtiyar bütün Müslümanları kılıçtan geçirdiler. Çoğu kadın ve çocuk ve ihtiyar 10 000 kişilik bir masum kafilesini de urganlarla bağlayıp Niğbolu önüne yarı çıplak, çırılçıplak sürüklediler. Yıldırım Bayezid Türk ordusuyla görününce bu on bin masum esiri de tüyler ürperten vahşetle orada boğazladılar. Bu katliamların hesabmı Türk hükümdarına vereceklerini hiç düşünmediler; Allah vardı, o kahhar ve adil kuvveti de unutmuşlardı.

Sultan Yıldırım Bayezid'in Niğbolu'ya götürdüğü Türk ordusunun 70 000 - 85 000 kılıç olduğu tahmin edilmektedir, kesin bilinen, bu kuvvetin içinde 30 000 kılıç yeniçeriydi.

O asrın eşsiz cengâverleri bilinen Fransız şövalyeleri Türklere karşı kazanılacak zaferin en büyük şeref hissesinin kendilerine ait olduğunu iddia ettiler ve evvela onlar saldırdılar. Fransız şövalyelerinin yaya yeniçeriler

tarafından çelik kıskaç içine alınarak imhası uzun sürmedi. Fransızların felaketini bütün düşman ordusunun bozgunu ve imhası takip etti.

Yeniçeriler şöhreti cihanı tutacak amansız palalarını,

- Rahova!.. Vidin!.. Rahova!.. Vidin!.. diye bağırarak indirmişlerdi. İki müthiş katliamın, iki iğrenç kahpeliğin intikamını alan bu yaya asker artık tamamen Osmanlı-Türk ve Müslüman'dı.

Aksak Timur'un karşısında Ankara bozgunundan sonra Yeniçeri Ocağı bir dağılma tehlikesi geçirdi

Sultan Yıldırım Bayezid'in padişahlığı, Yeniçeri Asker Ocağı'nı kuran babası Sultan Murad Hüdavendigâr'ın şehit edildiği Kosova Sahrası'nda, cenk alanında ilan edilmişti.

Yeniçeriler ilk girdikleri o kanlı meydan muharebesinde yeni ve genç padişahları Sultan Bayezid'in cengâverliğine hayran olmuşlardı. Daima onun yanında, Anadolu'daki Türk derebeyliklerinin ilhakı yolunda yapılan seferlerde kumandanlarına mutlak itaatleriyle temayüz ettiler, bir ara Sultan Bayezid'le beraber İstanbul'un kudret ve azameti cihanın dilinde dolaşan surları önünde göründüler. 1396 yılında yine başlarında padişahları, geceli gündüzlü cebri yürüyüşle Niğbolu'da,“Gökyüzü çökse, mızraklarımızın ucunda tutacağız!..” diye bağıran hepsi atlı ve gömgök zırhlı Haçlıların karşısına çıktılar, ayaklarının tozuyla girdikleri bu ikinci büyük ve kanlı meydan muharebesinde de ellerine verilmiş olan Müslüman-Türk kılıcını arşa astılar. Birkaç satır içinde toplayıp naklettiğimiz Yıldırım'ın Niğbolu zaferinden sonradır ki yeniçerinin adı bütün Avrupa'da yayıldı. Osmanlı padişahının bu daimî yaya askerleri yenilmez kuvvetti. Kosova'dan Niğbolu'ya kadar yapılan muharebelerden yeniçeri kıtaları muhakkak ki ağır can kayıplarıyla çıkıyordu; her muharebeden sonra Yeniçeri Asker

Ocağı, Acemi Oğlanlar Asker Ocağı'ndan alınan efratla, Acemi Oğlanlar Ocağı da pençik oğlanlarıyla besleniyordu.

Bu ilk yeniçeriler Osmanlı padişahının şahsına olan kesin bağlılıklarını yalnız zafer yollarında değil, mesuliyeti kendi kılıçlarına yüklenmeyen acı Ankara mağlubiyetinde de gösterdiler.

Aksak Timur bu son zaferini hasmı Yıldırım'a karşı kılıç üstünlüğüyle değil, Yıldırım'm uğradığı ihanet yüzünden kazanmıştı. Bu ihanetin siyasî tarih ve bilhassa sosyal tarih bakımından tahlil ve tenkidi bu yazıların çerçevesi dışında kalır.

Miladın 1402 yılı temmuzunun yirminci günü yapılan Ankara Meydan Muharebesi'nde Osmanlı padişahının mağlubiyeti, Anadolu sipahileri arasında bir kaçışmayla başladı.

Bir merkezî mutlakıyetin vezirlik vazifesini pek mükemmel bilen ve hükümdarı Sultan Yıldırım Bayezid'i anut cengâver karakteriyle pek yakından tanıyan Çandarlı Ali Paşa, çekilmeye asla ikna edemeyeceği hükümdarı feda edip veliaht şehzade Emir Süleyman ile kendi kumandası altında bulunan yeniçerileri hakikat olmuş mağlubiyetten kurtarmaya muvaffak oldu. Kılıcına her zaman güvenilir bu kuvvet, ileride ne şekilde inkişaf edeceği bilinmeyen hadiseler karşısında, Osmanlı merkezî mutlakıyetinin bekası için lazımdı. Nitekim Yıldırım Bayezid 10 000 yeniçeriyle vezirinden ayrı düştüğü bir tepede akşama kadar ısrarla dövüştü. Bu 10 000 yeniçeri, askerce intihara karar vermiş padişahlarının yanında ölümü tereddüt etmeden kabul etti, ancak onun, hakikaten merdane harekettir, sadık askerlerini terk ederek ölüme tek başına koşmasından sonradır ki Timur'a teslim oldular.

Bu sahneyi, muharriri meçhul bir Âli Osman tarihinin bu cenkte bulunmuş ve uzunca süren esaretten dönmeye muvaffak olmuş bir yeniçerinin ağzından kaydettiği satırlarla anlatmalıdır:

“Biz,

- Ey padişah, alaydan çıkma!.. dedik.

Yıldırım Han’ı yenemedik, bizim aramızdan çıktı. Meydanda bir zaman sonra gördük ki Timur askeri Yıldırım Han’ı ele geçirmiş, Timur’a götürdüler. Bunu görünce biz de teslim olduk. Ama eğer Yıldırım Han sözümüzü tutup aramızdan çıkmasaydı, akşam olunca onu alıp kaçardık. Timur’un askeri bizi dağlarda bulamazdı.”

Timur istilası ve Ankara mağlubiyeti Osmanlı Devleti için yıkıcı olmadı, ama ağır darbeydi. Rumeli’de fütuhat, birden durdu.

Ankara Meydan Muharebesi'nde yeniçeriler herhalde 30 000 kılıcın üstündeydi. 10 000’i Sultan Yıldırım Bayezid’in kaderi belli olduktan sonra teslim olmuştu. 20 000 yeniçerinin de Vezir Çandarlı Ali Paşa ve Veliaht Emir Süleyman’la beraber harp meydanından çekilmiş olduğu anlaşılır.

Fakat bu rakamlar bugün sadece bu kâğıt üzerindedir. Ankara Muharebesi’nde yeniçeri kılıcı kınında durmamıştır. Timur’un zaferi kesinleşinceye kadar bu meydan muharebesi çok kanlı safhalar geçirmiştir. Osmanlı padişahının yeniçerileri, Timur’un ordusu karşısında bozguna uğramamıştı. Ama, harp meydanlarında merdane dövüşmesini bilen bütün askeri birlikler gibi ağır telefat vermişti. Vezirle çekilen kıtalar da, padişahlarından sonra teslim olanlar da yukarıda kaydettiğimiz 20 000 ve 10 000 rakamlarının altındadır. Ankara Muharebesi’nde Sultan Yıldırım Bayezid’in yanında bulunan yeniçerilerin bir kısmı harp meydanında düşmüş, geri kalanı teslim olmuş, kesin olarak 10 000 yeniçeri tamamen kaybedilmişti.

Vezir Çandarlı Ali Paşa’nın bu muharebeden çekip kurtardığı yeniçeri kıtaları için, en hafif zayiatı kabul etsek 15 000 kılıç göstermek lazımdır. Hülasa Yeniçeri Asker Ocağı Ankara Meydan Muharebesi’nde en lütufkâr

tahminî hesapla yarı yarıya erimişti. Bu ağır mağlubiyet üzerine Rumeli'deki fütuhat da birdenbire durmuştu.

Geriden gelecek padişah ordusuna dayanarak akıncı gazilerin sürüp getirdikleri esir kafilelerinin, dolayısıyla Acemi Oğlanlar ve Yeniçeri Asker ocaklarını besleyen pençik oğlanlarının ardı da birden kesilmişti.

Vezir Çandarlı Ali Paşa için Osmanlı merkezî mutlakıyetinin vezirlik vazifesini pek mükemmel bilen adam demiştik. Bu büyük vezir, evvela Ankara'da kadrosunun en az yarısını kaybetmiş olan Yeniçeri Asker Ocağı'nın bu ağır zayiatının derhal telafisi zaruretini kabul etti. Sonra pençik oğlanlarıyla beslenen bu ocağa, pen-çik oğlanlarının ardı kesilince yeni bir kaynak aradı ve buldu; Devşirme Kanununu yaptı.

Yeniçeri Ocagı'nı dağılmaktan ve Osmanoğullarını perişanlıktan Vezir Çandarlı Ali Paşa'nın Devşirme Kanunu'nu yapan devlet adamı kafası kurtardı

Devşirme Kanunu'nu yapmakla kendisine hiç tereddüt etmeden Yeniçeri Asker Ocağı'nın ikinci ve hakiki kurucusu unvanını vermemiz gereken Çandarlı Ali Paşa, en büyük Osmanlı vezirlerinden biridir. Ne kadar yazıktır ki müverrihlerimiz tarafından hayatı şanına layık dikkat ve ehemmiyetle tetkik edilmemiştir, onun hakkında çok sathî hükümler verilmiştir, "sarhoş vezir" derler, mahbubperestlikle itham ederler, mesela Âşık Paşazade Derviş Ahmed Âşıkî, "Yıldırım Han'a şarap ve kebap meclisini Ali Paşa kurdu, zevvak kişiydi" diyor, bu eski müverrihler kurulma çağında olan merkezî bir mutlakıyetin muhtaç olduğu müesseseleri kavramaktan âciz, "zevvak kişi" tabirinden daha ağır, apaçık ahlaksızlıkla itham ederler. "Âli Osman'da içoğlanı teşkilatını o kurdu, kendi sarayında

nazenin mahbub oğlanlar topladı, dilediği gibi tasarruf edip kullandıktan sonra çırağ edip şuna buna verirdi” dediler.

Devşirme Kanunu’yla Yeniçeri Asker Ocağı'nı kavşayıp dağılmadan kurtaran bu büyük adamın vezirane hayatı ile icraatı kafasının içindeki devlet telakkisine tamamen uygundur. Aslında da Devşirme Kanunu Çandarlı Ali Paşa’nın bir merkezî mutlakıyet olan Osmanlı Devleti’ne ve o devleti şahsen temsil eden padişaha verdiği kıymetten doğmuştur.

Osmanlı padişahı her arzusu kanun olan bir hükümdarı mutlaktı. Bütün tebaasının mal ve can güveni padişahın iki dudağı arasından çıkacak emre bağlıydı. İslam şeriatı bu sonsuz, mutlak hükümranlık hakkının meşru olması için padişahta iki sıfatın mevcudiyetini şart koşmuştu: padişah âkıl olacaktır ve adil olacaktır.

Osmanlı ülkesi harikulade süratli ve zincirleme harpler, akınlarla genişlemiştir, genişlemektedir, belki dünyanın en büyük devletlerinden biri, yakın bir istikbalde İstanbul da fethedilirse, en azdan Doğu Roma İmparatorluğu’nun vârisi olacaktır. Toprakları ve istikbalde bu topraklara eklenecek ülkeler, padişahın taht şehrinden göndereceği adamlarla idare edilecektir. Devletin bütünlüğünün muhafazası için, milliyet fikrinin meçhul olduğu o asırlarda, bu adamların, padişahın devlet üzerindeki hükümranlık haklarına kayıtsız şartsız inanmış kimseler olması lazımdır. Sahip olacağı kudret, nüfuz ve servet ne olursa olsun kendisini evvela “padişahın kulu” bilecektir, işte bu adamları da ancak çocukluk çağlarında verilecek terbiyeyle padişahın yanında yetiştirmek lazımdır. Onun içindir ki padişahın Sarayı’nda, tahtın yanında bir mektep, zamanımızın tabiriyle bir devlet akademisi, siyasî bilgiler akademisi olmalıdır. Saray’a birçok çocuklar almak lazımdır; bir müddet padişahın hizmetinde bulunacak bu oğlanlar, tahsili de dahil her nimeti, her lütfü o kapıda göreceklerdir ve buna mukabil padişahın, vücutları üzerinde dahi hakkı tasarrufunu kabul edeceklerdir.

Kulluğunu böyle anladıktan sonra, geniş salahiyetlerle vali olduğu zaman merkeze olan itaat bağını koparması çok zor olacaktır, isyan ettiği zaman bir hiç oluvereceğini daima düşünecektir.

Çandarlı Ali Paşa bu Saray mektebine "Enderunı Hümayun" ve orada toplanan çocuklara da "Enderun ağaları", "içoğlanları" adını verdi.

"Güzel huylar güzel yüzlü insanlarda bulunur" sözü nadir yanılır bir tabiat kanunu olarak kabul edildi; Ali Paşa, padişaha hizmeti de bu hikmete dayanarak güzelliğin bir imtiyazı olarak kabul ettirmişti. İçoğlanları yüz güzelliğinden başka vücutça da her türlü ayıptan, kusur ve noksandan salim olacaklardı. Saray'da bir hizmet süresinden, tahsil ile görgü ve yaşça da olgunlaştıktan, geliştikten sonra Saray'dan çıkarılacak bu genç adamlar, içoğlanları dirayet, ehliyet ve meziyetlerine göre devlet hizmetinde, işlerinde kullanılacaklardı.

Saray'dan devlet hizmetiyle çıkmış bir içoğlanının padişah adına adaletle iş görmesi için tahsil ve görgüsünden başka, temiz aile evladı, temiz ana sütü emmiş olması gerekirdi.

İffet ve istikametiyle tanınmış ve muhitinde mümtaz bir mevkii olan bir Müslüman-Türk ailesi, erkek evladı ne kadar çok olursa olsun içinden birini padişaha kul olarak veremezdi. Evladını, padişaha kul olarak feda edecek, onunla bütün bağlarını kesecek bir ailede de ruh asaleti olmayacaktı. Şu halde Saray içoğlanları gayri Türk ve gayrimüslim anasırdan toplanacaktı.

Ali Paşa, Sultan Yıldırım Bayezid'e Saray içoğlanlarını Ankara mağlubiyetinden evvel toplanan pençik oğlanlarının yüz güzelliğinde ve vücut tenasübünde hasna ve müstesnalarından seçti. Bunların içinde pespaye evladı bulunması artık bir baht işiydi.

İçoğlanlarının bir kısmı padişahın yanında Ankara Harbi'ne götürülmüştü. Sultan Bayezid, yanında bulunan son zevcesi Sırplı Despina

Sultan, yeniçerilerle beraber maiyeti şahanede bulunan bu içoğlanları da Aksak Timur'un eline esir düşmüşlerdi.

Ankara mağlubiyeti üzerine pençik oğlanlarının ardı kesilince, yeni padişah Emir Süleyman'a da vezir olan Ali Paşa, hem Acemi Oğlanlar ve Yeniçeri Asker ocaklarının zayiatını telafi etmek, hem de Saray içoğlanları teşkilatını tamamlamak ve devam ettirmek gayesiyle bir Devşirme Kanunu yaptı. Yeniçeri Asker Ocağı'nın hakiki sağlam temel taşı olan, çok dikkatle hazırlanmış bu kanun üç asır boyunca yürürlükte kalacaktı.

Yeniçeri Ocağı'nın temel taşı: Devşirme Kanunu

Devşirme Kanunu, bugün aydın bir hakikattir ki, siyasî bir deha eseridir.

Vezir Çandarlı Ali Paşanın eseri olup Ankara mağlubiyetinden sonra tatbikine başlanan bu kanun, hükümleri, zamanla genişletilerek ve üzerinde hurde teferruata kadar işlenerek XVII. asrın ikinci yarısına kadar yürürlükte kaldı, Yeniçeri Ocağı'nın temel taşı oldu.

Devşirme Kanunu'nun ana maddesi, yeniçeri yapılmak üzere akıncı gazilerden alınan pençik oğlanlarının yerine, padişahın Rumeli ve Anadolu'daki Hıristiyan tebaasının evlatlarından oğlan devşirmekti. Bu kanun hem Yeniçeri Ocağı'na tükenmez bir insan kaynağı temin ediyordu, hem de fatih olarak girip yerleşen Türkler müstesna, ahalisi hemen baştan başa Hıristiyan olan Rumeli'nin yavaş yavaş İslamlaştınlmasını sağlıyordu.

Devşirme Kanunu'nun hükümlerini şöylece toplayabiliriz:

1- Devşirilecek oğlanlar en küçüğü sekiz, en büyüğü on sekiz yaş arasındaki çocuklardır.

2- Aranılan evsafı haiz olursa azamî yaş yirmiye kadar çıkabilir.

3- Bu yaşlar arasındaki çocukların yüz melahat ve letafeti ile vücut yapısı tenasübüne ve tam sıhhate sahip olmaları devşirmelik için şarttır.

4- Devşirme zamanla mukayyet olmayıp Yeniçeri Ocağı'nı besleyen Acemi Oğlanlar Ocağı'nın ihtiyacına göre ve Yeniçeri Asker Ocağı'nın en büyük kumandanı olan yeniçeri ağasının bu ihtiyacı bildirmesiyle yapılır.

5- Devşirme, ihtiyaca göre ve memleketin her tarafında yahut tespit edilecek mahdut bir bölgesinde yapılır.

6- Bir devşirme devresinde köylerden veya kasabalarda mahallelerden kırk evde bir evden bir erkek çocuk alınır.

7- Evsafı kanuna uygun olarak devşirilecek oğlan en az iki erkek kardeşten biri olacaktır.

8- Evsafı kanuna uygun dahi olsa ailesinin tek erkek evladı olan oğlan devşirme olarak alınamaz.

9- Evsafı kanuna uygun dahi olsa, on sekiz yaşından küçük olduğu halde oğlan evliyse devşirme olarak alınamaz.

10- Devşirilen oğlanlar nihaî olarak bir elemeye daha tâbi tutulurlar,oğlanların en seçkinleri padişah hizmetine içoğlanı (Enderun oğlanı) olarak ayrılır, geri kalanlar acemi oğlanı olur.

Bu hükümlere göre yapılacak oğlan devşirme işinde her türlü suiistimali, yolsuzluğu önlemek için yine aynı kanunla çok esaslı tedbirler alınmış, işin hurde, teferruatı da şöyle tespit edilmiştir:

1- Devşirme, yeniçeri ağasının yeni oğlan ihtiyacını bildirmesi üzerine padişahın bir fermanıyla yapılır. Ferman şarttır.

2- Fermanda o devre için kaç oğlan devşirileceği ve nerelerden devşirileceği kesin olarak yazılır.

3- Devşirme işi Yeniçeri Ocağı'nın "katar ağaları" denilen büyük zabitlerinden "turnacıbaşı ağa"nın vazifesidir. (Yeniçeri Ocağı'nın teşkilatını ileride tafsilatıyla nakledeceğiz.) Devşirme fermanı turnacıbaşı ağaya verilir.

4- Devşirmeye verilen ehemmiyete göre bu işe katar ağaları arasında turnacıbaşı ağanın üstündeki herhangi bir ağa da memur edilebilir. Yahut pek mahdut bir bölgeden oğlan devşirilecekse turnacıbaşının altındaki kademelerden bir memur olur. Fakat devşirme işi esas olarak turnacıbaşı ağanın vazifesidir. Hatta bu unvanı da toplayıp getirdiği oğlanlar bir turna kuşu sürüsüne benzetildiği için verilmiştir.

5- Oğlan devşirmeye giden ve fermanı mahsusu hamil olan turnacıbaşı ağanın maiyetinde, işinin genişliğine, büyüklüğüne göre üç, beş, on, yirmi “sürücü ağa" bulunurdu.

6- Sürücü ağaların vazifesi, turnacıbaşı ağanın seçtiği oğlanları bir kafile halinde ilk toplantı yeri Edirne’ye götürmekti.

7- Tespit edilen devşirme bölgelerinde turnacıbaşı ağa vardığı yerde evvela en büyük idare amiriyle -vali, sancakbeyi, kadı- temas ederdi.

8- Turnacıbaşının gittiği yerden fermanda kaç oğlan devşirileceği gösterilmiş ise bu oğlanların seçilme günleri ve saatleri tespit edilirdi.

9- Mahalle mahalle, köy köy tellallar çıkarılır, Hıristiyan tebaanın kırkar hane kırkar hane olarak sekiz-on sekiz yaş arasındaki erkek çocuklarını alarak tellallarla ilan edilen gün ve saatte sancakbeyi konağı önünde toplanmaları tebliğ edilirdi.

10- Oğlan gizlenmemesi, oğlan gizlemenin çok ağır cezası olduğu daima önemle ilan olunurdu.

11 - Her mahallenin ve köyün papazlarına da vaftiz defterlerini alarak aynı gün ve saatte gelmeleri tembih olunurdu.

12- Toplanan çocukları bizzat devşirme memuru (turnacıbaşı ağa) dikkatle gözden geçirir, evvela zahiri görünüşe göre kabataslak ayırır, sonra ayrılan oğlanlar çırılçıplak soyularak vücutları muayene edilir, Devşirme Kanunu’nun yukarıda kaydettiğimiz esas hükümlerine uygun olanlar

“devşirme oğlan” olarak seçilirdi. Devşirme memurunun bu son seçme kararını hiçbir kuvvet bozamazdı.

13- Bu muayene ve seçmede turnacıbaşının yanında kazanın kadısı, mahalle veya köyün papazı, mahalle veya köyün tımarlı sipahisi muhakkak hazır bulunurdu.

14- Turnacıbaşı ağa seçtiği oğlanları vaftiz defterlerine göre kendi defterine kaydederdi ve aileleriyle vedalaşan oğlanları, bu ebedî ayrılık muhakkak ki çok hazin sahnedir, yanındaki sürücü ağaya teslim ederdi. Sürücü ağalar da teslim aldıkları oğlanları yine vaftiz kayıtlarına göre sürücü defterine kaydederdi.

15- Ayrıca bir hüccet tanzim edilir, turnacıbaşının seçtiği oğlanlar vaftiz defterleri kaydına göre tafsilatlı künyeleriyle birer birer yazılır ve hangi sürücü ağaya teslim edildiği de kaydedilerek kâğıdı, papazlar ve tımar sahipleri tarafından imzalanarak, mühürlenerek mahallî mahkemei şeriyesince tescil edilerek turnacıbaşıya bir vesika mahiyetinde verilirdi.

Toplanan oğlanların sevki ayrı bir iştir.

Devşirilen oğlanlar Edirne yolunda... İstikbalin yeniçerisi bu oğlanlar arasından seçilip ayrılacaktır...

Devşirilen çocuklar 150-200 nefer olunca sürücübaşı ağa onları yaya olarak yola çıkarırdı. Devlete teslim edilecekleri Edirne’ye kadar yollarda geceleri konacakları hanlar, kervansaraylar, iaşeleri devletçe evvelinden tespit edilmiş ve konaklayacakları yerlerdeki idare amirlerine gerekli emirler verilmiş olurdu.

Yollarda ve konak yerlerinde oğlanlara yapılacak herhangi bir tasallut ve tecavüz, ölüm cezasıyla tecziye edilirdi. Unutmamalıdır ki devşirme oğlanları hepsi kusursuz güzellerdi, hatta çoğu afeti devran denilen

güzellikteydi, sürücübaşı ağalar da şeytanın iğvasına kapılabilirdi, fakat en hafifi zindana atılmak gibi ağır cezalar karşısında devşirmelere parmağının ucuyla bile dokunmaktan çekinirdi.

Devşirme memuru, bir turnacıbaşı ağa, bir yayabaşı ağa, bir haseki ağa her ne ise memur olduğu devşirme bölgesini, evvelce naklettiğimiz şekilde, dolaşa dolaşa ve her vardığı yerden devşirdiği oğlanları sürücübaşı ağaların nezaretinde Edirne yoluna çıkara çıkara vazifesini bitirirdi.

Sürücübaşıların getirdiği kafile kafile oğlanlar Edirne'de toplanırdı. Turnacıbaşı ağa, devşirmeye ekseriya bu yeniçeri zabiti memur edildiği için bu ismi kullanıyorum, Edirne'ye gelince kendi elindeki ana devşirme defteri ve oğlan devşirdiği yerlerden aldığı hüccetlerle sürücübaşılardaki defterleri karşılaştırır ve bu suretle oğlanlar Edirne'de umumî bir yoklamaya tâbi tutulurdu.

Aylarca yaya olarak alınmış uzun yollarda kaza veya hastalıkla ölmüş olanlar varsa, sürücübaşı ağa bu ölüm vakasını müteakip tanzim ettirmek mecburiyetinde olduğu resmî bir zabıtname ibraz ederdi, edemedi mi ağır şekilde mesul olurdu, kafilesindeki bütün oğlanların şahitliğiyle ancak kellesini kurtarabilirdi. Oğlanlar noksan çıkarsa ve herhangi bir menfaat karşılığı yolda oğlan kaçırdığı tahakkuk ederse derhal idam olunurdu. Sürücübaşılık herhalde mesuliyetli işti.

Yoklama ve oğlanların devletçe tesellümünden sonra yapılan ilk işlerden biri oğlanların sünnet ettirilmesiydi. Sünneti müteakip de bir Müslüman adı takılarak mühtedilere mahsus künyeleri tanzim edilirdi. Geldiği yer vaftiz defterlerindeki tafsilatı ile kaydedilir, yalnız baba adı yazılmazdı. Bu künyelerde baba adı, “Allah'ın kulu” manasına, Cenabı Hakk'ın sıfatlarından birinin başına “Abd" isminin ilavesiyle yazılırdı: “Abdülmennan, Abdülcebbar” gibi; umumiyetle de baba adları doğrudan “Abdullah’’ olarak kaydedilirdi.

Devşirme oğlanlar sünnet olduktan ve Müslüman adını aldıktan sonra yüz güzellikleri ve vücut yapısı tenasübüyle pek müstesna olanları Saray içoğlanı olarak ayrılır, geri kalanlar da acemi oğlanı adını alır, bir müddet acemi oğlanları kışlalarında terbiye ve talim gördükten sonra yeniçeri olurlardı.

Acemi oğlanlarının hayatından, acemi oğlanları kışlalarından ve acemi oğlanlarının yeniçeri yapılması merasiminden ileride tafsilatıyla bahsedeceğim.

Devşirme Kanunu'nu ve bunun ne şekilde tatbik edildiğini anlatırken bir oğlanın devşirme olup aile yuvasından ayrılmasını da tafsilatıyla anlatmak lazımdır, bu yolda elimizde tek vesika vardır, o da büyük Türk veziri Sokullu Mehmed Paşa'nın en parlak devrinde yazılmış olup *Cevahirülmenakıp* adını taşıyan hal tercümesindeki satırlar, hiç tereddüt etmeden kaydedebiliriz, yaşadığı asrı temsil eden bu şanlı vezirin kendi ağzından dinlenilerek zapt edilmiş olacaktır.

Devşirmelerin Saray içoğlanı mı, yeniçeri mi olacakları Edirne'ye geldiklerinden sonra belli olurdu. Yeniçeri olsalar dahi, baht el verirse, vezirliğe kadar yükselmeleri mümkündü, Mehmed Paşa Saray hizmetine alındı, fakat *Cevahirülmenakıp'*tan naklettiğim aşağıdaki satırları bir devşirme oğlanının hayatı olduğu için bu yazı içine alıyorum:

“Sultan Süleyman Kanunî'nin ilk saltanat yıllarında faziletli bir adam olarak tanınmış olan yayabaşılardan Yeşilce Mehmed Bey oğlan devşirme hizmetiyle Bosna'ya gönderilmişti. Usulünce dolaşarak layık olan çocukları ararken Sokol kasabasında Sokolovik adındaki kişizadenin oğlunu gördü ve pek beğendi ve babasından oğlanı istedi. Sokolovik'in aklı başından gidip oğlanı sakladı. Çocuğun bir keşiş dayısı vardı, hem ilim, hem servet sahibiydi, Yeşilce Mehmed Bey'e oğlana bedel pek çok para teklif etti, Yeşilce Bey rüşveti reddetti, oğlanın ailesi erkânını tatlılıkla iknaya çalıştı:

- Ey nadanlar!..Bilmez misiniz ki bu müstait çocuk padişah kapısında saadeti cavidanîye mazhar olacaktır; onun sayesinde her biriniz servet ve saadete kavuşacaksınız... Başınıza bir devlet kuşu kondu, cehalet eliyle uçurmayın, ocağınıza saadet kervanı indi, aptallık edip göçürmeyin ve hanümanınızı kendi elinizle söndürmeyin... Oğlunuzun parlak istikbali alnında görülüyor, bu çocuk pek büyük mevkilere yükselecektir... Er başından devlet ırak değildir, kaderi yaver olanlara feyz hâzinelerinin kapıları açıktır... Bu oğlan bir gün hepinizin ellerinden tutacaktır...

Velhasıl gerek bu sözlerin tesiri gerekse oğullarını kurtaramayacaklarına akılları erdiğinden oğlanı gizledikleri yerden çıkarıp Yeşilce Mehmed Bey’e teslim ettiler.Yeşilce Mehmed Bey de,

“Aduyi zağ elinden bir tezrev (süğlün) şivekar aldım

Dahi ben şahbazı aşk olalıdan bir şikâr aldım... ”

diyüb ol yavru şahini yuvasından aldı ve gerek onu gerek diğer maruf ailelerden devşirdiği kırk kadar oğlanı maiyetinden münasip kimseleri katarak Edirne’ye yolladı. Sokolovikoğlu’na yolda iyi bakılmasını bilhassa emretti."

Oğlan devşirmede suiistimaller, rüşvet ve hile... Devşirme oğlan kafilelerine tecavüzler...

Oğlan devşirmeye memur olanlar, devşirilen oğlanları sürü sürü Edirne’ye götüren sürücü ağalar, sürücü ağaların yanındaki muhafızlar, devşirme bölgesindeki valiler, sancakbeyleri, kadılar, tımarlı sipahiler, papazlar, köy ağaları, çorbacıları, devşirmelik çağında oğulları olanlar devşirme işinde vazifelerini türlü türlü suiistimal edebilirlerdi. Meydana çıkıp, yakalandıkları zaman da suçun derecesine göre dayakla, memuriyetten azille, zindana atılmakla ve nihayet ölümle tecziye edilirlerdi.

Devşirme memuru, bir haseki ağa yahut turnacıbaşı ağa, oğlan devşirmeye gittiği yerin Hıristiyanlarından büyük rüşvetler alır, “Burada matluba uygun oğlan bulamadım... ” diyerek başka yere geçerdi.

Bazen rüşveti, devşirme memurundan evvel o bölgenin tımarlı sipahisi, sancakbeyi, kadıefendi, hatta vali paşa alır, türlü engeller çıkarıp, devşirme memuruna vazifesini yaptırmazdı.

Papazlar vaftiz defterlerini tahrif ederler, on sekiz yaşında delikanlıyı ya üç yaşında sabi yahut yirmi yedi yaşında gelişmiş adam gösterirdi. Devşirme memuru geldiğinde de oğlanı saklarlar, tahrif edilmiş vaftiz defterini gösterirlerdi.

Yahut Sokullu Mehmed Paşa'nın menkıbesinde gördüğümüz gibi, oğlanı defter tahrifatı yapmadan saklarlardı. Bazen de devşirilen oğlan bir dekle yoldan kaçırılır, saklanırdı.

On bir-on iki yaşında çocuklar evli gösterilirdi; bu hileli nikâhlarla oğlanın devşirilmesi önlenirdi. Bazı Hıristiyanlar da devşirmelik çağındaki güzel oğullarını sünnet ettirirler, “Biz Hıristiyanız ama, oğlumuz İslam dinini kabul etti” derlerdi. Sünnetli oğlan, göstermelik Müslüman adıyla yine kiliseye giderdi. Bu gibi ahvalde de rüşvet kadı efendiye yedirilirdi, devşirme memuru gelince, “Hidayet erişip Müslüman oldu, Müslüman’ı devşirmek olmaz” diye güya din gayretiyle pür celadet oğlanı korumaya çalışırdı. Bu usule de bilhassa Bosnalılar başvururlardı.

Bosnalılar hem yüz ve vücut güzellikleriyle, hem de ahlak salabeti, mertlikleriyle tanınmışlardı. Ne zaman oğlan devşirilecek olsa, ilk hatırlanan yer Bosna olurdu.

Sünnetli oğlana, Müslümanlığına alamet olarak bir de Müslüman poturu giydirirlerdi, bunlara “sünnetli oğlan” yahut “potur oğlanı" denilirdi.

Fakat ne gariptir ki evvela oğlanı devşirmeden kaçırmak için yaptırılan bu sünnet ameliyeleri Bosna’da İslamiyet'in geniş ölçüde yayılmasına sebep

oldu, Müslüman Bosnalılar “Boşnak" adını aldılar. Buna rağmen devlet, Boşnak çocuklarının gerek yeniçeri olarak orduda, gerekse içoğlanı olarak evvela Saray’da, sonra devlet hizmetlerinde daima kıymet olduklarını kabul etti ve devşirme kanununa, “Bosna’dan sünnetli potur oğlanlarının da Hıristiyan çocukları gibi devşirilebileceğini” beyan eden bir madde eklendi.

Oğlan devşirme işindeki suiistimallere misal olarak birkaç vaka nakledelim:

1565 yılında oğlan devşirmeye memur edilen Yayabaşı Mehmed Ağa, Ohri’ye uğrar, Koço ve Dimitri adında iki mutavassıt eliyle Hıristiyanlardan külliyetli rüşvet alır, “Matluba muvafık oğlan bulamadım” diyerek gider. Ohri kadısı, hadiseden merkezi haberdar eder, kadı efendiye gelen fermanda Mehmed Ağa’nın azledildiği, yerine Yayabaşı Ali Ağa’nın tayin edildiği, rüşvet verenler ile alan üç maznunun mevkufen İstanbul’a gönderilmeleri bildirilir. Zindana atılmak veya tersane gemilerinde küreğe konmakla kurtulabilmişler ise büyük lütfa uğramışlardır.

1610 yılında da yukarıdaki vakanın aksi: oğlan devşirmek için gönderilen Haseki Kurd Ağa, Volçetrin ile İpek kazalarında zorluk çeker, Hıristiyan ahali Haseki Ağa’ya oğlan getirip göstermez, san- cakbeyleri ile kadı efendiler, herhalde büyük rüşvetler almış olacaklardır, isyankâr harekete göz yumarlar, acizlerini beyan ederler, bir taraftan da halkı ayak diremede ısrara teşvik ederler. Durumu merkeze bildiren Kurd Ağa’ya icap ederse cebir kullanması için geniş salahiyet verilir, kadı ile sancakbeyi de hesap vermek üzere İstanbul’a çağrılır.

Oğlan devşirme işindeki şu vaka ise hakikaten pek cüretkâranedir:

1556’da Divanı Hümayun kâtiplerinden Gıyas, sahte bir devşirme fermanı yazar, nişancı kaleminden Nasuh da bu sahte fermana padişahın nişanını, tuğrasını çeker; bu adamlar sahte fermanı dışarıdan ortakları olan ve yaman bir serseri olduğu anlaşılan Behram adında birine vererek oğlan

devşirmek üzere Trabzon'a yollarlar. Behram, devşireceği oğlanları, yolda köle olarak şuna buna satacak ve bedelini üç sahtekâr aralarında paylaşacaklardır. Fakat sahtekârlık Trabzon'da meydana çıkar. Ceza; üçünün de sağ elleri kesilir.

Devşirme oğlan kafileleri sevk olunur iken, bazen de eşkıyanın Pusu kurduğu sarp derbentlerde, boğazlarda tecavüze uğrar, aslında kelleleri koltuğunda gezen haydutlar, birkaç oğlanı şeni arzularla dağa kaldırırlardı.

Devşirme oğlanlardan yeniçeriliğe ayrılan "acemi oğlanı" adını alır... Acemi oğlanlığa seçilme merasimi: son muayene, din telkini, sünnet...

Devşirme Kanunu Yavuz Sultan Selim'in cülusuna kadar yalnız Rumeli eyaletlerinde tatbik olundu; Anadolu'daki Hıristiyanların devşirme olarak toplanması Yavuz'un zamanında başlamıştır.

İlk zamanlarda devşirme oğlan kafileleri, sürücü ağaların nezaretinde devletin Rumeli'deki sabit ordugâhı olan Edirne'de toplanırdı. İstanbul'un fethinden sonra ise devlet merkezi olan bu büyük şehirde toplandılar.

Her iki devirde de getirilen oğlan kafilelerinin devlete teslimi muamelesi, Yeniçeri Ağalığı sarayında yapılırdı.

Yeniçeri ağası, yanına bu asker ocağının erkânını alarak merdiven başına iner, oğlanlar teker teker önünden geçirilir, devşirme defterindeki has künyeleriyle ağaya takdim olunurlar, sonra büyük bir divanhaneye sokulup hepsi ana doğması çırılçıplak soyulur, ocak hekimbaşısı tarafından dikkatle muayene edilirler, sonra yeniçeri ağası gelir, serapa üryan oğlanları dikkatle gözden geçirir, en güzellerini Sarayı Hümayun'a içoğlanı olarak ayırır ve bu muayenede hazır bulunanlara, bir Saray zabitine Enderun için ayrılan oğlanları teslim ederdi.

Bu yazıların mevzuu dışında olmakla beraber iki satırla anlatalım, padişah hizmeti için ayrılan oğlanlar Kanunî Sultan Süleyman devrine kadar üç mektep-kışlaya dağıtılıp yerleştirilirdi, bu mektep-kışlalardan biri padişahın daimî ikametgâhı olan Topkapı Sarayı'ndaydı, adı "Enderunı Hümayun Koğuşları"dır. İkincisi Galata Sarayı Mektep-Kışlası, üçüncüsü de Edirne Sarayı'ndaki Enderun koğuşlarıdır. Kanunî gözde Veziri Pargalı İbrahim Paşa'ya gazap edip idam ettirdiğinde bu haşmetli vezirin İstanbul'da Atmeydanı'ndaki sarayını da Saray hizmetine ayrılan devşirme oğlanlar için bir dördüncü mektep-kışla yaptı. Galata Sarayı, İbrahimpaşa Sarayı ve Edirne Sarayı'ndaki çocukların, gençlerin akran ve emsalleri arasında temayüz edenleri padişaha arz olunur, derhal Topkapı Sarayı'na nakledilirlerdi. Geri kalanları Topkapı Sarayı'na nakillerine kadar yıllar geçip de yaşları ilerlerse, "kapıkulu sipahiliği"yle Saray'dan çıkarılırdı. Kapıkulu sipahileri de ayrı bir asker ocağıdır ve o da bu yazılarımızın mevzuu dışındadır. Onlardan da şu kadarcık bahsedelim, tıpkı Yeniçeriler gibi devlet hâzinesinden aylık alırlardı. İstanbul'da çıkan ihtilalleri bu kapıkulu sipahileri çıkarmışlardır, bunları, imparatorluğun ayrı ve muazzam bir askeri teşkilatı olan tımarlı sipahiler, eyalet askerleriyle karıştırmamalıdır.

Yeniçeri olacak devşirmelere, asıl mevzuumuza dönelim: Yeniçeri Ağalığı sarayında padişah hizmetine ayrılanlar gönderildikten sonra geri kalanlar yine o çıplak muayenede yüzlerinin ve vücutlarının şekilleri, varsa alameti farikaları, mesela "Kalçasında fındık büyüklüğünde bir beni vardır... " diye, Acemi Oğlanlar Ocağı'nın ana kütük defterine kaydedilirdi, bu kayıtla devşirme oğlanı istikbalin yeniçerisi, "acemi oğlanı" olurdu.

Acemi Oğlanlar Ocağı'nda Anadolu'dan ve Rumeli'den gelmiş oğlanlar için iki ayrı ana kütük defteri vardı. Bu defterler Acemi Oğlanlar Ocağı'nın "Anadolu ağası" ve "Rumeli ağası" unvanlarını taşıyan iki büyük zabitinde

dururdu. Bu iki büyük zabit kütük defterlerindeki en küçük yolsuzluktan, Acemi Oğlanlar Ocağı'nın kumandanına karşı ayrı ayrı mesuldüler. Acemi Oğlanlar Ocağı kumandanının unvanı “İstanbul ağası’ydı. Manalı bir unvandır, acemi oğlanların yeniçeri oluncaya kadar görecekleri hizmetleri anlatırken takdir edeceksiniz. İstanbul ağalığı aslında Yeniçeri Ocağı’nın yüksek makamlarından biriydi, bu mevkie çıkan, muvakkat bir zaman için yeniçerilerin başından ayrılıp acemi oğlanların, tabirim yerindedir zannederim, yeniçeri fidelerinin başına geçerdi.

Kalem, mevzuun ana yolundan zaruretlerle sapıyor, hoş görün efendim.

Devşirmeler Acemi Oğlanlar Ocağı'nın kütük defterine kaydedilince artık “acemi oğlanı” olmuştur demiştik. Kayıt muayenesi bitince oğlanlara teker teker İslam dini telkin edilirdi. Merasim sağ ellerinin şahadetparmaklarını kaldırtarak kelimei şahadet getirtmekten ibaretti. Din telkininden sonra oğlanlar bir kafile halinde “Acemi Oğlanlar Kışlası”na sevk olunur, orada ocak cerrahları tarafından sünnet edilirler, hazırlanmış yataklara yatırılırlardı. Ameliyat yeri iyileşinceye kadar uzun yol yorgunluğu da alınmış olurdu.

Acemi Oğlanlar Ocağı ve Kışlası, evvelce söylemiştim, daha Yeniçeri Ocağı’nın pençik oğlanlarıyla beslendiği devirde, Murad Hüdavendigâr zamanında Gelibolu'da kurulmuştu.

Bu ilk kışladaki daimi oğlan mevcudu 400-500 nefer arasında olmuştur. Yeniçeri Ocağı’na verilinceye kadar vazifeleri Gelibolu'daki ilk Osmanlı tersanesinde çalışmak, bilhassa gemi inşaat tezgâhlarında amelelik yapmak, sefere çıkan donanmada, deniz cengiyle mükellef sahil vilayetlerin ve kazaların tımarlı sipahileriyle birlikte gemilere cenkçi olarak girmekti.

Kışla fazlası olan oğlanlar da civar kasaba ve köylerdeki Türklerin yanına emanet ırgat, çiftçi olarak verilirdi. Acemi Oğlanlar Kışlası mevcudu ölüm vakaları veya Yeniçeri Ocağı’na efrat gönderme dolayısıyla azaldıkça,

boşaldıkça, çiftçi yanındaki oğlanlar Acemi Oğlanlar Kışlası'na alınırdı. İstanbul fethedilip tersane İstanbul'da Kasımpaşa'ya nakledilince Gelibolu'daki kışlanın acemi oğlanlarının vazifesi, Çanakkale Boğazı'nın iki yakası arasında muvasalayı temin eden miri gemilerde tayfalık, gemicilik oldu.

Acemi Oğlanlar Kışlası... Acemi oğlanlarının yeniçeri oluncaya kadar gördükleri hizmetler...

Yıldırım Bayezid'in Ankara'da mağlubiyeti ve Timur'a esaretinden sonra Yeniçeri Ocağı'nı besleyen pençik oğlanlarının yerini devşirme oğlanların aldığını söylemiştik. İstanbul'un fethine kadar, yani yarım asır, devşirmeden acemi oğlanları da Gelibolu kışlasında ve Gelibolu tersanesi hizmetinde bulundular. İstanbul'un fethinden sonra merkezleri Edirne'de olan yeniçeriler ve Gelibolu'daki tersane İstanbul'a nakledildi. Geniş ölçüde oğlan devşirildi, onlar için de İstanbul'da Yeniçeri Kışlası'nın yanında yeni bir kışla yapıldı, Gelibolu'daki Acemi Oğlanlar Ocağı ve Kışlası, İstanbul'dakinin bir şubesi olarak muhafaza edildi. Evvelce bilvesile söylediğimiz gibi, Gelibolu'daki acemi oğlanları, boğazın iki yakası arasını bağlayan mirî gemilerde gemicilikle tavzif edildiler.

İstanbul'da ilk Yeniçeri Kışlası bugün Şehzadebaşı dediğimiz yerde inşa edilmişti; bilahare Kanunî Sultan Süleyman bu kışlanın tam karşısına genç yaşında ölen sevgili oğlu Şehzade Mehmed adına büyük bir cami yaptırdı, mabede "Şehzade Camii", semte de Şehzadebaşı adı verildi. Yeniçerilere de Aksaray'da Etmeydanı'nda yeni ve büyük bir kışla yaptırdı. O tarihten sonradır ki, Fatih'in yaptırdığı Şehzadebaşı'ndaki kışlaya "Eski Odalar", Kanunî'nin Aksaray'da yaptırdığı büyük kışlaya da "Yeni Odalar" adı verildi. Fatih İstanbul'daki ilk Acemi Oğlanlar Kışlası'nı da Yeniçeri Ocağı

Kışlası’nın yakınında bu semtte yaptırmıştı. Acemi Oğlanlar Kışlası, Yeniçeri Ocağı'nın Sultan II. Mahmud tarafından kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırılmasından sonra Eski Odalar ve Yeni Odalar’la beraber yıktırılmıştır; Şehzadebaşı’ndaki Yeniçeri Ocağı Kışlası’ndan hiçbir iz kalmamıştır, fakat Acemi Oğlanlar Kışlası’ndan kışlanın hamamı zamanımıza kadar intikal etmiş, halen bir çarşı hamamı olarak işletilmektedir. Halk ağzında acemi oğlanı adından bozma olarak “Acemoğlu Hamamı” diye anılır. Bir rivayete göre acemi oğlanları Yeniçeri Kışlası’ndaki hamamda yıkanırlar imiş, çıplak çocuklar, gençler yeniçerilerin uygunsuz tecavüzlerine uğramışlar, bunun üzerine kendi kışlalarında bu hamam Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılmış; diğer bir rivayete göre de, yine aynı sebeple Kanunî tarafından Mimar Sinan’a yaptırılmıştır. Eski Türk kışla hamamı olarak yeryüzünde tek örnektir. Zamanımızın imar istimlakleri arasında Şehzadebaşı Caddesi genişletilirken önündeki binalar yıktırılmış, tarihi hamam cadde üzerine çıkmıştır. Hak nazardan saklasın. Hamam kâfi kâr getirmiyor, böyle şerefli bir yerde bir işhanı yapmak gerekir diye tapu senedini cebinde taşıyanların para hırsına kurban olup giderse, Türk yapı sanatına karşı en büyük, vahşi bir cinayet işlenmiş olur.

İstanbul’daki Acemi Oğlanlar Kışlası 31 odaydı (koğuştu). Bu kışlanın nefer mevcudu daima 2 200-2 500 arasında olmuştur. Fakat bu acemi oğlanları hep kışlada bulunmamış ve kışlada yatıp kalkmamıştır. Bir kısmı kışlanın kendi hizmetinde, bir kısmı da çeşitli miri hizmetlerde kullanılmışlardır.

Acemi oğlanlarının kışlaları dışında kullanıldıkları hizmetler şunlardır:

1- Tophane’de mütehassıs amelelik, bilhassa küçük yaşta olanlar seçilir, yeniçerilik çağına gelinceye kadar dikkatle yetiştirilirdi, Tophane Kışlası’nda yatarlardı.

2- Beyazıt’taki Eski Saray’da, bir kısım Saray oğlanlarının bulunduğu Galata Sarayı Kışla-Mektebi’nde, yine bir kısım Saray oğlanlarının bulunduğu Atmeydanı’ndaki kışla-mektepte baltacılık, ekmekçilik, aşçılık, hamallık. Bu saraylarda yatarlardı.

3- Mirî salhanelerde kasaplık. Salhanelerdeki koğuşlarında barınırlardı.

4- Mirî peksimet ve fodula fırınlarında hamurkârlık, pişiricilik, pasacılık, hamallık. Fırınlardaki bekâr odalarında yatarlardı.

5- Mirî yoğurthane, bozahane ve peynirhanelerde amelelik. Çoğu şehir dışında olan bu müesseselerde yatarlardı.

6- Mirî ağıllarda çobanlık. İstanbul'un yüzünü yeniçeri oldukları zaman görürlerdi.

7- Mirî inşaatta, yollarda, köprüler inşaatında amelelik, ırgatlık. Lüzumu kadar acemi oğlanı kışladan gönderilirdi, iş şehir dışında ise, bitinceye kadar çadırda kalırlardı.

8- İstanbul'da büyük ordu-esnaf alayları yapılacağı zamanlar alayın geçeceği yolları acemi oğlanları temizlerdi; icap ettikçe şehrin günlük temizlik işlerinde kullanılırdı, zamanımızın tabiriyle İstanbul’un temizlik amelesiydiler. Kışlalarında yatıp kalkarlar, lüzumu kadar nefer ayrılıp temizlik işine yollanırdı.

İşte acemi oğlanlarının bu işlerinden dolayıdır ki, en büyük kumandanlarına “İstanbul ağası” unvanı verilmişti.

Devşirmelerde bazen 4 000-5 000 oğlan gelirdi; yukarıdaki işlerde kullanılan kışla mevcudu eksik ise bu yeni gelenlerle tamamlanır, arta kalanlar, Yeniçeri Ocağı erkânının arpalıkları olan memleketlerdeki Türk çiftçilerin yanına ırgat olarak yollanırlardı. Kışlalarında yatıp kalmasalar da kışla kadrosunda bulunan acemi oğlanları zamanı gelip de yeniçeri olduklarında veya kışla mevcudu ölüm vakalarıyla azaldıkça çiftçi yanındaki oğlanlar kışla kadrosuna alınırdı.

Yukarıda ocak erkânının arpalıkları diye bir tabir kullandım, İleride Yeniçeri Ocağı’nın teşkilatından bahsederken anlatacağım.

Büyük bir ahşap şehir olan İstanbul’un yangın afetlerine karşı XVIII. asırda Yeniçeri Ocağı’na bağlı ilk tulumbacı teşkilatı kurulurken efradı acemi oğlanlarından seçildi...

İleride tafsilatıyla naklettiğimiz zaman hayret ve dehşetle okuyacaksınız, İstanbul şehrinin günlük hayatında asayiş ve emniyetin temini, zabıta vazifesi Yeniçeri Asker Ocağı’nın elindeydi. Bu maksatla şehrin her semtinde birer yeniçeri kolluğu (karakolu) kurulmuştu ve kolluklara bir çorbacının emrinde kifayeti kadar nefer yerleştirilmiş olup kolluk koğuşunda yatarlardı. Şu anda Yeniçeri Ocağı’nın bir eşkıya yatağı haline geldiği zamanları düşünürseniz İstanbul halkının başından ne türlü badireler geçmiş olacağını tahayyül edebilirsiniz. İşte efendim bunun için hayret ve dehşet içinde okuyacaksınız dedim, zira ileride anlatacağım vakalar, en zengin muhayyilenin dahi hududu dışında şeylerdir.

Sefer zamanları yeniçeriler Orduyı Hümayun'a daima tam kadroyla iştirak etmezdi, hatta bazen ocağın en büyük kumandanı olan yeniçeri ağası da sefere gitmezdi, sefere memur yeniçerilerle sekbanbaşı ağa gönderilirdi. Fakat sadrazam aynı zamanda serdar olarak ordunun başına geçtiğinde yeniçeri ağası da yeniçerilerin başında gitmeye mecburdu. O zaman sekbanbaşı ağa, İstanbul’un muhafızı olarak sadrazam vekilinin, kaymakam paşanın emrinde ve kolluklardaki yeniçerilerin başında İstanbul'da kalırdı. Padişahlar sefere çıktığı zaman ise, Yeniçeri Ocağı tam kadroyla orduya katılır, İstanbul’un muhafazası, asayiş ve inzibatı kaymakam paşanın emrinde İstanbul ağası ve acemi oğlanlarına bırakılırdı. Acemi Oğlanlar Kışlası'ndan ayrılan neferler şehirdeki yeniçeri kolluklarına yerleştirilirdi.

Fatih Sultan Mehmed hedefi meçhul kalmış son seferine çıktığında İstanbul’un muhafazası Kaymakam İshak Paşa ile İstanbul ağasına ve acemi oğlanlarına bırakılmıştı. Büyük hükümdar Gebze civarında esrarengiz bir şekilde öldü. Osmanlı tahtına Şehzade Sultan Cem’i oturtmak isteyen Sadrazam Karamanî Mehmed Paşa ölümü askerden gizledi ve naaşı “Padişahımız hastalandı, hamam iktiza etti" diyerek saltanat arabası içinde ve bir miktar enderun halkının muhafazasında ılgarla İstanbul’a götürdü, bir yandan da Konya’da bulunan Sultan Cem’i İstanbul’a çağırdı. İstanbul’un muhafızı olarak bırakılan acemi oğlanlarına da itimadı olmadığından onları da yol ve köprü tamirleri için şehirden çıkarttı. Fakat emeline muvaffak olamadı. Fatih’in ölümü ordugâhta pek çabuk yayıldı ve kafile kafile İstanbul yolunu tutan yeniçeriler taht şehrinde büyük bir ihtilal çıkardı ve Karamanî Mehmed Paşa paralandı. Bu ihtilale yoldan geri dönen acemi oğlanları da katılmıştı.

XVII. asrın ortasında yirmi beş yıl sürmüş Girit cengi içinde ise acemi oğlanları, Yeniçeri Ocağı’na kaydedilip yeniçeri yapılmadan adaya takviye kuvveti olarak gönderilmiş, “acemi oğlanı” olarak harbe sokulmuş, yeniçerilik kayıtları da cephede, ordugâhta yapılmıştı.

Tarihimizde, bilhassa İstanbul’un tarihinde acemi oğlanlarının en büyük hatırası ilk yangın tulumbacılarının bu gençler arasından seçilip çıkmış olmasıdır.

Yeryüzünde yangınlara karşı ilk itfaiye teşkilatı XVIII. asırda Türkiye’de, zamanına Lale Devri adı verilen Sultan III. Ahmed’in büyük veziri Nevşehirli Damat İbrahim Paşanın himmetiyle İstanbul’da kurulmuş ve Yeniçeri Ocağı’na bağlanmış olan bu tulumbacı teşkilatının efradı da acemi oğlanları arasından seçilmiştir.

Fakat unutmamalıdır ki, Yeniçeri Ağalığı'na bağlı ilk Tulumbacı Ocağı acemi oğlanları arasından seçilmiş efratla kurulmuş olmakla beraber, bu

Tulumbacı Ocağının kuruluşundan az sonra, XVIII. asrın ikinci yarısında “Devşirme Kanunu" kaldırılmıştır. Acemi Oğlanlar Ocağı da muhafaza edilmiştir ve kapısı Müslüman olmak şartıyla herkes için ardına kadar açılmıştır. Bundan ötürüdür ki, XVIII. asrın ikinci yarısında gerek acemi oğlanı, gerekse onlardan tulumbacılığa yazılanlar halkın ayaktakımına mensup gençlerdir.

İstanbul’un fethinden Nevşehirli İbrahim Paşa devrine kadar geçen iki yüz yetmiş yıl boyunca İstanbul'un dörtte birini, üçte birini ve hatta yarısını ve yarısından fazlasını mahveden, ecdat yadigârı abideleri, nice muhteşem sarayları, kâşaneleri, hanları, hamamları, çarşıları, saraylarda, konaklarda nice bin nadide sanat eserini, Türk irfan ve tarihinin hâzinesi elyazması kitaplarla dolu hususî kütüphaneleri, milyarların üstünde astronomik rakamlarla gösterilebilecek maddî kıymet değerinde millî serveti bir çırpıda yutup yok eden yangınlar, büyük şehrin muhafazası için tesis edilmiş yeniçeri kollukları (karakolları) neferleri ile halk tarafından söndürülmeye çalışılmış, ilk anlarında önlenemeyen ateşler de ahşap beldeyi sömüren bir ejderha olmuştu.

İstanbul yangınları, yangınlara karşı alınan tedbirler, Yeniçeri Ocağı’na bağlı ilk tulumbacı teşkilatı kurulduktan sonra bizde tulumbacılığın ve itfaiyenin tarihçesi bu yazıların çerçevesi dışında çok renkli, hareketli bir mevzudur. Biz burada yalnız Yeniçeri Ocağı’na bağlı tulumbacı teşkilatından bahsedeceğiz.

İstanbul’da ilk yangın tulumbasını yapan ve bunu bir Tophane yangınında kullandıktan sonra büyük faydasını bilfiil gösterip ispat eden ve bunun üzerine Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından Yeniçeri Ağalığı’na bağlı bir Tulumbacı Ocağı kurularak kendisi de teşkilatın başına geçirilen zat Gerçek Davud Ağa adında bir Fransız mühtedisidir.

1720 yılında kurulmuş olan bu teşkilat, Yeniçeri Ocağının kaldırıldığı 1826 yılına kadar yüz altı sene devam etmiştir. 1826'dan sonradır ki, İstanbul halkı tarafından her semte bir yangın tulumbası tedarik edilmiş, İstanbul'un dillere destan olan mahalle tulumbacılığı doğmuştur. Tulumbacılık koşarlı, uçarlı, pırpırı fakat pitoresk kılık ve kıyafeti, çalak ve civelek, sırım gibi, tığ gibi genç erkek vücudu için çetin ama cazip, öylesine cazip bir meşgale olmuştur ki, kısa bir zaman içinde acemi oğlanlarının yerini tabaka tabaka İstanbul çocukları almış, ıstılahlarıyla, argosuyla zengin bir de tulumbacı edebiyatı doğmuştur.

Tulumbacı acemi oğlanları

O devrin vakanüvisi Küçükçelebizade İsmail Asım Efendi, Gerçek Davud Ağa ile ilk tulumbacılık teşkilatından hicri 1137 (miladî 1724) yılı vakaları arasında Gedikpaşa Hamamı ve Mescidi ile civarını mahveden bir yangından sonra bahsediyor, "Zikri ahvali Gerçek Davud ve sebebi zuhuru tulumbacıyan" serlevhasını taşıyan bu satırların bugünkü dile çevrilmiş sureti şudur:

"İstanbul'un binaları ahşap, birbirine bitişik kat kat yüksek ve sokakları gayet dar olduğundan bir yerde yangın çıktı mı, yakın ve uzak, bütün şehir ahalisinin aklını alırdı. Ateşin çıktığı yerin etrafındaki ev ve dükkânları yıkmadan yangın söndürülemezdi. Yangınların ekserisinde nice haneler yıkılıp viran ve nice kâşaneler yanıp kül olurdu. Nice zenginlerin birkaç saatte kül öksüzü oldukları görülmüştü.

Tulumbalar icat edilip kullanmak üzere neferler ayrılıp tertip olunduğu zamandan beri, elhak, nice yangınlar çıktığı yerde söndürüldü, nicesinin de şer ve zararı zarurî olarak yanlarındaki birkaç haneye sirayetle kaldı. Pir ve civan, fakir ve kâmuran tulumbanın icadına şükretmektedir.

Tulumbanın memleketimizde zuhuruna önayak olan Gerçek Davud Ağa namında bir merdi mühtedidir. Aslı Fransalı iken Felemenk diyarına gitmiş, bir müddet orada kaldıktan sonra dini İslam'a meyil ve muhabbet edip on nefer ehl ü iyaliyle 1128'de (miladî 1715) İstanbul'a gelip Galata'da yerleşmiştir ve İslamiyet'i kabul ederek Gerçek Davud ismiyle şöhret bulmuştur. Bu zat yangını süratle söndürmek için bir tulumba icat etti ve kendi başına zuhur eden yangınlara gitti, bilhassa Tophane yangınında tulumbayla ateşin söndürülmesine çok yardım ettiğinden Sadrazam İbrahim Paşa'nın nazarı dikkatini celbetti. Acemi Oğlanlar Ocağı'na yamak olmak üzere bir Tulumbacı Ocağı'nın kurulmasını padişaha arz etti ve 1132 senesinde Davud Ağa 120 akçe yevmiyeyle tulumbacılara ağa tayin edildi. Yevmiye 60 akçeyle bir kethüda, 20 akçeyle bir kâtip, 26 akçeyle bir çavuş yamağı, 30 akçeyle bir odabaşı, 15'er akçeyle 50 nefer tulumbacı tayin edildi, geceleri yangın nöbetçilerinin taamiyesi, tulumba sakalarının hususî elbisesi ve bahşişleri ve tulumbacı neferlerinin başlarına geçirdikleri bakırdan başlıkların tamiri için de 90 akçe verildi. Davud Ağa bir müddet sonra hortumlar da icat etti, bu suretle suyu uzaktan da tedarike ve yüksek yere çıkarmaya muvaffak oldu. Hortumlar için tulumbacı ocağına 64 nefer daha ilave olundu, hortumlar masrafı olarak tulumbacılar ağasının yevmiyesine 40 akçe zam yapıldı."

Gerçek Davud Ağa'nın kabir taşı kitabesi de gayet uzun olup ilk tulumbacılık teşkilatının bir tarihçesi gibidir.

Acemi Oğlanlar Ocağı'na, dolayısıyla Yeniçeri Ocağı'na bağlı Tulumbacı Ocağının teşkilatını hurde teferruatıyla ve tulumbacı seçilen acemi oğlanlarının kıyafetlerini kesin olarak bilmiyoruz.

Küçükçelebizade'nin kaydettiği 50 nefer tulumbacının doğrudan tulumbacıbaşının emrindeki yangın tulumbasının kadrosu olması lazımdır.

Zira koca İstanbul’a topu elli nefer tulumbacının kâfi gelmeyeceği aşikârdır. Asla yanılmadığıma tam kanaatle yazıyorum:

Yeniçeri Ocağı’nın en küçük birliği “orta’ydı (“tabur”du). Her orta, büyük şelırin bir semtinin muhafazası, asayiş ve inzibatıyla vazifelendirilmişti, ki ileride Yeniçeri Ocağı teşkilatından bahsederken etraflıca anlatacağız; yeniçeri kollukları ortalara nispetle, mesela “59’luların yahut sadece 59’un kolluğu” diye anılırdı. Tulumbacı Ocağı kurulurken bütün yeniçeri kolluklarına bir yangın tulumbası konduğu ve her kolluğa tulumbacı acemi oğlanları yerleştirildiği muhakkaktır.

Herhangi bir sebeple kazaen tutuşan bir yangın tulumbası hakkında gazel yollu yazılmış şu kıta her kollukta bir yangın tulumbası bulunduğunu açık olarak göstermektedir:

“Çün aleti itfa idi tulumba
Kolluk neferi ona hadim olacaktı
Olur olacak çare nedir hükmi hazaya
Kollukta tulumba tutuşup kolluğu yaktı!.. ”

Acemi Oğlanlar Kışlası’nın Şehzadebaşı’nda olduğunu evvelce söylemiştik: bu kışladan tek eser olarak kışla hamamının kaldığını, “acemi oğlanı” adından bozma “Acemoğlu Hamamı" adı altında bir Çarşı hamamı olarak işletildiğini ve bu hamamın müstesna tarihî kıymetini de bilhassa belirtmiştik. Tulumbacı Acemi Oğlanlar Ocağı kurulunca tulumbacı ağaları için miri konak da burada yapıldı. Bu konağın yeri de 1959 yılı sonlarına kadar malumdu, Şehzadebaşı'nda ahşap “Letafet Apartmanı’nın yeriydi. Bu apartman son imar faaliyetinde yıkıldı, yeri genişletilen caddeye eklendi.

Ayvansaraylı Hüseyin Efendi, milli kütüphanemizin mühim tarih kaynaklarından biri olan *Hadikat ül-Cevami* adındaki meşhur eserinde, bugün mevcut olmayan Acemi Oğlanlar Kışlası mescidinden bahsederken,

“Bitişiğinde Yeniçeri Ocağı’nın fodula fırını ve karşısında Tulumbacılar Kışlası vardır. Bunlar Sultan III. Ahmed’in vakfıdır. Tulumbacı neferleri yangınlarda başlarına kalaylı tas giyerler, tasların üzerinde neferin kaçıncısı olduğu rakamla yazılmıştır” diyor. Tulumbacı acemi oğlanlarının kıyafeti hakkında bilgimiz bu nottan ibarettir.

Devşirme Kanunu'nun ne zaman kaldırıldığını kesin olarak bilmiyoruz; fakat XVIII. asrın ikinci yarısı içinde yeniçeri yapılmak üzere oğlan devşirildiğini de görmüyoruz. Bundan ötürüdür ki, XVIII. asrın ikinci yarısında Yeniçeri Asker Ocağı, bu ocağı besleyen Acemi Oğlanlar Asker Ocağı ve efradı acemi oğlanları arasından seçilen, alınan Yeniçeri Tulumbacıları Ocağı, kapılarını imparatorluğun bütün Müslüman halkına, halkın da bilhassa ayaktakımına açmış bulunmaktadır. Aşağıdaki satırlarda “tulumbacı” adı geçtikçe, bunların artık devşirme oğlanlar değil, ayaktakımı gençler olduğunu, hatta çoğunun “şehrî” (İstanbullu) olduğunu unutmamalıdır.

Acemioğlanı-yeniçeri tulumbacıları devrine ait bazı hatıralar okuyalım:

Hicrî 1233 (miladî 1817-1818) yılında rebiülevvelden şevvale kadar altı ay içinde kaza veya kasıt eseri olarak İstanbul’da büyük küçük 73 yangın çıkmıştır, her aya 12 yangın düşer ki, bir afet rekorudur. Müverrih Cevdet Paşa kendi adına nispetle anılan meşhur tarihinde, o yılın ramazan ayı ortasında teravih namazı vaktinde Odunkapısı içinde bir boyacı dükkânından çıkan yangından bahsederken, “Etrafa süratle yayıldı. Meğer oralardaki barutçu dükkânlarında külliyetli barut varmış, birden ateş alıp patladı, tulumbacı neferleri ve zabitlerinden ve ahaliden seksen adam yanarak telef oldu” diyor. Kadırga’da çıkan bir yangından bahsederken de yeniçeri tulumbacılarının zenginlerden para alıp sadece onların evlerini koruduklarını söylüyor “Kadırga limanında büyük bir yangın çıktı, bir kolu Kumkapı tarafına gitti. Kumkapı’daki büyük Ermeni kilisesini

(patrikhaneyi ve kilisesini) kurtarmak için ortaya pek çok paralar döktüler, tulumbacıların nefer ve zabit ekserisi o tarafa koştuğundan yangının Usturacılar'a doğru yayılan kolu karşısında pek az tulumbacı kaldı, yangının bu kolu ertesi gecenin yarısına kadar devam ederek Okçularbaşı çarşısını yaktı, Beyazıt Meydanı'nda söndü."

III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud devirlerinde yaşamış ve Yeniçeri Ocağı'nın bir haşarat yatağı haline geldiği o devirlere ait büyük bir vakayiname yazıp bırakmış olan Cabi Said Efendi İstanbul'un zabıta vakalarına da pek geniş bir yer ayırmıştır; bu arada yeniçeri tulumbacılarının ayyaşlıklarından, odalarına uygunsuz kadın ve oğlan kapattıklarından, yollardan ırz ehli kadınlarla tüysüz gençleri cebren odalarına, kolluklarına kaldırma teşebbüslerinden sık sık bahseder ve yeniçeri tulumbacıları hakkında daima "kulaklı bıçakla gezen tulumbacı erazil", "yalınayak, baldırları çıplak tulumbacı iti", "hamam külhanında yatar, sokakta itleşip çamura batar tulumbacı kopuğu" gibi ağır tabirler kullanır.

Şair Enderunlu Vâsıf da "tulumbacı acemi oğlanı"yla şöyle alay ediyor:

"Dal kelle, tası elinde tulumbacı iken
iki elle kirlihanım kaşkaval olmuş sana !.."

Şairin bu tasvirinden yeniçeri tulumbacılarının ağır bakır taslarını ekseriya ellerinde taşıdıklarını, sokaklarda başı açık, "dal kelle" dolaştıklarını öğreniyoruz.

Vakanüvis Lutfî Efendi ise yeniçeri tulumbacılarını daha etraflıca anlatıyor:

"Vakai Hayriye'den evvel yeniçeri tulumbacılarının neferleri, hemen bütün İstanbul esnafı ocağa kayıtlı olduğu için, esnaf delikanlılarının eşbehlerindendi (zıpırlarından, bıçkınlarından), pırpırı, uçarı gençlerdi.

Yangın zuhurunda bu tulumba neferleri başlarında çorba tası gibi kalaylı ve kaçıncı yeniçeri ortasında ise o ortanın nişanını taşıyan taslarla koşuşarak yangına dalıverirlerdi. Sair vakitlerde başlarında tandır kadar koca bir sarık ve omuzlarında kartal kanat tabir ettikleri kırmızı kaput ve baldırları çıplak, ayakları yalın, yalın ayaklarına yemeni giyerlerdi. Yeniçeri Ocağı'yla beraber bunlar da dağıldı."

Bu kayıttan da öğreniyoruz ki, tulumbacılar, mensup oldukları tulumba sandığı hangi yeniçeri ortasının (taburunun) kolluğunda duruyorsa başlarına giydikleri bakır tasların üzerinde o ortanın nişanını (alameti farikasını) taşımışlardır. Bu nişanlardan ileride, bu yazıların Yeniçeri Ocağı'nın hususiyetlerini anlatacak kısımda bahsedeceğiz.

Enderun Tarihi müellifi Tayyarzade Ata Bey de, yeniçeri tulumbacıları güruhundan bir şeririn ırz ehli bir kadını tenha bir sokakta yolundan çevirip yangın yerine götürmek isterken, kalyon kaptanı kıyafetinde tebdil gezen devrin padişahı Sultan

III. Selim'e rastladığını ve padişah tarafından beline çalınan bir kılıçla ikiye bölünüp öldürüldüğü yazıyor.

Bugün aydın bir hakikattir ki Sultan III. Selim kılıç çalarak eliyle can uçuracak adam değildir. Bu vaka tulumbacıyı, yeniçeriyi kötülemek ve padişahın acı kuvvetini göstermek için zevksiz muhayyilelerin eseridir.

Tarihî roman ve hikâyelerde yeniçeri tulumbacılar... Çaylak Tevfik Bey'in tulumbacı acemi oğlanları...

Tarihî roman, hikâye ve hatta fıkra yazarken çok dikkatli olmak lazımdır, mulıarrir yalnız muhayyilesine dayanırsa, geçmiş asırların

âdetlerini, giyimini, kuşamını ve hatta mimarîsini ve meşhur şehirlerin eski manzarasını bilmezse gülünç olur.

Geçen asır sonlarında yaşamış “Çaylak” lakabıyla tanınmış Mehmed Tevfik Bey *İstanbul'da Bir Sene* adındaki eserinin beşinci kitabı olan “Meyhane yahut İstanbul Akşamcılarında yeniçerilik zamanında Langa'da “Mermerli” denilen büyük gedikli meyhanede bir akşam keyfi sahnesini tasvir ederken meyhaneye yeniçeri kolluk tulumbacılarından, yani tulumbacı acemi oğlanlarından üç adam sokar.

Çaylak Tevfık’in büyük hatalarını tenkit etmeden hikâyesini kısaltarak nakledelim:

“Vakit henüz erkencedir. Yüksekkaldırım semtinden üç delikanlı Mermerli’ye gelir; biri yorgancı esnafından Mahmud, diğeri çıkrıkçı esnafından Hüsnü, biri de ipçi esnafından Mehmed Ali’dir. Üçü de on sekiz yirmişer yaşlarında, gayet gürbüz, eli ayağı düzgün, mütenasibülaza, henüz bıyıklarının uçlarını burmaya başlamışlardı. Kıyafetlerine o vakitler pırpırı denilirdi: dal fes, camadan, saltamarka, şalvar gibi şeyler... Şalvar üzerine bellerine Trablus kuşağı sararlar, başlarına da o zamanın genç modasına “yârdan ayrıldım’’ biçiminde birer yazma yemeni bağlamışlar, çıplak ayaklarında da ökçeleri basık filarlar var... Bunların arasında Hüsnü ise gerçekten genç irisi ve insan güzelidir.

Meyhanenin tezgâh tarafında üç beş kadar yeniçeri dayıları oturmuş, henüz keyif çatmak üzeredir. Çocuklar bunlara riayetkâr bir tavır takınırlar, bununla, eğer dayıların orada olduklarını bilseydiler elbet de içeri girmekten utanacaklarını anlatmak isterler. Dayılar da çocukların bu halini pek beğenirler, içmelerine destur verirler. Esnaf delikanlıları birer şişe düz getirtirler... Dayılar da kendilerini taltif için sofralarındaki mezelerden bir iki tabağını meyhaneci çırağına verip,

-Şunları delikanlıların sofrasına koy, bizden selam söyle, rahat etsinler, eğlensinler... diye haber yollarlar.

Çocuklar kendi hallerinde eğlenip dururlarken meyhane kapısından bir tulumbacı girip nara atar... O nara atar ama meyhane- dekilerin de kafası atar... Bu herif Baruthane tulumbacılarından Kel Memiş'tir, yanında iki de arkadaşı vardır. İki tarafa yalpalayarak gelirler, çocuklara karşı boş bir sofraya otururlar. Bir ibrik şarap ısmarlarlar. Kendilerine mahsus bir tavırla şöyle keseriz, böyle biçeriz diye konuşmaya başlarlar. Ağızlarıyla atar tutar, gözleriyle etrafı süzerler. Çünkü meyhanede şuna buna bulaşmak âdetleridir. Gözleri çocukların bulunduğu sofraya çarptığı gibi aralarında şöyle bir konuşma başlar:

Memiş - Ulan burada yenecek kuzular varmış be!

Arkadaşı - Yayla mı bu?

Diğeri - Kıyamadan kim kesecek?

Meyhanede hava bulanır. Dayılar kızar, esnaf gençleri de aralarında usulca konuşur

Yorgancı Mahmud - Ne dersin, gidelim mi ?

Çıkrıkçı Hüsnü - Nereye, tandır başına mı?

İpçi Mehmed Ali - Herifler zıpır...

Çıkrıkçı Hüsnü - Öyle çok zıpırlar gördük...

Bu ara Kel Memiş bir mani tutturur:

"Kuzusu...

Çeşme kuru, çay bulanık, nerden içsin kuzu su... "

Derken meyhanenin içi akşamcılarla dolar, Çıkrıkçı Hüsnü artık tahammül edemez, yeniçeri dayılarından destur alır, tulumbacıların sofrasına bir iskemle atar, sofra altüst olur, Memiş yerinden fırlamak isterken ikinci iskemle gelir, tulumbacı yalın kama hücum ederken üçüncü

iskemle iner ve kaması elinden fırlar. O zaman dayılar ayağa kalkıp müdahale eder,

-Çocuk daha birinci hamlede namusunuzu bozdu, edebinizle çıkın! diye tulumbacıları birer birer meyhaneden atarlar... ”

Fars dilinde bir tekerleme vardır: “Hangi hatam tashih edeyim ey haneharap!..” Muharririn yeniçeri dayıları dedikleri, o devirde böyle gençlerin başına tulumbacılardan evvel püsküllü bela olacak erazil ve hayta güruhudur.

Çıkrıkçı Hüsnü gibi meyhane eşiğinden atlamış erkek güzeli tüvana, gözü pek, yalınayak, yarım pabuç bir esnaf delikanlısı o devirde muhakkak ki, Yeniçeri Ocağı’na kayıtlı olacaktır ve yine muhakkak ki, bir kolluk tulumbası sandığının omuzdaşı, yani kendisi tulumbacı olacaktır. Çaylak Tevfık Bey’in kullandığı “pırpırı” tabiri tarif ettiği kıyafete uymaz. Pırpırı şudur bir diz çağşırı üstünde bir kuşak, çıplak gövde üstünde bir yelek yahut bütün düğmeleri çözülmüş bir gömlek, sine üryan, memelerin görünmesi şart, baldır bacak çıplak, ayaklar yalın, başta keçe külah veya dal kelle üstünde perişan bir tülbent... Uçarı it, bıçkın kılığıdır.

Tevfık Bey “dal fes” tabirini de bilmeden kullanmıştır, “dal fes”, etrafına yemeni, tülbent, şal gibi herhangi bir şey sarılmamış olan fes demektir, halbuki muharrir delikanlıların feslerine “yârdan ayrıldım” biçiminde yazma yemeni sardırmıştır. Çocuklar birer şişe düz rakı getirtiyorlar, halbuki yeniçerilik devrinde şişe içinde rakı yoktur, sofraya ibrikle, güğümle gelir. Tulumbacılar da bir ibrik şarap getirtirler, şarap ise o devirde yalnız testi içindedir.

Tulumbacı civelek Bülbül İsmail

XVIII. asır sonlarında yaşamış namlı meddahlardan Galatalı Sükkerî Salih Çelebi “Kürkçübaşının Hasan Çelebi ile Berber Ali Beşe’nin kızı Gül Fatma” adındaki hikâyesinin kahramanı olarak yeniçeri-acemioğlanı tulumbacılarından bir delikanlının hayatını nakleder.

Devrinin pek değerli bir söz sanatkârı olan Sükkerî Çelebi bu hikâyesinde kendi zamanının tiplerini XVII. asır ortasında yaşatmıştır, vaka Genç Osman'ın padişahlığında geçer; bu padişahın zamanında ise İstanbul’da ne yangın tulumbası vardır, ne de tulumbacı. Vaka ne zaman, nerede geçerse geçsin, namlı meddah, civelek bir tulumbacı neferinin hayatını, tipini en doğru çizgileriyle canlandırmıştır. Hikâyenin özeti şudur:

Şehremini’de kahveci Ali Beşe ölmüş, arkasında İsmail ve Gül Fatma adında iki yetim bırakmıştı. Oğlan on altı ve kız on üç yaşlarında olup, babalarından hayli dünyalığa sahip idiler. Zira Ali Beşe’nin kahvehanesi gayet işlek olduktan başka, kendisi usta berberdi, Topkapı dışında bir de büyük bostanı vardı. Lâkin İsmail, haylaz çıktı. Babası ölünce dükkânı ve berberliği terk ederek tulumbacı haytalara ayak uydurdu, meyhanelerde akşamcılığa başladı, altın adını bakır yapıp, Kumkapı Yeniçeri Kolluğu’ndaki tulumbaya nefer yazıldı ve tulumba sandığında omuzdaşlık eden meşhur rezillerden Yedibela Bekir, Dinsiz Veli, Kartalkanat Mustafa namındaki baldırı çıplaklarla Sarnıçlı denilen meyhanede gece ve gündüz işret edip evine haftada bir, on günde bir uğrar oldu. Kimseye bir kötülüğü yoktu, ahvalinin zararı kendisine olup, halini ıslah için mahallesinde, semtinde nasihat edecek olanlara kulak vermedi.

- Zevk u sefa bu eyyamı nevcivanîde olup, çalışacak zamanı ben bilirim... derdi.

Eli ayağı düzgün ve kaşı gözü yerinde ve bir hoşça sesi olup, yeniçeri tulumbacılar arasında gayetle makbul olan mani ve semaî ve divan okurdu ve o güruhun eşbehleri arasında Bülbül İsmail diye baş tacı olmuştu.

Yedibela Bekir, değme zorbaları palası altından geçirmiş şakiydi, dev heybetli ve ehremen suretli cehennem kütüğüydü. Kahvecioğlu Bülbül İsmail'i bir an yanından ayırmayıp, kahvehane, meyhane, bağ ve bahçe, bostan ve hamam beraber dolaşıp, gece dahi kolluklarda yatarlardı. Ol nazenin şivekâr yalınayak, baldır bacak çıplak, sinesi üryan, keçe külahında destan perişan kaldırım iti olmuştu.

Baba dostlarından birkaç kişi baktılar, gördüler ki çapkın oğlan bir gün başlarındaki haneyi dahi satıp, meyhane akçesi yapacaktır, anasını ve kız kardeşini açıkta koyacaktır. Gül Fatma’ya bir hayırlı koca bulup şu çapkından biçareleri halas edelim dediler.

Gül Fatma hakikatte gül goncasıdır, on bin nigâr içinde bir tane, anasının dahi ağzı var dili yok, melek misali hatundu, lâkin kardeşi İsmail’in yüzünden kıza kimse talip olmadı. Uzaktan gelen görücülere de konu komşu,

- Yarın ahirette iki elimiz yanımıza gelecek, kızın bir oğlan kardeşi vardır ki neuzübillah tulumbacı itidir, falan kimdir, Bülbül İsmail’in eniştesidir dediler mi, ırz ehli olan hicabından kahrolur... derlerdi.

İstanbul’un namlı zenginlerinden Kürkçübaşı Hacı Abdülgani Efendi’nin dârı dünyada Hasan Çelebi isminde tek evladı olup, o dahi henüz on beş-on altı yaşında, güzellikte müstesna civandı. Babasının himmet ve dikkatiyle akran ve emsali arasında tahsil ve terbiyeden dahi birinciydi. İşte bu Hasan Çelebi, bir gün lalasıyla bir mesireye vardığında, bir kız görüp, hemen can ve gönülden âşık oldu. O taze nigâr, Ali Beşe’nin kızı Gül Fatma'ydı ki çöpçatıcı ve başbağlayıcı Zeliha Banu kızın validesinden izin almış, “Her zaman kısmet ayağa gelmez, bazen de kısmetin ayağına varmak gerektir” demiş, kıza o zamanlar yeni çıkma mor ferace giydirip mesireye götürmüştü.

Kürkçübaşıoğlu Hasan Çelebi bu aşkla sararıp soldu, derdini evvela lalası olan ağa, ondan hanım annesi öğrendi ve valide hatun bir akşam yolunu bulup Hacı Efendiye açtı, o da,

- Kızı bir kere gidip görün, yoksulluk ayıp değildir, gelinim olarak makbulümdür, elverir ki ailesine namus karası olmasın... dedi.

Fakat kızın, Bülbül İsmail namında tulumbacı civeleği bir erkek kardeşi olduğunu öğrenince,

- O kız bana gelin olmaz. Hasan ölür, biricik oğlumu teneşirde gözlerimin yaşlarıyla yıkarım, tulumbacının kardeşini ona almam... dedi.

Babası emrinden dışarı çıkamayan Hasan Çelebi, yemekten içmekten kesilip yatağa düştü, bir ay içinde bir deri bir kemik kaldı, kadid oldu. Hasan Çelebi’nin ahvalini cümle İstanbul halkı öğrendi. Bülbül İsmail’e,

- Oğlum, hem kız kardeşinin kısmetine mâni olursun, hem dahi bir nevcivanın sebebi mevti olacaksın, gel tövbe ve istiğfar eyle, babanın el elinde kalmış dükkânına çık otur, bizler Hacı Efendi’nin ayağına düşüp kandırmaya cesaret bulalım... dediler.

Bülbül İsmail de bu ahvale çok üzülmekle beraber tulumbacı ayaktaşlarından ayrılamadı ve baldırı çıplaklık havasından kurtulamadı, pabuçsuz yalın ayağını meygede eşiğinden çekemedi.

O sıradadır ki, İstanbul’da yeniçeriler zamanın padişahı Sultan Osman’a karşı tuğyan ettiler, kazanlar Etmeydanı’na çıkıp büyük fitne oldu. İşte o fitnede İstanbul’un yakaları bitli, mintan ve çağşırları bin yamalı kayıkçı, mavunacı, hamal ve hamamlarda tellak, fırınlarda hamurkâr ve bağ ve bahçelerde ırgat, yanaşma cümle bekâr uşakları dilaverler fırsat ganimettir diye İstanbul zenginlerini deftere yazdılar, “Sultan Osmanlı"dır diye konaklarının yağmasına ve kendilerinin katline ittifak ettiler. Defterin başına da Kürkçübaşı Abdülgani Efendi’nin adını yazdılar. Hakikatte de Kürkçübaşı, Sultan Osman'ın musahibi yerinde mutemediydi. Yeniçeri

zabitlerinden onun iyiliğini görmüş biri, “Aman efendi defterli oldu, tebdili kıyafet edip Anadolu tarafına geçsin ve bir müddet adını unuttursun, konak ve mal kaygısında olmayıp can kaygısında olsun!.." diye haber yolladı. Hacı Efendi ne yapacağını bilmedi, mal canın yongası olduktan başka canının bir parçası evladı Hasan Çelebi de döşekte yatar, maşukasının hayaliyle can alıp can verirdi.

Fitnenin ikinci günü sabahı seher vakti alacaaydınlıkta gördüler ki, konağın kapısına dört nefer baldırı çıplak tulumbacılar dayanmıştır ve palalarını kapıya asmışlardır, içlerinden biri kapıcıya,

- Varın bizden Hacı Efendi’ye selam eyleyin, ellerinden öperiz. Bizim palalarımız bu kapıda asılı durdukça bir fert onları indirip içeri giremez ve Hacı Efendi’nin kılına hata gelmez!.. dedi.

Ve hakikatte de tam on beş gün kapıdan ayrılmadılar. O büyük fitne günlerinde yağmaya gelenler bunları gördükçe köşe başından ters yüz olup dönerlerdi. Konaktan bu tulumbacılara kim oldukları sorulduktа,

- Hele fitne yatışsın, söyleriz... derlerdi.

Fitne yatıştı, Kürkçübaşı tulumbacıları konağa alıp onlara bir âlâ sofra donattı, kendisi de sofraya oturdu.

- Ey dilaverler, şehbazlarım, sizler kimler olursunuz ki, benim malımı ve canımı korudunuz, ırzımı kurtardınız, isimleriniz nedir ve bu hizmetiniz mukabilinde benden matlubunuz nedir?.. diye sordu. Tulumbacıların en genci ki, bir tüysüz oğlandı,

- Kumkapı’da yeniçeri kolluğu tulumbacılarıyız, ateş içinde semenderleriz, şu ayaktaşıma Yedibela Bekir, şuna Dinsiz Veli, şuna dahi Kartal kanat Mustafa derler, benim namım dahi tulumbacı civeleği Bülbül İsmail'dir!.. dedi.

Hacı Abdülganî hemen yerinden kalkıp o nevcivanı bağnna bastı.

- Şehbazım, dünya ve ahirette oğlumsun, senin hakkında kötü hüküm vermekle büyük hata işlediğimi şimdi anladım!.. dedi.

Hacı Efendi hemen hareme koşup zevcesine,

- Hatun, durma, feraceni başına geçir, Şehremini'ye git, tulumbacı civeleği Bülbül İsmail'in kız kardeşi Gül Fatma'yı oğlumuz Hasan Çelebi için Allah'ın emri ve Peygamberimiz'in kavli üzerine iste ve o kızı hemen koçuya koyup getir, kızın cihazını dahi ben yaparım, oğluma dahi müjdesini verin!.. dedi.

Gül Fatma Kürkçübaşı'nın konağına geldiğinde hemen eteğini beline sokup mutfağa girdi ve eliyle bir tas hasta çorbası pişirdi, âşıkı şeydası Hasan Çelebi'ye götürdü. O nevcivan ki, maşukasını karşısında ve hizmetinde gördü, daha çorbadan bir kaşık içmemişti ki, taze can bulup yataktan kalktı.

Sükkerî Salih Çelebi'nin bu hikâyesindeki bütün hüneri, gençlerin tulumbacılığa heves etmemesi için, bir nevcivanın tulumbacılıkla şeref, haysiyet, ırz ve namus bakımından neler kaybedeceğini Bülbül İsmail tipinde göstermesi, sonra da tulumbacıları mert insanlar yaparak o güruhu okşamasıdır.

Yeniçeri Ağalığı'na bağlı Acemi Oğlanlar Tulumbacı Ocağı'nın Vakai Hayriye'de Yeniçeri Ocağı'yla beraber kaldırıldığını söylemiştim. Ocakları kaldırılırken son tulumbacıbaşı ağa da idam olundu. Bu adamın adı tarihimizde meçhul kalmıştır. Son yeniçeri ihtilaline iştirak etmemişti, ölümü için yeniçeri olması kâfi görülmüştü. Sadrazam,

- Baka ağa!.. Vazifen yangını süratle söndürmektir, yeniçeri

kışlaları tutuştukta niçin gitmedin? diye sormuş.

Adamcağız hayret içinde kalmış.

- Efendim, o yangını söndürmeyip başka bir yerinden daha tutuşturmak padişahıma sadakatten ileri gelir!.. demiş.

Babıâli'de maktel ittihaz edilen odaya götürmüşler, cellatlara son sözü,

- Boğun yiğitler!.. demek olmuş. Müverrih efendi, “Gayreti batılayla can verdi” diyor. Biz “Merdane ölmüş” diyeceğiz.

Son acemi oğlanı tulumbacılar da, ki hepsi katıksız Türk delikanlılarıydı, “Vakai Hayriye” denilen o müthiş yeniçeri kırımında yok oldular, o zalimane ve vahşiyane katliama dilim hiçbir vakit “Hayırlı Vaka” diyememiştir. Tahlilini ve tenkidini yeri geldiği zaman yapacağım.

Kapıya çıkma

Acemi oğlanları üzerine son satırlardır. Onları kendi asker ocaklarından alarak yeniçeri kışlasına götürüp yeniçeri yazdırır iken biz de adı hâlâ unutulmamış, fakat teşkilatı ve tarihçesi hakkında münevverlerimizin bile kesin bilgi sahibi olmadığı Yeniçeri Ocağı’nın kapısından gireceğiz.

Acemi oğlanlarının Yeniçeri Ocağı kütük defterine kaydedilerek yeniçeri yapılmasına “kapıya çıkma” denilirdi. Acemi oğlanlarının kapıya çıkması, yeniçeri ağasının Divanı Hümayun'a arz ettiği ihtiyaç üzerine padişahın bir fermanı ve ananevî merasimle olurdu.

Birbirine sımsıkı bağlı olan Acemi Oğlanlar ve Yeniçeri Asker ocaklarının kuruluşundan İstanbul’un fethine kadar geçen devir içinde bu ocakların anane ve merasimi ile teşkilatının teferruatı hakkında bilgimiz yoktur. İstanbul'un fethinden sonra büyük bir gelişme olduğu muhakkaktır. Bizim burada anlatacaklarımız Kanunî Sultan Süleyman devrinden yeniçeriliğin son günlerine kadar uzanan zamana ait kaynak ve vesikalardan topladıklarımızdır.

Her acemi oğlanı yeniçeri olamazdı. Bazen aşırı serkeşliğinden yeniçeriliğe layık görülmez, bazen de akran ve emsali kapıya çıkarken, yani

yeniçeri olurken ihtiyaç artığı olarak kalırdı, ikinci bir çıkmaya kadar da yaşı ilerler, Yeniçeri Ocağı’nda acemi neferlik yapacak çağı aşardı. Bu gibiler acemi oğlanlarının çalıştıkları yerlerde hizmetlerine devam ederler, kendilerine evlenme izni verilir, çoluğa çocuğa karışırlar ve bir gün de Acemi Oğlanlar Ocağı’ndan emekliye ayrılırlardı. Kesin bir kayıt yoktur, yanılmadığımı zannederek tahminle söylüyorum. Acemi Oğlanlar Ocağı'na bağlı Yangın Tulumbacıları Ocağı kurulur iken tulumbacı seçilen acemi oğlanları bu kapıya çıkma artıkları olsa gerektir.

“Kapıya çıkma” olduğunda Acemi Oğlanlar Ocağı'nın kadrosu birden sarsılırdı, bazen 1000-1500 acemi oğlanı yeniçeri olurdu. Bu sefer Acemi Oğlanlar Ocağı'nda boşalan yerler, evvelce söylemiştik, eşhas ve köylü hizmetine emaneten verilmiş devşirme oğlanlarla yahut yeniden yapılan bir devşirmeyle gelen oğlanlarla doldurulurdu.

Kapıya çıkma merasimi, Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul’da Aksaray’da yeniçeriler için yaptırdığı büyük kışlada yapılırdı. Bu kışlanın adı “Yeni Odalar"dı. Oda koğuş manasınadır. Bu kışlayı, içinde geçen vakalarla ileride anlatacağım.

Yeniçeri Ocağı’nın en küçük birliğine “orta” (tabur) denilirdi, zabiti de “çorbacı” unvanını taşırdı. Evvela çorbacılar kendi ortalarının nefer ihtiyaçlarını tespit ederler, tanzim olunan cetvel Süleymaniye’deki Ağakapısı’na, Yeniçeri Ağalığı sarayına götürülür, Yeniçeri Ağalığı kethüdasına (kâhyasına) verilirdi. “Kethüda bey” denilen bu zat, Yeniçeri Ocağı'nın idare işlerinde en büyük amirdi, cetveli ocak kadrosuyla karşılaştırır, kadro fazlası nefer alınmamasına dikkat eder, son şekli verdikten sonra yeniçeri ağasına arz eder, o da Divan’dan kapıya çıkma fermanını alırdı.

Fermanı alan yeniçeri ağası, kendi emri altında olan acemi oğlanlarının kumandanı İstanbul ağasına bir tezkire gönderir ve mesela 1000 nefer

acemi oğlanının kapıya çıkmak üzere gönderilmesini emrederdi.

Kapıya çıkacak acemi oğlanlarını İstanbul ağası ile acemi oğlanlarının diğer iki büyük amiri olan Anadolu ağası ile Rumeli ağası seçerlerdi; seçilen oğlanların Acemi Oğlanlar Ocağı'ndaki kütük defterinde bulunan isimleri yanına "kapıya çıktı" kaydı konulur, isimleri oradan bu suretle silinmiş olur, oğlanlar isim ve künye kayıtlarının tasdikli suretiyle Aksaray'daki Yeni Odalar'a götürülüp Yeniçeri Ocağı'na teslim olunurdu. İsmi ve künyesi Yeniçeri Ocağı'nın kütük defterine kaydedilen acemi oğlanı o andan itibaren Yeniçeri Ocağı'nın acemi neferi olur ve hemen askerlik yevmiyesi bağlanırdı. Gelen acemi oğlanlarının hangi yeniçeri ortasına acemi nefer oldukları da ocağın ana kütük defterine kaydedilirdi. Kütük kaydı işi bitince acemi neferler verildikleri ortanın çorbacısına teslim olunurdu ve bu münasebetle anane haline gelmiş bir tören yapılırdı. Mesela gelen bin oğlandan yirmi neferi 60.Orta'ya verilmiş ise, bu ortanın çorbacısı, gayet geniş bir meydan olan kışla avlusunun münasip bir yerinde durur, yirmi acemi neferi birer birer önünden geçerler ve kendilerini isimleriyle, künyeleriyle yeni amirlerine takdim ederler, çorbacı ağa da, artık emri altında bulunduklarını bildiren bir işaret olarak, önünde baş kırıp kendisini takdim eden acemi neferin ensesine var kuvvetiyle bir tokat indirirdi.

Yeniçeri Ocağı'nda kıdeme büyük ehemmiyet verilirdi. Misal olarak aldığımız 60. Orta'ya verilen yirmi genç arasında da bir kıdem tayini yapılırdı. Bu ilk kıdem, orta koğuşlarının bulunduğu kapıdan girmekle tespit edilirdi. Bunun için de bir sürat koşusu, yarışı yapılırdı. Yirmi delikanlı avlunun bir ucuna dizilir, öbür ucunda bulunan koğuş kapısına doğru koşturulurdu. Kapıdan ilk giren acemilerin en kıdemlisi, en sona kalan da en kıdemsizi olurdu.

En geride kalan ve dolayısıyla ortasının en kıdemsizi olan acemi neferin kışladaki vazifesi ortasının koğuşlarını ve ayakyollarını süpürüp yıkamak, orta ihtiyarları ile gelen misafirlerin koğuş kapıları önünde bıraktıkları pabuçlarını dışarı çıkarlarken önlerine çevirmek, hava yağışlı ise bu işi pabuçları silip temizledikten sonra yapmaktı. O acemiden bir üstün olan kıdemsiz acemi mutfakta ortasının bulaşıkçısı olur, onun bir üstünü de ortasının hamalı olurdu. Hamallık vazifelerinden biri de ortasının koğuşlarına ve mutfağına odun taşımaktı.

Geriden dördüncü kıdemsiz acemi neferi de kandilci tayin edilirdi, sabahları ortasının koğuşlarındaki kandilleri dinlendirir, çanakları temizler, yağlarını tazeler, fitillerini yeniler, akşam olunca da kandilleri uyandırırdı.

Bir yeniçeri ortası kışlada dört koğuş işgal ederdi. Koğuş amiri “odabaşı” unvanını taşırdı, koğuş inzibatı ve temizliğinden onlar mesuldü. Kıdemsiz acemilerin günlük işi ağırdı, odabaşılar başlarında cellat gibi dururdu.

Ocak

Osmanlı ordusu

Osmanlı ordusuna kuşbakışı bir göz atacağız.

Osmanlı Devleti bir cihan imparatorluğudur, İlkçağ'ın Romalılarından sonra yeryüzünde en kuvvetli ve sağlam orduyu kurmuş olan devlettir, işte bunun içindir ki, teşkilatı çok geniş ve tarihi çok zengin olan Yeniçeri Asker Ocağı'nın kapısından girmeden, bu asker ocağının Orduyı Hümayun adını taşıyan Osmanlı ordusundaki yerini aydın olarak gösterelim.

Osmanlı ordusu "yerlikulu askeri" ve "kapıkulu askeri" adıyla iki büyük askeri müesseseden teşekkül etmişti.

Yerlikulu askeri, devletin Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarındaki eyaletlerinin çıkardığı askerdir, hepsi atlı askerdir ve tarihimizde "tımarlı sipahiler" diye anılır. Devlet, bir eyaletin, vilayetin ahalisinden yararlık, yiğitlik, şecaat yolunda nam almış olanlara "tımar" denilen bir geçim kaynağı verir. Tımarlar, devletçe sınırları çizilmiş bir toprak parçasının üzerindeki çiftçinin devlet hazinesine vermeye mecbur olduğu toprak mahsulleri vergisini toplama hakkıdır, bu vergi de yıllık mahsulün onda biridir. Tımar sahibi bunu toplar ve devlet hazinesine yatırmaz; buna karşılık, sefere çağrıldığı zaman silahları noksansız, azığı ve at yemi de kendisine ait olmak üzere ve tımarının zenginliği nispetinde bir, iki üç atlı asker çıkarır. Yazmaya lüzum var mıdır bilemem, bu askerleri, ödediği ücret mukabili memleketinin gözü pek garip yiğitlerinden bulur. Tımarlar, tımar sahibinin bütün bu masraflarını ve kendi nefsi ile ailesinin yıllık geçimini karşılayacak şekilde hesap edilip verilir. Bir büyük devletin şanına yakışanı ihsandır. Devletin kazancı, muazzam bir askeri teşkilatı kendi eliyle giydirip besleme ve silahlandırma zahmet ve masrafından kurtulmak, bir kâğıt parçasına yazılmış iki satırlık bir emirle derhal harekete geçirmektir.

Tımarlı sipahiler mülkî idare bakımından bağlı bulundukları sancakbeyleri ve valiler (beylerbeyiler) sefere memur edildikleri zaman sancakbeyi ve valilerin kumandası altında toplanıp harbe giderlerdi. O iki satırlık sefer emri sancakbeyine, valiye gönderilirdi ve merkez bilirdi ki filan sancak şu kadar bin tımarlı sipahi çıkarır. Müverrihlerimiz bu eyalet askerini bazen vilayet ve sancakların isimleriyle, mesela “Sivas askeri, Konya askeri, Kırşehir askeri, Yanya askeri, Tameşvar askeri” diye anarlar, bazen de “Rumeli askeri” ve “Anadolu askeri” diye iki isimde toplarlar.

Harp meydanında tımarlı sipahiler ordunun sağ ve sol iki kanadını teşkil eder, bir kısmı geride ihtiyata alınır, bir kısmı da serdarın, bazen aynı zamanda sadrazam serdarın veya bizzat padişahın bulunduğu merkezde yer alırdı. Harp Avrupa kıtasında ise sağ kanadı Rumeli askeri, Asya kıtasında ise Anadolu askeri teşkil ederdi. Harp hangi kıtada olursa olsun tımarlı sipahiler, yerlikulu askeri Osmanlı ordusu mevcudunun hemen daima üçte ikisini teşkil ederdi.

Harp dönüşlerinde tımarlı sipahilerden sağ kalanlar terhis olunurdu, memleketlerine, işleri başına dönerlerdi. Tımarlı sipahiler, yerlikulu askeri askerliği meslek edinmemişti. Bir tımar sahibinin ücretle tutup getirdiği bir garip yiğit cenklerde yararlıklar gösterir, kumandanların, bazen serdarın, bazen padişahın nazarı dikkatini çeker, ona da ayrıca bir tımar verilerek taltif olunurdu, gariplikten birdenbire refaha kavuşurdu. Bir kısmı da fethedilen yeni bir memlekette verilen tımarla yerleşirdi ve artık memleketine dönmezdi. Mesela Rumeli’de Yenicevardar kasabasından gelmiş ve Midilli Adası’nın fethinde bulunmuş Yakub isminde garip bir sipahiye bu adada bir tımar verilmişti, Yakub Midilli'de yerleşmiş, bir Yakub Bey olmuştu. Onun oğlu da tarihimizin namlı büyük amirali Barbaros Hayreddin Paşa oldu.

Asıl mevzuumuzdan uzaklaşıyorum, ama fırsat düşmüşken anlatmaktan da kendimi alamıyorum; bir kara askeri olarak Midilli'ye gelmiş ve bu adada tımar olarak yerleşmiş Yakub Bey’in oğullan niçin denizci olmuşlardır ?

Tam deniz kıyısı ve adalardaki sancakbeyleri kara ordusu yerine donanmaya, kaptanpaşalığa (büyükamiralliğe) bağlanmıştı. Sancakbeyleri sancağının zenginliğine göre bir veya iki gemi yaptırır, teçhiz ederlerdi. Gemi teçhizatı arasında yalnız lengeri (çapanın yerini tutan demir) ve haritaları devlet tersanesi verirdi; kürekçileri, tayfaları bey temin eder, gemilerine cenkçi olarak da, sancağının tımar sipahileri tarafından temin olunan asker, o sahil memleketinin aslında denizci olan garip yiğitleri girerdi. Deniz sancakları tımar sahiplerinin denizci yiğit olarak getirdikleri askerin geri kalanı, ki büyük bir kuvvet teşkil ederdi, devlet hâzinesinin yaptırdığı tersane gemilerine, ana filoya cenkçi olurdu. Ana filo İstanbul’dan kalktıktan sonra bu cenkçilerden Anadolu kıyısındakileri Çeşme limanından, Rumeli kıyısındakileri de Selanik ve Mora’daki Navarin limanlarından alırdı.

Yeniçeri Asker Ocağı’nın Osmanlı ordusundaki yerini göstermek için kısaca anlattığım bu muazzam teşkilat, yerlikulu askeri tamamen mevzuumuz dışındadır.

Tam kadrosuyla karşımıza aldığımız muazzam Osmanlı ordusunun üçte ikisi yerlikulu askeridir. Üçte biri de yeniçeriler midir ? Hayır, geri kalanı kapıkulu asker ocaklarıdır, Yeniçeri Asker Ocağı da onlardan biridir.

Kapıkulu asker ocakları içinde Yeniçeri Ocağı

Osmanlı ordusunu kuran ikinci büyük müessese kapıkulu askeridir.

Kapıkulu askeri, küçük yaştan askerliği meslek edinmiş ve doğrudan devlet hâzinesinden maaş alan, harpte silah altında daima askerdir. Üç büyük sınıfa ayrılır: Deniz Askeri Ocağı (Tersane Ocağı), Atlı Asker Ocağı (Sipahi Oğlanlar Ocağı), Yaya Asker Ocakları.

Yaya Asker Ocakları altı ocaktır; işte efendim Yeniçeri Asker Ocağı bu altı yaya asker ocağından biridir.

Belki bazı tekrarlarım can sıkmaktadır, mazur görün efendim, hafızalarda müphem noktalar bırakmamak endişesindeyim: kapıkulu askerlerinin Tersane Ocağı ile Sipahi Oğlanlar Ocağı, yani kapıkulu askerinin deniz ve atlı kısmı ve Yaya Asker Ocakları'nın beşi mevzuumuzun dışındadır, onların da tarihçeleri zengin hatıralarla doludur, hele Tersane Ocağı'nın tarihi, Türk denizciliğinin anlı şanlı tarihidir, kendi başına hamaset destanıdır.

Kapıkulu askerinin yeniçerilerden gayri diğer beş ocağını, eşiklerini atlamadan, içinde oyalanmadan ayaküstü dolaşalım:

Sakalar Ocağı: Bir sakabaşı ağanın kumandasında muazzam teşkilattır. İmparatorluğun merkezinden askeri yollar boyunca sınırlarına kadar teşkilatını yaymıştır; çeşme, kaynak, kuyu, dere, ırmak, göl bütün su alınacak yerleri gösteren mufassal haritalara sahiptir. Orduyı Hümayun'un bütün birliklerini, yerlikulu ve kapıkulu diye tefrik etmeden, sefer boyunca, menzil be menzil susuz bırakmaz. Her birliğe tahsis edilmiş saka ekipleri ayrıdır, mesela topçu sakası, yeniçeri sakası, cebeci sakası, Anadolu sakası, Rumeli sakası diye isimlendirilmişlerdir. Saat intizamıyla işleyen bu teşkilatın aksaması, maazallah, bozguna kadar varır, mesela tarihimizde Ruslara karşı müthiş Kartal Sahrası bozgunu, bu saka teşkilatının aksaması, muazzam sayı üstünlüğüne rağmen askerimizin susuzluktan mefluç hale gelmesinden olmuştur.

Kumbaracı Ocağı: Düşmana kumbara (eski zamanın infilak edici danesi) atan askerler ocağı, efradı ciddi talimle yetiştirilirdi. Kale muhasaralarında topların yıkamadığı kale duvarlarını havaya uçurmak için yer altında tüneller kazan lağımcılar bu asker ocağının bir ihtisas şubesiydi. Bir kaleyi saran ordunun açacağı lağımlar ancak müdafilerin açacağı mukabil lağımlarla önlenebilirdi. Yerden gelen sesleri dinleyerek düşmanın hangi istikamette lağım açmakta olduğunu keşfetmek bu askerin mesleği ihtisasından en ince noktasıydı, öyle ki, açılan mukabil lağımla düşmanın tam karşısına çıkılır ve yer altında boğaz boğaza en kanlı, mezbuhane boğuşmalar olurdu. Lağımcıların vazifesi lağım açmaktı, yeraltından saldıran, yeraltında dövüşenler tımarlı sipahiler ile yeniçerilerden seçilen serdengeçtilerdi.

Top Arabacılar Ocağı: Bugünkü anlamda harplerde bilfiil topçuluk yapan asker. Bunlar da bilhassa süratli atış bakımından dikkatli talim ve terbiye görürlerdi.

Topçu Ocağı: Tophane'de topları döken teknisyen askerdir. Seferi kuvvet değildi. Fakat ağır muhasara toplarının nakli çok güç olan ahvalde, mesela muhasarası fasılalarla yirmi beş sene sürmüş Girit Adası'ndaki Kandiye Kalesi önünde olduğu gibi, bu asker ocağı bir büyük imparatorluğun kudret ve şevketini öylesine göstermiştir ki, kaleyi sarmış olan Türk ordugâhında top dökümhanesi kurmuş, büyük topları cenk yerinde dökmüştür.

Cebeciler Ocağı: Bu da büyük bir asker ocağıdır. Muazzam Türk ordusunun bütün silahlarını ve cephanesini ve türlü cenk aletlerini sulh devrinde hazırlayan, muhafaza eden, ordu sefere giderken onları muharip kıtaların yanı sıra sevk eden ve nihayet icap ederse yaya olarak cenk saflarına da katılan askerler...

Kitabın ilk sayfalarında, “Ne emsalsiz büyük zaferlerimiz yeniçeri kılıcıyla kazanılmıştır, ne de ağır bozgunlarımızın mesulü yeniçerilerdir, fakat zaferlerde de, hezimetlerde de hisseleri büyüktür” demiştim. Eski Osmanlı ordusunun azametli kadrosunu tanıdıktan sonra bu sözümün doğruluğu herhalde teslim olunur.

Yeniçeri Asker Ocağı’na girmeden bilinmesi gereken noktalarda yeter derecede aydınlattığıma kani olarak şöhreti cihanı tutmuş olan ocağın kapısını açıyorum.

Bütün yeniçeriler 196 tabur askerdi. Evvelce de bir vesileyle arz etmiştim, ocak ıstılahında tabura “orta” denilir, biz de yeri geldikçe bu tabiri kullanacağız.

Yeniçeriler “cemaatliler”, “bölüklüler” ve “sekbanlar" adıyla üç sınıfa ayrılmıştı.

196 ortanın 101 ortası cemaatli, 61 ortası bölüklü, 34 ortası da sekban ortalarıydı.

101 cemaatli ortasından dört orta, 60, 61, 62, 63. ortalar bayram günlerinde, cuma namazı alaylarında, cülus merasiminde, yani padişahın kılıç kuşanma merasiminde, elçi kabulünde merasim kıtaları olarak İstanbul'da yerleştirilmişti; ancak padişah sefere gittiği zaman yine onun maiyetinde sefere giderlerdi. Cemaatlilerin diğer ortaları, imparatorluğun üç kıta üzerindeki sınır, kale ve şehirlerinde muhafız olarak vazifelendirilmişti; içlerinden seçilen efrat nöbetle oralara gönderilirdi. Geri kalan da, İstanbul muhafazası hizmetinde olurdu.

61 bölüklü ortasında 31 orta, 31 tabur asker İstanbul’da taht şehri muhafızı olarak bulunurdu. Evvelce bir vesileyle arz ettiğim, ileride de ayrıca anlatacağım gibi büyük şehrin her semtinin asayiş ve inzibatına bu ortalardan biri memur olmuş ve orta adına o semtte bir kolluk (karakol) kurulmuştu.

Bölüklülerin geri kalan 30 ortası imparatorluğun iç vilayetlerinin kalelerine dağıtılmışlardı.

Yeniçeri disiplini

İstanbul’da Karadeniz Boğazı kaleleri, Boğaziçi’nde Anadolu ve Rumeli hisarları, İstanbul şehrini çevirmiş olan surların kapılarının muhafazası da bu ortalardan ayrılmış kıtalara bırakılmıştı. Mesela, başlı başına metin bir kale olan Yedikule ile İstanbul’un bütün sur kapıları 65. Orta’nın elindeydi. 64. Orta Galata Kulesi’nin, Galata Kalesi kapılarının ve Rumelihisarı’nın muhafızlarıydı.

Devletin kudsiyet taşıyan timsali olan “Sancakı Şerif' (Pey-gamber'in sancağı) İstanbul’da, Sarayı Hümayun’da Hırkai Saadet Dairesi’nde dururdu. Bunun için İstanbul muhafızları olan otuz bir bölüklü ortasına Sancakı Şerifin muhafızları nazarıyla da bakılırdı. Sefer zamanlarında Sancakı Şerif bir serdara teslim edilerek orduyla gönderildiği zamanlardır ki, İstanbul muhafızı olan bu 31 tabur asker de seferli olur, sancakla beraber harbe giderdi. İstanbul'daki kolluklarda pek az nefer bırakılır, bunlar da ortaların emekliliği yaklaşmış ihtiyarlarından seçilir, kolluklar acemi oğlanlarıyla takviye edilirdi.

Padişahlar sefere giderse, Sancakı Şerifi bizzat götürür, başta sadrazam bütün devlet erkânı seferli olur, İstanbul’da da yeniçeri olarak tek nefer kalmazdı. Bu zamanlar İstanbul’daki kolluklara tamamen acemi oğlanları yerleştirilir, şehrin asayişini koruma onlara bırakılırdı.

Yeniçerilerden 36 sekban ortası padişahın av maiyetiydi. Sarayı Hümayun’da av için doğanlar, şahinler, cins cins av köpekleri, bulundurulduktan sonra bu av hayvanları bilhassa sekban ortaları tarafından

ayrıca bakılır, yetiştirilirdi. Ava meraklı padişahların, mesela bir av delisi olan Sultan IV. Mehmed'in günlerce, haftalarca süren büyük sürgün avlarına adeta harbe gider gibi, Saray halkı ve sekban yeniçerilerden mürekkep yirmi beş, otuz, otuz beş bin kişilik maiyetle çıktığı görülmüştür.

Sekban ortaları İstanbul ve Edirne civarındaki miri çiftliklerde otururlardı. Mirî çiftliklerde büyük köpek haraları tesis edilmişti.

İstanbul’da olsun yahut iç vilayetlerdeki veya sınır bölgesindeki kalelerde bulunsun bütün yeniçerilerin ana kütük defterleri ocağın idare merkezi olan İstanbul’da ocağın en büyük kumanda mevkii olan Yeniçeri Ağalığı’ndaydı. Evvelce acemi oğlanları münasebetiyle anlattım, acemi neferlerin ocak kütüğünde kayıt muamelesi Ağakapısı’nda yapılır, bir neferin bütün terfileri, mükâfatları, cezaları, ölümüne veya emekliliğine kadar bu defter üstünde dikkatle işlenirdi. Bu kütük defteri, yalnız İstanbul için değil, geniş imparatorluğun her tarafına yayılmış, dağılmış bütün yeniçeri ortaları ile ocağın tam gövdesinin bir aynasıydı. Kadro noksanları bir bakışta görülür ve İstanbul’daki ocak erkânı, idare intizamında son derecede hassas davranırdı. Padişah, ta Bağdat’ta olan bir yeniçeri edepsizliğinden İstanbul’daki erkânı, idarede acizle ittiham edebilirdi. Bu merkeziyet sistemindendir ki, bir kronometre saat hassasiyetiyle işleyen Yeniçeri Ocağı teşkilatı, İstanbul’daki Ağakapısı’nda ahlak fesadı başladıktan sonra bozuldu. Atasözleri yanılmaz, “balık baştan koktu” ve bu disiplin, tepeden tırnağa som asker adamların üniformaları altında, devir oldu ki, şehir haydutları, şakiler dolaşmaya başladı. Disiplinli devirde cezası idam, hatta işkenceyle idam olan suçlar, ocak disiplinin kavşadığı devirde, bekâr uşaklığı şanından yiğitlik bilindi.

Yeniçeriler fabrika yapısı robot değildi, ocak disiplininin en kuvvetli olduğu devirde de, aralarından hilkatinde şaki olanlar çıkmıştır, fakat

cezalarını derhal amansız olarak görmüşlerdir. Hem ibret, hem de dehşet verici bir vaka nakledelim:

XVI. asır sonlarında, sene 1596, İstanbul'da bir imam efendi, mahallesi halkından bir kafilenin başında Divanı Hümayuna gelerek genç ve güzel karısının bir yeniçeri tarafından ayartılıp kaçırıldığını arz etti ve bir namus davası açtı.

Divan şikâyet üzerinde hassasiyetle durdu: ırz düşmanı bir yeniçeriydi ! Halkın ırzını, namusunu korumaya memur zabıta kuvvetine mensuptu. Suçlunun bulunmasına mutaassıp bir yeniçeri olan Ferhad Ağa memur oldu, o da ocaklarına leke süren adamı bulmaya ant etti. Evvela kütük defterini karıştırdı, sicili bozuk, haşarı tanınmış neferleri birer birer ayırdı, bu vakada hepsi masum çıktı. Sonra yatmak için, birkaç günden beri kışlasına veya kolluktaki koğuşuna gelmeyen, yoklama kaçaklarını aradı. Yine bir şey bulamadı. Bu sefer İstanbul’da bir bekâr uşağı yeniçerinin bir kadınla beraber yaşayabileceği muhitleri dolaştı, kötü şöhretli hanları, şüpheli evleri bastı, esirci odalarını aradı. Aradığını İstanbul’da bulamayınca Üsküdar’a geçti ve Üsküdar’da bir kahvehanede çok güzel tüysüz bir oğlanla oturmuş muhabbet etmekte olan bir yeniçeri nazarı dikkatini çekti, ikisini de kahveden çıkarıp civardaki yeniçeri kolluğuna götürdü. Ferhad Ağa zeki adamdı, evvela oğlanı soydu ve erkek olmayıp kadın, imam efendinin genç ve güzel karısı olduğu meydana çıktı. Suç katmerleşivermişti: kadın kaçırmak, evli kadın kaçırmak, imam karısı kaçırmak, bir Müslüman kadınını saçını keserek oğlan kılığına koymak ve sonra onu erkekler arasında dolaştırmak !..

Oğlan kıyafetinde, erkekler arasında dolaşacak kadar pervasızlık gösteren genç fahişeyi kollukta boğdurttu. Yeniçeriye gelince, kanunen başı kesilecekti. Fakat Ferhad Ağa bu katmerli suçu için cellat satırını kâfi görmedi. Yeniçeriyi bir kayığa koyup Tophane’ye götürdü, Tophane

meydanında seyre gelen binlerce kişinin gözü önünde yeniçeriyi ana doğması çırılçıplak soydu, evvela ayak ve diz kemiklerini kırdırttı, sonra belden aşağısını yağlı paçavralara sardırarak bir havan topunun namlusuna gülle gibi sımsıkı tıktırdı ve nihayet topu ateşleterek yeniçeriyi berhava etti...

Kadro ve bayrak

Ocağın en küçük birliğini teşkil eden bir yeniçeri ortasının kadrosu 60-70 neferdi. Türk ordularının zincirleme zaferler kazandığı devirlerde Fatih Sultan Mehmed zamanında, Kanunî Sultan Süleyman zamanında bütün yeniçerilerin sayısı 12 00014 000 nefer arasındadır.

Sultan III. Murad zamanında ilk büyük suiistimaller başladı. Bu padişah ocak disiplinini kendi eliyle bozdu, ortaların nefer kadroları genişledi, yüz, iki yüz, üç yüz nefere çıktı. Kışla ve kolluk koğuşları kadro fazlasını alamayınca yeniçeriler bekâr odalarında, hanlarda, kahvehane ve hamamlarda yatmaya başladılar. Ocak mevcudu III. Mehmed’in zamanında 45 000, III. Selim zamanında 110 000, II. Mahmud devrinde ise 140 000’e yükseldi.

Bu rakamlar devlet hâzinesinden maaş alan ve bilfiil silah altında bulunan yeniçeriler içindir. Ocakta, ana kütük defterinin yanında bir de emekliler kütüğü vardı. Dilediği işle meşgul olan veya haline münasip bir devlet işinde kullanılan bu emeklilere de ocaktaki kıdemlerine, hizmetlerine göre bir emekli gündeliği verilirdi, pek tabiî yeniçeri sayılırlardı. Hatta çoğu, serpuşları hariç, kılık ve kıyafetlerini de değiştirmezlerdi. Ocağın büyük davalarında, ihtilallerde yoldaşlarının yanında yer alırlardı. Mesela XVII. asır ortasındaki ihtilallerde büyük rol oynamış Koca Muslihiddin Ağa

bu kanlı vakalara karıştığında bir yeniçeri emeklisiydi. Emeklileri de hesaba katarsak, mesela ocağın son devrinde yeniçerilerin sayısı 200 000'i bulur.

Devşirme Kanunu kalkıp ocağın kapısı halka ve halkın da ayaktakımına açılınca, heveskârı çok, ana kütük ve emekli kütüğü defterlerinin yanında bir de namzet defteri açıldı. Namzetlere gündelik verilmedi, ocakta yer açılıp kütüğe acemi nefer olarak alındıklarında gündeliğe bağlandılar. Fakat çocuk veya küçük delikanlı olan bu namzetler de acemi nefer oluncaya kadar yeniçeri geçindiler ve “yeniçeri civeleği” adını aldılar.

Yeniçeri kanununda evlenmek yasak olduğu için, kışlalara, bekâr odalarına, hanlara, şuraya buraya fahişe avrat kapamak da, kadına tesettürü kabul etmiş İslam cemiyetinde kolay olamayacağından, civelekler, müstakbel yoldaşlık yakınlığıyla yeniçeri koğuşlarında, odalarında yatıp kalktılar. Civeleklerin hemen hepsi ayaktakımından güzel güzel çocuklardı; hamileri olan yoldaşları tarafından yüzlerine püskül peçeler takılarak dolaştırıldılar.

Ocak disiplininin kavşayıp bozulduğu devirde, başta İstanbul ve Edirne, yeniçeri bulunan şehirlerde bütün esnaf gençleri ocağa namzet kaydedilmişlerdi. Bir kısmı ocakta yer açılınca acemi neferlikle yeniçeri oldu, bir kısmı da arta kaldı ve ocağa yeniden acemi nefer kaydedilecek ikinci devreye kadar geçen yıllar içinde acemi nefer olacak yaş haddini doldurdular ve ocağa giremediler, yeniçerilikle manevî bağlarını da koparamadılar, yeniçeri geçinmeyi şeref bildiler. Esnaftan, ayaktakımından, hatta serseri, uygunsuz, hayta ve erazil güruhundan on binlerce insan, isimleri yeniçeri kütüğünde yazılı olmadığı halde yeniçerilik davasını güttüler, yeniçeri kesimi esvaplarla dolaştılar, biraz sonra anlatacağız, yeniçeri alametlerini taşıdılar, yeniçeriler tarafından hakiki ocak yoldaşıymış gibi benimsendiler, bunlara da “taslakçı” adı verildi.

Büyük vakaların içine girdiğimizde başımız dönecektir, bazen dehşet içinde kalacağız, ocağın son devrinde, yeniçerilerin sayısı bilfiil ocaklı, ocak emeklisi, namzedi, civeleği, taslakçısı 300 000 kişiyi aşmıştır.

Fakat şurasını da dikkat ve ehemmiyetle kaydedelim ki, mesela Yeniçeri Ocağı'nın kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırıldığı Vakai Hayriye'de bilfiil yeniçeri, yani kütükte kayıtlı olarak 140 000 kişi olan yeniçerilerden İstanbul'da ikamet edenler 40 000 kişiden çok aşağıdır. Biz bu şehir muharebesinin cereyanından anlıyoruz ki, padişaha ve Sancakı Şerife karşı kılıç çekmiş, yürümüş ve sonra müthiş hezimete uğramış, yeniçerilik adına son defa olarak silah kullanmış olanlar en çok 10 000-15 000 kişidir. Vakadan sonra devam eden tenkil ise, bir facia şeklini almıştır, "yeniçeridir" töhmetiyle bütün imparatorluk topraklarında idam edilenlerin sayısı 140 000 kişinin çok üstündedir. İleride bunları tafsilatıyla anlatacağız.

Devleti ve padişahı Sancakı Şerif, Yeniçeri Ocağı'nı da "İmamı Azam Bayrağı" denilen bir bayrak temsil ederdi. Bu bayrak beyaz ipekten yapılmış olup üzerine altın sırmayla "înna fetahnaleke fethan mübina ve yensurekallahü nasren aziza" ayeti kerimesi işlenmişti. Yeniçerilerin Sünnî mezhebine salik olduklarını bildirmek için bayrağa İmamı Âzam'ın adı verilmişti.

Yeniçeri ağasının ve kademe kademe yeniçeri kumandanlarının da birer flamaları (bayrakları) vardı. Yeniçeri Ocağı'nın en küçük birliği olan ortaların da (taburların) yine birer bayrakları ve ayrıca "nişan" denilen alameti farikaları vardı.

Kışlalarındaki koğuşlarına "oda" adı verilirdi. Bundan ötürüdür ki, İstanbul'da eskisi Şehzadebaşı'nda, yenisi Aksaray'da iki büyük yeniçeri kışlası "eski koğuşlar" ve "yeni koğuşlar" anlamında "Eski Odalar" ve "Yeni Odalar" diye anılırdı. Kesin olarak rakamla göstermek mümkün değildir, bir yeniçeri ortası kışlada üç dört koğuşa, odaya yerleştirilmişti.

Orta kumandanı “çorbacı” unvanını taşırdı, onun emrindeki koğuş zabitlerine de "odabaşı” denilirdi. Bir koğuş, oda efradı zamanımızın tabiriyle bir taburun bölükleri yerindeydi.

Ortaların nişanı, alameti farikası ne ise evvela kışlalarındaki odalarının kapıları üstüne bir levha halinde asılırdı. Neferler ise ortanın nişanını, vücutlarında görünen veya kolayca gösterebilecek yerlere, ellerinin üstüne, kollarına, pazılarına, göğüslerine, bacak ve baldırlarına dövmeyle nakşettirirlerdi. Zabitleri, kumandanları da neferlikten yetişme, gelme oldukları için vücutlarının bu aksamında bir yeniçeri ortasının nişan dövmesini taşırlardı.

Yeniçeri "orta”ları ve "nişan” denilen orta alameti farikaları

Bir yeniçeri, ocağa ilk girişinde acemi nefer olarak ortaya kaydedildiyse, kumandanlar arasına yükselinceye kadar aynı ortanın kadrosu içinde terfi ederdi, kumandanlar arasına girdikten sonra da içinden yetiştiği ortaya karşı bağlılığını daima muhafaza ederdi; hatta muhafaza etmeye mecburdu, zira bir yeniçeri neferinin yeniçerilik damgası, ocağa ilk girişinde kaydedildiği ortanın alameti farikası, nişanıydı, bu nişanı vücudunun kolay görülebilecek bir yerine dövmeyle hakketirdiğine göre, ölünceye kadar taşımaya mecburdu.

Bunun içindir ki yeniçeriler arasında en kuvvetli bağ, orta yoldaşlığı, ayaktaşlığıydı. Ocağın sağlam asker disiplini bozulduktan sonra, günlük şehir hayatında hamallık, kayıkçılık, tellaklık, fırın uşaklığı, ırgatlık, amelelik gibi işlerle meşgul bekâr taifesinin, manav, bakkal, kasap, tatlıcı, şekerci, kahveci ve emsali oldukları devirde orta nişanları öylesine ibtizale düşürüldü ki, kayıkçı kayığına, hamal semerine, oduncu baltasına, esnaf da

dükkânlarının kapısı üstüne mensup oldukları yeniçeri ortasının nişanını resmettirdiler. Sade hamam çıplağı tellaklar için böyle bir külfete lüzum kalmadı, onlar da çalışmak için, eğer varsa hamamcısı kendi ortalarından hamamı tercih ettiler. İnsanın asil şahsiyetini silen her gayretkeşlikte olduğu gibi cehlin kamçıladığı bu gılzet, İstanbul'da türlü kanlı vakalara yol açmıştı. Onları da yerinde anlatacağız.

196 yeniçeri ortasının nişanı, resim ve renkleri malumdur.

Nişanlarda kullanılmış resimler: çatal uçlu kılıç (Hz. Ali'nin Zülfikar'ı), ok ve yay, tüfek, top, gülle, mızrak ucu, tuğ, çadır, bayrak, balta, cami, minare, minare alemi, cami merdiveni, adi merdiven, arslan, fil, deve, kurt, köpek, kartal-şahin, balıkçıl kuşu, kadırga, gemi çapası, el-pençe, güneş kursu, hilal, hurma ağacı, servi ağacı, makas, ibrik, süpürge, araba tekerleği.

Mesela otuzdan fazla ortanın nişanı mahrutî çadırlar, renkleri, kumaş desenleri, açık veya örtülü oluşları, tepelerine konulan bayraklar, flamalar vesair alametlerle ayrılmışlardır: 4. Orta'nın nişanı bir ak çadırdır, tepesinde bir kartal kanadı vardır, 5. Orta'nın nişanı da bir ak çadırdır, tepesinde bir bayrak vardır.

Nişan olarak resimler arasında yazı da kullanılmıştır "çifte vav", "tevekkeltü Alellah" gibi.

Ne kadar acemi elden çıkarsa çıksın, aslında resmi güzel gemi, gemi çapası, kılıç, balta, ok ve yay, hilal gibi en çok otuz kadar nişan hariç, geri kalanı güzellikten mahrum şeylerdir, hele teferruatla ayrılan nişanları öğrenmek imkânsızdır.

Orta nişanları ne zaman kullanılmaya başlanmış, yeniçeri vücutlarına ne zamandan beri dövmeyle işlenmiş, meçhulümüzdür. İlk devrelerde ortaları tefrik eden, nişandan ziyade, orta bayrağı, flaması olduğu kanaatindeyim. Yeniçerilerin vücutlarına orta nişanlarını dövdürmeleri için de tereddüt

etmeden, Devşirme Kanunu kalkıp, ocak kapısının ayaktakımına açılmasından sonra başlamıştır diyeceğim. Şu vaka kuvvetli bir delildir:

XVII. asır ortasında, Devşirme Kanunu'nun yürürlükte olduğu devirde Erzurum Valisi Abaza Mehmed Paşa, İstanbul’da yeniçerilerin elinde şehit olan Genç Osman’ın kan davası bahanesiyle isyan ettiğinde, Erzurum’dan Sivas’a kadar Doğu Anadolu'da eline düşen yeniçeriyi aman vermeden öldürmeye başladı, yeniçeriler de, muhafızı bulundukları kaleleri bırakıp, tebdili kıyafetle İstanbul yoluna düşmüşlerdi. Abaza Paşa’nın karakolları, yolda şüpheli yolcuları çevirir, uzun paçalı şalvarlarını sıyırtıp, diz ve bacaklarına bakarlardı, zira yeniçeriler daima kısa diz çağşırı giyerdi, dizleri, baldırları, bacakları güneş yanığı, üst kısmı da beyaz olurdu, bu alameti görünce hemen çökertip boynunu vururlardı. Kısa diz çağşırı giymek itiyadında bulunan ve yeniçerilikle hiç ilgisi olmayan nice masum köylü, kentli, nahak yere öldürülmüştü. Eğer o zamanlar nişan dövmeleri olsaydı, baldır bacak yanığına bakılmaz, şüpheli şahsın vücudunda dövme yeniçeri nişanı aranırdı ve birtakım masumların kanına girilmezdi.

Nitekim Sultan II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı’nı kaldırdıktan sonra kanlı yeniçeri kırımına başladığında, şüpheli eşhasta orta nişanları aranmıştı. Bu sefer de ocakta kaydı olmayan binlerce yeniçeri taslakçısı, nişan uğruna kellesini vermişti, işte hazin bir vaka;

Bursalı bir şekerci çırağı, on yedi yaşlarında dilber bir genç stanbul’da Şekerci Güzeli Mustafa diye nam almıştı. Yeniçeri Ocağı’na yazılmamış, fakat akran ve emsaline uyarak yeniçeri kıyafetinde gezerdi, pazısına da 64. Orta’nın nişanı olan güneş kursunu dövdürmüştü. Ocak, kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırılıp, yeniçeri kanı sel halinde akarken, güzel çocuk, korkusundan tebdili kıyafet ederek bir Mudanya kayığına atladı ve memleketi olan Bursa’ya kaçmak istedi. Denizde şiddetli bir poyraz fırtınası vardı, kayık akıntıya kapılarak Topkapı Sarayı sahiline sürüklendi.

O zamanlar orada deniz seviyesinden az aşağıda büyük bir kaya vardı, o kayaya bindirdi, parçalanıp battı; yolcuların ve gemicilerin hepsi boğuldu. Yalnız Şekerci Güzeli Mustafa, mucize kabilinden kurtuldu. Yüzerek saray sahiline çıktı. Bostancılar, ıslak esvaplarını çıkarıp sırtına kuru çamaşır verirken pazısındaki yeniçeri nişanını gördüler ve derhal padişaha haber verdiler. Sultan Mahmud, aman vermeden idamını emretti. Zavallı delikanlı, “Ben yeniçeri değilim, ocakta kaydım yoktur!” diye beyhude çırpındı, çökerttiler, boynunu vurdular ve cesedini az evvel çıktığı denize attılar.

Bıyığını balta kesmez çorbacı ağalar

Osmanlı Devleti’nin en kudretli ve azametli devrinde Yeniçeri Ocağı’nın ana kütük defterinde kayıtlı bütün yeniçerilerin 12 000- 14 000 arasında olduğunu, devletin çökme ve ocağın son devrinde de kadro mevcudunun 140 000 kişiye çıktığını söylemiştim.

12 000 yahut 140 000 can, nefer, zabit, kumandan, her an silah altında asker yeniçeriler kadrosunun en alt basamağındaki bir “acemi nefer”dir, en üstündeki de “yeniçeri ağası”dır; ocağın başkumandanıdır. Yeniçeri ağası, imparatorluğun her tarafındaki dalları, kollarıyla beraber Yeniçeri Ocağı’nı tam gövdesiyle devletin başı olan padişah karşısında temsil eden adamdı.

Şimdi bu merdivenin basamaklarını aşağıdan yukarıya dolduralım ve yeniçerileri rütbe ve unvanlarıyla tanıyalım. Bütün ocak 196 ortadır. Evvela bir ortayı alalım. Devir devir nefer mevcudu ne olursa olsun, herhangi bir ortanın (taburun) içinde göreceğimiz yeniçeriler şunlardır:

1- Acemi nefer:

Ortanın en kıdemsiz neferi.

2- Karakollukçular:

Ortanın kıdemli neferleri.

3- Başkarakollukçu:

Aşçı muavini; karakollukçular arasından bu işe yatkın olanı seçilirdi.

4- Usta:

Ortanın aşçısı: ustalık boşalınca başkarakollukçu usta olurdu.

5- Başeski:

Ortanın en kıdemli neferi.

6- İmam:

Neferlerin arasından ahlak ve faziletiyle mümtaz olanı seçilirdi. İmam nefer olduğu halde kendisine zabitler dahi hürmet ederdi.

7- Bayraktar:

Neferlerin en mümtazı. Bayraktarlık boşalınca başeski “bayraktar” olurdu.

8- Vekilharç:

Ortanın küçük zabiti, idare memuru.

9- Odabaşı:

Ortanın kumandan vekili, aynı zamanda veznedarı, ortanın para sandığı odabaşında dururdu. Odabaşılık boşalınca vekilharç “odabaşı” olurdu.

10 - Çorbacı:

Ortanın kumandanı, taburun her şeyinden sorumlu zabit.

Bir ortanın kadrosu içinde bu basamaklar çıkıldıkça gündelik hesabıyla alınan ve “ulufe” denilen asker aylıkları da artardı.

Bir ortanın beyni, kalbi, canı çorbacıydı. Bütün emirler, çorbacılar toplanarak askere onlar vasıtasıyla tebliğ edilirdi. Efrat sadece çorbacılarının emrini dinlerlerdi. Bütün ihtilallerde yeniçeriler daima çorbacılar vasıtasıyla ayaklandırılmıştır. Ocağın büyük ağaları çorbacıları kendilerine bağlayamazlar ise hiçbir şey yapamazlardı. Çorbacılar ağız

birliği edip “istemeyiz" diye ayak dirediler mi, ocağın en büyük kumandanı olan yeniçeri ağasını dahi yerinden attırırlar, hatta bazen daha ileri gidip padişahtan ağanın başını dahi alırlardı. Mesela Sultan II. Osman’ı tahtından indiren yeniçeri ihtilalinde, henüz on sekiz yaşındaki bu genç padişah saraydan kaçıp Ağakapısı’na (Yeniçeri Ağalığı sarayına) sığınmış ve Yeniçeri Ağası Kara Ali Ağa da yeniçerilerin Aksaray’daki büyük kışlasına giderek bunu çorbacılar ile odabaşılara açmış Sultan Osman’ın padişahlıkta kalması için onları iknaya çalışmıştı; çorbacılar ile odabaşılar da, “Askeri toplayalım, kendiniz söyleyin, umarız ki razı olurlar" demişlerdi. Halbuki hepsi Sultan I. Mustafa taraftarlarınca elde edilmişlerdi, çorbacıların emriyle odabaşılar askeri Ali Ağa aleyhine hazırladılar, Ali Ağa bir merdiven başında askere hitap etmeye başlar başlamaz,

- Urun, söyletmen! diye bir ses yükseldi ve yeniçeri ağası derhal paramparça edildi.

1686 ihtilalinde Yeniçeri Ağası Harputlu Ali Ağa da, askeri Sultan IV. Mehmed aleyhine ayaklandırmış olan çorbacıların teşvikiyle padişah lehinde çalışmakla suçlandırıldı, o da askere hitap ederken,

- Bre anasını filan ettiğini Harput gâvuru! Bre söyletmen, urun !.. denilerek parçalandı, cesedi lokma lokma doğrandı.

İstanbul'da bulunan yeniçeri ortaları semt semt büyük şehrin asayiş ve inzibatına bakardı; çorbacı ağa, zabıta amiri bulunduğu semtte bir hükümdar azametiyle dolaşırdı. Çorbacı ağaların halka karşı bu azamet ve gururu öylesineydi ki, halk ağız tabiriyle “bıyıklarını balta kesmez”di.

Müverrih Ahmed Cevdet Paşa adını vermeyerek sadece “yeniçeriler devrini görmüş" dediği bir zatın ağzından, bir meselede şefaat dileğiyle huzuruna çıkılan bir yeniçeri ustasını şöyle tasvir ediyor:

“Elbiseye müteallik bazı nefis hediyelerden bir bohça tertip edip Etmeydanı Kışlası’na gittik; binalarının manzaraları ile methalleri insana

dehşet verecek büyük bir daireye girip 31. Cemaat Ortası'nın ustası Hüseyin Ağa'nın odasını bulduk. Kapıda nöbet beklemekte olan karakollukçuyla izin aldıktan sonra huzuruna girdik. Uzunca boylu, köse sakallı, bakışı korkunç, sözü sert ve yüksek, fakat dilnüvaz bir adamdı. Hediyeye sevindi.

- Zahmet olmuş, hizmetiniz bizimdir... gibi şeyler söyledi ve 'Karakollukçu bre!..' diye sayha eyledi ki, aklım başımdan gidiyordu. Karakollukçu kemali tazimle titreyerek içeri girdikte, 'Kahve ve şerbet diye bağırdı."

Bir ustanın azameti bu olunca çorbacının ne olacağını pekâlâ tahayyül edebiliriz.

"Küçük dağları ben yarattım" diyen ağalar

Bir ortanın içindeki efrat ve zabitanı gördükten sonra ortanın üstünde Yeniçeri Ocağı'nı idare eden ağaları tanıyalım. Halk bunlara "ocak ağaları" derdi.

Aşağıdan yukarıya şu ağalardır:

1- yeniçeri kâtibi ağa; 2- ocak imamı ağa; 3 - solakbaşı ağalar (dört ağa); 4 - bölükbaşı ağa; 5 - baş yayabaşı ağa; 6 -kethüdayeri ağa; 7 - muhzir ağa; 8 - başçavuş ağa; 9 - haseki ağalar (dört ağa); 10 - turnacıbaşı ağa; 11 - seksoncubaşı ağa; 12 - zağarcıbaşı ağa; 13 - kulkethüdası ağa yahut kethüda bey; 14 - sekbanbaşı ağa; 15 - yeniçeri ağası.

İleride tafsilatıyla anlatacağız, en baştaki yeniçeri ağası müstesna, bu ocak ağalarının hepsi çekirdekten, fideden yeniçeriydiler, yani hepsi bir tüysüz oğlan yahut bıyığı yeni terlemiş körpe delikanlı iken ocağa acemi nefer olarak girmiş ve hizmetiyle, gayretiyle yükselmişlerdi.

Ocağın idare ve kumanda mevkileri olan bu ağalıklara yeniçeri olmayan, ocak dışından bir kimse asla tayin edilemezdi. (Burada devletin, evvelce bahsettiğim azametli ordu kadrosunu hatırlayınız, yeniçeri olmayan, zabit ve kumandan on binlerce seçkin asker vardır, değerleri, şöhretleri ne olursa olsun Yeniçeri Ocağı'nda asla vazife alamazlardı.)

Yalnız en büyük ağalık, ocak başkumandanlığı bu inhisar kaydının dışında, padişahın iradesine bırakılmıştı, yeniçeri olsun olmasın, padişah yeniçeri ağalığına dilediği kimseyi tayin ederdi ve bütün ocak, ehliyeti, yaşı, menşei ne olursa olsun padişahın tayin ettiği kimseyi yeniçeri ağası olarak tanımaya mecburdu.

Yukarıda on beş kademe olarak kaydettiğimiz ocak ağalıklarından yeniçeri kâtibi ağadan kethüdayeri ağaya kadar olan mevkiler herhangi bir sebeple boşaldığı zaman (ölüm veya emekliye ayrılma yahut ocak dışında bir devlet hizmetine tayinle ocaktan ayrılma) büyük ağalardan kulkethüdası ağa alt kademedeki ağalardan yahut orta çorbacılardan birini seçip tayin eder, yeniçeri ağasına arz eder, o da bu tayini tasdik ederdi.

Kethüdayeri ağadan sekbanbaşı ağaya kadar olan en yüksek mevkilere ise yeniçeri argosunda "katar ağalıkları" denilirdi; bu silsilede bir yer boşaldı mı, alt kademedekiler bir üstüne otomatik olarak yükselirlerdi.

Yeniçeri ağalığı boşalır ve padişah ocağın başına hariçten bir kimse yerine ocak ağalarından birini geçirmek isterse ya kulkethüdası ağayı yahut sekbanbaşı ağayı tayin ederdi, daha alt kademedeki bir ağayı kulkethüdasını ve sekbanbaşıyı atlayarak yeniçeri ağası yapamazdı.

Şimdi ocak ağalarını teker teker görelim:

1- Yeniçeri kâtibi ağa:

"Yeniçeri efendisi" de denilirdi, okuryazar çorbacılardan bir ehil kimseye verilirdi, kendi ortasının çorbacılık vazifesine devam eder, aynı zamanda ocağın ana kütük, künye defterlerini tutardı.

2- Ocak imamı ağa:

Cemaat ortaları çorbacılarından fazileti, sağlam ahlakıyla tanınmış bir ehil kimseye verilirdi, aynı zamanda ortasının çorbacılığına devam eder ve bu ağa ocak imamı bulundukça ortası da “imam ortası” adını taşırdı. Beş vakit namazda Ağakapısı denilen Yeniçeri Ağalığı sarayındaki camide imamlık yapardı.

3- Solakbaşı ağalar:

Cemaat ortalarından 60, 61, 62 ve 63. ortaların çorbacılarının unvanlarıydı. Ocağa acemi nefer alınırken en gösterişli delikanlılar bu ortalara ayrılırdı, vazifeleri merasimde, avlarda, seferlerde padişahın atı yanında yürümekti, padişahın muhafızlarıydılar, yayları daima gerili, okları hazır ve sağ elleri palalarının kabzasında yürürlerdi. Avda yahut seferde bir su geçilirken, bu dört ortanın çorbacıları dört solakbaşı ağa suya girerek padişahı geçirirlerdi; su dizkapaklarına kadar çıkarsa birer akçe, bellerine kadar çıkarsa ikişer akçe, belden yukarıya çıkarsa üçer akçe yevmiyelerine zam yapılırdı ve pek tabiî “Önümüze bir dere, çay çıksa..” diye can atarlardı.

4- Bölükbaşı ağa:

Bölüklü ortalar çorbacılarının en kıdemlisinin unvanıydı, ocak eliyle yapılacak bazı işlerde kullanılırdı, mesela eşkıya takibine memur edilirdi.

5- Başyayabaşı ağa:

101 adet cemaat ortasının çorbacılarının hepsi yayabaşı unvanını taşırdı, içlerinden en kıdemlisine de başyayabaşı denilirdi. Vazifeleri ocak beytülmalciliği (ölen yeniçerilerin nakit veya eşya metrukâtını muhafaza, vârisleri yoksa ocak hâzinesine kaydetme), seferlerde ordu hâzinesinin bekçiliği, seferlerde zahire tedariki, kadılara ve sancakbeylerine sefer emirlerini götürme, yaralı nakletme, kale muhafızlığı yapma Yayabaşılara “subaşı” da denilirdi. İstanbul kalelerinden Rumelihisarı, Anadoluhisarı,

Yedikulehisarı ve bütün sur kapıları ile kapılardaki burçlar da başyayabaşı ağanın emrindeydi. Bunlardan Rumelihisarı, Yedikule ve Zindankapısı burcu mahpushane olarak kullanıldıklarından başyayabaşı ağa da İstanbul subaşısı unvanıyla taht şehrinin aynı zamanda en büyük zabıta amirlerinden biriydi, şehirdeki serserileri, o takip ettirirdi. Ahlak bakımından uygunsuz gençler ile serserilerin sabıka vakalarının kaydedildiği defteri o tutardı, “subaşı ağada defterli olmak” kötü şeydi. Bu güruhtan birinin vücudunu ortadan kaldırtabilirdi ve bir hayat ifna etmekten sorumlu olmazdı.

Bütün bu çorbacı ağaların gözü, kethüdayeri ağa olmaktaydı; o unvanı kazanan ağa “katar ağaları" sırasına girmiş olurdu; ocakta, her üst makam boşaldıkça otomatik terfi ederdi; azamet ve gururları bir kat daha artar, “bıyıklarını balta kesmez" iken “Küçük dağları ben yarattım” derlerdi.

Katar ağaları

Ocak ağalarının yeniçeri ağasına kadar varan ikinci kademedeki katar ağalarından bahsedelim. Yine aşağıdan yukarıya doğru çıkacağız.

Yazımızdaki rakam silsilesini devam ettirelim.

6- Kethüdayeri ağa:

Bu rütbe kulkethüdası ağa tarafından seçilen herhangi bir ortanın çorbacısına verilirdi. Yeniçeri Ocağı’na bağlı ne kadar askeri imalathane ve sanatkâr varsa bu ağanın emrindeydi. Kulkethüdası sefere gittiği zaman bu çorbacı onun vekili olarak İstanbul'da kalırdı. Kethüdayeri ağa terfi edince muhzir ağa olurdu.

7- Muhzir ağa:

Vazifesi ocak dışında sadrazamın maiyetindeydi; hangi yeniçeri ortasının çorbacısı ise kendi ortası efradı da “muhzir ağa” olan

çorbacılarıyla beraber sadrazamın maiyet askeri olurdu. Muhzir ağa Divanı Hümayun'da ve Vezir Divanı'nda Yeniçeri Ocağı'nın işlerini takip ederdi. Yeniçeri ağasına herhangi bir iş için padişahın fermanlarını veya sadrazamın emir tezkirelerini yerine o götürürdü. Sadrazam İstanbul'da kola çıkarak esnafı teftiş ettiği zaman maiyetinde bulunur, hilekâr ve yolsuz esnafı sadrazamın emriyle o tevkif ederdi. Muhzir ağa terfi edince başçavuş olurdu.

8- Başçavuş ağa:

Ocağın ve Ağakapısı'nın merasim, teşrifat amiriydi. İcap ettiği zaman ve yerde, klişe halindeki duaları ve yeniçeri gülbankını bu zat okurdu. Yeniçeri ağasının emirleri ocaklıya, askere onun vasıtasıyla tebliğ edilirdi. Maiyetinde 130 küçük emir zabiti vardı ki, bunlara da kulçavuşları denilirdi. Başçavuş terfi edince dört haseki ağanın en kıdemsizi olurdu. Haseki ağalar aynı zamanda 14, 49, 66 ve 67. cemaat ortalarının çorbacılarıydılar, başçavuş da haseki olunca bu ortalardan birinin çorbacılığını da almış olurdu.

9- Haseki ağalar:

Yeniçeri Ocağı'ndan padişah hizmetine verilmiş ağalardan dört ağadır, yukarıda da yazdık, 14,49, 66 ve 67. cemaat ortalarının çorbacılarıydı, en kıdemlisi başhaseki ağa unvanını taşırdı. Padişahın sadrazama, vezirlere, sefer hali ise ordu serdarlarına, kale muhafızlarına, yeniçeri ağasına fermanlarını, murassa kılıç ve kürk gibi şahane hediyelerini bu haseki ağalardan biri götürürdü. Çocukluğunda alındığı Yeniçeri Ocağı'ndan yetişmiş olan Koca Mimar Sinan Ağa bir haseki ağa bulunurken ocakla ilgisi kesilmiş ve imparatorluk başmimarı tayin edilmişti. Büyük sanatkârın hayatını kısaca ocaktan yetişmiş şöhretler arasında anlatacağız. Başhaseki ağa terfi edince turnacıbaşı ağa olurdu.

10- Turnacıbaşı ağa:

Padişahın av maiyetinden 68. Cemaat Ortası'nın çorbacısının unvanıydı. Devşirme Kanunu kaldırılıncaya kadar acemi oğlanı devşirmeye bu turnacıbaşı ağa memur edilirdi. Turnacıbaşının ortasında padişahın seyretmesi için bir anane olarak turna kuşları beslediği söylenirse de biz, turnaçıbaşı unvanının, devşirilen pür sıhhat ve güzel oğlanların bir turna kuşu sürüsü gibi getirildiğinden kinaye olduğu kanaatindeyiz. Turnacıbaşı terfi edince seksoncubaşı ağa olurdu.

11- Seksoncubaşı ağa:

“Samsuncubaşı ağa" da denilir, padişahın av maiyetinden 71 Cemaat Ortası'nın çorbacısının unvanıdır. Sekson veya samsun, seferde ordugâh muhafazasında kullanılan gayet iri ve sarp köpeklerin adıdır, bu ortanın efradı tarafından beslenir, terbiye edilirdi. Merkez ağılları İstanbul'da Tophane sırtındaydı. Seksoncu başı terfi edince zağarcıbaşı ağa olurdu.

12- Zağarcıbaşı ağa:

Padişahın av maiyetinden 64. Cemaat Ortası’nın çorbacısının unvanı. Padişahın av zağarları bu orta efradı tarafından yetiştirilir, bakılırdı. Padişah ava çıktığında program zağarcıbaşı ağa tarafından hazırlanırdı; terfi edince kulkethüdası (kethüda bey) olurdu.

13- Kulkethüdası ağa (kethüda bey):

Yeniçeri ağasının muavini, Yeniçeri Ocağı’nın her işinden ağaya karşı mesul amir, yeniçeri ağasına “ocağın başkumandanı” dersek kethüda bey onun “kurmay başkanı” yerindeydi. Terfi edince ya yeniçeri ağası olurdu yahut mirimiranlık (paşalık) rütbesiyle sancakbeyi veya vali olurdu.

14- Sekbanbaşı ağa;

Yeniçeri Ocağı’nın kulkethüdasıyla aynı seviyede ikinci büyük zabiti; bütün sekban ortalarının kumandanıydı. Yeniçeri ağası orduyla sefere gittiği zaman ocak ananesince kethüda bey de sefere gider, İstanbul’da kethüda beye kethüdayeri ağa, yeniçeri ağasına da sekbanbaşı ağa vekâlet ederdi.

Sekbanbaşı terfi ettiği zaman, kethüda bey gibi ya yeniçeri ağası olurdu yahut paşalıkla bir sancakbeyi yahut vali olurdu.

Tekrar ediyorum, bu ocak ağalarının hepsi neferlikten yetişmeydiler. İçlerinden okuma yazma bilenler nadir çıkardı, onlar da Allah vergisi bir cevherle şahsen himmet ve gayret gösterenlerdi.

Bir yeniçeri için ocak içinde yükselme yolunun en çetin safhası mensup olduğu ortaya çorbacı oluncaya kadardır. Çorbacı olduktan sonra ikinci yükselme hamlesi katar ağalığının en alt basamağına adım atmaktı, ondan sonra üst kademelerde yerler açıldıkça otomatik terfiler hem çabuk, hem kolay olurdu. Yalnız 56. Orta'nın çorbacısı için katar ağaları arasına girip ocak kadrosu içinde yükselme yolu kesin olarak kapatılmıştı. Sebebi de 56. Orta'nın İstanbul'da yaş ve kuru meyve, bakkaliye, mahrukat ve kereste ve sair yapı malzemesi tüccar ve esnafının, İstanbul piyasasının kontrolüne memur edilmiş olmasıydı. Çorbacısı tüccar ve esnafla sıkı temas mecburiyetinde kaldığından Yeniçeri Ocağı'nın idari ve askeri işlerine karıştırılmazdı, asker ruhunu kaybetmiş sayılırdı.

Yeniçeri ağası

Yeniçeri ağası, bütün yeniçerilerin en büyük kumandanı, padişah tarafından tayin edilir ve vazifesinden ancak padişah tarafından çıkarılırdı. Yeniçeri ağaları XVI. asır başına kadar yeniçerilerden tayin edildi, ocakta neferlikten yetişmiş, yükselmiş kimseler oldular. Yeniçerilerin cülus bahşişi isteme yolunda bazı serkeşlikleri üzerine XVI. asır başından itibaren bu asker ocağının başına Saray'dan yetişmiş, padişaha, padişahlık müessesesine daha candan bağlı kimselerin getirilmesi uygun görüldü; uzunca bir zaman ocaklıdan ağa tayin edilmedi, Enderunı Hümayun'dan

yahut Saray'ın diğer hizmet ocaklarından yetişmiş yahut halk arasından sürmüş, çıkmış, devlet kapısında yüksek bir mevki sahibi olmuş kimseler yeniçeri ağası oldular. XVII. asır ortalarında yeniçerilere ilk devirlerde olduğu gibi kendi aralarından yetişmiş kimseler de ağa oldu. XVIII. asır ortalarından sonra, Devşirme Kanunu kaldırılıp Yeniçeri Ocağı'nın disiplini kökünden bozularak yeniçeriliğin başıbozuk askerden farksız hayta güruhu halini alması üzerine ocağın başına yine yeniçerilerden bir ağa tayini usulü kesin olarak iade edildi ve bu usul ocağın kaldırıldığı tarihe kadar devam etti.

Yeniçeri ağalığının Yeniçeri Ocağı dışından kimselere verildiği zamanlar, ağa tayin edilen zat bazen bir mirimiran, paşa olurdu, hatta vezir rütbeli bir paşa olurdu; o zaman yeniçeri ağasına "ağa paşa" denilirdi.

Yeniçeri Ocağı'nın kumandanlık dairesi "Ağakapısı" adını taşırdı, Süleymaniye'de gayet büyük miri bir saraydı; orasını da biraz sonra dolaşacağız.

Yeniçeri ağaları yeniçeri kışlalarına nadir olarak uğrarlardı. Ocak dışından tayin edilmiş ağalar arasında yeniçeri kışlalarını, kışlalardaki hayatı hiç tanımayan, bilmeyenler pek çoktur. Yeniçeri Ocağı'nın işleri haftada bir gün Ağakapısı'nda yeniçeri ağasının başkanlığında toplanan bir mecliste görüşülürdü ki, buna "Ağa Divanı" denilirdi, divanın azaları katar ağalarıydı.

Yeniçeri ağasının kendisi de padişah divanı olan Divanı Hümayun'un azasıydı. Siyasî bünyesi aynı olmamakla beraber bugünkü anlamda kabineye karşılık olan Divanı Hümayun, padişahın sonsuz salahiyetli vekili bulunan sadrazamın başkanlığında toplanırdı. Yeniçeri ağası eğer sadece "ağa" unvanını taşıyorsa, divanda söz ve oy sahibi değildi, konuşmaları dinler, sadrazam tarafından sorulursa fikrini söyler veya sorulan hususlarda

kendi vazifeleri bakımından izahat verirdi. Eğer bir “ağa paşa” ise konuşmalara iştirak eder, kararlarda reyini kullanırdı.

Haftada bir salı günleri sabahı padişah sarayında toplanan Divanı Hümayun o günkü işini bitirdiğinde, kadimden kalmış anane olarak padişahın huzuruna çıkılırdı. Padişah evvela sadrazamı, sonra da yeniçeri ağasını yalnız olarak huzuruna kabul ederdi ve onlarla ayrı ayrı ve baş başa devlet işleri, memleket dirlik düzeni hakkında konuşur, bir fikir almaya çalışırdı. Sonra sadrazamın başkanlığında bütün divan azaları toplu olarak huzura girerdi, yeniçeri ağası bir ağa paşa ise bu kafile arasında ikinci defa huzura girerdi.

Yeniçeri ağası divan günleri saraya yeniçerilerden bir merasim kıtasıyla gelirdi.

Yeniçeri ağalarının siyasî, askerî ve idarî üç vazifesi vardı.Siyasî vazifesi yeniçerilerin disiplinini, padişaha mutlak itaat ve sadakatini gözetmek, sağlamaktı. Askerî vazife, yeniçerilerin başkumandanı olarak sefere gitmekti. İdarî vazifesi de taht şehri İstanbul’un inzibat ve asayişine memur yeniçerilerin en büyük amiri olmak sıfatıyla İstanbul emniyet müdürlüğüydü. Gece ve gündüz dilediği zaman kola çıkar, dolaşır, zamanımızın polis karakolları yerinde olan yeniçeri kolluklarını teftiş eder, halkın şikâyetlerini dinler, şerliklerinden, türlü edepsizliklerinden dert yanılan hayta, kabadayı güruhunu takip ettirir, subaşı ağalara bu yolda gereken emirleri verirdi. Kol gezerken yanında acemi oğlanlarının en iri yapılılarından pazı, bilek ve pençe sahibi on nefer falakacı taşırdı. Ceza hakları dayağı aşmış serseri ve uygunsuz takımını Ağakapısı zindanına attırır ve orada idam ettirebilirdi. Bir can uçurmak için padişahtan ferman almak şart ise de, değil bir yeniçeri ağası, bir subaşı ağa dahi ayaktakımından garip bekâr uşağı ve şehir oğlanı bir zıpırı ifna ettirebilir, uçurduğu candan sorumlu olmazdı.

Yangınlarda yangın yerine gitmeye mecburdu. Ateş tamamen bastırılamayınca, yangını söndürmeye memur yeniçerilerin kumandanı sıfatıyla başlarından ayrılmazdı. O zamanlarda bir itfaiye kumandanı olurdu. Bu vazifesini gereği gibi yapması içindir ki, Ağakapısı'nda büyük bir yangın kulesi yapılmıştı.

Yeniçeri ağalarının tayin veya azlinde ocak ağalarının ne düşündüğü sorulmaz, yeniçerilere danışılmazdı; ihtilallerde ise onlar söz sahibi olur, istemedikleri bir yeniçeri ağasını azlettirirler, hatta yaralayıp öldürürler ve diledikleri kimseyi de başlarına ağa yaptırırlardı.

Yeniçeri ağası terfi ettiği zaman mirimiran rütbesiyle (paşalık) sancakbeyi, hatta ekseriya vali olurdu yahut kaptanpaşalığa tayin edilirdi. Tarihimizde yeniçeri ağalığından sadrazam olanlar da vardır; mesela korkunç bir anarşi devrinde henüz yedi yaşında bir sabi iken tahta oturtulmuş Sultan IV. Mehmed, ilk sadrazamı Sofu Mehmed Paşa'yı azlettiğinde mühri hümayunu hem yeniçeri ağası hem de çekirdekten yeniçeri Kara Murad Ağa'ya vermişti. O korkunç anarşi devrinin bir faslı "yeniçeri ağalarının saltanat devri" diye anılır, ileride kanlı ve büyük bir macera olarak anlatacağız.

Yeniçeri ağalığının alameti beyaz ipekten bir sancak ile iki tuğdu; bir ağa paşa üç tuğlu paşa ise kendi paşalık tuğlarını çekerdi; sancak ve tuğlar ağa sefere giderken atının önü sıra götürülürdü.

Ağakapısı

Yeniçeri ağalarının kumandanlık makamı Süleymaniye'de "Ağakapısı" denilen bir mirî saraydı. Bu sarayın devlet hâzinesi tarafından döşetilmiş

pek mükellef bir de harem kısmı bulunup yeniçeri ağasının ailesiyle ikametine tahsis edilmişti.

İstanbul'da bilhassa XVII. asır başlarından itibaren kanlı askerî ihtilallerde pek heyecanlı vakalara sahne olan ve asırlar boyunca önünden geçen İstanbulluları titretmiş olan Ağakapısı'ndan bugün hiçbir iz kalmamıştır. Yerinde İstanbul Müftülüğü konağı bulunmaktadır.

Ağakapısı'nın ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmiyor. Değerli bilgin Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Kapıkulu Ocakları* adındaki büyük emek mahsulü eserinin yeniçerilere tahsis edilmiş birinci cildinde Süleymaniye'deki mirî sarayın XVII. asrın birinci yarısında yapıldığını tahmin ediyor, bu asrın başlarında yazılmış bir yeniçeri kanunnamesine dayanarak daha önce yeniçeri ağalarının biri Şehzadebaşı'nda "Eski Odalar", diğeri de Aksaray'da "Yeni Odalar" isimlerini taşıyan iki yeniçeri kışlasının ortasında bir yerde vakıf bir konakta oturduklarını, bu konağın da Ağakapısı diye anıldığını söylüyor.

Müphem tariflere göre Süleymaniye'deki mirî sarayın bir çatı altında tek parça büyük bir bina olmayıp ortasında büyük bir havuz bulunan ve "Kum Meydanı" denilen gayet geniş bir avlunun etrafında müteaddit daire ve köşklerden vücut bulduğu ve bunların ekserisinin ahşap olduğu anlaşılıyor.

Bu binaların en meşhurlarından biri "Tekeli Köşkü"ydü, adını hangi münasebetle taşıdığını bilmiyoruz, sarayın en mükellef kışlık binalarından biri olacağı, her yıl kış mevsiminde bir kar fırtınasının hüküm sürdüğü bir günde yeniçeri ağalarının bu köşkte sadrazamlara bir öğle ziyafeti vermelerinin ocak ananesi olmasından tahmin ediliyor. Müverrih Naima Efendi bu köşkün Ağakapısı'nın en yüksek binası olduğunu, İstanbul'a bir cihannüma gibi fevkalade nezareti bulunduğunu, fırdolayı Haliç'i, Galata'yı, Boğaz'ı, limanı ve bilhassa padişahın ikametgâhı Topkapı

Sarayı'nı gördüğünü söylüyor ki kar fırtınası altında büyük İstanbul'un panoraması, bir sadrazamın önüne kurulan mükellef bir sofranın yanında emsalsiz bediî ziyafet olsa gerektir.

Ağakapısı'nın bir muhteşem parkası da Hünkâr Köşkü'ydü, burada altın yaldızlı bir taht odası, bu odanın ağa divanının toplandığı bir salona bakan kafesli bir penceresi ve bu altın yaldızlı kafesin önünde de bir taht varmış.

Yeniçeri ağasından başka bütün katar ağalarının resmî makamları da Ağakapısı'ndaydı. "Ağa bölükleri" denilen muhafız yeniçerilerle beraber Ağakapısı'nı gece ve gündüz 2 000 kişiyi bulan bir kalabalığın iskân ettiğini söyleyebiliriz.

Sarayın ağır suçlu yeniçeriler için bir de zindanı vardı; ağa divanında muhakeme edilip hapse mahkûm olan yeniçeriler Rumelihisarı Kalesi'ne gönderilir, hüküm yiyinceye kadar bu zindanda yatarlardı. İdama mahkûm olanlar ise bu zindanda, bir anane olarak başları satırla vurularak öldürülürdü; idam hükümleri de gece infaz edilir, ceset sabahın alacakaranlığında bir çuval içinde denize atılırdı.

Sarayın büyük bir camii vardı. Yeniçeri ağası beş vakit namazı cemaatle burada kılardı; ocak erkânının yıkandıkları bir büyük hamam vardı, tellak uşakları acemi oğlanlarının güzidelerinden seçilirdi.

Erkân ve efrat için kışlık yazlık, ocaklı ocaksız odalar, çardaklar, sofalar, küçük mescitler, hamamlar, mutfaklar, çeşmeler, taşlıklar, dehlizler, ahırlar, mahzenlerle ve bütün buralarda oturan, dolaşan ve hepsi demir pençeli zehir gibi insanlarla Ağakapısı'nın, yeniçeri kışlalarının manzara ve havasıyla ahenkli, hem görülmeye değer, hem de dehşet içinde dolaşılacak bir yer olduğu muhakkaktır.

Ağakapısı'nın İstanbul'da başka hiçbir binada bulunmayan en şayanı dikkat yapısı ahşap bir yangın kulesiydi. Bütün İstanbul'a hâkim olan bu kulenin üstünde iri bir feneri andıran camlı bir köşk, köşkte de gece ve

gündüz yangın gözleyen 25 nefer gözcü (dideban) vardı, nöbetle bulunurlardı, bunlar da acemi oğlanlarından seçilmişlerdi. Halk bu gözcülere “köşklü” adını vermişti ki ocak kaldırıldıktan sonra yangın kulesi Beyazıt’ta kâgir olarak yapılmış, bu kulenin gözcüleri de eski tulumbacılık devrinde köşklüler diye anılmıştı.

Ağakapısı’nda çeşitli imalathenelerden mürekkep bir de çarşı vardı. Sarayın ve ocak ağalarının türlü ihtiyaçlarını karşılamak üzere bu çarşıda işleyenlerin hepsi acemi oğlanlarıydı. Bu esnaf hakkında Uzunçarşılı tarafından neşredilmiş 1761 yılına ait bir vesikanın verdiği rakamlar, Ağakapısı’ndaki kalabalığı göstermek bakımdan şayanı dikkattir: 33 saraç, 35 berber, 30 aşçı, 22 teğiltici (eyer altına konulan keçeleri yapanlar), 16 demirci, 19 terzi, 23 çamaşırcı, 20 çizmeci, 19 hallaç, 21 doğramacı, 26 k*azaz* (ipekçi), 22 kırbacı, 24 kazancı, 19 kuyumcu, 23 kalaycı, 20 keçeci, 27 muytap, 26 mumcu, 35 nalbant, 22 yaycı.

26 nefer gece için şamdanları hazırlardı, 35 saka su taşırdı, yazın su soğutmak için de 21 karcısı vardı.

Bu muazzam ahşap saray büyük İstanbul yangınlarında birkaç sefer tamamen yandı, yeniden yapıldı. Her yeni yapısında binaların dış görünüşü ve kendi bünyeleri içinde planlar değişmiş olsa da sarayın umumî planında değişiklik yapılmış olacağını zannetmiyoruz. İlk ateş felaketine 1660 yangınında uğradı, İstanbul’un dörtte üçüyle beraber yandı. İkinci yanışı 1749 Küçükpazar yangınında oldu, Ağakapısı’na yangın kulesi bu yangından sonraki ihyasında ilave edildi; üçüncü defa 1774 Cibali yangınında kül oldu, yangın kulesi de İstanbulluların dehşetle seyrettiği muazzam bir meşale gibi yanmıştı.

Vakai Hayriye’den sonra yangın kulesiyle beraber yeniçerilik hayatına uygun olarak yapılmış kısımları yıktırıldı, Harem tadil edilerek Şeyhülislamlık dairesi oldu, yeni sakinleri ulema efendilere uygun ilaveler

yapıldı; kapısının üzerine de devrin seçkin şairlerinden Keçecizade İzzet Molla'nın yazdığı şu kitabe kondu:

"Ağakapusun verdi bize Sultan Mahmud
Babı tezvir idi Hak kıldı makamı ifta."

Kışla hayatı

Kışlalar

İstanbul fethedilinceye kadar Anadolu'da taht şehri olan Bursa'da ve Rumeli'de büyük bir ordu merkezi olan Edirne'de yeniçeriler için yapılmış kışlalardan zamanımıza hiçbir iz kalmamıştır.

Bursa kışlası İstanbul'un fethiyle ehemmiyetini kaybetmiş, Anadolu ve Rumeli'deki kalelerde olduğu gibi, Hisar içinde bırakılan bir miktar muhafız yeniçerilere birkaç oda (koğuş) yapılmış olacaktır. Fakat Edirne kışlası, Rumeli seferleri münasebetiyle ehemmiyetini daima muhafaza etmiştir. İstanbul'dan sefere çıkan Türk ordusunun İstanbul-Edirne arasındaki yürüyüşü geçit resmi gibi bir şeydi, hakiki sefer yürüyüşü Edirne'den yola çıkarken başlardı; eyalet askerleri orduya Edirne'den itibaren muayyen konaklarda iltihak ederdi ve ordu sınıra doğru bir çığ gibi büyüye büyüye ilerlerdi.

XVII. asırda Sultan IV. Mehmed, Sultan III. Süleyman, Sultan II. Ahmed ve Sultan II. Mustafa devamlı surette Edirne'de oturmuşlardı; bu bakımdan Edirne'nin büyük yapılarından biri de Yeniçeri kışlasının olacağı aşikârdır; hiç tereddüt etmeden Edirne kışlasının İstanbul'da olduğu gibi Vakai Hayriye'de yıktırılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Yeniçerilerin İstanbul'daki ilk kışlası fethin hemen tezine,bugün Şehzadebaşı dediğimiz yerde kâgir binalardan mürekkep olarak yaptırılmıştı, kışlanın adı "Yeniçeri Odaları"ydı. Sultan II. Bayezid zamanında tarihimize "Küçük Kıyamet" diye geçmiş olan müthiş zelzelede İstanbul'un binlerce yapısı arasında Yeniçeri Odaları da yıkılmış, bu faciadan sonradır ki büyük şehir bir ahşap belde halinde ihya edilirken Yeniçeri Odaları da ahşap olarak yapılmıştı.

Kanunî Sultan Süleyman en sevgili oğlu Şehzade Mehmed'in beklenmedik ölümü karşısında sonsuz acısının tesellisini, ayrıca

güzelliğiyle de meşhur olan bu prensin adına büyük bir cami yaptırmada aramış, şehrin göbeği olan yerde Yeniçeri Odaları'nın büyük bir kısmını yıktırtmış, yerine Mimar Sinan’a Şehzade Camii dediğimiz sanat şaheserini koydurtmuştu; yeniçerilere de Aksaray’da ahşap veya yarı ahşap yeni ve büyük bir kışla yapılmıştı. Ondan sonradır ki eski kışlanın Şehzade Camii karşısında hatıra olarak muhafaza edilen kısmına “Eski Odalar", Aksaray’daki yeni kışlaya da “Yeni Odalar" adı verilmişti.

Eski Odalar’ın da, Yeni Odalar’ın da planlarını, dış ve iç manzaralarını bilmiyoruz. Yıllar boyunca devlet arşivinde çalışmış ve millî kütüphanemize *Kapıkulu Ocakları* adındaki eserini hediye etmiş Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı da bu kışlaları berrak bir şekilde tarif edemiyor.

Biz bu kışlaları en çok iki katlı büyük kervansarayları andıran yapılar tahayyül ediyoruz. Tarih kaynaklarından öğrenebildiğimiz, Aksaray’daki Yeni Odalar'ın önünde “Etmeydanı” denilen büyük bir meydanın bulunması, kışlanın içinde de “Tekke Meydanı" adında gayet geniş bir avlunun mevcudiyeti, bu avlunun ortasında da “Orta Cami” adıyla kâgir bina büyük bir kışla camiinin yapılmış olmasıdır.

Uzunçarşılı bir yeniçeri kanunnamesine dayanarak Şehzadebaşı’ndaki Eski Odalar’ın 47 ocaklı oda, 55 kerevet, 21 çardak, 1 tekke ve 26 ahırdan, Aksaray’daki Yeni Odalar’ın da 368 ocaklı oda, 130 çardak, 69 ocaklı kerevet, 90 talimhane, 20 köşk, 4 tekke-mescit ve 158 ahırdan mürekkep olduklarını yazıyor. Bu rakamlara göre Yeni Odalar'ın çok büyük bir kışla olduğu meydandadır.

Burada şayanı dikkat olan, kışlalarda hamamdan bahsedilmemesidir. Uzunçarşılı bu nokta üzerinde hiç durmuyor, bizce çok mühimdir.

Kanunî zamanında İstanbul’da büyüklü küçüklü iki yüze yakın çarşı hamamı vardır ve sadece Aksaray ve civarında, iki kışla arasında ondan fazla hamam bulunmaktadır, fakat yeniçerilerin bu çarşı hamamlarına

gittikleri, parayla yıkandıkları asla düşünülmez, en küçük mirî bir yapıda hamam inşası unutulmamışken koca bir Osmanlı kışlasında hamam yapılmamış olması aklın kabul edeceği bir şey değildir. Nitekim Eski Odalar'ın hemen yanı başında Acemi Oğlanlar Kışlası'nın, bugün İstanbul'da yeniçerilik hatırasını taşıyan tek bina olarak hâlâ durmakta ve acemi oğlanı adından bozma "Acemoğlu Hamamı" adıyla bir çarşı hamamı olarak işletilmektedir. Eski Türk Müslüman hayatında hamam yalnız adi bir kir gidermek için değil, dinî yönden temizlik için de çok önemli bir yapıdır. Yakın zamana kadar Müslüman Türk, boy abdesti almadan sokakta değil evinde dahi dolaşamazdı. İçinde bekâr uşağı binlerce yeniçerinin yatıp kalkacağı, üstelik hepsinin gayrimüslim evlatlarıyken din telkin edilmiş kimseler olduğu düşünülürse, koca bir kışlanın hamamsız olacağı asla varit değildir. Yeni Odalar'ın yapıları arasına rahat rahat dört hamam ekleyebiliriz.

Bütün binaları muhayyilenizde bir araya getirirseniz, Aksaray'daki Yeni Odalar'a Tekke Meydanı'ndan ve Orta Cami'den başka birtakım kemerli dehlizler, iç küçük avlular, taşlıklar, mutfaklar, kahve ocakları (kahvehaneler) ekleyebilirsiniz.

Yeni Odalar 1633'te Haliç'te Cibali iskelesinden çıkan ve İstanbul'un üçte birini kül eden büyük yangında yanmış, yeniçeriler kışlaları yapılıncaya kadar Yenibahçe Çayırı'nda kurdukları çadırlarda oturmuşlardır.

1660'ta yine Haliç kıyısında Ayazma Kapısı'ndan çıkıp büyük şehrin dörtte üçünü sömüren yangın afetinde kışla tekrar yandı. Ve nihayet 1826'da Yeniçeri Ocağı kesin olarak kaldırılırken Etmeydanı kışlası da ateşe verildi. Tarihî binadan yalnız kagir Orta Cami kaldı. Devrin sadrazamı Selim Mehmed Paşa bu camiin tamirle ihyası teklifinde bulundu, Sultan II. Mahmud bu teklifi önce kabul etti ise de halkta yeniçerilik ruhunu

yaşatacağı düşünülerek hemen vazgeçti, içinde kanlı ihtilallerin son kararı verilegelmiş bu cami de en küçük bir nişanı kalmamak üzere yıktırıldı. Yeni Odalar’ın parçalanarak halka satılan geniş arsası üzerinde Ahmediye adıyla bir mahalle kuruldu.

Mutfaklar, "Kazanı Şerif

Yeniçeri ortaları kışlalardaki odalara (koğuşlara) sıra numaralarına göre yerleştirilmemişti. Ord. Prof. Uzunçarşılı güzel bir fıkra naklediyor: “Kışlanın en güzel yeri niçin falan ortaya verildi ?” yahut “En kasvetli köşeyi neden bize verdiler?” diye asker arasında kırgınlığa, hasede mâni olmak için Eski Odalar'ın yapısı bittiğinde ortaların ustaları (aşçıları) arasında bir koşu yarışması tertip edilmiş, önden gelenler en güzel odaları kapmışlar, geri kalanlara da kasvetli koğuşlar kalmış.

Yeni Odalar yapıldığı zaman da aynı usul tatbik edilmiş olacaktır.

Kışlalardaki bütün odalar hasır döşeliydi, hasırlar mirî hasırhanede yapılırdı. Odaların kilim, halı, minder, yastık, pencere ve kapı perdeleri gibi sair döşemesi orta sandığının parasıyla yapılırdı.

Efrat yataklarını da kendi keselerinden yaptırırdı. Yeniçeri yevmiyesi bütün bu ihtiyaçları karşılayacak derecedeydi; acemi nefere de ortası sandığından ikrazda bulunulurdu.

Döşek yere serilirdi, sabahleyin namaza kalkarken devşirilip yüklüğe kaldırılırdı.

Orta mutfaklarında et aşı, pilav ve hoşaf için üç kazan ve kifayet edecek sayıda diğer bakır takımı mirîden verilirdi ve hepsi mirî malı olarak damgalıydı.

Kazanlara bir kudsiyet verilmişti. Ortanın işlerini konuşacak zabitler çorbacının yahut odabaşının başkanlığında kazanlar etrafında toplanırdı. Yeniçeri ihtilallerinde de, kazanlar devletin başında bulunanlara karşı isyan bayrağı çekme yerinde mutfaklardan Etmeydanı'na çıkarılır, ihtilalci yeniçerilerin istediği yapılıncaya kadar kışla mutfaklarında ocaklar yanmaz, aş pişmezdi. Buna ihtilal içinde padişah ekmeğini boykot etme diyebiliriz.

Bir de bütün Yeniçeri Ocağı'nı temsil eden "Kazanı Şerifi' vardı. Yeniçeri Ocağı'nın kuruluş devrinden kalmış olan bu eski kazan, ocağın uğur ve celadet tılsımı bilinirdi. Yeni Odalar'da mı, Eski Odalar'da mı, kışlanın neresinde, hangi ortanın mutfağında durduğu tespit edilememiştir, belki de Ağakapısı'ndaydı. Kazanı Şerif için, Hacı Bektaş Veli'nin ocağa hediyesidir denilirdi. Büyük şeyh, bu kazanda çorba pişirmiş ve ocağın kurulduğu günün sabahı yeniçerilere kendi eliyle çorba dağıtmış. Yeniçerilerin gözünde manevî varlığı o kadar büyüktü ki, "Kazanı Şerif çarpsın!" diye üzerine yemin verirlerdi. İleride de kaydedeceğiz, Hacı Bektaş Veli ocağın kurulmasından çok önce öldüğüne göre, Kazanı Şerifin, namlı şeyhin dergâhından teberrüken alındığı söylenebilir, çorba dağıtması da şirin bir yakıştırmadır. Bu hatıraya bağlanarak yeniçerilerin değişmez kahvaltısı çorba olmuştur. Bir yeniçeri ortasının kumandanı olan zabitin çorbacı unvanı da buradan kalmıştır.

Odalardaki efradın çorbası dağıtıldıktan sonra çorba kazanlarının kulplarına birer sırık geçirilir, sırıkları iki ucundan birer karakollukçu omuzlar, bir karakollukçu da kepçeyi alır, her ortanın kazanı şehir içindeki kolluklarını dolaşır, oralardaki nöbetçi nefer ve zabitlerin sabah aşı dağıtılırdı. Yeniçeri kolluklarından tek bina dahi kalmamıştır, planlarını bilmiyoruz, fakat, çorba gibi, iki öğün yemeğin de kışlalardaki orta mutfaklarından geldiğini, şehir içindeki yeniçeri karakollarında (kolluklarında) mutfak olmadığını söyleyebiliriz.

Ortaların mutfağı aynı zamanda tabur mahpushanesiydi, birkaç günlük hapis cezası alan yeniçeriler mevkufiyetlerini orada, ustanın (aşçının) nezareti altında geçirirlerdi. Yataklarını da omuzlayıp mutfağa götürürlerdi ve hatta cezalı oldukları müddetçe bulaşıkçılık yaptıkları da ilave olunabilir.

Her ortanın mutfağında belli günlerde yapılan bir şey meşhurdu; bunlar ananeleşip kalmışlardı; mesela falan ortanın hıdrellezde kuzu büryanı, filan ortanın da muharremde aşuresi yahut şu ortanın her zaman için peynirli pidesi methedilirdi ve o günlerde yahut icap ettikçe sadrazama, vezirlere, yeniçeri ağasına gönderilir, karşılığında verenin, alanın şanına layık bahşiş toplanır, bu bahşişler de orta sandığının gelir kaynaklarından birini teşkil ederdi; ortanın günlük masraflarının mühim kısmı bu sandıktaki paradan ödenirdi.

Mesela Eski Odalar'da oturan 61. Cemaat Ortası'nın mutfağında her zaman için gayet nefis şerbetler yapılırmış. 61'lilerin şerbetçilikteki hüneri bir sanat sırrı halindeymiş ve Kanunî Sultan Süleyman'ın şanında bir fıkra nakledilirmiş:

Bir yaz günü bu ortanın bir neferi kendi nefsi için özene bezene bir bardak şerbet yapmış, tam içeceği sırada devrin haşmetli padişahı Sultan Süleyman atlı olarak kışlanın önünden geçmiş, geçerken de kışla kapısında selamına duran yeniçerilere hal ve hatır sorarak iltifatta bulunmuş, bunu fırsat bilen o nefer de nefsi için hazırladığı şerbeti padişaha sunmuş, Sultan Süleyman garip gencin hatırını hoş etmek için şerbeti alıp içmiş ve gayetle beğenmiş.

- Sarayında böyle şerbet içmedim, demiş, boşalan bardağı altınla doldurup sahibine iade etmiş.

Bu vakadan sonra Eski Odalar'da 61. Cemaatlilerin şerbeti meşhur olup padişahların yolları bu kışla önüne düştüğünde durup bir bardak şerbet içmeleri de anane olarak kalmış.

Bilirsiniz ki o eski devirlerin gece ışığı mum ve kandillerle sağlanırdı. Kışlada ortalara ayrılmış kısımların ana giriş kapıları üstündeki fenerlerde, içeride taşlıklarda ve ayakyolları dehlizlerinde beziryağı kandili, koğuşlarda zeytinyağı kandili, yağmumu; tekke-mescitlerde de zeytinyağı kandili ile balmumu yakılırdı. Mum, mirîden verilir ve haftalık ihtiyaç olarak dağıtılırdı.

Et, seğirdim ustası, Etmeydanı

Yeniçeri kışlaları hayatının bir cümbüşlü, curcunalı sahnesi de her sabah kışla önündeki meydanda ortalara et dağıtılmasıydı, meydan da bu münasebeyle "Etmeydanı" adını almıştı.

Ocağa sığır eti verilirdi; sığırlar Yedikule dışındaki salhanede kesilirdi; etler beygirlere yüklenerek her sabah bu işe memur karakollukçular tarafından, tırıs sürülen hayvanlara ayak uydurularak koşa koşa getirilirdi. Karakollukçuların başında bulunan aşçıya da "seğirdim ustası" denilirdi ki, kafilenin başında koşar ve koşarken de,

- Savulun... Bre savulun!.. diye bağırırdı. Ocağın etlerini getiren kafilenin önünden geçmek ocağın kısmetini kesme, uğursuzluk bilinirdi, Yedikule ile Aksaray arasındaki yolda halktan bu gafleti gösteren kimse kıyasıya, öldüresiye dövülürdü.

Tarihimize geçmiş facialardandır, anlatan, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması üzerine *Üssi Zafer* adında bir tarihçe kaleme almış olan vakanüvis Sahaflar Şeyhizade Esad Efendi'dir:

Bir sabah yeniçeriler et getirirken Kocamustafapaşa semtinde Çınar Mescidi'nin ihtiyar imamı dalgınlıkla kafilenin önünden geçmiş, seğirdim ustası hemen,

- Bre herif, ocağın uğurunu kestin!.. diye gürleyerek imamı ayağının altına almış ve baş, göz, rasgele tekmelemeye başlamış; zavallı ihtiyar,

- Müslüman yok mu?.. diye feryada başlayınca, üç kişi koşmuş. Bunlar XVIII. asrın namlı vezirlerinden Hekimoğlu Ali Paşa'nın torunu Sadullah Bey'in imamı ile yine o beyin çuhadarlarından Hacı Salih ve Hekimoğlu Camii'nin imamı efendilermiş. Seğirdim ustasına,

- Ağa bu adam ihtiyardır ve hem şu mescidin imamıdır, bilmezlikle geçmiş, yeter artık vazgeç, dövme!.. diye gazaplı adamı tutacak olmuşlar, usta büsbütün kızmış, onlara da küfretmiş, berikilerin de insanlık gayreti galeyan edip:

- Dinsiz, imansız Bektaşîler, siz de, ocağınız da kara yere batın !. diye mukabelede bulunmuşlar. İş büyümüş, ocağa hakaret şeklini almış. Seğirdim ustası, yanında karakollukçuları şahit, "Ocağımızın namusuna tecavüz edildi" diyerek kışladaki bütün ustaları ayaklandırmışlar ve toplanarak Ağakapısı'na gitmişler. Sefer zamanı ve yeniçeri ağası da orduyla seferde bulunduğu için ağa vekili sekbanbaşının huzuruna çıkmışlar, bu adamların idamını istemişler. Sekbanbaşı,

- Bunlar ulemadandır, ben el uzatamam... deyince ağayı ölümle tehdit etmişler.

Üç masum adamın katli vebalinden kurtulmak ve kendi başını da kurtarmak kaygısına düşen sekbanbaşı Babıâli'ye müracaat ederek kendisinin azlini rica etmiş. Babıâli de İstanbul'da bir yeniçeri kıyamından korkmuş, iki imam efendi ile çuhadarı Ağakapısı civarındaki Süleymaniye Tophanesi'ne getirmişler, yeniçerilerin gözleri önünde cellada verip boğdurmuşlar, cesetleri de denize atılmış.

Esad Efendi bu vakayı yeniçerileri kötülemek ve bu suretle Sultan II. Mahmud'un gözüne girmek için her akla gelen şeyin söylendiği bir devirde yazmıştı. Kendisi de gözü şeyhülislamlık makamında ve muhayyilesi bu

çeşit vakaları rahat uydurabilecek kadar geniş adam olarak tanınmıştır. *Üssi Zafer'den* ve bu eserde yeniçeriler aleyhinde yazılmış diğer hayretler verici vakalardan ileride bahsedeceğiz. Bir seğirdim ustası ile sekiz on nefer karakollukçunun sözü üzerine iki imamın idamı kolay inanılır şey değildir, kaldı ki, ocağın sekbanbaşı idaresi altında bulunduğu seferi zamanda İstanbul'da bir yeniçeri ihtilali de asla düşünülemez. Sahaflar Şeyhizade'nin naklettiği bu müthiş vaka hakikaten olmuş ise, üç masum adamın can vebali sekiz on nefer yeniçeri haytasının boynuna değil, haytalar karşısında âciz ve zelil kalmış Babıâli'deki devletlilerin boynuna geçer.

Yedikule salhanesinden getirilen et yeniçerilere Etmeyda-nı'ndaki kasap dükkânlarından satılırdı. Bu dükkânlardaki kasapların hepsi, ustası çırağı Hıristiyan'dı. Yeniçerilerle uğraşmak cefalı iş olduğu için bu dört dükkân gediği gayrimüslimlere verilmiş olacaktır. Fatih Sultan Mehmed devrinden ocağın kaldırıldığı tarihe kadar sığır eti yeniçerilere, asla değişmez ananevi narh olarak, okkası 3 akçeden satılırdı. Her oltanın istihkakı kaç okka ise tespit edilmişti, fazlası alınamazdı, et parası da orta sandığından verilirdi. Et fiyatları zamanla yükseledurdukça aradaki fark devlet hâzinesinden ödenir, kapatılırdı.

Her sabah kışlanın ihtiyacı miktarı sığır eti yukarıda anlattığımız merasimle Etmeydanı kasaplarına getirilirken kesilmiş bir de semiz koyun gelirdi.

Meydana et geldi mi içeriye haber verilir, her orta o gün et alacak neferlerini seçer, bu neferler kışla kapısının önünde bir sıra halinde dizilir, kasaplardan biri semiz koyunu kucağına alarak meydanın öbür ucundaki kasap dükkânlarının önünde durur; seğirdim ustası meydandaki gülbank taşının üstüne çıkar, meşhur yeniçeri gülbankını söyler, gülbank, orada hazır bulunan yeniçerilerin bir ağızdan "Huuuuu!" avazesiyle sona erince seğirdim ustası,

- Hazır olun ağalar, et geldi! Bildik bilmedik demeyin! diye bağırarak eliyle işaret verir, bir sıra halinde dizilmiş yeniçeriler kucağında koyunu tutan kasaba doğru koşmaya başlar, kim önce varıp koyuna el vurursa, o bütün koyun o gün çabadan o neferin ortasının mutfağına giderdi. Ortasının mutfağına çabadan bir âlâ koyun kazandıran koşucu nefer, atlet yeniçeri muhakkak ki, ortasının gözbebeği olurdu.

Bu şirin hatıraları değerli bilgin Uzunçarşılı'nın devlet arşivindeki azametli mesaisine borçluyuz.

Bektaşîlik... Kışlalardaki tekkeler ve babalar... İlim isteklisi yeniçeriler...

Yeniçerilerin “pirimiz” dedikleri Hacı Bektaş Veli XIII. asrın ikinci yarısında ölmüş, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi’yi bile görmemişti. Hazretin ilk yeniçerilerin başına beyaz keçeden börk giydirmesi ve onlara “Kazanı Şerif”ten kendi eliyle çorba dağıtması birer efsanedir. Hakikat olan, aşk ve sadakat yolunda mertliği pek iyi bilen Bektaşî babalarının, ilk devirde pençik oğlanları ve sonra da devşirme oğlanlar, yeniçeri fidesi gayrimüslim çocuklara İslam dinini en pratik yoldan telkin etmiş olmalarıdır.

Yeni Odalar Kışlası'ndaki postunda oturan bir ocak şeyhi, “büyükbaba efendi” vardı, biri Eski Odalar’da, dördü de Yeni Odalar’da, beş tekke-mescit ve bu tekkelerin de birer “baba efendi”si vardı. Tekke-mescitlerin ve Yeni Ortalar’daki Orta Cami’nin imamları, müezzinleri, kayyumları, vaizleri ve Orta Cami’de isteklilere ders veren müderrisler hep ocaktan yetişme kimselerdi.

Yeniçerilerin Bektaşilik'le bağlılığı ocağın kaldırıldığı tarihe kadar devam etti. Bu bağ öylesine sıkıydı ki, Sultan II. Mahmud ocağı kaldıran kanlı şehir muharebesinin ertesi günü Türkiye'deki bütün Bektaşî tekkelerini de kapattı, İstanbul'daki babalardan, canlardan son ihtilale iştirak edenler idam olundu, bir kısmı da sürgüne gönderildi; ileride tafsilatıyla anlatacağız.

Yeniçeriler ocaklarına “Hacı Bektaş Ocağı” dediler, kendileri de “Hacı Bektaş köçeğiyiz” diye övündüler. Halk da onlara “Zümrei Bektaşîyan", “Taifei Bektaşîyan” derdi. Yeniçerileri sevmeyenler de “Güruhi Bektaşîyan” derdi. Ağaları da “Dudmanı Bektaşîyan (Bektaşîler Hanedanı), “Ricali Bektaşîyan”, “Ağayanı Bektaşîyan”, “Sanadidi Bektaşîyan" (Bektaşî Serdarlar) diye anılagelmişti.

Bektaşîlik Yeniçeri Ocağı'na din taassubu sokmamıştı; namlı ocak ağaları arasında koyu sofular pek azdır. İhtilallerde yeniçeri ağzından yükselen “Şeriat isteriz” lafı, başlarındaki ağaların dini siyasete alet için talim ettirdikleri bir yavedir.

Ocağın asker disiplini, sarhoşluğu, ayyaşlığı ağır suçlardan saymıştı, fakat Bektaşî yeniçeri, badeye el atmada, nefs lezzetlerinin çeşidini tatmada hiçbir mahzur görmemişti. Yeniçeri neferleri için evlenme yasağı ile Bektaşî rintliği birleşince, kendi tabirleriyle “Hacı Bektaş köçekleri'nin büyük ekseriyetini mahbubdostluk yolunda koşturmuştu. Ocak disiplininin bozulduğu devirlerde ise yeniçeri kışlaları ile kolluklar akıl almayacak rezaletlere sahne olmuştu. Müverrihlerimiz, bu arada gördüklerini ve duyduklarını kalem diline vererek muazzam bir vakayiname bırakmış olan XIX. asır muharrirlerinden Cabi Said Efendi son yeniçerilerin kopukluk, sarhoşluk ve türlü fuhuş kepazelikleri üzerine pek çok vaka naklederler. Biz bu yeniçeri rezaletlerini ileride son yeniçerilerden bahsederken anlatacağız.

Yeni Odalar’daki meşhur Orta Cami’nin, asırlar boyunca beş vakit namazda daima dolmuş olduğunu zannetmiyoruz. Fakat bir yeniçeri ihtilalinin son kararı, yatsı namazından sonra bu camide verilirdi ve o ihtilal toplantılarında camii tıklım tıklım doldurmak için katar ağaları ile maiyetleri halkı, ikinci kademedeki ocak zabitleri ve maiyetleri kâfi gelmişti, sair efrat kazanları Etmeydanı’na çıkarmak için verilecek emri kışla avlusunda beklemişlerdi.

Neferler arasında okuma yazma heveslilerine Orta Cami’de verilen derslerin çok basit şeyler olduğunu zannediyoruz. Fakat bu derslerde istidat gösterenlerin İstanbul'un büyük camilerindeki dersleri takip etmelerine izin verilirdi, hatta bu ilim isteklilerine yevmiyeleri verilir, orduyla sefere götürülmezlerdi. Orada da tam başarı gösteren yeniçeriler ocaktan ayrılma hakkını, başka bir meslek seçerek aile ocağı kırma hürriyetlerini kazanırlardı.

Büyük başarı göstermiş ilim isteklisi yeniçerinin ocaktan ayrılması şöyle bir usule bağlıydı: son müderrisi, hocası okuttuğu istidatlı yeniçeri hakkında Divanı Hümayun’a bir mektup yazarak ocaktan kaydının silinmesini rica eder, divan padişahtan iznini aldıktan sonra genç yeniçerinin ocaktaki kaydı silinir, kışladan saygıyla uğurlanır, asker kisvesini çıkaran eski yeniçeri de bir medreseye girerek danişment olurdu. Sırtından yeniçeri esvabını çıkaran yeniçerinin ekseriya Bektaşilik’le de alakası kesilirdi.

Bu yoldan geçerek tarihimizde pek temiz ve şanlı hatıra bırakmış sima Şeyh Hızır Efendi’dir. XVI. asrın başlarında İstanbul’da doğmuştu, babası Abdünnevvab oğlu İlyas adında Bosna taraflarından devşirilmiş emekli bir yeniçeridir. Çok geç evlenmiş olan babasını küçük yaşta kaybetmiş, yeniçeri yetimi sıfatıyla acemioğlanı olmuş, on altı-on yedi yaşlarında da kapıya çıkarak yeniçeri kaydedilmiş. Afeti devran denilecek kadar güzel bir

gençmiş, ocakta “Yusufı Sani” lakabı takılmış, fakat tahsil hevesi galebe çalıp devrin namlı ulemasından Malulzade’nin cami derslerine devam etmiş ve hocasının ricası üzerine ocaktan çıkarılmış, yeniçeri kılık ve kıyafetinden soyunarak devrinin kerametine inanılmış Halvetî şeyhlerinden Vişne Efendi’nin müridi olmuş, şeyhinden el aldıktan sonra Yeni Odalar’daki meşhur Orta Camii’nin şeyhi ve vaizi olmuş, bu vazife üstünde kalmak üzere Çarşamba’daki Mehmedağa dergâhına da şeyh olmuş. Gençliğinde güzelliği dillere destan olan Hızır Efendi yaşlandıktan sonra da etrafındakileri nurlu yüzü, derin bilgisi, vakar ve iffetiyle teshir etmiş. Hayli yaşlı olduğu halde Sultan III. Mehmed'le beraber Macaristan seferine gitmiş, Erlav (Eğri) Kalesi’nin fethinde bulunmuş ve Haçova Muharebesi’nde şehit olmuş.

Şahadeti sahnesi muhteşemdir: bu muharebe parlak bir Türk zaferiyle bitmişti; fakat muharebenin ilk saatlerinde Türk askeri bozguna uğramıştı. Hızır Efendi kaçmaya başlayan askeri vaiz ve nasihatle geri çevirmek için elinde yalınkılıç en ön saflara atılmış ve kanlı bir girdap içinde kayboluvermişti. Zaferden sonra müritleri tarafından kan ve çamura gömülmüş, paramparça bir halde bulunmuştu. Yumulmuş olan sol avucunda bir düşman askerinin saçları vardı, nasıl kavrayıp çekmiş ise adamın kafa derisiyle beraber yolup koparmıştı. Tahnit edilen naaşı İstanbul’a getirilirken müritlerinden birinin gördüğü rüya üzerine Tatarpazarcığı kasabasında, Dülbendzade Camii mezarlığına defnedildi.

Mehterler, çöğürcüler

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırıldığı tarihe kadar Türk ordusunun bandoları “mehterhane”, mehter takımları olmuştur. Yeniçeri mehter takımı hakkında

kesin bir bilgimiz yoktur, fakat padişah sarayındaki mehterhane ayarında olduğunu söyleyebiriz.

Mehterhane, kökü çok eski Türk devlet ve cenk ananesine bağlı, yukarıda da kaydettiğimiz gibi alaturka bando takımıdır.

Tarih bilginlerimizden Osman Nuri Ergin *Maarif Tarihi* adındaki eserinde, “Mehter ismi Farsça ‘mahi-ter’ terkibinden bozmadır, yani hilal demektir (mah, ay+ter, taze=taze ay, yeni doğmuş ay, hilal) ki, mehterler bir hilal şeklinde açılarak icrai ahenk ettiklerinden bu ismi almışlardır” diyor.

Güzel benzetiştir, fakat ne yapalım ki bugün bizim mehter ve mehterhane diye telaffuz ettiğimiz bu isimlerin doğru söylenişi “mihter" ve “mihterhane”dir, elli altmış yıl evveline kadar babalarımız doğrusunu söylerlerdi; kelimenin aslı yine Farsça’dır, “mihter”, vezir veya herhangi bir ulu kişi kapısındaki çavuş, kavas; “mihterhane”de vezir kapısında, ulu kişi kapısında çalınan saz takımı demektir.

Osmanlı Devleti’nde ilk mehterhane, Konya Selçuk Sultanı Alaeddin’in, Osman Gazi’ye gönderdiği istiklal alametleri arasında bulunan bir davulla kurulmuştur ve sonra asırlar boyunca zengin bir teşkilat haline gelmiştir: 1826’da da Yeniçeri Ocağıyla beraber kaldırılmıştır. Mehterhanenin Vakai Hayriye’de kaldırılması yeniçeri bandosu olduğuna en kuvvetli delildir.

Bir mehterhane, mehter takımı, 1 tabl (davul), 1 zurna, 1 çifte nakkare (çifte dümbelek), 1 borazan ve 1 zil olmak üzere beş sazdan mürekkepti, bir takıma “kat” denilirdi. Bando kat kat büyürdü; mesela “Hassa Mehterhane”, padişah bandosu “dokuz kat mehterhaneydi; yani 9 tabl, 9 zurna, 9 çifte nakkare, 9 borazan, 9 zil.

Her yeniçeri ortasının bir kat mehterhanesi bulunduğunu, yeniçeri ağasının da en az beş yahut yedi kat mehterhanesi olacağını kuvvetle söyleyebiliriz.

Bir kattan fazla mehterhanelerde sazları çalanlardan biri, en ustası baş olurdu ve mesela “tablzenbaşı”, “borazanbaşı” unvanını taşırdı, bando şefinin unvanı da mehterbaşıydı.

Mehterhane bir yerde durarak çalarsa, yukarıda sayın O. N. Ergin’in söylediği şekilde, tek sıra bir hilal şeklinde açılırdı.

Yeniçeri mehterhaneleri kışlalarda her sabah bir fasıl yapardı. Ağa mehterhanesi de Ağakapısı’ndaydı. Fakat mehterhanelerin asıl vazifesi cenkteydi. Eyalet askerleriyle gelen beylerbeyi, valilerin de mehterhaneleri vardı. Yeniçeri ve paşa mehterhaneleri hep birden çalmaya başlayınca cenk alanlarına ayrı bir heybet verildi. XVII. asrın büyük muharrirlerinden Fındıklılı Mehmed Ağa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın Viyana muhasarasını tasvir ederken, "... yatsıdan sonra ve seher vakti her asker kolunda çalınan tabl ve zurna ve nefir (borazan) ve nakkare ve zil sedası, top ve tüfek velvelesiyle birleşince yer ve gök inlerdi" diyor.

Yeniçeri mehterhaneleri ve hassa mehterhane cenge giderken “harbî kûs” denilen büyük cenk davulları götürürdü, boyları 1,30- 1,50 metre, üst sathının çapları 1,20 ve alt sathının çapları 0,80 metre olan bu pek azametli davullar, develer üzerine yüklenirdi.

Sultan II. Osman (Genç Osman) Hotin seferine giderken hassa mehterhane o kadar büyük bir harbî kûs götürmüştü ki, deve de taşıyamamış, bir fil üstüne yüklenmişti.

Cenk yollarında veya kışla nöbetlerinde kûslar çalarken gayet yüksek sesle “Yektir Allah, yek diye!..” bir nakarat tutturmak yeniçerilerin ananelerindendi.

Yeniçeri kışlalarının günlük hayatının sesleri arasında da saz, bilhassa çöğürler, asırlar boyunca önemli bir yer almıştır, bunları daha evvel de kaydettik; yeniçeriler arasından yetişen ümmî halk şairleri çalardı; sazlarının nağmelerine aşk yolunda yahut hamasî destanlar, kayabaşı

türküleri veya İlahîler düzüp koşarlardı. Bu saz şairleri, mehterhanelerin yanında, cenk alanlarındaki askeri de coştururlardı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, adındaki eserine *Tabakat ül-Memalik'* ten birkaç satır almış, evet, eski bir tarih kaynağından birkaç satır... Fakat geçmiş asırların asker kıyafetlerini, aylarca yaya gidilen sefer yollarını, gurbeti, güneşe “Ya doğ, ya doğayım!” diyen erkek güzelleri cengâverlerin gaziliğe ve şehitliğe verdiği ulvî kıymeti, “bir hilal uğruna batan güneşleri” bilenler için ne manalı satırlar: Kanunî Sultan Süleyman, Mohaç Sahrası’na konmuştur, gece on binden fazla meşaleyle aydınlatılmış Türk ordugâhı... Ertesi sabah büyük bir meydan muharebesi olacak, Macar ordusu imha edilecektir, işte askerimiz:

“Din ve devletin serbazları ve divaneleri şeştarlar, tamburlar, kopuzlar çalıp şenlikler ve şadîlikler ederlerdi... ”

Yeniçeriler arasındaki çöğürcü saz şairleri hakkında güzel bir sahne de büyük müverrih Naima Efendi’nin kaleminden çıkmıştır. Sene 1655, vezirlerden İbşir Paşa, Anadolu'da isyan ve şekavet yoluna sapmıştı. Ufak tefek, kara kuru bir adamdı ve cahil, kaba, gayetle gaddardı. Şerrinden kurtulmak, devletin başına çok büyük gaileler açmasını önlemek için sadrazam tayin edilip, her türlü şenaat ve rezaleti yapmaya kadir sarıca ve levent denilen başıbozuk askeriyle İstanbul’a getirildi. Deniz yoluyla Üsküdar’dan Eyüp’e geçen İbşir, İstanbul’a Edirnekapı’dan büyük bir alayla girmişti, şubat ayının çok soğuk bir günüydü, Naima, “Edirnekapusu’ndan Sarayı Hümayun’a kadar seyr ü temaşaya çıkmadık bir ziruh kalmadı, bütün Yeniçeri Ocağı tertibi garipleri üzre geçti” diyor; bu tertibi garibin ne olduğunu anlatmıyor ama, şu emsalsiz sahneyi çiziyor: sadrazam ile müftü efendinin önlerinde sekiz nefer yeniçeri şairleri, başlarında keçe ve arkalarında birer kaplan postları, sinelerinde tablvari çöğürlerini çalarak kadd ü kamet sahibi de-vendam herifler, sedaları birer

saatlik yerden işitilir, avazı bülent ile türkülerin çağırarak ve her biri növbete riayet ile türküsünü haykırarak Sarayı Hümayun’a varınca böylece gittiler... ”

Yeniçeri kıyafeti

Millî kütüphanemizde yeniçeriler üzerine, Garp memleketlerindeki askeri kıyafetnameler ayarında, kesin ve doğru bir kıyafet albümü yoktur. Cevad Paşa’nın *Tarihi Askerîi Osmanî* ve Mahmud Şevket Paşa’nın *Osmanlı Teşkilatı ve Kıyafeti Askeriyesi* adındaki eserleri ve Batılı müelliflerle ressamlar tarafından Türk kıyafetleri üzerine, bu arada yeniçeriler üzerine çizilmiş resimler, yazıyla tarifler tatmin edici değildir. Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Kapıkulu Ocakları* adındaki eserinin birinci cildinde yeniçerilerin kıyafetlerine tahsis edilmiş olan “Yeniçerilerin börk ve elbiseleri” ve “Yeniçerilerin çamaşır ve çuhaları” başlıklı fasıllarını okuyup yeniçeri resimleri çizmek zannederim ki, mümkün değildir. Bu azametli eserin sonuna eklenmiş resimler de asla tatmin edici değildir.

II. Abdülhamid devri sonlarında İstanbul’da Sultanahmet’te bir “Yeniçeri Kıyafethanesi" açılmıştı. Yüze yakın manken yapılmış ve bu mankenlere Batı gravürlerinden ve Türk minyatürlerinden toplanan bilgiyle esvaplar giydirilmiş, Askeri Müze'den alınan bazı silahlarla da teçhiz edilmişlerdi. Müessese zamanla inkişaf edecek, mankenler güzelleşecek, kıyafetler tam doğruluğa doğru düzeltilecek yerde kapandı, mevcut mankenler Askerî Müze’ye nakledildi, bir kısmı kırıldı, büsbütün yok oldu.

Bu yazıların arasında bütün ocaklının günlük ve merasim kıyafetlerinin, imkân ölçüsünde, ayrı ayrı tarifini, okuyucu tahammülünün dışında

buluyorum. Onun içindir ki bir neferin kıyafetini kabataslak çizeceğiz.

Başlarına adi günlerde keçe kavuk üstüne burma tülbent sararlardı, merasim serpuşu olarak da ak keçeden börk-üsküf giyerlerdi. Börkün üst kısmından arkaya, zamanımızdaki bahriye neferlerinin palet denilen geniş mavi yakalarını andırır, mustatil şeklinde bir keçe parçası kıvrılır, börkün tepesinden neferin omuzlarına kadar iner ve enseyi tamamen örterdi, bu keçe parçasına “yatırtma” denilirdi; güya, ilk yeniçeri neferinin sırtını sıvazlayan Hacı Bektaş Veli’nin cüppesi kolunu teslim ederlerdi. Kazanı Şerif gibi ocak efsanelerindendir.

Börkün başa geçen kenarında ipek veya suma işlemeli bir zırhsüs vardı, ön kısmının ortasına da “kaşıklık” yahut “tüylük” denilen bir parça eklenmişti, “Buraya sefer yolunda neferler kaşıklarını sokardı” derler... Merasimde kaşıklığa, neferler kıdemlerine, küçük zabitler rütbelerine göre turna telleri, balıkçıl telleri, düz sorguçlar ve süpürge sorguçlar takarlardı, hem renk, hem şekilleriyle ordu ve padişah alaylarına bir tantana verdiği muhakkaktır. Yeniçerilerin keçeleri ilk devirlerde Bilecik’ten gelirmiş, fetihten bir müddet sonra stanbul’da ocak nezareti altında yapılır olmuştu. İstanbul’da Aksaray’daki Yeni Odalar civarında bir semt, yeniçeri keçeleri işleyen esnafın toplu olarak iskân edilmiş olmalarından ötürü “Keçeciler” adını almıştı.

Çamaşır ve esvap olarak sırtlarına giydikleri don, gömlek, dolama, çağşırdır. Donluk gömlekleri bezleri Trabzon’dan gelirdi; çamaşırlık Trabzon bezinin ocağın son zamanına kadar kullanıldığı yeniçeri halk şairi Galatalı Hüseyin Çorbacının bir civelek nefer için yazdığı tamamlanmamış bir destana ait şu kıtadan anlaşılmaktadır:

“Germabede göksen eğer meleği
Belli olur Hacı Bektaş köçeği
Nişanı var eteğinde paçada

Trabzon bezi donu gömleği."

Dolama önü açık, eteği topuklara kadar inen, kolları genişçe cüppeyi andırır bir esvaptı, çuhadan kesilirdi.

Çağşırları da çuhadandı; XVII. asır ortalarına kadar kısa diz çağşırı giydiler. Dizkapakları, tozluk kullanmadıkları zaman da baldırları çıplak kalırdı. Sonra çağşırın paçası azıcık uzatıldı, dizkapağı hizasına indi. Tozluk yerine de çağşır paçasına, baldırı, dizkapağı altından ayağın incikkemiği üstüne kadar sımsıkı saran bir parça ilave edildi, bu baldır kısmı sıkmalı çağşırlar zamanımızda Anadolu köylüsünün giydiği külot pantolonlara benzer.

Bellerine pamuk kuşak sararlardı, üstüne meşin silahlık koyarlar, kubur tabancalarını ve palalarını bu silahlığa sokarlardı. Son devirlerde sefihlik yolunda şal kuşak kuşanır olmuşlardı.

Yürürken adımlarını daha rahat atabilmek için dolamanın ön eteklerinin uçlarını kaldırır, kuşaklarına sokarlardı.

Kış ve yaz yalın olan ayaklarına tomak, filar, yemeni giyerlerdi.

Sefer yollarında da bu kıyafetle yürürlerdi, yalnız ağırlıklarına tüfekleri, gürzleri, kalkanları, yayları, ok torbaları ve zırh torbaları eklenirdi. Cenk alanına girecekleri zaman dolama çıkar, börk- üsküf çıkar, beden zırhı giyerler, demir kolçak ve demir dizlik takınırlar, ayaklarına da çizme çekerlerdi.

Yağmurlu havalar için “baranî” denilen çuha yağmurlukları vardı.

Kışın civit mavisi çuhadan kaput giyerlerdi. Sefer devamınca eskiyen, yırtılan esvaplarını ayakkabılarının bedelini keselerinden ödeyerek orduyla beraber sefere giden İstanbul’un ordu esnafının çadır dükkânlarından tedarik ederlerdi. Ordunun peşi sıra, her ne aranırsa bulunur büyük bir seyyar çarşı yürürdü.

Bazen paraları tükenir, ihtiyaçlarını gaza mallarıyla tebdil suretiyle temin ederlerdi. Faraza bir altın kupa verirler, ayaklarına bir çift çizme alırlardı.

Mevzuumuz dışında kalmakla beraber bilinmesi gerekir, ordu esnafını İstanbul’daki esnaf loncaları seçerdi; hem çok kârlı, hem de çok tehlikeli bir işti. Seferden zaferle dönüldüğü zaman, yukarıdaki misal de aydın olarak gösterir, büyük kârla dönerlerdi; ordu mağlup olur ve bu mağlubiyet bozgun halim alırsa bütün sermayelerini ve hatta hayatlarını kaybederlerdi.

Ulufe

Acemi oğlanı kapıya çıkıp yeniçeri olunca 2 akçe yevmiye bağlanırdı; XVII. asırda acemi yeniçerinin gündeliğine bir akçe zam yapılıp 3 akçe oldu.

En kıdemli yeniçeri neferinin yevmiyesi XVI. asır başında 5, XVI. asır sonunda 8, XVII. asır başında 9, XVII. asır ortalarında 12 akçeye çıktı. Ocağın bütün tarihçesi boyunca yeniçeri neferleri 2-12 akçe arasında gündelik almışlardır.

Yeniçerilerin gündeliğine “ulufe", “mevacib” denilirdi ve üçer aylık istihkak üzerinden senede dört takside ayrılmış, fakat üç taksitte ödenegelmiştir.

Bu taksitlere hicrî takvim aylarının isimlerindeki harflerden alınarak birer isim verilmişti, yıl başı muharrem ayı olduğuna göre dört mevacib taksidinin isimleri şunlardır:

1- “Masar" mevacibi (muharrem, safer ve rebiülevvel aylarının ilk harfleri olan “mim”, “sat” ve “rı” harflerinden yapılmış bir isim).

2- “Recec” mevacibi (rebiülahir, cemaziyelevvel ve cemaziyelahir aylarının ilk harfleri olan “rı”, “cim” ve “cim” harflerinden yapılmış bir isim).

3- “Reşen” mevacibi (recep ve şaban aylarının ilk harfleri olan “rı" ve “şın” harfleriyle ramazanın son harfi olan “nun” harfinden yapılmış bir isim).

4- “Lezez” mevacibi (şevval ayının son harfi olan “lam” ile zilkade ve zilhicce aylarının ilk harfleri olan “zel” ve “zel" harflerinden yapılmış bir isim).

İlk taksit muharrem, ikinci taksit cemaziyelevvel aylarında, üçüncü ve dördüncü taksitler de şaban ayında çift olarak ödenirdi, bundan ötürü son taksite çift mevacib manasına “kısteyn mevacibi” denilirdi.

Kapıkulu askerinin, bu arada yeniçerilerin parası İstanbul'da Topkapı Sarayı’nın içinde Divanı Hümayun’un toplandığı Kubbealtı önünde, divanın toplantı günü olan salı günü dağıtılırdı.

Yevmiye, hizmet kıdeminden başka vazifede gayret, muharebelerde fedakârlık, kahramanlıkla da artardı. Yeni bir padişahın tahta oturmasında, büyük zaferlerden sonra da bütün yeniçerilerin gündeliklerine münasip zamlar yapılırdı. Yapılan zamlara, ulufenin artmasına “terakki" denilirdi.

Bütün kapıkulu askeri arasında yeniçeri mevacibi Başdefterdarlık (maliye bakanlığı) tarafından hazırlanırdı. Hazinei Hümayun denilen devlet hâzinesi darlıkta, taksit zamanı gelip de defterdar askere dağıtılacak parayı tamamlayamazsa yeniçeri kışlalarında ve kolluklarında bir homurtu başlardı; sadrazam ile defterdarın ocak ağalarıyla olan iyi geçim, bağdaşma durumuna göre, yeniçeriler ya surat asıp söylenmekle kalır yahut protesto nümayişleri yapılırdı, mesela bir yeniçeri güruhu gider, başdefterdarın sarayını taşlayıp bütün cephe camlarını indirir, bazen de nümayiş ihtilale

döner, padişahtan sadrazamın yahut başdefterdarın başını isterler ve istediklerini de yaptırırlardı.

Başdefterdar ulufe taksiti zamanı yaklaşınca evvela yeniçeriler ile kapıkulu sipahilerinin parasını hazırlardı, onlar tatmin edilince diğer kapıkulu askerinden korkulmazdı, bir anane haline gelmişti, başdefterdar tayin olunan kimseler, ulufe taksitini zamanında hazırlayamadığı takdirde ikametgâhının taşa tutulacağını bildiği için evvela kendi sarayının, konağının cephesinde kaç pencere varsa birkaç takım yedek camını satın alır, hazır bulundururdu. Pek sıkışık zamanlarda askerin parasını kendi kesesinden ödeyip sonra devlet gelirinden almak üzere, başdefterdar yapılan kimselerde malî işlerde ihtisastan ziyade şahsî servet aranırdı.

Kapıkulu askerine ve bu arada yeniçerilere ulufe dağıtılacağı gün yapılan divan toplantısına da “galebe divanı” denilirdi, büyük divan, fevkalade divan manasına gelir. O gün bir azamet ve servet gösterisi teşkil edeceği için Divanı Hümayun’a İstanbul’da bulunan yabancı devlet elçileri de seyirci olarak davet edilirdi.

Taksit zamanlarına yakın yukarda kaydettiğimiz üçer aylık bölümlerin sonunda yeniçeri ortalarında ulufe yoklaması yapılırdı. Ölüm veya herhangi bir sebeple kadro noksanı tespit edilir, yoklamadan sonra hazırlanan ulufe defteri, bir maaş evvelki defterle beraber yeniçeri ağası tarafından Divanı Hümayun'a verilirdi. Divan da yeni deftere göre parayı hazırlaması için defterdara verirdi. Başdefterdar askerin parasını hazırlayınca biri yeni, biri de bir evvelki maaş defterleriyle padişaha arz olunurdu. Padişah bir evvelki maaş defteriyle karşılaştırarak yeni defterde yalnız fazlalık olup olmadığını arardı, zira kadro kabarması, gündeliklerde terakkiler ancak padişahın emriyle olurdu, aksi hal, rakam ne olursa olsun devlet hâzinesi aleyhine cezası ölüme kadar ağırlaşan bir suiistimal bilinirdi. Ord. Prof. Uzunçarşılı bu mesele üzerine bir yeniçeri kanunnamesinden naklen bir vaka

kaydediyor, Kanunî Sultan Süleyman’ın büyük şanına yakışmayan amansız bir gazabın hikâyesi:

İstanbul civarında bir eğlence ve av yeri olan Halkalı Bahçesi’ni tanzim ettirirken amele olarak çalışan acemi oğlanlarından üçünün işini beğenmiş, acemi oğlanlarının kumandanı olan İstanbul ağasına bu delikanlıların derhal Yeniçeri Ocağı'na kaydedilerek gündeliğe bağlanmalarını emretmiş. İstanbul ağası,

- Padişahım, bunların önünde daha kıdemli iki oğlan vardır, deyince,

- Onlar da kapıya çıksın, demiş.

Beş oğlan yeniçeri olmak üzere Ağakapısı’na gönderilmiş. Bu gençleri ocak kütüğüne kaydedecek olan yeniçeri kâtibinin hizmetinde de iki acemi oğlanı varmış, işlerinden hoşnutmuş, fırsattan istifade ederek beş yerine ocağa yedi acemi nefer kaydetmiş. Maaş defterleri gelince Kanunî rakamlar üstünde kılı kırk yararak durmuş, emri hilafına ocağa iki nefer fazla yazıldığını çıkarmış ve meselenin aslını öğrenmiş.

- Kapıya üç oğlan çıkardım, İstanbul ağası söyledi, iki oğlan ilave ettim, kâtip de söylese idi o iki oğlanı da çıkarırdım, bu kâtibin kendi bildiğine hareketi hükümdarlık hukukuna tecavüzdür!.. diyerek yeniçeri kâtibinin idamını emretmiş.

Devlet erkânı yeniçeri kâtibini kurtarmak için hemen bir gemiye bindirerek Midilli Adası’na sürgüne göndermişler, fakat padişahtan af iradesini alamamışlar, ardından cellat yollanmış. Ahirette Mahkemei Kübra’da görülecek ne davalar vardır.

Başdefterdarlık tarafından hazırlanmış olan para Topkapı Sarayı’nda Divanı Hümayun’un toplandığı Kubbealtı’na yakın hazine dairesine konurdu. Sarı meşin torbalar içinde getirilirdi. Her torbanın üstünde mesela “64. Cemaat” ve “64. Bölük” diye verileceği yeniçeri ortasının adı yazılırdı.

Bir ortanın istihkakı dört beş torba tuttuğuna göre dağıtma töreninden evvel bu nakil işi bile bir servet nümayişi olurdu.

Divan günleri sadrazam ile divan üyeleri sabah namazını Ayasofya Camii'nde kılarlar ve namazdan sonra saraya Kubbealtı'na gelirlerdi. Padişahın sonsuz salahiyetli vekili olan sadrazamın başkanlığı altında toplanan divan üyeleri şu zatlardı: sadrazam (başbakan ve içişleri bakanı), altı kubbe veziri (devlet bakanları), Rumeli ve Anadolu kadıaskerleri efendiler (iki büyük hâkim, çift adliye bakanları), nişancı efendi (tuğra bakanı; İngilizlerin kral mühürü lordu gibi), başdefterdar (maliye bakanı), reisülküttap efendi (divan bakanı, dışişleri bakanı), kaptanpaşa (büyükamiral, tersane bakanı), yeniçeri ağası.

Divan azaları saraya bir protokolle tespit edilmiş maiyetleriyle gelirler, yeniçeri ağası da katar ağalarını ve divan merasim kıtalarını teşkil eden yeniçerileri getirirdi.

Evvela yeniçerilere ve zabitlerine saray mutfağında pişirilmiş sabah çorbası dağıtılır, onlar çorbalarını içtikten sonradır ki, divan oturumu açılırdı.

İleride yeniçeri ihtilallerinden bahsederken tafsilatıyla anlatacağız, yeniçerilerin bu sabah çorbasını hemen kaşık çalarak içmesi çok mühim bir meseleydi. Çorba içmezlerse yeniçerilerin bir meseleden küskün oldukları, devletli başları isteyecekleri anlaşılır, divan oturumu açılamazdı. Onun içindir ki, yeniçeriler çorba içmeye başlayınca hemen bir kurban kesilirdi. Ulufe dağıtılan divanlarda ise yeniçerilere çorbadan başka pilav, zerde de verilirdi ve bu "galebe divan"larda saraya İstanbul'daki bütün yeniçeri ortalarından paralarını alıp götürecek büyük kalabalık gelirdi.

Galebe divanda, çorba içilip pilav zerde yendikten sonra oturum başlardı ve o gün ehemmiyetsiz bazı davalara bakılır, mühim devlet işleri konuşulmazdı. Oturum, para torbaları hazine dairesinden Kubbealtı önüne

taşınıncaya kadar devam ederdi, küçük tepeler halinde yığılan para torbaları bir imparatorluk azamet ve şevketini bir kere daha gösterirdi.

Torba taşıma işi bitince divan tatil edilir, sadrazam askerin maaşının verilmesi için padişahtan izin isteyen bir telhis yazardı. Telhis, sadrazamın padişaha yolladığı resmî tezkerelere verilmiş isimdir. Padişah da telhisin üstüne kendi eliyle "verilsin" diye yazardı.

Padişahtan izin çıkınca katar ağaları rütbe sıralarına göre Divanı Hümayun'a gelir, onlar Kubbealtı denilen divan salonuna girerken sadrazam ve divan üyeleri ayağa kalkardı. Katar ağaları birer birer sadrazamın eteğini öperler ve el kavuşturup karşısında bir saf teşkil eder, ayakta dururlardı. İçlerinden başçavuş ağa bu saftan ayrılarak Kubbealtı önüne çıkar ve yüksek sesle yeniçeri gülbankını okurdu, bu meşhur gülbankın son cümlesini, "Pirimiz sultanımız Hacı Bektaş Veli'nin demine devranına hu diyelim hu..." diye bitirince bütün yeniçeriler bir ağızdan gök gürler gibi bir "Huuu!" çekerdi.

Sonra başçavuş yeniçeri ortalarını rakamlı isimleriyle birer birer çağırır, her isim okunduğunda, ortanın kaç ulufe torbası varsa o ortadan o kadar karakollukçu çorbacılarının nezareti altında koşa koşa gelir, torbalarını omuzlayıp yine koşa koşa kaldırır, götürürlerdi. Bütün ulufe torbaları dağıtılıp bitince padişah sadrazama iki kürk, defterdara da bir hilatı fahire (ağır kumaştan bir cüppe) gönderir, bunlar divanda merasimle giydirilirdi. Sonra divan erkânı padişahın huzuruna çıkarlardı, asker de para torbalarıyla kışlalarına dönerdi. Kışlaya dönüş, İstanbul halkının daima seyrine koştuğu tantanalı bir alay olurdu.

Kışlada torbaların mühürlü ağızları açılarak içindeki akçe sayılır, askere para ertesi gün dağıtılırdı. Neferler kendi çorbacıları tarafından adları, baba adları ve memleketleriyle çağrılırdı, mesela,

- Yakub bin Abdülmennan Göriceli!.. diye bağınlır, yeniçeri, -Burada!.. deyip gelir, parayı sayıp veren çorbacı da,

- Say, al, git!.. derdi.

Evvelce de yazmıştık, padişahlar 1. bölüklü ortasının 1 numaralı neferi sayılırdı. Kütük defterinde isimleri sadece baba adlarıyla yazılır, padişahlık unvanı kullanılmazdı: “Ahmed bin Mehmed” gibi.

Padişahın neferlik gündeliği 40 akçeydi, üç aylığı 3 600 akçe tutardı. Kışlada 1. bölüklü ortasının odalarında ayrıca bir taht odası vardı. Ulufe tevziinin üçüncü günü padişah bir yeniçeri neferi kıyafetiyle kışlaya gelir, ortasının taht odasında tahta oturur, kethüda bey bir kese içinde neferlik maaşını getirir, padişah eliyle keseyi açar, o paraya bir avuç altın ilave eder ve maaşının askere bahşiş olarak dağıtılmasını söylerdi.

Vazifeleri İstanbul dışında bulunan yeniçerilerin ulufesi mühim bir yekûn tutmuyorsa bulundukları yerin defterdarlıkları tarafından ödenir, sonra merkeze gönderilen vergilerden mahsubu yapılırdı. Maaşlar tutarı rakam büyükse stanbul’da ulufe tevziinden sonra İstanbul’dan gönderilirdi.

Taşradaki yeniçerilerin hayatından ileride bahsedeceğiz.

Orduyla seferde bulunan yeniçerilerin, taşradaki kalelerin muhafızı yeniçerilerin ve taşrada bulunan sair kapıkulu askerinin maaşları da, ödeme zamanlarında para torbaları develere yüklenerek sair sefer masraflarıyla beraber ordunun bulunduğu yere veya kalelere gönderilirdi; buna “hazine katarı” denilirdi.

XVI. asır sonlarında o devrin pek namlı sadrazam ve serdarlarından Özdemiroğlu Osman Paşa orduyla Tebriz’de bulunurken İstanbul’dan gelecek hazine katarı gecikmişti, asker yabancı ülkede parasız kalmıştı. Özdemiroğlu, kendi mühürüyle köseleden para kestirtti ve askere maaş yerine bu kösele parçalarını dağıttı, tellallarla da

- Hazine gelince üstüne mührüm nakşedilmiş köselelerimi altınla tebdil edeceğim!.. Tebriz esnafı bana itimat etsin ve askerin elindeki köseleleri üzerlerindeki kıymetle altın paraymış gibi alsın!.. diye ilan ettirdi.

Osman Paşa'nın köseleleri en küçük bir sızlanma olmadan çarşılı tarafından kabul edildi. Hazine gelince paşa yine tellallar çıkarttı, bu sefer de,

- Hazine geldi!.. Herkes şu kadar gün içinde elindeki köseleleri getirsin, altınla değiştirsin!.. diye bağırdılar.

Fakat Özdemiroğlu Osman Paşa'nın kösele paraları pek çok kimse tarafından hatıra olarak saklandı, ancak yarısı iade edildi. Namuslu vezir elinde kalan, muazzam bir servet teşkil eden parayı hâzineye irat kaydetti.

Her yeniçeri ortasının bir para sandığı, kasası vardı.Ortanın koğuş masrafları ve bir kısım mutfak masrafları buradan ödenirdi; harçlıksız kalan efrat da bu sandıktan faizsiz borç para alırdı. Ulufe çıktığında yeniçerilerden sandık aidatı ve eğer varsa sandığa olan borçları kesilir, geri kalan da ellerine verilirdi. Sandık aidatına "tas akçesi" denilirdi.

Bahşiş

Yeniçerilerin ulufeden gayrı mühim gelir kaynakları, ocak ananeleri arasına girmiş ve verilmesi şart olmuş cülus bahşişleriydi. Yeniçeriye, sonra bütün kapıkulu askerine ilk cülus bahşişi, Birinci Kosova Meydan Muharebesi'nin sonunda, babasının şehit düşmesi üzerine Sultan Yıldırım Bayezid tarafından verilmişti. Sonraları her cülusta hem bahşiş, hem de yevmiyelerine zam (terakki) yeniçeriler tarafından bir hak olarak kabul edilmişti; öylesine ki tahta oturma merasiminde padişaha sadakat yemini verildikten (biatten) sonra hükümdarın yüksek sesle, "Kullarımın bahşiş ve

terakkileri makbulümdür, verilsin!..” sözünü söylemesi cülus protokolü arasına girmişti. Asker padişahın ağzından bu sözü işitmezse hemen bir ihtilal havası esmeye başlardı. Cülus bahşişi yüzünden yeniçerilerin çıkardığı ilk büyük vaka, Sultan II. Selim’e karşı olmuştu.

Kanunî Sultan Süleyman Zigetvar seferinde ölmüş, ölümü askerden gizlenmiş, asker bunu hissetmiş ama bilmezlikten gelmişti. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa tarafından babasının ölümünden haberdar edilen Sultan II. Selim vali olarak bulunduğu Manisa’dan İstanbul’a gelmiş, ananevî merasimle tahta oturduktan sonra Koca Sultan Süleyman’ın naaşını karşılamak üzere Belgrad’a gitmişti. Sokullu’dan bir mektup aldı, vezir, cenazeyi getiren ordu Belgrad’a geldiğinde askere cülus bahşişi vaadinde bulunmasını bilhassa rica ediyordu.

Hazırlanan programa göre Belgrad’da Kanunî’nin cenaze namazı kılınacak, cenaze arabası küçük bir muhafız kıtasıyla ordunun önünden ılgarla İstanbul yoluna çıkarılacak, yeni padişah ile ordu da arkadan adi yürüyüşle devlet merkezine dönecekti.

Yeni padişahın şehzadeliği zamanından bendeleri olanlar, velinimetlerinin tahta oturması üzerine devlet idaresini ellerine geçirmek ve iktidarın nimetlerinden bol bol faydalanmak hırsına kapılmışlardı, hırslarını tatmin yolunda da Sokullu Mehmed Paşa’yı karşılarında büyük bir engel görüyorlardı. Vezirin nüfuzunu kırmak için ricasını, yeni padişaha bir tahakküm gibi gösterdiler.

Seferden dönen muzaffer ordu Belgrad’a yaklaştığında Sokullu Mehmed Paşa, Sultan Süleyman'ın ölümünü resmen ilan etti ve askere, “Merhum gazi padişahımız cümle bahşiş ve terakkilerinizi vasiyet etmiştir, hatırınızı hoş tutun, halen padişahımız olan oğlu Sultan Selim Hazretleri Belgrad’da size muntazırdır..." dedi. Fakat Belgrad’da derin bir matem

havası altında cenaze namazı kılındıktan sonra Sultan Selim askeri selamlayıp otağına çekilince asker arasında bir uğultu oldu.

- Bahşiş ve terakkilerimiz ne oldu ?..

- Padişahımız bahşiş ve terakkilerimizin verileceğini söylemedi!..

- Bunun zahmını çekersiniz !..

- Şimdi görün İstanbul'a vardığımız gün neler olur !.. diye bağırıştılar. Ve İstanbul'da da dediklerini yaptılar. Sultan Selim ve ordu muhteşem bir alayla Edirnekapı'dan şehre girip padişah Beyazıt semtine geldiğinde asker,

- Önümüzde saman arabası devrilmiş!.. ileri varamayız!.. diyerek durdu.

Nasihat vermeye kalkan bütün vezirleri ve kumandanları tüfek kundaklarıyla vurarak kaçırdılar. Sultan Selim ne yapacağını şaşırdı, haris bendegânının sözüne uyarak düştüğü hatayı, etrafını saran askerin tehditkâr bakışlarıyla karşılaştığı o müthiş anda anlayabildi. Nihayet Sokullu dayanamadı, uzun boylu atının üstünde ayağa kalkarak,

- Cülus bahşişi ve terakkilerinizin akçesi hazırdır, padişahımız bana sipariş etmiştir, ben onun vezir ve vekili mutlakıyım, bana itimat edin!.. diye bağırdı.

Gaile askerin güvenini kazanmış büyük vezirin bu vaadiyle atlatıldı ve Sultan Selim sarayına girebildi.

Ord. Prof. Uzunçarşılı *Kapıkulu Ocakları* adlı büyük eserinde devlet arşivi kayıtlarından çıkararak bir cülus bahşişinin ne tuttuğunu göstermek için, Sultan III. Murad'ın cülusunda her birinde 10 000 altın bulunan 75 kese bahşiş dağıtıldığını, bunun da 70 kesesinin, yani 700 000 altınının yeniçerilere verildiğini yazıyor.

Kabataslak hesapla zamanımızın değerine çevirirsek 28 milyon Türk lirası eder, bu muazzam paranın bahşiş adı altında yeniçerilere dağıtıldığı tarih 1574 yılıdır. Üç sene evvel, 1571 yılında Türk donanması İnebahtı'da ağır bir mağlubiyete uğramış, devrinin en üstün kaptanı olduğu muhakkak,

yalnız Uluç Ali Reis kendi filosunu kurtararak İstanbul’a gelebilmişti. Uluç lakabı “Kılıç”a çevrilerek kaptanpaşalığa, Osmanh İmparatorluğu büyükamiralliğine tayin edilen bu zat tersanede donanmanın ihyası için çalışırken Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa,

- Donanma için ne lazım ise hiç tereddüt etme söyle!.. Eğer istersen bu devlet, gemilerin yelkenlerini atlastan, halatlarını sırmadan ve lengerlerini de altından yaptıracak kadar zengindir!.. demişti.

Elbet ki, III. Murad'ın cülusunda 700 000 altın bir tahtada sayılıp bahşiş diye verilebilirdi; fakat yeniçeriler bu parayı her zaman, her devirde istediler ve devlet hâzinesi tamtakır bulunurken de aldılar.

Yeniçeriler en yüklü cülus bahşişini XVII. asır ortasında almışlardı, dört sene içinde dört bahşiş!

Sultan I. Ahmed ölünce kardeşi Sultan I. Mustafa padişah oldu; birinci bahşiş.

Birkaç ay sonra Sultan Mustafa’nın mecnun olduğu anlaşıldı, tahttan indirildi, Genç Osman padişah oldu; ikinci bahşiş.

Dört sene sonra yeniçerilerin çıkardığı kanlı bir ihtilalle Sultan Osman tahtından indirildi ve öldürüldü, bu sefer Deli Mustafa’yı bile bile padişah yaptılar, üçüncü bahşiş.

Bir sene sonra Mustafa'nın cinneti devlet için tehlikeli oldu, hâzinede para yoktu, yeniçerilerden cülus bahşişi istemeyeceklerine söz alındı, deli tahttan indirilip Sultan IV. Murad padişah oldu, fakat bir hafta sonra yeniçeriler almayacaklarına söz verdikleri halde bahşiş diye yine ayak direδιler, öyle bir devir ki, söz ayağa düşmüştü, İstanbul’un semasını kara ihtilal bulutu kaplayınca, sarayda iç hâzinedeki bazı altın ve gümüş eşya darphaneye gönderilip eritildi, para basıldı ve yeniçeriye dağıtıldı; dördüncü bahşiş!..

XVII. asır, XVI. asır ve belki de daha daha eski devirlere ait nice kıymetli kuyumculuk işi leğenlerin, ibriklerin, tabakların, kupaların, gülabdanların, buhurdanların köçek oğlan oynatıp keyif çatan baldırı çıplak ve yalın tabanı nasırlı yeniçeriye bozahane ve meyhane akçesi olması herhalde pek hazindir.

Cülus bahşişi ananesi ocağın kaldırıldığı tarihe kadar devam etti.

Bütün kapıkulu askerinin, bu arada ve başta yeniçerilerin yevmiyelerine süratle terakki, zam almaları için cenk lazımdı. Padişahlar, askeri cenkte coşturmak, onlara insan gücünün üstünde işler başartmak için, ordunun başına tayin ettikleri serdarlara, bahşiş dağıtmak ve yevmiyelere terakki vermek için sonsuz salahiyet veregelirlerdi. Serdarlar da bu salahiyetlerini yerinde kullanacak dirayette ve çok asil manasıyla cömertlik duygusuna sahip iseler ve asker de bunu biliyorsa veya ilk fırsatta eserini görürse, ölüme atılmakta adeta birbirleriyle müsabaka ederlerdi.

Mesela XVII. asırda yirmi beş yıl sürmüş olan Girit cenginin başında Kaptanıderya ve Serdar Silahtar Yusuf Paşa Hanya Kalesi muhasarasında ve yine aynı cengin sonunda Sadrazam ve Serdar Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa Kandiye Kalesi muhasarasında parlak zaferlere bu yoldan kavuşmuşlardı.

Birincisi aylarca ve İkincisi yıllarca sürmüş bu iki metin Venedik kalesinin muhasaralarında iki tarafın da yerüstünde ve yeraltında ateş ve kanla yoğrularak boğuştuğu cenkler olmuştur. Kale duvarlarına hücum sahnelerini tasvir eden müverrihler cengâverleri ateş yiyip ateş içen efsanevî semendere benzetmekte pek haklıdırlar.

Hanya muhasarası başladığı gün on dokuz yaşında, bıyıkları duman duman yeni terlemiş bir acemi oğlanı olan Deli Kurd adında bir genç serdengeçti yazılmış, birkaç gün sonra yeniçeri olmuş, bir gece baskınında iki esir getirerek, ilk terakkisini almış, ertesi gün iki baş getirip bizzat

serdarın elinden yüz altın almış, haftasına yeniçeri serdengeçtileri ağasına muavin tayin edilmiş, kale duvarlarına ilk hücumda gösterdiği yararlıkla yeni bir terakkiyle taltif edilerek başına yine serdarın eliyle altın yaldızlı turna telleri takılmış, ağası şehit düşünce serdengeçti ağası olmuş, muhasaranın elli ikinci günü kale duvarlarına yapılan ikinci hücumda şehit düşmüştü.

Halbuki aynı asrın ilk yarı başlarında Genç Osman'ın Lehistan seferinde Hotin Kalesi'nin muhasarasında bu ateşin mizaçlı padişahın muvaffak olamayışının başlıca sebebi askere ve bilhassa yeniçerilere karşı gösterdiği hasislik olmuştu.

Bu satırları okurken, yeryüzünde milliyet fikrinin ancak XIX. asırda bugünkü anlamıyla yayıldığını unutmamalıdır ve yine unutmamalıdır ki Osmanlı kapıkulu askeri arasında yeniçeriler, askerliği meslek, geçim yolu edinmiş, hizmeti, sadakati karşılığında para alan askerdir. Yeniçerilik devrinde vatan borcu, askerî mükellefiyet dünyanın meçhulüdür.

Talim ve terbiye

Yeniçerilerin kışla hayatında, bu asker ocağının disiplini bozuluncaya kadar, askerî talim ve terbiyeye çok dikkat edilmiştir. İlk yeniçerilerin talim ve terbiyesi iyi kılıç kullanmaya, yay kurup ok atmaya inhisar etmişti. Her ikisi de pençe ve pazı kuvvetine dayanır.

Kılıç talimleri keçeden yapılmış mankenlere kılıç çalmakla olurdu. Bir vuruşta bu keçe mankenleri belinden ikiye biçip bölecek dilaverler her zaman pek çok yetişirdi. Asıl matlup olan, o yaman kılıcı kavramış pençenin ve o kolun, hiç yorulmadan aynı müthiş darbeyi zincirleme ha bire indirme takati, gücüydü. Ok talimlerinde de, kemankeş cengâverin hem

hedefini bulması, hem de bu hedefini bir mesafe rekoru kırarak bulmasından gayri yayı tutan pençenin ve kirişi çeken el ile pazının ve nihayet oku tutan parmakların, otomatik silahlar gibi, en azdan üç yüz-dört yüz ok atabilmesiydi.

Sonra bu talimlere tüfek eklendi, tüfekle keskin nişancılar yetiştirildi.

Kışlanın talimhane denilen meydanında yalnız neferler değil, zabitler ve hatta yüksek rütbeli zabitler de durmadan çalışırlardı. Zira askerlik yolunda neferlerinden acemi zabite, disiplinli Yeniçeri Ocağı asla tahammül edememişti. Kışla talimleri de ekseriya hıdrellezden kasıma kadar, açık havada çalışabilecek mevsimlerde her gün saatlerce sürerdi. Bu talimleri görmeye bazen padişahlar, sadrazamlar da gelirler ve çalışmasını beğendikleri neferlere, zabitlere ihsanlarda bulunurlardı.

Spor olarak da sürat koşulan, mânia, engel aşma talimleri ve bilhassa güreş vardı. Güreş tutulan acemi neferler, genç ve tüvana yeniçeriler “kıran kırana” tabiriyle boğuşurlar, fakat üstün gelen rakibinin sırtını yere getirmez, onun pes demesini de beklemez, güreşi bırakır, hükmen galip sayılırdı. Kemankeşlerin en seçkinleri de son ustalık talimlerini Okmeydanı’ndaki meşhur Kemankeşler Tekkesi alanında tamamlar ve ocağa muallim olurlardı.

Yeniçeri Ocağı'ndan en seçme kemankeş pehlivanlardan kırk nefer şahbaz yiğit donanma deniz seferine çıkarkan kaptanpaşanın hizmetine verilirdi. Sefer devamında kaptanpaşa öğle ve akşam yemeklerini, bir kanunî mecburiyet olarak bu kırk genci sofrasına alarak yerdi; kemankeşlerin itibarı o derecede yüksekti, vazifeleri de, deniz harbi başlayınca kumanda mevkiine çıkan kaptanpaşanın etrafını sarmak ve cengin devamınca düşman tarafına durmadan ok yağdırmaktı. Zamanımızın tabiriyle bu bir baraj atışıydı. Herhangi bir düşman gemisinden kaptanpaşayı hedef edinerek tüfek veya ok atmak için tek baş kalkamazdı.

Her şeye rağmen atılacak kurşun veya oklara da bu şahbaz yiğitler büyükamirali koruyan canlı birer kalkan olurlardı.

Cihan tarihinin en büyük imparatorluklarından birini kurmuş olan ecdadımızın kahramanlık menkıbeleri, hiçbir milletin tarihinde görülmeyecek zenginlikte bir destan teşkil eder. Ne kadar yazıktır ki, bu kahramanların çoğu bugün unutulmuş bulunmaktadır ve ne kadar hazindir ki, şahısların ve heyetlerin kaleminden çeşitli isimler altında neşredilmiş ansiklopedik eserlerde ve ansiklopedilerde bile bu kahramanların adına rastlanmamaktadır. Rahmetle yâd edilmesi için yüzlercesinin ismini ışığa çıkardığımız halde gayretlerimiz beyhude oldu. İşte bu unutulmuş kahramanlardan biri de XV. asır sonlarında yaşamış İskender adında şahbaz ve şehlevent bir nevcivan yeniçeridir. Daha çocuk denilecek yaşta üstün pazı kuvvetini göstermiş. İstanbul’da Okmeydanı'ndaki Atıcılar Tekkesi’nde yay kabzası kavramış, yaman pençesinin acı kuvvetiyle yayını kurarken yayın “toz”u çocuğun kuvvetine tahammül edemeyerek kopmuş, o gün orada bulunan “Yıldırımlı Baba” adında ihtiyar bir Bektaşî kemankeş pehlivan,

- Bu toz koparan çocuk hepinizi gölgede bırakacak!.. demiş ve İskender’in lakabı o gün “Tozkoparan” kalmış.

Tozkoparan İskender bıyıkları duman duman terlemiş bir taze yiğitken Kaptanıderya Küçük Davud Paşa'nın kırk kemankeş yeniçeri muhafızı arasında Venedik deniz seferine çıkmıştı. Bu seferde adı deniz tarihimize altın harflerle yazılan Burak Reis’in şehit düştüğü Sapienza Adası önündeki deniz muharebesinde, 28 temmuz 1499, bir Venedik kadırgası ustaca bir manevrayla kaptanpaşa gemisinin kıç tarafına rampa etmiş ve Türk gemisine sıçrayan zırhlı bir Venedikli fedai şimşek süratiyle amiral sancağı gönderine saldırmış, gönderi yerinden çıkararak denize atmıştı; kendi gemisi de uzaklaşıp gitmiş, kaçmıştı.

Bu bir felaketti. Kaptanpaşa gemisinin sancağını yerinde göremeyen Türk kaptanları, o müthiş cenk hengâmesi arasında geminin düşman tarafından zapt edildiğini zannedecek ve donanmamız belki de bir bozguna uğrayacaktı.

İşte o anda, Tozkoparan İskender, nişan almış ve okunu ölüm eri Venedikli'nin kalbine saplamıştı. Ok göğsünden ve sırtından zırhı iki defa delmiş, adamın arkasından bir karış yalman göstermişti.

Vurulan Venedikli denize yuvarlanmış, ardından da İskender denize atlamış ve denizde akla sığmaz şu sahne geçmişti:

Genç pehlivan önce Venedikli'nin başını kesmiş, sonra sulara gömülmekte olan sancak gönderini yakalamış, elindeki kesik başı gönderin tepesindeki sivri altın aleme geçirmiş, sancağı ve başı böylece alarak kaptanpaşa gemisine tırmanmış ve sancağı yerine dikmişti. Ve bütün bunlar iki üç dakika içinde olmuştu.

Bu vaka XVII. asırda kaleme alınmış elyazması bir *Kemankeşler Risalesinde* nakledilmiştir. Ne kadar yazıktır ki, bu risale Tozkoparan İskender'in akıbetinden hiç haber vermiyor. O kanlı deniz muharebesinde Küçük Davud Paşa'nın kemankeş pehlivanlarından çoğu şehit olmuştu. Topkoparan İskender'in de bunlar arasında şerbeti şahadeti içmiş olması muhtemeldir, bu takdirde kahramanın naaşı denizcilik ananesine uyularak Akdeniz'e bırakılmış olacaktır. Fakat niçin İstanbul'da bir heykeli bulunmasın ?.. Merdane çizgileriyle İlahî bir yüz güzelliğini ve tığ gibi bir vücut yapısında kuvvetin, acı kuvvetin ihtişamını ibda edecek sanatkâr muhayyilesinden ne zamana kadar mahrum kalacağız ?..

Okmeydanı'nda pazısına güvenen en namlı kemankeş pehlivanlar çeşitli istikamette merasimle ok atar, okunun düştüğü yere, Atıcılar Tekkesi'ndeki hakem heyetinin "bu bir rekordur" takdir ve izninden sonra bir nişan taşı

dikerdi. Topkoparan İskender de deniz seferine çıkmadan önce böyle bir menzil kurmuş ve taş dikmişti.

Cezalar

Kışlada yahut dışarıda işlenmiş kavgacılık, dövüş, küfürbazlık, yoklamada bulunmamak, namaz ve oruç ibadetlerinde kusur gibi suçlara adi hapis cezası verilirdi. Bu ceza, neferle en yakın ve daimî temas halinde bulunan odabaşılar tarafından verilir ve nefer, adi hapsini kendi ortasının mutfağında geçirir, ayak bilekleri zincirle bağlı olarak bulaşık yıkar, mutfağın taş zeminini yıkar, süpürür, cezası müddetince koğuşuna gitmeyip mutfakta kuru tahta üstünde yatardı.

Aşırı edepsizlik, serkeşlik, amire itaatsizlik, sarhoşluk, sokakta ırz ehline harfendazlık, suçlunun mazisine, siciline, suçun yerine, şekline göre derece derece dayakla cezalandırılırdı. Yeniçeri ananesince dayak, haysiyet kırıcı cezaydı, onun için yine bir ocak ananesi olarak, suçlunun mensup olduğu ortanın yoldaşları huzurunda fakat akşam namazından ve akşam yemeğinden sonra, tek bir mum ışığı altında, hemen hemen karanlıkta tatbik olunurdu. Dayak yiyen neferin kim olduğu elbet ki bilinirdi, lâkin dayak esnasında yüzü seçilmez, bu suretle koğuş arkadaşları arasında askerlik haysiyet ve şerefi korunmuş olurdu.

Dayak, serilen bir kilim üzerine nefer yüzükoyun yatırılıp, kalınca kızılcık değneğiyle kaba etlerine vurulmak suretiyle atılırdı. Aynı ortanın kıdemli neferlerinden dört kişi ayrılır, dayağa yatırılan neferin ikisi ayaklarından, ikisi de kollarından bastırır, kıpırdamasını önlerlerdi; dayağı da odabaşı ağa atardı. Dayağa getirilen nefere tekdir, tevbih yerinde de,

dayağa nezaret eden çorbacı ağa tarafından sadece: “Aşk olsun yola!..” denilirdi.

Acemi oğlanları falakaya yatırılır, değnek, çıplak tabanlarına vurulurken, yeniçerilerde taban yerine kaba etin tercihi, ne hikmettir bilemeyiz. Herhalde yere basamayıp taban yaraları kapanıncaya kadar zelilane sürünmesi hoş görülmediğinden olacaktır. Dayak cezasıyla beraber, dayağın nevine göre az veya çok bir de adi mutfak hapsi verilirdi. Dayaktan sonra yine ayak bileklerine zincir vurulur, mutfağa indirilir, fakat bu sefer geceleri demir ızgara üstünde yatırılırdı.

Dayağı hak etmiş neferin sabıkası yoksa, iyi tanınmış ise, değnekler sembolik, hafifçe vurulur, bir veya iki gün mutfak hapsi görürdü. Dayağın son haddi şiddetle vurulmak şartıyla iki yüz kırk değnekti, fakat, bir seferde hiçbir insan mevcudu buna tahammül edemeyeceğinden üç gece arka arkaya seksener değnek olarak tatbik olunurdu. Bu ikisinin arasında on, kırk ve seksen değnek cezaları vardı. Bir yeniçeri ortasının en büyük zabiti olan çorbacı, en çok kırk değnek attırabilir, seksen ve iki yüz kırk değnek cezaları Ağa Divanı’nca verilirdi.

Cuma gecelerinde ve ramazan ayı içinde dayak cezaları asla tatbik olunmazdı.

Cerh ve hafifletici sebep görülen katil vakalarında suçlu yeniçeri zindana atılırdı. Yeniçeri için biri Ağakapısı’nda, biri Rumelihisarı’nda iki zindan vardı. Bazı eserlerde suçlu yeniçerilerin Babacafer Zindanı’na atıldığı yazılıdır. Zühul eseridir. Babacafer Zindanı iki kısımdan ibaret olup, biri kadimden beri bir kadınlar zindanı, diğeri de erkekler için borçlular zindanı olagelmiştir. Padişahın şahsî gazabı ve kahredici emri hariç, ancak Ağa Divanı veya kendi ortasının çorbacısı tarafından cezalandınlan yeniçerilerin müflislerle bir arada zindana atılması asla düşünülemez. Bu

asker ocağının manevî şahsiyetini her türlü lekeden korumaya kanun ve ananeleri çok dikkat etmiştir. Bunu idam cezalarında bilhassa görürüz.

İdam cezası eğer siyasî sebeplerle verilmişse, mahkûm ocaktaki mevkiinin, rütbesinin şanına göre bir valilik veya sancakbeyliğine tayin edilir veya kendisine bir sipahi tımarı verilir, bu suretle Yeniçeri Ocağı'yla alakası kesilir, sonra idam hükmü infaz olunurdu.

Adi cinaî suçlarda ölüme mahkûm olan yeniçeriler ise evvela ocaktan merasimle tart olunur, sonra öldürülürdü. Ocaktan tart, Ağa Divanı'nda yapılırdı. Suçlu yeniçeri getirilir, kendi odabaşısı tarafından hakaret kastıyla başından külahı, üsküfü alınır ve üniformasının yakası yırtılır, ölüm cezası hükmü bu tart muamelesinden sonra verilir, mahkûm, başı açık, yalınayak ya Ağakapısı'ndaki zindana atılır yahut Rumelihisarı Zindanı'na gönderilir, hüküm gece zindanda, mahkûmun başı satırla kesilmek suretiyle infaz edilirdi.

Ölüm cezasının infazından sonra cesedin ayaklarına ağır taşlar, Rumelihisarı'nda ise bir taş gülle bağlanır, baş ve gövde bir çuval içinde denize atılırdı.

Ocaktan devlet kapısında bir hizmetle ayrılmış veya mevut eceliyle ölmüş olan yeniçerilerin ana kütük defterindeki isimleri kırmızı mürekkeple silinir ve yanına ne suretle ayrıldığı yazılır, bir “fevt" (ölüm) kaydı düşülürdü. İdam olunanlarda bu muamele hiç değişmezdi, yalnız işlem kırmızı mürekkep yerine, kara mürekkeple yapılırdı. Tart muamelesi kaydedilmezdi.

Yoldaşlarını kıyama, ihtilale teşvik etmek, fitne ateşi uyandırmak veya sefer esnasında kıtasından kaçmak, cezası idam olan ağır suçlardandı; bu siyasî ve meslekî ağır suçlardan başka bir yeniçeri için idam cezası verilen suçlar, hafifletici sebepleri görülemeyen katil vakaları, cebren ırza tecavüz ve ocak için büyük leke sayılan hırsızlıktı. Sefer kaçaklarının ve katillerin

başı satırla vurulurdu fitneciler, ırza geçenler ve hırsızlar ise boğularak öldürülürdü.

Gerek Ağakapısı Zindanı’nda, gerek Rumelihisarı’nda gece ölüm cezası infaz edilince bir top atılırdı; bu top sesini duyanlar bir yeniçerinin öldürüldüğünü anlardı. Devşirme Kanunu’nun kaldırılmasından bir müddet sonra hemen bütün yeniçerilerin ayaktakımı halktan teşekkül ettiğini evvelce söylemiştik, pek tabiîdir ki XVIII. asır başlarından itibaren idam olunan yeniçerilerin yakınları, ana ve baba ve kardeşleri olacaktı.

Sultan III. Selim zamanında sadaret kaymakamı paşa, padişaha bir arz tezkiresi göndererek, idam olunan yeniçerilerin cesetlerinin denize atılmayıp, yakınlarına teslimle, defnedilmelerine izin istedi. Musiki ilminde sağlam bilgi sahibi, şiir yazan ve merhametiyle de ayrıca meşhur olan bu padişah, paşanın teklifini reddetti, üstelik cezaların infazından sonra atılagelen topu da kaldırdı, idama mahkûm olan yeniçeriler zindana girdikten sonra tamamen gaiplere karıştılar.

XVIII. asırda yazılmış “Karakollukçu Benli Yakub" adında bir meddah hikâyesinde yeniçerilerin dayak cezası üzerine tuhaf ve şayanı dikkat bir not vardır:

65. Yeniçeri Ortası’nın neferlerinden acemi karakollukçu Benli Yakub güzellikte peri padişahının oğlu misali olup odabaşının gözbebeği civeleğidir. Odabaşı ağa kışlada Orta Cami’ye gittiğinde ardınca gidip seccadesini götürür, sair vakitlerde çubuğunu doldurur, nargilesini hazırlar, ağa misafirliğe varsa terliğini taşır, ağaya misafirler geldikte onların pabuçlarını siler ve giderlerken önlerine çevirir, hamamda dahi beraberinde olup kese ve sabun sürer, ağasını yıkar tellaklık eder. Bu güzel delikanlının başından türlü maceralar geçer, fakat odabaşı ağa civeleğinin gayetle mecburu olduğundan haşarılıklarına, yaramazlıklarına daima göz yumar ve kabahatlerini örtbas eder. Bir gün tebdil gezen yeniçeri ağası güzel genci

birtakım hayta ve hazele güruhuyla bir meyhanede işret ederken sarhoş halde yakalar, hemen kışlaya götürüp seksen değnek vurulmasını emreder. Odabaşı ağa şaşırır, gözde karakollukçusunun seksen değnek altında perişan olacağını görür. Dayak gece atılacağı için Benli Yakub'u kurtarmaya çare düşünür, imdadına orta ustası (aşçısı) yetişir. Delikanlıya büyük bir parça kayısı pestili verir, Yakub da pestili kaba etlerini örtecek şekilde yerleştirir, dayağa yatar; vurulan seksen değnek de tesir etmez, fakat Benli Yakub yalandan çırpınır, feryat eder.

Bu pestil fıkrasında ehemmiyetle durabiliriz, hatta bu korunma usulüne ocakta daima başvurulduğunu söyleyebiliriz; şöyle ki, zamanımızda Hasan Amca adında bir zat Kuleli Askerî Lisesi'nin ilk devri üzerine *Nizamiye Kapısı* adıyla yazıp neşrettiği hatıralarında, o zamanların askerî mekteplerindeki meydan dayaklarında talebelerin değneğe karşı bu pestil kalkanına başvurduklarını anlatıyor. XVIII. asırda yazılmış olan meddah hikâyesi, bunun, yeniçerilerden Asakiri Mansurei Muhammediye'ye, oradan da Kuleli'ye geçtiğini aydın olarak göstermektedir.

Son yeniçerilerden Yemiş İskelesi civarında Çardak Kolluğu çorbacısı ve halk şairi Galatalı Hüseyin Ağa da kendi manzum hal tercümesi olan "Sergüzeştname" adlı destanında, bir kahvecinin yalın ayaklı pırpırı oğlu olup sokaklarda avare dolaşırken, bir gün yoluna çıkarak kendisini acemi oğlanı yazdıran 64. Orta neferlerinden ve Tophane İskelesi kayıkçılarından Kurdoğlu Cafer'in, kayıkçılar kâhyasına attığı bir tokat yüzünden yatırıldığı seksen değnek dayağında, kendisini hiç sevmeyen odabaşısının suikastına kurban olduğunu, odabaşının değnekleri kasten, kaba eti yerine beline beline indirdiğini, Hamlacı Cafer'in dayaktan sakat kaldığını ve çok yaşamayıp öldüğünü yazıyor:

''Hamlacı şahbazı Kurdoğlu Cafer
Odabaşının kurbanı nefer

Söndü önce şahin bakışında fer
Vurdukça beline yok iken cevaz."

XVII. asrın ilk yarısında Sultan IV. Murad tütünü şiddetle yasak etmiş, yasağını dinlemeyenleri hakaretle idam ettirmiş, amansız şiddetini yeniçeriler üzerinde tatbik ettirmekten de çekinmemişti. Bağdat seferinde tütün içerken yakalanmış birkaç yeniçeriyi başlarında üsküfleriyle astırmıştı. Hatta asıldıktan sonra bileklerine tütün keselerini bağlatmış ve ağzılarına çubuklarını verdirtmişti; idam hükmünden evvel ocak defterinden isimlerinin silinmesi kanun ve ananesine de riayete lüzum görmemişti.

Sultan IV. Murad'dan sonra tahta geçen Sultan İbrahim de 1644 yılında Edirne'ye gittiğinde birkaç kalpazan ile haramî yakalanmıştı. Padişahın huzuruna çıkarıldılar. Haramîler derhal asıldı; kalpazanlardan biri,

- Ben yeniçeriyim!.. deyince Sultan İbrahim:

- Ben de padişahım!.. diye bağırdı ve bu adamın işkenceyle idamını emretti.

Kalpazan yeniçerinin el ve ayak kemikleri kırıldıktan sonra boynu vuruldu, cesedi ile kesik başı Edirne Çarşısı'nın ortasına atılarak teşhir olundu.

Yeniçerilerin son devirlerinde bilhassa İstanbul'da hemen her gün şekavet ve rezalet yollarında türlü türlü suçlar işlenir olmuştu. O devrin vakayinameleri, şehrin inzibatına memur yeniçerilerin suçları, türlü türlü rezilane vakalarla doludur.

Sultan III. Selim zamanında Yemiş İskelesi kayıkçılarından Poyrazlı Mustafa adında ocaklı bir şahbaz Balıkpazarı'nda bir meyhanecinin mahbup oğlunu meyhaneden bıcağı kuvvetiyle cebren ve kahren kaldırıp aynı iskele civarında kayıkhaneler üstündeki odasına kapamış, çocuğu kurtarmak için Çardak Kolluğu Çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa bütün

kolluk neferleriyle kayıkhaneyi bastığında Poyrazlı Mustafa tabancayla mukabele ederek kolluk neferlerinden birini katletmiş, neticede yakalanıp idam edilmek üzere kayıkla Rumelihisarı’na götürülürken Tophane önlerinden kayıktan denize atlamaya muvaffak olmuşsa da, kendisi kayıkçı olduğu halde yüzme bilmediğinden denizin dibini boylayıp boğulmuş. Vaka akşam ile yatsı arası karanlıkta geçtiğinden mücrimin muhafızları ve kayıkçılar tarafından dile düşürülmemişti. Fakat üç dört gün sonra cesedi su yüzüne çıkıp Sirkeci sahiline vurmuş, orada, Girit’ten sabun getirmiş bir geminin yanında bulunmuştu. Bu sefer o semtin kayıkçı ve hamal yeniçeri haşaratı, “Gemiciler bir yoldaşımızı katletmiş..." diye ayaklanmış, kaptan her ne kadar, “Bre canım şahbazlarım, bu laşe şişmiştir, şu kadar gün deryada kaldığı aşikârdır, biz İstanbul’a dün geldik” demişse de feryadına kulak asılmamış, gemideki bütün sabunlar yağma edilmişti.

Alemdar Paşa zamanında, biri kahveci olmak üzere üç yeniçeri Ahırkapı civarında sur üzerinde denize nazır kahvehaneye, bir akşam oradan geçen yorgancı esnafından bir taze civanı zorla çekip almışlar, sabaha kadar cebren rakı içirip köçek yerine oynatmışlardı ve sabahleyin pervasızca, “Var git selametle!.." diye alay ederek salıvermişlerdi. Delikanlı başına geleni babasına anlatmış, o da mazlum oğlunu sadrazama götürmüştü. Alemdar Mustafa Paşa derhal mahut kahvehaneyi basmış, üç hayta yeniçeriyi kahvehane içinde astıktan sonra tersaneden getirdiği büyük bir mancınıkla kahvehaneyi asılı cesetler ve içindeki eşyasıyla sur üstünden olduğu gibi söktürüp denize yuvarlatmıştı.

Yine Alemdar Paşa, namlı yeniçeri zorbalarından Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa’yı, bir haşarat yatağı olan Galata’daki kendi kahvehanesinin önünde güpegündüz başını vurdurarak idam etmişti.

İç ülke ve sınır kalelerinde yeniçeriler

Askerlik ve harp tarihi yazmıyorum, onun içindir ki, asırlar boyunca şehirleri korumuş eski kalelerin kıymetlerini ne zamana kadar muhafaza ettiklerini mütalaa ve münakaşa etmeyeceğim. Fakat Yeniçeri Ocağı’nı etraflıca anlatmaya çalışırken sahneleri azıcık daha ışıklandırmak için birkaç satırlık tarih dersi kırıntısını hoş görmelidir.

1826’da, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırıldığı tarihte Türkiye’nin iç ve sınır eyalet merkezlerindeki hemen bütün kaleler, yeniçerilerin muhafazasına terk edilmiş, sağlam duruyorlardı ve kale kapıları akşam ezanında kapanıp sabah ezanında açılıyordu. Ocağı kaldıran kanlı Vakai Hayriye’ye İstanbul sahne oldu, tafsilatı hâlâ tüyler ürperten yeniçeri kırımı da İstanbul ve civarında oldu. Türkiye sathı üzerindeki kalelerde bulunan yeniçeriler İstanbul vakayiine karışmadıkları halde padişah düşmanı, devlet düşmanı ilan edildiler, fermanlı mahkûm oldular ve tenkil edildiler. Can kaygısına düşen bu taşra yeniçerileri tebdili kıyafet ederek kaleleri yüzüstü bırakıp kaçtılar, teşhis edilenler tutuldukları yerde idam olundu.

Türk yapı sanatında her birinin çok büyük kıymeti olan eski Türk kalelerinirın devletçe harabiyete terk edilmesi 1826’dan sonradır. İstanbul’da büyük Bizans kale duvarının kapıları, Yedikule Kalesi, Rumelihisarı (Boğazkesen Kalesi), Anadoluhisarı da (Güzelcehisar) böyledir, Vakai Hayriye’ye kadar yeniçerilerin elinde, yeniçerilerle meskûndular.

İç ülke ve bilhassa bir düşman istilası ihtimalinden tamamen uzak bulunan Anadolu kalelerinin yeniçerilerle muhafazasının tek sebebi, valilerin isyan ihtimaline karşı bir tedbirdi, bu kalelerdeki yeniçeriler asi valiye karşı derhal kale kapılarını kaparlar ve padişahı temsilen ona karşı cephe alırlardı. İstanbul’dan tenkili için kuvvet gönderilince, asi paşa bir cenk alanında mağlup edilemese dahi, barınacak kalesi olmadığından

elindeki kuvvet kışın ilk aylarında dağılır, kendisi de aman dilemeye mecbur kalır, kellesini ya kurtarır ya kurtaramazdı. Onun içindir ki, isyan edecek valiler, evvela hile yoluyla vilayeti merkezinin kalesini yeniçerilerin elinden almaya bakardı.

1826’ya kadar, eski devlet teşkilatında valilerin elinde cebeli, sarıca, levent gibi isimler altında büyük milis kuvvetleri bulunurdu, bunlara paşanın kapısı kulları denilirdi, paşa kendi kesesinden besler, beslemek için de eyaletini soyar, bir vilayetten başka bir vilayete tayin edildiğinde onlarla beraber gider, gittiği yere afet gibi çökerdi, bilhassa uzunca bir anarşi devri olan XVII. asır ortası valileri bu çeşit vezirlerdi. 25 000 hatta 40 000 sarıcası, levendi olan paşalar vardı. Mesela İbşir Paşa gibi, Seyyidi Ahmed Paşa gibi.

Taşra kalelerindeki yeniçerilerin ağalarına ekseriya “yeniçeri serdarı” denilirdi, vilayetine, kalesine nispetle Konya yeniçeri ağası, Van yeniçeri ağası, Sivas yeniçeri ağası diye de anılırdı; bunlar, büyük zabitlerinden birini “dizdar" (kale muhafızı) tayin ederdi. Taşra yeniçeri ağaları İstanbul’dan tayin edilir, valiler tarafından asla azledilemezdi.

XVII. asır ortasında Sultan II. Osman (Genç Osman) bir yeniçeri ihtilaliyle tahttan indirilmiş ve yeniçeri elinde şehit edilmişti. Yerinde bu ihtilali tafsilatıyla anlatacağız, padişah kanı ocağın üzerinde çok ağır bir leke oldu, işte bu vakadan sonradır ki, tarihimizde açıkça yeniçeri düşmanlığı güden iki sima görülür, Abaza Mehmed Paşa ile onun akıl hocası, manevi desteği “Abaza Şeyhi" adı verilen meşhur Kayserili Şeyh Abdürrahim Efendi.

Hayatı baş döndüren maceralarla dolu olan Abaza Mehmed Paşa Erzurum valisiydi; evvela kaleyi bir hileyle ele geçirdikten sonra Sultan Osman’ın kanı davasıyla yeniçerilere meydan okudu ve işe Erzurum’dan başladı, iki yüzden fazla yeniçeri kesti; geri kalanı tebdili kıyafetle

İstanbul’a kaçtı, Erzurum'da tek yeniçeri kalmadı. Ahıska Kalesinde muhafız olarak 70 nefer yeniçeri vardı. Abaza buraya 30 000 kişilik bir kuvvetle yürüdü, kale teslim oldu, 70 yeniçerinin hepsini kesti.

Sivas’a kadar Doğu Anadolu’daki yeniçeriler dehşet içinde kalmıştı. Tebdili kıyafet eden İstanbul yolunu tutuyor, kalelerini bırakıyorlardı. Yollar Abaza’nın askerleri tarafından tutulmuş, bütün yolcular çevriliyor, çağşırlarının, şalvarlarının paçaları sıvanarak dizkapakları muayene ediliyordu. Yeniçeriler kısa diz çağşırı giyerler, dizleri ve baldırları çıplak gezerlerdi, bundan ötürü de dizkapağı üstünden topuklarına kadar bacakları yanık olurdu, yolcular da bunu gördüler mi, “Bre sen yeniçerisin!.. diye hemen çökertip başını vuruyorlardı. Bu arada diz çağşırı giyegelmiş yeniçeri olmayan nice masum köylü kentli de katledildi.

İşkenceyi de unutmadılar, yollarda, kalelerde yakaladıkları yeniçerileri hemen yatırıp çıplak tabanlarına katır nalı çaktılar, “Daha hızlı kaçarsın şahbazım!” diye alay ettiler.

Abaza Paşa Erzurum’dan alınıp Sivas valiliğine tayin edildi, yeni vazifesini kabul etti, ama Erzurum’u bırakmadı. Sivas’a 45 000 kişiyle geldi. Sivas yeniçerileri, “Mademki kan davası güder, dava şeriatla olur, mahkemeye çıkarız, içimizde Sultan Osman vakasına iştirak eden varsa kısasla katletsin!.." dediler. Abaza Sivas’a geldiğinde birkaç gün sonra bu beldenin en namlı yeniçerilerinden Kırkık Muslu, Hasan Çelebi ve Mahmud Beşe adında üç yiğidi Sultan Osman’ın katillerindendir diye tevkif ettirdi. Bu gençler: “Biz vakada bulunmak şöyle dursun İstanbul’u bile bilmeyiz dedilerse de yalancı şahitlerin “gördük" demesi işkenceyle idamlarına kâfi geldi, üçünü de ana doğması soydular, yüzükoyun çarmıhlara bağlayıp omuz başlarını ve arka kaba etlerini bıçakla oyarak iri yağ mumları diktiler ve öylece develerin üstüne koyarak Sivas halkına teşhir ettikten sonra

üçünün de boyunlarını vurdular. Bu faciayı yüzlerce Sivas yeniçerisinin kafile halinde idamı takip etti.

Cenk yürüyüşleri, meydan muharebeleri, kale muhasaraları dışında yeniçerilikte en çetin asker hayatı sınır kaleleri muhafızlığında geçmiştir, bilhassa batıda, Avusturya sınırındaki kalelerde bu vazife çok ağır olmuştur.

Sabit bir fikre saplanıp her nedense daima yeniçeri düşmanlığı güder bazı tarih yazarları yeniçerinin bulunduğu her askerî muvaffakiyetsizlikte bütün suçu yeniçeride görürler. Hele bir kale kaybettiğimiz zaman bunun ağır mesuliyeti tamamen kale muhafızı yeniçerilere yükletilir. Hiç şüphesiz ki bu gibi vakalarda muhafız yeniçerilerin mesuliyet hissesi büyüktür. Hatta pek ender olarak, devletine ve çocukluğunda yapılan telkinle girdiği İslam dinine ihanetle düşman tarafına kaçan ve irtidat eden yeniçeriler de görülür.

Bu kitapta yeniçerileri anlatırken, yeniçeri aleyhtarı çağdaş yazarların başında Sayın İsmail Hami Danişmend'i hatırlamadan geçemeyeceğiz. Zira halka ve bilhassa eski vesikaları ve tarih kaynaklarımızı aslından okuyamayan münevver gençliğe, kendilerine yanlış kanaatlere, hükümlere sürükleyecek kasıtlı yazılara karşı hakikati göstermeyi bir vecibe biliriz, İ. H. Danişmend, bu çok değerli bilgin, tebcile değer himmet eseri olarak millî kütüphanemize koyduğu *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* adlı kitabında, yeniçeriler için "hain devşirme", "alçak devşirme" gibi tabirleri her vesileden faydalanarak kullanmaktadır ve bundan adeta zevk duymaktadır. Bu âlimin hep kötüleri görüp iyileri görmek istememesi de sadece muazzam eserine itimadı kırmış, bu güzel ve çok faydalı kronolojinin kıymetini zedelemiştir. Sayın Danişmend bu sabit fikrinde o kadar ileri gitmiştir ki, tarih kaynaklarımızda bir yeniçerinin ihanet vakasını coşarak naklederken, din ve devleti uğrunda canla başla dövüşerek şehit olmuş, kahramanlık kılıcını arşa asmış ve hatırası tarih kaynaklarımızda şanlı bir destan olarak nakledilen yeniçerilerin adını bile anmamıştır.

Mesela Yanık Kalesi'nin düşman eline düşmesinde mesuliyeti çok büyük olan bir ayyaş yeniçeri ağası Yahya Ağa'dan bahseder de, İstolni Belgrad Kalesi önünde 40 000 kişilik bir düşman ordusuna karşı sadece 8 kılıç arkadaşıyla meydan okuyan Budin yeniçeri ağası diğer bir kahraman Yahya Ağa'nın adını basit bir isim olarak dahi kaydetmez. Bu da bir müverrihin hak ve hakikat ışığına karşı gözlerini kapamasıdır; bir altın kalem tutan el titremese dahi, hak ve hakikat sahnesi olan tarihte beşerî vicdan titrer.

Sınır kaleleri yeniçerileri üzerine birkaç vaka nakledelim: Estergon Kalesi uzun ve çetin bir müdafaadan sonra 1595 yılı eylülünün ilk günlerinde düşmana "vire"yle teslim edildi.

"Vire" kale cenklerinde iki taraf murahhaslarının konuşup kılıçları üzerine namus sözü vererek kararlaştırdıkları şartlar gereğince bir kalenin bütün istihkâmları ve toplarıyla muhasara eden orduya teslimi ve kaleyi müdafaa eden askeri kuvvetin silahlarını ve zatî eşyalarını alarak ve askerlik şerefini muhafaza ederek kaleden çıkıp, düşman muhasara hatlarından serbestçe geçerek kendi topraklarında diğer bir kaleye çekilmesidir.

O devrin namlı kumandanlarından ve namusuyla seçkin simalarından Anadolu Beylerbeyi Mehmed Paşa da vilayeti askeriyle kaleye kapananlar arasında bulunuyordu. Ve Estergon'da rütbece en büyük olan da bu zattı. Büyük Türk müverrihi ve paşanın akrabası Peçevili İbrahim Efendi de o tarihte pek gençti ve Mehmed Paşa'yla beraber Estergon'da bulunmuştu; hatta "vire"yi konuşan Türk murahhaslarından biri de bu büyük müverrih olmuştu.

Peçevili muhasarada çektikleri sıkıntıyı acı acı anlatır:

"Bir ay sarnıcın suyundan içildi. Bir kolda olan iki üç yüz askere bir iki at yükü su verilirdi, onu da Mehmed Paşa kendisi tevzi eder, gayri kimse edemezdi. Sarnıç etrafında şiddeti hararetten sarnıcın mermerlerini yalayan

ve bir katre su diye can verip can alan elsiz ve ayaksız zebun ve mecruh ve kumbaralardan haşlanıp gözü kapanmış ve yüzü kabarık olmuş, yaralarının rayihai kerihesinden (ağır, pis kokusundan) halkın meşamı (burnu) dolmuş derdmendlerin feryad ü enini ve ahı hazini gönülleri mecnun ederdi. Hal bu minval üzereyken üç günlük suyumuz kalmadı. Yediğimiz de yalnız buğdaydı; sacta kavururlar, el değirmeninde çekerler, üzerine bir miktar su dökerler, sonra yerlerdi. Meyane şekli hamur, bir mertebe sefa ile yerdik ve ne aceb biz bundan gafil imişiz derdik, Huda bu vartadan halas ederse şimdiden sonra da bunu yapalım diye söyleşirdik. Çekilen musibetlere nihayet yoktu, daha nasıl tafsil ederiz.”

Peçevili’nin bu tasvirinden, eylül başına kadar dayanmış ve yardım alma imkân ve ümidini kaybetmiş olan Estergon'un vireyle tesliminden başka çare kalmadığı görülüyor. Fakat Mehmed Paşa öylesine askerdir ki, onun için ölüm, vireyle kale tesliminden bin kat yeğdir.

İ. H. Danişmend bu vaka üzerine *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi’* nde şunları yazıyor:

“Kalenin tesliminin sebebi yeniçerilerin daha fazla dayanamayacaklarını söyleyerek Anadolu Beylerbeyi Mehmed Paşa ile Usturgon (Estergon) Sancakbeyi Seyyid Bey’e hücum edip bunları muhtelif yerlerinden yaralayacak kadar azgınlık etmeleridir.”

Vakanın içinde bulunmuş Peçevili İbrahim Efendi ise, “Ben bu kaleye ölmek için girmiş kapanmışım, ben ölmeyince kale verilemez” diyen paşaya karşı askerin ayaklanmasını anlatırken, “Hemen cümle yeniçeri ve gayri bir uğurdan paşanın üzerine geldiler...” diyor. Danişmend bir tek kelime, “gayri” kelimesini kaldırmıştır, ama burada manası çok büyüktür, “cümle yeniçeri ve gayri asker" demektir. Mehmed Paşa’yı vireye zorlayan “azgınlık gösteren yeniçeriler” değil, kaleye kapanmış olan bütün askerdir. Bu tek kelimenin kaldırılması bir müverrihe yakışmayan garazkârlıktır.

Müverrih Naima Efendi aynı yıl içinde Vişgrad Kalesi’nin düşman eline geçmesini şöyle kaydediyor:

“Estergon'u aldıktan sonra küffar Vişgrad Kalesi’ni muhasara etti. Budin yeniçeri ağalığından mazul Osman Ağa’nın ihanetiyle onlar da kaleyi vireyle verdiler. Müslüman halkı Budin’e gitti. Osman Ağa mürtet olup krala vardı ve şapka giyip kralın bendesi oldu... "

İşte burada İ. H. Danişmend Osman Ağa hakkında “süflî hain" demekte yerden göğe haklıdır. Fakat bu ihanetin lekesi bütün devşirmelere asla sürülemez.

XVI. asır sonlarında Budin Kalesi yeniçeri ağalığında bulunmuş bir Yahya Ağa unutulmuş kahramanlarımızdan dır, halbuki Osmanlı İmparatorluğu’nun sınır kalelerinin cenk menkıbeleri toplansa, İstolni Belgrad Kalesi önünde şehit olan bu askerin adı, altın bir şeref halesi içinde en ön safta hatırlanacak isimdir.

Müverrih Peçevili İbrahim Efendi ondan “âdem ejderhası” sıfatıyla bahsediyor, biz bu sıfatı ona bir lakap olarak kullanmakta hiç tereddüt etmeyeceğiz.

Bir resmi yoktur, fakat askeri müzemize heykeli konulacak olsa, bu heykeli yapacak sanatkâr onu tahayyül etmede güçlük çekmeyecektir. Yüz çizgileri ve vücut yapısıyla bir erkek güzeli, iki metreyi aşan bir boy, çınar dalı gibi kollar, demirci balyozunu andırır yumrukları', taşa yalın ayağıyla bassa taban nakşı çıkabilecek bir güç ve kuvvet, bilek kalınlığında demir çubukları incecik bir tel gibi bükebilecek pençeler. Devşirmeler arasında böyle bir genç, asker ocağındaki şöhretini, bıyıkları henüz terlemiş bir acemi oğlanıyken kazanmış olmak gerekir. Bütün emsali gibi, Budin Kalesi'ne yeniçeri ağası olduğu zaman yaşının otuz-otuz beş arasında bulunması gerekir.

1595 sonbaharında, 200 000’i aşan askeri sınır topraklarında barındırmak ve beslemek imkânsız olduğu için, Macaristan'daki kalelerimizde yeteri kadar muhafız bırakılarak ordumuz Belgrad kışlağına çekilmişti. Bu arada İstolni Belgrad Kalesi'nde de 10 000 askerimiz vardı. Düşman kış ağzı 40 000’den fazla bir kuvvetle bu kaleyi muhasara etti.

İstolni Belgrad’ın yardımına en yakın kalelerden birkaç bin asker geldi, bunların arasında Âdem Ejderhası Yahya Ağa da vardı.

Muhasaranın daha birinci haftasında kalenin sarnıcında bir yudum su kalmadı. Belki on kılıç darbesinde yere düşmeyecek şahbaz ve şehlevent yiğitler susuzluktan bitap bir halde yerlere seriliyordu. Türk ordusunun kışa rağmen Belgrad’dan kalkıp kaleyi kurtarmaya koştuğu düşünülse dahi en az bir aylık yoldu, İstolni Belgrad’ı bir ölüler kalesi halinde bulacaktı. Tek kurtuluş çaresi kaleyi vireyle vermek kalmıştı. Kış ağzı olduğu için vire teklifini kaleyi muhasara eden düşman kumandanı yaptı. Türk sancakbeyi ile kaledeki sair Türk kumandanları da bu teklifi kabul etti. Karşılıklı ikişer rehine göndererek kalede vire şartlarının konuşulmasına başlandı. Bu konuşmada Türk kumandanları arasında Budin Yeniçeri Ağası Yahya Ağa da bulundu. Hiç ağzını açmadı, ancak vire anlaşması imza edildikten sonra söz aldı.

“Ben, yalnız kendim için vireyi kabul etmiyorum, başımı eğmiş önüme baka baka kaleyi düşmana bırakıp gidemem, kalede kapanıp susuzluktan köpek gibi de ölemem... Yarın sabah önce ben tek başıma kaleden çıkacağım ve düşmanla dövüşeceğim, ya muhasara hatlarını yarar, geçer giderim yahut ölürüm, vire anlaşması benim mukadderatım belli olduktan sonra yürürlüğe girer !..” dedi.

Türk kumandanları Yahya Ağa'yı çok iyi tanıdıkları için sustular. Düşman murahhasları da bu mertçe teklifi kabul ettiler. Âdem Ejderhası’na Budin yeniçerilerinden sekiz silah arkadaşı da katıldı. İstolni Belgrad

Kalesi'nin fedaileri dokuz kılıca çıktı. Bu dokuz fedai için vire anlaşmasına bir madde daha eklendi.

Âdem Ejderhası Yahya Ağa'nın cengini kale bedenlerinden seyretmiş bir Türk askeri sahneyi müverrih Peçevili İbrahim Efendi'ye şöylece anlatmıştır:

"Yahya Ağa yanına beş yüz ok aldı ve sekiz arkadaşıyla kaleden çıktı (500 demir oku ancak bir Âdem Ejderhası cengâver taşıyabilir), etrafını derhal çifte kat zırha bürünmüş binlerce kâfir sardı. Âdem Ejderhası beş yüz okunun bir tanesini bile yabana atmadı, her birini bir demir giyimli düşmanın göğsüne sapladı, attığı oklar ikişer kat zırhları delip kalpleri, ciğerleri paraladı, oklar tükenince kılıcına el attı, yüz kişiyi de kılıçla devirdi... Akıbet sağ kolunu çalıp düşürdüler, Yahya Ağa'yı sekiz arkadaşıyla şehit ettiler..."

İstolni Belgrad Kalesi'nin dokuz Türk fedaisinin karşısında düşman kumandanının askerlik şerefi de şahlandı, onlara muhteşem bir cenaze merasimi yaptırttı, dokuz şehidin naaşı hürmetle eğilmiş sancakların önünden geçirilerek İstolni Belgrad Kalesi önünde bir tepeye defnedildi. Aslında ise şan ve şerefle tarihimize gömüldüler.

1598 senesinde yine batı sınırında Yanık Kalesi'nde yine Yahya adında bir yeniçeri ağası vardır. Gece ve gündüz içer ayyaş bir adamdır. Sancakbeyi Mahmud Paşa mert bir asker fakat gevşek bir kumandan olduğu için kale muhafızı yeniçerilerin hepsi ağalarını taklitle işi iyş ü işrete dökmüşlerdir, öylesine ki, harp hali olduğu halde bazı geceler kalenin kapısı önündeki müteharrik köprüyü kaldırmayı bile unutmaktadırlar. Avusturya Generali Palffy bu hali öğrenir ve Yanık Kalesi'ni hileyle ele geçirmek için plan hazırlar. Bir gece ortalık karardıktan sonra birkaç bin askerle gelip askerlerini kale kapısı civarında pusuya yatırır. "Ağaç top" denilen patlayıcı bir tahrip aletini bir arabaya yükletir, iyi Türkçe bilen ve Türk kıyafetine

giren birkaç adamıyla bu arabayı, köprüsü yine kaldırılmamış kale kapısına gönderir. Bunlar kalede yegâne ayık olan nöbetçi bir acemi nefere, “Peçevi'den zahire getirdik, yolda düşman ulaştı, arabalarla kaça kaça güç kurtulduk, kapıyı tez açın, basılmayalım !..” derler. Oğlan, “Varayım kapıcıya haber vereyim, anahtarı getireyim !..” diye kapı ardından uzaklaşınca ağaç topu ateşleyip kale kapısını yaralarlar, pusudaki asker de çıkıp kaleye girer, bütün muhafızları sarhoş yatarken basarlar, hepsini kılıçtan geçirirler. Mahmud Paşa iki elinde iki kılıç merdane dövüşerek şehit olur. Peçevili İbrahim Efendi’nin tabiriyle “fâsık ve fâcir” Yahya Ağa’yı diri diri yakalarlar, Palffy’ye götürürler, o da “Kaleyi böyle mi beklersin?..” diye hakaretle başını kestirir, bir göndere diktirir ve Yanık’ta sokak sokak dolaşarak teşhir eder.

İ. Hami Danişmend’in kronolojisinde kahraman Yahya Ağa’nın adı yoktur, ayyaş Yahya Ağa’dan bahsedilir.

Gaza Yollarında

Kosova'da yeniçeri

Yaya asker olan yeniçeri, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Türkiye'nin şan ve şevketi yolunda asırlar boyunca gaza yollarına düşmüş, türlü ağır mihnet ve cefa çekmiştir. Meydan muharebelerinde ve kale muhasaralarında Türk ordusunun bir parçasının seçkin cengâveri olmuştur. Bir devşirme olup Yeniçeri Ocağı'ndan yetişmiş dâhi Türk mimarı Koca Sinan Ağa, manevî evladı Şair Mustafa Saî Çelebi'ye yazdırttığı hal tercümesinde,

"Olup yeniçeri çektim cefayı

Piyade eyledim, nice gazayı !.. "

diye övünmekte haklıdır.

Osmanlı İmparatorluğu zincirleme seferler ve kale cenkleriyle büyümüştür. Fakat, vakanüvislerimiz ve müverrihlerimiz bu seferler ve muharebeler hakkında pek az tafsilat verirler, millî kütüphanemizde kumandan ve nefer kaleminden çıkmış tek harp hatırası yoktur. Peçevili İbrahim Efendi, Evliya Çelebi ve Fındıklılı Silahtar Mehmed Ağa gibi harplere iştirak etmiş, sefer yollarının ne olduğunu görmüş birkaç muharrir, deryada katre misali bazı satırlar yazmışlardır. Harbe yaya gidip gelen bir askerin katlanmaya mecbur olduğu meşakkatleri bu basit satırlar içinde dahi görürüz.

Burada, cephelere zamanının en mükemmel nakil vasıtalarıyla sevk edilen asrımızın piyade kıtaları ile cephelere haftalarca, aylarca yürüyerek ulaşan geçmiş asırların yaya askerini karıştırmamalıdır.

İşte 1598 senesinde Macaristan'daki askerî harekât üzerine Peçevili İbrahim Efendi'nin bir tasviri:

"Bir gün olmadı ki yağmur yağmaya ve seller olup sular taşmaya; ordugâhta balçık bir mertebeye vardı ki bir çadırdan bir çadıra varılmadan kaldı. Çadırların her ipine adam boyunda kazıklar kakıldı. Rüzgârın

şiddetinden yine çadırlar durmaz, yıkılırdı. Soğuklar da o kadar şiddetli ki, askerde el ayak tutmaz, musibetler birbirini takip eder. Üç günlük yol bu seferde bin müşkülatla on iki günde alındı. Bir konakta, bir batakta soğuktan, açlıktan ve hastalıktan nice yüz adam ölürdü. Çektiklerimiz tahrir ve tabir olunmaz."

Peçevili'nin altında atı ve yanında yine atlı beş nefer hizmetkârı vardı. Sancak ve vilayet askerleri ve onların kumandanları da cümlesi atlıydı. Türk ordusunda yaya olan yalnız yeniçeri kıtalarıydı. Gaza yollarının en ağır mihnetini, cefasını yeniçeriler çekerdi. Peçevili'nin tasvir ettiği levhanın içinde atlıları değil, yaya yeniçeriyi tahayyül etmek lazımdır.

Bazı seferlerde günlerce cebrî yürüyüşten sonra ayaklarının tozu ve çamuruyla, yüzlerine bir avuç su çarpmadan, bir saatçik bile oturup dinlenmeden bir cenk alanında Türkleri bekleyen düşman ordusuna karşı cenge girerlerdi. Türkiye'nin azamet ve şevket devrinde yeniçerinin dillere destan olan amansız kılıcı şöhretini bu acı ve katı şartlar içinde almıştır.

Pençik oğlanlarından teşkil edilmiş ilk yeniçeri kıtalarının iştirak ettiği ilk büyük meydan muharebesi, Murad Hüdavendigâr'ın Birinci Kosova Muharebesi'dir. Bu meydan muharebesinde yeniçerilerin zafer hisseleri de büyük olmuştur.

Bu zafer, o asrın en çetin asker milleti bilinen Sırplar ile müttefiklerine karşı kazanılmıştı. Muharebenin ayı ve günü hakkında tarih kaynaklarındaki rivayetler birbirini tutmaz. Bize en şirin görünen kayıt, zaferin arifesi bir Berat Kandili gecesine rastlayan 15 şaban 791 (miladî 9 ağustos 1389) tarihidir.

Türkler 100 000 kişilik müttefik ordusunun karşısına 40 000 kılıçla çıkmıştı. Düşman, Türk ordusunun bir mislinden fazlaydı. İlk okların atıldığı andan, Türk ordusunda zafer davullarının çalındığı ana kadar, bu parlak zafer için yalnız beş saat kâfi gelmişti.

Kosova Sahrası'nda Türk ordusunun merkezini teşkil eden ve Murad Hüdavendigâr ile Vezir Çandarlı Ali Paşa'nın kumandasında bulunan yaya yeniçeri kıtalarının kaç kılıç olduğunu bilmiyoruz; biz en çok 12 000-15 000 yeniçeri tahmin ediyoruz. Kesin zafer, Ali Paşa ile yeniçerilerin, düşman ordusunun merkezini teşkil eden ve Sırp Kralı Lazar'ın kumandasında bulunan düşman kıtalarını bir imha çemberi içine almasıyla kazanılmıştı.

Yeniçeriler Edirne'den Kosova'ya geceli gündüzlü cebrî yürüyüşle gelmiş, bir akşam gün kavuşurken Kosova Sahrası'na ulaşmış ve ertesi sabah şafak sökerken de cenge başlamıştı. Hiç tereddüt etmeden bu asker için "pulat vücutlu" diyebiliriz.

Bu Birinci Kosova Meydan Muharebesi zaferinden sonradır ki Türkiye'nin batı sınırı Macaristan'a dayandı.

Yine pençik oğlanlarından teşkil edilmiş yeniçeri kıtalarını, Kosova zaferinden yedi sene sonra Niğbolu Kalesi'nin önündeki cenk alanında görüyoruz. Bu sefer başlarında yine o büyük vezir Çandarlı Ali Paşa ile asrının misilsiz cengâver hükümdarı Sultan Yıldırım Bayezid vardır. Karşılarında da Macar Kralı Sigismond'un kumandası altında bir Haçlı ordusu: Macarlar, Fransızlar, İngilizler, İskoçyalılar, Almanlar, Polonyalılar, Bohemyalılar, AvusturyalIlar, Italyanlar... Hepsi gömgök zırhlara bürünmüş 130 000 süvariyle...

Azametli Venedik donanması da Bizans önünden coşkun dostluk tezahüratı yaparak Karadeniz'e çıkmış, Tuna Irmağı ağzına gelmişti. Tuna'dan girecek, Haçlıların sol kanadını koruyacak ve Haçlı ordusunu besleyecekti. Rumeli'deki Türkler, padişahlarıyla beraber yok edilecekti.

Haçlı ordusu Peşte'de toplandığı zaman Macar kralı heyecan ve gururla,

- Gökyüzü çökse, mızraklarımızın ucunda tutacağız!.. diye bağırmıştı.

O mızraklar Niğbolu önünde, Yıldırım’ın elindeki Türk kılıcıyla fasulye tarlasındaki çubuklar gibi kırılıp doğrandı.

Niğbolu’da "Jeanne d’Arc”ın bayrağı, Varna’da "Ladislas”ın başı

Pençik oğlanlarından kurulmuş yeniçeri kıtalarını tam tavlı asker ve zağlı kılıç olarak Niğbolu cenk meydanında ikinci parlak imtihanını vermiş görüyoruz.

Sultan Yıldırım Bayezid’in Niğbolu Kalesi önünde imha ettiği büyük ve mağrur Haçlı ordusu Macar Kralı Sigismond ile Bizans imparatoru II. Manuel’in Avrupa'yı ayağa kaldıran feryatları üzerine toplanmıştı. Bu ordunun en seçkin cengâverleri de 10 000 kılıç olarak Fransız şövalyeleriydi.

Başlarında Fransa kralının yeğeni, Navarra kontu ve Bourgogne dükünün oğlu Korkusuz Jean bulunuyordu.Bu 10 000 şövalye o sırada Fransa’nın zehir gibi kılıç sahipleriydi. Fransa tarihinde “Orleans Bakiresi" diye anılan ve Fransa’nın halaskârı olarak takdis edilerek adı azizeler arasında geçen “Jeanne d’Arc”ın bayrağını da bir zafer tılsımı olarak getirmişlerdi.

Haçlılar Türk hududunu geçtikten sonra köylerde kentlerde kalemle tarif edilmez türlü tecavüzler ve şenaatlerle ilerlemeye başladılar. Vidin ve Rahova şehirlerinde cihan tarihinin kaydettiği en korkunç katliamları yaptılar. Zaferlerinden o kadar emindiler ki hesabının sorulmayacağını sanıyorlardı.

Kılıç artığı kadın, ihtiyar ve çocuk 10 000 kadar masum Türk’ü baş açık, yalınayak, hatta çırılçıplak urganlara bağlayarak atlarının yanı sıra

sürüklemeye başladılar. Ve şövalyelik şerefini atlarının nalları altına aldılar. En son, Niğbolu'da meydan cenginin gecesi, "İleriye atılmamıza engeldir..." diyerek bu 10 000 masum esiri vahşiyane boğazladılar.

Yıldırım Edirne'den yola çıktıktan sonra Niğbolu önüne akıllara durgunluk veren süratle gelmişti. Bilhassa yaya asker yeniçerilerin kaşları, bıyıkları, yüzleri toz toprak içindeydi; üç gün iki gece dinlenmemişler, uyumamışlardı. Niğbolu Meydan Muharebesi 28 eylül 1396'da bir pazartesi günü sabahı başladı. Fransız şövalyeleri, "Türklere ilk hücum şerefi ve Türkleri bozguna uğratma şerefi bizimdir..." diye ayak direділер ve başkumandan Macar kralına bunu kabul ettirdiler.

Atlarıyla beraber ağır zırhlı Fransız şövalyelerinin hedefi Türk ordusunun merkezini teşkil eden Yıldırım'ın 30 000 yaya yeniçerisiydi. Bu 10 000 atlı, o 30 000 yayayı bir demir silindir gibi ezecekti. Fakat öyle bir ok yağmuruyla karşılaştılar ki yeniçeri pazılarının gerdiği yaylardan kopup uçmuş oklar demir zırhları kâğıt levhaymış gibi deliyordu, ağır zayiat verince yüksek hedef teşkil etmemek için hemen atlarından indiler ve yaya yeniçerilere yaya olarak saldırdılar. Kılıç kılıca hatta boğaz boğaza dövüş başlayınca yeniçeriler yılmış gibi evvela geri çekildiler, Türk merkezinde geniş bir cep hâsıl oldu. Fransız şövalyeleri buradan girince etrafı süratle sarıldı ve Fransızlar yeniçeri kılıçlarının çelik çemberi içinde kaldı; on-on beş dakika içinde eriyiverdiler, tek can kurtulmadı, Korkusuz Jean ile birkaç kişi örnek olsun diye esir edildiler. "Jeanne d'Arc"ın bayrağı paramparça olmuş, kaybolmuştu. Yeniçeriler amansız palalarını indirirlerken, "Rahova!.. Vidin !.. Rahova!.. Vidin!.." diye bağırmışlardı. Bu isimlerle iki müthiş katliamın ve 10 000 masum kurbanın intikamının alındığını söylemişlerdi. Fransız şövalyelerinin yeniçeri kılıcındaki akıbeti Niğbolu Meydan Muharebesi'nin kesin hükmünü verdi, Haçlı ordusunda müthiş bir panik başladı. Çökecek gökyüzünü mızraklar ucunda tutmaya kalkan Macar

Kralı Sigismond kendini Tuna kenarına güç attı, orada soyunup yalın ayaklı ve kıl poturlu bir balıkçı kılığına girdi ve bir balıkçı kayığıyla Tuna akıntısına düşerek Karadeniz'e doğru, Tuna ağzında bulunan Venedik donanmasına kaçtı.

Niğbolu'daki dövüşü pençik oğlanlarından teşkil edilmiş yeniçerilerin tarihimizde en parlak hatırasıdır.

Evvelce etraflıca anlattım. Anadolu'ya Timur istilasından sonra Devşirme Kanunu yapıldı ve yeniçeri kıtalarını pençik oğlanları yerine devşirme oğlanları teşkil etti.

Devşirme yeniçerilerin girdiği ilk büyük meydan muharebesi 10 kasım 1444, Varna cengidir. Yeniçeri kılıcı orada da pek şanlı parladı.

Karşımızda yine bir Haçlı ordusu ve bu ordunun başında yine bir Macar Kralı Ladislas vardı. Bu adam Türk padişahıyla İncil üzerine yemin vererek imzaladığı on senelik sulh muahedesini daha imzasının mürekkebi kurumadan bozmuştu. Yemini bozmuş olan bu kralın başını, cenk meydanında bir yeniçeri kesmişti.

O nasıl pençedir bilemeyiz, zırhı altın yaldızlı ve başı altın miğferli kralı atından çekip yerde ayağının altına almış, palasını bir çalışta başını gövdesinden ayırıvermişti; bu neferin adı Koca Hızır'dı. Pek beğendiğim bir tabiri benimseyip tekrar edeceğim, Yeniçeri Hızır'ı görmek için gözünüzün önüne bir “âdem ejderhası'' getirebilirsiniz, en çok yirmi beş yaşında bu dev yapılı vücuda güzel bir baş ve bu başta güzel bir yüz tahayyül ederseniz asla yanılmış olmazsınız.

Kral Ladislas'ın kesik başı, yeminini bozduğu sulh ahitnamesiyle birlikte bir mızrağın ucuna saplanıp dikildiği anda da Varna Sahrası'ndaki Haçlılar bozguna uğramıştı.

Devşirme yeniçerilerin ikinci cengâverlik imtihanı Varna'dan dört sene sonra 1448'de Kosova'da verildi ve Macar ordusu burada yine büyük bir

bozguna uğradı.

Artık dünya kabul etti ki Türk padişahının yeniçerileri güzide askerdir.

Türkler bir cihan imparatorluğu kurmanın yolundaydılar. Bu imparatorluğun temeli İstanbul’un fethiyle atıldı.

Şöhreti dünyayı tutmuş emsalsiz metanetteki kale duvarları Sultan II. Mehmed'in toplarıyla dövülüp açılan gediklere yürüyüşler başladıktan sonra “fethi mübin”in tahakkuk edeceği 29 mayıs 1453 salı gününe kadar selsebil olmuş şehit kanı içinde yeniçerilerin hissesi çok büyüktür. Fakat biz bir tek isim kaydederek geçeceğiz; muhasaranın otuz bir-otuz ikinci günlerini bağlayan gecede sabaha karşı İstanbul surlarına yapılan ilk yürüyüşte bir hücum kolunun başına Murad adında bir yeniçeri geçmişti. İstanbul müdafaasının en ünlü kumandanlarından Cenevizli Şövalye Sebastiano’yla dövüşen ve onu yere sermek üzereyken bir Bizanslı tarafından bacağı baltayla kesilerek yere düşürülen ve şehit olan Murad’ın naaşı düştüğü yerde bırakılmamış, ordugâha getirilmişti, diğer şühedayla birlikte Ayvansaray ardındaki Tokmak Tepe'ye defnedildi. İstanbul şehitlerinin toplu metfeni olan bu tepe, onların hatırasına dikilecek bir abidenin en güzel yeridir.

Gazi Mimar Sinan

İstanbul'un fethi Osmanlı İmparatorluğu’nun temel taşı olmuştu; Fatih Sultan Mehmed, Sultan II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman devirlerinde Anadolu’da, Irak’ta, Kafkasya’da, Suriye’de, Mısır’da, Yemen’de, Balkanlar’da, Macaristan’da, Karadeniz ve Akdeniz’de yapılan kara ve deniz seferleriyle de bu temel üstüne üç kıtada bir cihan imparatorluğu kurulmuştu.

Yavuz Sultan Selim’in tahta çıktığı yıl bir acemi oğlanı olarak devşirilmiş bir delikanlı tanıyoruz, Sinan bin Abdülmennan. Bu delikanlı yaşı ellisini aştıktan sonra asker ocağından ayrılacak ve Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet başmimarı olacaktır, başta İstanbul şehri, geniş imparatorluğu yapı şaheserleriyle tezyin eden Koca Mimar Sinan Ağa.

Şair Mustafa Saî Çelebi bu fütuhat devrinin yeniçerisini Mimar Sinan'ın şahsında ve Mimar Sinan’ın ağzından ne güzel tasvir ediyor:

“Eskiden kuluyuz, yeniçeriyiz

Yanlar 'od’a girer semenderiyiz!..”

Od, malumunuz “ateş”tir, semender de pulat vücudunu ateş yakmayan efsanevî mahluk !..

Burada Koca Mimar Sinan’ı bir yeniçeri olarak hatırlamak, adını bir kere daha rahmetle yâd etmek lazımdır. İşte kısa hal tercümesi:

1490 yılına doğru Kayseri vilayetinin Kesi nahiyesinin Ağımas köyünde doğdu. Çocukluğu ve ilk körpe gençliği tarlada, bağda, bahçede toprak işleriyle uğraşarak geçti.

Yavuz Sultan Selim’in tahta çıktığı 1512 yılında bir devşirme oğlanı olarak İstanbul'a getirildi ve Atmeydanı’ndaki Acemi Oğlanlar Kışla-Mektebi’ne verildi. Orada dülgerlik öğrendi. Şöyle anlatıyor:

“Kendimi elimden düşmeyen pergele benzetirdim; pergel nasıl bir ayağıyla bir noktaya saplanır ve öbür ayağıyla etrafı gezer dolaşırsa, ben de hem mesleğime can ve gönülden sarılıp mesleğimde yükselmek, hem de gaza yollarının verdiği fırsatla memleketler dolaşıp görmek isterdim.”

İstanbul’a geldikten az sonra, Türk ordusunda bir acemi oğlanı olarak Yavuz Sultan Selim'le evvela İran’a, sonra Mısır’a gitti. Mısır seferi dönüşünde Yeniçeri Ocağı’na nefer kaydolundu. Kanunî Sultan Süleyman’ın ilk devrindeki bütün seferlerde bir yeniçeri neferi olarak

bulundu, hizmetiyle, gayretiyle, kahramanlığıyla temayüz ederek zabitler arasına yükseldi:

”Olup yeniçeri çektim cefayı
Piyade eyledim nice gazayı

Yolumla, sanatımla, hizmetimle
Dahi akran içinde gayretimle

Duruştum ta ki, tıfliyet çağından
Yetiştim Hacı Bektaş Ocağı’ndan

Rodos ile Belgrad'a azimet
İdüp geldik yine sağ u selamet

Yolumla eylediler altı sekban
Sefer kıldı Mohaç'a şahı devran

Gelüp oldum yayabaşı nice dem
Verildi zemberekçibaşılık hem

Yine şah eyledi azmi Alaman
Gözüne düşmanın teng oldu meydan

Gelip Bağdat'a ettik sonra azmi
Kızılbaş ile ettik nice rezmi

Seferden geldi çiin şah ile âyan
Yolumla hasekilik oldu ihsan

Dahi Korfu’yla Polya azmin ettik
Gelüp andan Karaboğdan'a gittik

İdüp hizmet seferde ve hazarda
Rikâbında bulundum nice yerde

Eskiden kuluyuz yeniçeriyiz
Yanlar 'od'a girer semenderiyiz

Murat idindim ta ki olam mimar
Kemaliyle koyam âlemde asar

Dir idim ki, müyesser eyleye Hak
Bana bir âli beytullah yapmak... ”

Etrafını can ve gönül gözleriyle görmesini bilen sanatkâr, zaferden zafere koşan Türk ordusuyla gittiği memleketlerin abidelerinden ve sanat eserlerinden görgü ve bilgisini artırdı; bu seferlerde yalnız kılıcıyla değil, bir fen ve sanat adamı olarak büyük hizmetler gördü. Bir şark seferinde Van Gölü’nde gemi yaptı, bir garp seferinde coşkun akan Prut Irmağı üzerine köprü kurdu. Nihayet 1539’da gayesi olan mevkiye ulaştı, imparatorluk başmimarı oldu. Ömrünün yarısını yaşamış bulunuyordu ve imparatorluk başmimarı olarak 49 sene daha yaşayacak, 1588’de ölecektir. Bu dâhi yeniçerinin hayatının ikinci safhasında tahakkuk ettireceği işler pek azametlidir: başta İstanbul şehri gelmek üzere, o devrin üç kıta üzerine yayılmış Türk topraklarında 81 cami, 51 mescit, 55 medrese, 26 okuma odası, 18 imaret, 3 hastane, 7 büyük sukemeri, 8 büyük köprü, 18

kervansaray, 6 mahzen, 33 saray, 35 hamam, 17 türbe ve sayısız sebiller, çeşmeler.

Eserlerinin en küçük bir taşına dahi klasik Türk yapı sanatının, güzelliği sadelikte ve plan metanetinde arayan damgasını vurdu ve mesela yaptığı 81 caminin her birinde başka plan ve resim kullandı, bir yaptığı güzel eseri bir daha tekrarlamadı ve her yaptığı eser yeni bir güzelliğin ifadesi oldu.

Kendi türbesi, İstanbul'da Süleymaniye Camii ve Külliyesi'nin bir köşesindedir. Bir açık türbe olup baş taşında yeniçerilikte son rütbesi olan haseki kavuğu vardır. Cefa ve mihnet dolu gençliğini hiçbir zaman unutmamış, ölünceye kadar yeniçerilikle övünmüştü.

Yeniçeri şairler

Yeniçeri şairler

Yeniçeriler arasında tahsil heveslilerinden bahsederken ocaktan yetişmiş Şeyh Hızır Efendi'nin şanlı hayatını anlatmıştık. Bu sayfalarda da yeniçeri şairlerinden birkaç isim tanıyalım. Divan edebiyatından en güzel yazıları toplayanlar şu beyte dudak büküp geçemezler:

"Ben anın mihrinde mahıv, ol bende peydadır henüz

Zerrede gör mihrin envarı hüveydadır henüz..."

Yeniçeri İlyas'ın kaleminden çıkmıştır. İlyas XV. asır devşirmelerindendir. Yavuz'un İran ve Mısır seferleri ile Kanunî Sultan Süleyman devrinin ilk büyük seferlerinde acemi oğlanı ve yeniçeri neferi olarak bulunmuş, Tebriz'e, Hemedan'a, Kazvin'e, Bağdat'a, Kahire'ye, Belgrad'a, Rodos'a, Budin'e, Viyana'ya yaya gidip gelmiş ve 1535-1538 arasında ocaktan emekliye ayrılıp Üsküdar'da bir yalı satın alarak yerleşmiş, şiirlerinde "Aşkî" mahlasını kullandığı için yeniçeri emeklisi olduktan sonra Üsküdarlı Aşkî diye şöhret bulmuş. Bekâr hayatına alışık olduğu için evlenememiş, Üsküdar'daki yalısı içki ve zevk erbabının toplandığı rintler ve kalenderler mahfili olmuş, saz ve söz, mey ve mahbubla gırtlağına kadar borca batmış, yalısı ve eşyası alacaklıları elinde satılarak Rumelihisarı'na hicret etmiş ve âhir ömründe kaledeki ocaklı yoldaşlarının odalarına sığınmış, 1576'da yaşı yüze yaklaşmış olarak fakr ü zaruret içinde orada ölmüş. Onu son yıllarında tanıyanlar da Rumelihisarlı Aşkî derlermiş.

Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Kapıkulu Ocakları* adlı eserinde yeniçeri şair Aşkî'nin yalnız adını ve yukarıdaki beytini kaydederek diğer yeniçeri şairler için şu satırları yazıyor:

"Rumelihisarlı yeniçerilerden Hızrî de hem âlim ve hem şair olup Taşköprülüzade'den icazet alarak müderris olmuş, 1547'de vefat etmiştir.

Arnavutluk devşirmelerinden Nihanî isminde bir şair de yeniçeriyken okuyup müderris olmuştu. Yavuz Sultan Selim’e takdim ettiği bir kasidesinden dolayı takdir edilmişti.

Şu beyit yine XVI. asırda yeniçeri şairlerinden Beliğî’nindir:

”Karşudan şive semendi ile ol afet koptu

Nura gark oldu cihan sanki kıyamet koptu. ”

Kahve hakkında da meşhur bir manzumesi vardır:

Kahvenin badei gülgûn gibi yoktur anı

Isıcaktır o kara yüzünün amma kanı

Mısr ü Şam ü Halep’i gezdi gelecek Rum’a

Ayağın aldı şarabın o cihan fettanı. ”

Bunlardan başka Rahikî, Hüsrev, Sıdkı, Ulumî mahlaslı yeniçeri şairlerini şuara tezkirelerinde görmekteyiz:

“Zülfi nigârı saba tarumar ider

Nice şikâyet etmeyeyim rüzigârdan”

beyti Sıdkı’nındır. Şair Sıdkı ocakta yayabaşı olmuş ve sonra Divanı Hümayun çavuşluğuna geçmiştir."

Kıymetli üstat ocaktan yetişmiş bu şairler arasında her nedense Yeniçeri Ferdî’nin adını kaydetmiyor. XVI. asır başlarında yaşadığı halde halk arasında şöhreti asırlarca devam etmiş olan bu yeniçeri şahbazı XVIII. asırda Nergisî gibi büyük bir hikâye üstadının iki hikâyesinin ve yine XVIII. asrın namlı meddahlarından Şehla Hasan Çelebi’nin bir hikâyesinin kahramanı olmuştur.

Yeniçeri Ferdî, Kanunî Sultan Süleyman devrinin başlarında zarafeti, inceliği ve fevkalade güzelliğiyle meşhur bir yiğittir. Emekli bir yeniçerinin oğlu olarak İstanbul’da doğmuştu; babasının bunca yıllık hizmetine karşılık

bir taze civanken ocağa alınmıştı. Tahsile heves etmiş, ocak ananesi imkân vermiş, okumuş, şiire heves etmiş, güzellik âşığı şairler tarafından iltifat ve teşvik görmüş, adı şuara tezkirelerine geçmiştir. Ferdî için “hoştablı, yiğittir” diyen muasırlardan Sehî Bey, kendi adına nispetle anılan şuara tezkiresine genç yeniçerinin şiirine örnek olarak şu beyti almıştır:

“Hiç yerde gökte zerrece yoktur kararımız
Hercaî oldu kevn gibi çün mihribanımız. ”

Yine o asırda yaşamış muharrirlerden Kastamonulu Latifî de, “Nevcivan ve nevheves iken ölen Yeniçeri Ferdî şiirle hayli iştihar ve itibar bulmuştu” diyor ve tezkiresine onun şu beytini alıyor:

“Benim mahı siyehçerdem giyer bir şebkülah eğri
Anın çün başımın üstünde olur dudi siyah eğri"

Ve bir gün bir kalenderin genç yeniçeriye latife yollu,

“Yalnızlık bir Allah'a yaraşır
Gel ey Ferdî çift olalım”

diye takıldığını anlatıyor.

Genç yaşında ölen Yeniçeri Ferdînin adı İstanbul’un rintler âleminde asırlar boyunca unutulmamış, bu genç ve güzel şair yeniçerinin hatırası etrafında pitoresk bir Şark zevkiyle macera hikâyeleri yazılmış ve bu hikâyeler meddahların ağzında ballandırılarak anlatılmıştır. XVIII. asır muharrirlerinden Nergisî Efendi *Meşak ül-Uşşak* adındaki meşhur eserinde Yeniçeri Ferdî üzerine iki trajedik macera nakleder, XVIII. asrın ünlü meddahlarından Şehla Hasan Çelebi’nin de Nergisî’den mülhem olarak Yeniçeri Ferdî üzerine bir hikâyesi vardır.

Son yeniçerilerden 56. Bölüklü Ortası’nın Çardak İskelesi Kolluğu çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa adında bir halk-saz şairini kendi eseri çok

orijinal bir destan mecmuasından tanıyoruz. Hüseyin Ağa’nın civeleği Frenk Ahmed isminde bir yeniçeri tarafından toplanmış olan bu mecmuanın aslı 1943’te Prof. Mehmed Ali Aynî’nin elindeydi ve zannederiz ki bir müsteşrikin kütüphanesinden emaneten alınmış bulunuyordu. Bu mecmuada on beşi tam, ikisi bitmemiş, yirmisinin de ancak birkaç kıtası yazılıp bırakılmış yirmi yedi destan vardı; hepsi şehrengiz yollu, İstanbul civanlarını medih ve kalender, külhanî hayatını tasvir babında yazılmıştır.

Şahıslara taalluk eden çirkin tarafları hariç, semtler, muaşeret ve ülfet adabı, bazı vakalar, halk şöhretleri kılık ve kıyafet bakımından bu destanlar geçen asrın birinci yarısındaki stanbul hayatı için çok kıymetli vesikalardır.

Şiir diline örnek olarak bir kıta alıyoruz:

“Kâkülü alnınca taramış berber
Sol yanak üstünde beni var anber
Âşıklar olmuştur kol kol seferber
Hey gümüş topuklu afetim hey hey...”

Yeniçeri ihtilalleri

İlk ayaklanma: Edirne'de Buçuktepe Vakası

Atasözleridir, devlet idaresi mesuliyetini yüklenmiş olanların gafil bulunmaması gerekir: "Ateşle oynayan elini yakar..." ve "Nifak eken ihtilal biçer..."

Yeniçeri Asker Ocağı'nı alet edenlerdir ki, bu disiplinli askere, ayak direğiği zaman hükümete her istediğini yaptıracağını öğretmiştir.

Yeniçerilerin tarihinde en meraklı, gürültülü ve kanlı bir fasla, yeniçeri ihtilallerini anlatmaya başlıyoruz.

Burada, daima hatırlanmasını rica ederek mühim bir noktayı işarete mecburuz; şöyle ki, yeniçeri ihtilallerini evvela, Yeniçeri Ocağı disiplininin bozulmasından önceki ayaklanmalar ve ocak disiplini bozulduktan sonraki ayaklanmalar diye iki devreye ayırmak lazımdır. Ocak disiplini bozulduktan sonra çıkan yeniçeri ihtilallerine de, Devşirme Kanunu'nun kalktığı XVII. asır sonundan bu asker ocağının kaldırıldığı güne kadar da "halkın esnaf tabakası ile ayaktakımından yeniçerilerin" ayaklanmaları olarak hatırlanmalarıdır.

Disiplinli devrinde Yeniçeri Ocağı'na ilk ihtilal tohumu Varna zaferi dönüşünde Edirne kışlağında atılmıştır. Vaka şudur:

1444 yılı temmuzunda Macar Kralı Ladislas'la on sene müddetle Segedin sulhunu imzalayan Sultan II. Murad, yorgun ve bezgin, Osmanlı tahtını oğlu Sultan II. Mehmed'e bıraktı. Âşıkpaşazade Derviş Ahmed Âşıkî halk ağzıyla ne kadar basit fakat şirin anlatıyor:

"Sultan Murad Başveziri Çandarlı Halil Paşa'ya,

- Oğlumu sağlığımda tahta çıkarayım, göreyim benim oğlum ne suretle padişah olur! demiş."

"Oğullar ataya yürek yağıdır

Oğulun iyisi gamı dağıtır

Oğul kim. atanın hemsazı olsa
Sefalı bağı, bostan bağıdır

Oğul kim dua alup makbul olsa
Atanın devleti, yüzü akıdır. "

1444'te sabit ordugâh olan Edirne şehrinde Osmanlı tahtına oturtulduğu zaman Sultan II. Mehmed henüz on dört yaşında bir çocuktu. Sadrazam Çandarlı Halil Paşa Sultan Murad'ın tahtından çekilmesine taraftar değildi; bu değişikliği devlet için olduğu kadar kendi makamı için de tehlikeli görüyordu. Muhakkak ki, on dört yaşındaki bir çocuğun emir ve iradesine ram olmak hem güç, hem de ağırdı. Yeni padişahla beraber siyasî nüfuza sahip olacak yeni simalar ortaya çıkacaktı. İstanbul'un fatihi olacak bu çocuğun şahsiyeti hakkında konuşmak için zaman da çok erkendi. Hatta vücut yapısı ve yüzünün şekli dahi değişme çağındadır, o kadar ki, yaşından umulmayan vakarına rağmen askerin dahi gözünü doldurmamıştı.

O sırada Avrupa'da Türklere karşı büyük bir Haçlı seferi hazırlanıyordu. On dört yaşındaki çocuk padişah, cenk meydanlarında tavlanmış tecrübeli asker olan babasını Türk ordusunun başına davet etti. Vezirleri ve belki de yalnız Çandarlı Halil Paşa tarafından yazılmış olan davet mektubu tarihî fıkralar arasındadır "Eğer siz padişah iseniz hücumı küffarı def için gelmek vaciptir ve eğer biz padişah isek emrimize itaat etmek sizlere vaciptir!.."

İlk cümle, üstünde durulmaya değer, kurnaz vezir toy çocuğa kendi hükümdarlığını şüpheli gösteren bir cümleyi bir zarafeti şahane şeklinde imzalatmasını bilmişti.

Varna önünde Haçlı ordusunu yenen Sultan II. Murad padişah değil, on dört yaşındaki padişah oğlunun emrinde bir kumandandı, zaferden sonra Manisa'ya çekildi.

Sabit ordugâh şehri Edirne’de büyük bir yangın oldu. Çarşıları ve bedesteniyle beraber şehrin yarısına yakın kısmı yandı. Yeniçeriler de kışlalarını terk ederek, evvela vezirlerden Şahabeddin Paşa’nın konağını yağma ve tahrip ettiler, sonra şehrin dışında Buçuktepe denilen yerde pürsilah toplandılar. Edirne’yi yağma edip ateşe verecekleri rivayeti çıktı, şehir halkı dehşet içinde kaldı.

Yeniçerilerin bu Buçuktepe ayaklanmasının zahirî sebebi gayet basitti, yeni çocuk padişahın yeni parasının gümüş ayarı azıcık düşüktü, öyle ki, piyasadaki alış kudretine tesir etmiyordu. Askerin ne gözü ve ne de eli bunu fark edemezken esnafla alışverişte zararımız olmuştur diye ayaklanmıştı. Konağı yağma edilen Şahabeddin Paşa’nın suçu da, Sultan Mehmed’in yeni parasının kesilmesine nezaret etmiş olmasıydı.

Aslında ise Şahabeddin Paşa çocuk padişahın aşırı itimadını kazanmıştı. Çandarlı’nın sadaret mevkiinde en kuvvetli rakibiydi. Buçuktepe Vakası, Halil Paşa ile taraftarlarının Sultan Mehmed’e gözdağı vermek için tertip ettikleri bir askeri ihtilaldi. Yeniçerilerin yevmiyelerine yarımşar akçe zam yapıldı, buna rağmen şehre, kışlalarına dönmediler. Kendilerine gizli tembihin “Sultan Murad gelip tahtına oturuncaya kadar ayak direyin...” şeklinde olduğu aşikârdır, fakat Buçuktepe’de tek yeniçerinin ağzından dahi “Biz Sultan Mehmed’i istemeyiz...” sözü işitilmemiştir.

Av bahanesiyle Manisa’dan kalkarak süratle Edirne’ye gelen Sultan II. Murad şehre girmeden Buçuktepe’ye gitti. Atının üstünde çatık kaşlarla yeniçerilere şöyle bir görünmesi, bu disiplinli, teşvikle ayaklanmış askerin başları eğik kışlalarına dönmesi için kâfi geldi.

Yeniçeriler kışlalarına, II. Murad Osmanlı tahtına, çocuk Sultan Mehmed de Manisa'ya döndü ama Yeniçeri Asker Ocağı'na da ilk nifak ve fesat tohumu düşmüş oldu. Fakat kötü tohum hemen çimlenmedi, ikinci yeniçeri ihtilali ancak otuz altı yıl sonra, 1481'de Fatih Sultan Mehmed'in ölümünde İstanbul'da çıktı ve o da yine siyasî entrikalar yolunda bir teşvik eseri oldu.

İstanbul'da ilk yeniçeri ihtilali

Yeniçeri Ocağı'nın disiplinli devrinde, bu askerin yine siyasete alet edilerek ikinci ayaklanması, Fatih Sultan Mehmed'in ölümünde ilk İstanbul ihtilali oldu.

Asrın en büyük adamı, ordusunun başında, hedefi tarihin meçhulü kalmış bir harp yolunda, 3 mayıs 1481 perşembe günü Gebze civarında Sultançayırı denilen yerde öldü. Hastalığı, bir imparatorun sefere çıkmasına mâni olmadığına göre, birden ağırlaşmasıyla ordunun konaklamaya mecbur kaldığı bu mevkide kurulan otağı hümayunda bu beklenmeyen ani ölüm herhalde esrarengizdir.

Osmanlı tahtı babadan büyük oğula kalagelirdi. Sultan Mehmed'in veliahdı da büyük oğlu ve Amasya Valisi Şehzade Baye-zid'di. Padişahın mutlak itimadını kazanmış olan Sadrazam Karamanî Mehmed Paşa ise, o büyük padişaha emri Hak vaki olduğunda, Osmanlı tahtına Sultan Mehmed'in ikinci oğlu ve Karaman Valisi Şehzade Cem'i çıkarma yolunu arıyordu ve padişahın veraset ananesini değiştirmeye ikna edeceğine emindi.

Nitekim, Sadrazam Mehmed Paşa zamanında tanzim edilen ilk Kanunnamei Âli Osman'a veliaht şehzadeye yazılacak fermanlar için bir

örnek konulurken, ferman, Şehzade Cem'e hitap edilerek yazılmıştı.

Ordu İstanbul’dan hareket ederken bütün yeniçeriler seferli olmuştu. Taht şehri İstanbul'un muhafazası için de şehirdeki yeniçeri kolluklarına acemi oğlanları yerleştirilmişti, şehrin muhafızlığına da İshak Paşa tayin edilmişti; bu zat da bilakis Şehzade Bayezid’e bağlı bir vezirdi.

O devirde yaşamış ve 3 mayıs günü belki de Orduyı Hümayun’da, Sultançayırı’nda bulunmuş Âşıkpaşazade Derviş Ahmed Aşıkî imparatorun esrarengiz ölümünü şöyle anlatıyor:

“Vefatına sebep, ayağında zahmeti vardı.Tabipler ilacından âciz oldular; ittifak ettiler, ayağından kan aldılar, zahmet ziyade oldu. Şarabı farig verdiler, Allah rahmetine vardı.”

‘Tabipler şerbeti kim verdi hana
O han içti şarabı kana kana
Ciğerin doğradı şerbet o hanın
Hemin dem zarî etti yana yana
Tabipler hana çok taksirlik etti
Budur doğru kavil düşme gümana!.. ”

Bilhassa manzume, hekimleri ağır surette ittiham ediyor: Fatih bir suikasta kurban olmuştur, öldürülmüştür.

Hadiselerin bundan sonraki safhası, bize bu suikastı hakikate çok yatkın gösterir.

Karamanî Mehmed Paşa padişahın ölümünü askerden, bilhassa yeniçerilerden gizledi. Padişahın hastalandığı, hamam iktiza ettiği, birkaç gün için İstanbul’a dönmek mecburiyetinde kaldığı ilan olundu. Bu birkaç gün içinde, askerin Sultançayırı ordugâhından ayrılması, uzaklaşması, etrafa dağılması şiddetle yasak edildi. Naaşı bir araba içinde gizleyen sadrazam bizzat İstanbul’a getirdi, İstanbul’a varır varmaz da, bütün

iskelelere gönderdiği emirlerle Üsküdar yakasından İstanbul tarafına, İstanbul tarafından da Üsküdar’a kayık ve gemi geçmesini yasak etti ve Anadolu yakasındaki bütün deniz nakil vasıtalarını Rumeli yakasına ve limanına kaldırttı. Şehir içindeki acemi oğlanlarını da bir köprü tamiri bahanesiyle şehirden çıkartıp sur kapılarını kapattı. Sonra, adı tarihin meçhulü kalmış bir ulakla Karaman Valisi Şehzade Cem’i İstanbul'a çağırdı.

Duruma hâkim olmuş gibi görünen Karamanî Mehmed Paşa’ya karşı başta İshak Paşa, Bayezid taraftarları da müthiş bir silah olarak yeniçerileri kullandılar.

Sultançayırı ordugâhında Sultan Mehmed’in ölümü pek çabuk öğrenilmişti. Yeniçeriler, geceli gündüzlü cebri yürüyüşe alışıklığıyla meşhur o yaya asker yasağı dinlemedi, hemen İstanbul yolunu tuttu. Bir kısmı da Pendik ve Kartal iskelelerinde buldukları kayıklara doldular.

Karadan en kestirme yollardan gelen büyük kafile bir müddet Anadolu yakasında yığılıp kaldı. Pendik ile Kartal'dan kayıklarla gelenler, o müthiş palalarını sıyırıp limanda ve Rumeli yakasında toplanmış ne kadar kayık ve gemi varsa karşıya gönderdiler ve Anadolu sahilinde yığılmış bütün yeniçerileri beri tarafa geçirdiler.

Karamanî Mehmed Paşa’nın kapattığı kale kapıları derhal açıldı ve ayaklanmış yeniçeriler doğruca sadrazamın sarayına yürüdü, Mehmed Paşa paramparça edildi ve sarayı yağma olundu.

Bu ihtilale önce kayıtsız kalan İshak Paşa, sadrazamın öldürüldüğünü haber alınca, ihtilalci yeniçerilere “Kışlalarına girsinler!..” emrini gönderdi ve yeniçeriler, o gürlemiş, yalın kılıçlarıyla büyük şehri birkaç saat dehşet içinde titretmiş olan yeniçeriler, İshak Paşa’dan bu emri alınca, avamî tabiriyle kuzu kuzu kışlalarına girdiler.

Teşvik eseri birinci yeniçeri ihtilali bir zaferden sonra bir çocuk hükümdara karşı Edirne'de, yine teşvik eseri bu ikinci yeniçeri ihtilali de bir imparatorun ölümünde bir sadrazama karşı İstanbul'da çıkmıştı. Her iki ayaklanmadan sonra da yeniçerilerden tek fert suçlu görülmemiş, ceza görmemişti.

Artık kışlada verilecek kararla bir yeniçeri ayaklanmasını bekleyebiliriz. Öyle ki:

Hanedanın veraset ananesince Osmanlı tahtı üzerinde hiçbir hakkı olmadığı halde padişah olma davasıyla babası Sultan II. Bayezid'e karşı isyan eden ve mağlup olan ve hayatını ancak Karabulut adındaki atının yel gibi sürati sayesinde kurtaran Yavuz Sultan Selim, yeniçeri kılıçları dile gelip, “Biz Şehzade Selim'i isteriz !..” deyince Sultan Bayezid tahtından çekildi, hanedan ananesi bozuldu ve üç kardeş şehzadenin en küçüğü olan Yavuz Sultan Selim padişah oldu.

Yenibahçe Çayırı ayaklanması

Sultan II. Bayezid'in üç oğlunun taht kavgası babalarının hali hayatında başlamıştı. Sonunda yeniçeri kılıcının kesip halledeceği dava üç yıl sürdü.

1509'da veliaht şehzade Ahmed Amasya valisi, onun küçüğü Şehzade Korkud Manisa Valisi, Korkud'un küçüğü Şehzade Selim de Trabzon valisiydi; Selim'in oğlu Süleyman da Bolu sancakbeyiydi.

Manisa'da eskiden veliahtlar oturagelmişti; Ahmed, kardeşi Korkud'un orada bulunmasını hoş görmedi, Ahmed'in isteğiyle bu şehzade Teke ili valiliğine nakledildi. Yine Şehzade Ahmed, Selim'in oğlu Süleyman'ı, taht şehri İstanbul'un yolu üzerinde engel gibi gördü, bu küçük prens de

Amasya-Istanbul yolu üzerindeki Bolu'dan alınıp Kırım'da Kefe sancağına nakledildi.

Taht için ilk maceraya atılan Korkud oldu. Evvela padişah babasından izin almaya lüzum görmeden hac bahanesiyle Mısır'a gitti. Ardından Selim, Rumeli'de bir sancak istedi, verilmeyince Trabzon'dan Kırım'a oğlunun yanına gitti. Mısır sultanının tavassutuyla affedilerek vatanına dönen Korkud, kendi kendisini Saruhan valisi tayin ederek bu vilayeti zapt etti. Öbür yanda Selim Kırım'dan Rumeli'ye geçerek topladığı askerle Edirne üzerine yürüdü. Sultan Bayezid de yeniçerilerle bu asi oğluna karşı gittiyse de baba oğul arasına kılıç girmedi; Selim Rumeli'de Semendire valisi oldu, fakat padişah İstanbul'a döner dönmez tekrar isyan bayrağını açtı, vilayet yolundan dönüp Edirne'yi işgal etti ve İstanbul üzerine yürüdü. Uğraş Deresi mevkiinde yeniçerilerle karşısına çıkan babasına mağlup oldu ve ancak Karabulut adındaki atının rüzgâr gibi uçmasıyla esaretten ve belki de babasının huzuruna bile çıkarılmadan boynuna geçecek cellat kemendinden kurtuldu.

Selim, Rumeli'de davasını kesin olarak kaybetmişti, tekrar Kırım'a, Kefe'ye döndü. Sultan Bayezid Uğraş Deresi muharebesinde eli kılıçlı asi Selim'i tamamen sahne dışı ettiğini zannederek büyük oğlu ve veliahdı Ahmed'i Osmanlı tahtına eliyle oturtmak üzere Amasya'dan İstanbul'a çağırdı. Şehzade Ahmed İstanbul civarında Maltepe'ye kadar gelmişti ki o ana kadar padişahlarına sadakat üzere olan yeniçeriler, Hacı Bektaş Ocağı'nda verilen bir kararla birden ayaklandılar, açık ve kesin,

- Biz Şehzade Ahmed'i padişahlığa kabul etmeyiz!.. dediler.

1511 yılı ağustosunun sonlarıydı, Şehzade Ahmed'e taraftarlık eden bazı devlet erkânının konakları yağma edildi, bütün iskeleler tutuldu ve taht şehrinin Anadolu yakasıyla muvasalası kesildi. Sarayının etrafı sarılan padişah yeniçerilerin elinde adeta bir rehine olarak kaldı.

Selim babasına mağlup olmuş ve kaçmış, Ahmed İstanbul önünden ters yüzüne geri dönmeye mecbur olmuş, Sultan Bayezid de sarayında mahsurdu.

Birini Uğraş Deresi'nde mağlup eden, öbürünü Maltepe'den geri çeviren, padişahı da sarayına kapayan yeniçerilerin kılıcıydı. Şehzade Korkud fırsat meydanının kendisinde olduğunu zannetti ve gizlice İstanbul'a gelerek doğruca Ağakapısı'na girdi. Yeniçeriler bu şehzadeyi hürmetle karşıladılar, ocaklarının muazzez ve mükerrem misafiri bildiler, fakat,

- Bizim padişahımız Sultan Selim'dir!.. dediler.

Ve taht yeni sahibine kavuşuncaya kadar bu prensi de bir rehine olarak ellerinde tuttular, fakat Sultan Selim padişah olduktan sonra Korkud'un vücuduna asla zarar eriştirmeyeceklerine de söz verdiler.

1512 yılı martının altıncı cumartesi günü Sarayı Hümayun önünde büyük bir askerî nümayiş yapıldı ve ocağın kararı padişaha tebliğ edildi, Sultan Bayezid asi oğlu Selim'in lehine tahttan çekilmeye razı oldu. Kefe'de oğlu Şehzade Süleyman'ın yanında bulunan Yavuz Selim'e bir taht davetnamesi gönderildi.

Nisanın on dokuzuncu pazartesi günü İstanbul'a gelen Yavuz Selim yeniçeriler tarafından parlak merasimle karşılandı. Karşılayanlar arasında yeniçerilerin misafiri Şehzade Korkud da bulundu.

Yavuz minnet altında tahta geçecek adam değildi. Yeniçerilerin İstanbul'da Yenibahçe Çayırı'nda kurdukları bir şehir içi ordugâhta muhteşem bir otağa indirilmiş olan sert asker şehzade, Yeniçeri Ocağı'nın söz sahibi ağalarıyla kurulan bir divanda fütursuz konuştu:

- Biz büyük davaların tahakkukunu özleriz, beni padişahlığa isterseniz, iyi düşününüz, ben padişah olursam sizlere rahat yüzü yoktur, aylarca belki

yıllarca sürecek uzun seferlerin cefaları, mihnetleri, türlü türlü meşakkatleri hep sizin içindir!.. dedi.

Çelik çember gibi gayetle sert asker disiplini altında yetişmiş ve o disiplin altında yaşamakta olan yeniçeriler,

- Ya biz seni padişahlığa niçin istedik!.. dediler.

24 nisan 1512 cumartesi günü Sultan II. Bayezid, padişahlıktan çekildi ve Yavuz Sultan Selim, Osmanlı tahtına oturdu.

Bu disiplinli devrin dördüncü yeniçeri ayaklanması, ilk ihtilaller gibi yine teşvikle, Yavuz'un Çaldıran seferinde oldu. Fakat, gazabı müthiş cengâver hem müşevvikleri, hem de ocak disiplininden mesul olanları amansız kılıcıyla kahretti.

Yavuz Sultan Selim'in İran üzerine şark seferi 1514 yılı nisanı sonlarından 1515 yılı temmuzuna kadar on altı ay sürmüştür.

O zamanlar Türkiye-İran hududu Anadolu'da Sivas ile Erzincan arasından geçiyordu. Türk ordusu hududu 13 temmuz 1514'te aştı. İranlılar Türk ordusunun önünde her yeri bir harabezar halinde bırakarak çekiliyordu. Üzerinde canlı hiçbir şey, hatta nebat dahi, hatta bir tutam kuru ot dahi bulunmayan yanık topraklar, köyler, kasabalar uzanıyordu.

Yavuz'un ilk hedefi Tebriz şehriydi. Fakat Türk ordusu günlerce ağır yol yorgunluğunun üstüne aç ve susuz kalarak bu hedefe ulaşmadan bitap düşebilir, hatta Tebriz'i de bomboş bir harabe halinde bularak yok olmaya mahkûm olabilirdi.

Çaldıran seferindeki dört vaka

Yavuz Sultan Selim düşman üzerine dalkılıç yürüyen cihangirlik sevdasında bir maceraperest değildi. Anadolu Türkleri arasında Şiîliği

yaymaya çalışarak ihtilal tohumları saçan İran Şahı İsmail Safevî'nin üzerine yürürken Doğu Anadolu'nun Sünnî Yörük beylerinden ve Sünnî aşiretlerinden geniş ölçüde yardım göreceğine emindi ki, kendisine itaatle Türk ordusunun yardımına gelecek bütün Doğu Anadolu beylerine ve hanlarına topraklarını yurtluk ocaklık olarak tevcih edeceğini gizli ulaklarıyla bildirmişti. Fakat yanına şark seferine götürdüğü devlet erkânı arasında böyle çetin bir seferin meşakkatine dayanamayanlar ile hükümdarın siyasî gayelerinden ve gizli siyasî faaliyetinden gafil bazı kumandanlar, ordu daha hududu geçer geçmez karşılaştıkları vahşetabad manzaradan dehşete düştüler ve yaya asker yeniçerileri daha ileri gitmemek için ayak diremeye teşvik ettiler. Bu tahrikle askere bir durgunluk geldi.

Kul cinsinden, kölelikten gelme olup çocukluğu ve ilk gençliği Sultan Selim kapısında geçmiş ve o zamanlar güzelliği dillere destan olmuş, gece ve gündüz hizmetinde olduğu velinimetinin aşırı muhabbetini kazanmış ve hatta ismi dahi Yavuz Sultan Selim tarafından konmuş Hemdem Paşa, Erzincan konağında, yeniçerilerin hoşnutsuzluk mırıltılarını padişaha arz etmek cesaretini gösterdi. Gözde vezirin ayağıyla girdiği otağı hümayundan mızrak üstünde kesik başı çıkınca bütün ağızlar sanki kurşunla mühürlendi. Yeniçeriler eski neşe ve şetaretiyle yola devam etti.

Ağustos başında Erzurum aşıldı ve doğuya doğru adeta bir çöl ortasında bir ay daha yüründü. Türk ordusu 14 ağustosta, bugünkü mülkî taksimata göre Ağrı vilayeti dahilinde Eleşkirt'in Sakallı köyü konağına geldi.

Hemdem Paşa'nın mızrak üstündeki kesik başını gördükten sonra padişahın huzurunda sefer yorgunluğundan artık kimse bahsedemezdi; fakat kumandan ve vezirlerin endişesi yüzlerinden belliydi. Ellerinde padişahı yolundan çevirmek için tek tehdit vasıtası yeniçerilerdi, yine teşvikle bu yaya askerin sesini yükselttiler. Sultan Selim bu seçkin askerinin,

- Düşman yok, bu vahşetabad ülkede nice bir seyahat ederiz!.. diye bağırıştığını kulağıyla işitti. Ve hatta padişahın otağına kurşun veya ok atıldı.

Cengâver imparator, sert asker terbiyesiyle yetiştirilmiş yeniçerilerinin ruh haletini pek iyi biliyordu. Otağından çıkarak yeniçeri çadırlarına at sürdü ve padişahın geldiğini görerek toplanan ve selamına, alkışına duran yeniçeri kıtalarına gayet kısa ve kesin cevabını verdi:

- Rahat ve avrat isteyen geri dönsün, er olan peşimden gelsin !. dedi ve atını sürdü gitti.

Yeniçeriler de yekpare bir kitle halinde padişahlarının peşinden gitti.

Sekiz gün daha yürüdüler, 22 ağustosta Tebriz yolu üstünde Çaldıran Sahrası’na konuldu. Üsküdar’dan hareket edeli yüz yirmi dört gün olmuştu. Yeniçeri bu yüz yirmi dört günü yaya olarak almıştı. İran Şahı İsmail Safevî, Yavuz’un yorgun ordusunu bir hamlede tarumar edeceğini zannediyordu. Osmanlı padişahının önüne 23 ağustos günü işte bu Çaldıran Sahrası'nda çıktı. Fakat zafer yeli yüz yirmi dört günlük yoldan gelmiş olan Türk ordusunun üstünde esti. İsmail Safevî bir bendesinin canı bahasına fedakârlığıyla esir düşmekten güç kurtulup kaçabildi.

Yeniçerilerin Çaldıran Meydan Muharebesi'ndeki dövüşü yaman olmuştu. “Şah!.. Şah!..” diye saldıran Safevî kıtalarını “Allah !.. Allah!..” diye kükreyerek ezen, yorgun ayaklarının altına seren yeniçeriler o asrın hakikaten güzide askeri olduklarını bir kere daha gösterdiler. Tarihimizde bu meydan muharebesinin bir adı da “Sofu Kıran Cengi”dir.

Fakat bu parlak zaferden sonra amansız bir takip yapılamadı, zira yeniçerilerde tek adım atacak takat kalmamıştı. Türk ordusu ağır ağır, on beş gün sonra 6 eylülde Tebriz’e girdi. Bu büyük şehirde ancak dokuz gün mola verildi. Ve Yavuz Sultan Selim 15 eylül 1514’te firari İsmail Safevî’nin izinde Karabağ’a doğru hareket etti. Padişahın niyeti kışı

Karabağ'da geçirmek ve 1515 baharı ile yazında çok geniş askerî harekâta girişmekti. Kumandanları yine kara kara düşünce aldı ve yeniçeriler Aras Nehri kıyısında durdu.

Bir eylül sonu sabahıydı, Sultan Selim otağından şu manzarayı gördü:

Seçkin yaya askerleri paramparça olmuş çizmelerini ve pabuçlarını ve lime lime üniformalarını mızraklarının, kılıçlarının üstüne asmışlardı. Hemen hepsi yalınayak, yarı çıplak, perişandı. Zira muzaffer olarak girdikleri koca Tebriz şehrini de tamtakır bulmuşlardı. Karabağ'a gitseler orasını da öyle bulacaklardı. Yeniçeriler Karabağ'da kışlamak istemiyordu.

Bu manzara karşısında Sultan Selim ordusuna dön emrini verdi ve ılgarla Anadolu'ya çekildi. Aras kıyısından Amasya kışlağına bir ayda, kasım sonlarında dönülmüştü.

Neredeyse yıl olacaktı. Amasya'dadır ki vücutlar hamam, sıcak su ve sabun yüzü gördü. Kimi şişmiş, kimi yara içinde yeniçeri ayakları ve tabanları tımar edildi. Ve her yerde ilkbaharda yine İran'a gidileceğinden bahsedildi.

Hadisenin mahiyeti tam ışık içinde değildir. Şubat ayı sonlarındaydı, bir gece yeniçeriler Amasya'da ayaklandılar ve padişahın yakın müşavirleri bilinen bazı kimselerin konaklarını basıp tahrip ettiler. Ertesi sabah bu ayaklanmanın teşvik suçu Dukakinoğlu Ahmed Paşa'ya yüklendi ve bu vezir huzurı hümayunda idam olundu. Tahribe iştirakleri tespit edilen birkaç yeniçerinin boyunları vuruldu ve vaka böylece kapandı.

1515 senesi askerî harekâtı İran içine kadar uzanmadı, Yavuz Sultan Selim'in bir Kemah seferi oldu ve Türk ordusu temmuz başında İstanbul'a döndü.

Bu ihtilallere rağmen ocak disiplini bozulmamıştır, yeniçeri cenk ateşinin semenderidir

Yavuz Sultan Selim, Farsça divan sahibi şairdir, bu Şark dilini bilenler, şiirleri için, ortanın üstündedir derler, şu Türkçe beyti için de şark seferi dönüşünde, yeniçerilerin kendisine karşı kıyama teşvik edilmesinden duyduğu üzüntüyle söylenmiştir denilir:

“Cihanın gerçi nuş ettim yedi tastan geçen zehrin

Velakin zehri katilden beter buldum mekir kahrin. ”

Giderken Hemdem Paşa’nın, dönüştü de Dukakinoğlu Ahmed Paşa'nın başları kesilmişti. Fakat ortada yeniçerileri padişaha karşı ayaklandırma suçu vardı ki, bu mesuliyet bütün ağırlığıyla iki bedbaht vezire yüklenip kapanamazdı.

Kemah seferi dönüşünde İstanbul'da sorguya çekilen yeniçeriler suçu, ocakları adına kabul ettiler, padişahtan af dilediler, fakat müşevvikler için isim vermediler. Buna rağmen İstanbul'da da kadıasker ve ünlü muharrir Tacizade Cafer Çelebi, vezirlerden İskender Paşa ve ocak erkânından Balyemez Osman Ağa idam olundular.

Burada kronolojik kayıtlarına daima güvendiğimiz ve sadece bu yönden çok faydalandığımız *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi' nin* bir hükmü üzerinde esefle durmaya mecbur oluyoruz. Bu, çok okumuş çağdaş yazar İ. H. Danişmend, yukarıda adı geçen eserinin ilk baskısında (ikinci baskısını görmedim), Yavuz Sultan Selim’in İran seferinden ve bu seferdeki yeniçeri ayaklanmalarından bahsederken, “Bu devşirme askerin daha o zamandan zararı faydasından çok fazladır!" diyor.

Tamamen kasıtlı ve indî bir hükümdür ve ciddiyetten çok uzaktır.

Evvela şurasını kaydetmeliyim, biz burada yeniçerilerin müdafaasını ve methiyesini yapmıyoruz; kalemimizin gücü ölçüsünde yeniçerilerin tarihini

yazıyoruz, ileride yeri ve zamanı gelecek, Yeniçeri Ocağı için “haşarat yatağı”, yeniçerilere de “şehir eşkıyası” diyeceğiz. Lâkin, şu anda izinde bulunduğumuz XVI. asırda yeniçeriler Türk ordusunun seçkin yaya kıtalarıdır. Zincirleme Türk zaferlerinde bu devşirme askerin kanı selsebil olmuş, kahramanca şarıl şarıl akmıştır. XVI. asır kastedilerek bu asker hakkında “Daha o zamandan zararı faydasından çoktur” demek, çalakalem hazin bir safsatadır. Bizim endişemiz, tarih kaynaklarımızı kendi gözleriyle okuma imkânından mahrum genç nesillerin bu çeşit yazılarla yanılması ihtimalidir.

İşte Yavuz’un şark seferinden sonra gözümüzün önüne serilen muhteşem panorama:

Yeniçeriler bu cengâver hükümdarın zamanında bir de Mısır seferine çıktılar, bu sefer de çok mihnetli ve meşakkatli oldu. 24 ağustos 1516’da Mercidabık ve 22 ocak 1517'de Ridaniye meydan muharebelerinde Sultan Selim’in kazandığı bu iki büyük zaferde yeniçeri kılıcının ve kanının hissesi parlaktır ve büyüktür.

1520’de Yavuz öldü; Osmanlı tahtına rakipsiz vâris oğlu Kanunî Sultan Süleyman geçti ve devri, 1566 yılına kadar yarım asır sürdü, bu yarım asır içinde de on üç seferi hümayun oldu,

Osmanlı padişahı bütün yeniçerilerle on üç defa sefere gitti:

1521’de Belgrad seferi;

1522’de Rodos seferi;

1526’da Mohaç seferi;

1529’da Viyana seferi;

1532’de Alman seferi;

1534’te Irakeyn seferi;

1537’de Pulya, Adriyatik seferi;

1538’de Kara Boğdan seferi;

1541’de Budin seferi;

1543’te Estergon seferi;

1548’de İran seferi;

1553'te Nahcivan seferi;

1566'da Zigetvar seferi.

Bu seferlerin her biri yeniçeriler için altı ay, bir yıl, bir buçuk yıl sürmüş yürüyüşlerdir, binlerce kilometrelik yollar yaya alınmıştır. Dağlar aşılmış, ırmaklar geçilmiş, geceli gündüzlü günlerce devam eden yağmurlar altında, ayak bileklerini aşan hatta bazen diz boyu balçıkta, çamurda, tek yaprağın kımıldamadığı bunaltıcı sıcakta, cehennemi güneş altında ve kızgın kum, arık toprak üstünde yürümüşler, yürümüşler, yürümüşlerdir. Fethedilen kalelerin önünden, düşman ordularının bozulduğu, imha edildiği sahralardan Orduyı Hümayun, Yeniçeri Ocağı kadrosunda büyük boşluklarla dönmüştür. Boşalan yerler oralarda bırakılmış devşirme şühedanın yerleridir. Türkiye imparatorluğunun azamet ve şevketi yolunda binlerce tüvana yiğit, binlerce şahbaz ve şehlevent dilaver baş ve can vermiş, onların boş bıraktığı yerler, kurbanlık koç olacak kuzu sürüleri gibi binlerce taze fidan, tığ gibi devşirme oğlanlarla doldurulmuştur. Önce de kaydetmiştik, o devrin yeniçerisi Koca Mimar Sinan’ın ağzından pek güzel tarif edilmiştir: yanar ateşe giren semenderdir !..

Herhangi bir sefer dönüşünde şehit yeniçerilerin boşalan yerlerine devşirme oğlanlar getirilmediği takdirde Yeniçeri Ocağı bir anda kendiliğinden kalkardı. Fakat, koca bir imparatorluğu kuran ve o koca imparatorluğu XV. ve XVI. asırların en üstün devlet nizamıyla idare etmesini bilen ve yaşadıkları o asra hükmeden ecdadımız, Yeniçeri Asker Ocağı'nın da bekasını sağlamışlardır.

Muzaffer Türk ordusu Kanunî devrini kapayan Zigetvar seferinden bu büyük padişahın mübarek naaşıyla beraber dönerken, yeni padişah Sultan

II. Selim'in kendi ağzından vaat edilmeyen cülus bahşişi yüzünden yeniçeriler mevhum bir saman arabası devirmişlerdi. Ocağın disiplinli devrinin sonlarında bu çirkin vakayı, bu kitaba, yeniçerilere verilegelen ananevî bahşişlerden bahsederken anlatmıştık. Kalem diline vermek hazin olmakla beraber, bize hakikate çok yakın görünüyor, saman arabası vakası da Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın eseridir diyeceğiz. Büyük vezir, Sultan Selim'in yakın bendegânına yeniçeri naralarıyla bir gözdağı vermek mecburiyetini duymuştu.

Padişah fermanıyla bozulan ocak disiplini

Tarih kaynaklarımızdaki bir kayda dayanarak hemen bütün tarih yazarları Yeniçeri Asker Ocağı nizamının, dolayısıyla yeniçeri disiplininin bozulmasına başlangıç olarak 1582'de yapılan muhteşem bir Saray düğününü alırlar, Sultan III. Murad'ın oğlu ve veliahdı Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü. Vaka şöylece anlatılır:

Sultan Murad, düğünde kendisini ve davetlilerle halkı aşırı derecede eğlendirmiş cambaz, hokkabaz, perendebaz ve pehlivan makulesi türlü hüner ve marifet sahiplerine masallarda olduğu gibi, "Dileyin benden ne dilerseniz !.."diye sordurmuş, onlar da, "Bizler yeniçeri yazılmak isteriz!.."demişler. Padişah da asılları ve geçmişleri meçhul, fakat cümlesinin o ana kadar başıboş yaşamış serseriler olduğu cümlenin malumu bu adamların yeniçeri yazılmasını emretmişti.

- Padişahım... demişler, fermanınız ocak nizamına ve ananesine uymaz ve bu adamlar yeniçeri olamaz !..

Sultan Murad, "Padişahlar da vaadinden, ihsanından, sözünden dönmez!.."demiş.

Padişah ısrar edince Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa vazifesinden azlini istemiş, onun yerine tayin edilen Yusuf Ağa bu vebali üstüne almış ve o derbederleri “ağa çırağı" diye bir kulp takarak Yeniçeri Ocağı’na nefer kaydetmiş. Ocakta dikiş tutturup kalabilmişler mi, yoksa yeniçeri ulufesine tamah edip girdikleri ocaktan bir müddet sonra kaçmış, kovulmuşlar mı, meçhul. Hakikat olan, padişah emriyle ocağa ilk defa olarak yolsuz bir miktar nefer kaydıyla bir nizamın bozulmasıdır.

Ocak nizamı ve asker ruhu, disiplini için yeniçeri ağalığından çekilen Ferhad Ağa XVI. asır sonunun en mühim simalarından biridir. Yeniçeri ağalığından evvel bostancıbaşılıkta bulunmuştu. Gayetle doğru, son derece afif adamdı. Vakayı ocak disiplininden bahsederken evvelce naklettik, bir imamın genç karısını kaçırarak saçlarını kestirdikten sonra şabbı emred oğlan kılığında dolaştıran bir yeniçeri neferini havan topuyla berhava edecek kadar da örfe, âdete, namusa ve asayiş ile inzibata aykırı meselelerde amansızdı. Yüzündeki hicap perdesi yırtılmış bir adamın yüreğinde de asalet cevheri zedelenmiş olacaktı. Bir asker için beden salabeti ve pazı kuvveti kadar ruh asaleti şart olduğuna göre cambaz güruhu serserilerin ayağını Yeniçeri Ocağı eşiğinden içeri sokmayacağı bellidir, padişah fermanına karşı yapabileceği tek iş de ağalıktan çekilmek olacaktır.

Peçevili İbrahim Efendi, yine mahut sünnet düğününün son gününde bu Ferhad Ağa’nın yeniçeri ağalığından ayrılışı üzerine başka bir vaka naklediyor:

Kapıkulu sipahilerinin delikanlılar bölüğünden birkaç taze yiğit-yiğitçikler, şehri sarmış olan düğün neşesi içinde “odalarında meclisi fisk ederler ve meclislerine fahişe getirirler”. Sipahilerin odaları düğünün hüner ve eğlence sahnesi olan Atmeydanı’nın civarındaki hanlardan birindedir. O esnada şehir subaşısı Tanrıbilmez Ahmed Çavuş da bir bölük yeniçeri ve bir miktar asesle bu odaları basıp fahişeleri çıkarıp yakalamak ister. Bu sefer

bütün sipahiler genç yoldaşlarının odalarının basıldığına rıza vermeyip subaşıya hücum ederler, yanındakini döve döve kaçırırlar ve subaşıyı yakalayıp düğün yeri Atmeydanı'na götürüp padişahın bulunduğu kasrın önüne bırakırlar. Bu sefer de orada bulunan yeniçeriler sipahilere hücum eder, hengâme büyür, vaka yerine Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa gelir, ağalarının peşi sıra da takım takım yeniçeriler dolar, ortalık büsbütün karışır ve bu arada iki sipahi öldürülür. Sadrazam Sinan Paşa da yine o civarda Mehterhane Kasrı’ndaymış, kanlı sahneyi görmüş, Ferhad Ağa’yı huzuruna çağırıp,

- Bre kara köpek, iki kana sebep oldun, yıkıl git!.. diye kovar.

Yeniçeri ağası çekilip gider, o gidince yeniçeriler de gider, ortalık yatışır. Ferhad Ağa azledilir, Miriâlem Yusuf Ağa yeniçeri ağası olur.

Biz bu vakayı, yukarıda kaydettiğimiz birtakım cambaz, perendebaz uygunsuz güruhunu padişah emrine rağmen Yeniçeri Ocağı'na sokmayan Ferhad Ağa’nın azli için bir münasip bahane olarak görüyoruz. Aydın hakikat olan şudur ki, Yeniçeri Ocağı'na laubalilik Sultan III. Murad’ın emriyle girmiştir.

Yeniçeri Asker Ocağı'nın nizamı bir padişah fermanıyla bozulduktan sonra, yeniçerilerin askerlik vazifeleri dışında siyasete alet oldukları ilk vaka Yemişçi Hasan Paşa vakasıdır. Yeniçeriler ilk ayaklanmaları olan Edirne’de Buçuktepe Vakası'nda Sadrazam Çandarlı Halil Paşa’nın teşvikiyle bir çocuk padişahın yerine cengâver babasının Osmanlı tahtına dönmesini istemişti.

İkinci yeniçeri ihtilali İstanbul'da İshak Paşa’nın teşvikiyle Karamanî Mehmed Paşa’ya karşı, bir sadrazama karşı çıkmıştı.

Üçüncü yeniçeri kıyamında ocağın kendi sesi yükselmiş, Sultan II. Bayezid yeniçeri kılıçlarının tehdidi altında tahtını Yavuz Sultan Selim’e bırakmıştı.

Yavuz’un İran seferinde de sefer meşakkatlerine dayanamayan devlet ricalinin ve bazı kumandanların teşvikiyle dört defa ayaklanmışlardı.

Yemişçi Hasan Paşa Vakası’nda ise yeniçerileri ayaklanmaya teşvik eden bizzat padişah oldu ve yeniçeri kılıçları padişaha karşı ayaklanmış olan kapıkulu sipahilerine karşı çekildi.

Bu yazılarda birkaç defa ehemmiyetle kaydetmiştik, hemen hepsi devşirme acemi oğlanlığından gelme kapıkulu sipahilerini tımarlı sipahilerle karıştırmamalıdır.

İstanbul’da devir devir ayaklanan ve büyük kanlı vakalara sebep olan sipahileridir ki vazifeleri İstanbul ile Edirne arasında, Anadolu tarafında da Üsküdar’dan Bolu, Balıkesir ve Bursa’ya kadar uzanan bir sahada taht şehrini koruma, bir nevi atlı jandarmalıktır ve bu hizmetleri karşılığı devlet hâzinesinden tıpkı yeniçeriler gibi ulufe alırlar. Bazı seçkin tarih yazarlarımızın bu iki sipahiyi karıştırarak, ihtilal vakalarının sonunda garip garip hükümler verdiklerini görüyoruz.

Yemişçi Hasan Paşa Vakası

Sultan III. Mehmed devrinde 1601 yılında (devlet batıda Avusturya ve doğuda İran’la harp halindedir) sadrazam ve Avusturya üzerine serdar olan Yemişçi Hasan Paşa cahil, liyakatsiz bir vezirdir, bunun içindir ki mühri hümayunu koynuna koyar koymaz bütün endişesi sadaret makamı için kendisine rakip bildiği kimseleri birer bahaneyle kahretmek olmuştur. Halbuki Anadolu’da şekavet almış yürümüş, batı sınırında Peşte’yi düşman almış, taht şehri İstanbul’da da Saray erkânının rüşvet ellerinin uzunluğu yüzünden söz ayağa düşmüştür. Makamını dolduracak bir sadrazam için

yapılacak işler pek çoktur. Yemişçi Hasan Paşa'nın iki sene kadar süren sadareti devlete gaile üstüne gaile çıkarmıştır.

1603 yılı başında orduyla seferdedir, serdarlık şanını da avamî tabiriyle yüzüne gözüne bulaştırmıştır.

6 ocakta, bir pazartesi günü İstanbul'da kapıkulu sipahisi ayaklandı, Sultan Mehmed'i sarayda Babüssade önünde ayak divanına çıkardı, sipahilerin söz sahiplerinden Hüseyin Halife, Poyraz Osman Bey ve Kâtip Cezmî ileri çıkarak ahvali âlemden acı acı şikâyet ettiler:

- Padişahım, askeri İslam seferde, memleketimiz Celalî elinde kaldı, baştan başa perişan. Erzurum'u Köse Sefer Paşa'nın sekbanları ve leventleri soyar, Sivas Alacaatlı Ahmed Paşa'nın zorbaları elinde, Karaman'ı Deli Hasan kasıp kavurur, Kastamonu ve Çankırı Tavil ile Kara Said'in pençesinde, Anadolu halkının feryadı gökleri tuttu, devlet erkânı memleket ahvaliyle meşgul değil, Saray'da mahremleriniz sizi iğfal ederler, bu hallerin asıl müsebbibi de onlardır... dediler.

O gün Saray erkânından kapıağası ak hadım Gazanfer Ağa ile kızlarağası zenci Osman Ağa'nın başları vuruldu. Kubbe vezirlerinden Tırnakçı Hasan Paşa da boynu vurulmak üzere cellat önüne çökertilmişken, bu sipahi ayaklanmasında seyirci olarak bulunan İstanbul muhafazası için bırakılmış yeniçerilerin şefaatiyle kurtuldu.

Elbet ki ahvali âlemin perişanlığından en ağır devlet mesuliyeti sadrazamın üzerindeydi. Yemişçi Hasan Paşa da orduyla İstanbul'a dönüyordu. İstanbul'daki sipahi ayaklanmasının kendi başına bir felaket getireceğini sezdi, orduyu yolda bırakıp bir bölük bendesiyle ve ılgarla İstanbul yoluna düştü. Yolda dostlarından mektuplar aldı, "Sipahiler size karşı da harekete geçmek üzeredir..." diye yazıyorlardı.

Hakikatte de İstanbul'da sipahiler sadrazamın katli vacip olduğuna dair Şeyhülislam Sunullah Efendi'den fetva almışlardı. Fetvayı padişaha

gönderdiler, fakat Sultan Mehmed bir sadrazam başı istenmesinden son derece ürktü, ardından kendisini de tahttan indirebilirlerdi. Şeyhülislamın fetvasına karşı Yemişçi'yi himaye etti. İstanbul'a gelen sadrazam meseleyi hakkında fetva veren şeyhülislamla görüşmek istediyse de mülakat talebine efendi hazretleri cevap vermeyince kendisi için selameti Yeniçeri Ocağı'na ilticada buldu. Arkasını padişaha dayamış olan vezir, sipahilere karşı yeniçerileri siper edecekti. Sultan Mehmed işi daha ileri götürdü, yeniçerilere hitaben bir ferman yolladı; padişah, "Siz ki yeniçeri kullarımsınız, berhudar olasınız, nimetim sizlere helal olsun! Bu ana kadar sizden hıyanet ve habaset sadır olmamıştır, veziriazama muin olun ve zorba eşkıyasının hakkından gelmeye imdat edin!.." diyordu.

Padişahın fermanı üzerine Yemişçi tarafından talim edilen yeniçeriler evvela padişahtan Şeyhülislam Sunullah Efendi'nin azlini istediler, sipahilerden de onları ayaklanmaya teşvik eden söz sahiplerini istediler. "Ya onları bize teslim ederler yahut cümlesinin hakkından geliriz, vakitlerine hazır olsunlar!.." diye haber yolladılar.

Padişah kapıkulu sipahisinden vazgeçip onları yeniçeriye kırdırabilir miydi ? Sipahilerden, "Birisini dahi vermeyiz!.." cevabı geldi. Bu sefer Yemişçi Hasan Paşa yeni şeyhülislam Ebülmeyamin Mustafa Efendi'den sipahiler aleyhine fetva aldı:

"Padişahın emrine itaat etmediklerinden cümlesi bagî olurlar ve cemiyetleri kılıçla dağıtılır."

İstanbul şehrinin etrafını çevirmiş olan tarihî kale duvarlarının bütün kapıları kapandı. Bu haber şehre yayılınca, yeniçerilere asla dayanamayacaklarını bilen sipahilerin cemiyeti dağıldı, her biri bir tarafa kaçıp gizlendi. Yeniçeri, acemi oğlanı, tersaneli, topçu, cebeci şehirde pür silah kola çıkarak sipahi aramaya başladılar. Sipahilerin İstanbul'da kaldıkları bütün hanlar basıldı, ne kadar eşyaları varsa yağma edildi ve

hanlarda ele geçen sipahiler aman verilmeden öldürüldüler. İşte bu suretledir ki bir padişahın teşvikiyle ilk defa olarak yeniçeri ile kapıkulu sipahisi arasına kılıç girdi. İstanbul iki gün iki gece bir vahşet havası altında kaldı. Şehir halkından ölenlerin cenazeleri dahi şehir kapılarından çıkarılıp mezarlıklara götürülemedi, evlerinde kaldı.

Sipahilerin söz sahiplerinden ilk yakalanan Poyraz Osman Bey oldu. Gayetle mert bir adam olarak tanınmıştı, Yemişçi Hasan Paşa'yla eskiden tanışırlardı ve hatta araları gayet iyiydi, huzuruna çıkarıldığında Hasan Paşa bu dostluğu hatırlattı, Osman Bey,

- Benim size karşı bir husumetim yok, bu işe şeyhülislam efendi ile sair ulemanın teşvikiyle giriştik, sizden ricam beni avrat gibi kementle boğdurtmayıp başımı kılıçla vurdurun!.. dedi.

Sadrazam, "Hâşâ... Ben seni öldürtecek değilim..." diye aman verdiği halde padişahın emriyle başı vuruldu.

Poyraz Osman Bey'den sonra diğer ileri gelen sipahiler de birer birer yakalanarak idam edildiler.

İki askeri birbirine düşüren bu kanlı vaka iradesiz, silik bir padişahın, mürteşî Saray erkânının, haris ulemanın, cahil bir vezirin, gözünü sadrazamlık makamına dikmiş bir kaymakam paşanın, para vaatleriyle kandırılmış biçare sipahilerin ve padişahtan kılıçlarınızı çekin diye kılıçlı ayaklanma için emir almış yeniçerilerin müşterek eseridir, bunların arasında en masum olanı da padişahlarından emir almış olan yeniçerilerdir. Fakat bakınız, bir sabit fikir bir ilim adamını nerelere götürüyor, bu vaka İ. H. Danişmend'in kronolojisinde şu serlevhayı taşır: İstanbul'da zorba isyanı denilen Türk-devşirme mücadelesinin zuhuru..." Bu indî ve hayalî hükümlerin satır ve satır tenkidini bu yazıların çerçevesi dışına, müstakil tenkit ve münakaşaya bırakıyorum.

Genç Osman'a karşı 1622 ihtilali

Kademe kademe teşviklerle, tahriklerle siyasete alet edilen yeniçeriler Yemişçi Hasan Paşa Vakası'ndan sonradır ki, kılıçlarını çektikleri zaman, haklı veya haksız, sözlerini yürüteceklerini, serkeşliği, küstahlığı kesin olarak öğrendiler. İş, kendi aralarında anlaşabilmekti, koca bir asker ocağı içinden de bu anlaşmayı temin edecek simalar elbet ki çıkacaktı; işte bu adamlardır ki, artık tarihimizde "yeniçeri zorbaları" adını alacaklardır, yeniçerilerin ihtilal kararlarına da "kazan kaldırma" denilecektir.

Sefere çıkıldığında bazı konak yerlerinde askerin silah ve teçhizatı teftiş edilir, hastalık vesair türlü sebeplerle yollarda düşüp kalan oldu mu diye bir de asker yoklaması yapılırdı. Bu arada her yeniçeri çorbacısı da kendi ortasının neferlerini teftiş ederdi ve bu vesileyle bir yeniçeri yoklaması yapılırdı.

1621'de Sultan II. Osman Lehistan'a karşı Hotin seferine çıktı;

bu padişah tarihimizin Genç Osman'ıdır, on yedi-on sekiz yaşlarında, yüzü henüz tüysüz, sarı saçlı, mavi gözlü bir dilber çocuk, genç irisi taze yiğittir, ama toydur, tecrübesizdir, zalim ve gaddardır. Şahsiyetini gereği gibi aydınlatmak için yıllarca çalıştık ve hakikate çok yakın olduğunu tahmin ettiğimiz portresini *Osmanlı Padişahları* adındaki eserimizde tespit ettik. Bu genç hükümdar, başta hocası Ömer Efendi ile Kızlarağası Süleyman Ağa gelmek üzere birkaç has bendesinin nüfuz ve tesiri altındaydı.

Ordu İsakçı'ya geldiğinde, Tuna üzerine kurulacak köprü için bir müddet konakladı. Ve Sultan Osman burada bütün askere sefer bahşişi dağıttı. Otağı hümayun önüne kurulan taht üzerinde oturarak bahşişin dağıtılmasını seyretti. Yeniçerilerin her ortasına biner akçe bahşiş çıkmıştı.

Usulen zabitleriyle beraber takım takım gelerek para torbalarını kaldırıp gideceklerdi. Fakat bu sefer emir verildi, bahşişlerini alan yeniçeriler teker teker padişahın önünden geçirildiler, bu bir çeşit asker yoklamasıydı. Orduda yoklama yapılmadığı halde yalnız kendilerinin yoklanması yeniçeriler tarafından hoş karşılanmadı. Öbek öbek toplanmaya ve garip garip söylenmeye başladılar.

Askerî köprü kurulup Tuna geçildikten ve yine yola düzüldükten birkaç gün sonra orduda “Yeniçerilerin yarısı kalmadı!” diye bir şayia çıktı. Sultan Osman yeniçerilerin yevmiyelerine yarımşar akçe zam yaptı ve bu bahaneyle bütün yeniçerileri yine birer birer önünden geçirterek ikinci bir yoklama yaptı, eksik, kaçak yoktu.

Muhakkak ki, yolsuz hareketlerdi ve ordu içinde yeniçeri şanını zedeleyen yoklamalardı. Müverrih Naima, “Ocak zabitlerinin hatırları muğber oldu” diyor. Koca bir padişah için yeniçerilerin firarı şayiasının tahkiki gayetle basittir, elbette ki, neferleri teker teker bizzat sayarak yeniçerileri teşhirle olmayacaktır.

Hotin Kalesi muhasarasında Türk ordusunun muvaffakiyetsizlik sebepleri arasında bu yeniçeri yoklamalarını da gösterirler, “Padişaha kırılmış olan yeniçeriler bu kale cenginde kendilerinden beklenen gayreti göstermemiştir" derler.

Sefer dönüşünde de İstanbul'da kanlı ihtilal çıktı. Büyük müverrihimiz Naima Efendi, “Yeniçeri Ocağı idaresindeki bu ilk büyük yeniçeri ihtilalini kendi aleyhine tahrik eyleyen de, düşmanlarından ziyade yeniçerileri hiç anlamamış olan Sultan Osman oldu” diyor.

Bir Bostancıbaşı Mehmed Ağa, bir meseleden dolayı Yeniçeri Ağası Yusuf Ağa’ya kızgın, dargındı. Padişaha, Yusuf Ağa’nın Yeniçeri Ocağı’nı idaresindeki aczini göstermek için Sultan Osman’ı tebdili kıyafetle sık sık şehri teftişe çıkarmaya başladı. Bizzat padişaha meyhaneler bastırdı. Bu

baskınlarda işret eden beş on yeniçeri yakalandı. Basit suç, “Seferde gayret göstermezler, İstanbul’da meyhaneden çıkmazlar” diye büyütüldü, gazaba gelen Sultan Osman meyhanelerde kendi eliyle yakaladığı yeniçerinin ayaklarına iri taşlar bağlatarak kayıklara koydu, Sarayburnu açıklarından diri diri denize attırarak boğdurttu. Şehirlinin ayaktakımından da pek çok adam işret suçuyla küreğe konuldu.

Padişahın mağrur ve gafil yakınları, “Yeniçeri Hotin’de hiç işe yaramadığını göstermiştir, onlara verilen ulufeye yazık; padişahımıza layık asker Mısır cündîleridir..." diye konuşmaya başlamıştı.

Padişah da ortaya bir hac meselesi çıkardı, ecdadından hiçbiri, hatta Mısır’a kadar gitmiş Yavuz Sultan Selim ile on üç defa sefere çıkmış olan Kanunî Sultan Süleyman bile hacca gitmemişken hacca gitmeye kalktı ve gereken hazırlığın süratle yapılması için ferman etti. Padişah karadan gidecek, donanma da Akdeniz seferine çıkıp Mısır'a gidecekti. Padişahı hacca teşvik edenler Kızlarağası Süleyman Ağa ile Hoca Ömer Efendi’ydi. Sadrazam Dilaver Paşa bu kararı doğru bulmadı, fakat kızlarağası ile hoca efendinin nüfuzuna karşı söz geçiremedi.

Yeniçeriler ise bir ağızdan,

- Padişahın hacca gitmesine asla rızamız yoktur!.. dediler. Ocağın bu kararı padişaha duyuruldu, Sultan Osman tereddüte düştü ve o sıralarda bir gece bir rüya gördü:

Kendisi tahtında oturmuş, Kuran okuyormuş, Hazreti Peygamber gelmiş, elinden mushafı almış ve bir tokat atarak tahtından devirmiş, Sultan Osman düştüğü yerden kalkıp Hazreti Muhammed’in ayaklarına yüz sürmek istemiş, ona da muvaffak olamamış...

Dehşet içinde uyanan genç padişah rüyasını evvela hocası Ömer Efendi’ye anlatmış, hocaefendi,

- Hacca niyet ettiniz, sonra tereddüde düştünüz, onun için bu suret size tevbihtir, rüyada ayağına yüz süremediniz ise inşallah merkadi münevverlerine yüz sürersiniz! demiş.

Fakat bu tabir padişahı tatmin etmemiş, rüyasını bir kâğıda yazıp devrinin büyük mutasavvıfı Üsküdarlı Şeyh Aziz Mahmud Hüdaî'ye yollamış, fakat şeyh efendinin tabiri çok acı olmuş. "Elinden hükmi şeri şerif ile âlemi vücut alınmış, padişahı İslam cümle yaptıklarına nedamet getirip tövbe ve istiğfar üzere olsunlar..." demiş.

Hac niyetine padişahın otağı ve tuğları Üsküdar yakasına geçirilince yeniçeriler ile İstanbul'daki kapıkulu sipahilerinin söz sahipleri bir araya geldiler ve müşterek kararlarını verdiler. Hicrî 7 recep 1031 ve miladî 18 mayıs 1622 bir çarşamba günü, kanlı ihtilal bu kararla başladı.

Yeniçeriler ile kapıkulu sipahisinin müşterek kanaati şuydu: "Nizamı âlem için padişahlar haccı terk edegelmişken Sultan Osman'ın hacca gitmesi mücerret bizden nefretinden ötürüdür, başka sebebi yoktur."

İhtilal önce silahsız bir miting havası içinde başladı. Yeniçeriler kışlalarından ve kapıkulu sipahileri hanlarından çıkıp Atmeydanı'nda toplandılar. Yüksek mevkileri icabı çekingen davranan sekiz on sima hariç bütün ulema askeri destekledi, halkın orta tabaka ve ayaktakımından da büyük bir kalabalık katıldı. Yeniçeri Ocağı erkânı da vakaya Ağakapısı'ndan seyirci kaldı.

Vakayı haber alan Sadrazam Dilaver Paşa başsız askerin dağılması için Çavuşbaşı Halıcızade'yi gönderdi, fakat asker Çavuşbaşı Ağa'ya ağız açtırmadı, taşa tutup kaçırdı. Vakanüvisin tabiriyle o gün "âlem ayağa kalktı".

Atmeydanı'nda toplanan yeniçeri ve kapıkulu sipahilerinin gün görmüş ihtiyarları bir yere gelip evvela genç padişahı kandırarak hac sevdasına düşüren ve böylece padişahlarca âdet olmayan bir yolda hazine sarfına

sebep olan kimselere ne lazım gelir diye bir fetva sureti yazdılar ve Şeyhülislam Esad Efendi’ye gönderdiler. Sultan Osman’ın kaynatası olan Esad Efendi hiç tereddüt etmeden “katli lazımdır" diye fetva verdi.

Padişahın hacca gitmesini protesto mahiyetinde silahsız askerî miting bu fetvayla kanlı bir ihtilal kisvesine bürünüyordu.

Ağakapısı erkânı gibi kapıkulu sipahisinin kumandanları olan bölük ağaları da meydan toplantısına seyirci kalmıştı. Fetva meselesi duyulunca yeniçeri ağalarıyla beraber askeri nasihatle dağıtmak için meydana geldiler, fakat asker kumandanlarını da taşa tutarak kaçırdılar.

Mısır’a gitmek üzere Tersane’den kalkmış ve Beşiktaş önünde yatmakta olan donanma da o gün Marmara’ya açılmıştı. Şehrin Marmara kıyısındaki iskelelerinden kayıklarla askerin kıyamı donanmaya ulaştırıldı. Kadırgalara cenkçi olarak bindirilmiş yeniçeriler ile kapıkulu sipahisi palalarını çekerek reisleri karaya yanaşmaya zorladılar ve gemileri terk ederek ihtilalci yoldaşlarına katıldılar.

Şeyhülislamdan alınan fetvada ölüm hükmü vardı ama henüz ortada şahıs isimleri yoktu. Padişahın “Hacdan vazgeçtim” demesi yeniçerilerin kışlalarına ve sipahilerin de hanlarına çekilmesi için belki kâfi gelecekti. Fetva o saatlerde askerin elinde sadece müthiş bir tehdit silahıydı. Yeniçerilerin ve sipahilerin söz sahipleri, büyük bir kalabalığın başında, keyfiyetin padişaha duyurulmasına tavassut etmeleri için evvela Hoca Ömer Efendi’nin sarayına gittiler. Hoca sarayının kapılarını kapamış ve tebdili kıyafetle Sarayı Hümayun’a kaçmıştı. Hizmetkârları, “Hoca efendi saraya gitti..." deyince asker derhal hükmünü verdi, efendi tezvir için kaçmıştı; hoca sarayının kapı kanatları, yeniçeri ve sipahi tekmelerine ancak birkaç dakika dayanabildi; artık tam bir ihtilal sahnesidir, bu saray lahzada yağma ve tahrip edildi.

Oradan Sadrazam Dilaver Paşa'nın sarayına gidildi, oranın da kapısını kapalı buldular. Gelenler silahsızdı, fakat paşanın kapısı kulları cümle silahlanmışlardı, gelenleri ağız açtırmadan ok yağmuruna tuttular, sekiz on nefer yeniçeri ve sipahi öldü ve yaralandı. İşte bu kanların döküldüğü andadır ki, silahsız askerî miting bir ihtilal oldu. Askerin ilk aklına gelen Sultanahmet'teki Arasta Çarşısı oldu. Bir adı da Sipahiler Çarşısı olan Arasta, muazzam bir silah deposu halindeydi.

Fakat çarşı esnafı önlerine çıktı.

"Şahbazlar, dilaverler, yiğitler" diye türlü diller döküp dükkânlarının yağma edilmemesi için yalvardılar, ihtilalci asker de, "Bu Müslümanlara gadir olmasın..." diye birbirlerini men etti. Arasta'dan yağmayla silah kaldırmaktan vazgeçtiler. Vakit de akşama yaklaştığı için ertesi sabah kışlalarından ve hanlarından pür silah gelip toplanmaya sözleştiler ve dağıldılar.

Beri tarafta ise hoca efendi sarayının yağma edildiğini haber alan padişah bütün yüksek payeli ve mevkili ulemayı sarayda topladı ve onlara,

- Askerin bu cemiyetine sebep nedir?.. diye sordu.

- Kul taifesi padişahımızın Anadolu'yu geçip hacca gitmesine razı değillerdir! cevabı verildi.

Padişaha fetvadan da bahsetmek lazımdı. Şeyhülislam Sultan Osman'ı hacca teşvik edenlerin katli lazım geldiğine hükmetmişti, müşevvikler de Hoca Ömer Efendi ile Kızlarağası Süleyman Ağa'ydı; padişahın kaynatası olan ve o anda huzurda bulunan Esad Efendi'yi müşkül duruma düşürmemek için meseleyi azıcık yumuşatarak arz ettiler.

- Bir de, dediler, kızlarağası ile hoca efendinin sürgüne gönderilmesini istiyorlar...

Sultan Osman:

- Varın askere söyleyin, Kabe’ye gitmekten vazgeçtim, fakat kızlarağası ile hoca efendiye gelince, sürgüne göndermek şöyle dursun, mevkilerinden azil bile etmem !..

Saraydaki ulemadan bir heyet Atmeydanı’na gitti ve askerin söz sahiplerine padişahın sözlerini tebliğ etti. Bu efendilerin Atmeydanı’na gelişi, askerin Arasta’yı yağmadan vazgeçtiği saate rastlar. Askerin söz sahipleri,

- Akşam oldu. Şimdi vakit dar, yarın gelin görüşelim... dediler.

O gece yeniçeri kışlalarında, “Padişah cephanelikte ne kadar silah varsa saraya kaldırmış ve bütün bostancıları silahlandırmış...’’ diye bir haber yayıldı. Aynı gece sarayda bostancıların koğuşlarında da “Donanma gemilerini ellerine geçiren yeniçeriler gemilerdeki topları sarayın deniz kenarındaki surlarına çevirterek kale bedenlerini yıktıktan sonra saraya bahçe tarafından hücum edeceklermiş" diye bir haber dolaştı.

Birinci haber yeniçeri kılıcını bir kat daha biledi, İkincisi ise bostancılar arasında korku yarattı ve ertesi gün manzara ne renk alırsa alsın, seyirci kalmaya karar verdiler.

Kışlalarda yeniçeriler, hanlarda kapıkulu sipahileri ve saraydaki koğuşlarında bostancılar sabaha kadar tetikte durdular, uyumadılar. O geceyi şehir halkı da dehşet içinde uykusuz geçirdi.

19 mayıs perşembe sabahı daha alacaaydınlıkta, sabah ezanları okunurken evvela yeniçeriler koğuşlarından pür silah çıktılar ve Aksaray’daki büyük kışlaları önündeki Etmeydanı’nda toplandılar. Oradan takım takım yürüyerek o zamanlar Sultanmehmed Camii denilen Fatih Camii’ne gittiler. Caminin içi, iç ve dış avluları lahzada yeniçeriyle doldu.

Yeniçeri kılıcının bu davada zaferi için duadan sonra bir sel halinde Atmeydanı’na aktılar ve orada kapıkulu sipahileriyle birleştiler.

Yeniçerilerin büyük ağaları ile sipahilerin bölük ağaları bir gün evvelki silahsız yürüyüşe ve cemiyete seyirci kaldıkları gibi bugün de ihtilale iştirak etmemişlerdi, bu asker ayaklanmasını, gelişigüzel, ağzı söze yatkın olanlar idareye çalışıyordu. Bu söz sahipleri Sultanahmet Camii'nin mihrabı önünde toplandılar. Ayaklanmış askerin padişaha cevabını alacak olan ulema heyeti de camiye geldi. Asrın büyük şairi Yahya Efendi de bu heyetin arasındaydı, fevkalade hürmetle karşılandılar. Askere tekrar,

- Bu cemiyetin sebebi nedir?.. diye soruldu.

Bir ağızdan,

- Padişahın Anadolu'ya geçip hacca gitmesini istemeyiz!.. dediler.

- Padişahımız Kabe'ye gitmekten vazgeçmiştir!.. diyen ulema efendilere az evvel yazılıp hazırlanmış bir arzuhal verildi:

- Padişahtan bu altı kişinin katlini isteriz!.. dediler.

Arzuhal ile padişahtan katli istenen altı kişi Kızlarağası Süleyman Ağa, Hoca Ömer Efendi, Sadrazam Dilaver Paşa, Defterdar Baki Paşa, padişah Hotin seferindeyken İstanbul'da sadaret kaymakamlığında bulunmuş Ahmed Paşa ve Sekbanbaşı Nasuh Ağa'ydı.

Efendiler,

- Bunların suçu nedir? diye sordular.

- Kızlarağası ile Hoca Efendi padişahı hacca gitmeye tahrik etmişlerdir, Dilaver Paşa'nın suçu, dün sarayında kullarını silahlandırmış ve birkaç yoldaşımızı öldürtmüştür; defterdar bize verilen ulufeye ayarı bozuk akçe karıştırır, kaymakam paşa, ordu seferdeyken oturaklara (yeniçeri emeklilerine ve koruculara) ulufelerini zamanında vermemiş onlara cevretmiştir; sekbanbaşı da oturak ve koruculara zulmetmiştir!.. dediler.

Görülüyor ki, altı ateşlene ateşlene, Yeniçeri Ocağı'nda ve kapıkulu sipahisi bölüklerinde nifak ve fesat kazanları artık kaynamaya başlamıştır. Koca Sinan Paşa bir yeniçeri ağasını, “Bre kara köpek, yıkıl git!" diye rahat

rahat kovabilirken, oturak ve koruculara cevr ü cefa eyledi diye bir vezir ile bir sekbanbaşının kellesi istenmektedir.

İhtilalin bu ikinci günü hadiseler süratle inkişaf etti ve söz tamamen ayağa düştü. Naima'nın "Vakai Hailei Osmaniye" dediği bu yeniçeri-sipahi oğlanları ihtilali, ehemmiyetle tekrarlıyorum, lidersiz bir askerî kıyam oldu. Yeniçeri çorbacıları ve neferleri sipahilerin arasından çıkan meydan hatipleri, bu iki kapıkulu asker ocağı halkının kendi tabirleriyle söz bilir yoldaşlar ve gün görmüş ihtiyarlar bir şeyler istediler ve istediklerini de aldılar. Hadiseler kazılmış bir yola akıtılan su gibi değil, gelişigüzel yayılan bir sel gibi gelişti. Sultan Osman tahtını kesin olarak kaybetmiş göründükten sonradır ki, ortaya bir Kara Davud Paşa ile ocaklıdan birkaç yardakçı çıktı. Bu adamlar yeniçerileri kendi emirlerindeymiş sandılar, daha doğrusu böyle göründüler ve ihtilalci askerin bir liderden mahrum oluşundan istifade ederek Sultan Osman'ı öldürmeye kadar vardılar, Yeniçeri Ocağı'na bir padişah kanı lekesi vurdular, fakat ihtilal henüz yatışmadan o gulgule içinde kendi kellerini de verdiler. Vakaları takip edelim:

Sultanahmet Camii'nden saraya dönen ulema heyeti askerin arzuhalini padişaha arz etti. Henüz on sekiz yaşında bir nevcivan olan ve nevcivanlıkla padişahlık şanından dik başlı olan Sultan Osman,

- Ben bu adamları vermem!.. dedi.

Yeniçeriler ile kapıkulu sipahileri ve halkın ayaktakımı kendisinden nefret ediyordu, hatta sarayının muhafızı bostancılar ve Enderunı Hümayun'un zülüflü içoğlanları tarafından da sevilmiyordu, birkaç bendesi müstesna, saray kendisine ihanete hazırdı ve Sultan Osman bütün bunlardan gafildi.

Ulema efendiler toy ve gafil padişaha bu gibi hallerde söylenegelen şeyleri tekrarladılar:

- Padişahım, şerrin ehveni kabul edilir, cemiyetin zararına ferdin zararı tercih olunur, bu adamlar verilmezse şer ve fesat artar... dediler.

Genç Osman,

- Siz onlara ehemmiyet vermeyin, başsız askerdir, çabuk dağılırlar... dedi.

Ayaklanmış askerin kolay dağılacak gibi görünmediği tekrarlandı, bu sefer parladı.

- Bu fitneyi siz tahrik etmiş gibi konuşuyorsunuz, onlardan evvel sizi kırarım!.. diye bağırdı.

Sonra çok ileri gittiğini anlayarak,

- Korkmayın, onların tepelenmesi tedariki görülmüştür!., diye ilave etti.

Kırılmış olan ulema artık ısrar etmedi, huzurdan çıktılar. Fakat arkalarından, “Saraydan çıkmasınlar!.." diye bir ferman tebliğ edildi. Sahip oldukları ilmin icabı insaflı adamlardı.

“Böyle günde padişahı yalnız bırakmak olmaz!.." dediler ve hepsi hayret içinde, sarayda, vakaların gelişmesini beklediler.

“Onların tepelenmesi tedariki görülmüştür” diyen padişahın aslında hiçbir tedbir ve tedariki yoktu.

Saatler geçiyordu. Atmeydanı'ndaki ihtilalci asker saraya giden ulema heyetinin dönmediğini ve saraydan bir haber çıkmadığını görünce silahlandırılmış olan bostancıların sarayı silahla müdafaaya hazırlanmış olduklarını sanmıştılar. Sipahilerden Dideban Ömer Bey adında birinin tedbiri olarak Ayasofya minarelerine adamlar çıkarıldı. Bu minarelerden Babıhümayun içi ve bu büyük kapının iki yanında uzanan kale duvarları gereği gibi görünüyordu. “Bostancılardan eser yoktur" diye haber gelince Atmeydanı’ndaki asker yine bir sel gibi Babıhümayun tarafına aktı. Bostancılar padişahlarına ihanet etmişti, muhafazasına memur oldukları sarayın bu büyük kapısını açık bırakmışlardı.

Babıhümayun’u açık bulan yeniçeri ve sipahiler hayret içinde kaldılar ve zahmetsizce içeri girerek Ortakapı’ya kadar sarayın birinci avlusunu işgal ettiler.

Babıhümayun’da nöbetçi olan birkaç nefer bostancı, ocaklarının namusunu korumak için,

- Bostancılardan gafil olmayın!.. demişti.

Alay yerine alınabilecek bu küçük ihtar Babıhümayun ile sarayın kale duvarlarına birkaç yüz tüfenkendaz yeniçerinin yerleştirilmesi için kâfi gelmişti. Burada bostancıların silahlı bir mukavemetini düşünecek olursak başsız ihtilalin kolayca dağıtılabileceğini söyleyen Sultan Osman’a hak vermek gerekir.

Yeniçeriler ile sipahilerin arasında topçu, cebeci ve acemi oğlanları ile İstanbul halkının ayaktakımından da büyük bir kalabalık vardı ve bilhassa hemen hepsi yalın ayaklı bu şehir kopukları silahsızdı. Sarayın odun ambarı birinci avluda, Babıhümayun ile Ortakapı arasındaydı. O hayta güruhu da ambar kapısını kırarak ellerine silah yerine birer odun kaptılar. O sırada yeniçeriler ile sipahiler,

- Şehirli aramızdan çıksın!.. diye bağrıştılar ise de binlerce ağızdan,

-Biz askerden ayrılmayız!.. uğultusu yükseldi.

Hiç tereddüt etmeyelim, mahşerî bir sahnedir.

Naima, “Bir iki saat derya misal asker meydanda çalkalanıp naralar vurdu!” diyor.

Uğultu halinde,

- Dilaver Paşa’yı, kızlarağasını, hocayı isteriz!.. sesleri yükseliyordu.

Sarayın ikinci büyük kapısı Ortakapı’dır, bu kapıdan İkinci Avlu denilen meydana girilir, sarayda Divanı Hümayun’un toplandığı Kubbealtı bu avludadır. Ortakapı’nın muhafızları tavaşîler, ak hadım ağalarıdır, padişahlarına onlar da ihanet etmişlerdi, Ortakapı da açıktı, ak hadımların

hepsi aşağıdaki saray avlularına kaçmışlardı. Sarayın ikinci avlusu da ihtilalciler tarafından kolayca işgal edildi.

Üçüncü kapı, Babüssaade, orası da ak hadımların elindedir. O tarihlerde bu kapıya yaklaşmak şöyle dursun, uzaktan dahi dikçe bakılamazdı. Babüssaade, Enderunı Hümayun'a, padişah sarayının mahremiyetine açılıyordu. Bu kapının eşiğini, Enderunlular hariç, bizzat padişahın izni olmadan hiçbir ayak aşamazdı. Sadrazam bile padişah tarafından çağrılmadıkça içeriye giremezdi. Ancak devlet erkânı ve elçiler huzura kabul edilecekleri zaman bu kapıdan girerler ve ancak kapının hemen karşısındaki Arz Odası'na kadar, en çok sekiz on adım atabilirlerdi.

Herhalde çok gariptir, Babüssaade de kilitlenmemişti ve muhafızı ak hadımlardan tek adam yoktu.

Büyük cürettir, cesarettir, ancak kellesini koltuğuna almış olanın yapabileceği iştir, bir yeniçeri elini atar atmaz Babüssaade'nin de kanatları açılıverdi. Yeniçeri ve sipahi ayakları, muhakkak ki titreyerek, bu kapının eşiğini de aştı ve ihtilalciler padişahlık müessesesinin haremi sayılan üçüncü avlusunu da işgal ettiler. Bu son eşik aşıldıktan sonra ihtilal oku yaydan öylesine çıkmıştı ki, geri dönülemezdi. İhtilalciler o anda Sultan Osman'dan istediği altı başı unuttu ve artık Sultan Osman'ın kendisini istemedi, önce gür ve bir tek ses yükseldi:

- Sultan Mustafa'yı isteriz !..

Sonra binlerce ağzın uğultusu gökyüzüne direk gibi çıktı:

- Sultan Mustafa'yı isteriz !..

Haklıydılar, sarayın haremine tecavüz suçunu, ancak bu tecavüz sayesinde tahta çıkacak olan yeni bir padişah, Sultan Mustafa affedebilirdi.

Genç Osman'dan evvel Osmanlı tahtında oturmuş ve bir deli olduğu için tahttan indirilmiş Sultan Mustafa Haremi Hümayun'da bir odaya kapatılmıştı. Ama nerede?..

Harem bir labirenttir. Orada uzun zaman yaşamayan yolları kolay kolay bulamaz, hatta az evvel çıktığı yere dönemez.

Sultan Osman’a Enderunı Hümayun da ihanet etti, saray içoğlanlarından bir zülüflü ağa, bir yeniçeriye haremin Üçüncü Avlu tarafındaki yapılarından bir kubbe gösterdi.

- İstediğiniz orada!.. dedi.

Kubbenin altı dimdik taş duvardı, en azdan dört adam boyu yüksekti. Haremin Üçüncü Avlu’ya açılan Kuşhane Kapısı kapalıydı. Açık olsa da hareme girilse dahi, Sultan Mustafa’nın mahbesinin yolunu ve kapısını bulmak büyük meseleydi.

Merdiven mi kullandılar, birbirlerine omuz verip de mi tırmandılar, bilmiyoruz, zülüflü oğlanın işaretinden birkaç dakika sonra gösterilen kubbenin üstünde sekiz on yeniçeri saray mutfaklarından getirilen balta ve kazmalarla kubbeyi delmeye başladılar. Bir taraftan da,

- Sultan Mustafa’yı isteriz!.. Padişahımız Sultan Mustafa’dır!.. naraları, kudurmuş bir denizin gürül gürül sahili dövmesi gibi aralıksız yükseliyordu.

Bu başsız asker ihtilalinin ikinci gününün en karışık, en nazik saatleriydi.

Harem muhafızları olan zenci hadımlar, kubbe delmek için dama çıkan yeniçerileri okla kaçırmak istemişler, yeniçeriler de bunlardan ikisini tüfekle vurarak öldürmüşlerdi.

Altındaki odada Sultan Mustafa'nın bulunduğu kubbe delindi. Delinen kubbeden içeri girmek için ip arandı, ip yok. Vakanüvis “Divanhane önündeki perdelerin ipini kestiler” diyor. Bu divanhane neresidir bilmiyoruz, tahminimize göre Kubbealtı olacaktır. Bu perde ipiyle kubbeden içeri bir yeniçeri neferi indirildi. Bu iniş de, can pazarı, cesaret işidir. Adı meçhul kalmış o yeniçeri neferi gördüğü manzarayı şöyle anlatmıştır

Deli Sultan Mustafa bir minderde oturmuş, kendisiyle beraber iki cariye ayakta dururmuş. Nefer hemen yer öperek,

- Padişahım, dışarda asker size muntazırdır!.. demiş.

Ne şirin, ne geniş manalı tabirleri vardır eski yazarların, Naima, “Padişahı edhem meşrep” diyor, yani karasevdalı, deli, meczup, Sultan Mustafa ne tepesindeki kubbenin gümbür gümbür kazma ve balta darbeleriyle delindiğinin farkında, ne de karşısında yer öpen şahbaz yiğidin kim olduğunu bilir, niçin geldiğini düşünür.

- Su ver! demiş.

Üç gündür kapatıldıkları bu odada unutulmuşlardı, ne bir yudum su, ne bir lokma ekmek verilmişti. Hemen, meşin bir asker kırbasıyla yukarıdan su indirdiler.

O sırada Sultan Mustafa'nın, Beyazıt’ta Eski Saray'da sürgün bulunan anasına müjdeciler koşmuştu. Bu müjdeciler de ihtilalcilerin arasındaki çaylaklardır, bahşiş, hem büyük bahşiş kapacaklardır.

Sultan Mustafa’yı odasından kaldırıp evvela delik kubbeden dama çıkardılar, damdan da, herhalde kolay olmamıştır aşağıya alıp avluya indirdiler. Biçarenin ayakta duracak hali yoktu. Bir at arandı. Şeyhülislam saraydaydı, onun atını çekip getirdiler, hem meczup, hem üç günlük aç, atta duramadı, bu sefer koltuklarına girdiler, muhtemeldir ki hiç yürütmemek için tüvana bir yeniçeri sırtına aldı, Arz Odası’na götürdüler ve Arz Odası’nın etrafı yeniçeri kılıçlarıyla bir çelik duvar halinde sarıldı.

“Bu vaka olurken ihtilalci asker arasında üç dört defa ürküntü oldu” diyen vakanüvis bu ürküntülerin sebebini yazmıyor. Herhalde “Bostancılar geliyor!” diye şayialar çıkmış olacaktır. Bu ürküntüler, panik başlangıçları kılııçlarını yoldaşlarına karşı çekenler tarafından,

- Korkmayın!.. Bir şey yoktur!.. diye güçlükle önlenmişti.

Hakikatte bostancılar hücum etseydi ne olacaktı ? Kuvvetle tahmin edebiliriz ki, başsız, lidersiz ihtilalci asker müthiş bir paniğe kapılacaktı.

Sultan Mustafa yeniçeriler tarafından bulunup kaldırılırken Sultan Osman ne âlemdeydi ?

Önce Enderun'da bir kasırda bulunuyordu. Hangi kasırdır, bilmiyoruz. "Asker Babüssaade'den içeri girdi" haberi verilince hemen hareme çekilmişti ve vakanüvisin tabiriyle "Bade harab ül-Basra", Dilaver Paşa ile Kızlarağası Süleyman Ağa'yı ihtilalcilere teslim etmeye razı olmuştu.

Sadrazam, Üsküdar'a kaçmış, Aziz Mahmud Hüdaî Efendi'nin tekkesine sığınmıştı, oraya gönderilen bostancılar paşayı alıp saraya getirdiler ve Kızlarağası Süleyman Ağa'yla beraber harem kapısından dışarı bırakılıp artlarından kapıyı kapadılar.

Dilaver Paşa ile Süleyman Ağa'yı karşılarında gören yeniçeriler, gözlerini kan bürümüş binlerce dev adam, pençelerinde palalar, bu iki silahsız bedbahtın üzerine adım adım mı yürüdüler?.. Birden mi saldırdılar? Bilinen, facia sahnesinin çok kısa sürmüş olmasıdır, birkaç saniyede ikisini de paramparça ettiler. Hemen çırılçıplak soyulan cesetler ayaklarına takılan iplerle Atmeydanı'na yerde sürüyerek götürüldü. Meydana bırakıldıkları zaman yüzlerinden teşhis edilmelerine artık imkân yoktu, sadece biri beyaz insan, öbürü de zenci ölüsüydü.

Bu faciadan sonra ulema efendiler yine gayrete geldi, fakat karşılarında hitap edecek ve kendi sözünü de askere dinletecek bir baş bulamadılar. Rasgele,

- Padişah, istediklerinizden ikisini verdi, daha kimi isterseniz alalım!.. diyecek oldular.

Cevap, yüzlerce ağızdan çıkan bir uğultu; bir araya toplanmışı şu oldu:

- Biz padişahımızı bulduk, aldık, evvelden padişahımız Sultan Mustafa'ydı, şimdi de padişahımız odur, artık istediğimizi ondan isteriz...

Sultan Mustafa kılık kıyafetçe de perişan bir haldeydi, sırtına düzgünce bir ferace dahi bulunamadı, mahbesinden çıkarıldığı entarisi ve çıplak ayaklarında adi bir pabuçla Arz Odasından Kubbealtı'na götürüldü ve ulema efendilere yeni padişaha biat etmeleri söylendi. Ulema ancak o zaman kabili hitap birkaç çorbacı ve söz bilir sipahi bulabildi.

- Sultan Osman size selam eder, yoldaşlar, gelin bu işten feragat edin, biz kefil olalım, Sultan Osman'dan diğer istediklerinizi de alalım, fakat Sultan Mustafa'yı bırakın, istirahatte olsun, sonra nadim olursunuz! dediler.

Yeniçeri çorbacıları ve sipahilerin söz sahipleri,

- Bunlar evvelden gerekti, şimdi bizim padişahımız Sultan Mustafa'dır, siz de hemen ona biat edin... dediler.

Şeyhülislam Esad Efendi,

- Henüz Sultan Osman tahttadır, bir padişah tahttayken başka padişaha biat şeran caiz değildir... dedi.

Ulemadan bir zat daha cesur konuştu.

- Sultan Mustafa akıldan mahrumdur, evvelce padişahken bu yüzden tahttan indirildi!.. dedi.

Bu münakaşa bir saat kadar uzadı. Nihayet yeniçeriler,

- Efendiler, sözün kısası, biat edin!.. diyerek kılıçlarını kınlarından çıkardılar.

Hüküm artık şeriatın değil, galibin, kılıcındı. Ulema, Sultan Mustafa'ya biat etti. Kabul edelim ki bu bir can pazarıdır. Biattan az sonra ulemadan Kafzade Efendi yere yıkıldı, öldü. Avam, bu ölümlere, “yürek kopması” der, Naima Efendi “Zühresi çâk ve menzili ziri hâk oldu” diyor.

Biat merasimi bitince yeniçeriler, “Padişahımızı sarayda bırakmayız!” diyerek Sultan Mustafa'yı, mahbesindeki iki cariyeyle beraber sarayın bir hasta arabasına bindirdiler, sarayın zülüflü içoğlanlarından Derviş Ağa adında bir delikanlıyı da silahtar tayin edip deli ile iki kızın yanına

koydular. Bu zülüflü Derviş Ağa'nın, yeniçerilere Sultan Mustafa'nın haremde kapatılmış olduğu yeri gösteren genç olduğunu zannediyoruz.

Bu manzarayı bütün dehşetiyle tahayyül edebiliriz, fakat kalemle tasviri zordur: yeniçeriler hasta arabasını elleriyle çekerek padişahlarını Beyazıt'ta, anasının bulunduğu Eski Saray'a götürdüler. Arabanın peşinden, yeniçeri, sipahi, topçu, cebeci ve halkın ayaktakımı, bütün ihtilalciler Topkapı Sarayı'ndan çıktı.

Eski Saray yeniçeriler ve sipahiler tarafından muhafaza altına alındı. Bu sırada, "Sultan Osman bostancılarla Eski Saray'a yürüyecekmiş, yürüyormuş..." diye bir şayia çıktı. Bu sefer padişahlarını Eski Saray'daki anasıyla beraber tekrar bir arabaya koydular. Aksaray'da yeniçerilerin "Yeni Odalar" adındaki büyük kışlalarının avlusundaki Orta Cami'ye götürdüler.

Bu da hem garip, hem dehşetaver bir manzaradır; arabanın etrafı daimî bir kaynaşma halinde, yeniçeri, sipahi, sair asker ve şehir haşaratı, omuz omuza, bin ayak bir ayak üstünde vahşetle ite kakışa, arabaya yaklaşabilenler, üstünde ne varsa, mintan, gömlek, cepken, yeni, eski, çul çaput, kimi yenini, kimi eteğini koparıp deli padişahın anasına ihsan umuduyla nişan veriyordu.

Sultan Mustafa'yı Orta Cami'ye getirdikten sonradır ki ihtilal yeniçeriler tarafından benimsendi ve hemen Ağakapısı'na haber yollanarak ocak erkânı "Biz ağalarımızdan hoşnuduz, gelsinler!.." diye kışlaya davet edildi. Bu suretle ihtilalin mesuliyetine erkânın da iştiraki istendi. Bir taraftan da Sultan Mustafa'nın cülusu şanında Baba Cafer ve Tersane zindanlarında yatan ve taş gemilerinde prangaya vurulmuş olan bütün mahkûmlar serbest bırakıldı.

Yeniçeri Ağası Ali Ağa ve Ağakapısı'ndaki ocak erkânı, o ana kadar seyirci kaldıkları askerî kıyamın ne renk alacağını endişeyle takip ediyorlardı, kulun davetini hemen kabulle kışlaya geldiler, başta Ali Ağa,

Sultan Mustafa'nın eteğine yüz sürdüler ve asker tarafından hürmetle uğurlanarak Ağakapısı’na döndüler.

Büyük ekseriyeti cahil ve kaba, hoyrat, hatta bir kısmı gördüğünü ve duyduğunu ifadeden âciz, fakat hepsi sırım gibi bir vücut yapısına ve zehir gibi acı kuvvete sahip ve pür silah, derya misali insan; fakat başsız bir kalabalık Sultan Osman’a karşı saraya yürümüş, kale gibi kapıları açık bulmuş, hükümdarın haremine kadar ayak atarak sarayı işgal etmiş, kan dökme hırsını Dilaver Paşa ile Süleyman Ağa’nm vücutlarında tatmin etmiş ve o gulgule arasında adı ortaya atılan Sultan Mustafa'yı bulmuş, almış; asıl hedefini, üzerine yürüdüğü Sultan Osman’ı unutarak çekilip gitmişti.

Kılıç tehdidiyle de olsa, Sultan Mustafa’ya biat etmiş olan ulemaya da artık sarayda durmak olmazdı, onlar da çıkıp saraylarına, konaklarına can attılar.

Topkapı Sarayı'nın birden boşalması Sultan Osman’a yeni bir fırsat meydanı açmıştı. Hemen Anadolu yakasına geçebilirdi ve muhakkak ki orada, ihtilalci yeniçerilerin eline terk ettiği İstanbul’u bir hamlede alacak bir kuvvet toplayabilirdi; İstanbul sokaklarında birkaç saat kan selleri akardı, o kadar.

Büyük müverrih Naima Efendi en doğru rivayettir diyerek anlatıyor:

Sultan Osman amcası mecnun Mustafa'nın yeniçeriler tarafından mahbesinden çıkarılıp götürüldüğünü, ulemanın da yeniçeri kılıcı altında deliye biat etmek mecburiyetinde kaldığını ve ihtilalcilerin peşinden çıkıp gittiklerini öğrendiği zaman önce pek şaşırmamıştı. Başsız ve ne yaptığını bilmeyen bu ihtilali bastıracağına emindi. Parçalanan Dilaver Paşa’nın yerine mühri hümayunu, Hotin seferinde sadrazam olan Ohrili Hüseyin Paşa’ya verdi. Yeniçeri ağalığına da kapıcıbaşılardan Kara Ali Ağa’yı tayin etti.

Kara Ali Ağa Yeniçeri Ocağı'nda neferlikten yetişmiş, kethüdalığı zamanında serkeş neferlere ve dik başlı çorbacılara göz açtırmadığı için ocakta kendisinden nefret edilirdi; o gün Sultan Osman'ın yanındaydı, kulun hakkından geleceğini söylediği için ağalığa tayin olunmuştu. Saraydan çıkıp evvela kendi konağına gitti; orada bazı dostları tebrike geldiler.

- Sultanım, yeniçeri Sultan Mustafa'yı padişah yaptı, Sultan Osman da sizi yeniçeriye ağa tayin etti, bu ne iştir?... diye sordular.

- Birkaç erazil toplanmışlar, inşallah bu gece her şey düzelir!.. dedi.

Kışlaya Kara Ali Ağa'nın Sultan Osman tarafından ağa tayin edildiği haberi gelince hiç tereddüt edilmedi, "Bizim hakkımızdan gelmek için ağa oldu !.."diyerek birkaç yüz yeniçeri Kara Ali Ağa'nın konağı tarafına koştu. Az evvel "Birkaç erazil toplanmış !.." diyen Kara Ali Ağa işin sarpa sardığını anladı ve tebdili kıyafetle hemen kaçıp saklandı. Yeniçeriler Kara Ali Ağa'yı bulamayınca konağını yağma ve tahrip ettiler. Bu Kara Ali Ağa'yı ihtilalden evvel ağa bulunan ve az önce naklettiğimiz gibi, kendisinden hoşnuduz diye kışlaya davet edilen ve Sultan Mustafa'nın eteğine yüz süren Ali Ağa'yla karıştırmamalıdır.

Topkapı Sarayı'nda Sultan Osman'ın yanında vezirlerden de yalnız Hüseyin Paşa kalmıştı. Genç padişah mührünü verdiği bu vezire,

- Hemen Üsküdar'a geçelim ve hanedanımızın kadimden taht şehri olan Bursa'ya gidelim, bizi isteyen oraya gelir... Tutalım Sultan Mustafa padişah olmuş, birkaç gün sonra mahiyeti malum olacaktır !.. dedi.

Bostancıbaşı Mehmed Ağa'yı çağırttı ve Üsküdar'a geçmek üzere kayık hazırlanmasını ferman etti. Osmanlı hâzinesi de Sultan Osman'ın elindeydi, hâzineyi de kaldırıp götürecekti.

İşte o andadır ki, Sultan Osman kendisine sadık bildiği bostancıların müthiş bir ihanetine uğradığını gördü. Bostancıbaşı Mehmed Ağa,

- Padişahım, dedi, bostancıdan bir tek nefer dahi kalmadı, cümlesi firar etti, hem kayıkları dahi alıp götürmüşlerdir ve gayri iskelelerde dahi kayık yoktur!..

Bostancıların müthiş ihanet haberi karşısında Hüseyin Paşa,

- Padişahım, dedi, mademki Sultan Mustafa’yı yeniçeri almış, kendi odalarına götürmüşlerdir, biz de varalım Ağakapısı’na gidelim!..

Bostancıbaşı Mehmed Ağa’ya on kese florin verildi; Sultan Osman, Hüseyin Paşa ve Mehmed Ağa hemen atlanıp altınlarla sarayın bir oğrun kapısından çıktılar ve Süleymaniye’deki Ağakapısı’na giderek Yeniçeri Ocağı’na iltica ettiler.

Yolda Hüseyin Paşa’nın tezkirecisi Sıdkı Efendi’ye rastlamışlardı. Bu zat ihtilalden sonra şöyle anlatmıştır:

“Paşaya usulca yaklaştım, önde giden Sultan Osman’a duyurmadan,

- Sultanım, yeniçeri Sultan Mustafa’yı padişah yapmışken sizin Sultan Osman’ı onların kapısına götürüp teslim etmeniz makul müdür? dedim.

Hüseyin Paşa,

- Efendi, devlet hangisinin ise onun olur, tek nizamı âleme halel gelmeden fitne def olsun... dedi.”

Ağakapısı’na vardıkları zaman son derece hürmetle karşılandılar, fakat Yeniçeri Ağası Ali Ağa’yı bulamadılar, ağa, askerin daveti üzerine Yeni Odalar’a gitmiş bulunuyordu. Az sonra döndü, kışlada Deli Mustafa'nın eteğini öpen Ali Ağa Ağakapısı’nda da Sultan Osman'ın eteğini öptü.

Ağakapısı’nda şu karar verildi: Ali Ağa tekrar kışlaya dönecekti, Sultan Osman tarafından yeniçerilere ellişer altın ihsan olunacağını söyleyecekti, asker de altın lafını işitince Sultan Mustafa’yı bırakıp Sultan Osman tarafına dönecekti!

Naima, “Öbür yanda Sultan Mustafa’ya biat olunmuş, bütün asker ve ulema o tarafta. Mücerret bir altın sözüyle kavga def olur mu?..” diyor.

Ters yüzüne kışlaya dönen Ali Ağa odabaşıları toplayıp olayı anlattı ve odabaşılardan yoldaşları Sultan Mustafa'dan döndürmelerini istedi, her birine nice ihsanlar vaat etti.

Odabaşıların hepsi içinden pazarlıklı, olmaz demediler.

- Sultanını, şimdi vakit geç, sabah ola hayrola, yarın bu hususu siz nefere bizzat söylerseniz, biz de makuldür deriz, ne ise olur !.. dediler.

Ali Ağa bu sözle kışladan Ağakapısı'na döndü.

İhtilalin bu ikinci günü, perşembe, vakit ikindiyi bulmuştu. Cuma gecesini Sultan Mustafa ile anası kışlada Orta Cami'de, Sultan Osman da Ağakapısı denilen muazzam mirî sarayın harem dairesinde geçirdiler.

Artık yeniçeriler tarafından benimsenmiş bu ihtilalin söz sahipleri olan odabaşılar ve çorbacılar Sultan Osman'ın Ağakapısı'nda olduğunu kendi ağalarının ağzından öğrenmişlerdi ve yine öğrenmişlerdi ki, genç padişahın yanında nefer başına ellişer florinden şu kadar altın vardır. O gece bu küçük yeniçeri zabitlerinin soyunup yatağa girdiklerini ve uyuduklarını düşünmek hata olur.

Yeniçeri kılıcı Sultan Mustafa'yı padişah yapmış ve asker padişahlarını korumak için kışlalarına alıp getirmişti. Bu müşkül işi başardıktan sonra ocaklarının büyük ağalarını da mesuliyete iştirak ettirmek için kışlaya davet etmiş ve onlara güvenini bildirmiş. Halbuki o ağalar hâlâ Sultan Osman'ın hesabına konuşuyordu. İhtilalin bir padişahı vardı, fakat bu padişahın sadrazamı yoktu.

Kışlada gece işte bu işlerle uğraşıldı. Yeniçeri Ocağı'nın büyük ağalarının hepsinin değişmesi lazımdı. Sultan Mustafa'ya da sadrazam olacak zat arandı ve bulundu; mecnun hükümdarın kız kardeşinin kocası ve vaktiyle dördüncü vezirlikte bulunmuş damat Kara Davud Paşa'dan münasibi yoktu.

Bu arada Yeniçeri Ağası Ali Ağa da, ocağın davasına ihanetini kendi diliyle ikrar ettiğinden askerin elinde idama mahkûm edildi ve neferlere bu kanlı sahne için rolleri gereği gibi talim edildi. 20 mayıs cuma günü sabahı yanında kethüda bey ve başçavuş ağayla erkenden kışlaya gelen Ali Ağa zabitler tarafından mutat hürmetle karşılandı. Ağa önce Orta Cami'ye gitti, Sultan Mustafa'nın tekrar eteğini öptü, tam bir gaflet içindeydi. Küçük zabitler efradı avluda topladı, kışla avlusu tepeden tırnağa silahlanmış yeniçeriyle doldu. Orta Cami fevkani bir camiydi, avludan bir taş merdivenle çıkılıp camiye girilirdi. Askerin hazır olduğu haber verilince Ali Ağa dışarı çıkıp bu taş merdivenin üst başına geldi, önce bir duaya başladı. Duadan sonra söyleyeceklerini ezberlemişti. “Yoldaşlar padişahınız mübarek ola, ama Sultan Mustafa’nın hali bellidir. Sultan Osman Ağakapısı’na geldi ve ocağımıza sığındı" diyecek ve Sultan Osman’ın nefer başına elli altın ihsan dağıtacağını bildirecekti. Duasını bitirdi.

- Yoldaşlar!.. Padişahınız... diye daha söze başlarken kalabalık arasından,

- Vurun!.. Söyletmen!.. diye bir ses yükseldi.

En öndeki neferlerden biri, müverrihin tabiriyle bir şaki, hemen ileri fırlayıp ağanın eteğinden tutarak çekti ve Ali Ağa’yı merdivenden aşağı yuvarladı, üzerine kılıç üşürülüp lahzada paramparça linç edildi, cesedi ayağından sürüklenerek o asrın Aksaray semtinin göbeğini teşkil eden dört yol ağzına bırakıldı. Yine başına buyruk yeniçerilerden bir güruh Ali Ağa’nın evini yağmaya koştu.

Ali Ağa’nın linç edildiği sıradadır ki, asker Sultan Osman’ın Ağakapısı’na geldiğini öğrenmişti. Koca kışla birkaç dakika zarfında boşaldı ve yeniçeriler tarifi kalem diline sığmayan bir uğultu, tüyler ürperten bir vahşetle Süleymaniye’ye doğru akmaya başladı.

İşte bu hengâme sırasındadır ki kışla askerden boşalınca, Orta Cami'de Sultan Mustafa adına Kara Davud Paşa'nın sadrazamlık fermanı ile yeni ocak ağalarının tayin fermanları yazıldı, bu arada yeniçeri ağalığı, bir gün evvel mecnun padişaha silahtar tayin edilmiş olan Enderunlu Derviş Ağa'ya verildi. Yeniçeriler adına söz sahibi odabaşılar ile çorbacılar "Yeniçeri ağası olacak kimse bundan böyle ocaktan yetişmiş gelmiş olmasın!.." kararını vermişlerdi. Büyük ağanın ocağın içini, mahremiyetini bilmemesi, ocak erkânıyla arasında yoldaşlık bağının bulunmaması yeniçerilerin menfaati icabıydı. Enderunlu Derviş Ağa'nın en çok otuz-otuz beş yaşlarında olduğunu tahmin ediyoruz.

1622 yılı mayısının yirminci cuma günü, sabahın erken saatleriydi, Ağakapısı'na giden yeniçeriler ve yolda yeniçeriye katılan sipahiler halkın eclaf ve erazili o civarı mahşer yerinden örnek yaptı. Ağalık sarayı basıldı; Sultan Osman'ın haremde, belki de yatağından fırlayarak saklandığı yer kolayca bulundu.

Naima, "Arkasında bir beyaz entari, başı açık, bir takke bile yoktu" diyor, biz, "ve yalınayaktı" diye ilave edersek genç padişahın o andaki kıyafetini tamamlamış oluruz. Kalabalık arasından bir sipahi, ya acıdı yahut hakaret kastıyla kirlice bir tülbent sarılmış keçe külahını Sultan Osman'ın başına giydirdi, artık ihtilalcilerin esiri olan delikanlı bu sipahi külahını başından çıkarmadı, belki de etrafını sarmış olan ve hepsi kinle parlayan gözlerin dehşeti karşısında donmuş, çıkarmaya cesaret edememişti. Ağakapısı hareminden esvabını giymesine bile müsaade etmediler, haremden, yakalandığı o perişan haliyle çıkardılar, çıplak ayaklarına da bir eski pabuç veya yemeni veren bulundu mu bilmiyoruz, onu yalınayak sürüklemede de vahşi bir zevk duyduklarını söyleyebiliriz; ve Ağakapısı önünde, müverrih sadece "fakirce bir adamın" diyor, ya bir sipahinin yahut halktan birinin atına bindirdiler.

Sultan Osman'ın sözde sadrazamı Ohrili Hüseyin Paşa’yı da tutmuşlardı. Paşayı Sultan Osman'ın yanı sıra yaya olarak götürmek isterlerken ihtilalcilerin ellerinden sıyrılıp kaçmaya başladı, ardından yetişip kılıç üşürdüler, paşa iki zırh giymişti, kılıç darbeleri tesir etmedi, fakat kurtulamadı, az ileride yolunu kesip öldürdüler.

Faciayı görenler anlatmışlardır, paşa can korkusuyla kaçarken yeniçerilere,

- Yoldaşlar!.. Padişahınız ocağınıza sığındı, mürüvvet edin, padişahınıza bu hakareti layık görmeyin!.. diye bağırmış.

Öldürdükten sonra gövdesinden kesilerek alınan başı bir mızrak üstünde yeniçeri kışlasına götürüldü. Bu vakadan bir asır kadar sonra yapılmış bir Fransız gravüründe Sultan Osman'ın bindi-rildiği atın önü sıra mızraklar üzerinde iki kesik baş götürülür gösterilmiştir.

Hüseyin Paşa’nın soyulan başsız cesedinin koynundan kaydı hayat şartıyla sadrazam tayin edildiğine dair Sultan Osman’ın bir hattı hümayunu çıkmıştır derler.

Ve yine derler ki, Hotin seferinde sadrazamken yeniçerilerin ve kapıkulu sipahisinin ihtiyarları bir gün huzuruna çıkıp,

- Bu kale muhasarasında kulu beyhude kırdırırsınız... diyecek olmuşlar; paşa hatır kırmadan münasip bir cevap verecek yerde,

- Padişaha kul mu eksik, eşek yerine at bağlarız !.. demiş.

Müverrih, “İşte burada intikam aldılar, dilin kendi küçük, suçu büyüktür” diyor.

Süleymaniye’den Aksaray’a kadar, Sultan Osman yolda “ölüm yeğdir" denilen ağır hakaretlere, tecavüzlere hedef oldu ve mahşeri kalabalık içinde tahtını kaybetmiş o güzel delikanlıya bir acıyan çıkmadı. Naima burada Sultan Osman’a hakaret yollu laf atanlar için “biedep eşkıya" diyor ve,

- Canım Osman Çelebi, meyhane basıp yeniçeri ve sipahileri taş gemisine koymak ve deryaya atmak olur muydu ?..

- Ulu ecdadın bu devleti sekbanlarla mı idare etti ?..

- Bunca padişahlar bunca kaleleri zenciler ve bostancılarla mı fethetti ?.. dediklerini yazıyor.

Altıncıoğlu adında “bir habis ve şaki” de at üstündeki genç padişahın baldırlarını sıkmış ve edepten hariç küfürler savurmuş. Sultan Osman ağlamaya başlamış; Altıncıoğlu’na,

- Behey edepsiz melun!.. diyebilmişti.

Etrafındaki yeniçerilere ve sair askere de şaşkın şaşkın bakarak ikide bir,

- Ben padişahınız değil miyim?.. Nedir bu ettiğiniz cefa?.. diyordu.

Yolların iki kenarındaki evlerde oturanlar, öyle tahmin ederiz ki, o gün Sultan Osman’ın geçirilişini ömürlerinin sonuna kadar unutmamışlardı. İşte bu vahşet ve gılzete ayaktakımının hâkimiyeti, tagallübi eclaf denilir.

Sultan Osman Yeni Odalarda Orta Cami’ye getirildiği zaman bitik bir haldeydi. Orada 14. Cemaat Ortası’nın hasekisi Sarı Mehmed Ağa tahtından indirilmiş padişaha gözcü, bekçi tayin edildi. Yine iğne atılsa yere düşmeyecek şekilde dolmuş kışla avlusunda:

- Sultan Mustafa Han’ı görelim!.. diye bir gulgule koptu.

Deli padişahı bir pencere önüne getirdiler. Sultan Mustafa’nın parıl parıl deli gözleri, gürültüden ürkmüş, yuvalarından fırlayacakmış gibi açılmıştı. Padişahlarını caminin penceresinde gören yeniçeriler onu tekbir getirerek alkışladılar.

Vakit öğleye geliyordu ve cumaydı. Orta Cami’nin ve Aksaray’daki diğer camilerin minarelerinde müezzinler sala vermeye başlayınca, yeniçeriler Sultan Osman'ın Orta Cami’de katledildiğini zannetti, bir gulgule daha koptu.

- Sultan Osman’a suikast olunmaya!..

- Sultan Osman'ın vücuduna zarar erişmeye !..

- Sultan Osman’a hata irişmeye zinhar rızamız yoktur!.. sesleri durmadan yükselmeye başladı, ihtilalcilerin söz sahiplerinden birkaç kişi cami kapısına çıktı ve askerin arzusunu yeni sadrazam Kara Davud Paşa’ya tebliğ etti.

- Şimdilik Sultan Mustafa Han padişahtır. Sultan Osman mahbus dursun, sonra nice iktiza ederse öyle olsun!.. dediler.

Bu ihtarın son cümlesi apaçık, “Asker ayaktayken Sultan Osman katlolunursa işler sarpa sarar, ne olacaksa gece, asker koğuşlara girdikten sonra olsun” demekti.

Askeri susturmak için Kara Davud Paşa Sultan Osman'ı da pencere önüne getirerek yeniçerilere göstermeye mecbur oldu ve avluda sükûnet ancak bu suretle temin edildi.

O devrin yeniçeri katar ağalarından bir Kara Mezak Ağa vardır; “Vakai Hailei Osmaniye” denilen 1622 mayıs ihtilalinin üçüncü cuma günü sabahı Sultan Mustafa'nın fermanıyla ocak başçavuşu tayin edilmişti; yeniçerinin okumuşundan kâtip kişi, sohbeti tatlı, meclis adamı imiş, o cuma günü Sultan Osman Ağakapısı'ndan getirildikten sonra, Orta Cami’de geçen vakalara yakından şahit olmuş ve gördüklerini, işittiklerini ihtilalden sonra müverrih Hasanbeyzade’ye tafsilatıyla şöylece anlatmıştır:

“Sultan Mustafa’yı anası mihrap önünde oturtmuştu. Kışla avlusunda bağrışmalar oldukça, bir hengâme koptukça Sultan Mustafa yerinden sıçrayıp bir pencereye koşar, dışarıya bakar ve pencere demirlerine öyle muhkem yapışırdı ki anası,

- Arslanım, gel yerine otur!.. diye yalvararak padişahı güçlükle pencere önünden alıp getirirdi. Kalkıp fırlamasın diye iki cariye eteklerinden sımsıkı tuttular.

Sultan Osman camide bulunan yeniçerilere, bizlere,

- Görün hey derdmendler padişah ettiğiniz adamı!.. Bu, devletin inkırazına sebep olup kendi ocağınızı söndürürsünüz!.. Bu yaptığınıza pek yakında peşiman olacaksınız!.. dedi.

Ve daha nice şeyler söyledi, başındaki tülbendi, kirlice külahı çıkarıp atarak başı açık ağlamaya başladı, ağalara hitapla, ‘Bilmezlik ile size cefa ettim ise affedin ve siz bana cefa etmeyin, dün sabah padişah idim, şimdi üryan (bir entariyle başı açık, yalınayak) kaldım, bana merhamet idüp halimden ibret alın. Dünya size de kalmaz... Hangi padişahın kulları padişahlarına bu ihaneti ettiler?..’ diye insanın yüreğine işler sözler söyledi ve camide bulunan cümle halkı ağlattı.

Turnacıbaşı başındaki keçesinden tülbent çevreyi çıkarıp,

- Padişahım, temizcedir, mübarek başınıza sarın! diye verdi,almak istemedi, sonra aldı ve başına sardı.

Bu esnada Sadrazam Kara Davud Paşa geldi, yanında cebecibaşı vardı, cebecibaşının elinde de kement vardı, dinsiz herif boğmak için Sultan Osman’a kement attı, Sultan Osman hemen dönüp kemendi tuttu. Orada bulunan ağalar koştular.

- Ne yapıyorsun?.. Dışarıdan duyulsa asker cümlemizi kırar!.. diye mâni oldular.

Sultan Osman, Kara Davud Paşa’ya dönüp,

- Behey zalim!.. Ben sana ne yaptım?.. İki defa idamlık suçunu affederek öldürtmedim, üstelik sana mansıp verdim, bana düşmanlığın nedir?.. dedi.

Ve yine yeniçeri ağalarına döndü.

- Bu zalim beni komaz, öldürür, dedi.

Ağalar teselli verdiler, ama Sultan Mustafa’nın anası ağaları birer birer bir köşeye çekerek,

- Siz bilmezsiniz bu ne yılandır, buradan sağ kurtulursa bizden, sizden kimseyi bırakmaz, cümlemizi öldürür!.. dedi.

Davud Paşa cebecibaşıya işaret etti, tekrar kement attırdı, ağalar yine mâni oldu. İşte o sıradadır ki dışarıdan, askerden Sultan Osman'a dokunulmaması için tembih geldi, artık kement atmaktan el çektiler."

Bir başkası da aynı müverrihe Orta Cami'de olanları şöyle nakletmiştir:

"Yeniçeriler Sultan Mustafa ile anasını Orta Cami'den alıp arabayla Sarayı Hümayun'a, Topkapı Sarayı'na götürdü. Sultan Osman camide yalnız kaldı. Üzerine muhafız olan Haseki Mehmed Ağa'yla şöyle konuştu:

- Ağa, sen ocakta kim diye anılırsın?..

- Haseki kulunum...

- Sana hasekiliği kim verdi ?..

- Sultan Mustafa verdi...

- Onun hükmü geçer mi?.. O divanedir, kendi ismini bilmez... Aç şu perdeyi de ben dahi kullarıma söyleyeyim !..

Haseki Mehmed Ağa caminin bir penceresini açtı, Sultan Osman buradan dışarda bulunan yeniçeriler ile sipahilere,

- Benim sipahi ağalarım ve yeniçeri ihtiyarları babalarım!.. Tazelik belasıyla münafık sözüne uydum, beni bu veçhile hakaretle getirmekten ise n'olaydı, Ağakapısı'nda öldüre idiniz!.. Beni padişahlığa istemez misiniz? dedi.

Asker bir ağızdan,

- Seni padişahlığa kabul etmeyiz, ama katline de rızamız yoktur !.. diye bağırdı.

Sultan Osman,

- Mademki benim katlime rızanız yoktur, beni götürüp Sarayı Hümayun'da bir odaya kapatsınlar!.. dedi.

Bu arada cebecibaşı denilen haramzade Davud Paşa'nın talimiyle tekrar kement attı, kemendi Haseki Mehmed Ağa tuttu, def etti. Buna göre anlatılması elem verir nice musibetler oldu.”

Adı meçhul kalmış bu ravinin “anlatılması elem verir musibetler" demekten kastı ne olabilir? Sultan Osman’a hakaret, eza ve cefa yolunda şimdiye kadar anlatılanlardan gayri daha ne olabilir?.. Vücudu pehlivan yapısında ve henüz on sekiz-on dokuz yaşında çocuk sayılabilecek bir gencin başına daha neler gelmiştir?..

Burada o müthiş cuma gününün ilk saatlerine dönelim. Sultan Osman'ın Ağakapısı’ndan sırtında beyaz bir gecelik entarisi, başı açık ve yalınayak alınıp çıkarıldığı sıra genç padişahın Ağakapısı’na altın getirdiğini de duymuş olan yeniçerilerin bir kısmı da bu hâzineyi aramaya koyulmuştu.Kim ve nereden çıkarıp attı bilinmiyor, on kese altından biri ortaya çıktı ve,

- İşte Sultan Osman'ın getirdiği florin budur! denildi.

Naima Efendi ne hoş anlatıyor “Bu bir kese paralandı, florinler sarı çiçek gibi meydana yayıldı ve cumhur onu yağma edip dağıldı. Geri kalan dokuz kese altını hazmeden devletlilere aşk olsun!.. ”

Bu on kese altını Sultan Osman’la beraber Ağakapısı’na getiren Bostancıbaşı Mehmed Ağa padişahın felaketinde mesuliyet hissesi olan bir adamdır. Toy genci yeniçerilerin menfuru yapmış ve kendisini de onların makbulü yapmasını bilmiş yaman bir adamdır.

Sultan Osman’ın bostancıbaşısı “Hailei Osmaniye”nin içinde anlatılacak adamdır. Kendisine düşman bildiği Yeniçeri Ağası Yusuf Ağa’nın yeniçerileri idarede aczini meydana koymak için Sultan Osman’a meyhaneler bastırtan ve meyhanelerde işret eden yeniçerileri padişaha yakalatan bu adamdır. Fakat son derece kurnazdı, düzenbazdı. Sultan

Osman yakaladığı sarhoş yeniçerileri kendisine teslim eder, baskına şahit olanların gözü önünde,

- Bu melunlan taş gemisinde prangaya vur!.. Bu hınzırları ayaklarına taş bağlayıp deryaya at!.. diye emirler verirdi.

Emeline muvaffak oldu, Yusuf Ağa’yı azlettirdi, fakat padişah da yeniçerilerin, sipahilerin ve halkın ayaktakımının menfuru oldu. “Yeniçerileri taş gemilerine prangaya çaktırır, diri diri deryaya attırır” dedikodusu aldı yürüdü. Aslında ise Mehmed Ağa bu emirleri tatbik etmezdi, Sultan Osman'a, “Ferman padişahımın !..” der ve onun gözü önünde bostancılara bağlatıp götürdüğü yeniçerileri gizlice kaçırtır, “Varın gidin şahbazlarım kuşça canınızı bağışladım, beni unutmayın... ” derdi. Öyle oldu, unutmadılar, Ağakapısı baskınında kendisine can borcu olan yeniçeriler Bostancıbaşı Mehmed Ağa’ya sahip çıktılar ve kurtarıp kaçırdılar.

Ben hiç tereddüt etmiyorum. Sultan Osman Üsküdar’a geçmek isterken bostancılar ile saray kayıkçılarını kaçırtan ve Sultan Osman'ı Ağakapısı’na ilticaya mecbur bırakan da bu iki yüzlü Mehmed Ağa’dır.

İhtilalin o üçüncü cuma günü kışladaki Orta Cami'de namaz kılınmamıştı. Sair camilerde de hutbe Sultan Mustafa'nın adına okunmuştu.

Sultan Mustafa anasıyla beraber Orta Cami’den Sarayı Hümayun’a götürüldükten az sonra, tahmin ediyoruz ki, ikindiye doğru Sadrazam Kara Davud Paşa ve Yeniçeri Ağası Derviş Ağa Orta Cami’ye gelerek Sultan Osman’ı da oradan alıp Yedikule Zindanı’na götürdüler.

Başında turnacıbaşının tülbendi, ayakları çıplak, sırtında beyaz gecelik entarisi, tam bir idam cezası mahkûmu kıyafetiyle bir yük arabasına bindirildi. Asıl adı bilinmiyor, “Kilindir Oğrusu" lakabıyla meşhur subaşı kethüdası da arabada padişahın yanına bindi, oturdu, yüzü nursuz dev yapılı

zehri katil bir adamdı; tıyneti lakabından bellidir. “Oğru” hırsız, haramî demektir, “kilindir"de eski meyhanelerde bir içki ölçüsünün ismidir.

Arabanın önü, arkası ve iki yanı da ihtilalci askerle sarıldı. Sultan Osman arabaya bindirilirken yaşlıca yeniçerilere,

- Babacıklarım!.. Ocağınıza geldim, sığındım, beni Yedikule'ye götürmeyin!.. diye yalvardı.

Cevap veren olmadı.

Naima pek haklı olarak, “Sultan Osman'ın öldürülmesini istemediklerini söyleyen yeniçerilere düşen onun Yedikule’ye götürülmesine mâni olmaktı, ‘Sarayda hapsolunsun’ demiş olsalardı kim karşı koyabilirdi?..” diyor. Artık bellidir ki yeniçerilerin Sultan Osman'ın idamına muhalefeti sadece zevahiri kurtarmak için bir kuru laftır.

Süleymaniye’den Aksaray’a nasıl gelinmiş ise, Aksaray’dan Yedikule’ye gidiş ondan pek az farklı olmuştur diyebiliriz. Sultan Osman’ı zehirli dilleriyle dalayacak hazele ve hayta güruhu arabanın etrafındaki kalabalığın da ekseriyetini teşkil etmektedir.

Yedikule, ortası geniş bir avlu, bu avluda küçük bir mescit ve muhafız yeniçeri neferlerinin ahşap odaları bulunan bir kaledir. Zamanımızda ahşap nefer odaları tamamen yok olmuş, mescidin de enkazı kalmıştır.

Devam edegelen rivayetlere göre Sultan Osman'ın kapatıldığı oda, kaleye şehir içine açılan kapısından girildiği takdirde tam karşıya gelen yaldızlı kapının sol tarafındaki blok içindedir, idam mahkûmlarının cesetleri ile kesik başlarının atıldığı söylenen meşhur Kanlı Kuyu da bu blokun alt katındadır. Sert dirseklerle döne döne çıkan taş merdivenler pek az ışık alır, bazı kısımları zifirî karanlıkta çıkılır. Sultan Osman’ın kapatıldığı yer dört köşe planlı, basık tavanlı, zemini tahta döşeli ve penceresiz küçücük bir odadır, yan yana iki yer yatağı serilse içini doldurur. Üstü kemerli dar ve gayet alçak kapısından orta boylu bir adam dahi eğilerek girer.

Zamanımızda kapıda kanat yoktur, o zamanlar tek kanat bir demirle kapatılmış olduğu muhakkaktır.

Sultan Osman zindana konduktan sonra asker Yedikule'den çıkıp dağıldı. Sadrazam Davud Paşa ile Kâhyası Ömer Ağa, Orta Cami'de Sultan Osman'a bir kere kement atan ve kement atmada mahareti olan cebecibaşı ve melunane işlerde kullanılması gereken birkaç kişi, bunların arasında Kilindir Oğrusu Yedikule'de kaldılar, bir de kale neferleri. Asker çıkıp dağıldıktan sonra kalenin şehre açılan büyük kapısı kapandı ve "Sultan Osman'ın katline mübaşeret olundu".

Dilaver yiğitti, kapatılmış olduğu oda da bu pençeli gürbüz delikanlının nefsini müdafaya elverişliydi, ama pençesinden başka silahı yoktu ve bir sürü canavara karşı tek candı. Bodur ve dar kapıdan teker teker ve eğilerek girmek mecburiyetinde kalan katillerini ilk dakikalarda amansız yumruklarıyla hayli hırpaladı, yere serdi. Zannediyoruz ki tekme atmak istediği bir anda olacaktır, cümleyi aynen Naima'dan alıyorum: "Kilindir Oğrusu melunu husyelerini sıkmakla zebun bıraktı." Bedbaht genç canhıraş bir feryatla yıkılırken cebecibaşı da kemendini geçirdi ve boğdu. İğrenç cinayetin cellatlık bahşişi vardı, cebecibaşı, Sultan Mustafa'nın anasına götürüp göstermek üzere Sultan Osman'ın bir kulağını kesti. Kesilen kulakta, mesela bir ben gibi, bir nişan olması gerekir.

Genç Osman'ı hiçbir seven yoktu, onun ölümüne ağlayan olmadı mı dersiniz?.. İşte adı meçhul halk şairinin mersiye yollu destanı:

"Bir şahı âlişan iken
Şahı cihana kıydılar
Gayretli genç arslan iken
Şahı cihana kıydılar.

Gazi bahadır han idi

Âlinesep sultan idi
Namıyla Osman Han idi
Şahı cihana kıydılar.

Hükmetmeye kadir iken
Emri Hakk'a nazır iken
Hac etmeye hazır iken
Şahı cihana kıydılar.

Ey dil ciğerler oldu hun
Derdim bir iken oldu on
Kan ağladı ehli fünun
Şahı cihana kıydılar. "

Bu kanın vebali bütün ağırlığıyla Yeniçeri Ocağı'nın, yeniçerilerin üstündedir.

İstanbul on yıl yeniçeri ve sipahi kılıcı altında yaşadı

Vakai Hailei Osmaniye'de "Padişahımız Sultan Mustafa'dır!" diyen yeniçeriler, onun bir deli olduğunu gözleriyle gördükten sonra da bu isteklerinde ısrar etmişti. Yeniçeri kılıcının desteklediği deli Sultan Mustafa'nın bu ikinci saltanatı bir sene dört ay kadar sürdü ve bu devir artık kendi ağalarının, büyük zabitlerinin emirlerini de dinlememeyi öğrenmiş olan yeniçerilerin başlarına buyruk istediklerini yaptıkları bir keşmekeş, anarşi devri oldu ve Sultan IV. Murad'ın kanlı bir müstebit olarak devlet idaresini eline alacağı 1632 yılına kadar on yıl devam etti.

Yeniçeriler ile kapıkulu sipahisi, günlük hayatının huzurunu kaybetmiş İstanbul’da ırz ve namusa tasallut ve tecavüz, cerh ve katil gibi adi zabıta vakalarının pervasız failleri oldular, vezirlere karşı ayaklandılar ve nihayet Sultan Murad'a karşı da günlerce sürmüş, yatışmış, tekrar alevlenmiş kanlı ihtilaller çıkardılar. Tarih yapraklarını kuşbakışıyla çevirelim.

Yedikule Zindanı’nda Sultan II. Osman'ın feci ölümüne bir idam hükmünün infazı denilemez, bu vaka, Kara Davud Paşa ile Yeniçeri Ocağı'ndan birkaç bedtıynetin işlediği şenî bir cinayettir.

Bir taraftan “Sultan Osman’ın katline rızamız yoktur!..” diyerek mayıs ihtilalini benimseyen yeniçerilerin, diğer taraftan genç padişahı her türlü habaseti yapabilecek adamların eline bırakması, bu cinayetin bütün mesuliyetini Yeniçeri Ocağı’na yüklemişti. Yeniçerilerden azıcık idraki olanlar vakanın hemen akabinde bu suçun ağırlığını duydular. İlk fırsatta Yeniçeri Ocağı’nın üstündeki bu kan lekesinin silinmesine çalışıldı ve Sultan Osman’ın bilfiil katilleri başlarını cellat kemendinden ve kılıcından kurtaramadılar.

Kara Davud Paşa sadarette ancak yirmi dört gün kalabildi, cihanın nazarında Sultan Osman’ın bir numaralı katiliydi, bunu kendisi de bildiği için yeniçeriye, sipahiye ve halkın ayaktakımına yaranmak zorunda olduğunu gördü; dirlikleri, mansıpları kepaze derecesine dağıttı, öylesine ki bir hafta sonra kendisinden mansıp isteyenlere verecek dirlik, mansıp bulamadı.

- Kendine münasip bir hizmet bul, vereyim!.. demeye başladı.

Yirmi dört gün içinde Divanı Hümayun'a ancak bir defa gelebildi; devlet erkânının sanki bir cüzamlıymış gibi kendisinden tiksindiğini gördü. Nihayet azledildi ve mühri hümayun Mere Hüseyin Paşa’ya verildi.

Mere Hüseyin Paşa’nın ilk işlerinden birisi, Yedikule cinayetinde hazır bulunmuş Yeniçeri Ağası Derviş Ağa’yı Karaman valiliğiyle İstanbul’dan

uzaklaştırmak oldu. Derviş Ağa da halkın nazarında bir muini katildi; valiliği tebliğ edildiği anda Ağakapısı’ndan adeta tevkif edilircesine alınıp bir kayığa kondu ve Mudanya'ya doğru yola çıkarıldı. Ağanın adamları da hemen faaliyete geçti, “Vezir Derviş Ağa'yı katlettirmiş” diye bir laf çıkardılar ve bunu ocağın haysiyetine tecavüz gibi gösterdiler, yeniçeriler hemen ayaklandı.

- Ağamızı öldürdü, birer ikişer bizi dahi öldürür, vezir azil ve katlolunsun!.. diye gulgule koptu.

Sipahiler de yeniçerilerin peşine takılınca İstanbul yine karıştı. Azledilen Mere Hüseyin Paşa kaçıp gizlendi, Mudanya’dan geri çevrilen Derviş Ağa yine yeniçeri ağası oldu.

Yeni sadrazam Lefkeli Mustafa Paşa’yı da sipahiler istemedi, mühri hümayun Gürcü Mehmed Paşa’ya verildi.

“Söz ayağa düşmüştü" dedik, başsız asker esen rüzgârlara, kâh poyraz kâh lodosa göre dalgalanıyordu. Halk, “Yeniçeride hamiyet kalmamıştır!.. Sultan Osman'ın kanlı vebali yeniçerinin boynundadır!.. Koca bir padişahı katiller pençesinde göz göre göre bıraktılar, sonra o katiller arasında bulunan Derviş Ağa’ya sahip çıktılar... Artık aşikârdır ki, yeniçeri de cinayette ortaktır..." demeye başlayınca,

- Biz ağamızı istemeyiz!.. dediler.

Derviş Ağa azledildi, Budin valisi olup İstanbul’dan çıktı gitti.

Anadolu’da Erzurum Valisi Abaza Mehmed Paşa Sultan Osman'ın kan davasıyla isyan etmişti, yakaladığı yeniçeriyi kesiyordu. Anadolu halkı da bu asi paşayı davasında kahraman gibi görüyor ve yalnız yeniçerileri değil, kapıkulu sipahisini de Yedikule cinayetine iştirakle suçlandırıyordu. Bir divan günü sipahiler,

- Taşrada bize padişah katili deniliyor, bu vebal bizde değildir, elbet ki kim katlettirdiyse hakkından gelinsin!.. diye bağrıştılar. Kendi bölük ağaları

araya girerek divanda vaka bastırıldı ise de divandan sonra sipahiler bölük ağalarını dinlemeyip toplu bir halde Yeni Odalar’da Orta Cami’ye gittiler, yeniçeriler de kendi zabitlerini, odabaşılarını dinlemeyip sipahilerle ağız birliği yaptı.

- Dışarda gezecek yüzümüz kalmadı, Sultan Osman'ın katlini padişah ferman ettiyse kendi bilir, eğer onun fermanıyla katledilmiş ise katili katletsin!.. Bizleri bühtandan kurtarsın!.. dediler ve bu sözle deli padişahı, onun adı altında anasını ve Saray’daki bendegânı tehdit ettiler.

Ertesi hafta divan günü, yeniçerilerle anlaşmış olan sipahiler davalarında kuvvetle ayak dirediler, Gürcü Mehmed Paşa durumu padişaha arz etti, içerden delinin adına yazılmış şu ferman geldi:

“Ben ‘Sultan Osman katlolunsun’ demedim. Davud Paşa öldürdü, katilleri kim ise haklarından gelinsin, katlolunsun!"

Bu ferman gelince asker şöyle bir kaynaştı:

- Tiz katiller bulunsun !..

Naralar direk direk yükselmeye başladı. Mahut cebecibaşı, pek hünerli attığı kemendiyle Sultan Osman’ı boğan ve sonra da kulağını kesen adam kaçarken yakalandı ve Cellat Çeşmesi önünde diz çökertilerek başı vuruldu.

Davud Paşa’nın aranıp bulunması için de adamlar çıkarıldı.

Davud Paşa, Eyüp'te, Topçular’da, kendi adamlarından olup, yirmi dört günlük sadaretinde tüyünü düzmüşlerden Hamza Bey adında bir sipahinin samanlığında yakalandı. Sırtında neftî renkte bir kapama vardı, başına bir külah ve ayağına pabuç geçirmesine izin verilmedi, başı açık, yalınayak bir yük arabasına bindirilip Yedikule’ye götürüldü ve Sultan Osman’ın kapatıldığı zindan odasına konuldu.

Kilindir Oğrusu'na gelince, melanetine mükâfat olarak subaşı tayin edilmişti, “Sultan Osman’ı şöyle zebun ettim!" diye şenaatini pervasızca naklederek övünen rezil herif de tevkif edildi ve paşanın ardından yolda

türlü hakaretlerle o da Yedikule’ye götürüldü ve orada boğuldu, “laşesini deryaya attılar”.

Davud Paşa, bir cilvei ilahiye, ölümü katra katra bütün dehşetiyle tattıktan sonra idam olundu.

Yakalandığı haber alınınca zevcesi sultan ve paşanın nimetini görmüş olanlar, Davud Paşa’yı kurtarmak için ocakta zorbalıkla tanınmış odabaşılara ve sipahilerin bölük ağaları ile söz sahiplerine hayli para yedirdiler, bunlar da başsız askerin elinden paşayı kurtaracaklarına söz verdiler ve ilk iş olarak cellatbaşı Süleyman’a, “Katil için emir çıktıkta kılıç çalmada sakın acele etme!” diye tembih ettiler.

Divan gününe kadar Yedikule Zindanı'nda yatan Davud Paşa, saraya, samanlıktan çıkarıldığı kılık kıyafetle getirildi; bütün yollar halk tarafından tutulmuş, etrafını yeniçeri ve sipahi neferleri sarmış, her an keşkek (linç edilme) dehşeti içinde en ağır hakaretleri gördü. Sarayda kapıcılar odasında bir müddet bekletildikten sonra katline emir çıktı, Cellat Çeşmesi önünde siyaset meydanında çökertildi. Yolda o kadar hırpalanmıştı ki sırtındaki nefti kapama yırtılmış, pamukları çıkmıştı, korku ve dehşetinden yarı ölü bir halde bulunduğu için cellat, ellerini bağlamaya lüzum görmemişti. Onun bu hali karşısında, başı açık, yalınayak ve sırtında bir beyaz gecelik entarisiyle Sultan Osman’ın hayalini görenler çok olmuştur diyebiliriz.

Cellat Süleyman, diz çökerttiği paşanın sırtındaki kapamanın yakasını yırttı ve kılıcını kınından çıkardı, fakat tembih gereğince elini ağırca tuttu.

O yarı ölü adam, o anda koynundan bir kâğıt çıkardı ve yukarı kaldırarak,

- Ben Sultan Osman’ı bu hüccetlerle şeran katlettim!.. diye bağırdı.

O zaman ihsan gönmüş aktörler sahneye çıktılar, cellada,

- Vurma!.. Aslını görelim!.. diye bağırdılar.

Yeniçeri neferleriyse,

- Vur!.. Öldür!.. diye bağırmaya başladı.

Birkaç gün içinde bölük ağaları, sipahileri güzel hazırlamışlardı, “Davud Paşa tekrar sadrazam olursa yağma meydanı bizimdir, yeniçerinin zabitleri de bizim iledir, hemen neferleri elinden halas edelim" demişlerdi, sipahiler de:

- Çalma!.. Vurma!.. diye çağrışınca cellat kılıcını kınına koydu. Koynunda sultanın kor gibi altınları duran Kuloğlu adında bir yeniçeri zorbası koştu, Davud Paşa’yı siyaset yerinden kaldırdı. Onun peşi sıra gelen yine talimli ve altın yalamış bir miktar yeniçeri ile hemen bütün sipahiler paşanın etrafını sardı.

Muhakkak ki derin hayretle seyredilmiş bir kör dövüşüdür.Bu davaya başlayan sipahilerken, o gün “Vurma!.. Çalma!.." naraları onların saflarından yükselmişti, yeniçerilerin büyük ekseriyetiyse Davud Paşa’nın katlini istiyordu. Naima, “Yeniçeriler ile sipahiler o anda birbirine gireyazdı” diyor.

Davud Paşa can havliyle, tasvir müverrihindir, “bir köpek gibi soluyor” ve ayak sürüyerek götürülüyordu. Has fırın önünde bir sipahi, başından destarını çıkarıp verdi; birkaç adım sonra diğer bir sipahi de cüppesini çıkarıp verdi; saray kapısından çıkarılınca da bir üçüncü sipahi, atını çekerek bindirdi. Paşayı bu hengâmeyle Yeni Odalar’da Orta Cami’ye götürdüler.

Orada yeni bir komedi: sırtına yeni bir esvap ile bir hilat giydirildi, başına vezir kavuğu (mücevveze) kondu, sanki paşa, sadrazam olmuştu. Kethüda bey, çavuşbaşı ağa ve tezkireciler, karşısında el pençe divan durdular, ölümün eşiğinden dönmüş paşa da azıcık dirildi, mühri hümayun da koynundaymış gibi yine mansıplar dağıtmaya başladı.

Sarayda, Divanı Hümayun’da ise Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa, cellatbaşı Süleyman’ı çağırdı.

- Davud Paşa’yı meydandan kim aldı götürdü?.. diye sordu.

Cellatbaşı,

- Sipahiler aldı!.. dedi.

Bu işin mürettipleri sipahi bölük ağaları divandaydı, belanın kendi başlarına sardığını görünce hemen inkâr yoluna saptılar.

- Hâşâ, bizim alakamız yoktur! dediler.

Tekrar tekrar yazıyoruz, devlet kapısında sözün ayağa düşmesi kadar büyük felaket yoktur.

Divan dağıldı, ne yapacağını bilmeyen Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa da kendi sarayına gitti.

İşte o zaman, Kapıcılar Kethüdası Rahikî damadı Ahmed Ağa denilen bir merdî meydana çıktı, sadrazamın sarayına giderek,

- Ne düşünür durursun sultanım, bana ferman eyle. Allah’ın inayetiyle fitneyi def edeyim ve melunu katledeyim!.. dedi.

Ve yanına iki yüz nefer üsküflü kapıcı alarak doğruca yeniçeri kışlasına Orta Cami’ye gitti. Kışlada “Kapıcılar kethüdası geliyor!” haberi yayılınca Davud Paşanın zevcesi sultan ile yakınlarının altıncıklarını aparmış olanların kalbine korku düştü, “Hizmet ise gördük” diyerek hemen sıvıştılar, Ahmed Ağa camiye girdi, Davud Paşa’nın yakasına yapıştı, başından mücevvezeyi aldı, sırtından hilatı çıkardı, bir tesadüf eseri, Sultan Osman’ın bindirildiği yük arabası da kışladaydı, paşayı aynı arabaya bindirdi ve Yedikulu’ya götürerek boğdurttu.

Aradan çok geçmedi, yine bir divan günü sipahiler ile yeniçeriler Kubbealtı'na hücum ettiler; Gürcü Mehmed Paşa’ya,

- Biz seni istemeyiz!.. Sadaretten çekil, çekilmezsen seni paralarız !.. dediler.

Mehmed Paşa hiç düşünmedi, mühri hümayunu sahibi olan deliye göndererek istifa etti. Bu kıyamın iktidar tadı damağında kalmış Mere

Hüseyin Paşa’nın teşvikiyle olduğu söylenir. Yeniçeri odabaşıları ile sipahi bölük ağalarının da parmağı vardı, Gürcü Mehmed Paşa, bir idam mahkûmunun siyaset meydanından kaldırılması hesabını sorabilirdi. Saray’dan padişah adına,

- Kul kimi ister?.. diye soruldu.

- Mere Hüseyin Paşa’yı isteriz!.. avazesi yükselince mühri hümayun tekrar bu vezirin koynuna girdi.

Gençliğinde aşçı yamaklığı yapmış olduğu söylenen Mere Hüseyin Paşa şükran borcunu Ağakapısı’na bin kelle şeker göndermek ve Orta Cami’ye de ibrişim seccadeler döşemekle ödedi.

O zamanlar şeker pek kıymetlidir, tozşeker ve kesmeşeker de yoktur, Türkiye’ye şeker Avrupa’dan gelmektedir. 5-6 okka çeker külah şeklinde dökülmüş olup halk ağzında “kelle” denilir, bin kelle 5-6 ton şeker, devletli vezir piyasadan belki de bütün şekeri kaldırmış, en azdan bir çarşı malını Ağakapısı’na göndermiştir.

Bu paşanın ilk sadareti yirmi beş gün sürmüştü, bu ikinci sadrazamlığı biraz daha uzunca oldu, yedi ay kadar. Cahildi, nobrandı, kabaydı; askere ve halka yavuz görüneyim dedi; haşaratla uğraşması zor, ırz ve namus ehliyse böyle devletliler karşısında zebundur, alçaklığın miyarı ise zenbunküşlüktür. Mere Paşa da alçaklığını gösterdi, yavuzluk taslama yolunda ırz ve namus ehlini hırpalamaya başladı. Acı hikâyelerdir:

Bir gün haklı bir dava için divana gelmiş ırz ehlinden bir mirimiranı hemen celallenip falakaya yıktırdı ve bayıltıncaya kadar dayak attırdı.

Biz aynı günde olmuştur diyelim, birtakım yeniçeri haşaratı toplanıp kendisinden bir madde soracaklarını, şikâyetleri olduğunu işitince, iç hâzineden altın keseleri yolladı, o hayta güruhunun tabanları yarık ayaklarına altından köstek vurdu.

Naima, “Hâzineyi yedi ay içinde itlaf etti. Sayısız haşaratın isteğine göre hareket ve durmadan para dağıtmakla bu kadar askerin hatırını hoş ederek devlet idaresi ne mümkündür!.. ” diyor.

Bir gün de divanda ırz ve edep sahibi bir kadı efendiye sebepsiz yine sopayla dayak attırdı. Efendi de o perişan haliyle İstanbul ulemasını kapı kapı dolaşarak dert yandı, hemen bütün ulema ayağa kalktı, Fatih Camii’nde toplanarak şeyhülislamı davet ettiler ve veziri ona şikâyet ettiler.

- Vezir camiye gelsin, davamız şeriatça görülsün!.. dediler.

Şeyhülislam Yahya Efendi, asrın büyük şairi, dertsiz başına dert açıldığını gördü.

- Padişahın vekili mutlakı olan bir sadrazam, evvela azledilir, sonra davamız görülür!.. dedi.

Mere Hüseyin Paşa yeniçerilere yaranmak için elinden geleni yaptığı halde sipahilere yüz vermemeye bakardı, yeniçeri kılıcına dayandıkça onları her zaman ezebileceğine inanmıştı; bundan ötürü sipahiler vezire kırgındı. Ulemanın Fatih Camii’nde toplandığını işitince oraya koşmuşlardı. Ulemanın içtimaını, sipahilerin de efendilere destek olduğunu işiten Mere Hüseyin Paşa hemen Ağakapısı’na giderek yeniçerilere sığındı. Kelle şekerlerinin hatırı büyüktür, ocak ağaları vezire sahip çıktılar.

Tafsilatı bu yazıların çerçevesi dışında kalır, bir satırda toplayalım: yeniçeri kılıcının tehdidi karşısında ulema cemiyeti ile sipahiler dağıldı, fakat sadrazam da uzun müddet mevkiinde kalamadı. Yeniçeri ile sipahi arasına kılıç düşürecek olan bu adamın fesadına o sıralarda yeniçeri kethüdası olan o asrın namlı vezirlerinden Bayram Paşa mâni oldu. Ocağın yeniçeri ağasından sonra en büyük amiri olan ve bu makama neferlikten yükselerek gelmiş bulunan Bayram Ağa doğrudan doğruya neferlerle temas etti. Bir divan günü sipahiler,

- Biz garazsız bir vezir isteriz!.. diye çağrışınca yeniçerilerin zorba geçinen odabaşıları, ki Mere Hüseyin Paşa'nın dağıttığı paralarla durmadan kese doldurmakta idiler,

-Bize de bu devletliden gayri vezir gerekmez!.. dediler.

O zaman Bayram Ağa,

- Bir de yeniçerinin neferleri konuşsun!.. dedi.

Neferler bir ağızdan,

- Biz de Mere'yi istemeyiz!.. Sipahi karındaşlarımız nerede ise biz de oradayız!.. diye bağırdılar.

Mühri hümayun Mere Hüseyin Paşa'dan alınıp Kemankeş Ali Paşa'ya verildi.

Vakai Hailei Osmaniye'den sonra geçen bir yıl içinde, yeniçeri ve sipahi askerin isteğiyle beşinci defadır ki, sadrazam değişiyordu.

İşte bu Kemankeş Ali Paşa'nın zamanındadır ki, deli Mustafa tahtından indirilip Sultan IV. Murad padişah oldu; henüz on iki-on üç yaşlarındaydı.

Bayram Ağa'nın, aşikârdır ki, devletin hayrına bu saltanat tebeddülünde büyük hizmeti oldu, yeniçerilerin müzaheretini o temin etti, üstelik, Mere Hüseyin Paşa hazineyi tamtakır bıraktığı için, yeniçerilerden cülus bahşişi istemeyeceklerine söz de almıştı. Fakat cülustan sonra, başta yeniçeriler, kapıkulu askeri, yine bahşiş istediler ve bu bahşiş, bu sefer iç hazinedeki kıymetli altın eşya eritilerek yeni para kestirmek suretiyle verilebildi.

Sultan Murad'ın tahta oturduğunun tezinedir ki, bir yeniçerinin ihtirası Koca Bağdat eyaletinin elden çıkmasına, İranlılar tarafından zaptına sebep oldu ki, tarihimize "Bekir Subaşı Vakası" diye geçmiştir. İçine bir aşk macerası; kızıl hurma tenli, kara mürdüm gözlü, alnı akıtmalı, uçları dışarı dışarı bakan küskün memeli, elleri ayakları büyük büyük, kalem parmaklı, ayaklarının incecik bileklerine altın halhalları şıkır şıkır, sesi davudî, teninin

kokusu müsekkin bir Arap kızı, safkan bir çöl melikesi de katılırsa bir roman konusudur.

Bağdat'ta Bekir Subaşı vakası

1624 yılında Bağdat'ta Bekir Subaşı adında bir yeniçerinin ihtirasları evvela bu koca zengin eyaletin, sonra da Musul ve Kerkük ile bütün Irak kıtasının İranlılar eline geçmesine ve bu yüzden Türkiye ile İran arasında kanlı bir harbin başlamasına sebep oldu; kendisi de bu kanlı hengâme içinde ve feci bir şekilde öldürüldü.

Bekir Subaşı'nın memleketi ve milliyeti bilinmiyor, o asrın bütün yeniçerileri gibi bir devşirmedir, acemi oğlanlığından kapıya çıkınca neferlikle Bağdat'a gönderilmiş ve orada Yeniçeri Ocağı yoluyla yükselerek Bağdat yeniçerileri ağası olmuştu. Bu büyük şehrin âyan ve eşrafı arasına girmiş, sonsuz bir nüfuz ve kuvvet sahibi bir mütegallibe olmuştu. Valiler bile ona sormadan, danışmadan hiçbir şey yapamaz hale gelmişti.

Büyük vaka şöyle başladı: azebler yüzbaşısı Mehmed Ağa Bekir Subaşı'ya bir maddeden kin bağlamış ve ona karşı bir suikast teşebbüsünde olduğu anlaşılınca da can korkusuyla Vali Yusuf Paşa'ya sığınmıştı.

Vali paşa bir yolunu bulmuş, iç kaleyi kapıkulu askeriyle ele geçirmiş, orada oturuyordu.

Bekir Subaşı, pervasız ve son derecede cüretkâr, evvela kendisine suikast için yüzbaşılarıyla birlik olan beş yüz azeb askerini ve bu arada Yüzbaşı Mehmed Ağa'nın bir oğlunu idam ettirdi ve sonra iç kaleyi yeniçerilerle muhasara ederek vali paşadan yüzbaşının kendisine teslimini istedi. Yusuf Paşa hamiyet ve celadet sahibi bir vezirdi. Bekir Ağa'nın teklifini reddedince bir şehir muharebesi başladı. Paşa kale bedeni üzerinde

dolaşırken kurşunla vurularak şehit oldu, Yüzbaşı Mehmed Ağa da iç kaledeki askerle beraber Bekir Subaşı'dan aman diledi ve kendilerine aman verilince de kaleyi mütegallibeye teslim ettiler. Fakat mütegallibe yeniçeri namus sözünü tutmadı, Yüzbaşı Mehmed'i, on altı ve on dokuz yaşlarında diğer iki oğluyla beraber ana doğması çırılçıplak soydurarak vücutlarını katrana bulattı, bir geminin direğine bağlatıp Dicle Nehri üzerinde ateşe verdi, biçareler nehir üzerinde meşaleler gibi diri diri yanarak feci bir şekilde öldüler.

Bekir Subaşı bununla da kalmadı; iç kaledeki paşanın askerleriyle şehirliden paşaya taraftar olarak bilinen ne kadar adam varsa hepsini kılıçtan geçirdi, malını, eşyasını ve iç kaledeki devlet hazinesini gasp etti. Ve nihayet sahte bir ferman yazdırtarak halka, Bağdat valiliğinin kendisine verildiğini ilan etti ve kendi başına buyruk paşa unvanını takındı. Sonra vakayı İstanbul'a tahrif ederek yazdı, kendisini mazlum, mağdur olarak gösterdi. Bekir Subaşı'nın kâğıdı İstanbul'a gelince Bağdat valiliği Süleyman Paşa isminde bir vezire verildi. Fakat Bekir Subaşı bu paşanın mütesellimini şehre sokmadı. “Bize paşa lazım değildir, buranın paşası var!..”diye ters yüzüne geri gönderdi.

Bunun üzerine Diyarbakır Valisi Hafız Ahmed Paşa eyaleti askeriyle Bekir Subaşı'nın tepelenmesine memur edildi. O tarafların bütün sancakbeyleri ve Kürt aşiretleri beyleri Hafız Paşa'yla birlikte hareket etmek için emir aldılar.

Hafız Paşa, Bağdat Kalesi önüne geldi, Bekir Subaşı'ya bir mektup gönderdi, şehre vali olarak bir veziri kabul ederse bütün cürümlerinin affedileceğini bildirdi. Bekir Subaşı bu söze itimat etmedi; mahrem adamlarından birini gizlice İran şahına gönderdi ve Şah Abbas'a, valiliği kendisine verilmek şartıyla Bağdat'ı teslim edeceğini bildirdi. Şah fırsatı

kaçırmadı, teklifi derhal kabul etti ve Bağdat'ı teslim almak üzere Karcıgay Han kumandasında bir ordu yolladı.

İran serdarı, Hafız Paşaya, "Bekir Paşa şahımıza sığınmıştır, Bağdat şahındır, sulha mugayir iş görmeyin, Bağdat önünden çekilip gidin" diye bir mektup yolladı. Hafız Paşa, "Bekir padişahımıza asi bir adamdır, biz buraya onu tedibe geldik. Bağdat Âli Osman mülküdür, bunda, ne iki devlet arasındaki sulhu ve ne de sizi ilgilendirir hiçbir şey yoktur" cevabını verdi.

Bağdat'a doğru ilerlemekte olan Karcıgay Han'ın kumandasında 30 000 kişilik bir kuvvet vardı. Bekir Subaşı, Safî Kulu Han kumandasında bir İran öncü kuvvetini şehre alınca durum tamamen kötüye vardı. Bağdat şehri içinde tellallar,

- Bağdat güzelce şahındır!.. Bekir Han şah kuludur!.. diye bağırmaya başladı.

Bağdat üzerine gönderilirken Hafız Ahmed Paşa'ya geniş salahiyet verilmişti, paşa bu salahiyetini kullanmakta hiç tereddüt etmedi, Bağdat valiliğinin padişah tarafından da Bekir Subaşı'ya verildiğini bildiren bir menşur yazdı ve gizlice Bekir Subaşı'ya yolladı. Menşuru alan mütegallibe Osmanlı valiliğini şah kulluğuna tercih etti. Safî Han ile askerlerini şehirden çıkarmak kolay değildi, evvela oyalama yolunu tuttu, Safî Han'ın şerefine parlak ziyafetler verdi. Bir gün İranlı kumandan Bekir Subaşı'ya, "Nimet ziyade olsun. Bağdat Kalesi kapılarının anahtarları nerede?.." diye haber yollayınca, artık resmen yeni unvanıyla Bekir Paşa, "Şahın ve Karcıgay Han'ın ömürleri uzun olsun, bizi Osmanlı galebesinden kurtardınız, komşuya yardım padişahlık mürüvvetidir, şimdilik hediyelerimizi şaha götürün!" cevabını verdi. Safî Han, "Bu ne kepazeliktir !" diye bağırdı. Bekir Paşa da celalli, gazaplı adamdı, Safî Hanı 300 nefer İranlı askeriyle huzuruna getirtti.

- Padişahımız cürmümüzü affetti, Bağdat valiliğini bana verdi; gidin ahvali şahınıza bildirin!.. diyerek Şah Abbas'ın kendisine yolladığı hanlık tacını bir tekme atarak Safi Kulu Han'ın önüne yuvarladı. İranlı askerlerden bir kısmı ellerini kılıçlarına atıp Bekir Paşa'nın üstüne yürüyecek oldu, paşa hepsini yakalattı ve karınlarını deştirerek Bağdat Kalesi duvarlarına ayaklarından baş aşağı astırdı, geri kalanlar ile Safî Han da Bağdat'tan çıkıp gitti. Şehre tekrar tellallar çıkartan Bekir Paşa Bağdat valiliğinin padişah tarafından kendisine verildiğini, Bağdat'ın eskisi gibi Osmanlı mülkü olduğunu ilan etti.

Şah Abbas için artık ok yaydan çıkmıştı, İran, Türkiye'yle harbi göze aldı, Karcıgay Han'a yoluna devam etmesi emri verildi ve bu İranlı serdar 30 000 kılıç askeriyle Bağdat önüne geldi. Ardından Şah Abbas da bizzat ve ılgarla geldi, bu suretle İranlıların Bağdat muhasarası başladı. Bekir Paşa da Diyarbakır Valisi Hafız Paşa'dan imdat istedi ve imdat gelinceye kadar şehri müdafaa edeceğini bildirdi. Hafız Paşa da meseleyi bütün ehemmiyetiyle İstanbul'a arz etti, fakat o zaman sadrazam bulunan Kemankeş Ali Paşa kayıtsız kaldı.

Bağdat büyük ve metin bir kaleydi, İran şahına karşı Bekir Paşa bu kaleyi imdat gelinceye kadar koruyabilirdi, fakat korkunç bir ihanet Bağdat'ı pek kısa zamanda İranlıların eline düşürdü.

Bekir Subaşı'nın oğlu Mehmed, Şah Abbas'a gizlice haber yollayarak Bağdat hanlığının kendisine verilmesi şartıyla şehri, kaleyi ve babasını şaha teslim edeceğini bildirdi. Teklifi kabul edilince kalenin küçük kapılarından birini açtı, buradan bir sel gibi akmaya başlayan İran askeri hemen hiç mukavemet görmeden şehri ve kaleyi zapt etti, şehrin anayollarına dağılan tellallar, "Bağdat güzelce şahındır!.."diye bağırmaya başladılar. Tellalların sesini işiten Bekir Paşa neye uğradığını anlayamadı, derhal yakalandı ve

Şah Abbas'ın huzuruna çıkarıldı, Bekir Paşa kendi oğlunu şahın yanında oturur görünce hainin kim olduğunu anladı.

Şah,

- Niçin böyle yaman iş ettin?.. diye sordu.

Eski yeniçeri oğlunu göstererek,

- Şahım, yaman işi ben etmedim, bu veledi zina etti!.. dedi.

Bekir Paşa'yı demir bir kafes içine koydular, yedi gün yedi gece uyutmadılar, türlü işkencelerle mallarının, hazinelerinin nerelerde gizli olduğunu sordular, söylemeyince şehrin bir meydanında büyük bir ateş yakıldı, Bekir Paşa çırılçıplak soyulduktan sonra bir sırığa bağlanarak bu ateş üstünde kebap gibi çevrildi, vücudu kavrulup yağları sızdırıldı, bu son feci işkenceye dayanamadı, gizli hazinesinin yerini söyledi.

Müverrih bu korkunç sahneyi şu tafsilatla tamamlıyor:

"Bekir Paşa ateşte kebap edilip kızarırken alçak oğlu ile Şah Abbas karşısında şarap içerler ve kahkahalarla gülerlerdi!"

Nihayet şahın emriyle Bekir Paşa yarı ölü bir halde bir kayığın direğine bağlandı, yanık vücudu katrana bulandı ve tutuşturularak bir meşale gibi Dicle Nehri'nin akıntısına bırakıldı. Bunu da "Babam düşmanı olan Mehmed Yüzbaşı ile iki oğluna şöyle yapmıştı" diye şaha talim eden Bekir Paşa'nın oğlu olmuştu.

Kendisinin Bağdat hanı ilanını bekleyen hain evlada gelince, birkaç gün sonra Şah Abbas, "Öz babasına hayrı olmayan veledi zinanın bana ne hayrı olur!.." diyerek Horasan'a sürgün etti, ardından da idam emrini yolladı.

Şah Abbas o asrın en hunhar simalarından biridir. Bağdat'ta ne kadar Türk askeri ve ne kadar yeniçeri varsa kılıçtan geçirdi, bunu da Bağdat şehrindeki Sünnîlerin katliamı ve evlerinin yağmaları takip etti. Hulagu Han afetinden sonra Bağdat tarihine yazılan en büyük felaket bu Şah Abbas katliamı ve yağmasıdır.

Bir yeniçerinin ihtirası yüzünden elden giden Bağdat 1638’de, tam on altı sene sonra Sultan IV. Murad’ın kılıcıyla geri alınacaktır. Bu hükümdarın ilk çocukluk yılları, İstanbul’da yeniçerilerin çıkardığı kanlı kargaşalıklarla pek gaileli geçecektir.

Sultan IV. Murad zamanında İstanbul’daki yeniçeri ayaklanmaları, gözünü sadrazamlık mevkiine dikmiş haris bir vezirin her fırsattan istifadeyle çevirdiği fitne dolaplarıyla çıktı; pek çok kana girdikten, nice masumların felaketine sebep olduktan sonra akıbet kendi boynuna da cellat kemendi geçecek bu adam Topal Receb Paşa’dır.

Bekir Subaşı vakasıyla başlayan İran Harbi’nin ikinci yılıydı, 1626, mühri hümayun Hafız Ahmed Paşa’nın koynunda, paşa da İran üzerine serdar olmuş, ordu ve bu arada yeniçeri ağası ve yeniçerilerin büyük bir kısmıyla seferdeydi. İstanbul içi ile civarının muhafazası için bir miktar yeniçeri ve kapıkulu sipahisi bırakılmış, Sekbanbaşı Sarı Mehmed Ağa da ağa vekili olarak İstanbul'da kalmıştı. Yine İstanbul'da Gürcü Mehmed Paşa kaymakam, sadrazam vekiliydi, Topal Receb Paşa da kaptanıderyaydı. Deli Mustafa'nın zamanında kısa bir müddet sadrazamlık yapmış olan Gürcü Mehmed Paşa Saray’dan yetişmiş bir tavaşî, ak hadımdı; bilgili değerli bir adamdı. O zamanlar sadrazam vekilliği ekseriya sadrazamlık makamına çıkmak için en uygun basamak bilinirdi. Receb Paşa evvela oraya atlamak istedi, İstanbul’da kalmış olan yeniçeriler ile kapıkulu sipahisini Gürcü Mehmed Paşa aleyhine ayaklanmaya teşvik etti, yeniçeri ve sipahiler,

- Kaymakam paşa Bağdat seferindeki orduya zahire gönderip imdat etmedi, Bağdat önündeki asker aç kaldı, ordu geri çekildi, bunca şehit yoldaşlarımızın kanları boşa aktı, padişahımızdan Gürcü Mehmed Paşa'nın katlini isteriz, yoksa ahval başka renk alır!.. dediler.

On dört yaşındaki padişah korktu; gece, cellatbaşı ile yamağı Gürcü Mehmed Paşa'nın sarayına gidip biçareyi boğdular. Receb Paşa da muradına

erdi, kaymakam oldu.

Bu ayaklanmada askeri sevk ve idare edenlerden ağa vekili Sekbanbaşı Mihalıçlı Sarı Mehmed Ağa, yeniçerilerden zorbalıkla namlı Lofçalı Ömer, sipahilerden Camcıoğlu Ahmed ve daha birkaç kişi, vakadan sonra ilk divan günü, ileride amansız bir müstebit olacak çocuk padişahın tepeden inme bir fermanıyla divan önünde boyunları vurularak idam olundular. Divana reislik yapan Receb Paşa bu fesat aletlerini korumaya, kurtarmaya cesaret edemedi.

Yine o sıralarda orduyla seferde bulunan yeniçeriler de Halep kışlağında kendi ocaklarının ağalarına karşı ayaklandılar. “Bağdat önünde cevir ve cefalarını gördük" diyerek Yeniçeri Kâtibi Malkoç Efendi ile Turnacıbaşı Karamezak Ahmed Ağa’yı paralamak istediler. Malkoç Efendi kaçıp İstanbul'a can attı. Sultan Osman vakasında ihtilal ateşini körükleyenler arasında hayli gayretkeşlik göstermiş olan Karamezak Ahmed Ağa ise kaçarken yakalandı, öldürüldü ve cesedi bir çöp hendeğine atıldı.

Az sonra Hafız Ahmed Paşa azledildi, fakat mühri hümayun haris topala değil, Halil Paşa’ya verildi. İran Harbi uzayıp gidiyordu, Halil Paşa’dan sonra da gaddar ve zalim, fakat askeri zapt u rapt altında tutmasını bilen Hüsrev Paşa sadrazam ve şark seferi serdarı oldu; 1631’de Diyarbakır kışlağına döndüğü sırada Hüsrev Paşa da azledilip mühri hümayun ikinci defa Hafız Ahmed Paşa’ya verildi. İşte bu 1631 yılındadır ki İstanbul’da yeniçeriler ile kapıkulu sipahisi yine el ele vererek ayaklandılar ve büyük şehir dalga dalga kanlı ihtilal fırtınalarına sahne oldu; bu kanlı vakaların mürettip ve müşevviki yine Topal Receb Paşa’ydı.

1632 ihtilali

Sultan Murad çocukluk çağını atlatmış, yirmi bir yaşlarında bir şahbaz civan olmuştu; vechen dilber, vücut yapısı pehlivan çatısında, elhak pençeli delikanlıydı. Mühri hümayunu Hafız Ahmed Paşa'ya verirken, musahiplerinden ve meclislerinde has yâranından bir nevcivan olan Hasan Halife'yi de yeniçeri ağası tayin etti. Bu genç adamın Saray'dan çıkarılıp Yeniçeri Ocağı'nın başına geçirilmesi, gözü sadrazamlık makamında olan Receb Paşa'yı fevkalade endişeye düşürdü.

Gençlik ve güzelliği zekâ, zarafet ve nezaketiyle de tezyin etmiş olan Hasan Halife padişahın gayetle makbul musahibi, nedimiydi; Sultan Murad kendisinden öylesine hoşnut idi ki bir ihsanı şahane olarak Boğaziçi'nde Bebek Bahçesi'nin tapu senedi verilmişti, o zamanlar Bebek Bahçesi denilen yer, gerisindeki tepeleri kaplayan korularla beraber zamanımızın Bebek Koy'dur, Hasan Halife bu cennet misali yerde "deryaya nazır bir sarayı ziba ve kasr bihemta" yaptırmıştı. Yeniçeri ağalığıyla Saray'dan çıktığında da kendisine şehir içinde bütün mülukâne eşyasıyla miri bir saray tahsis edilmişti. Bu aşırı iltifatları ve ihsanları ve bu ikbal ve ihtişamı çekemeyenler çoktu, fakat Receb Paşa'nın endişeleri başka yöndendi, Hasan Halife'nin yeniçeri ağalığından sadrazamlık makamına atlamasını pek yakın görüyordu. Sultan Murad'ın bu genci, Kanunî Sultan Süleyman'ın Pargalı İbrahim Paşası gibi sadrazamlığa hazırladığı belliydi. Haris Receb Paşa için de sadaret, Kaf Dağı'nın ardındaki Zümrüdüanka kuşunun yuvası kadar uzaklaşıyordu.

İşte bu ahval ortasında Osmanlı tarihinin en uzun sürmüş bir yeniçeri-sipahi ihtilali şöyle başladı:

1632 yılı kasım ayının ortalarında Sadrazam Hafız Ahmed Paşa'nın sarayında bütün devlet erkânının, şeyhülislam ile bütün yüksek mevki ve payeli ulemanın iştirakiyle bir meclis toplandı, bu toplantıya Yeniçeri Ocağı ile kapıkulu sipahi bölüklerinin ordu sefere çıkarken İstanbul'da kalmış

ihtiyarları davet edildi. Genç padişahın fermanıyla konuşulacak konu askerin ahvaliydi. Yeniçeri ve sipahinin gün görmüş ihtiyarları, “Asker geçen kış da taşrada kışladı, çok zahmet çekti, zebun düştü, yeniçeri ile kapıkulu sipahisinin bu kış Diyarbakır'da kalmayıp İstanbul’a gelmesi makuldür" dediler. Meclis bu teklifi kabul etti, Diyarbakır’daki orduya emirname yazılıp yeniçeri ile kapıkulu sipahisinin İstanbul’a dönmesi bildirildi.

Askere ulufe dağıtma zamanı da yaklaşıyordu. Tekrar edelim, İstanbul civarında, Trakya'dan Edirne’ye kadar, Anadolu'da da Kocaeli Yarımadası ile Bolu, Bursa, Balıkesir havalisinde asayiş ve inzibatı teminle görevli sipahiler ve yeniçeriler, teşbih Naima’nındır “bir yere dökülen ırmaklar gibi” İstanbul’a dökülüp dolmaya başladılar. İstanbul’da sipahi menzilleri olan bütün evler sipahilerle doldu, taştı; her türlü habaset ve melaneti ve şenaati yapabilecek binlerce şaki sipahi kılığına girip İstanbul’a geldi ve böylece “İstanbul’da bir fitnenin çıkmasına istidad hâsıl oldu”. Bu istidadı ilk sezen de Topal Receb Paşa oldu.

Bu haris vezir aslında sakat değildir, ayak parmaklarında mühim sızı illeti, “nikris” vardır, daima aksayarak yürür, topallığı bundan kinayedir. Hem Hafız Ahmed Paşa’nın hem de Hasan Halife’nin vücutlarını ortadan kaldırmak için tam fırsattı; bilhassa kapıkulu sipahileri arasında kafaları Receb Paşa’nın tezvirlerine yatkın ve ortalığı kolaylıkla karıştırabilecek adamlar pek çoktu; Naima “Her biri kendi başına fesat maddesidir” dedikten sonra birtakım isimler sıralıyor: Saka Mehmed, Cin Ali, Cadı Osman, Bıçakçıoğlu, Kütahyalı Kalem Bey, Emir Halife, Salih Efendi, Nazlı Muslu, Rum Mehmed, Mahmud Ağa oğlu... Bunlar, hem kendi başlarına fesat maddesi, hem de her birinin peşinde yüzlerce adam körü körüne yürüyen zorbalardır, baş başa verdiler ve günlerce konuştular. Karşılarında tek korku yeniçerilerdi; ocak ağalarına ehemmiyet

vermiyorlardı. İş, yeniçerilerin neferlerinde, neferle haşır neşir olan odabaşılar ile çorbacılardaydı, onları kendi taraflarına çekmedeydi, bunu da kolaylıkla başardılar.

İlk fitne ateşi 8 şubat pazar günü Atmeydanı'nda parladı; yeniçerilerin nefer ve küçük zabitleriyle kapıkulu sipahisi ayaklandı.

- Kılıcının şöhreti düşman ülkesini velveleye salmış Hüsrev Paşa gibi bir veziri padişaha azlettirenler padişahın ve devletin dostu değildir, padişah bu adamları bize versin, paralayalım!.. dediler.

Hemen bir defter tanzim edildi ve padişahtan alınıp paralanmak üzere on yedi kişinin adı yazıldı, başta bulunan isimler şunlardı: asrın büyük şairi Şeyhülislam Yahya Efendi, Sadrazam Hafız Ahmed Paşa, Defterdar Mustafa Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Halife, Musahip Musa Melek Çelebi... Ve mahut defter saraya gönderildi.

Saray kapılarını kapamıştı. Üç gün Babıhümayun ile Atmeydanı arasında velvele ve gulgule gökyüzünü tutarak nümayişle geçti. İstanbul'da bütün dükkânlar, çarşılar kapandı, ırz ehli kapılarını kapayıp evlerine çekildi. İhtilalciler geceleri de meydandan ayrılmadılar, yeniçeriler kışlalarına, sipahiler hanlarına gitmediler. Bu çalkantı iki gün, fırtınalı deniz sahili döver gibi, Atmeydanı'ndan saray kapısına hücum edip geri çekildi; nihayet, pazartesi günü akşamıydı saraydan bir cevap çıktı. “Yarın kula cevap verilir...” denildi.

Yarın dedikleri salıydı. Salı günleri sabah namazından sonra sarayda Divanı Hümayun toplanırdı.

Padişah ulema efendilere haber yollamış, salı sabahı da efendilerin hepsi saraya gelmişti. Kubbe vezirlerinden Bayram Paşa, aklı başında, vakarlı, dirayetli, haysiyetli adamdı. Sadrazam Hafız Ahmed Paşa'ya erkenden haber yollamış, “Medet zinhar devletli sultanım bugün meşverettir

diye sakın divana gelmeyin, hemen bir yere saklanın, bu cemiyet elbet çözülüp dağılacaktır” mealinde bir mektup yazmıştı.

Bayram Paşa’nın mektubunu getiren ulak sadrazama yolda rastladı, Hafız Ahmed Paşa, namuslu adam, mert adam, münevver adam, Hüsrev Paşa’nın azlinde en küçük ilişiği olmayan alnı açık temiz adam, sadrazamlık mevkiinin şeref ve haysiyetini müdrik adam mektubu açtı, okudu ve omuz silkti.

- Başıma gelecek kazayı rüyamda gördüm, yoldan dönüp kaçıp gizlenecek adam değilim, ölüm hacil olmaktan yeğdir!.. dedi.

Babıhümayun önüne kadar kazasız, belasız geldi. Saray kapısı önü sipahiler tarafından tutulmuştu, hepsi koynunu ve cebini taşla doldurmuştu; evvela açılıp vezire ve maiyetine yol verdiler. Hafız Ahmed Paşa onları selamına durmuş sandı, selam verdi ve atını sürdü geçti. Önce kalabalık arasından ileri çıkan bir sipahi paşanın arkasından bir taş attı, bunu bir, “Bre vurun!.. ” narası takip etti ve bir taş yağmuru başladı. Hafız Paşa’yı atından yıktılar, fakat hançer ve kılıç üşüremediler, paşanın muhafızları olan şatırlar hemen koltuklarına girip kaldırdı ve Babıhümayun’dan içeri hastalar odasına kaçırdı. Bu hengâmede şatırlardan biri göğsünden hançerle vurulup öldürüldü. Çok uzun sürecek bu ihtilalde ilk dökülen bu delikanlının kanıdır.

Şatırlar paşayı kurtarırken sadrazamın üst kaftanı ile başındaki vezirlik kavuğu, mücevvezesi paralanmış, düşmüş, talan olmuştu. Paşa içeri alınınca Babıhümayun hemen kapanmıştı. Hafız Paşa bostancıbaşının getirdiği yeni bir üst kaftanı ve mücevveze giyerek padişahın huzuruna çıktı, mühri hümayunu eliyle teslim ederek sadaretten çekildi. Sultan Murad da,

- Yürü... Var git!.. diyerek kaçıp saklanmasına destur verdi.

Hafız Paşa hemen kıyafetini tebdil etti, Yalı Köşkü’nden bir kayığa binerek Üsküdar tarafına geçti.

Vakanüvis efendi yazmıyor ama biz tahmin ediyoruz, Receb Paşa’nın sarayda da elbet ki, havasına uydurduğu adamlar vardı ve kim bilir onlara sadrazam olduğu takdirde yerine getirilmek üzere ne zengin vaatlerde bulunmuştur. Zira Hafız Paşa’nın istifası üzerine Babıhümayun ve Ortakapı açılmış, ihtilalci yeniçeriler ile sipahiler sarayda birinci avlu ile divan meydanı olan ikinci avluyu işgal etmişti.

Evvela sipahiler ileri çıkıp,

- Padişaha sözümüz vardır, ayak divanına çıksın!.. diye bağrışmaya başladılar.

Sultan Osman vakası dünkü hadiseydi. Ola ki, ihtilalciler Babüssaade'den de girmeye cüret edebilirlerdi ve hatta bu sefer Sarayı Hümayun yağma edilebilirdi. Böyle bir tecavüze karşı sarayı ve padişahı silahla müdafaa etmek için bütün bostancılar ve Enderunı Hümayun’un bütün zülüflü ağaları silahlandırılmıştı.

Sipahi zorbalarının ayak divanı isteği kabul edildi. Taht Ba-büssaade önüne, Sultan Murad da ayak divanına çıktı, yani ihtilalciler doğrudan padişahla yüz yüze konuşacaklardı. Vücuduna bir zarar erişmemesi için genç hükümdarın oturduğu taht bostancılar ile Enderun ağaları tarafından sıkı muhafaza altına alınmıştı. Sultan Murad,

- Muradınız nedir kullarım?.. diye sordu.

Bu soruya cevap olarak her ağızdan bir laf çıktı, Naima Efendi söylenenleri “edepsizlik ve dil uzatmanın son haddi” diye topluyor ve herhalde edebinden cümleler halinde kaydetmiyor. Fakat o devri, diliyle beraber iyi tetkik edecek bir romancı bu sahneyi gayetle canlı ve heyecanlı tasvir edebilir. Bütün lafların hülasası, “Defterdeki on yedi adamı bize ver, paralayacağız!.. ” dan ibaretti.

İhtilalciler önce biraz uzakça duruyordu, meydan hatipleri pervasız pervasız konuştukça taht ve padişaha doğru bir kayma, yaklaşma başlamıştı,

hele konuşanlardan biri,

- Vermezsen iş gayri olur!.. deyince adeta padişaha hücum edeceklermiş gibi bir dalgalanma oldu. Naima, “Eliyazübillah! Padişahın vücuduna el uzatacak mertebe yaklaştılar” diyor. Sultan Murad birden tahtından kalktı ve,

- Yok!.. Siz cevaba kulak tutmazsınız ve kabili hitap değilsiniz, mademki, sözümü dinlemezsiniz, ya niçin beni dışarı divan için istediniz?.. dedi ve müsellah iç ağaları ile bostancıların himayesinde Babüssaade'den içeri girdi, ihtilalciler padişahın ardından sel gibi boşanıp Babüsaade’nin eşiğini de aşmak istedilerse de kapının büyük ve ağır kanatları yüzlerine süratle kapanıverdi. Dışarda müthiş bir gulgule koptu, “zemine zelzele ve asumana velvele saldı”. Bu sesler de şu cümlede toplanmıştır:

- Mademki, istediğimiz adamları bize vermezsin, biz işimizi biliriz!..

Bildikleri iş kendilerine yeni bir padişah bulmaktı. Deli Mustafa mı ?.. Hayır, Sultan Murad’ın kendisinden küçük dört erkek kardeşi daha vardı.

Vaka bu rengi alınca sarayda padişahın yanındaki vezirler arasında bulunan fitne başı Receb Paşa artık ortaya cesaretle atılabilirdi, yüreğinde fesat, yüzünde riya, padişahın ayaklarına kapandı.

- Padişahım, bu müfsitleri teskin lazımdır, başka cevap dinlemezler, eğer ben kulunu dahi isteseler ver ki, kul efendi yoluna kurban olagelmiştir, kul da padişahlarından istediklerini alagelmiştir!.. Birkaç bendeniz gitmekle bir şey lazım gelmez, ama Hak saklasın eğer bu bedhuylar teskin olunmazsa ahval müşkül olur, nizamı devlet altüst olur... dedi, hatta daha ileri gitti,

- Hafız Paşa’yı getirtin, bana da izin verin sizin ağzınızdan Saka Mehmed Ağa’ya ve sair ağalara rica edeyim, belki kabul ederler, Hafız Paşa’yı affederler, kurtarabilirim!.. dedi.

Bunlar padişahı ve padişahlık müessesesini ne kadar küçülten ve ne cüretkârane, küstahane laflardı. Fakat bir Hak cilvesiydi, cahil, ahmak ve

haris adam ihtilalcilerin elebaşılarıyla gizli münasebeti olduğunu, bu fitnenin kendi başı altından koptuğunu adeta itiraf ediyordu. Sultan Murad Receb Paşa'nın bu laflarına bir balmumu yapıştırmayı unutmadı.

Sultan Murad’ın Yedikule faciasını bütün tafsilatıyla dinlemiş olduğunu kabul etmelidir, kendisi de büyük kardeşi Sultan II. Osman gibi toy bir gençti. Receb Paşa’nın tehditkâr sözleri karşısında irkilmiş olacağı muhakkaktır, hatta Genç Osman'ın üzerinde bir gecelik entarisiyle yalınayak, başı açık perişan hayali gözünün önüne gelmiş olacak ki, az evvel “Var git...” diye destur verdiği Hafız Paşanın Üsküdar’dan geri getirilmesini emretti ve Bostancıbaşı Cafer Ağa’yı dokuz çifte kancabaş kayıkla Üsküdar’a yolladı.

Yukarıda naklettiğimiz ayak divanı sahnesinin kaç dakikaya sığdığını göstermek için mühimdir, Bostancıbaşı Cafer Ağa Hafız Ahmed Paşa’ya, kayığı Üsküdar iskelesine henüz yanaşmış, karaya ayak atarken yetişti. “Sizi padişahımız ister” dedi ve kendi dokuz çiftesine alarak Sarayı Hümayun’a döndü.

Hafız Ahmed Paşa saraya gelince Babüssaade tekrar açıldı, taht çıktı, ardından da Sultan Murad ikinci defa ayak divanına çıktı. Burada küçük bir sahneyi unutmamalıdır. Genç padişah divana çıkarken Receb Paşa delikanlının metanetini bir yılan gibi daladı.

- Padişahım abdest alın, öyle çıkın!.. dedi.

Bu sözün apaçık manası, "İhtilalcilerin istediğini yapmazsan akıbetin ya burada yahut Sultan Osman gibi Yedikule Zindanında ölümdür!..” demekti. Sultan Murad hemen abdest aldı ve ikinci sefer divana ilk metaneti azıcık kırık çıktı.

Az evvel dışardaki uğultu zemine zelzele ve asumana velvele salarken şimdi soluk bile alınmıyordu. Sultan Murad gözlerini önündeki gazaplı kalabalığın ön safları üzerinde gezdirdi ve eliyle, “Sen!.. Sen!.. Sen!..” diye

işaret ederek iki ihtiyar sipahi ile yeniçeri çorbacılarından ikisini ileri çağırdı; artık kalabalıkla değil, kalabalığı temsil edecek bu dört kişiyle konuşacaktı.

- Bu hareketiniz devletin namusunu uluorta ayak altına almaktır, siz Müslüman iseniz hareketiniz diminize ve şeriatımıza uymaz, kâfir iseniz bura İslam diyarıdır, benden ne istersiniz?.. dedi.

Bu dört temsilcinin yeniçeri ve sipahiler adına ağız birliğiyle cevabı şu oldu:

- Padişahım devletine hayırlı olmayan adamları ver ki görüyorsun yeniçeri ve sipahi kulların deryayı bipayan, tuğyan halindedir. Başka türlü dağılmaz...

Babüssaade'nin kanatları açıktı ve Hafız Paşa ayak divanında konuşulanları işitiyordu, içindeki hamiyet cevheri birden coştu. Müslüman adamdı, abdestsiz adım atmazdı, ama böyle bir anda abdest tazelemek gerekirdi, az evvel padişaha gelen leğen ibrikle abdest aldı, soyundu, başına sade bir tülbent sardı, hançerini çıkarıp bıraktı ve Babüssaade'den çıkıp padişahın huzurunda durdu.

Bin bir ayak bir ayak üstünde, o mahşerî kalabalık birden soluğu kesti, çıt yok, işitilen yalnız Hafız Paşa'nın, Kuran okurken dinleyenleri vecd içinde mest eden, ağlatan güzel sesiydi.

- Padişahım... Senin yoluna Hafız gibi bin kulun feda olsun!.. Ancak ricam budur ki, beni sen katlettirme, bırak benim masum kanımı bu zalimler döksün ve bana şehitlik nasip olsun, sen de lütfet, benim naaşımı Üsküdar'da defnettir, yetimlerimi de sana emanet ediyorum! dedi.

Ve padişahın cevabını beklemeden "Bismillahirrahmanirrahim ve la havle ve la kuvvete illa billahil aliyyil azim... İnna lillah ve inna ileyhi raciun" diyerek ihtilalcilere karşı yürüdü.

Naima, “Meydan sanki arsai Kerbela idi...” diyor. Sultan Murad çevresini çıkarıp faciayı görmemek için yüzünü kapadı ve ağlamaya başladı, padişah tarafındakiler de sahneyi gözleri yaşla dolarak seyrettiler.

Hafız Paşa ortaya çıkınca, karşısında tuğyan halinde bir derya gibi kalabalığın ön saflarından birkaç sipahi ileri atıldı, ilk yaklaşan sipahi paşaya saldırayım derken, paşa dindar adam, ruhu Allah’ın emaneti ve onu korumaya kendini mecbur bilmiş, herifin yüzünün tam ortasına öyle bir yumruk indirdi ki, sipahi, ağzı burnuna karışıp yarı ölü yere serildi. Fakat ikinci sipahi paşanın başına bir hançer vurdu ve çok derin bir yara açtı, onu üşüşen diğer hançer ve kılıçlar takip etti. Sonra sayılmıştır, o güzide vezir tam on yedi bıçak darbesiyle yere serildi, henüz ölmemişti, bir yeniçeri paşanın göğsüne çıktı ve bıçakla boğazını keserek şehit etti. O anda nereden bulmuştur bilinemez saray adamlarından biri elinde büyük bir yeşil örtüyle koştu, vezirin naaşını örttü. Sultan Murad da tahtından kalktı, bir o yeşil örtü altında yatan şehide bir de bu kanın vebali hepsinin alnına yazılmış olan o gazaplı kalabalığa baktı.

- Hak Teâlâ bana kudret verirse sizden nasıl intikam alınacağını öğreteceğim! dedi, bu sözü ancak muhafızları işitebildiler, sonra yüksek sesle bağırdı.

- Bre Hak’tan korkmaz, Peygamber’den utanmaz, şeriata ve padişaha itaat etmez zalimler!.. dedi.

Hafız Paşa’nın padişah önünde paralanması ihtilalcilere de dehşet vermişti. O güğremiş insan seli uğuldayarak saraydan çıkmaya başladı, suçlu kaçışı gibi bir çıkış... İhtilallerde olageldiği gibi, Hafız Paşa’nın cesedinin ayaklarına ip bağlayarak sürüklemeye, sürükleyip götürmeye kimse cesaret edemedi. Naaş Saray’ca kaldırılarak vasiyeti gereğince Üsküdar’a götürüldü.

Bu faciadan sonradır Sultan Murad mühri hümayunu Receb Paşa’ya verdi, fitne üstadı nihayet meramına nail olmuştu.

Defterlilerden Şeyhülislam Yahya Efendi kaçmış, saklanmıştı. İhtilalcilere efendinin azledildiği tebliğ edildi, katlinde ısrar etmediler. Defterdar Mustafa Paşa da kaçmış saklanmıştı, Yeniçeri Ağası Hasan Halife ise kumandanı bulunduğu ocağa sığınmıştı, yeniçeriler ağalarına sahip çıktılar. Bu himaye ağalarına olan bağlılıktan değildi; on sene evvel Genç Osman da Yeniçeri Ocağı’na sığınmış, fakat yeniçeriler padişahı düşmanlarının pençesine alçakça teslim etmişlerdi, bu sefer de Hasan Halife’ye aynı ihaneti gösterirse Yeniçeri Ocağı’nın adına, şanına çok ağır bir leke sürülecekti. Receb Paşa'nın teşvikiyle sipahiler yeniçeri kışlalarına gidip “Ağayı siz paralamazsanız verin, biz paralayalım... ” dediler. Yeniçerilerden ters bir cevap alındı: “Paralarsak biz paralarız, sipahi kim olur ki bizim ağamızı paralayacaktır!.."; ısrar edilirse iki asker arasına kılıç girecekti. Sipahiler ısrar etmediler.

İhtilalci asker, Hafız Ahmed Paşa'yı padişahın gözleri önünde paraladıktan ve sipahiler de yeniçerilerin elinden Hasan Halife’yi alamadıktan sonra yeniçeriler ile sipahiler arasına kılıç girme tehlikesi belirince fitne ateşi tavsadı, küllendi, sipahiler hanlarına ve yeniçeriler de kışlalarına çekildiler. Fakat Receb Paşa, şu kadar zamandan beri göz diktiği mühri hümayuna kavuştuğu halde, o altın mühür koynunda sanki çöreklenmiş yatan bir yılan gibi duruyordu, ilk fırsatta baş kaldırıp paşayı sokacak, öldürecekti. Yeniçeri ve kapıkulu sipahisinin zorbaları ile ittihat ederek, İstanbul erazil ve eclafıyla bağdaşarak Receb Paşa’nın bu davaya atılmasının sebebi, Sultan Murad’ı iyice sindirerek, hatta avucunun içinde bir kukla yapmak, olmazsa onu tahttan indirip, kardeşlerinden birini tahta çıkarmak, tam istiklalle vezirlikti. Gözleri ancak baktığı şeyi ve onun da ancak sathını görür bir kafadardı ki, böyle avamî kaba hırs doğar, kaba ve

basit entrikalar beslenir, gelişir. Zararını devlet ile memleket yüklenir, ıstırabını millet çeker. Receb Paşa’nın hamam çıplağı tellak ile yalı kopuğu salapuryacıdan farkı sadece sırtındaki samur kürküydü... Galiz cehlinin kaba hesabıyla sadarete kaydı hayat şartıyla gelmişti. Yerinden emin değildi, emniyet getirinceye kadar her şeyi yapacaktı, fitneyi tekrar uyandırmak için fırsat gözetlemeye başladı, o fırsatın çıkması da gecikmedi. Uzun sürecek bu ihtilalin ilk alevi “Hüsrev Paşa niçin azledildi?.." diye parlatılmıştı. Bir ay sonra ikinci kundak da “Hüsrev Paşa niçin katledildi?.." diye kondu.

Azlinden sonra Tokat’a çekilmiş oturmakta olan Hüsrev Paşa bu kanlı, cebbar vezir, ilk ayaklanma onun adı ileri sürülerek olduğu için ortalık yatışır yatışmaz padişahın emriyle idam olunmuştu ve kesik başı da gizlice İstanbul’a getirilmişti. Aslında bu kesik baş sadaret makamı için Receb Paşa’nın en tehlikeli rakibiydi; Receb Paşa bunu bildiği için önce rahat bir nefes aldı, sonra fırsat ganimettir diyerek fitneyi tahrik etti, o asrın tabiridir, “zorbaların arasına dil soktu”. Bu şer aletleri, “Hüsrev Paşa gibi vücudu lazım bir vezirin katline sebep olanlardan ahzı intikam lazımdır!.." dediler.

Sebep olan kimdi? İhtilalin ilk safhasında defterli olan on yedi kişiden biri paralanmış, biri affedilmiş (Yahya Efendi), biri padişahın yanında (Musa Çelebi), on beşi de kaçmış saklanmıştı. Ortada tek sima, padişah kalıyordu. Hakikatte de ihtilalin bu ikinci safhasında Receb Paşa’nın hedefi o idi, askeri ayaklandırdı ama, dilediği gibi hedefine sevk edemedi.

1632 martının on ikinci cuma günü sabahı İstanbul yine ihtilal dehşeti içinde uyandı. Sabah namazı vakti Atmeydanı’nda toplanan yeniçeriler ile sipahiler ve peşlerine takılan İstanbul erazil ve eclafı namazdan sonra Sarayı Hümayun’a yürüdü. İhtilalci ayakları Babıhümayun ile Ortakapı’nın eşiklerinden atlamaya çoktan alışmıştı. Sultan IV. Murad yine ayak divanına

çıkarıldı, yeniçeri neferleri ve sipahioğlanları padişahla da yüz göz olmuşlardı.

- Padişahım, sen niçin Hüsrev Paşa gibi yarar veziri katlettin ve kendi devletini rahnedar ettin ? diye sordular.

Bu soru facianın uvertürüydü, sonra eski defter ve yeni kanlı sahnelerin perdesi açıldı.

- Mademki bu işi yaptın, sen de bize Hasan Halife'yi, Defterdar Mustafa Paşa'yı ve Musahip Musa Çelebi'yi ver, paralayalım! denildi.

Bu arada birden aşırı küstahlaştılar.

- Saraydaki şehzadeler bizim efendimiz oğullarıdır, sana itimadımız kalmadı, Hüsrev Paşa'yı öldürdüğün gibi şehzadelere de kıyarsın, onları çıkar, bize göster! dediler.

Vakanüvis efendi padişahın cevaplarını şöylece toplayıp naklediyor

- Hasan Halife ve defterdar neredeDirler bilmiyorum, Musa Çelebi'nin ne günahı vardır ki size vereyim? Bir padişaha karşı bu mertebe hürmetsizlik olur mu?

İhtilal sahneleri anlatılırken en zor iş, o atmosfer altında ruhların tahlilidir. Koğuşta, han odasında, hamam külhanında veya soğukluğunda, kahvehane, kayıkhane, fırınlarda, bekâr odalarında yatan, bütün bediî duyguları birkaç saniyelik nefis lezzetinde toplanmış, bütün dinî ibadetleri duygusuz mihanikî hareketler olmuş insanların başlarındaki şahsiyetlere karşı hürmeti yoktur, onlardan sadece korkarlar ve bir kere de o korkuyu attılar mı, yeni bir yılgınlığa uğrayıncaya kadar alabildiklerine pervasız ve tahripkâr olurlar, akıl ve mantık çemberlerini yırtıp, tezatlar içinde hayır ve şer, hizmet ve ihanet her şeyi yaparlar, işte buna sûriş denilir, felakettir, afettir.

Eclafın padişah sözünü anlamasına elbette ki imkân yoktu. İhtilalci yeniçeri ve sipahilerin sözü geldi, yine mahut tehdide dayandı.

- Bu dediklerimizi bize vermezsen sen bize padişahlığa lazım değilsin... dediler.

O sırada “Hünkâr şehzadeleri boğdurmuş!” diye bir laf çıktı, bunun üzerine, “Şehzadeleri isteriz!.. Şehzadeleri çıkar görelim!.." sesleri yükseldi. Dört şehzadeyi Babüssaade önüne çıkarıp gösterdiler Bayezid, Süleyman, Kasım, İbrahim.

En büyükleri Şehzade Bayezid şişmanca bir gençti, Süleyman'la beraber kapı eşiğinden biraz ileri çıkıp ihtilalcilere hitap ettiler. Bayezid,

- Bizden ne istersiniz? Biz bir köşeye çekilmiş, kendi halimizle meşgulüz, adımızı anmak, bizi dile düşürmek ne manadır?.. dedi.

Süleyman daha açık konuştu.

- Sebebi felaketimiz olacaksınız!.. Allah'tan korkmayıp, padişah hazretlerinden utanmayıp böyle tuğyan edersiniz!.. Allah aşkına bizi kendi halimize koyun, sizin himayenize muhtaç değiliz, bizi korumak size düşmez! dedi.

Fakat divan avlusunda kaynaşan o mahşeri kalabalık şehzadelerin ne sözlerini ve ne de endişelerini anladı. Mazisiz adamlar istikbali göremezler.

İki şehzadenin yalvarmasına rağmen ihtilalci yeniçeri ve sipahiler Sultan IV. Murad’a karşı küstahlığı son mertebeye çıkardı:

- Bundan sonra bizim sana itimadımız yok!.. Bu efendileri sana bırakmayız, bunlara zarar etmeyeceğine bize kefil göster!., dediler.

Ağır hakaretti. Böyle bir günde ve böyle bir sahnede bir padişaha kefil olmak felaketti, fakat o anda galeyanı yatıştırmak da lazımdı. Sultan Murad’ın belki de hayatı tehlikedeydi. Yeniçeriler ve sipahiler genç hükümdarı tahtından kapıp aldığı gibi, paralayıp öldürmeseler bile, Sultan Murad padişahlığı kaybedecekti ve belki de Receb Paşa bunu bekliyordu. Orada bu tehlikeli kefaleti yüklenmek devlete de, padişaha da hizmetti,

ancak büyük medenî cesaret sahibi, büyük hamiyet sahibi adamın yapabileceğiydi. Şeyhülislam Ahizade Hüseyin Efendi hiç tereddüt etmedi.

Avam koca şeyhülislamın kefaletini kâfi görmedi, kendilerinden değildi, inanmak için kendilerinden de birinin kefil olması lazımdı. Bu sefer Receb Paşa,

- Ben de kefilim!.. demeye mecbur oldu, ortalık yatıştı ve şehzadeler içeri alındı.

Naima Efendi, “Cahil dosttan âkil düşman yeğdir” diyor, şaşmaz hikmettir. Bu 12 mart günü, Şehzade Bayezid, Süleyman ve Kasım ile Ahizade Efendi'nin ileride sebebi felaketleri olacaktır. Receb Paşa'ya gelince, Sultan Murad’ın nazarında o “topal zorbabaşı”dır, cezası öbürleri kadar gecikmeden, ilk fırsatta verilecektir. O gün Sultan Murad’ın ayak divanı bu sinirli, gergin hava içinde dağıldı.

O cuma günü çarşılar, dükkânlar açılmamış, halk sokağa çıkmamış, camilerde cuma namazı kılınmamıştı. Ve tam üç gün çarşı pazar açılmadı, İstanbul’un günlük hayatı mefluç kaldı.

14 mart pazar günü yeniçeriler ile sipahiler yine ayaklanıp toplandılar. “Defterdar Mustafa Paşa ile Hasan Halife’yi isteriz” diye bağrıştılar. Hasan Halife, Sadrazam Hafız Paşa’nın paralandığı gün ağası bulunduğu Yeniçeri Ocağı’nın namusuna sığınmıştı ve yeniçeriler de o gün kendisine sahip çıkmışlar, sipahilere karşı korumuşlardı. Yeniçeriler kendilerine sığınan padişahlarına ihanet etmişti, ağalarını da gulgule arasında yok edebilirlerdi; Hasan Halife ocaklının kendisini namus belası himaye ettiğini biliyordu, onun için ortalık azıcık yatıştığında Ağakapısı’ndan kaçmış, Mehterhane’de gizlenmişti. Firarı muhakkak ki yeniçerileri kızdırmaktan ziyade memnun etmişti. Bir ara “Padişah defterdar ile yeniçeri ağasını sarayda Hasbahçe’de saklamış” rivayeti çıktı.

“Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır" sözünün doğru çıktığı bir kış, iki günden beri lapa lapa durmadan kar yağıyordu. İhtilalciler Atmeydanı’ndaki Sultanahmet Camii ile sahiplerine zorla açtırdıkları civardaki dükkânlara doldular. Bir bölüğü Sadrazam Receb Paşa’nın sarayına giderek şeyhülislam ile ulemayı da saray ve konaklarından zorla kaldırıp Receb Paşa’nın sarayına götürdüler. Paşa Atmeydanı'na nazır miri bir sarayda oturuyordu, tahmin ediyoruz ki bu bina zamanımızda Ticaret Okulu’nun bulunduğu yerdeydi. Paşanın sarayında, yeniçeri ve sipahi kılıçlarının tehdidi altında sözde bir şeriat meclisi kuruldu. Padişahın ayak divanında olduğu gibi ulema efendilerle hayli çekişildi, nihayet ihtilalciler, istedikleri kimsenin idamına bir hüccet yazdırıp efendilere imzalattılar. Receb Paşa yeniçeri ve sipahilerin bu meclisteki söz sahiplerine,

- Defterdar Paşa ile Hasan Halife sarayda Hasbahçe’de değildir, yakinen biliyorum, padişah da onları aratıyor!.. diye yemin etmişti.

Devrin müverrihi Hasanbeyzade’nin rivayetine göre o pazar günü ihtilalcilerin ağzında padişahın pek sevgili gözdesi Musa Melek Çelebi’nin adı yoktu. O masumu, adını yeniçeri ve sipahi ağzına düşürüp felakete sürükleyen Receb Paşa oldu. Ulema hücceti imzalayıp dağıldıktan sonra sadrazam padişaha gitti, vakayı tasarladığı melanete göre tahrif ederek anlattı:

- Şevketli padişahım, Kul Hasan Halife ile Defterdar Mustafa Paşa’yı sizin Hasbahçe’de sakladığınızı zannediyor, tekrar Sarayı Hümayun’a yürüyecekler, nahoş haller olmak ihtimali vardır, Musa Çelebi’yi bu kulunuzun sarayına gönderin, ben de yeniçeri ile sipahiye nasihat edeyim, “İşte padişahımızın sizlerden esirgediği yoktur, bu kadar makbulü ve mergubu Musa Çelebi’yi dahi bana göndermiştir, defterdar ile Hasan Halife sarayda olsaydı onları da verirdi, siz de Musa Çelebi’yi istemekten artık

vazgeçin" diyeyim, hem saraya yürümelerini önleriz, hem de inşallah Musa Çelebi'yi ellerinden kurtarırız!.. dedi

O sırada Receb Paşa'nın kendi havasına uydurduklarından Canbuladoğlu Mustafa Paşa da huzurdaydı, o da,

- Padişahım, Receb Paşa lalanın bu sözü makuldür, Musa Çelebi'yi kul onun sarayında görünce Musa Çelebi'ye zarar ihtimali yoktur, kaldı ki vezirin sarayından zorla almak kimin haddidir, ben kefilim!.. dedi.

İki vezir yeniden ayak divanına çıkmak istemeyen padişahı ikna ettiler. Sultan Murad,

- Hoş... Musa size Allah emaneti olsun, eğer bir kılına hata gelirse sizden bilirim!.. dedi ve sevgili gözdesini hüngür hüngür ağlayarak o akşam ortalık iyice karardıktan sonra Receb Paşa'nın sarayına gönderdi.

Bu türkünün güftesi Sultan IV. Murad'ın imiş, ne zaman okunsa ağlarmış:

'Yola düşüp giden dilber
Musam eğlendi gelmedi.
Acep yolda yol mu şaştı
Musam eğlendi gelmedi. "

Bu ihtilalın kanlı safhalarından biri olan Receb Paşa sarayı faciası topal zorbabaşı tarafından sahneye şöyle kondu:

Aynı gece, Receb Paşa yeniçeri kışlalarına ve sipahi hanlarına, "Musa Çelebi'yi padişah benim sarayıma gönderdi, gelip istesinler, alsınlar!.." diye gizlice haber yolladı.

Pazartesi sabahı, yine mahşer gününden örnek verdi. Yeniçeri, sipahi ve şehrin erazil, eclaf güruhu Receb Paşa sarayı önünde toplandı.

- Musa Çelebi gelmiş, elbette isteriz!.. diye kapılara dayandılar.

Musa Çelebi, paşanın oturduğu odaya gitti.

- Sultanım, benim hakkımda şefaat taahhüt etmiştiniz, bana kıymak reva mıdır? dedi.

Receb Paşa kayıtsız,

- Oğlum, ne yapalım, padişahımızın vücudunu muhafaza için senin ve benim gibi bin uşak feda olsun!.. Hemen görelim, belki defî mümkündür... diyerek hemen hareme kaçtı.

İhtilalciler kapıyı açtırmış ve saraya girmişti.

- Musa Çelebi merdiven başına gelsin görelim!.. diye bağrışıyorlardı.

Musa Çelebi'yi merdiven başına çıkardılar. Paşa iç ağalarına tembih etmişti, içlerinden biri Musa Çelebi'ye kuvvetli bir omuz vurdu ve merdivenden aşağı yuvarladı. Sahne, Eski Romalıların sirklerdeki vahşi hayvanlara attığı ve diri diri parçalattığı mazlum kurbanların akıbetine benzer. Delikanlının acı feryadı, dehşeti tarif edilmez paralayıcı kaba sesler arasında boğuldu. Yeniçeri ve sipahiler hançer üşürdüler.

Receb Paşa, aşağıdaki facianın aktörü, kulağı kirişte, gulguleyi işitince, haremden ayaklarında sade mestle fırlayarak ve aksaya aksaya koşarak, merdiven başına geldi.

- Bre el çekin!.. O çelebi benim kefaletim ile gelmiştir. Bre bu ne olmaz iştir!.. diye yalandan bir iki bağırdı.

"Lâkin Musa Çelebi'nin işi bitmişti, vücudu hançer zahminden surah surah olmuştu."

Paşanın talimli adamları,

- Çünkü hal böyle oldu, bari ölüsünü dışarı bırakalım da cemiyet dağılsın!.. dediler.

Musa Çelebi, henüz ruh teslim etmemişti. Vücudunu delik deşik edenler de paşayı merdiven başında görünce kaçmış, saraydan çıkmışlardı. Ağır yaralı delikanlıyı sanki bir çaput çuvalıymış gibi sarayın duvarı üstünden savurup, dışarı meydan tarafına attılar, orada üzerine bir kere daha hançer

üşürüldü. Çırılçıplak soyduktan sonra kanlı cesedini Atmeydanı’nda bir çınarın altına bıraktılar. Durmadan yağan kar, masum gencin kefeni oldu.

Sultan Murad, Musa Melek Çelebi’nin katledildiğini öğrendiği zaman, yüreğinin ta derinlerinden bir ah çekerek,

- Ya Rab!.. Bu mazluma kıyan zalimlerin haklarından gelmeye sen bana kudret ver!.. diyerek ağladı.

Allah, Sultan Murad'a bu kudreti verdi ve intikamını pek yaman aldı.

Padişahın fedakâr bendelerinden birkaç kişi, ya yeniçeri yahut sipahi kıyafetinde ve muhakkak ki, geceyarısından sonra olacaktır, Musa Çelebi’nin naaşını atıldığı yerden kaldırıp kaçırdılar ve Eyüpsultan’a götürüp defnettiler. O asrın adamı Evliya Çelebi, Sultan Murad’ın bu sadık bendesine baş ve ayak şahideleri ve sandukası, kabartma güllerle müzeyyen pek muazzam bir kabir yaptırttığını yazıyor ve kabrinin cadde üzerinde olduğunu söylüyor, caddenin adı belli değil; bu kabri Eyüp’ün hemen her tarafında uzun zaman aradık, bulamadık.

Ya o 14 mart pazar günü veya 15 mart pazartesi günü, Musa Çelebi’nin şehit edildiği gün, ihtilalciler evvela Yeniçeri Ağası Hasan Halife’yi ve sonra Defterdar Mustafa Paşa’yı da buldular.

İstanbul’da köşe ve köşe aranıyorlardı. Hasan Halife, Ağakapısı'ndan kaçıp saklandığı Mehterhane’de yakalandı, bir ata bindirilip Atmeydanı’na getirildi. Etrafını derya misali yeniçeri ve sipahi sarmış, gazaplı naralar dalga dalga yükselir çarparken, biçare genç adam ölüm korkusuyla vahşete bakınarak,

- Bana kıymayın... Vallahi, devlet işleri için padişah huzurunda söz söylemiş değilim,beni azat edin, başımı alıp başka diyara gideyim, beni nahak yere katletmeden size ne hâsıl olur!.. diye yalvarıyordu.

Etrafındaki binlerce yeniçeri ve sipahi yüzünde, yalnız kin ve haset vardı; hepsinin yüreği taş gibiydi... Ağızlardan çıkan yalnız küfür ve

hakaretti. En yumuşak konuşanı,

- Bre sefih oğlan!.. Mülukâne saray ve padişahane yalılar yapıp, arzı ihtişamı bilirsin!.. Bre o kadar devlet senin gibi oğlana neden layıktır?.. diyordu.

Bir ara, bir adam Hasan Halife'nin başına doğru bir sopa indirdi, bu sopayı o anda hançer ve kılıçlar takip etti, atından düşürdükleri ağayı lahzada öldürdüler ve lahzada ana doğması soyarak ayak bileklerine ip geçirdiler, Atmeydanı'na sürüyerek götürdüler, meydandaki çınarlardan birinin bir dalına ayaklarından baş aşağı astılar.

Öldürüldüğü zaman yeniçeri ağalığı üzerinde bulunuyordu. Yahut ki azledilmiş, fakat yerine bir başkası tayin edilmemişti.O gün Sultan Murad tarafından ocaktan yetişme Köse Mehmed Ağa, yeniçeri ağası tayin edildi.

Defterdar Mustafa Paşa da, ya aynı gün ya bir gün sonra Vefa'da bir evde bulundu. Evvela Atmeydanı'na, oradan Sadrazam Receb Paşanın sarayına götürüldü. Sadrazam paşa hemen atlanıp Sarayı Hümayun'a gitti. Sultan Murad'dan Mustafa Paşanın idam fermanını aldı, döndü. Mustafa Paşa'yı elleri arkasına bağlı siyaset meydanına çıkardılar ve çökertip boynunu vurdular. Başsız ceset ihtilalcilere verildi, artık bir kaide olmuştur, hemen çırılçıplak soyuldu, ayaklarına ip takıldı ve Hasan Halife'nin sallandığı ağacın başka bir dalına baş aşağı asıldı. Kesik başı ne oldu ?.. Bir kayda rastlamadık.

Bu iki çıplak ceset, soğuktan kaskatı olmuş, birkaç gün karlı buzlu rüzgârla lapa lapa savrulan kar arasında, garip garip, vahşetle sallanıp durdu. Aşağıdaki kıta adı meçhul bir halk şairinindir:

"Biri başsız idi birisi başlı
Biri taze civan birisi yaşlı
Defterdar paşanın aslı Ayaşlı
Hasan Ağa şehrî civan dörtkaşlı."

İhtilal havası içinde hicrî 1041 ramazanı

Bu uzun ihtilalde ayaktakımı gılzetinin ne hal aldığını gösteren acı ve müthiş misaldir:

Yeniçeriler ile kapıkulu sipahisinin peşine takılıp ihtilale katılan cebeciler toplandılar.

- Bre canım, biz adam değil miyiz ?.. dediler, yeniçeri ile sipahi sadrazamı, yeniçeri ağasını ve padişahın şöyle makbul bir nedimini paraladılar, biz dahi zabitlerimizin hakkından gelip şanımızı ispat etsek gerektir!..

Hemen Cebeciler Ocağı'ndan şöhret sahibi bir çorbacı ağanın evine hücum ettiler. Çorbacıyı paralayıp öldürdüler, evini yağma ettiler ve yeniçeriler ile sipahilere uyarak paraladıkları o garip adamı çırılçıplak soydular, ayaklarına ip takıp mahut çınara asmak üzere Atmeydanı'na getirdiler, fakat sipahiler mâni oldu.

- Yok!.. dediler, cebeciler çorbacısı bir adam mıdır ki, böyle kibarlarla beraber aynı ağaca asılsın !..

Bu kanlı vakalardan sonra İstanbul bir müddet yeniçeri ve sipahi zorbalarının elinde kaldı. Tabanı yarık, yeni yakası bitli, ırzını, namusunu bir lüle tütüne değişir ve tüyünü düzmek için de ihtilal günlerinde saray ve konak yağmalamalarını fırsat bilir kaldırım uşakları eclaf da birer sokak ağası oldular, her türlü şenaat, fuhuş, rezalet göz göre göre işlenir oldu, pervasızca sokağa döküldü. O devirde yaşamış bir müverrih Enderunlu Mehmed Halife ortalığın halini şöyle tasvir ediyor:

"Divanı Hümayun'da Sadrazam Hafız Ahmed Paşa'yı katlettiler, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'yı ve musahip Musa Çelebi'yi katlettiler. O

zaman kulun şol mertebe tuğyanı vardı ki, gündüz hamam basarlar, hamamdan peştamalla çıplak avrat çıkarırlar, camilerin içinde çubuk yakıp tütün içerler, Müslümanların ırzını namusunu ayakları altına alıp evler, saraylar basarlardı. Hele kahvehanelerde ve meyhanelerde olan fuhuş ve rezalet anlatılamaz. Nizamı âlem öylesine bozulmuştu."

Manzara ihtilalci zorbaları da düşündürmeye başlamıştı. Sipahilerin söz sahiplerinden Saka Mehmed, Cin Ali, Salih Efendi, Çalık Derviş, Mahmudağaoğlu, Yemişçi Mustafa ve daha gayrileri toplanıp konuştular ve şu ağız birliğine vardılar.

"Hazmedilmez ve asla affedilmez işler yaptık. Bu mertebe isyandan ve âlemi şu hale düşürdükten sonra bu padişah eline fırsat düşünce bizi sağ bırakmaz, nereye kaçsak, nerede gizlensek bize kurtuluş yoktur. Bizim için tek halas yolu Sultan Murad'ı tahttan indirip kardeşlerinden birini padişah yapmaktır. Yeni padişahın yanında birer mevki sahibi oluruz, âleme yeni bir nizam veririz, padişahı kendimizden hoşnut kılarız... "

İçlerinde büyük nüfuz sahibi olanlardan biri Rum Mehmed Ağa'ydı, ortaya atılan bu yeni ve büyük ve belki de yeniden pek çok kanların dökülmesine sebep olacak fitneye şiddetle itiraz etti:

- Padişahımızı aldatanlardan istediğimiz gibi intikam aldık, fesadı daha ileri götürürsek, âlem zaten ayak üstünde, eliyazübillah devlet güneşini söndürürüz, Devleti Âli Osman münkariz olur. Zira sipahi zorbaları bu madde için de Receb Paşa tarafından gereği gibi ifsat edilmişlerdi.

Tahttan padişah indirme, Osmanlı tarihindeki ihtilallerde daima en büyük iş olagelmiştir, sipahilerin kendi başlarına başarabilecekleri şey değildi, yeniçerilerle mutlak şekilde ittifak etmeleri lazımdı. Onun içindir ki, kendi aralarında kesin karar verdikten sonra sipahi zorbaları Yeniçeri Ocağı'na başvurdular.

Saray’dan çıkma Hasan Halife'nin yerine yeniçeri ağası olan Köse Mehmed Ağa ocaktan yetişmiş, çekirdekten yeniçeriydi; Sultan Murad’a sadakatle bağlı kaldı; yeniçeri neferlerini de, ocakta kademe kademe yükseldikçe hoşnut tutagelmiş, neferin gönlüne girmişti, ocaklı, “Bu bir büyük meseledir, ağamız nerede ise biz oradayız...” dedi. Köse Mehmed Ağa da, sipahi zorbalarını asla ürkütmeden padişah değiştirmenin vahametini anlattı, Yeniçeri Ocağı sipahilerin cülus teklifini şiddetle reddetti.

Köse Mehmed Ağa günde birkaç sefer gizlice saraya gidip padişahla buluşmakta ve dışarıda olup bitenleri tezi tezine Sultan Murad’a arz etmekteydi. Güçlükle önlediği bu yeni fitneyi de anlatırken,

- Padişahım, bu maddenin de başı Receb Paşa’dır, Musa Çelebi’yi de Canbuladoğlu’yla söz birliği edip senden alan ve o mazlumu yeniçerilerin haşaratı ile sipahilere paralatan odur... dedi ve sipahi zorbalarından Rum Mehmed Ağa'nın da cülus meselesine muhalefet ettiğini söyledi.

Sultan Murad Rum Mehmed’e gizlice şahane ihsanlarda bulundu, yeniçerilerin ve Rum Mehmed'in muhalefeti Receb Paşa’nın hazırladığı yeni fitneyi alevlenmeden bastırdı.

Sinirli hava biraz yatıştı, “Padişahımız olup biten maddelerde cümle suçları bağışlamıştır” sözü çıktı ve işte bu sakinleşen hava içindedir ki, mübarek ramazan ayı girdi.

Nakletmekte olduğumuz vakalar hicri takvimde 1041 yılının recep ve şaban aylarında geçmiştir. O yılın ramazanı da martın yirmi ikinci günü girmişti.

Naima Efendi şöylece anlatıyor:

“Ramazanı şerif geldi. Sipahi kıyafetine girmiş halk eşkıyası, şeytan kılıklı hayta ve hazele güruhu takım takım, hepsi pürsilah, semt semt kurdukları meclislerde iyş ü işret sofraları donattılar ve fisk ü şenaatlerine

devam ettiler. Kimi güzel güzel yüzlü ve kimi de acaip dev misali koca koca heykeller, kuklalar yaptılar, sokaklara kandillerle yer mahyaları kurdular, arkalarında bir sürü baldırı çıplak, davul zurnayla “Allah!.. Allah!..” sayhaları gökyüzünü tutarak ve geceleri de ellerinde meşalelerle İstanbul sokaklarını dolaşmaya başladılar ve İstanbul halkından zorla kukla ve mahya seyri ve eğlencesi parası topladılar. Vüzera, ulema, kibar ve zenginlerin kapılarına bu şehir çetelerinden biri gelir dayanır, bahşişini alıp giderken köşe başından bir yeni güruh çıkar gelirdi. Kuklalarını, çengilerini, köçeklerini oynatır, çuha, kumaş, nakit kuruş ve akçe, her kapının şanına layık ihsanını alırdı."

Büyük müverrih hicrî 1041 ramazanının rezaletlerini tasvire şöyle devam ediyor:

“Yeniçeri ve sipahinin erazili ve baldırı çıplak şehirliden davullu zurnalı ve kuklalı köçekli soyguncular bir kapıya vardıklarında yüz kuruş verilse,

- Bu falanın kapısıdır, buraya bin kuruş paha biçtik !.. -Yok!.. Bura filan devletlinin menzilidir, temaşa parası iki bindir!.. derlerdi.”

Yine Hasanbeyzade ile Naima’dan öğreniyoruz, istedikleri bahşiş verilmeyecek veya bahşişin çıkması azıcık gecikecek olsa konağı yakıyoruz diye ellerindeki meşaleleri o devrin o muhteşem ahşap saray ve konaklarının geniş saçaklarına ve şahnişinlerine doğru kaldırarak,

- Şu kadar yüz kuruş ve şu kadar çuha ve kumaş tiz getirin, yoksa konağı yakıyoruz!.. diye saçakları meşalelerle tutuştururlardı. Çaresiz menzil sahibi haytaların ayaklarına düşer, yalvarır, tutuşturulan saçağı söndürtür ve istediklerini de verirdi.

Ramazan sona erinceye kadar bu davullu zurnalı, köçekli çengili, kuklalı, meşaleli gece çapulları devam etti. Yalnız büyük konaklar, saray yavruları ve saraylar değil, namus erbabından orta halli kimselerin kapıları da çalındı, herkesin evinde hediyelik hazır eşya bulunmaz, o şehir

eşkıyasına taze gelinlerin veya gelinlik kızların sandıklardaki çeyiz eşyaları verildi.

Bayram oldu, üç gün de sokaklara, meydanlara salıncaklar kurdular, devlet erkânını, İstanbul âyan, eşraf ve kibarını düğüne davet eder gibi kınalı mumlarla, salıncaklara davet ettiler, salıncaklara gelenler de çuha ve kumaş ve bohça bohça çamaşır ve esvap bayram hediyeleriyle geldiler, her salıncakta bir dükkân dolduracak mal toplandı. Ve faraza bir vezire yüz mumdan fazla geldi, her mumun üzerinde, “Bu falan salıncağın mumudur” diye bir de kâğıt vardı. Mum alanlar salıncaklara verecekleri hediyelerin defterini yaptırdılar, arabalara yüklenen hediye denkleri salıncakları birer birer dolaşarak bu defterlere göre dağıtıldı. Tam rezalettir.

Bayramdaki küstahlıklarını padişahın anası Kösem Sultan ile bizzat padişahı dahi kınalı mumla salıncağa çağıracak kadar ileri götürdüler; kendileri gelmediler ama hediyeleri geldi.

Bu 1041 ramazanında ve Ramazan Bayramında olanları anlatırken Naima Efendi, “Nice erazil ve biedep cahiller ramazan günleri alenen oruç bozdular, sokaklarda, kahvehanelerde tütün içtiler, alenen şenaati kabiha, fuhuş irtikâp ettiler, kimse menine kadir olmazdı” diyor.

Yine onun anlattıklarıdır:

“Yalın ayaklarına bir pabuç almaya kudreti olmayanlar katar sahibi ağa oldu; bayramdan sonra da hepsi mekânına menziline çekildi. Ortada ancak zorbabaşılar kaldı.”

Asıl ortada kalan fitne kundakçısı Sadrazam Receb Paşaydı.

Yeniçeri Ağası Köse Mehmed Ağa'nın sadakati ve sadakat yolunda cesaretle himmet ve gayreti sayesinde yeniçerileri kendi tarafına çevirmeye muvaffak olan Sultan Murad artık ne Receb Paşa’dan ne de sipahi zorbalarından korkacaktı. Bayramın ayı çıkmadan, 28 şevval 1041 ve 18 mayıs 1632 salı günü, divan günüdür, Receb Paşa erkenden saraya geldi ve

gelir gelmez, divan toplanmadan padişah tarafından huzura çağrıldı. Kuvvetle tahmin ediyoruz ki vaka Arz Odası'nda geçmiştir; aksak adımlarıyla huzura çıkan Receb Paşa Osmanlı protokolü icabı taht eşiği, saçağı öpecekti, buna resmî ıstılahında "ayak öpme" denilir, fakat yine o protokol icabı sadrazamlar huzura divan dağıldıktan sonra girerlerdi, vakitsiz, erken davet kendisini şaşırttığı için Receb Paşa bir tereddüt anı geçirmişti. Sultan Murad kaşları çatık,

- Beri gel topal zorbabaşı!.. dedi.

Bu hitap Receb Paşa'nın "canını başına sıçrattı", alçak adamlar cebîn olurlar, kendilerinde aciz ve karşısındakinde kuvvet hissedince hemen zelil olurlar.

- Hâşâ padişahım!.. Vallah billah padişahımın rızasından dışarı zerre kadar hareketim yoktur! diyerek türlü türlü yeminler etti.

Receb Paşa'nın ayak divanı günündeki tehdidini unutmamış olan Sultan Murad,

- Bre kâfir abdest al!.. dedi.

Kendi tezvir ve fesadıyla ayaklanıp kükremiş olan yeniçeriler ile kapıkulu sipahileri birtakım masumların başını isterken adeta alay ederek, "Uşak efendisine feda olagelmiştir!.." diyen Topal Receb Paşa'nm dili tutuldu, sızılı bacakları da gövdesini çekemeyerek olduğu yere çöktü. Ölüm karşısında abdest almak muhakkak ki metanet ve celadet sahiplerinin işidir. Padişah onun bu zelil çöküşünü seyre tahammül edemedi.

- Tiz şu hainin başını kesin! dedi.

Hazırda cellat yoktu. Zülüflü baltacılardan iki zeberdest tüvana oğlan Receb Paşa'nın boynuna kement atarak boğdular.

Dalga dalga uzun bir ihtilalin sağladığı sadrazamlığı ancak üç ay sürmüştü. Bu üç ay içinde saraya her gelişinde kapıkulu sipahisi zorbalarının namlılarından birkaçını da yüzlerce adamlarıyla peşine takar,

Babıhümayun'a kadar bu avamî kuvvet gösterisiyle gelirdi. O gün de öyle gelmişti; sipahiler Babıhümayun'un önünde paşalarını bekliyordu. "Kemendin izi boynuna kara yılan gibi sarılmış" Receb Paşa'nın cesedini bir hasıra koydular ve hasırla sürüyerek Babıhümayun'dan dışarı bıraktılar. Sadrazamın boğuk cesedini gören paşalılar ile sipahileri bir dehşet aldı; az evvel kabadayı nümayişiyle el kol sallayıp palabıyık buran adamlar bir anda çil yavrusu gibi dağıldı.

Receb Paşa'nın koynundan alınan mühri hümayun "Tabanıyassı" lakabıyla meşhur Arnavut Mehmed Paşa'ya verildi; padişahın yeni sadrazamına ilk hitabı da,

- Göreyim seni, zorbaların hakkından gelesin!.. oldu.

Halep vakası

Biri ağa, biri paşa iki adaş, Köse Mehmed yeniçerileri zapt u rapt altına alınca Düztaban Mehmed de zorba kapıkulu sipahilerinin hakkından gelmeye muvaffak oldu.

Receb Paşa'nın idamından sonra sarayda deniz kenarında kale bedeni üstünde Sinanpaşa Köşkü önünde, fakat bu sefer padişahın isteğiyle büyük bir ayak divanı toplandı. Şeyhülislamın ve yüksek mevki ve payeli ulemanın, sadrazam ve bütün vezirlerin, devlet erkânının, İstanbul âyan ve eşrafının ve yeniçeri ağası ile Yeniçeri Ocağı'nın bütün katar ağaları ile çorbacı ve odabaşılarının, sipahi bölük ağalarının iştirak ettiği bu divanda, padişahın oturduğu taht, köşkün bahçeye açılan kapısı önüne konmuştu, ilk sözü padişah aldı; âlemin keşmekeşinden devletin gördüğü zararları anlatarak uzunca bir konuşma yaptı ve nihayet,

- Yeniçeri ve sipahi kullarım aralarından birkaç ihtiyar kimseleri seçip göndersinler, dilekleri ne ise bu divanda söylesinler ve burada verilecek karar ne ise ona razı olsunlar, âleme bir nizam verelim artık!.. dedi.

Yeniçeri ve sipahi neferlerinin temsilcileri de geldi. Köşkün altındaki sahil boyu da sipahi ve yeniçeriyle, adım atılamayacak şekilde doldu.

Bu ayak divanında Sultan Murad önce yeniçerilere hitap etti.

- Bu devlette asker, ulu ecdadıma itaat edegelmişken siz o yoldan çıktınız, asi oldunuz, bunca vakalar oldu. Devlet binası sarsılıyor !.. Düşmanlara fırsat düşüyor!.. Bunun sonunun dünyada hüsran ve ahirette de gazabı Rahman olduğunu bilin!.. dedi.

Yeniçeriler padişahı alkışladı ve Yeniçeri Ağası Köse Mehmed Ağa ocak adına,

- Devletli padişahım, sen bizim padişahımızsın, bizim sana bir veçhile muhalefetimiz yoktur, dostuna dost, düşmanına düşmanız... dedi.

Sultan Murad,

- Aranızda fitne ve fesat koparmış bedbahtlar vardır, sizi iki cihanda bednam eden onlardır, sözünüzün doğruluğuna inanmam için o makule müfsitleri himayeden el çekip bana teslim edin, onları katlile ortadan nifak ve fesadı kaldıralım! deyince yeniçeri ağası ve bütün ocaklı bir ağızdan,

- Biz şevketli padişahımıza itaat üzereyiz, maazallah o eşkıyayı himaye etmeyiz, padişahımıza kulluğa gerekmeyen ocağımıza da gerekmez!.. diye bağrıştılar.

Sultan Murad “Vallah mı? Billah mı?” diye yeniçerilere, ortaya konulan bir mushafa el bastırarak bizzat teker teker yemin ettirdi ve bu yemini divandaki ulemaya resmen ve şeran tescil ettirdi.

İşte Sinanpaşa Köşkü ayak divanındaki bu yeniçeri yeminidir ki, Sultan Murad’a ayaklanmaların ön saflarında bulunmuş yeniçeriler ile kapıkulu sipahisi zorbalarının amansız tedibine imkân verdi. Hadiselerin bundan

sonra gelişen safhaları bu yazıların konu sınırı dışında kalır. Şu kadar kaydedelim ki, o dalga dalga ihtilale ön safta karışmış olanlardan tek kişi sağ bırakılmadı, genç padişah üstüne yemin ettiği intikamını pek yaman aldı.

Biz yeniçerilerin ahvalini takip edelim.

Sinanpaşa Köşkü yemininin üstünden iki sene geçti, Sultan Murad artık gaddar bir müstebitti. Bu üç sene içinde istibdadının en müthiş icra amiri de Yeniçeri Ağası Köse Mehmed Ağa'ydı. "Yeniçeri ve sipahi eşkıyasını ben tepeledim" diyen bu biçare artık adam öldürmekten adeta zevk alan bir canavar olmuştu. Bu üç yıl içinde suçluların yanında sayısız masum, mazlum kanı döktüğü söylenir.

Sadrazam orduyla İran üzerine sefere çıkmış, Köse Mehmed Ağa da yeniçerilerin başında seferli olmuş, Orduyı Hümayun Halep kışlağındaydı; hicrî 1043 şabanının yirmi ikinci bir pazartesi günü (21 şubat 1634) Halep'te bir yeniçeri ayaklanması oldu. Neferler ulufelerinin kuruş olarak verilmesini istiyordu, yeniçeri ağası da "Akçe olarak verilegelmiştir, değişmez" diyordu. Yeni kapıya çıkmış beş yüz kadar tüysüz genç yeniçeri, Naima'nın tabiriyle "saderu yiğitler" toplandılar ve,

- Biz yeniçeri ağasını, yeniçeri kethüdasını ve yeniçeri kâtibini istemeyiz!.. dediler ve Halep'te ağaların konduğu eve hücum ettiler.

Köse Mehmed Ağa aleyhinde bir ayaklanma hazırlandığını haber almıştı ve kıymetli eşyasını gizlice İstanbul'a kaçırmıştı, kendisi de ağalıktan çekilmeyi kafasına koymuştu; fakat cebbar adam birtakım çoluk çocuğun karşısında hemen boyun eğmedi, genç yeniçerilere,

- Bre ben de sizi istemem!.. dedi.

Ağanın içoğlanları kapıya dayanmış yeniçerilere birkaç ok attı, içlerinden dört delikanlı öldü. Oklar yaydan çıkınca da vaka büyüdü. Gençler sadrazama gittiler.

- Biz ağayı, kethüdayı ve kâtibi istemeyiz!.. dediler.

Vezir,

- Durun bakalım, ağaları da çağıralım, dinleyelim, meselenin aslını öğrenelim!.. diyecek oldu.

Gençler ayak direditer, bağrıştılar.

- Sen dinle dinleme, biz orasına karışmayız, bildiğimiz şudur ki biz o ağaları istemeyiz!.. dediler.

Paşa yeniçeri ağası ile kethüda beyi davet etti, gelmediler, başçavuş ile muhzır ağayı gönderdiler, onlar da,

- Ağalar selam eder, elinizi öper, “Şimdiden sonra bize ağalık ve kethüdalık gerekmez biz oraya varmayız” derler... dediler.

Sadrazam Tabanıyassı Mehmed Paşa, Köse Ağa’yı feda etmek istemiyordu, kapısına dayanmış olan genç yeniçerilere nasihatçi yolladı, taşa tuttular, dinlemediler. Bizzat kendisi çıktı, nasihat edecek oldu, ona karşı da sadece, “istemeyiz!.. " diye bağrıştılar. Bunun üzerine paşa içeri girdi ve istemedikleri adamların azledildiklerini gençlere tebliğ etti. Yine dağılmadılar.

- Ağa bizi oka tutturdu, birkaç yoldaşımız telef oldu, bize o adamları ver ki öldürelim!.. dediler.

Yeniçeri Ağası Köse Mehmed Ağa ise çoktan atlanmış ve Halep'ten çıkarak İstanbul yolunu tutmuştu. Akşam oldu “tazeru yiğitler” paşa kapısından çekildiler, fakat dağılmadılar, ertesi sabah yine paşa kapısına gittiler.

Halep ayaklanmasının ikinci günü kanlı oldu. Salı divan günüydü, paşa kapısı açıktı, beş yüz nefer şahbaz delikanlı devlet teşrifatını çiğneyerek divanı istila etti, sadrazama,

- İstediklerimizi bul bize, paralayalım ve illa seni ve adamlarını sağ komayız!.. dediler.

Mehmed Paşa aşağıdan aldı.

- Kaçmışlar, aratıyorum! dedi.

Fakat vezir yumuşak konuşunca berikiler azdılar, bunun üzerine Tabanıyassı Mehmed Paşa birden gazaba geldi.

- Bre burası padişah divanıdır, yıkılın çıkın edepsizler!.. diye bağırdı.

Divan hademesi ve paşanın içoğlanları yeniçerileri paşa divanından çıkarmak için sopa yumruk giriştiler. Naima, “Tam dört saat mukatele oldu, köpek cengi ve sarhoş savaşı ettiler ve ol biedeplerden elliden ziyadesi telef oldu ve pek çoğu yaralandı, gerisi kaçtı, yaralılar da hamam külhanlarına gizlendiler” diyor.

Ordu cenk yolundaydı, tecavüze uğrayan sadrazam aynı zamanda serdardı, hadiseyi kapanmış saymadı, firarileri çadırlarından ve yaralıları da külhandan toplatarak dört yüzden fazla delikanlının başlarını vurdurdu. Ve vakayı bütün tafsilatıyla yazarak İstanbul’da padişaha arz etti. Sultan Murad da kapıcılar kethüdasını, adı Nasuhpaşazade Hüseyin Ağa’dır, bir fermanla Halep yoluna çıkardı; “Köse Mehmed’e nerede rastlarsan katlet!” dedi.

Köse Mehmed Ağa ise padişahın kendisini feda edeceğine asla ihtimal vermiyordu, İstanbul'a konaklarda dura eğlene geliyordu, Hüseyin Ağa’yla İstanbul’a yakın bir menzilde karşılaştı. Kapıcılar kethüdası idam fermanını gösterip yakasına yapışınca yalvardı.

- Padişaha ne mertebe hizmet ettiğimi bilirsiniz, zorbaları katlederek istiklal ile saltanatına ben sebep oldum, senden ricam beni burada öldürme, padişahıma diri diri götür, ümit ederim ki beni görünce bana kıymaz... dedi.

Hüseyin Ağa Köse Mehmed Ağa’yı padişaha diri götürdü. Ağa, padişaha da hizmetlerini hatırlattı.

- Uğrunda canımla başımla çalıştım, bir gün gelir yine lazım olurum, bana kıymak doğru mudur?.. Uğrunda hizmet edenlere kıyarsan bundan sonra sana sadakatle hizmet edecek adam bulunur mu?.. dedi. Cahil adamdı,

padişahı tehdit ettiğinin belki farkında bile değildi. Ağlayarak, çırpınarak söylediği bu sözler Sultan Murad'ı büsbütün gazaba getirdi, genç ve gaddar hükümdar,

- Bre melun... Halep'te şu kadar yüz saderu şahbaz yiğitlerin başları senin kaynattığın fitneyle vuruldu, şimdi zeytinyağı gibi üste çıkarsın!.. Şunun başını kesin, söyletmeyin!.. diye bağırdı.

Celladın satırı Köse Mehmed Ağa'nın başını o anda uçuruverdi.

Burada birkaç yeniçeri adı kaydedelim. Bir gün Sultan Murad tebdil geziyordu, esnaftan ağa kılıklı bir sarı adam gördü. "Yakalayın şu herifi!.." dedi. Gayet kuvvetli göz hafızası vardı.

- Bre sen Hafız Ahmed Paşa'yı sipahiler yere serdikten sonra göğsüne çıkıp oturup o mazlumu hançerleyen yeniçeri değil misin ?.. diye sordu.

Adam inkâra mecal bulamadı. "Oyum, Receb Paşa hizmetim karşılığı beni ocaktan çıkarıp bir sipahi dirliğiyle taltif etmişti..." dedi. Adı Sarı Mustafa'ydı, Hafız Paşa'nın şehit edildiği yerde kafası kesildi.

Hafız Paşa vakasında ihtilalcilerin en ön saflarında bulunarak kendisine karşı küstahça konuşmuş olan iki yeniçeriyi de yine böyle görmüş, teşhis etmiş, yakalatmış ve başlarını vurdurmuştu, bunlardan birinin adı Ekşi Uzun Hasan, öbürünün adı Kel Abdi'ydi.

Bu da o devre ait bir yeniçeri fıkrasıdır:

Sultan Murad 1635'te İran üzerine Revan seferine çıktı. Her konakta, her menzilde âyandan, eşraftan, vali, sancakbeyi ve kadı, kimine mütegallibe, kimine eski zorba ve şaki, kimine zalim ve mürteşî, bir suç bulaştırılarak durmadan başlar kesiliyordu ve padişah ardında kanlı bir iz bırakıyordu.Konya'ya vardığında tebdili kıyafet edip atla Sultan Alaeddin Tepesi'ndeki meşhur tarihî kaleyi görmeye ve teftişe gitti. Kalenin dizdarı doksanlık bir yeniçeriydi, ak koçan halinde bir Arnavut'tu, kalenin bir burcu üstünden padişahı gördü.

- More ağa attan in!.. Kaleye yaya gel!.. Bura padişah kalesidir, atla çıkılmaz!.. diye bağırdı.

Sultan Murad attan indi ve kaleye yaya çıktı. Gelen ağanın Sultan Murad olduğunu öğrenen ihtiyar dizdar ak sakalının kızıl kanıyla boyanacağını zannederken,

- İhtiyar!.. Aferinler sana, padişah kalesi böyle korunur!.. diyen padişahtan ummadığı ihsana nail oldu.

Kanlı padişahın amansız kılıcı yeniçerileri sıkı disiplin altına almıştı ama Yeniçeri Ocağı'nın bozulmuş nizamı devam ediyordu. Ocakta en büyük suiistimal de ana kütük defterlerinde yapılıyordu. Ocakta ölüm vakalarıyla yerler boşaldıkça boş yerler acemi oğlanlarıyla doldurulacak yerde şehirliden gençler ve hatta çocuklar rüşvetle yeniçeri yazılarak ulufeye bağlanıyordu. Ocak nizamından bahsederken uzun uzun anlatmıştık, yeni bir nefer kaydının ocak defterine işlenmesi için en son, yeniçeri ağasının mühürlü bir tezkiresi, kayıt emri lazımdı, bir yeniçeri kâtibi bu emri almayınca asla kayıt yapamazdı.

Sultan Murad Revan seferi dönüşünde itimat ettiği bir adama yüz esedî (arslanlı) kuruş verip yeniçeri kâtibi bir Osman Efendi'ye gönderdi, bu adam bu parayı kâtibe rüşvet olarak verecek ve bir şabbı emred oğlanı yeniçeri yazdıracaktı. Osman Efendi Sultan Murad'ın gazabından korkarak rüşveti reddetti ve kaydı yapmadı, padişah aynı adamı ikinci sefer yüz altınla gönderdi, kâtip yine reddetti, fakat adam,

- Sen benim işimi yapmazsın ama benim Ağakapısı'nda bir dostum var, şimdi gider bu yüz altını yeniçeri ağasına veririm, kayıt kâğıdını alırım, sen de yüz altını almadığınla kalırsın!.. dedi; tam çıkıp gitmek üzereydi, kâtip. "Gel! Yüz altını ver... Ama bir ferde söylemeyeceğine yemin et.." dedi. Ertesi gün Kâtip Osman Efendi'nin başını cellat satırı aldı.

1648 ihtilali

Sultan IV. Murad'ın devri ihtilallerle başlamıştı, bu kanlı müstebit padişah öldüğü zaman, amansız kılıcıyla yeniçerileri yaman sindirmiş bulunuyordu. Halefi ve kardeşi Sultan İbrahim'in devri o sükûn içinde başladı. Fakat sekiz yıl sonra yine kanlı bir yeniçeri ihtilaliyle sona erdi.

Bu yeni ihtilalin hususiyeti, ilk defa olarak Yeniçeri Ocağı'nın büyük ağaları (Ağakapısı erkânı, yeniçeri ağası ile katar ağaları) tarafından hazırlanmış ve idare edilmiş olmasıdır; çorbacılar, odabaşılar ve neferler bu büyük ağaların elinde sadece alet oldular, tarih kaynaklarımızdaki tabiriyle "kul'un "İsteriz!.." sesi işitilmedi, emirle vurdular ve paraladılar. İsimleri Koca Bektaş Ağa, Koca Muslihiddin Ağa, Kara Murad Ağa, Kara Çavuş Mustafa Ağa, Çelebi Mustafa Ağa olan yeniçerilerin bu büyük ağalarının Saray'daki destekleri, ortakları, sadık müttefikleri ve hatta bu ihtilalin perde arkası bir numaralı lideri de ilk defa olarak bir kadın, Sultan İbrahim'in öz anası, can düşmanı ve sonra da katillerinden biri olan Kösem Mahpeyker Sultan oldu.

Sultan İbrahim'i deviren yeniçeri ihtilalinin sebebini anlatmak için bu padişahın yakından mütalaası lazımdır, çok bahtsız bir simadır. Allah'ın sillesini pek çabuk yemiş ve hepsi de cezalarını dünyada görmüş olan katilleri, cinayetlerini meşru gösterebilmek için vahşiyane öldürdükleri o biçareye bir "deli" damgası vurdular, gaddar ve hunhar bir sefih olarak lekelediler, devrinden zamanımıza kadar bu isnatlar bütün yazarları şaşırtmıştır. *Osmanlı Padişahları* adlı eserimizde simaları en doğru çizgileriyle göstermeye çalışmış ve bu bahtsız hükümdar üzerinde ehemmiyetle durmuştuk. Burada bir yeniçeri ihtilalinin sebebini anlatırken iki üç satırla yetineceğiz.

Kösem, Sultan IV. Murad’ın anası olarak, bir nevi Saray kadınları mahpushanesi olan Beyazıt Meydanındaki Eski Saray’dan Topkapı Sarayı’na gelince, karşısında bir haseki sultan, oğlu Sultan Murad’ı güzelliği ve kadın sihir ve füsunuyla bend edecek bir padişah zevcesi görmek istememişti. Sultan Murad'ı o küçük yaşında güzel güzel erkek çocuklarla düşüp kalkmaya sevk etti, ona muhabbeti, aşkı, nigârda, kızda kadında değil mahbublarda arattı ve buldurdu. Kösem’in hem saltanata, hem servete sonsuz hırsı vardı. Rüşvet aldı, ticaret işleriyle uğraştı, hanlar yaptırdı, simsarlar besledi, padişahın yâranı da valde sultanın tuttuğu yolu takip ettiler, astronomik rakamlarla hesaplanır servetlere sahip oldular. Halk da gaddar müstebidin kahredici pençesinde yıllarca inledi.

Sultan İbrahim tahta çıkınca halk ona bir kurtarıcı olarak baktı; pek genç olduğu halde “padişah baba” dedi ve çok sevdi; ağır sinir hastasıydı, buna rağmen o da halkçı olmasını bildi.

Sultan Murad’ın Saray yâranı dağıtılmıştı. Yeni devrin yeni devletlileri o eski yâranın nail oldukları nimetlere kendilerinin de kavuşacaklarını umuyorlardı. Sultan İbrahim bu imkânları vermedi, hatta anasının bile nüfuz ticaretine mâni oldu, Kösem Sultan’ı evvela Topkapı dışındaki bahçesine, sonra da, şehirden daha daha uzaklaştırmak için Florya’daki mirî İskender Çelebi Bahçesi'ne sürdü. Bu yerlerin isimleri bahçedir, her birinde mükellef kasırlar vardır.

İşte bu sürgündür ki, Kösem’i Yeniçeri Ocağı’nın büyük ağalarıyla gizlice anlaşmaya sevk etti. Sultan İbrahim’i tahttan indirip yedi yaşında bir sabî olan oğlu Şehzade Mehmed’i padişah yapacaklar ve Saray’da Kösem, dışarda ağalar, yeniçeri palasına dayanarak devleti diledikleri gibi idare edeceklerdi; o devlet ki Girit Adası’nda Venedik’le bir harbe girişmiş bulunuyordu; karada ve denizde çok kanlı çarpışmalarla gayet uzun sürecekti. Bütün Doğu Akdeniz sahilleri ile Adalar Denizi’nin sahibi olan

Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi sularının ve deniz yollarının ortasında bir fitne çıbanı gibi duran bu adayı ilhak etmesi hayatî zaruretti. Bunu gören ve Girit Harbi'ne tereddüt etmeden başlayan da, katilleri tarafından "deli" diye damgalanmış Sultan İbrahim'di. Kösem de, ocak ağaları da cahildi, kafalarındaki hikmeti hükümet, yüksek memurların azli ve tayini, en kaba, en basit anlamıyla hükmetmek, saltanat sürmek, gayesiz ve hudutsuz mal, hazine yığmaktı. Ağaların Kösem'den farkı, bunlara avam çeşnisinde nefis lezzetlerinin eklenmesiydi. Bu satırlar arasında şurasını da ehemmiyetle belirtelim ki, Sultan İbrahim'i hatasız, faziletli, âli ruhlu bir hükümdar olarak görmüyorum. Belirtmek istediğim ne askerin, ne de halkın Sultan İbrahim'den en küçük bir şikâyetinin olmamasıdır. Bu ihtilal Kösem Sultan ile ocak ağalarından mürekkep kaba hırslı bir çetenin hazırladığı bir saltanat darbesi olmuştur. Onlara hırslı bir şeyhülislam ile yüksek mevkili ulemadan birkaç kişi katılmış, diğer ulema efendiler de baskı altında sürüklenmiştir. İstanbul halkı, yüreği sızlayarak hadiselere seyirci kalmıştır.

İşe başlamak için Kösem'in padişah sarayına valde sultan nüfuzuyla dönmesi lazımdı; önce buna muvaffak oldular. Kösem İskender Çelebi Bahçesi'nden Sarayı Hümayuna döndü.

Bir Osmanlı tarihi vakayinamesi yazmadığımızı burada bilhassa hatırlatmak isterim. Uzun mütalaa ve münakaşalara zemin olacak hadiseleri kaydetmiyorum. Sultan İbrahim'in mutlak itimadını kazanmış olan Sadrazam İncirköylü Ahmed Paşa ocak ağalarının durumundan irkilmiş adamdı.

Hicrî 16 recep 1058 ve miladî 6 ağustos 1648 perşembe günü sadrazamın küçük oğlu Baki Bey'in düğünü vardı; düğün yeri de Ahmed Paşa'nın Topkapı'daki bahçesi ve bu bahçedeki kasrıydı. Kesin kararını verdi; beş namlı ocak ağasını düğüne çağıracak, kasrın en mükellef bir

odasında ağalara bir akşam ziyafeti verilecek ve yemek esnasında gaflet üzereyken iç ağalarına bastırıp vücutlarını ortadan kaldırtacaktı.

Düğüne çağrılan ağalar da paşadan kuşkulandıkları için ihtiyatı elden komadılar, düğün yerine her biri yanında boğazdan asma kılıçlarıyla sekizer onar nefer çuhadarlar ve otuzar kırkar nefer pür silah yeniçeriler alarak geldiler. Hürmetle karşılanıp alındıkları odada düğün sofrasının çıkmasını beklerlerken Ahmed Paşa'nın adamlarından Receb Ağa adında biri velinimetine ihanet etti.

Paşalı Receb Ağa bir fırsat bulup ağaların oturduğu odaya girdi.

- Ne durursunuz!.. Devletlinin size suikastı vardır, bundan sonra evlerinizde bile bulunmayın!.. diye suikastı haber verdi.

Evvela Kara Murad Ağa, müverrihin tarifiyle "uzun boylu, dev yapılı bir korkunç adam",

- Demek mesele böyle!.. Biz kolay ölmeyiz!.. Gayri bizden suç gitti!.. diyerek yerinden fırladı ve ağaların hepsi kalktılar, gittiler.

Ve işte 1648 yeniçeri ihtilali büyük ağaların bu düğün ziyaretini terk edip gitmesiyle başladı. Ocak ağaları içlerinde en cesurları olan Kara Murad'ın etrafında toplandılar. Vardıkları karar şu oldu: evvela padişahın adını ağızlarına almayacaklardı, çünkü tahttan bir padişah indirmek çok, çok büyük işti; devlet erkânının ve ulemanın da ittifakı şarttı, önce sadrazamı devirecekler ve ellerinde maşa gibi kullanabilecekleri bir veziri sadrazam yapacaklardı ve Sultan İbrahim'e karşı saltanat darbesini bu vezirin müzaheretiyle başaracaklardı. Çorbacı, odabaşı ve nefer, yeniçerilerin Sultan İbrahim'den bir şikâyeti yoktu, doğrudan Sultan İbrahim'e karşı harekete geçilse ve bu madde askere açılsa, askerin kendilerine itaat edeceği şüpheliydi, asker itaat etmedi mi, büyük ağalar için yapılacak iş, kendi kellelerini kurtarmak üzere kaçmak, bir yere saklanmak olacaktı.

Doğruca Aksaray'da Yeni Odalar'daki Orta Cami'ye gittiler, ocak ihtiyarları ile çorbacı ve odabaşıları topladılar, sadrazamın kendilerine hazırladığı suikastı anlatarak. "Bu fesadı yapan vezir padişahı da ifsat ve talim eder, onu aradan kaldınp bir doğru adamı vezir yaptıralım..." dediler. Yeniçeri ihtiyarları, çorbacılar ve odabaşılar bunu makul gördüler.

Ocağın bu kararı gece yeniçeriden iki ulakla Fatih Camii vaizi Veli efendi ile Şeyhülislam Abdürrahim Efendi'ye bildirildi. Müftü efendi ile bu vaiz efendi de vezirden hoşnut değillerdi, bu iki mollaya yazılan tezkirelerde, "Ulema ile sözü bir yere koyun, hazır olun" denilmişti. Büyük ağalar o gece konaklarına gitmediler, geceyi kışlada geçirdiler.

7 ağustos cuma günü kışladaki yeniçerileri koğuşlarndan pür silah çıkardılar, kışla ortasındaki meydan yine mahşer yerine döndü. Sabah namazı kılınıdıktan sonra yeniçerilerin ağzından şeyhülislama hitaben bir mektup yazıldı ve ağalar ile bütün zabitlerin mühürleriyle mühürlendi; bu mektubu efendiye Kara Murad Ağa götürdü. Abdürrahim Efendi işe çoktan hazırlanmıştı, feryat ederek,

- Ağa oğlum!.. Bu çektiğimiz azap nedir!.. Ne yapıla kim bu gaile kolaylıkla başarılsın?.. dedi.

Kara Murad da,

- Behey efendi, bunun çaresi kolaydır, hemen siz ulemayı toplayıp Sultan Mehmed Camii'ne (Fatih Camii'ne) gidin biz de cümle yeniçerilerle geliriz, bu işi başa çıkarmayınca cemiyetimiz dağılmayacaktır!.. diye kesin teminat verdi.

Bizim kısaca naklettiğimiz bu konuşmadan şeyhülislamın daha ihtilal hareketi bilfiil, silahlı olarak başlamadan Sultan İbrahim'i tahttan indirme maddesinde ocak ağalarıyla anlaşmış olduğunu kesin olarak göstermektedir.

Abdürrahim Efendi'den davet tezkireleri alan bütün İstanbul uleması Fatih Camii'nde toplandı. Ocak ağaları da silahlanmış maiyet kıtaları ve

yine silahlanmış çorbacı ve odabaşılar da yeniçeri kıtalarıyla geldiler.

Caminin içi, iç ve dış haremleri askerle doldu. Caminin içinde efendiler ve ağalar oturdular, neferler de saf saf, kat kat el pençe ayakta durdular. Yeniçeri Ocağı'nı temsilen evvela Kara Murad Ağa söz aldı.

- Bu işe sipahileri karıştırmayalım, o taifeye muhtaç değiliz... dedi.

Ulema itiraz etti.

- Bu cumhur işidir, onlar da bulunsun, dediler.

Ağalar, daha ilk adımda ihtilafa düşmemek için ulemanın teklifini kerhen kabul ettiler. Kapıkulu sipahilerinin bölük ağalarına da davetiyeler yazıldı; sipahiler ise davetnameyi alınca koşa koşa geldiler, cemiyet tamam oldu. Bunun üzerine şeyhülislam yeniçerilerden "Eğriboyun" lakabıyla meşhur çavuşbaşı ağaya,

- Var vezire söyle, divan esvabını giysin ve mühri hümayunu da alıp buraya gelsin! dedi.

Bu ibareyi aynen tekrar edecek kadar konuşmasını bilmeyen bu yeniçeri ezberlemek için efendinin sözlerini durmadan tekrar ederek sadrazam sarayına gitti, fakat ezberlediği sözleri tebliğ edemedi, Ahmed Paşa sarayda yoktu, kaçmıştı, sarayı da kendi bendegânı, kapıkulu halkı tarafından yağma edilmişti.

"Huda göstermeye bir yerde âsârı izmihlal
Ehibba şivei yağmada mebhut ider adâyı!.."

Nereye gittiğini kimse bilmiyordu. Fakat biz burada evvela paşanın mühürdarı Selanikli Ahmed Bey'in anlattıklarını ve sonra diğer rivayetleri naklederek Sadrazam Ahmed Paşa'nın peşine düşebiliriz. Selanikli Ahmed Bey şöylece anlatmıştır: "Ahmed Paşa perşembe günü oğlu Baki Bey'in düğünü münasebetiyle Topkapı'daki bahçesindeydi, o gün orada zevk u sefayla meşgul olmuş, ağaların düğün yerinden kalkıp gitmeleri üzerine,

(bahçeyi yeniçeriler basar endişesiyle olacak), o da bahçeden kalkmış, sarayına geldi, yatsı namazını yalnız kıldı ve telaş içinde yattı. Geceyarısına yakın saraya yeniçerilerin 81. Bölük'ün odabaşısı geldi, bu adam paşanın yetiştirmesiymiş, tanınmaması için yüzünü sarmış, içeri girdi, paşayı yataktan kaldırtıp Orta Cami'de cemiyet olduğunu haber verdi, gitti. Paşa bir daha yatmadı, abdest aldı, mutadı üzere teheccüt namazı kıldı, namazdan sonra beni çağırdı, huzuruna vardım, üç at hazırlat, hazine odasında da altı kese florin (altın) vardır, onları da getir dedi, istediklerini yaptım. Altı kese altını bir heybenin iki gözüne yerleştirdik ve heybeyi atlardan birine yükledik. Yanına üç yüzük aldı, iki elmas yüzükler ki, her biri onar bin kuruş (o zamana göre çok büyük para değerindeydi), biri de gayetle iri bir yakut ki kıymetine kolay paha biçilmez, bir de Şeyh Hamdullah hattıyla fevkalade kıymetli bir Mushafı Şerif aldı. Abdi ve Halil adında iki mahrem içoğlanıyla atlara bindiler ve çıkıp gittiler."

Selanikli Ahmed Bey sözlerine şöyle devam ediyor:

"Evvela nereye gittiklerini bilmedik. Sonra saraya bir adam daha geldi; Orta Cami'de cemiyet var dedi. Abdi adında bir mehterim vardı, 'Var Orta Cami'ye git, bak bakalım bizim paşa orada mı?' dedim. Mehter Abdi camiye girmemiş, oradaki kalabalığa 'Paşa burada mı ?' diye sormuş, 'Burada' demişler, 'Paşa Orta Cami'dedir' haberiyle döndü. Meğer camideki paşa yeniçeri ağalarının sadrazam yapmak üzere getirdikleri Mevlevi Sofu Mehmed Paşa'ymış. Bizim sarayda kapı nöbeti tutar yirmi nefer kadar yeniçeri vardı, bunlardan biri, paşanın geceyarısı, vakitsiz atlarla çıkıp gittiğini görünce merak etmiş, onlara görünmeden peşlerine düşmüş ve devrin tanınmış simalarından Delibirader Ahmed Ağa'nın evine girdiklerini görmüş, bana geldi,

- Hiç bilir misiniz paşa neredeyedir?.. diye sordu.

Mehter Abdi'den işittiğime göre,

- Paşa Orta Cami’ye gitti, dedim.

Yeniçeri güldü,

- Hayır, Delibirader'in evine gitti... dedi.

İnanmadım, yemin etti, ‘Ben peşlerine düştüm, gözlerimle gördüm’ dedi. İşte bu haber üzerinedir ki, sarayda herkes eşyasını topladı ve kelepir eline geçeni aldı, saray paşalı elinde yağma edildi. O sırada Delibirader Ahmed Ağa geldi, bana,

- Paşa burada mı ? diye sordu.

- Yok.. dedim.

- Ya nerededir?..

- Ne sorarsın Ahmed Ağa ?.. dedim, paşa senin evine gitmiş, hemen hünerin varsa bir hoşça sakla...

‘Bende değil’ diye yemine başlayınca ‘Bre var git herif, sana kim yemin verir, nereye gittiyse varsın sağlıkla..’ diyerek Delibirader’i kovdum.”

Diğer rivayetlere göre Ahmed Paşa saraydan çıkınca evvela Süleymaniye civarında bir dostunun evine gidip saklanmak istemiş, o adam paşayı kabul etmemiş, oradan Delibirader Ahmed Ağa’nın evine gitmiş, Ahmed Ağa evvela kabul etmiş, sonra yukarıda Mühürdar Ahmed Bey’in anlattığı veçhile sadrazamın sarayına giderek ağız aramış ve paşanın kendisine sığındığının bilindiğini öğrenince hemen dönmüş, Ahmed Paşaya,

- Behey sultanım, üç atla saraydan aşikâre çıkıp saklanmak olur mu?.. Bize geldiğinizi duymuşlar, artık buradan çıkıp gidin... demiş.

Atları Delibirader’in evinde bırakmışlar. Şaşkına dönen paşa altın keselerini üçer üçer oğlanları Abdi ile Halil’in koyunlarına doldurmuş ve yaya olarak Delibirader’in evinden çıkmışlar. Paşa o civarda başka bir dost kapısı çalmış, yine kabul edilmemiş, sonra İstanbul’un tanınmış kimselerinden Uzun Ali Ağa’nın konağına gitmiş, bu Ali Ağa cihan kallaşı ve söz pehlivanı adammış.

- Efendim sefa geldin, seni saklamak, uğrunda baş vermek kolaydır, buyurun, seni haremim içinde saklayayım, lâkin biz meşhur adamlarız ve sizin dostunuz olarak biliniriz, sizi evvela benim evimde ararlar, eliyazübillahı teâlâ yakalanırsanız hal müşkül olur, layık budur ki, meçhul bir kimsenin evinde saklanın... diyerek paşayı başından savmış.

Paşa yine sokakta kalmış, kendisi şişman adam, yol yürümeye alışık değil, sıcak ağustos gecesi, can korkusu, İstanbul'un yolları yokuş, iniş; yorgun, bitkin, perişan, son ümitle devrin namlı düzenbaz ve hilebazlarından Hacı Behram adında birinin evine gitmiş. Hacı Behram, paşanın eteğini öpmüş, içeri almış. Gün ağarmak üzereymiş yahut ki, henüz ağarmış. Hacı Behram kulakları haberde, hadiselerin gelişmesini beklemiş.

Burada Fatih Camii'ne dönelim. Cemiyeti Sultan İbrahim de haber almıştı. Sarayda haseki ağayı şeyhülislama gönderdi, ağa,

- Padişahımız ferman eder, sizden bu cemiyetin aslı nedir diye sorar ve hem edepleriyle dağılsınlar buyururlar, dedi.

Abdürrahim Efendi,

- Bu cemiyet dağılmaz, şeriat üzere sözümüz vardır, bize veziri teslim etsin!.. dedi.

Haseki ısrar edecek oldu, şeyhülislam birden parladı.

- Çık!.. diye bağırdı, sana söylenenin cevabını getir...

Şeyhülislamın kovduğu hasekiyi yeniçeriler az kalsın paralayacaklardı, ellerinden güçlükle kurtarıldı. Bunun üzerine Kara Çavuş'un teklifiyle ulema, ağalar ve asker Fatih Camii'nden çıkıp bir cemiyeti kübra halinde Aksaray'daki yeniçeri kışlasında Orta Cami'ye gittiler. Orada ocak ağalarının tuttuğu Mevlevi Sofu Mehmed Paşa'nın sadrazam olmasına karar verildi ve bu karar Saray'a, Sultan İbrahim'e tebliğ edildi. Sultan İbrahim de musahip Tavukçu Mehmed Paşa'yı Orta Cami ye gönderdi, padişah, “Ne istiyorlarsa kabul edeceğim, cemiyeti dağıtsınlar, şeyhülislam ile Sofu

Mehmed Paşa da bana gelsin" diyordu. Ağalar, "Şeyhülislamın gitmesine lüzum yok, Mehmed Paşa yalnız gitsin..." dediler.

Yeniçeri ağalarının vezir seçip de ulema efendilerin de kabul ettiği Sofu Mehmed Paşa, alçak, kallaş, cebin ve elinde kudret olunca gaddar, hilekâr, ahlaksız bir ihtiyardı, sofuluğu da, dervişliği de riyaydı. Sultan İbrahim'in huzuruna çıkınca,

- Padişahım, beni affet, beni evimden zorla alıp çıkardılar, dedi.

Padişahların mühürleri çift olarak yapılırdı, biri padişahın mutlak salahiyetli vekili olan sadrazama verilir, biri de ihtiyat hazinede saklanırdı. Sultan İbrahim'in mühürü Ahmed Paşa'nın koynunda kalmıştı. Sofu Mehmed Paşa'ya iç hazinedeki ihtiyat mühür verildi. Sultan İbrahim,

- Ahmed Paşa benim damadımdır, onu azlettim, seni vezir yaptım, Ahmed Paşa'ya dokunulmamasını ağalardan rica ederim ve kurtarılmasını da senden isterim... dedi.

Zavallı, bilmiyordu ki, ağaların asıl hedefi kendisiydi ve bu ihtilalin inkişafını dakika dakika takip eden can düşmanlarının başında da öz anası bulunuyordu.

Mehmed Paşa mühri hümayun koynunda olarak Orta Cami'ye döndü ve padişahın isteğini ağalara bildirdi, ağalar reddetti,

- Hayır devletli... Bu olacak iş değildir... dediler ve paşayı tekrar saraya göndererek Ahmed Paşa'yı istediler. Riyakâr ihtiyar iki büklüm, hüngür hüngür ağladı.

- Bizim gibi sana bin vezir kurban olsun padişahım. Hemen senin vücudun sağ olsun padişahım. Ahmed Paşa'yı ver ve bu fitne def olsun padişahım... dedi.

İki büklüm ağlayarak "Hemen sen sağ ol padişahım" diyen bu riyakâr ihtiyar, Sultan İbrahim tahtını kaybettikten sonra karşısında gazaplı aslan kesilecek ve bedbahtı boğdurtanların başında bulunacaktır.

Sultan İbrahim aslında sinir hastası, çabuk parlar adamdı, dayanamadı,

- Bre köpek koca! Sadrazam olmak için kulu sen tahrik ettin, bilirim... Ama bu cemiyet dağılsın, görürsün senin hakkından nasıl gelirim!.. dedi.

Hiddetini bağırmakla, “köpek” diye hakaretle de alamadı, Sofu Mehmed Paşa’nın üstüne yürüyerek veziri yumrukla hayli dövdü, hırpaladı, öylesine ki, ihtiyar sadrazam saraydan çıkınca korkusundan Orta Cami’ye dönmeyip kendi konağına gitti, padişahın mührü ile sarayda giydirilen vezirlik hilatını bir bohçaya koyup Orta Cami’ye gönderdi ve ağalara, “Bunları diledikleri kimseye versinler...” diye haber yolladı. Bu sefer ağalar telaşa düştü. Hemen Bektaş Ağa ile Koca Muslihiddin Ağa kalkıp Sofu Mehmed Paşa’ya gittiler.

- Devletlim, korkun kimdendir?.. Bizim ve senin gibi kocalar artık din ve devlet uğrunda ölmekten gayri neye yararlar...

Kalk, bu işi başa çıkaralım ! diye zorla tekrar Orta Cami’ye götürdüler. Ve bütün yeniçeri kolluklarına emir verildi, şehrin bütün kale kapıları kapandı. Sarayda fitne ortakları Kösem Sultan’a da, “Aman şehzadeleri korusun, onlara bir zarar erişmesin...” diye haber yolladılar. Sarayın muhafazasına memur kapıağası ile bostancıbaşı ağaya da gizlice, “Cumhur ittifakla yemin ederek Ahmed Paşa’nın katline ve Sultan İbrahim’i de tahttan indirmeye kati olarak karar vermiştir, ona göre hareket etsinler" diye haber verildi, buna, “Cumhurun kararına aykırı hareket ettikleri takdirde kendilerini yok bilmeleri” tehdidi de eklendi.

Bu konuşmalar, gidip gelmelerle gün doldu, akşam oldu. İhtilalin o birinci cuma günü İstanbul’da cuma namazı kılınmadı. Ulema efendiler,

- Mademki kıyamımız Sultan İbrahim’e karşıdır ve mademki, şehzadesi Sultan Mehmed cülus idüp biat olmamıştır, halife ve padişah yoktur, hutbe okunmaz, cuma kılınmaz! demişlerdi.

Ağalar şeyhülislam ile ulemanın o gece dağılmayıp kışlada kalmalarını istediler. “Bu gece cemiyet dağılırsa yarın böylece toplanılmaz, meydan Sultan İbrahim’e kalırsa birimizi sağ komaz” dediler. Ulema bu teklifi kabul etti ve efendiler kışla odalarına dağıldılar ve her orta misafir ettiği efendilere ziyafet sofraları donattı. Yalnız Sadrazam Sofu Mehmed Paşa gece sarayına dönmüştü. Bu saray Şehzade Camii civarında, yeniçerilerin Eski Odalar denilen kışlaları yanındaydı. Gerek Aksaray’daki kışla, gerek paşanın sarayı yeniçeriler tarafından sıkı muhafaza altına alınmıştı. İşte o sıradadır ki, Hacı Behram, galebenin ocak ağalarında olduğuna kesin kanaat getirmiş ve Sofu Mehmed Paşaya, “Ahmed Paşa benim evimdedir, adam gönderip aldırın” diye haber vermişti.

Bu haber gelince koca Sofu sevincinden uçayazmıştı. Kendi adamlarından ve muhafız yeniçerilerden kırk elli kişiyi hemen Hacı Behram’ın evine yolladı, Ahmed Paşa'yı, içoğlanları Abdi ve Halil’le beraber aldırıp getirtti. Bütün hünerlerini gösterdi. Ahmed Paşa'yı divanhane kapısından bizzat ve fevkalade hürmetle karşıladı, kucaklaştı, öpüştü, bir sedirin üzerine diz dize oturdu, hal ve hatır sordu.

- Elem çekme paşa kardeş, inşallah bir şey olmaz, kul taifesinin böyle hareketleri olagelmiştir, hemen ilacı malı cana feda etmektir... dedi.

Sarayın harem dairesi boştu, Ahmed Paşa'yı orada misafir etti: “Var haremde istirahat et paşa kardeş...” dedi. Öte yandan da Şeyhülislam Abdürrahim Efendi’ye haber salarak Ahmed Paşa’nın idam fetvasını istetti.

Sıcak bir geceydi. Yukarıda da kaydettik, Ahmed Paşa şişmandı, can havli de vardı, durmadan karla soğutulmuş su içiyordu.

Biraz sonra yanına Mehmed Paşa’nın kâhyası geldi. Ahmed Paşa’nın eteğini öptü.

- Sahibi devlet babanız selam ederler. “Elem çekmesinler, muradımız onları tehlikeden koruyup kurtarmaktır, ama mal dağıtmadan yeniçeri yola

gelmez, ne kadar ve nerelerde parası varsa şirin canı korumak için lütfetsinler, bir defterini yazıp bildirsinler ki, kendilerini kurtaralım...” diyorlar, dedi.

Ahmed Paşa devrinin vezirleri arasında pek aydın bir simaydı ve kâtip kişiydi, üstüne bir sıcaklık daha bastı, sırtında samur kaplı bir harmanî vardı, ağır geldi, attı, kâğıt ve divit istedi, kendi eliyle üç yüz keselik bir servet beyanında bulundu. Mehmed Paşa kâhyası, “Bu kadar olmaz sultanım... Malı cana siper edin...’’ dedikçe rakamlar yükseldi, üç bin kese altını buldu; “Bundan gayri artık param kalmadı” diyerek en son kendi koynundan bin, Abdi ve Halil oğlanların koyunlarından da üçer bin ki, ceman yedi bin altın çıkarıp verdi. Kâhya yedi bin altını ve defteri alıp gittikten sonra Ahmed Paşa yine tas tas karlı sular içti.

Uyuyacak değildi, iki mahrem içoğlanına,

- Abdi, Halil, yorgunsunuz, yatıp istirahat edin, dedi.

Kendisi bir sedire uzandı, oğlanlar da başlarını paşalarının ayak ucuna koyarak yattılar.

Geceyarısını bir saat geçmişti. Ahmed Paşa gözlerini aça kapaya azıcık dalmıştı ki odaya Sofu Mehmed Paşa’nın kâtiplerinden Potur Ali adında bir adam girdi ve Ahmed Paşa’nın dizini öptü. Paşa sıçrayarak uyandı. Potur Ali,

- Buyurun sultanım... dedi.

- Nereye?..

- Asker sizi ister, ama sahibi devlet babanız araya girdi, sizi kurtarır sanırım...

Ahmed Paşa artık düşünemiyordu. Kalktı, Abdi ile Halil uyuyordu, oğlanları uyandırmadı. Odadan çıktı, merdivenden inerken sağ koltuğuna bir adam girdi, dönüp bakınca buz gibi dondu. Demir pençesiyle paşanın

kolunu kavramış olan bu adam dev cüsseli, kara yüzlü ve zehir gibi yılan gözle Cellatbaşı Kara Ali'ydi; vezir,

- Hay kâfir kahpe oğlu!.. dedi.

“Celladı biaman" bu hakarete gülümsedi:

- Hay benim devletli efendim!.. diyerek eğildi, paşanın göğsünü öptü.

O sırada öbür koluna da Kara Ali'nin yamağı cellat Hamal Ali girmişti, Ahmed Paşa'yı merdivenden indiriverdiler, bahçeye çıkardılar, sarayın ahırına doğru götürüyorlardı. Paşa ahır kapısından girmemek için ayak diredi. Kara Ali kendi başındaki kırmızı bostancı baratasını çıkarıp beline soktu vezirin başındaki destarı kapıp kendi başına koydu, müthiş kuvvetiyle paşayı ahıra soktu ve çıplak kafasına bir yumruk indirip diz çökertti. Benzeri sahneler o kadar çoktur ki, kanıksanmış, Naima Efendi masal yazar gibi anlatıyor:

“Boynuna geçirilen kemendin uçlarını Kara Ali ile şakirdi Hamal Ali çekip sıktılar, o anda dahi paşadan ‘Hay kâfir kahpe oğlu!.. " demekten gayri söz çıkmadı, davranıp silkip arkaüzeri düşürüp kârını tamam ettiler. Paşa abdest, namaz, tövbe, istiğfar tedarikinde olmadı, ahirete gafletle gitti, neuzübillahi teâlâ.” Sofu Mehmed Paşa'nın fermanıyla cesedi ana doğması, çırılçıplak soydular ve çıplak cesedi bir atın üstüne yanlamasına yükleyip bağladılar, Hamal Ali hayvanı yularından çekti, Kara Ali de elinde kamçı ardından sürdü, Atmeydanı'na götürüp çınar altına attılar. Gece, meydan bomboştu.

Ertesi sabah gün doğarken İstanbul, en yüksek kademesinden idare edilen bu yeniçeri ihtilalinin ikinci gününü yaşamaya başladı. Bütün çarşılar, dükkânlar kapandı. Sabah namazı Orta Cami'de kılındıktan sonra şeyhülislam efendi, bütün İstanbul uleması ve ocak ağaları hepsi atlı, bu atlı büyüklerin önünde, iki yanı sıra ve ardında bölük bölük pürsilah yeniçeriler yaya, seyredenlerin tüylerini ürperten muazzam bir alayla kışladan çıktılar,

Atmeydanı'nda Ahmed Paşa'nın cesedi yanından geçerek Sultanahmet Camii'ne geldiler. Caminin içi dışı ve koca Atmeydanı yine bir "âdem deryası" olup çalkalandı.

O ilk anlarda, ulema efendiler henüz caminin binektaşı önündeyken kanlı bir vaka oldu, Rumeli Kadıaskeri Muslihiddin Efendi kendisini hiç sevmeyen meslektaşlarının tahrik ve teşvikiyle yeniçeriler ve düşmanı efendilerin uşakları tarafından linç edildi, öyle ki, başı, inen kılıç darbeleriyle hemen yok oluverdi. Ocak ağaları bu kanın lekesini ocaklının üstünden silmek için,

- Efendiler, bu şey bizden olmadı, yine sizden oldu! dediler. Kara Murad Ağa da cami önüne çıkıp yeniçerilere, "Ulema paralanmasına rızamız yoktur!" diye bağırdı ve sonra bütün odabaşıları toplayarak,

- Askerin sefihlerini iyi zapt edin, zinhar kimseye taarruz olunmasın!.. diye tembih etti.

Ağa haklıydı, ulema arasında birbirine karşı öyle sönmez kin ateşleri vardı ki, efendilerden birinin yeniçeriye "Bre vur, parala!" diye bir hitabı o ihtilal havası altında bir masumun o anda feci şekilde öldürülmesi için kâfiydi.

Burada başka bir vakayı da ibretle okumak lazımdır; Naima şöyle anlatıyor:

"Vezir Ahmed Paşa çok şişman adamdı. Cahil halk arasında 'Mafsal ağrılarına insan yağı iyi gelirmiş...' diye batıl bir laf dolaşırdı. Yeniçeri kıyafetinde bir şaki vezirin meydana çıplak olarak bırakılmış cesedini görülmemiş vahşetle bıçağıyla kesip doğradı, her parçasını halka beşer onar kuruşa sattı, öyle ki ceset bir kemik külçesi kaldı. O sebepten Ahmed Paşa ölümünden sonra 'Hezarpare' (Binparça) lakabıyla meşhur oldu" diyor.

Biz, "Bu denînin müşterisi de kendi ayarındaki eclaf güruhuydu" diye ilave edeceğiz.

Kol, bacak ve ayak sızılarına paralanmış bir vezirin yağından, etinden deva, şifa umarak bir canavara kesesini açacak kadar karanlık cehil içinde bulunan bir cemiyet, elbet ki, en ağır bir tahakküm ve istibdat altında yaşamaya mahkûmdu.

Fakat yine o asrın başında, aynı cemiyet, Sultan İbrahim'in babası Sultan I. Ahmed'e, "Padişahım!.. Adalet tarlasını hikmet sapanıyla sür ve meşveret (demokrasi) tohumunu ek ve o tohumun bir an evvel yeşermesi için durmadan gözyaşlarınla sula!.. Padişahım şunu bil ki, devleti ayakta tutan din değil, adalettir!.. "

"Küfr ile devlet dura, zulm ile durmasa gerek!"

diyen bir Abdülmecid Sivasî'yi yurdumuzun ilk büyük hürriyet ve demokrasi mübeşşirini yetiştirmişti. Ama, milyonlar içinde tek asil kafa! Bu idrakin toplumda gelişmesi için asırlar geçecektir.

Artık bu ihtilalin diğer vakaları üzerinde tafsilatla durmamalıdır. Sultan İbrahim tahttan indirilecek, yedi yaşındaki oğlu Sultan IV. Mehmed unvanıyla Osmanlı tahtına oturtulacak. Âli Osman devleti de yeniçeri palasına dayanan ocak ağalarıyla Saray'daki müttefikleri Kösem'in pençesine geçecektir.

Kadir ve kıymeti bilinmemiş, son yılları ağır geçim sıkıntıları ile geçmiş pek kıymetli, pek muhterem hocamız Prof. Ahmed Refik Beyefendi merhum tarihimizin bu devrine "Ağalar Saltanatı" adını vermişti; yerinde güzel isimdir. Bu ağalar saltanatının kolayca kurulabilmesi de, ulema efendilerin arasındaki geçimsizlik, iğrenç hırsların doğurduğu kıskançlık sayesinde olmuştu. Ağaların utanmadan alkışçısı olanların şerrinden korkanlar da kaba ve amansız yeniçerilerin devleti ellerine geçirmeleri karşısında sinmeye mecbur oldu. Eğer ulema arasında ittifak olsaydı, ocak ağalarının kaba hırsının karşısında kendilerini bütün halkın destekleyeceği

yıkılmaz, aşılmaz bir set olurlardı. Tahakküm yollarının önüne çekilmiş ulema duvarını yıkmak için, ağaların yalnız ulemayı değil, bütün İstanbul halkını yeniçeri kılıcından geçirtmeleri lazımdı, o da imkânsızdı; kınından sıyrılacak kılıçlar bilakis ağalara karşı çekilecekti. Nitekim ileride anlatacağız, ağustos ihtilalinde kurulan ağalar saltanatı ancak iki sene on ay sürdü, halk ağalara karşı ayaklanınca, yeniçeriler de ağaları yalnız bıraktı, o müthiş ocak ağaları tek fiskede yıkıldılar.

Yeniçeriler ile sipahiler arasında Atmeydanı cengi

Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi kendisini seven İstanbul halkını derin bir yeise düşürmüştü. "Bidayette Ahmed Paşa dediler, sonra Sultan İbrahim maddesi çıktı, sabiyi padişah yaptılar, ama hakikatte padişah olan koca valde sultan ile ocak ağalarıdır" diye uluorta konuşuldu. Sarayda da Enderun halkı arasında, "Koca padişahı diri diri mezara koydular, feryadına tahammül edilmez, ölüm eri olalım, Sultan İbrahim'i mahbesinden çıkarıp tahtına oturtalım" diye bir kaynaşma başladı. Ağalar ve Kösem pencereleri örülmüş ve kapısının kilidine kurşun akıtılmış mahbesinde dahi Sultan İbrahim'den korktular ve hal'inden on gün sonra o bedbaht padişahı Şeyhülislam Abdürrahim Efendi'nin fetvasıyla idam ettiler. Bu sahne o kadar hazindir ki, katillerden gayri orada bulunmak mecburiyetinde olanlara kan ağlatmıştır. Müthiş Cellat Kara Ali bile meşum işini Sadrazam Sofu Mehmed Paşa'nın tekmeleri ve sopası altında zorla görmüştür.

Elbet ki, bu facianın bir tepkisi olacaktı, Sultan İbrahim'in idamından iki ay sonra İstanbul yeniçeriler ile kapıkulu sipahileri arasında kanlı bir şehir muharebesine sahne oldu. Tarihimizde "Atmeydanı Vakası" diye anılır.

Ulemanın büyük bir kısmı Sultan İbrahim’i tahtından indiren ağustos ihtilaline ocak ağaları ile Şeyhülislam Abdürrahim Efendi tarafından tehdit edilerek sürüklenmişlerdi. Yeni devirden gayri memnun olan o efendiler, ocak ağaları ile şakşakçıları yeni devletlilerin aleyhine kapıkulu sipahisini tahrike başlamışlardı.

Sadrazam Sofu Mehmed Paşa doksanın eşiğinde bir ihtiyar olduğu halde son derecede haris adamdı, elinde kuvvet yoktu, ocak ağalarının kuklasıydı, ama ulemadan bir efendi de ona meşhur fıkıh kitaplarından *Câmi ül^-Fu^sulin^’i* açtı, bu meşhur kitapta şöyle yazılıydı: “Kaçan sultan sagir olsa, halk bir valii azîmüşşana biat ederler, o da çocuk sultana vekâlet ile hükümet eder, lakin hakikatte sultanı evvel ol valii azîmdir.” Bunu okuyan biçare Mehmed Paşa çileden çıktı, kendisini padişahın saltanat vekili sandı, ki, aslında küçük Sultan Mehmed’in saltanat ortakları büyük anası ile ocak ağalarıydı.

Ocak ağaları ile Kösem ve kuklaları Mehmed Paşa suiistimallere hemen başlamışlardı, bütün işler, memuriyetler ehlini bulup tayin etmek yolundan çıkmış, alım satım işi olmuş ve hatta adeta bir borsa bile kurulmuştu.

Hazine tamtakırdı, kapıkulu sipahisi çoktan beri ulufelerini alamamıştı. Cülus bahşişi almak üzere bilhassa Anadolu’dan akın akın İstanbul’a gelmeye başladılar, Üsküdar hanları sipahiyle doldu, taştı. Mevcut para yeniçerilere dağıtılmıştı.

Birisi Galata Sarayı'nda birisi Atmeydanı’nda İbrahimpaşa Sarayı’nda iki acemi oğlanı kışlası vardı, buralardaki gençler de muayyen zamanlarda ve ihtiyaca göre Yeniçeri Ocağı’na verilip yeniçeri olurlar, ocak kadrosu dolunca da geri kalanına sipahilik verilirdi. Onların da acemi oğlanlıktan çıkma zamanları geçmiş, zaruret içinde kıvranıyorlardı. Ayaklanma acemi oğlanlarından patlak verdi. Önce Galata Sarayı oğlanları ekim ayı başlarında bir gün kışlalarından boşandılar,

Galata’dan kayıklara dolup İstanbul tarafına geçtiler. Atmeydanı'nda İbrahimpaşa Sarayı kışlasına gittiler, oradaki oğlanlar da “Biz ne dururuz!..” diye boşanınca mesele büyüdü. Ardından padişah sarayındaki içoğlanları da kapıları zorla açtırıp çıktılar, acemi oğlanlarına katıldılar, ortalık büsbütün karıştı, en yaşlısı ter bıyıklı, çoğu tüysüz bu gençler birer sipahi dirliği istiyordu. Naima şöylece tasvir ediyor:

“O zamana kadar dünyayı görmemiş hapishanede yaşar gibi ömür sürmüş bu delikanlılar saraylardan boşanıp da birden hürriyete kavuşunca, başsız, nizamsız, laubali şehrin içine dağıldılar, hanları bastılar, içindekileri çıkarıp han odalarına yerleştiler, bir de lider buldular, ulufesinin haksız olarak kesildiğini iddia eden bir sipahi, Bıyıklı Mahmud!” diyor.

Acemi oğlanları ile saray içoğlanlarının kumandasını derhal eline alan bu adam Üsküdar'daki sipahileri de şehre geçirince İstanbul’un üstünü yeni bir ihtilal bulutu kapladı. Hiç şüphesiz ki, bir kundak idi. “Acemioğlanları ile sipahilerin öldürülmesi için şeyhülislam fetva vermiş” sözü yayılınca beri tarafın da sesi yükseldi:

- Şeyhülislam ve vezirle davamız vardır, padişahımızdan ayak divanı isteriz !..

Ağaların adı ağıza alınmamıştı, çünkü arkalarında yeniçeriler vardı.

Saray’a bir heyet gönderildi.

- Padişahım, şeyhülislam ile vezir bizi yeniçeriye kırdırmak ister, garazı olmayan birini şeyhülislam ve vezir yap, dediler.

İşte o sıradadır ki, Saray’da padişahın öz anası Turhan Sultan büyükana Kösem’in karşısına çıktı. İleride Osmanlı tarihinin en muhteşem ve afif simalarından biri olacak valde sultanın tesiriyle küçük Sultan Mehmed’den çok yumuşak bir ferman geldi: “Yeniçeri ile sipahi kullarımın arasında cenk ve adavet olmasına rızayı hümayunum yoktur, hatırımı hoş tutun, siz cemiyetinizi dağıtın, sonra ben ikisini de azledeceğim!”

Ortalık yatışacaktı, fakat fitnede usta olan ocak ağaları demiri tavında dövmek, sipahileri kırarak meydanın mutlak hâkimi olmak istiyordu, sipahilerin arasına casus saldılar, bu yeniçeriler, “Biz de sîzdeniz, elem çekmeyin, davada ayak direyin!..” dediler. Sipahiler dağılmadı. Vezir ile şeyhülislam ocak ağlarına sığındı, üstelik şeyhülislam efendi sipahilerin katline fetva verdi, ağalar da padişahın fermanına meydan okur gibi,

- Şeyhülislam ile vezirin azline rızamız yoktur, sipahi asidir, katline elimizde fetva vardır!.. diye kükrediler.

“Yeniçeriler silahlanmış, tüfek fitilleri yanar, cenge hazır olmuşlardı; mahalle imamlarına haberler salındı ve yer yer tellallar bağırmaya başladı:

- Bu cenge gelmeyenin kendi kâfir ve avradı boştur!..”

Büyük ağaların cenk kararını Atmeydanı’ndaki sipahilere tebliğ için yeniçerilerden 5. Deveciler Ortası çorbacısı Mehmed Ağa gönderilmişti. Sipahilerin bir “Allah!.. Allah!.." sayhası gökyüzünü tuttu ve Mehmed Çorbacı oracıkta parçalandı.

Sonra öğrenilmiştir, Sofu Mehmed Paşa kendi adamlarından sekiz on kişiyi sipahi kıyafetine sokmuş ve çorbacıyı onlara paralatmıştı, çünkü bir yeniçeri kanı dökülmeyince yeniçerilerin sipahiler üzerine yürümeyeceğini biliyordu. Beyit bu vaka üzerine söylenmiştir:

”Kimi aldı kemanın deste, kimi tigi bürrani

Birbirine kattı ikisin iğvayı şeytanî. ”

Haris Sofu Mehmed Paşa melanetinde yanılmamıştı, Mehmed Çorbacı'nın kanı yeniçerilerin kapıkulu sipahisi üzerine amansız yürümesi için kâfi geldi.

Atmeydanı’na çıkan bütün yollar sipahiler tarafından alelacele yapılan metrislerle tutuldu, sipahilerin ve acemi oğlanlarının içinde pek seçkin kemankeşler vardı, hepsi bu metrislere girdiler. İstanbul, kanlı bir şehir cengi görecekti.

Ocak ağaları yollu yolunca sıralandılar, ağaların arkasında alkışçıları ulema, onların ardında da Sofu Mehmed Paşa geliyordu yeniçeri kıtaları Atmeydanı sınırında durdu, usulen vezirlerden Kenan Paşa ile Fatih Camii vaizi Veli Efendi sipahilere teslim olmaları için nasihatçi yollandı. Fakat iki elçi, sipahinin gün görmüş söz sahipleriyle buluşamadı, gençler ve gençler arasında, vakanüvisin tabiriyle erazil güruhu (?), “Nasıl olsa fetvalıyız, teslim olup koyun gibi boğazlanmaktansa, yeniçeri elinde şehit oluruz" dediler, “Bre vurun!" sesleri yükselince Veli Efendi o civarda bir eve sığındı, Kenan Paşa'nın şatırı ile mataracısını paraladılar, kendisi caminin içinde bir pencere hücresine güçlükle can atıp kurtuldu.

Yeniçeriler geriden dolaşıp meydana, Ayasofya tarafından hücum ettiler. Hepsi genç, tüvana, bilhassa acemi oğlanları ile içoğlanları yeniçeriyi ok yağmuruna tuttu. İlk hamlede pek çok yeniçeri telef oldu ve yaralandı. Bu şiddetli müdafaa karşısında yeniçerilerde, hatta bozgun alametleri belirdi. O zaman ağaların en yaşlısı, sekseni aşmış Koca Muslihiddin Ağa en ön saflara atıldı.

- Bre koman şahbazlarım, bu bir avuç âcizlerin cengi ne olsa gerektir, bre yürüyün, vurun, çalın!.. diye bağırdı.

Onun atını ileri sürmesi üzerine yeniçeriler de yalınkılıç ikinci defa hücuma geçtiler ve önlerine gelen sipahileri doğramaya başladılar, gözlerini kan bürümüş yeniçeriler basacak yer bulamadılar, sipahi cesetleri çiğneye çiğneye meydanın ortasına kadar geldiler.

O zamana kadar cenk yüzü görmemiş olan ulema efendilerin elleri ayakları titremeye başladı. Her biri bir tarafa çekildi; yeniçeriler artık bütün sokaklardan meydana akmaya ve caminin haremine sığınmış olan sipahilere tüfek tanesi yağdırmaya başladı.

Sultanahmet Meydanı “ak sakallı ve kara sakallı ve taze acemi oğlanı ve içoğlanı kelleleriyle dolup” cesetler, tepeler halinde yığılmıştı. Geri kalan

sipahiler ile acemi oğlanları kendilerini idare eden bulunmadığından caminin içine dolmuştu. İçlerinde bahadır olanlar ok atıp ve kılıç çalıp merdane cenkleşiyorlardı. Bilhassa Saray'dan çıkmış içoğlanları arasında tüvana ve bahadır ok atıcılar pek çoktu, hatta vaktiyle pek küçücükken Saray'a verilmiş Maksud namında bir yiğit her okuyla bir yeniçeri mıhlamıştı, bunlardan yedisi derhal can vermiş, nihayet okları tükenince yeniçeriler Maksud'u paramparça etmişlerdi.

Sipahilerde gerileme başlayınca başta bulunanları,"Varayım kapıları kapatayım" yahut "Abdestimi tazeleyeyim'' veya"Burada ne dururum, varayım yeniçeriyle cenk edeyim..." diye birer bahane bularak camiden dışarı çıkmışlar, acemi gençleri yüzüstü bırakıp kaçmaya başlamışlardı ve bahtı açık olup eceli erişmeyenler kurtulmuştu. Bıyıklı Mahmud daha hazırlıklı davranmış, deniz kenarındaki kale duvarında Ahırkapı'yı sipahilerle muhafaza altına aldırmış, yeniçeri hücumu başlar başlamaz oradan adamlarıyla kayıklara dolup Üsküdar'a kaçmıştı.

Kaçamayanlar, ki büyük ekseriyeti acemi oğlanı ve içoğlanıydı, caminin iç ve dış hareminde, şadırvan etrafında, kapı ve pencere içlerinde, minber ve mihrap önlerinde yeniçeri kılıcından geçirilmişti. Bu vakayı bütün fecaatiyle nakleden Naima, "Camii şerifin ol nazenin ve musanna kapıları ve camları tüfek fındığıyla delik delik oldu, elan bazı yerlerinde görülür" diyor.

Sultanahmet Camii'nin dış ve iç kapılarında bu kanlı vakanın hatırası kurşunlar hâlâ da durmaktadır.

Yeniçeriler tam galebeyi çaldıktan sonra sipahi ölülerini soymaya başladılar. Kara Murad Ağa, sanki Girit cenginde Venediklilerle dövüşüyormuş gibi baş getirene bahşişler veriyordu. Acemi oğlanları ile içoğlanlarından bazıları minarelere çıkmışlar, oradan aşağıdaki yeniçerilere,

- El aman !.. Bizi affedin !.. diye bağrışıyorlardı. Ortaya yine Muslihiddin Ağa atıldı. Yeniçerilere,

- Yetişir yoldaşlar!.. Çekin elinizi!., diye emir vererek, bu korkunç kıtali durdurdu.

Minarelerden indirilen ve caminin köşe bucağından çıkan sipahiler, acemi oğlanları ve içoğlanları Muslihiddin Ağa ile Sofu Mehmed Paşa'nın atları ayaklarına kapandılar ve affedildiler.

Bu korkunç katliamda kılıcını vatandaş ve dindaş kanına bulaştırmayıp üstelik civanmertlik de göstermiş yeniçeriler çıkmıştır. O gün o meydanda bulunmuş bir adam anlatmıştır:

“İçoğlanlarından iki taze civan, başları açık, zülüfleri akılları gibi perişan kaçmaya başlamışlardı. Aman vermeyip bunları katletmek üzere peşleri sıra yalınkılıç sekiz on yeniçeri koşardı. Tam erişip kılıç çalacakları vakit bir alçak boylu, kara sakallı yeniçeri aralarına girdi.

- Yoldaşlar, bu oğlancıklara kıymayın kardeşler, onları bana bağışlayın, onların yerine beni öldürün!.. dedi, iki genci bu suretle yeniçerilerin elinden kurtardı, her ikisini de ellerinden tutarak,

- Gelin oğullar!.. diye o civarda bir şerbetçi dükkânını açtırdı, oğlanları şerbetçiye emanet bıraktı. Oğlanlardan birinin koynunda yirmi altını varmış, çıkarıp bu kara sakallı yeniçeriye verdi. Vakadan birkaç gün sonra, ortalık iyice yatışmıştı. O kara sakallı yeniçeri şerbetçiye tekrar geldi, emanet bıraktığı dükkândan çıkardı. Nakilbend tarafında bir selamet yere götürdü, sonra aldığı o yirmi altını sahibine vererek,

- Al oğul, elinden şerbetçi alır diye almıştım, benim altına ihtiyacım yok, varın selametle gözünüzün gördüğü yere gidin, dedi.

Gaile tamamıyla yatıştıktan sonra akrabası olanlar gelip meydandan ve camiden ölülerini aldılar, iki yüzden fazla kimsesiz ceset, ‘Asidirler, namazı kılınmaz’ denilip denize atıldı.”

Yeniçeri ağaları saltanatı

Atmeydanı Vakasından sonradır ki, meşhur tabiriyle yeniçeri büyük ağalarının bıyığını balta kesmez olmuştu. Artık hepsi çekirdekten, neferlikten yetişme Koca Muslihiddin, Koca Bektaş, Kara Murad, Kara Çavuş Mustafa, Çelebi Mustafa ağalar ile çocuk padişahın büyük anası Kösem Mahpeyker Sultan, "Validei Muazzama" hiç vakit kaybetmeden pervasız bir soygun ve vurguna başladılar. Rüşvetle memuriyet satılması alelade iş oldu, idaresini sadık adamlarının ellerine verdikleri Belgrad ve Bosna darphanelerinde ayarı bozuk para bastırıp kestirerek devletin parasından tonlarca altın ve gümüş çaldılar. Ticaret alanına pençe attılar, başta et, ekmek, gıda maddeleri, günlük hayatın bütün zarurî ihtiyaçları bu çetenin efradı arasında inhisar konuları olarak paylaşıldı ve tüccarlar haraca bağlandı. Ağalar ile Kösem arasında teması Koca Bektaş yapıyordu, ayaktaşları bir ürküntü duyup, "Kötü gidiyoruz, bize bunun hesabı sorulur!" dedikçe,

- Korkmayın, diyordu, bizde para, hazine oldukça, deryadan bir avuç su serperiz, yeniçeri arkamızdadır!..

Hırs ile tamahın hesabı yanlış çıktı, ağalar saltanatı ancak otuz dört ay sürdü, biz üç sene diyelim ve üç yılı kuşbakışı görelim.

Girit'te bir cenk olduğunu dahi unutmuşlardı. Venedikliler Çanakkale Boğazı önündeki adaları zapt ederek boğazı kapadılar, adadaki koca Türk ordusu erzaksız, ikmalsiz kaldı; ancak oradaki serdarın, Deli Hüseyin Paşa'nın Ortaçağ şövalyelerini hatırlatan cengâverliği ve askere babacan yakınlığıdır ki Türk ordusuna sarsılmaz metanet veriyordu. Adada Venedikliler kara harbini çoktan kaybetmişlerdi, fakat, İstanbul'un hali

düşmana ümit veriyordu. Girit’i, birkaç son mukavemet noktası müstesna hemen tamamen zapt etmiş bulunan Türk askerinin elinden değil, İstanbul’daki ağalardan geri almak mümkündü.

Anadolu'da ve Rumeli’de ve bilhassa Anadolu’da şekavet öyle bir hal aldı ki, Karahaydaroğlu Mehmed, Katırcıoğlu Mehmed, Gürcü Nebî gibi dağ padişahları türedi, köylü kentli de onların elinde soyuldu, ezildi ve evlatlarını, adeta devlete asker yazdırıyormuş gibi yol ve derbent kesen, şehirler basıp talan eden çetelere, can korkusuyla gönderiyordu.

Bu devrin vakayii hiç şüphesiz ki bu tarihçemizin konu sınırı dışındadır.

Ağalar üç yıl içinde üç sadrazam değiştirdiler. İlk kukla vezirleri ihtiyar Sofu Mehmed Paşa mevkiini ancak dokuz buçuk ay muhafaza edebildi. Ağaların uşağı olduğunu unuttu, kendisini hakiki bir sadrazam sandı. Haris adamdı, başta Hezarpare Ahmed Paşa ve daha birkaç devletlinin canına kıymış, mallarını kapatmış, dokuz buçuk ay içinde hayli para toplamıştı, fakat kendisini unutup memuriyet almak için rüşvetini Kösem’e ve ocak ağalarına verenlere kızıyordu, onlardan gelen rica tezkirelerini geri çevirmeye başlayınca, büyükanası tarafından talim edilmiş çocuk padişah bir gün bir âli divanda, ki, ocak ağaları da hazır bulunuyordu,

- Sen vezaret adamı değilsin, ver mührümü! dedi.

Koca paşa şaşırdı. Huzurdan başı omuzları arasına çökmüş ve buz gibi ter içinde çıktı, çıkar çıkmaz da sarayda tevkif edildi. Bu tevkifi de mal beyanı sorguları, mal müsaderesi, Malkara’ya sürgün ve sürgünde boynuna geçen cellat kemendi takip etti.

O divan günü padişah gözlerini divandaki devlet erkânı üzerinde gezdirerek, yeni büyükanasının talimiyle Kara Murad Ağa’ya,

- Gel Ağa!.. Al mührü, seni vezir yaptım, göreyim seni nice hizmet edersin!.. dedi.

Kara Murad Ağa, Kara Murad Paşa oldu. Ağalar onunla sadaret mevkiini de ele geçirmiş oluyordu. Fakat Kara Murad Paşa omuzlarına devlet mesuliyetini yüklenince, çete arkadaşlarından mecburen ayrıldığını pek çabuk anladı. Adeta bir şirketin büyük hisse sahibi patronluğunu terk etmiş, eski ortaklarının emrinde şirket müdürü olmuştu. Araları pek çabuk açıldı. Bir gün ziyafet adı altında kendisinin bulunmadığı mahrem bir toplantıda, “Murad Paşa elbet ki, katlolunsun” kararı verildi. Yalnız Bektaş Ağa eski ortaklarını himaye etti. "Katli olmaz, mührü sahibine teslim etsin ve bir vilayet alıp gitsin, eğer mührü bırakmak istemezse o zaman katlolunsun” dedi. Bu teklif makul görülünce de, “Senin vezirliğinde revnak kalmadı, canın tatlı ise mührü sahibine ver!” diye haber yolladılar. Paşa bu tehdidi asla küçümsemedi, hemen saraya gitti, huzura çıktı.

- Padişahım, memlekette dört sadrazam olmaz, işte mühri hümayunun, başka bir kuluna ver, bana da geçinecek bir mansıp ver, başımı alıp gideyim!.. Yalnız benim sana nasihatim, mührünü Yeniçeri Ocağı’ndan kimseye verme, devletinin zevaline sebep olur! dedi.

Bu söz gelişigüzel söylenmemişti. Kara Murad’ın elbet ki, bildiği çok mühim bir şey vardı, cahil fakat sezisi çok kuvvetli, zeki adamdı. Padişahın büyükanası Kösem Saray'da padişahın anası Turhan Sultan’ın günden güne artan nüfuzunu çekemiyordu, Turhan’ı bertaraf etmek için Sultan IV. Mehmed’i tahttan indirip üvey kardeşlerinden birini padişah yapmak, eğer ağalardan biri sadrazam olursa, Kösem için işten bile değildi.

Kara Murad Paşa'ya Budin valiliği verildi, sadareti ancak bir sene iki ay sürmüştü. Melek Ahmed Paşa sadrazam oldu, ağaların tam istediği adamdı.

Bu vezirin zamanında devleti temsil eden Divanı Hümayun'un halini en güzel anlatan adam ocak ağalarının Sarı Kâtip adındaki bir dalkavukları olmuştur. Yine emirane bir toplantılarında meclislerine gelmiş olan Sarı Kâtip’e,

- Nereden geliyorsun ?.. diye sordular.

- Esir pazarından gelirim!.. dedi.

Sarı Kâtip'in Divanı Hümayu'ndan geldiğini hepsi biliyordu, kahkahalarla güldüler.

Melek Ahmed Paşa'nın sadareti de ancak bir sene sürdü. Uşaklık görevinde elhak büyük başarı gösterdi. Mühri hümayunu ağalarının arzusu üzerine değil, zulüm bıçağı kemiklerine dayanmış İstanbul halkının ve esnafının ayaklanması üzerine bıraktı. Onun peşi sıra da ağalar devrildi.

Büyük muharrir ve seyyah Evliya Çelebi'nin ana tarafından yakın akrabası ve hamisi, tazelik çağında IV. Murad'ın gözde silahtarı olan sadrazam istifayla kellesini kurtardı, Koca Muslihiddin'in imdadına Azrail yetişti, o günlerde ruhunu kabzetti. Kösem'i zülüflü baltacı bir Kuşçu Mehmed, Koca Bektaş'ı, Kara Çavuş'u, Çelebi Mustafa ağaları da celladı biaman kaldırdı.

21 ağustos 1651 bir pazartesi günü (hicrî 4 ramazan 1061), ağaların Belgrad ve Bosna darphanelerinde sureti mahsusada kestirdikleri ayarı bozuk parayı İstanbul esnafına dağıtarak karşılığında cebren tam değerinde altın toplamak gibi uluorta bir şekavete "hazineye yardım" adının verilmesi üzerine çıkan bu ihtilal, mutlakıyeti mutlakayla idare olunan Osmanlı İmparatorluğu'nda halkın bir kuvvet olduğunu gösteren ilk vakadır.

Piri fani, ak sakal, kara sakal, bıyıklı, çâr ebrâ, nevhat, saderu, mürahik, şabbı emred, sabi oğlancık, usta, kalfa, çırak, tezgâhtar İstanbul'un bütün çarşılar ve pazarlar halkı, hatta kadınlar, cami ve mescitlerde ve evlerde sabah namazı kılındıktan sonra bütün şehir silkindi ve kükredi; oruçlu Müslümanlar ölüm eri olmuşlardı.

Sarayı Hümayun Kösem'in emrine rağmen kapılarını açtı ve halk, semaya direk direk yükselen mazlum sesini çocuk padişaha duyurdu. Sultan IV. Mehmed yine Kösem'in emrine rağmen ayak divanına çıktı.

- Dâd padişahım, dâd!.. Bu zulme takatimiz kalmadı!.. diye ağlaşan halka Sultan Mehmed, bu sefer öz anası Turhan'ın talimiyle,

- Size böyle zulüm olduğuna benim rızam yoktur! dedi.

Yerden avuç avuç toprak alarak başlarına serpen İstanbul halkının derdi büyüktü ve bu dert yalnız onların değil, devletin, memleketin derdiydi, korkusuz konuştular.

- Padişahım!.. dediler, zulümle âlem harap oluyor... Halen birkaç adam vardır ki, sana padişahlık yaptırmazlar, hazineyi durmadan yerler... Bektaş Ağa, Kara Çavuş, Çelebi Mustafa Ağa ve falan falan ve falan, memleketi harap ettiler...

Sonra, bu ihtilalin bir parolası halinde bir ağızdan bir feryat koptu:

“Âli Osman devleti ocağa düşmüş yanıyor!..”

Kesin sözleri de şu oldu:

- Veziri azledip ağaları katletmezsen sen padişahlık yapamazsın, memleketinden fitne ve fesat eksik olmaz!..

Halk elini kana bulamak istemiyordu, “Ağaları bize ver paralayalım” demiyordu; ocak ağalarının adi bir uşağı olan Melek Ahmed Paşa için de sadece azil isteniyordu.

Ağalar da o gün Orta Cami’de toplanmışlardı, durumun ne renk alacağını heyecan içinde takip ediyorlardı. Kışlada, yeniçeride bir hareket yoktu, şöyle bir ağız arattılar, odabaşılar ve çorbacılar, “Ümmeti Muhammed ayakta, biz ümmeti Muhammed'in davasına karışmayız, padişahın kuluyuz, o ne ferman ederse onu yaparız!" dediler. Hani Sultan Mehmed o anda emir verseydi, sırtlanların üstünden aslan postları atılıverecekti.

Fakat Validei Muazzama, Melek Ahmed Paşa azledilip mühri hümayun Siyavuş Paşa’ya verilince hemen harekete geçti ve küçük torununa bir kere

daha anlattı ki: “Devleti tutan ağalardır, ağalar giderse âlem herc ü merc olur!” Yeni vezire de talimat verdi.

- Bugün bu kadarla iktifa olunsun, ağalar maddesi yarın düşünülsün !.. dedi.

Halkın mahalle mahalle toplanması her mahalle ve semtten kalkan kafilelerin Atmeydanı’na gelmesi, saray kapılarının açtırılması, sarayın ayak divanına hazırlanması, tahtın ve padişahın çıkması, vezirin çekilmesi, yeni vezirin seçilmesi için sarayda devlet erkânının müzakeresi bütün günü doldurmuş, güneş guruba yaklaşmıştı. Siyavuş Paşa halkın söz sahiplerine haber yolladı.

- Akşam oluyor, varsın herkes evine gitsin, iftar etsin, bu mübarek gece sokaklarda sergerdan olmasınlar, yarın salı, divan günü, erkenden gelsinler, ağalar maddesi de yarın halledilir, ben kefilim ! dedi.

Halk vezire itimat etti ve dağıldı; dağılırken de seher vaktinde toplanmaya yeminler edildi.

Artık gelişecek vakaların hem sahne vâzıı hem senaryo nâzımı, hem de başaktörü Kösem Sultan olacaktır. Bir padişah karısı, iki padişahın anası, bir padişahın da büyükanası yaşlı sultan ağaların felaketi ardında kendi akıbetini görüyordu. Bir taraftan sarayda son faciasını oynamaya hazırlanırken ağalara direktifini verdi: “Bugünkü kazayı bin gayretle savduk, halk dağıldı, yarın için bu gece tedbir almak sizindir !.. ”

Ağalar Kösem’in habercisini yeniçeriye padişahın ulağı gibi gösterdiler ve o gece yeniçeri uyumadı, pür silah yeniçeri kıtaları şehrin bütün ana sokak başlarını tuttular, aldıkları emir şuydu: üç kişi bir araya getirilmeyecek; saray tarafında kimse toplanmayacak ve saray kapısına tek fert sokulmayacak; yeniçeriyi dinlemeyen hemen öldürülecek !..

Bütün sokakların yeniçeriler tarafından tutulduğunu haber alan Siyavuş Paşa da o geceyi uykusuz geçirdi. Ve sabahleyin erkenden Kösem’den emir

yollu bir nasihat aldı: şeyhülislam efendiyle beraber Orta Cami'ye giderek ağaların gönlünü alması gerekiyordu. Ağır bir ziyaret olacaktı, fakat gitmeye mecburdu.

Ağaların hepsinin suratları asıktı, paşanın selamını o asık suratlarla aldılar. Koca Bektaş,

- Baka paşa kardeş, eğerçi sen bu işi ettin ama iyi etmedin!.. dedi.

Siyavuş Paşa sordu:

- Ben ne yaptım ?..

Bektaş bu sefer küstah ve pervasız,

- Bizim müşaveremiz olmadan mührü niçin aldın, sana vezareti kim verdi?.. diye sorunca paşa parlayıverdi.

- Bana vezareti saadetli padişahımız verdi!.. diye bağırdı.

Bektaş suratına bir tokat yemiş gibi sarsıldı, fakat tehditten de vazgeçmedi:

- Allah mübarek etsin, ama bize danışmadan bir iş edeyim dersen vezirlik yapamazsın !..

İhtiyar yeniçeri karşısında bir uşak değil, vezir buldu.

- Padişah ne ferman ederse onu yaparım, ben emri padişahtan alırım, başkası bana emir veremez, benim de, sizin de boyunlarımız padişah fermanı karşısında kıldan incedir!.. cevabını aldı.

Ocak ağalarının mukadder akıbeti ancak on iki gün gecikti. 5 ramazanda ağaları kurtaran Kösem Sultan Saray’da yeni bir saltanat darbesine kesin olarak karar verdi ve bu hususta kendisine minnettar ocak ağalarıyla anlaşmakta hiç güçlük çekmedi. Öz evladı Sultan İbrahim’i devirmiş ve öldürtmüş olan bu muhteris kadın, bu sefer torunu çocuk Sultan Mehmed ile anası Hatice Turhan Sultan’ın vücutlarını ortadan kaldırtacaktı. Ramazanın on altıncı cumartesi günü akşamı masum padişahı iftarda zehirletecekti. Hoşafına ve reçeline konulacak şiddetli zehiri has mutfakta

aşçıbaşılardan bir Üveys Ağa'ya en mutemet adamıyla göndermişti. Padişah bu suikasttan herhangi bir sebeple kurtulursa, sarayın baş muhafızı olan Bostancıbaşı Ali Ağa kendi adamıydı, sarayın küçük kapılarını açık bırakacak ve geceyarısından sonra ağaları yeniçerilerle sarayı basarak padişahı, anasını ve sarayda Turhan Sultan tarafını tutmakta olan haremi hümayun muhafızı zenci ağaları katledeceklerdi. İstanbul halkını ve esnafını 4 ramazan ayaklanmasına hazırlayanların Turhanlılar olduğu anlaşılmıştı. Bu katmerli Saray cinayetinden sonra Validei Muazzama ile Dudmanı Bektaşiyan'ın karşısında artık hiçbir kuvvet kalmayacaktı. Sultan Mehmed'in yerine tahta oturtulacak kardeşi Şehzade Süleyman'ın anası bir biçare allahlık kadındı.

Aşçıbaşı Üveys Ağa suikast denaetine alet olmadı, gönderilen zehiri imha etti ve kendisi de o akşam saraydan çıkıp kaçtı. Gece için hazırlanan baskını da Kösem'in bir cariyesi Valide Turhan Sultan'a ihbar etti.

Çocuk padişah anasının dairesinde muhafaza altına alındı; harem hadımlarından zenci Uzun Süleyman Ağa padişahın uğruna ölüm eri oldu; zülüflü baltacılar da padişah yolunda can vermeye ant içtiler. Hepsi Anadolu halkından, bilhassa Kastamonu dağlılarından olan bu tüvana ve şahbaz delikanlılar Süleyman Ağa'nın ardına takılıp hareme girdi ve Kösem'in dairesini bastı. Yaşlı haris sultan bu delikanlılardan Kuşçu Mehmed'in pençelerinde can verdi.

O sırada ocak ağaları da Ağakapısı'nda toplanmış, sadık kullarından birkaç yüz yeniçeriyi (ki bu birkaç yüz yeniçerinin ocağı asla temsil etmeyeceğini ileride göreceğiz) tepeden tırnağa silahlandırmış, saraya yapılacak baskın zamanını bekliyorlardı. Baskın, sahura yakın olacaktı.

Naima anlatıyor:

"Ağakapısı'nda Tekeli Köşkü'nde toplanmışlardı; cihannüma bir köşktü, pencerelerinden Sarayı Hümayun pek mükemmel görünürdü.

Yeniçeri Ağası Kara Çavuş bir ara pencereden baktı ve Bektaş’a,

- Allah bilir ne oldu, hele bak!.. dedi.

Bektaş da baktı. Endişeye düştüler.Kösem’in adamlarından olup Validei Muazzama'nın idamı hengâmesinde saraydan kaçan Samsuncubaşı Ömer Ağakapısı’na can atmıştı.

- Mesele duyuldu. Allah bilir, koca valdenin işi bitti, ben güçlükle kaçtım! dedi.

Bu haber karşısında ağalar donakaldılar. Ne yapacaklardı ? Herhalde koyun gibi bıçağa baş uzatmayacaklardı. Hemen şeyhülislam ile ulema efendilere davetnameler yazıldı. Sahur vaktiydi, konaklarında hepsi uyanıktı. Hepsi neler cereyan ettiğinden gafildi, hele Kösem’in idamı muhayyilelerinin sınırı dışındaydı. Fakat şurası muhakkaktı ki, böyle gece vakti Ağakapısı’na çağrılmaları için çok mühim bir vakanın geçmiş olması lazımdı. Şeyhülislam Karaçelebizade Abdülaziz Efendi ile bazı ulema bu vaka ne olursa olsun, ağaların kuvvetine inanmışlardı, daveti kabulle hemen geldiler. Bazı efendiler de ihtiyatlı davrandı, gitmedi. Başta şeyhülislam efendi, ulemayı gören ağalar, yine bıyıklarını balta kesmez olup yüreklendiler... ”

Öbür tarafta ise Sadrazam Siyavuş Paşa saraya çağrılmıştı. Vezir de ulemayı sarayda toplamak istedi, davetnameler yolladı. Efendiler davetiyeleri birbiri peşinden almıştı. Ağakapısı’na gitmeyenler saraya koştular.

Kösem’in adamı bostancıbaşı idam olunmuş, bütün bostancılar, zülüflü baltacılar ve Enderun halkı, yeniçerilerin saraya hücum ihtimaline karşı silahlandırılmıştı. Padişah ile anası yeniçerilere teslim edilmeyecekti. Valide Turhan Sultan ile Sadrazam Siyavuş Paşa'nın bütün ümitleri İstanbul halkındaydı. Bu halkın, 5 ramazan salı günü sabahı şehrin bütün sokaklarını

tutmuş olan yeniçeri kıtalarıyla ağaların son kanlı kuvvet gösterisini unutmamış olması gerekirdi.

17 ramazan pazar, sabah namazı Ağakapısı'nda kılındıktan sonra ulemayı mektep çocukları veya emirlerindeki yeniçeri neferleri gibi ikişer ikişer önlerine katan ağalar Süleymaniye'deki Ağakapısı'ndan Aksaray kışlasındaki Orta Cami'ye gittiler. Kışladaki bütün asker alan-avluda toplanıvermişti. Yeniçeri Ağası Kara Çavuş binektaşına çıktı ve askere niçin geldiklerini bildirdi.

- Sarayda padişahın musahipleri ve nedimleri yine devlet işlerine müdahale etmişlerdir. Validei Muazzama hazretleri ve Saray'daki tevabii cümle katledilmişlerdir, biz Validei Muazzama'nın kanının davacısıyız!.. dedi.

Askerden bir tasvip gulgulesi bekliyordu. Fakat yeniçeriler bu tebliği buz gibi bir sükûtla karşıladı. Ancak bir dakika sürmüş olan bu sükût, ağaları dehşete düşürmek için kâfiydi. Yeniçeriler Saray'a karşı ağalarını yalnız bırakıyordu.

Bir dakika sonra, tasvip uğultusu yerine bir mırıltı yükseldi:

- Sen Koca Valide'nin mirasçısı mısın ?..

Yeniçerinin bu mırıltısı ağaların akıbetini daha o pazar gününün bu erken saatlerinde göstermişti. Fakat ağalar bir "gayreti cahilane"yle son ümit peşinde camiye girdiler.

O sırada şehir içinde tellallar bağırmaya başlamıştı:

- Her kim Müslüman ise Sarayı Hümayun'da Sancakı Şerif altına gelsin!.. Her kim ki, Orta Cami'deki cemiyete varırsa padişahına asidir, katilleri için fetva verilmiştir!..

Tellalları duyan şehir halkı, sanki her sokak bir ırmak misali, saraya akmaya başladı, "Allahuekber! Saray avlusu, saray etrafı, meydanlar, sokaklar, Ayasofya'dan Beyazıt, Kumkapı'ya kadar her taraf mahşerden

numune insanla doldu, kılıcı olan kuşanmış, olmayan beline bir kurban bıçağı sokup eline de iri bir sopa, demir almıştı".

İstanbul’da iki büyük yeniçeri kışlası olduğunu unutmamalıdır. Aksaray’daki Yeni Odalar’da yeniçeriler ağalarına, “Sen Koca Valide’nin mirasçısı mısın?..” diye sormuştu. Şehzadebaşı’ndaki Eski Odalar'dakiler de tellalları duyunca hemen silahlandılar ve “Biz ağaların değil, padişahımızın kuluyuz. Ve elhamdülillah Müslümanız...” diyerek Sarayı Hümayun’a gittiler.

O sırada Orta Cami’ye bir hattı hümayun geldi: “Siz ki, yeniçeri ağa ve Kethüda Bey Çelebi Mustafa Ağa ve Bektaş Ağa’sınız, gerektir ki huzuruma gelip ayak divanımda hazır bulunasınız... "

Ferman okununca ağaların benzinde kan kalmadı. Kara Çavuş fermanı getirene,

- Bizden oraya varacak kimse yoktur, biz burada dururuz, ama üzerimize gelirlerse nefsimizi müdafaa eder, dövüşürüz!., dedi.

Eski Odalıların saraya gittiği haberinden sonra bu ferman da gelince, Yeni Odalar'daki yeniçeriler de son tereddüdü attılar ve başta çorbacılar, odabaşılarıyla takım takım çözülmeye, kışlayı terk ederek saray yolunu tutmaya başladılar. Ağaların yanında yalnız kaderlerini onların ikbaline bağlamış bendeleri kaldı, Kara Çavuş bendesi bir çorbacıya,

- Kışla kapılarını kapayın, dışarıdan gelen yeniçeriyi alın, içerden dışarrı bir fert bırakmayın! emrini verdi.

Odabaşılardan bir ihtiyar,

- Behey ağa, sen ne söylersin! Odalarda yoldaş kalmadı, cümlesi Sarayı Hümayun’a gitti... dedi.

Bıyıklarını balta kesmez üç büyük ağa o anda bir hiç oluvermişlerdi, üçünün de ağızlarını bıçak açmıyordu. Ağaların yanına gelmiş şeyhülislam

ile ulema efendilerin hali de onlardan pek farklı değildi. O sırada Samsuncubaşı Ömer, Çelebi Mustafa Ağa'ya hitapla,

- Behey sultanım! Ne durur, oturursunuz, mademki padişahımız bizi feda etti, biz de hemen kalkalım, birkaç yerden birden şu İstanbul şehrini ateşe verelim ve yeniçeriye “Şehirlinin evlerini yağmaya ruhsattır” diyelim, cümlesi bizim tarafa döner!.. dedi.

Bu müthiş teklifin cevabını Kara Çavuş verdi:

- Bre Ömer!.. Bre eşek sus!.. Birkaç günlük ömür için din ve devlete ve ümmeti Muhammed’e bu ihanet olur mu! Cihan durdukça lanetle mi anılalım! Sözümüz oldu, ne güzel; olmadı, emir Allah’ın, kazaya rıza, evvela bizi, sonra sizi öldürürler, işte bu kadar!..

Koca Bektaş, bir ayağı çukurda koçan ölüm lafını işitince sinirlendi.

- Yok... Boş yere ölemeyiz, gelirlerse elbet ki, dövüşürüz!.. dedi, “hezeyan söylerdi".

Çok gecikmişlerdi. Hamallar gönderip konaklarından torba torba altın ve gümüş getirttiler, meşhur kışla önündeki Etmeydanı’nın ortasına bir tepecik halinde yığdırttılar ve kışla etrafına tellallar çıkarttılar

- Altın ve gümüş isteyen bu tarafa gelsin !..

“Bu tellallar boş yere bağırıp durdular, bir fert gelmedi” diyen vakanüvis şu tafsilatı veriyor:

“Çelebi Mustafa Ağa Koca Bektaş’a:

- Tu yüzüne! dedi, Allah belanı versin! Bre tamahkâr Arnavut, ne eyledinse eyledin, ‘Bize mal lazımdır’ dedin, ‘Devletimiz yüz çevirirse para her derdimize dermandır’ dedin, bizi ifsat ettin, mal uğruna dünyayı fesada verdik, İşte ortaya altın dökeriz, yüzümüze bakan bir fert var mı?.. Para ne işimize yaradı?..”

İbret levhasıdır diye naklediyorum; Fatih Camii vaizi Veli Efendi ulema arasında ağaların akıl hocaları yerinde, ağaların en çok nimetini görmüş bir

adamdı; Naima nükteyi sever, “Vaiz Veli Efendi yelkenleri çevirdi" diyor. Orta Cami'nin o bozgun havasını büsbütün kararttı, üç büyük ağaya hitaben,

- Siz ne olduğunuzu zannedersiniz?.. Her biriniz bir firavun olup âlemi haraba verdiniz, bizim susarak kapılarınıza devamımız şerrinizden korktuğumuz içindi. Sizin aranızda bulunmak artık hatadır! dedi ve silkinip kalktı. Orta Cami’den ve kışladan çıktı gitti.

Bektaş Ağa arkasından bağırdı:

- Bre kuzgun softa! Kürklerimizi giyip altıncıklarımızı alırken “Devlet sizinle durur...” diyen sen değil miydin?..

Veli Efendi’nin peşinden diğer efendiler de kışlayı terk edip dağıldılar, yüzsüzleri saraya, azıcık utancı olanlar da kendi konaklarına gitti. Ya Veli Efendi?.. Cüppesinin etekleri çalpara çalarak saray yolundaydı.

Sarayda kurulan bir âli meclis gaileyi temkinle anlatmayı, ağaların cezasını o andaki vahşetlerini giderdikten sonra vermeyi kararlaştırmıştı. Yeniçeri Ağası Kara Çavuş Mustafa Ağa’ya vezir payesiyle Macaristan’da Tameşvar valiliği, Kethüda Bey Çelebi Mustafa Ağa’ya vezir payesiyle Bosna valiliği, yeniçeri ağalığından emekli Koca Bektaş Ağa’ya da mirimiranlıkla Bursa sancakbeyliği verildi; bu tayinler bir fermanla Orta Cami’de kendilerine tebliğ edildi ve İstanbul'dan hemen çıkıp memuriyetlerine gitmeleri emrolundu.

Yeni vazifeleri bildirildiği zaman üçü de,

- Ferman padişahımızındır, dediler ve Orta Cami’den çıkıp yol hazırlığı görmek üzere konaklarına gittiler.

İki Mustafa hemen ertesi gün yola çıktılar. Koca Bektaş ise, gideceği yerde gözleri yolda idam fermanını beklemektense İstanbul’da saklanmayı tercih etti. Cerrahpaşa civarında Terlikçi Mehmed Çelebi denilen bir Hamzavî dervişin evinde saklandı ve İstanbul sokaklarında tellallar,

- Bektaş Ağa'nın yerini haber verene dirlik ve ihsan verilir! diye bağırmaya başladı.

Aslında dirlik ve ihsan vaadine lüzum yoktu, halk nefret ettiği Bektaş'ı bulsa bir anda paralayacaktı.

Bektaş Ağa şöyle yakalandı:

Yalın ayakları yarım papuçlu derviş çömezi kılıklı bir oğlanın Aksaray pazarından kuzu eti ile has ekmek alması bir adamın dikkatini çekti, “Bu oğlanın yüzü bana yabancı değil, Bektaş’ın yanında gördüm gibi geliyor, yoksa dervişlerde kuzu eti ile has ekmek alacak akçe yoktur” dedi. Peşine düşüp girdiği evi öğrendi. Bektaş’ı bulmaya memur edilmiş Kapıcıbaşı Boyalı Hasan Ağa’ya haber verdi, ev basıldı. Bektaş Ağa can korkusuyla dolap ardı gibi dar bir yere girip saklanmıştı; “Çık!..” dediler, çıkmadı, kılıç ucuyla dürtüp çıkardılar, rızasıyla teslim olmadı, yumruk ve tekmeyle başını ve vücudunu iyice hırpaladılar. Seksen yaşındaydı, fakat gayet zinde ve iri adamdı, yüzü ve sakalı ve üstü başı kan içinde kaldı, güçlükle tutup kollarını arkadan bağladılar. Yalınayak, başında takke, sırtında entari, laubali ev kılığıyla tutulmuştu, bir ata bindirildi. Ayaklarına da atın karnından bukağı vuruldu, yüzünü ve ellerini bile yıkatmamışlardı, o perişan halde yola çıkıldı. Aksaray’dan Babıhümayun’a kadar yoluna ve peşine dökülen halkın türlü hakaretine uğradı:

- Padişah haini, işte cezanı buldun!.. diye yüzüne tükürüyorlardı. En ağır küfürler savruluyordu. Beygirin peşine çarşı boyundaki dükkânların çıraklarından elliden fazla mürahik oğlan takılmıştı:

- Bre ur gidiye !..

- Bre as gidiyi !..

- Bre bu kimin şapkası ?..

- Bektaş’ın şapkası...

- Bu gidinin şapkası !..

Muhafızlarının ufak bir ihmali olsaydı lahzada linç edilecekti.

Bu halle saraya varıldı, padişaha arz edildi, içeriden cevap gelinceye kadar kapı arkasında hapsedildi. O sırada Kösem Sultan’ı boğmuş olan zülüflü baltacı Kuşçu Mehmed adındaki delikanlı geldi, yeniçeriler destek olup da Kösem'in kan davasında muvaffak oldukları takdirde Sultan Mehmed'den başlarını isteyecekleri kimseler arasında onun da adını yazmışlardı.

- Kuşçu Mehmed benim, dedi, bre hain zalim, ben sana ne işledim ki beni deftere yazıp başımı istersin ?..

Bektaş,

- Bre put kıyafetli kâfir, yıkıl şuradan!.. diye bağırdı.

Delikanlı,

- Bak şu kâfirin vazına!.. diyerek ağır bir küfür savurdu.

Arz Odası’na, padişahın huzuruna çıkarıldı. Çocuk padişah, canına kastetmiş adamla konuşmaya tenezzül etmedi, halini şöyle bir seyredip idamını işaret etti, padişahın huzurunda hemen kement atıp boğdular, cesedi Babıhümayun önünde birkaç saat teşhir edildikten sonra bir kilime konularak hamal sırtında evine yollandı. Namazı kılınıp sur dışında defnedildi ve mezarına nişan konmadı.

Bosna valisi olan Çelebi Mustafa Ağa yola çıkarken yanına 120 000 filorin altın almıştı. Beraberinde götürdüğü adamların yolda “yârı vefadar” olmaları için avuç avuç altın ihsan ediyordu. Malkara’ya geldiğinde bir dostundan mektup aldı, Bektaş’ın yakalandığını ve idamını öğrendi. İçine bir vahşet düştü, bütün ağırlığını bırakarak, gözü gibi sevdiği üç nefer mahrem içoğlanı ile bir heybe altın ve bir miktar mücevher alarak kaçtı. Şiddetle takip edildi, Karaferiye’yi geçtikten az sonra, peşine düşenlerle dövüşüp yaralandıktan sonra yakalandı. Yakalayanlara,

- Beni İstanbul’a sağ götürmeyin, hemen buracıkta katledin!.. dedi.

-Zaten bize verilen emir de öyledir!.. dediler.

Ruhsat istedi, abdest alıp iki rekât namaz kıldı ve kemendi boynuna kendi elleriyle geçirdi. Boğduktan sonra başını gövdesinden ayırdılar, başsız cesedi o kırlıkta defnedildi. Kesik başı da bir bal tulumu içinde İstanbul'a götürüldü. Yanındaki üç nefer mahbublar ne olmuşlardır, meçhul... Fakat bir heybe altın ile koynundaki mücevherlerini yakalayanlar arasında paylaşılacağı bellidir.

Sakazade Mustafa Ağa adında biri anlatmıştır:

“Sadrazam Siyavuş Paşa’nın yanındaydım, bir tabak içinde Çelebi Mustafa Ağa’nın kesik başını getirdiler, yıkamışlar, sakalını da taramışlardı. Siyavuş Paşa,

- Akılsız adamdı ama, cömertti, kaçmasaydı kurtarmak niyetinde idim, dedi... "

Kara Çavuş Mustafa Ağa’ya gelince, Silivri civarında Burgaz adında bir köyde konaklamıştı ki, ardından Kapıcılar Kethüdası Boyacı Hasan Ağa yetişti geldi, bu mevkiye Bektaş’ı yakaladığı için yükselmişti; Tameşvar valisinin yakasına pençesini atıp,

-Fermanlısın!.. dedi.

Kara Çavuş’un da fedakâr adamları vardı, kurtarıp kaçıracak oldular, Boyacı Hasan Ağa, “Çekin elinizi, cümleniz kılıçtan geçersiniz” diye bağırdı.

Kolları arkasından bağlanan Kara Çavuş, Silivri’ye kadar atla götürüldü, oradan Boyacı Hasan Ağa ile maiyetindekileri getiren dokuz çifte bostancıbaşı kayığına konuldu, doğruca saraya götürüldü.

Ahır Halifesi Hızır Bey anlatmıştır:

“Padişahın huzuruna çıkardılar. Kara Çavuş etek öpüp hacaletle durdu. Sultan Mehmed,

- Yeniçeri ağası sen misin ? diye sordu.

- Belî padişahım... dedi.

- Ya niçin bu kadar fitneler kaldırdın ?

- Hâşâ padişahım, benim suçum yoktur... Fitneleri kaldıran Bektaş Ağa ile Çelebi Mustafa Ağa'dır... Onlar mütegallibe idi, mukavemete kadir değildim.

Padişah,

- Kaldırın şunu!.. dedi.

Huzurdan çıkardılar.Dışarıda ağlamaya başladı. Bostancıbaşı,

- Ağa, bu ağlamak evvelden gerekirdi, şimdi can pazarında merdanelik lazımdır!.. dedi.

Bostancıbaşı işaret etti, kement atıp boğdular."

1687 Varadin isyanı ve İstanbul ihtilali

Ocak ağaları saltanatının yıkılışından sonra yeniçeriler uzunca bir zaman, hicrî 1061 ve miladî 1651 yılından hicrî 1098 ve miladî 1687 senesine kadar otuz altı yıl, yarım asra yakın padişahlarına kullukta itaat üzere oldular.

Bu otuz altı yıl Osmanlı tarihinde çok mühim vakalarla doludur. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın kısa fakat çok kanlı diktatörlüğü ve oğlu Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın uzun ve pek haşmetli devri o yıllar içindedir. Osmanlı mparatorluğu Kanunî devrinden daha geniş hudutlara, Lehistan'dan Podolya'nın ve Venedik'ten Girit Adası'nın alınmasıyla o devirde kavuştu. XVII. asrın o ikinci yarısında yaşamış Batılı tarih yazarları bundan ötürüdür ki, Sultan IV. Mehmed'e “Büyük Sultan Mehmed” adını vermişlerdir. Bizde ise “Avcı Sultan Mehmed” denilir; Osmanoğulları arasında padişahlığın tadını dilediği gibi tatmış tek simadır. Devlet işlerini

önce baba, sonra oğul, Köprülülere emanet etmiş, sadece kadınlarını düşünmüş ve bir mecnun gibi av peşinde dolaşmıştır. Osmanlı Sarayı Şarkkârî lüks ve sefahetin meşheri olmuştur. Göz kamaştıran müşaşa lüks tuvaleti on bin, yirmi bin, hatta kırk bin kişilik maiyetle ava çıkan bu padişahın alelade bir şatırının belindeki bıçak mücevher kabzalıydı ve başında da mücevherli bir sorguç vardı. Nihayet Köprülülerin damatları Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadaretinde Türk ordusu Viyana'ya kadar dayanmış, fakat 1683'te orada ağır bir bozguna uğramıştı. Yukarıda kaydettiğimiz otuz altı yılın son üç senesi de işte bu bozgun havası altında geçmiştir.

Sultan Mehmed cephelerden gelen felaket haberleri karşısında kendi günlük hayatında derlenip toparlanamadı; zaferden zafere koşan bir orduyu besleyen hazine ile bozgundan bozguna düşen bir orduyu beslemeye çalışan hazine arasındaki derin farkı göremedi; bir imparatorluğun azamet ve şevketini temsil eden şehriyar, halkın ve askerin gözünde derhal adi bir sefih oluverdi. Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Viyana bozgunundan sonra fırsat bulan düşmanlarının entrikalarıyla Belgrad'da idam edildikten sonra devlet yine ehliyetsiz ellere düşmüştü. Orduda ve gerideki ülkede huzur kalmadı, güven kalmadı ve devlet sözü ayağa düştü ve bunlar çarçabuk, üç yıl içinde oluverdi ve bu herc ü merci de evvela cephe gerisinde, en ön safına yeniçerilerin geçtiği bir ordu isyanı, sonra devlet merkezi İstanbul'da dalga dalga askeri ayaklanmalar takip etti; kanlı vakalar içinde, isimleri ocaklarının tarihine geçen yeniçeri zorbaları türedi.

Ordu isyanı, Macaristan'daki Türk idaresinin bir buçuk asırdan beri merkezi olan Budin'in kaybından ve Segedin Sahrası bozgunundan sonra 5 eylül 1687 bir cumartesi günü Varadin menzilinde Serdar ve Sadrazam Süleyman Paşa'ya karşı çıktı.

Yeniçeri ve kapıkulu sipahisi evvela söz sahibi olacak ve kelleyi koltuğa alacak zorbalarını tayin ettiler: yeniçerilerden Canikli Fetvacı Hüseyin Çavuş ve Burgazlı Hacı Ahmed nefer, sipahilerden dört bölükbaşı Ebüsseyfoğlu Ahmed Ağa, Amasyalı Küçük Mehmed Ağa.

Bu altı zorba baş başa verdi ve söz birliğiyle,

- Veziriazam ve Serdar Süleyman Paşa’yla davamız vardır,evvela Müslüman olduğundan şüphemiz vardır (bir Ermeni mühtedisiydi), katlolunmayınca teselli bulmayız!.. dediler.

Serdarın otağına hücum edildi. Askerin kaynaştığını gören Süleyman Paşa Sancakı Şerifi alıp çoktan kaçmıştı. Sonra kumandanlardan Abaza Siyavuş Paşa’nın çadırına gittiler (bu Siyavuş Paşa Köprülü Mehmed Paşa’nın kızı Fatma Hanım’ın kocasıdır, ağalar saltanatını yıkan Siyavuş Paşa'yla karıştırmamalıdır).

- Biz seni veziriazam yaptık!.. dediler ve cebren kaldırıp ata bindirip sahibi kaçmış serdar çadırına götürdüler. Orada, bu sefer Siyavuş Paşa’nın da iştirakiyle ikinci mühim bir karar verildi:

Paşa askere baş olacak, orduyu alıp padişahın üstüne yürüyecek, onu Edirne’de bulursa ne âlâ, bulmazsa İstanbul’a gidilecek, Sultan IV. Mehmed tahtından indirilip kardeşi Sultan Süleyman tahta oturtulacak, bu suretle ortadan zorbalık namı kalkacak, âleme yeni bir düzen verilecekti.

Firari Süleyman Paşa İstanbul’a gizlice girdi. Padişaha görünmedi, sancağı ve mührü, kendisi sefere gittiği için İstanbul’da sadaret kaymakamlığı yapan Receb Paşa’ya verdi.

- Ordu zorbalar elinde, alevlenmiş ateştir, önünde bulduğunu yakıp geliyor!.. dedi ve Kuruçeşme civarındaki yalısına kapandı.

İsyanı padişah da öğrenmişti, ordu İstanbul'a gelirse çok müşkül durumda kalacağını da sezmişti, hiç tereddüt etmedi, mühri hümayununu askerin sadrazam tayin ettiği Siyavuş Paşa’ya gönderdi, ayrıca iki

mücevherli sorguç, murassa kabzalı kılıç, âlâ bir kürk ve sair hediyeler yolladı, bir de serdarlık fermanı yazdı ve ordunun yoluna devamdan vazgeçip Belgrad’da kışlamasını emretti. Mührü, hediyeleri ve fermanı götüren küçük mirahur ağa Sadrazam Siyavuş Paşa ile orduyu Belgrad'da buldu. Ferman askerin söz sahiplerine okundu.

- Biz evvela bu fermanı gönderenin padişahlığını istemiyoruz ki, fermanıyla burada kışlayalım, biz İstanbul’a gideriz, şeriat üzerine davamız vardır, İstanbul’a varmayınca dizginimizi çekmeyiz !.. dediler.

Siyavuş Paşa İstanbul’da şeyhülislam efendiye mahrem bir mektup yolladı, padişahın tahttan indirilmesi hususunda ulemanın orduyla birlik etmesinin teminini istedi. Şeyhülislam Ankaralı Mehmed Efendi’den çok manalı bir cevap geldi, efendi, “Padişahtan biz de hoşnut değiliz, ilmin şerefini ayak altına almıştır; cevr ü cefası haddi aşmıştır, zapt u rapt edilmez adam oldu, sade heva ve hevesini düşünür, nasihat kabul etmez. Ancak, yeniçeri, sipahi ve silahtarın erazili çoktur, İstanbul’a dolarsa, dava padişahın tahttan indirilmesiyle kalmaz, İstanbul’daki ümmeti Muhammed’in malına, ehl ü iyaline ve evladının ırzlarına tecavüz ederler, ortada pek çok mazlum kanı dökülür. Bu hallerin olmayacağına ve Sultan Mehmed tahttan indirilince askerin dağılacağına bir hüccet tanzim ettirin, her hallerine müsaade ederiz, yoksa bu isyanı çıkaranların hakkından gelinir!” diyordu.

Şeyhülislam Efendi haklıydı, ilk mazlum kanı daha yolda döküldü. İstanbul’a varıldığında Sultan Mehmed tahttan indirilince askerin dağılıp kışlalarına, yerlerine çekilmeleri gerektiği söylenince Siyavuş Paşa’ya,

- Ne demek! dediler, biz bunca zamandır ulufe almadık, aç çıplak kaldık, davamız büyüktür, evvela defterdarı ver, paralayalım !..

Defterdar Seyyid Mustafa Paşa darphane değildi, İstanbul’dan para gelecek, o da askere dağıtacaktı. Laf anlamadılar. Paşa ak sakallı namuslu

bir ihtiyardı.

- Ağalar, ak sakalıma acıyın, ceddime hürmet edin, benim günahım yoktur! dedi.

Müverrih Fındıklılı Mehmed Ağa şöyle anlatıyor: “Bir alay ayağı çarıklı dinsizler, hâşâ sümme hâşâ, ‘Seni bizim elimizden ceddin bile gelse kurtaramaz' deyip kılıç üşürdüler, pare pare ettiler.” Mustafa Paşa nesebi sahih “seyyid”di, ceddim dediği Peygamberimiz Efendimiz’di. Bu vaka İstanbul’da neler olacağını pek aydın gösteriyordu.

Defterdar paşanın feci akıbeti İstanbul’da padişahı büsbütün ürküttü. Kendisinden Süleyman Paşa ile Receb Paşanın da isteneceğini tahmin etti ve ihtiyaten hemen tevkiflerini emretti. Süleyman Paşa yalısında yakalandı hapsedildi, Receb Paşa tebdili kıyafetle kaçtı, kaçarken de geçtiği yerlerde de, “Dükkânlarınızı kapayın, dağılın !” diyerek şehri bir büyük velveleye, dehşete verdi. Öyle ki, ağızdan ağıza yayılan haberle ihtilal kasırgası, ordu daha İstanbul önüne gelmeden esmeye başladı. Receb Paşa’nın suçu büyüktü, ordu sefere çıktığı zamanlar askerin ulufesini zamanında hazırlayıp orduya göndermek sadaret kaymakamı olan paşaların vazifesiydi. Asker muhakkak padişahtan onun başını isteyecekti, Sultan Mehmed, Topkapı’dan çıkarak nabedid olan Receb Paşa’nın saklandığı yeri haber verene 1 000 altın ile 40 akçe yevmiyeli dirlik vereceğini ilan ettirdi. Receb Paşa’nın yerine de Köprülü Mehmed Paşa’nın küçük oğlu Fazıl Mustafa Paşa’yı kaymakam tayin etti.

- Babandan ve kardeşinden bu kadar hizmetler gördüm, göreyim seni, sen de bu alevlenmiş ateşi söndür, duamı al!.. dedi.

Süleyman Paşa’yı da askerin istemesine hacet bırakmadan boğdurttu ve kesik başını bir fermanla beraber Siyavuş Paşa’ya yolladı. Fermanda, “‘Belgrad’da kışlayın’ dedim, dinlemediniz, bari Edirne’den bu yana geçmeyin. Kullarım kimi isterse vereyim!. Diri isterse diri, kelle isterse

kelle göndereyim!.. Ciğerkûşem oğlum Şehzade Mustafa'yı isterlerse onu da vereyim!..” diyordu. Saltanat zevkleriyle öylesine yoğurulmuştu ki, onlardan ayrılmamak için zillet batağının ta dibine gömülüyordu. Fakat “oğlumu da vereyim” sözü, kabul edelim ki, bu fermanda sadece mutlak bir teslimiyet ifade eder, aşağıda göreceğiz, padişahın asi orduya göndereceği son ferman bu sözümüzün doğruluğunu gösterecektir.

Süleyman Paşa'nın başını gören asker bilakis, memnun olmadı.

- Bize “kullarım” diyen adamı tanımıyoruz!.. Şu anda bizim padişahımız yoktur!.. Ve hem ona Süleyman Paşa'yı kim öldürsün demiştir?.. Biz Süleyman Paşa'yı işkenceyle didik didik edecektik!.. Edirne'de de kışlamıyoruz, İstanbul'a gidiyoruz!.. diye bağrıştılar.

Türlü gulgıule ve velveleyle Edirne'den geçilip İstanbul yolu tutulunca Sultan IV. Mehmed'in yukarıda bahsettiğimiz son fermanı geldi, padişah “Fermanlarıma itaat edilmedi, artık fikriniz belli oldu, beni istemezseniz, oğlum Mustafa size Allah emanetidir, onu yerime geçirip beni kendi halime koyun, canıma da kastınız varsa şerrinizden Allah'a sığınırım, Allah'ın bir adı da Kahhar'dır, dilerim cümlenizi kahretsin!” diyordu. Avcı Sultan Mehmed büyük büyük suçlarına rağmen Âli Osman içinde kardeş ve evlat öldürten padişahlardan değildi.

Ordu nihayet Silivri'ye geldi ve orada üçüncü mühim bir karar alındı:

İstanbul'da padişah tahttan indirilecek, ordu ondan sonra şehre girecekti. Yani saltanat darbesi güya ordu eliyle değil de ulema eliyle şeran yapılmış olacaktı. Şu suretle yeniçeri ve sipahi arasındaki erazil ve eşkıya makulesinin şehirde cülus münasebetiyle türlü edepsizliği önlenmiş olacaktı.

Tek korku sarayda Enderun halkındandı. Sultan IV. Mehmed zamanında padişah daima av peşinde ve hemen daimî olarak da Edirne'de olageldiği için İstanbul sarayındaki oğlanlar yıllarca başıboş kalmış, maiyeti şahanede

olanlar da sefih bir hükümdarın etrafına saçtığı nimetleri bol bol tatmış, son derece şımarmışlardı. Enderun’un eski sert disiplinli koğuşları birer kahvehane, bozahane ve meyhane haline girmişti. Enderun’dan yetişmiş olan müverrih Fındıklılı Mehmed Ağa, "Enderun'da zapt u rapt bozulmuş, sarıca ve sekban ocağından beter olmuştu, maarif erbabı kalmamıştı, saray, işleri güçleri inip binme, yiyip içme, malları pazara çıkmış, zabit dinlemez bir alay gönlü büyük ve yakası kirli lobutcu makulesiyle dolmuştu" diyor ve "Eğer cülus için saraya askerle pür silah hücum edilseydi, bunlar efendileri Sultan IV. Mehmed uğrunda baş verip çok esef verici işler yaparlardı" diye ilave ediyor, yani "padişahın kardeşlerini öldürtürlerdi" demek istiyor.

Varadin'de ilk isyan alevinin parladığı tarihten tam iki ay sonra, 8 kasım 1687 cumartesi günü Sultan IV. Mehmed İstanbul ulemasının ittifakıyla tahttan indirildi ve yerine kardeşi Sultan III. Süleyman (I. Süleyman: Emir Süleyman; II. Süleyman: Kanunî Süleyman) padişah oldu, fakat İstanbul, korkuları ihtilal fırtınasından korunamadı. Hedefleri şehre girmeden yıkıldığı halde, yeniçerilerin, kapıkulu sipahisinin ve sair Kapıkulu ocaklarının erazil ve zorba takımı dalga dalga tam beş sefer kıyamet kopardılar, büyük şehirde nice rezaletler oldu ve nice kanlar döküldü. Adi maddî hırslarla hatta birbirlerinin başlarını yediler.

Yeni padişah Sultan Süleyman yedi yaşında hapse atılmış, tam kırk yıl sonra gün yüzü gören bir biçareydi; Siyavuş Paşa'ya ilk sözü, "Canımdan bezmişken yeniden dünyaya göz açtım ve âlemi herc ü merc içinde buldum, iki eteğimizi belimize çalıp devlete hayırlı olalım, senin şimdi ilk vazifen beraberinde getirdiğin askeri dağıtmaktır" demek olmuştu.

1687 ihtilalinin kasım kargaşalıkları

Yeni padişaha, İstanbul uleması efendilere ve İstanbul halkına göre şehre giren orduya artık yapacak iş kalmamıştı. Fakat, ta Varadin'den kalkıp kimi yaya, kimi atlı iki aylık yoldan gelenler ise İstanbul'da yapacak pek çok işleri olduğuna inanmışlardı, intikam alacaklardı, haklarını isteyeceklerdi:

Kırk sene sürmüş olan Sultan Mehmed devrinin hesabı sorulacak adamlarının bir defteri yapılmıştı, isimler hayli kabarıktı, bu defter Küçük Mehmed Ağa'ya verilmişti.

Cepheden gelen yeniçeri ve sipahinin beş taksit birikmiş ulufeleri vardı, o parayı ve cülus bahşişlerini alacaklardı.

Yeniçeriler kışlalarına girdi, fakat koğuşların içi kaynamaktaydı. Sipahi bölük ağaları, o devrin tabiriyle sipahinin zorbabaşıları Atmeydanı'ndaki İbrahimpaşa Sarayı'na yerleşti (zamanımızda bir büyükçe parçası hâlâ duran bu büyük mirî saray Acemi Oğlanlar Kışlası olarak kullanılagelmekteydi), diğer bütün kapıkulu sipahisi de han ve kervansaraylara doldular.

Defterlilerden istedikleri hesaplar sorulduktan ve birikmiş ulufelerini aldıktan sonra mürettep yerlerine gidip dağılacaklar, tekrar cepheye dönecekler, İstanbul da sükûn ve huzuruna kavuşacaktı.

Yeniçeri ve sipahinin erazil takımı önce mutat marifetlerini gösterdiler, Fındıklılı Mehmed Ağa anlatıyor: "Şehrin sokaklarında ve çarşı pazarında biedebane harekete başlayıp bazı dükkânları yağma ettiler... "

Ordu İstanbul'a girdikten sonra yeniçeriler ile sipahiler arasında dedikodular başladı, bu davada yeniçeri ile sipahinin sözcü seçtiği altı ağanın sadece kendi çıkarlarıyla meşgul oldukları söyleniyordu. Bilhassa mahut suçlu defteri meselesi büyük dedikodu konusuydu. Sipahi zorbası Küçük Mehmed'in defterlilerden gizlice para sızdırıp yâranına da hisselerini verdiği, alınan paralar karşılığı defterden pek çok ismin silindiği

söyleniyordu. Doğruydu, Küçük Mehmed Ağa İstanbul'a geldiği zaman bir kebeye sahip değilken, bir hafta içinde tüyünü öylesine düzmüştü ki, yanında "kemer kuşaklı, akva hançerli kırk elli nefer oğlanlar ve altın gümüş çevgânlı başı telli çavuşlarla" dolaşmaya başlamıştı; bir adamın eline mühürlü bir kâğıt verir, falan bezirgândan şu kadar akçe al der, giden de kâğıtta yazılan ne ise bitamam alırdı, bu kâğıtlara da imzasını "Musahhihi din ü devlet, bende Küçük Mehmed" diye atardı.

13 kasım perşembe günü kapıkulu sipahisi ayaklandı, Atmeydanı'nda İbrahimpaşa Sarayı'na giderek sözcüleri zorbabaşıları sıkıştırdılar, Küçük Mehmed Ağa yoktu, Seyfoğlu Ahmed, Tekeli Ahmed ve Deli Piri ağalara,

- Belgrad'da kışlamamız emri gelmişti, siz bizi oradan sürüyüp buraya getirdiniz, bizim sebebimizle at ve don sahibi oldunuz, biz ise hâlâ fülusı ahmere (kızıl bakır paraya) muhtacız, ya bizim de şu kadar birikmiş ulufelerimizi alırsınız yahut sizi paralarız!.. dediler ve önlerine katıp sadrazama götürdüler.

Zorba ağaların vezir huzuruna çıkmasına hacet kalmadı. Sadrazam Siyavuş Paşa'dan,

- Hâzinede kulun beş taksit ulufesini karşılayacak para yok, ama önümüzdeki salı günü inşallah üç taksitini veririz, geri kalan iki taksiti de birkaç zaman sonra tamamlarız, böyle biedebane hareketlere padişahımızın rızası yoktur, ağalara selam ederiz, cemiyeti dağıtsınlar!.. diye cevap geldi.

Fakat ertesi 14 kasım cuma günü ortalık birden karıştı, yeniçeriler kışlalarından boşandı, sadrazama haber gönderip, Çatalca civarında bir samanlıkta yakalanmış olup Sarayı Hümayun'da mahpus bulunan eski kaymakam Receb Paşa'yı istediler, "Padişah ırzıdır vezirler asker eline diri verilmez" denildi, sarayda boğularak idam edilen Receb Paşa'nın cesedi verildi.

Sipahiler de hanlardan çıktılar, iki takım asker birbirine karışıp çalkalandı. Yeniçeri ve sipahi yağmasına uğrayan çarşılar kapandı.

O cuma günüdür ki, bazı ahbapları Küçük Mehmed'e, "Bugün de cemiyette bulunmazsan iş kötü olur, henüz sana karşı bir düşmanlık yok, hemen git cemiyete katıl!.. " dediler. O da meydana çıktı, atına bindi, son zamanlarda yıkılan simkeşhane önünde, ki o devirde devlet darphanesiydi. Yeniçerilere rastladı. İhtiyar bir sipahi yeniçerilere,

- İşte Küçük Mehmed!.. Bre şu melunu sağ komayın!.. diye bağırınca zorbabaşıyı atından yıkıp parça parça ettiler, ayağına ip takıp Atmeydanı'na sürüklediler, o gece de cesedini denize attılar.

Küçük Mehmed'in odasında bulunan 100 kese nakdi ile kıymetli bazı eşya da sipahiler tarafından yağma edildi.

19 kasım çarşamba günü Sadrazam Siyavuş Paşanın sarayında ulufe dağıtılmasına başlandı, para keseleri saray avlusuna yığıldı, bütün kapıkuluna üçer taksit birikmiş hakları verilecekti, cephelerdeki askerin hakları da ayrılıp gönderilecekti. Fakat yeniçerilere tam istihkakları beş taksit ödenince sipahiler ayaklandı.

- Onlar, beş alır da biz niçin üç alırız?.. El sürüp alan sipahiyi paralarız!.. dediler ve hemen çarşı pazarı yağmaya koştular ve evvela Sultanahmet'teki büyük Sipahi Çarşısı lahzada yağma edilip tamtakır kaldı.

Yeniçeriler de,

- Sipahi kardeşlerimizden ayrılmayız!.. dediler, ulufelerini almış bulunanlar da paraları yerlere atıp Atmeydanı'na koştular, akşama kadar bir gulguledir sürdü gitti. Nihayet yeniçeriler ikna edildiler, paralarını alıp kışlalarını girdiler.

20 kasım perşembe günü vezirler, ulema, ocak ağaları ve kapıkulu askerinin zorbabaşıları sadrazam sarayında toplandılar. Siyavuş Paşa,

- Elimizdeki imkânlarla askerin istediğini yapıyoruz, kulun parasını tedarikle meşgulüz, ya ocaklarımza hâkim olun, kulu zapt u rapt altında tutun yahut işte mühür, ben çekiliyorum, dilediğiniz adamı vezir yapın!.. dedi.

Paşanın istifasına razı olmadılar. Bu toplantıdan sonra ilk ciddi tedbirleri Yeniçeri Ağası Cadı Yusuf Ağa aldı. Zıpırlık, yağmacılık ve uygunsuzlukla tanınmış yüzlerce yeniçeri neferini yakalatıp Ağakapısı’na getirtti. Kimine “pestili çıkıncaya kadar” dayak attırdı, kimini de boğdurttu, cesetlerini arabalara yükleyip gece Ahırkapı’dan denize attırdı.

Yeniçeri Ağası Cadı Yusuf Ağa ocaktaki fitne yılanlarının başlarını ezecek yerde kuyruklarını ezmişti; Varadin isyanından beri yeniçerilerin temsilcisi olan ocaklı zorbabaşılardan Canikli Fetvacı Hüseyin Çavuş ile nefer Burgazlı Hacı Ali hemen faaliyete geçtiler, kışla koğuşlarını dolaşarak,

- Yoldaşlar, odalarda oturacak gün değildir, ağamız olacak Cadı, kimimizi dayağa yatırır, kimimizi deryaya attırır, bugün onlara ise yarın bizedir, kalkın biz de onun hakkından gelelim!.. dediler.

21 kasım cuma günü sabahı, şafak vakti yeniçeriler pür silah kışlalarından çıktılar; tüfekler atılıp, naralar vurulup İstanbul bir kere daha karıştı. Bin kadar yeniçeri diğer kapıkulu ocaklarını ayaklandırmaya koştu, İstanbul halkının haşaratı da katıldı; Fındıklılı Mehmed Ağa şöyle tasvir ediyor: “Karadeniz gibi çalkalanıp mevc urdular, her gûli beyabanî, sözleri de anlaşılmaz bir cığıltıdır!.. ”

Bu gaile de Cadı Yusuf Ağa’nın yeniçeri ağalığından azli, ocak ağalarının çoğunun ocaktan uzaklaştırılması, Fetvacı Hüseyin Çavuş’un ocak başçavuşu tayiniyle atlatıldı. Fakat hadisesiz gün geçmiyordu. Bu ihtilal günlerini nakleden tarih kaynaklarımız usanç verici tafsilatla doludur.

Devlet işleri ve şehri besleyen, yaşatan günlük ticaret durmuştu. Koca imparatorluk dört nefer tabanı yarık türedi ile birkaç bin baldırı çıplak çapulcunun pençesinde adeta inkıraza doğru sürükleniyordu. Zorbalar, devlete bir ağır yük olduklarını anladılar. Bu hal elbet ki, sürüp gidemezdi; kendi tayin ettikleri bir sadrazam da olsa Siyavuş Paşa’nın tek düşüncesinin zorbaları ortadan kaldırmak olduğu aşikârdı. Yeniçeri ve sipahi zorbaları, Fetvacı Hüseyin, Hacı Ali, Tekeli Ahmed ve Deli Piri ağalarla en sadık adamlarından yüz kadar yeniçeri ve sipahi ittifak yeminlerini tazelediler. O devrin müverrihlerinden Fındıklılı Silahtar Mehmed Ağa bu yemin sahnesini pek şirin bir dille anlatıyor:

“Birimizin bir kılına hata gelirse baş vermeye yemin eder misiniz?.. dediler.

- Ederiz!.. dediler.

Mecliste bulunan hepsi boyunlarından enamlarını ve bellerinden kılıçlarını çıkardılar, ortaya bir ekmek kondu, Kuran’a, kılıca ve ekmeğe yemin ettiler.

- Vallah mı, billah mı? Şu Enamı Şerifler canımıza garim olsun mu? Bu kılıçlar boynumuzu vursun mu? Şu ekmeği gâvur kapısından dilenelim mi? Kâfir çıfıt olalım mı?

- Olalım!.. Olsun!.. Vursun!.. Dilenelim!.. diyerek böyle bir galiz yeminler idüp dağıldılar."

1688 yılı martının başına kadar, İstanbul tam dört ay bir katran kazanı gibi kaynadı. Sadrazamdan bir hamam kapısı eskicisine varınca, mansıbından, malından, canından, ırzından, namusundan emin olmayarak yaşadı.

Zorbalara karşı ilk tedip hareketine Yeniçeri Ağası Harputlu Ali Ağa geçti. “Yeniçeri içindeki üç beş zorba temizlenirse sipahileri tepelemek kolaydır" dedi. Siyavuş Paşa’ya, “Ben fetvacının ve ocaktaki hempalarının

vücudunu ortadan kaldırayım, siz de ulema ile Sancakı Şerifi çıkarın... Bütün halk bir anda sancak altında toplanacaktır ve devletin başına bela olmuş zorbaların vücudu ortadan kalkacak, devlet şerlerinden halas olacaktır” dedi.

Bu hamiyetli, celadetli adam dediğini yaptı. Bir gün, yine bir hazele güruhunun başında Ağakapısı'na gelen Fetvacı Hüseyin Ağa, yeniçeri ağasının yanına yalnız çıkma gafletini gösterdi. Harputlu,

- Behey melun!.. Senin dirinle uğraşmaktansa ölünle uğraşmak yeğdir!.. Tepeleyin şu melunu!.. diye bağırdı.

Fetvacı’ya hemen hançer üşürüldü ve zorbabaşı katledildi, başı kesilip alındıktan sonra cesedi aşağıda ağalarını bekleyenlerin önüne atıldı; hepsi dehşet içinde kalıp taban kaldırdılar ve kaçtılar.

Harputlu Ali Ağa Fetvacı’nın kesik başını alıp Siyavuş Paşa’ya gitti, fakat paşa, yeniçeri ağasının gösterdiği celadeti gösteremedi, saraya gidip Sancakı Şerifi çıkarıp İstanbul halkını sancak altında zorbalara karşı yürüyüşe davet edemedi. Hükümet bu zaafı gösterince hadiseler başka renk aldı.

Fetvacı'nın Ağakapısı’nda dağılan adamları bir yandan Şehzadebaşı’nda Eski Odalar denilen kışlada oturan ve hâlâ basit bir yeniçeri neferi olan zorbabaşılardan Hacı Ali’ye, bir yandan da Atmeydanı’nda sipahi zorbabaşılarına koştular.

- Efendimiz Fetvacı’yı yeniçeri ağası katletti! Küllîmiz yerine baş vermeye yemin ettik, başımız gitti ne dururuz!.. dediler.

Hacı Ali derhal harekete geçti, sipahi zorbabaşıları ise şart koştu.

- Siz de varın, ağanız Harputlu’yu öldürün bize müjdesini getirin, sonra biz de sizin davanızda beraber olalım!.. dediler.

Harputlu Ali Ağa ise, Siyavuş Paşa’nın tereddüdü karşısında şaşırmış, yeniçerileri ağalık unvanıyla tutacağını zannetmiş, Yeni Odalar denilen

büyük kışlaya, daha yerinde tabirle ölüme kendi ayağıyla gitmişti; yeniçerilere,

- Yoldaşlar!.. Fetvacı padişah fermanıyla katlolundu!.. Sizler

Fetvacı'nın değil, padişahın kulusunuz!.. diyecek oldu, fakat hitabesini bitiremedi, "Bre Harput gâvuru!.. Fetvacı katlolunur da sen sağ mı kalırsın ?.." diyerek atından yıktılar, paraladılar. "Her parçası kulağı kadar olmuştu!.. "

Bir yeniçeri Harputlu'nun lime lime ölmüş kanlı gömleğini alıp Atmeydanı'na sipahi zorbalarına müjdeye gitti; Deli Piri bu adama sırtındaki kürkünü hediye etti; yeniçeri ağasının katilleri ellerinde birer kanlı nişanla geldikçe sipahi zorbalarından avuç avuç altın aldılar.

Burgazlı Hacı Ali'ye gelince peşine altı bin kadar yeniçeri takarak Siyavuş Paşa'nın sarayına gitti; paşadan mühri hümayunu istedi; Siyavuş Paşa, "Padişahın mührünü ancak kendisi ister alır, ben de ancak ona teslim eder veririm" dedi; hemen bütün gün (2 mart günü) bu münakaşayla geçti.

Hacı Ali'ye, "Siyavuş Paşa'yı biz getirdik, yerine başkasını bulamayız !" diyenler olmuş, pabucunu yıllar boyunca çıplak ayakla giymiş "gûlyabanî kılıklı" yeniçeri neferi bir vezir için,

- Esir pazarında otuz kuruşa satılmış Abaza kölenin haysiyeti nedir ki? Eşek yerine at bağlarız!.. demişti.

Hacı Ali yanındaki askerle vezirin sarayını muhasara etti. Sadrazam Siyavuş Paşa azledildi, fakat yeniçeri zorbası yanındaki altı bin yeniçeriyle paşanın sarayını muhasarada devam etti; bir yanda padişah, öbür yanda halk bu serserinin bu küstahlığına seyirci kaldı; Burgazlı yeniçeri, "Gidi Abaza! Ben senin kanını içmeyince rahat olamam!.." diyordu.

Şehir içinde adeta bir kale cengi oldu; 2-3 mart gecesi sabaha kadar devam etti; gündüz sulu kar yağmış, gece dona dönmüştü, fakat Hacı Ali'nin altı bin yeniçerisi cenkten ayak döndürmedi, ağaları "Paşa benim,

saray yağmadır!” demişti. Siyavuş Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın hem azatlı kölesi hem damadıydı, sarayı İstanbul’un en mükellef ve büyük binalarından biri ve en kıymetli, nadide eşyasıyla döşenmişti. Bütün semt halkı o geceyi ayakta geçirdi.

Paşanın bin neferden fazla kapıkulları vardı, bunlar büyük fedakârlıkla dövüştüler; fakat Siyavuş Paşa sabaha karşı hepsini azat etti.

- Ekmeğim size helal olsun, saraydan dilediğiniz malı kaldırın götürün ve gün doğmadan başınızın çaresine bakın kaçın, benim işim Allah'a kalmıştır!.. dedi.

Siyavuş Paşa’nın yanında elli nefer fedai köle kaldı, harem kapısının önüne ok ve yay yığdılar ve yeniçerilerin hücumuna muntazır oldular, hepsi usta cengâverlerdi, fakat altı bin kişiye karşı elli can. Arka arkaya üç yeniçeri hücumu püskürttüler, yetmiş seksen yeniçeriyi yere serdiler, fakat paşa Deve Mustafa adında bir yeniçeri tarafından göğsünden kurşunla vurularak şehit olunca kölelerinden sağ kalanları da can kaygısına düşüp kaçtı; paşa sarayı yeniçeri Hacı Ali tarafından fetholundu. Ali harem kapısını kırdırttı ve korkunç yağma başladı. Evvela yükte hafif pahada ağır şeyler kalktı; sonra denkler yapıldı; nihayet sarayın mermer çeşmeleri, fıskiyeleri, havuzları söküldü, sedefkârî kapı ve dolap kanatları alındı. Kışlık odunu, kömürü yağma edildi. Bina bir iskelet halinde kaldı.

Bu müthiş talanda bir de can yağması oldu; paşanın öz evlatları da dahil saraydan iki yüzden fazla güzel güzel kızlar ve oğlanlar çıkarılmıştı; hepsi ve haremdeki bütün kadınlar bir don gömlekçe bırakılarak soyuldu, yalınayak başı açık ellerini bağladılar, sırtlarına birer kebe, kızların başına da birer peştamal attılar, “Kılıcımız hakkı esirlerimizdir, pahasını verene satarız!..”diye çakıl çakıl buzlu çamurla kaplı sokaklarda çıplak ayak sürüyüp götürdüler.

Artık devlet şeref ve haysiyeti yeniçeri ayağı altındaydı. Yağmacılarla yolda şöyle konuşuluyordu:

- Götürdüklerin kimdir?

- Cariye ve karavaş oğlandır!

- Nereden aldın?

- Abaza palangasından çıkardım!..

- Hoşçadır!.. Güzelcedir!..

Ve kız oğlan alameleinnas şapur şupur öpülüyor.

Bu sahneyi tasvir eden müverrihin “ve çiçeklerini okşarlardı” tabirini herkes dilediği manada alabilir.

Koca Köprülü Mehmed Paşa’nın kızı ve en büyük Osmanlı vezirlerinden Girit fatihi Fazıl Ahmed Paşa’nın kız kardeşi ve Siyavuş Paşa’nın zevcesi Fatma Hanım, yaşlıca ve şişman bir kadındı, kocasının ve sarayının felaketi karşısında bayılmıştı; o perişan halinde onu da soydular, küpelerini, yüzüklerini, bileziklerini hoyrat ellerle aldılar ve bir halıya koyup daha şenî tecavüzlerde bulunmak üzere kaldırırlarken hamiyet sahibi semt halkı artık tahammül edemedi, bir kalabalık hanımı götürmek isteyen yeniçerilere,

- Bre kâfirden eşed kâfirler, burası Malta Ceziresi midir?..

Bu hareketi kâfir yapmaz... diyerek Fatma Hanım’ı kurtardılar. Paşanın oğullarını, kızlarını da kırkar ellişer kuruşa satın aldılar, eşirra melanetinden halas ettiler.

Hacı Ali günün kahramanı oldu; yeniçerilerden ve sipahilerden bütün namlı “erazil ve haşarat”, başta Deli Piri Ağa ile Tekeli Ahmed Ağa, Hacı Ali’nin Eski Odalar’daki menziline gittiler ve gazasını tebrik ettiler!..

Bu durum karşısında padişaha gelince, üç fermanla Hacı Ali’yi yeniçeri ağası, Deli Piri’yi sipahiler ağası, Tekeli Ahmed’i de silahtarlar ağası tayin etti!.. Devlet eşkıyaya teslim olmuştu, İstanbul halkı bir kuzu sürüsü, aç

kurtlara teslim edilmişti. Fakat bıçak boğazına dayanınca kuzular aslan oldu ve kurtları paralayıverdi.

Otuz altı yıl önce ağalar saltanatının devrilişinde olduğu gibi 1688’de de zorbalar saltanatını İstanbul halkı, esnafı yıktı.

Yeniçeri ağası, İstanbul zabıtasının en büyük amiriydi; Ağa olan Hacı Ali’nin ilk işi ayaktaşı olan bir sürü erazile çorbacılık vermek oldu; Abaza palangası yağmasından hisse alamayanlar “İstanbul’un çarşı pazarı da bizimdir” dediler. Artık ortalık yatıştı diye çarşılar açılınca, “bir alay bidin yağmacı eşkıya" Büyük Kapalıçarşı’da yağlıkçılara daldı ve dükkânları yağmaya başladı.

“Yüreği yanmış, ciğeri pişmiş" esnaftan bir yağlıkçı, dükkânının yeniçeriler tarafından talan edildiğini görünce aşağı atlayıp Allah'a sığınıp ölüm eri oldu, bir kepenk sırığının ucuna bir beyaz çevre bağladı.

- Bu eşkıyadan intikam almak isteyen ve ümmeti Muham-med’den olan sancak altına gelsin, Allah Allah!.. diye bir nara attı.

Evvela çarşı içinde, sonra etrafında “Eşkıyaya karşı Sancakı Şerif çıkmış!..” diye bir gulgule koptu; bu haber yıldırım süratiyle bütün şehirde yayıldı; dükkânlar kapanıp âlem ayağa kalktı. İstanbul esnafı alan akın, takım takım sancak altında toplanmaya Beyazıt’a koştu; Büyükçarşılı ve Bedestenli büyük ve küçük Arasta esnafı, Saraçhaneliler, Bitpazarlılar, Gelincikçarşılılar, Uzunçarşılılar katılınca bir saat içinde altı bin kişi oldular; Divanyolu’nu takip ile Sarayı Hümayun’a gidildi; en önlerinde ak çevresiyle yağlıkçı fedai yürüyordu. Hiç tereddüt etmeyelim, o gün bir kepenk sırığı üstündeki bu beyaz çevre, zalim Dahhâk’e karşı çekilmiş Gâve’nin bayrağından farksızdı.

Saraya varıldığında on bin kişi oldular, İstanbul büyük şehir olduğunu gösterdi, her sokağı gürül gürül bağrı yanık insan çıkarıyordu. Dakikalar,

saatler ilerlerken on bin on beş bine, on beş bin yirmi beş bine çıktı. Müverrih saray kapısında yükselen halk feryadını şu satırlarda topluyor:

- Elaman padişahım, eşkıya elinden elaman!.. İt şerrinden bitap kaldık, ehl ü ıyalimiz perişan oldu, kız ve oğlanlarımızın ırzı namusu pâymal oldu, ölümü göze aldık, bize Sancakı Şerifi ver, eşkıyayı kıralım, vermezsen, bizi sen öldür, saraya girip sancağı zorla alacağız !..

İstanbul halkının kükremesi padişaha ve ulema efendilere cesaret verdi. Zorba ağalar saraydaki elleriyle Sancakı Şerifin çıkarılmasına mâni olmak istedilerse de muvaffak olamadılar. Peygamber'in mübarek sancağı çıktı, fakat teslim alacak mesul el bulunmadığı için halka verilmeyip sarayın Ortakapı denilen kapısınının iki kulesi arasına asıldı. Bu suretle padişah, arkasına İstanbul halkını almış, yeniçeri ve sipahi zorbalarına karşı harp açıyordu!

Bu sırada zorba ağaların gönderdiği iki casus halk tarafından linç edildi. Halk arasına sokulan bir bozguncu, "Bre adamlar, aslı yok yere ne toplandınız, dağılın'.." demeye kalmadı, aynı akıbete uğradı.

Bütün İstanbul sokaklarında, Eyüp'te, Galata'da, Üsküdar'da, Boğaz'ın iki yakasındaki köylerde, ta Kavaklar'a, "Ümmeti Muhammed'den olan Sancakı Şerif altına gelsin!.." diye tellallar bağırmaya başlamıştı.

Ağakapısı'nda ise halkı kırıp dağıtmak üzere beş yüz atlı hazırlanmıştı; tam hareket etmek üzereydiler, sancağın çıktığını öğrendiler, hepsine bir ürperme geldi, artık kılıçları halka değil, padişahı, devleti, dini temsil eden sancağa çekilecekti.Ağakapısı erkânından bazıları, "Biz ümmeti Muhammed'deniz, yerimiz bura değil, sancak altıdır!.." dediler. Eski Odalar'daki yeniçeriler olduğu gibi kışlalarını terk edip saray yolunu tuttu.

İstanbul şehrinin ayağa kalkacağı bilinmediği için, azledilen Siyavuş Paşa mühri hümayunu Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye vermiş, o da

ağaların dilediği kimseye vermek üzere Ağakapısı’na gelmiş ve ağalar elinde rehine gibi alıkonulmuştu.

Deli Piri,

- Mühri hümayun elimizde, Tekeli Ali Ağa mührü alır, sadrazam olur, beni de kaymakam tayin eder, Hacı Ali zaten yeniçeri ağasıdır, kulu zapt ederse, neden korkarız!.. dedi.

59. Sekban Bölüğü çorbacısı Ali Ağa, dev misali bir yeniçeri, arkasında pür silah neferleri, pervasız atılıverdi.

- A Deli Piri, sen kimsin, nesin ?.. dedi, bu mansıpları padişah verir be !..

Deli Piri, “Ali çorbacı, haddini bil de öyle konuş!.." diyecek oldu, bu sefer meclislerinde bulunan bütün ocak ihtiyarları, “Yok!..” dediler, “Hak kelam çorbacının söylediğidir, senin lafın batıldır!..” Hemen hepsi kalktılar, “Biz Sancakı Şerif altına gideriz!..” dediler. Hacı Ali bu adamları yoldan çevirmek için “pür silah yüz kadar erazil gönderdi” ise de muvaffak olamadı. Bunun üzerine Hacı Ali de sancak altına gitmeye karar verdi !..

İşte bu şaşılacak sersemlik yahut sersemliğin verdiği şaşkınlıktı. Ayasofya önünde kendisini gören halk,

- Koman ümmeti Muhammed, işte yeniçeri ağası zorba Hacı Ali budur, bre vurun!.. diye bağrışınca doludizgin zor kaçtı, Ağakapısı'na can attı. Tekeli Ahmed ve Deli Piri ağalarla üç kafadar artık tamamen yave konuştular

- Padişahın küçük kardeşi Şehzade Ahmed’i tahta oturtalım !..

- Sultan Mehmed’in büyük oğlu Sultan Mustafa’yı padişah yapalım !..

- Sultan Mustafa olmaz, gazaplıdır, cümlemizi kırar!..

- Kırım hanını getirtelim, padişah yapalım! Cümle Âli Osman’ı ve Saray halkını ve İstanbullu’yu o Tatar hanına kırdıralım!..

Artık akıllarını kaybetmişlerdi.

İkindi olmuştu. Saray'da ise yeni bir hükümet kuruldu. Nişancı İsmail Paşa sadrazam oldu; Ağakapısı'nda bulunan şeyhülislam efendi de azledildi, Debbağzade Mehmed Efendi şeyhülislam oldu. Enderun'dan çıkma Bosnalı Hasan Ağa da yeniçeri ağası oldu.

Sonra üç zorba ağanın kaderi tayin edildi: Hacı Ali Ağa Bosna valiliğine, Deli Piri Ağa Bursa sancakbeyliğine, Tekeli Ali Ağa da Karesi sancakbeyliğine tayin edildiler ve kendilerine hemen İstanbul'dan çıkıp yeni memuriyetlerine gitmeleri tebliğ edildi. Gittikleri yerde ne olacakları belliydi; yanlarında olan ve hepsi "eşkıya taifesi" son bendeleri de dağılınca Deli Piri ile Tekeli Ahmed selameti kaçıp saklanmada buldu. Hacı Ali önce Eski Odalar'a gitti, mensup olduğu orta yoldaşlarının koğuşuna sığındı.

- Yoldaşlar eskiden olduğu gibi şimdi de kara çizmeli bir garip yeniçeriyim!.. Sizinle beraber sefere gidip metris çekerim!.. dedi; fakat can kaygısı, fazla oturamadı, kışladan çıktı, o da kaçtı, saklandı.

Yeniçeri ve sipahilerden zorbalık ve şekavet, türlü uygunsuzlukla damgalanmış olanlar amansız tenkil edildiler, bu arada Siyavuş Paşa'yı kurşunla vuran yeniçeri neferi Deve Mustafa bir ayaktaşıyla beraber kendi koğuş yoldaşları elinde paralandı, müverrihin tabiriyle "kıyma edildiler".

Zorbabaşılar da birer birer yakalandı. Deli Piri Ağa tebdili kıyafetle Aksaray'dan geçerken bir yeniçeri tarafından tanındı ve saraya götürülüp Ortakapı önünde idam olundu. Tekeli Ahmed Ağa da Yeni Odalar'da bulundu. Ağakapısı'na götürülüp boğuldu. Hacı Ali'yi Fatih'te Emirbuharî Tekkesi yanında bir avradın hanesinde yakaladılar, sarayda boğuldu. Daha evvel Tokat'a gitmiş olan Seyfoğlu Ahmed Ağa'nın idam fermanı da oraya gönderildi.

İstanbul'da zorbabaşılardan başka bir hafta on gün içinde idam olunan yeniçeri ve sipahilerin sayısı dört yüzü buldu. Bu yeniçeri-sipahi ihtilali de böylece kapandı.

Bir ibret levhası olduğu için naklediyoruz; 8 mart 1688 pazar gecesi (bir rivayete göre pazartesi gecesi) İstanbul'da Balıkpazarı kapısı dışında bir meyhanede yangın çıktı, sur içine atladı ve şehrin büyük bir kısmını kül etti. O tarihte yangın tulumbacılığı teşkilatı henüz kurulmamıştı. Fakat yangınları söndürmeye koşmak da yeniçeri kolluklarının vazifesindendi. Yeniçeriler bu yangına seyirci kaldılar, hatta “Bre yoldaşlar ne durur, temaşa edersiniz?..” diyenlere, “Sancakı Şerif çıkarıp kulu kırmak hoş mu idi?.. Ko yansın şehirli keferesi!..” dediler.

Bu yangında 1 500 ev ve 5 000 dükkân yeniçeri ihaneti yüzünden yandı denilir. Yeniçeri Ocağı artık kanlı ihtilallerin kundağı haline girmişti. İlk fırsatta fitne ateşi parlayıverecekti.

1688 ihtilali bir harbin içinde, en buhranlı bir bozgun devrinde çıkmıştı. Avusturya, Rusya, Polonya ve Venedik'le harp halindeydik. Yeniçeriler İstanbul'da vezir sarayı ve çarşılar yağma ederken cephelerde neler oluyordu.

İşte pek büyük, elim haber 8 eylül 1688 de Avusturyalılar Belgrad'ı aldılar. Belgrad ki o tarihte, iç ülkede bir ordu merkeziydi.

1703 Edirne Vakası

Balıkpazarı yangınının kızıl alevleri, İstanbul'un birkaç mahallesini silip süpürüp yutarken, bir- vazifeleri de şehrin muhafazası ve bu arada yangın afetine koşmak, ateşi söndürmeye çalışmak olan yeniçerilerin, “Ko yansın şehirli kâfiri!.." diyerek felakete kasten seyirci kalması, artık aydın olarak gösterir ki, Yeniçeri Ocağı XVII. asrın sonunda tamamen tefessüh etmiştir.

1691'de Sultan III. Süleyman (I. Süleyman, Yıldırım Bayezid'ın oğlu Emir Süleyman'dır), 1695'te kardeşi Sultan II. Ahmed öldü ve Osmanlı

tahtına Sultan IV. Mehmed'in oğlu Sultan II. Mustafa geçti. Bu padişahın zamanındadır ki, Türkiye'nin ilk taksimi olan 1699 tarihli Karlofça Muahedeleri imzalandı; Viyana muhasarası ve bozgunuyla başlayan uzun ve felaketli harbe son verildi; Avusturya, Tameşvar eyaleti hariç, bütün Macaristan'ı, Polonya Podolya'yı, Rusya Azak Kalesi ve havalisini, Venedik de Mora Yarımadası'nı aldı.

Sultan II. Mustafa'nın çocukluğu Edirne'de geçmişti. Bu şehri çok seviyordu, av delisi babası gibi o da Edirne'de oturmayı İstanbul'a tercih etti ve sulha kavuşunca kaybolmuş koca ülkeleri unutuverdi, babası gibi av peşine düştü ve nihayet babası gibi o da bir yeniçeri ihtilaliyle tahttan indirildi.

1703 ağustosunda İstanbul'da başlayıp, Edirne'de kanlı bir sahneyle kapanan bu ihtilale tarihimizde Edirne Vakası denilir.

Tafsilat ve teferruata girmeden anlatalım: Şeyhülislam Erzurumlu Feyzullah Efendi, padişahın hocasıydı ve padişahı avucunun içine almıştı. Bir harpten, uzun bir harpten yaralar içinde çıkmış imparatorluğu kendi malikânesi sanmıştı. Devlet kapısının en yüksek makamlarına kendi oğullarını, damatlarını, uzak yakın akrabalarını yerleştirmiş, hükümetin başındaki veziriazamları da çiftliğin kâhyası yerinde görüyordu, arzusuna göre hareket etmeyenleri kahrettiriyordu. Böyle bir despotu devirmek için tek kuvvet yeniçeri pazısı ve yeniçeri palasıydı.

1703 ihtilalinin kundağını Feyzullah Efendi'nin sayesinde sadrazam olan Rami Mehmed Paşa koydu. Padişah bu vezire mühri hümayunu verirken, "Hocamın sözünden bir adım dışarı çıkmayacaksın !.." demişti. Paşa efendi hazretlerinin sözünden dışarı çıkmadı ama, askeri pür silah kışlalarından dışarı çıkardı.

İstanbul ismen devlet merkeziydi; bütün devlet erkânı padişahın yanında, Edirne'de oturuyordu ve imparatorluk Edirne'den idare ediliyordu.

İstanbul bir kaymakam paşanın eline bırakılmıştı, İstanbul Kadısı Mahmud Efendi ile İstanbul Kaymakamı Abdullah Paşa da Şeyhülislam Efendi'nin damatlarıydı.

Rami Mehmed Paşa, sadık bendelerinden İbrahim Ağa adında birini cebecibaşı tayin etti ve bu adamı bazı işler için İstanbul'a gönderdi. İbrahim Ağa İstanbul'a geldikten birkaç gün sonra da, Gürcistan seferine memur edilmiş 200 cebeci neferi bir gece Ayasoyfa civarındaki kışlalarında gizli bir toplantı yaptılar, ertesi sabah da (hicrî 5 rebiülevvel 1115 ve miladî 19 temmuz 1703 salı günü) kışlalarını terk ederek mutat teranelerden biri olan "Ulufemizi isteriz!.." feryadıyla ayaklandılar. Oradan Aksaray'daki yeniçeri kışlası önüne gittiler ve bayraklarını yeniçeri kışlası önündeki Etmeydanı'na diktiler. 1687 ihtilalinin üzerinden on altı yıl geçmişti, vezir ve âyan saraylarının ve çarşıların, pazarların yağması koğuşlarda kahramanlık menkıbeleri gibi anlatılıyordu; cebecilerin isyan bayrağı ve sesi Hacı Bektaş köçeklerini elbet ki harekete geçirecekti.

Cebeciler Aksaray'a gelirken yolda peşlerine -tabir, Vakanüvis Raşid Efendi'nindir- "nefis havasına uymuş erazil" katılmıştı, Etmeydanı'nda yeşil bayraklarla bir alay softa geldi.

Yeniçeri ağası Edirne'deydi, ocak kanununa göre İstanbul'daki yeniçerilerin başında sekbanbaşı ağa bulunuyordu, yaşlı, gün görmüş bir yeniçeriydi, adı Haşimzade Seyyid Murtaza Ağa'ydı.

O sırada; "Yeniçeriler İstanbul'u birkaç yerinden ateşe verecekmiş !.." diye bir laf çıktı. Son derece telaşa düşen Kaymakam Abdullah Paşa, sekbanbaşıyı Aksaray'daki Yeni Odalar'a gönderdi ve yeniçerilerin cebecilere uymamasının temini ve İstanbul'u ateşe verme gibi bir facianın katiyen önlenmesini emretti. İstanbul'da bulunan ulema efendileri de Sarayı Hümayun'a davet etti.

Cebecilerden bir kafile, kaymakam paşanın sarayına gitti, paşalı, “Efendimiz, Sarayı Hümayun'a gitti, yoktur...” dediler ve hiç lüzumu yokken gelenlere hakaret edildi ve hatta daha ileriye varılıp cebecilerin üzerine tüfekle ateş edildi, bir cebeci neferi telef oldu ve kan dökülünce de ihtilal ateşi parlayıverdi. Cebeciler tarafından hücumla zapt edilen Abdullah Paşa'nın sarayı yağma edildi. Paşa sarayının (Paşakapısı’nın) mahpushanesinde katil, hırsız bir sürü suçlu bulunuyordu. Hepsi serbest bırakıldı, onlar da ihtilalcilere katıldılar.

Vakanın bu rengi aldığını gören Sekbanbaşı Murtaza Ağa yeniçerilerin kendisine kötü kötü baktığını görünce selameti Sarayı Hümayun’a gitmekte gördü, fakat yolda cebeciler tarafından çevrildi ve tevkif edildi. İhtilalciler İstanbul Kadısı Mahmud Efendiyi de konağından aldılar, bu suretle İstanbul’un iki büyük idare amiri ihtilalci askerin eline geçmişti. Murtaza Ağa cebecilere nasihat edecek oldu, kadı efendinin gözü önünde üstüne kılıç üşürüp parçaladılar. Dehşet içinde kalan İstanbul kadısı da, ihtilalcilerin emrinden dışarı çıkamadı ve padişah sarayına gitmemiş olan ulema efendileri yeniçeri kışlasındaki Orta Cami’ye davet etti. Sokaklarda, “Er olan Etmeydanı’na gelsin!" diye tellallar bağırmaya ve İstanbul’un ayaktakımı, haşarat yatakları yer yer kaynaşmaya başladı. Yeniçeriler kışla kapılarını açtılar, onların cebecilere katılmasıyla da müthiş fırtına başladı.

Bütün ulema, Şeyhülislam Feyzullah Efendi’nin tahakkümünden öylesine yanıktı ki, ihtilalci askerin elinde adeta bir rehine gibi kalan İstanbul kadısının davetini kabulle Orta Cami’de toplandı. Casusları vasıtasıyla bu durumu öğrenen Kaymakam Abdullah Paşa, hadiseyi bütün tafsilatıyla yazarak Edirne’de bulunan padişaha ehemmiyetle arz etti, kendi daveti üzerine saraya gelmiş olan ulemaya da, “Mademki yeniçeriler de işe katıldı, artık bu cemiyet, bizim alacağımız tedbirle dağılmaz; siz de, ben de başımızın çaresine bakalım!..” dedi ve saraydan çıkarak kaçtı, saklandı.

Saraydaki efendilerden de bir kısmı meydandakilere katıldı. Ve cebecilerin ulufe ayaklanması bir devlet davası oldu.

Kaymakam Paşa kaçmış, Sekbanbaşı Ağa öldürülmüş, İstanbul kadısı efendi ihtilalci askerin elinde, İstanbul'da padişah adına hükümeti temsil eden mülkî, askerî ve şerî kimse kalmamıştı. İhtilal de henüz liderlerini çıkarmamıştı. Sadrazam Rami Mehmed Paşa'nın Edirne'den gönderdiği Cebecibaşı İbrahim Ağa Cebeciler Ocağı'na kundağı koymuş ve Edirne'ye dönmüştü. Şimdilik söz sahibi, ayaklanmış askerin yeniçeri kışlası içindeki Orta Cami'de topladığı ulema efendilerdi. Efendiler etrafında yeniçeri palalarının parladığı bu camide ilk mühim kararı, hayli münakaşadan sonra 22 temmuz cuma günü sabahı verdiler, içlerinden biri kalktı.

- Bugün cumadır, cuma namazı kılınacak mı ?.. Cuma namazının sıhhat ve vücubunun şartlan nedir?.. diye sordu.

- İmamın adaletidir, imam da vaktin padişahıdır... denildi.

- Ya biz burada hangi madde için toplandık?..

- Bizim burada toplanmamız İmam olan halifenin devlet adaleti namusunu korumadaki kusurlarıdır.

- Şu halde bugün cuma namazı kılınmaz... Zulüm ortadan kalkıp adalet tesis edilinceye kadar yasak olmak üzere cuma namazını terk ederiz !..

Bu kararla Orta Cami'deki efendiler Edirne'deki hükümetin meşruiyetini tanımamış, reddetmiş oluyordu, şu halde İstanbul'da bir muvakkat ihtilal hükümeti kurmak lazımdı, bunun için de askerle konuşmak gerekiyordu, askerin de söz sahiplerini, liderlerini çıkarması lazımdı.

Bu ihtilalin öncüsü olmuş cebecilerden Küçük Ali, yeniçerilerden de Toricanlı Ahmed çıktı. Sipahilerin sözcüsü de Karakaş Mustafa oldu.

Muvakkat hükümetin kurulmasına evvela askeri zapt u rapt altına alacak bir yeniçeri ağasının tayiniyle başlandı; bu yerin adamı da hazırdı, Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye uşak olmak istemediği için yeniçeri

kethüdalığından atılmış Çalık Ahmed Ağa’ya ağalık teklif edildi. Lakabı “Çalık"tı ama makul konuştu.

- Henüz vaktin padişahına ne istediğimizi arz etmedik, isteddiklerimiz belki kabul edilecektir; ocakta ağalık makamı padişahın yanındadır ve Edirne’de bir yeniçeri ağası vardır, ben şimdilik sekbanbaşı olurum, dedi.

Makul söze itiraz edilemedi; İstanbul’da kaymakam paşalığa da Nişancı Ahmed Paşa tayin edildi.

Sonra, sadrazama bir beyanname gönderilerek istediklerinin padişaha bildirilmesine karar verildi, istediklerini de şöylece tesbit ettiler “Şeyhülislam Feyzullah Efendi, oğlu nakibüleşraf Fethullah Efendi, Rumeli ve Anadolu kadıaskeri efendiler azledilecek, kendileriyle bazı davaları olduğundan bu adamlar İstanbul’a gönderilecek, padişahtan da derhal İstanbul'a gelmesi rica olunacak... "

Ya bu istek yerine getirilmezse?.. Bu suale cevabı Toricanlı Ahmed, Karakaş Mustafa ve Küçük Ali verdiler.

Kabul olunursa ne âlâ, olunmazsa bütün İstanbul Edirne üzerine yürüyecektir!..

Muvakkat ihtilal hükümetinin ileride verilecek mühim kararlar için fetva alacak makama ihtiyaç vardı, ilk hedef de Şeyhülislam Feyzullah Efendi olduğuna göre, İstanbul’da bir de şeyhülislam tayininde hiç mahzur görülmedi, Paşmakçızade Seyyid Ali Efendi şeyhülislam oldu, fakat bu zat birkaç gün sonra her nedense korktu, bir hastalık bahanesi çıkardı, affını istedi, yerine İmam Mehmed Efendi şeyhülislam oldu.

Ulemadan ve şeyhlerden beş kişilik bir heyet seçildi, bu heyete her sınıf askerden de ikişer temsilci katıldı, yazılan ve cumhurca mühürlenip imzalanan beyanname Edirne’ye gönderildi. Bir yandan da her ihtimale karşı Edirne’ye yürünmek üzere Yenibahçe Çayırı’nda bir ordugâh kuruldu, ihtilal ordusu gözle görüldü.

Edirne İstanbul ahvalini firari kaymakamın son yazısından öğrenmişti. Şeyhülislam Feyzullah Efendi ile Sadrazam Rami Mehmed Paşa'nın saraylarında toplantılar yapıldı. Vezir, Feyzullah Efendi'nin her sözüne "Baş üstüne!" diyordu, zira efendinin her vereceği kararın karşı tarafı kükreteceğini biliyordu. İstanbul'dan bir heyet gönderildiği haber alındı, Feyzullah Efendi kendi adamı olan Edirne bostancıbaşısını 400 bostancıyla Havsa'ya göndererek yolu kestirdi, verdiği talimat gereğince gelenler tevkif edilip Eğridere palangasında hapsedildiler ve ellerinden alınan beyanname de yakıldı.

Havsa vakası İstanbul'a aksedince Edirne'yle alaka tamamen kesildi ve İstanbul'da muvakkat hükümet yerine aslî hükümet kuruldu, Nişancı Ahmed Paşa sadrazam, Çalık Ahmed Ağa yeniçeri ağası oldu, diğer bütün yüksek devlet makamlarına da tayinler yapıldı; bu hükümetin tek noksanı padişahtı. İstanbul'da hanedandan kimse bulunmadığı için, ihtilal ordusu, Sultan II. Mustafa'nın yerine kardeşi Şehzade Ahmed'i tahta çıkarmak üzere Edirne'ye doğru hareket etti.

Durum bu rengi aldıktan sonradır ki sadrazam tarafından padişaha arz edildi. Padişah İstanbul'dan gönderilen beyannamenin yakılmasına, heyetin bir palangada hapsine son derecede kızdı. Feyzullah Efendi'yi, nakip efendiyi ve iki kadıaskeri azletti, Feyzullah Efendiyi memleketi olan Erzurum'a sürgün etti, karayolu kapalı olduğu için Varna'ya gönderdi ve Rami Mehmed Paşa'ya, "Neden beni daha evvel haberdar etmedin?.. Niçin böyle münasebetsizlik yaptın?.." dedi.

Paşanın cevabı hazırdı: "Padişahım, bana mührünüzü teslim ederken 'Katiyen şeyhülislamın sözünden dışarı çıkmayacaksın' diyen siz değil miydiniz ?"

Sultan Mustafa İstanbul ordusuyla cenge karar verdi, Edirne'deki askeri ve sadrazamı alarak Havsa'ya gitti. Bir iç harp mi başlayacaktı?.. Hayır!..

İstanbul ordusunun göründüğü günün akşamı Edirne’den gelen asker olduğu gibi karşıya iltihak etti. Rami Mehmed Paşa, artık danışıklı dövüştür, kaçtı saklandı, Sultan Mustafa da ılgarla Edirne'ye dönüp, saraya kapandı ve kaderine razı oldu. Edirne şehri orduyu büyük sevgi gösterisiyle karşıladı, Şehzade Ahmed de Sultan III. Ahmed unvanıyla Osmanlı tahtına oturtuldu.

Feyzullah Efendi'ye gelince, Varna’dan Edirne’ye getirilip zindana atıldı, idamına fetva çıktı ve Karakaş Mustafa, Toricanlı Ahmed, Küçük Ali gibi “celladı biamanların" eline verildi, bir hamal beygiri üzerinde hakaretle Bitpazarı’na getirilip orada linç edildi. Soyulan cesedinin ayaklarına ip bağlanarak bir kiliseden zorla çıkarılan bir Rum papazı ile üç yüz kadar Hıristiyan'a Nasranî ayini yaptırıldı ve hakaretle sürütülerek yeniçeri ordugâhına getirildi ve orada Tunca Irmağı'na atıldı.

1730 ihtilali ve yalın ayaklılar saltanatı

1703'te cebecilerin ayaklanmasıyla başlayıp, en ön safına yeniçerilerin geçtiği Edirne Vakası'nda, Osmanlı tahtına oturan Sultan III. Ahmed, yirmi yedi sene padişahlıktan sonra, 1730’da yine bir ihtilalle devrildi.

İhtilal, onları çıkaranların ve idare edenlerin eseri olduğu kadar, hükümet mesuliyeti yüklendikten sonra, gaflet ve dalalete düşenlerin de eseridir.

Sultan III. Ahmed hükümdarlık sanatına vâkıf değildi, yirmi yedi yıllık saltanatında bu sanatı öğrenme kabiliyetini de gösteremedi. Devrinin ilk yarısı, evvela Rusya ve sonra Venedik ve Avusturya’yla iki harbin gaileleri içinde geçti. Mağlup olan Rusya evvelce aldığı Azak Kalesi ile havalisini iade etti (1711 Prut Muahedesi), mağlup olan Venedik de, 1699’da aldığı

Mora Yarımadası’nı geri verdi, fakat galip gelen Avusturya Türkiye’den yine geniş topraklar aldı ve bunların arasında Belgrad da dahil Şimalî Sırbistan’ı ilhak etti (1718 Pasarofça Muahedeleri). Pasarofça Muahedesi'nin imzalanacağı sırada, sadrazam olan Damat İbrahim Paşa da devleti on iki sene dilediği gibi idare etti; 1730 ihtilali işte bu keyfî idarenin kanlı muhasebesidir.

Hiç tereddüt etmeyelim, İbrahim Paşa’nın zamanımızdaki siması, eclaf elinde paralanmış çok büyük bir devlet adamı simasıdır, muhterem bir şehittir. Fakat, yine bir hakikattir ki, kendi hatalarının kurbanı oldu.

1664-1668 arasında Ürgüp’ün Muşkara köyünde doğmuştu; bir köy ağasının oğluydu. Henüz tüysüz bir gençken İstanbul’a geldi, hemşerilerinin yardımıyla Sarayı Hümayun’da zülüflü baltacılar ocağına neferlikle girdi. Sarayda, hevesi olduğu için okuma yazma öğrendi, ciddi bir tahsil görme fırsatı bulamadı. Sultan IV. Mehmed'in küçük oğlu Şehzade Ahmed’in hizmetine verildi, yıllar geçip şehzadesi padişah olunca da, Muşkaralı İbrahim Ağa’ya ikbal yolu açıldı. Allah'ın lütfu eseri uyanık bir kafası vardı, on iki senelik vezirliğinde cömert bir ilim ve sanat hamisi oldu. Adını tarihimizde altın harfle ölmezler arasına koyan büyük iş olarak da, ilk Türk matbaasını açtırdı. Bir Türk akademisi, Encümeni Daniş kurdu, Yalova’da bir kâğıt imalathanesi açtı, Türk çiniciliğini de himaye etti. Bilhassa İstanbul’da geniş ölçüde imar işlerine girişti, padişah için, kendisi için ve etrafına topladığı yâran için XVIII. asır Türk yapı sanatının pek güzel eserleri olarak saraylar, yalılar yapıldı ve bu kâşanelerde Batı memleketlerindeki anlayışla çiçek bahçeleri tanzim edildi. Çiçekler arasında da “lale" en başa geçirildi. Kendi köyü Muşkara’yı da, öylesine imar etti ki, o köy yeni bir şehir, Türkiye haritasındaki “Nevşehir” oldu. Aslı Ürgüplü olan müverrih Ahmed Refik Bey merhum, hatırasına derin hürmet beslediği Damat İbrahim Paşanın devrine “Lale Devri” adını vermiş

ve bu isim o devre ne kadar yakışmıştır ki, bütün Türk yazarları tarafından benimsenmiştir.

Bugün, Lale Devri'nin günlük hayatını tahayyül edenler, muhteşem bir lüks içinde zevk u sefa, hatta sefahat sahneleri görürler. Kendini böyle âlemlere kaptırmış bütün devletliler gibi bu büyük adam ile yâranı da gaflete düştüler, halk derdiyle meşgul olmadılar; ihtişamın yanı başında sefalet ve ıstırap içinde kıvrananların sayısı gün günden arttı.

Ayaktakımı kinle, orta tabaka gücenik, yâran arasına girememiş bazı büyükler de hasetle İbrahim Paşa ve yakınlarının devrilmesi için fırsat gözler oldular.

İbrahim Paşa, bir de siyasî hata işledi, o sırada dahilî iğtişaşlarla buhranlı bir devir yaşayan İran üzerine bir sefer açarak başına bir şark harbi gailesi çıkardı. Harp masrafları da aşağı ve orta tabaka halkın ve esnaf ile tüccarın sırtına yüklenince şikâyetler sokak, kahvehane, han ve hamam sohbetlerine girdi. Şarktan kötü kötü haberler gelmeye başlayınca gayri memnunların sesleri daha yükseldi. Bu sesler devletlilerin çırağan eğlencelerinde ve helva sohbetlerinde en seçkin hanende ve sazendelerin toplandığı meclislerde işitilmedi. İbrahim Paşa ve yâranı halkla temaslarını kestikleri için büyük şehirdeki bu kaynaşmayı göremediler.

Mesela Tebriz İranlılar tarafından alındığında, serdar kaçmış, oradaki 80 000 Türk askeri başsız kalmıştı. Devrin bir yazarı Abdi Efendi anlatıyor. "Baş gidince ayak payidar olmaz. Bu asker de piyade, süvari; zelil ve sergerdan Tebriz'den çekilirken Kızılbaşlar geçecekleri derbentleri tutmuş, bir kısmı da artlarından yetişmiş, ceng ü kıtal ede ede şerbeti şahadeti nuş etmiş, ancak dörtte biri çıkıp gelebilmiştir" diyor.

Bu kötü haberler, İbrahim Paşa ve yâranının düşmanları ağzında tellendi pullandı.

“Düşman Tebriz’den çıkan şu kadar bin yeniçerinin burunlarını, kulaklarını kesmiş, kiminin gözlerini oymuş ve öyle bırakmış, bunlar Trabzon’dan bir gemiye bindirilmiş, fakat stanbul’daki yeniçerilerin bu faciayı görmemesi için Vezir brahim Paşa'nın emriyle kaptan ve tayfalar geminin dibini delmişler ve kendileri kayıklara binip kaçmışlar. Biçare yaralı gaziler gemiyle beraber denize gömülüp boğulmuşlar...” ve “İbrahim Paşa, Tebriz’i Kızılbaş’a şu kadar bin keseye satmış... ” dediler.

İbrahim Paşa tehlikeli bir de sefer oyunu oynadı. Ordunun başında bizzat sefere çıkmaya karar verdi, tuğlarını, otağını muhteşem bir ordu alayıyla Üsküdar sahrasına geçirdi; İstanbul içindeki yeniçeriler de diğer seferli asker ocaklarıyla beraber Üsküdar’a geçtiler. Yeniçeri kışlaları boşaldı, şehri muhafazası için kolluklarda bir miktar yeniçeri ve acemi oğlanı ve bir de o devirde yine paşanın himmet eseri olarak kurulmuş Yeniçeri Tulumbacılar Ocağı’nın efradı kaldı.

Derler ki: “Bu ordu alayı, Nevşehirli İbrahim Paşa'nın sefere çıkması sadece bir gösteriydi. İran'la gizli sulh konuşmalarına girişmiş olan paşa, o günlerde gözleri yolda sulh müjdecisini bekliyordu. ‘İşte vezirin ayağının uğuru’ denilecekti, 'o sefere çıkınca düşman amana geldi, sulh oldu!.. ”

Lale Devri’ni kapayacak olan ihtilalin öncüleri olan eclaf, hicrî 15 rebiülevvel 1143 ve miladî 28 eylül 1730 perşembe günü sabahı, büyük şehir böyle bir hava altındayken, ortaya çıktılar.

Başlarında Beyazıt Hamamının tellaklarından Patrona Halil adında bir zeberdest Arnavut pelid vardı. Belinden kara tellak peştamalını atıp kaba dimiden şalvarını çekmiş, sırtına bir cüppe geçirmiş, bir elinde yalınkılıç, bir elinde yarısı yeşil, yarısı kırmızı bir bayrak, hamamdan sokağa yalınayak fırlamıştı.

Hemen bütün yazarlarımız, hatta çağdaş müverrihlerimiz, 1730 ihtilaline, hamam çıplağı zorbasına nispetle “Patrona İhtilali” derler, bu

zeberdest adamın ihtilal sabahı içinden yalınayak sokağa fırladığı hamama da “Patrona Hamamı” derler.

Bugün pek harap bir halde ve zannederim şahıs mülkü bir depo olarak kullanılan bu büyük hamam, Beyazıt Camii, Medresesi ve İmaretiyle beraber Sultan II. Bayezid’in hayır yapılarından bir sanat eseridir. Yıktırılmamasının sebebi de Patronaya nispetinden değil, Beyazıt Külliyesi’nin bir güzel parçası olmasındandır, devlet eline geçip restore edilmesi temenni olunur.

Bir ara, nasıl bir kasıt güdülmüştür bilemem, bazı pervasız muharrirler, kalem salahiyetlerinin hududunu son derece aşarak Patrona'nın süflî yüzünde, zulme ve tahakküme isyan eden bir halk kahramanı görmeye çalışmışlar, bu adamın ölüme sürüklediği Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’yı da bu ihtiyar sefih, kendi zevk u sefası uğruna âlemin perişanlığına sebep olmuş bir vezir olarak tasvir etmişlerdi.

Lale Devri’ni anlatmak bu yazılarımızın konusu dışındadır, fakat, unutmamak lazımdır ki, Nevşehirli İbrahim Paşa, bizde "tebaa’ya “kul” denilen XVIII. asır ortasının anlamın ca bir veziriazamdır. Kaldı ki, hikmeti hükümeti de nice emsalinden kat kat üstün bilirdi.

Bu ihtilalde İstanbul halkının Sarayı Hümayun kapısına asılan Sancakı Şerif altına koşacak yerde beş altı nefer baldırı çıplak tarafından kolayca çevrilip bu eclafın peşine takılması bugün izahı zor bir mesele değildir. Aşağıdaki satırları Lale Devri’nde, Nevşehirli İbrahim Paşa ile Sultan III. Ahmed tarafından resmen “sultan üş-şuara" unvanıyla taltif edilmiş Osmanzade Ahmed Taib Efendi’nin kaleminden çıkmış bir manzumeden, bugünkü dilimize çeviriyorum. Bu şair kendisini ihsanlara boğacak olan İbrahim Paşa’yı sadrazam olduğu zaman şöylece övmüştü:

“Uğurlu ayağınla veziriazam oldun, ortalığa Halil İbrahim bereketi geldi; eğer bugünlerde sen gelmeseydin İstanbul şehri tamam harap

oluyordu. Halkın ahvalini tahkike kalkma, zira keder verir. (Kısaca ben anlatayım): Odun ateş pahasına, udağacı gibi satılıyor, kömürün tozunu bulsak gözümüze sürme diye çekeceğiz; arpa bulamıyoruz (buğday şöyle dursun), bir adamın gözünde arpacık çıksa, kendisini arpa torbasında sanacak, fukaranın gece yakacak yağı, mumu bile yok, yürek yağları yanıp eriyor. İstanbul zürefası kahveyi meşrebine uydurdu, nohut kavurup içiyor, geviş getiren deve gibi, sabun anılsa, ağzımız köpürüyor. Bu kıtlığa sebep nedir, işte orasını bilemiyorum... Her taraftan zahire gelmekte, liman gemilerle dolu; mahzenler tıklım tıklım, zahire ve eşya koyacak yer kalmadı. Soran arayan yok. Beldenin idarecileri ham tamaha kapılmış, çektiğimiz (onların yolsuzluklara göz yummasıyla) muhtekirlerin belasıdır, ey devletli!.. Vezirlik şanını yerine getir ve o muhtekirlerin hakkından sen gel!.. Halk da sana gece ve gündüz iç sefasıyla dua etsinler!..”

İşte efendim, İbrahim Paşa, on iki sene süren sadaretinde, bu halk duasını alamadı, kulakları halk derdi ve şikâyeti değil, caize peşinde şairlerin kasidelerini, “bahariye, şitaiye, ramazaniye, hamamiye” türlü türlü isimler altında methiyelerini, gazel ve şarkılarını dinledi. Kömür tozunu gözüne sürme yapan İstanbul halkı bugün bizim gözlerimizi kamaştıran Lale Devri’nin yadigârı eşsiz sanat eseri Sultan III. Ahmed Çeşmesi’ni elbet ki göremezdi. Sabunsuz ve mumsuz halk elbet ki İbrahim Müteferrika Matbaası’nda basılmış *Vankulu Lügati* ile *Naima Tarihi'ni* okuyacak değildi ve elbet ki bu halk Sadabad, Asafabad, Şerefabad, Mihrabad gibi mamureleri uzaktan uzaktan kinle seyredecekti. Yalın ayaklı Patrona ile yalın ayaklı avanesi halkı elbet ki kolaylıkla ikna edecekti.

Yeniçerilere gelince, onların bu eclaf peşine takılması asla şaşılacak şey değildir. Çünkü tellak Patrona da bir yeniçeriydi.

Burada ihtilalin bir numaralı siması Halil’in hüviyeti üzerinde duralım.

O devirde yaşamış ve o kanlı ihtilali gözleriyle görmüş bir yazar, Abdi Efendi, adına nispetle anılan ve zamanımızın değerli müdekkiklerinden Faik Reşid Unat tarafından neşredilmiş olan tarihçesinde, Patrona Halil'in bir Arnavut ve 17. Bölüklü Ortası neferlerinden biri yeniçeri olduğunu yazıyor. Benim Patrona Halil'e "tellak" sıfatını vermem bu adamın yeniçeriliğine asla mâni değildir. Zira, o devirde yeniçerilerin ve bütün kapıkulu asker ocaklarının nizamı o kadar bozulmuştu ki, yalnız yeniçeriler değil, cebeciler, topçular, kalyoncular ve hatta Saray'a mensup bostancılar esnaflıkla ve türlü zanaatla meşgul oldukları gibi, kahvecilik, kayıkçılık, hamurkârlık ve tellallık gibi işlere de girerlerdi, daha doğru bir tabirle, bütün İstanbul esnafı ve zanaat ehli ve en süflî işlerle meşgul kimseler, bu ocaklardan birine ve hatta bir kaçına rahat rahat yazılabilirlerdi, Abdi Efendi'nin "17. Bölüklü Ortası neferi kaydı üzerinde ehemmiyetle duracağız, sonra Halil'in "Patrona" lakabını ele alacağız, anlaşılıyor ki, bu yaman serseri aynı zamanda tersaneye de kayıtlıdır ve "patrona" sınıfı bir geminin efradındandır. Bir asır sonra yaşamış müverrih Cabi Said Efendi aynı zamanda kalyoncu olan yeniçerilerden bahseder ve onlarla şöylece alay eder: "Ordu sefere çıksa, 'kalyoncuyuz' derler; donanma sefere çıksa 'yeniçeriyiz' derler!.."

Gelelim Halil'in tellaklık sıfatına, bunun hakkında da elimizde kıymetli bir vesika vardır. 1730 ihtilaline kadar İstanbul hamamlarındaki tellak ve natırların çoğu Arnavut'tu. Gençlerinin kaşı gözü yerinde, vücut yapıları da düzgün ve dayanıklı olduğu için siyah tellak peştamalı Arnavutlara biçilmiş kaftan bilinirdi. İhtilalin Osmanlı tahtına oturttuğu Sultan I. Mahmud, Patrona ve ayaktaşlarının vücutlarını ortadan kaldırttıktan ve İstanbul gereği gibi sükûna kavuştuktan sonra, 1734'te, İstanbul kadısına hitaben yazılan bir fermanla Arnavutların İstanbul hamamlarında tellaklık, natırlık, yanaşmalık yapmasını şiddetle yasak etti, fermanın kısaltılmış sureti şudur:

“Bundan böyle İstanbul hamamlarında çocuk veya büyük tellak veya natır olarak Arnavut taifesinden yeniden bir fert alınmayacaktır. Halen çalışmakta olup herhangi bir sebeple işinden ayrılanlar da tekrar hamama alınmayacaktır. Bundan böyle, İstanbul hamamlarında Anadolu yakasından gelen Türk uşakları ve İstanbullu uşaklar çalıştırılacaktır... ”

Bu fermanın sebebi, Patrona’nın meşum hatırasından gayri ne olabilir?..

Abdi Efendi, “Birkaç erazil makulesi Arnavut ve çıtak taifesinden ve Anadolu cebel (dağlı) Türk’ü, bidin ve bimezheplerdi” dedikten sonra, Patrona Halil’in etrafında toplanan hepsi yalın ayaklı o birkaç dinsiz ve mezhepsizlerin isimlerini de yazıyor. “Zağarcıların Arnavut Muslu, Niğbolulu Ali Usta, Karayılan, Çınar Ahmed, Oduncu Ahmed, Emir Ali, Derviş Mehmed, Erzurumlu Mehmed, Küçük Muslu, Kutucu Hacı Hüseyin, Manav İsmail, bunlara kıyas otuz nefer biakıl eşhas... ”

Sekiz aydan beri toplanıp konuşuyorlardı. Fitneyi çıkarmak için bir sefer Kâğıthane’de Sadabad kasır ve bahçelerini yakmaya ve tahribe teşebbüs etmişlerdi, fakat kasır ve bahçelerin muhafızı olan bostancıların şiddetli bir mukabelesiyle karşılaşmışlar, arada pek çok adam telef olmuş ve kaçıp dağılmaya mecbur kalmışlardı. O zaman hükûmet bu vakaya ehemmiyet vermemiş, çok gevşek davranmıştı. Abdi Efendi, “Sadrazamı âsafperver hazretleri ehli zevk bir devletliydi, hemen kendi sefasında olup, asayişten mesul olanları da asla tedip etmemiş, o adamlar da kendi âlemlerinde zevk u sefaya düşüp âlemin hali işte böyle oldu...” diyor.

28 eylül 1730 perşembe gecesini Sultan Beyazıt Hamamı’nda geçiren bu baldırı çıplaklar, perşembe sabahı 6-7 sularında, güneş bir mızrak boyu yükseldiği sıralarda birer ellerinde yalınkılıçlar ve birer ellerinde bayraklar hamamdan fırladılar.

Devletliler yalılarında, İstanbul’un letafeti dillere destan olmuş sonbaharının tadını çıkarmaktaydı. Şehir içindeki kolluklara acemi oğlanları

yerleştirilmiş, yalnız Yeniçeri Ağası Nemçe Hasan Ağa Paşakapısı'ndaydı. Böylece bir vaka karşısında süratle tedbir alacak, ondan başka mesul hiç kimse yoktu.

İhtilalcilerin ilk hedefi Büyük Kapalıçarşı oldu.Çarşı, yeni açılmış, esnaf, tüccar adeta mahmurluk bozuyordu, önce, bir "Allah!.. Allah!.. Allah!.."sesi işitildi, ardından da kanlı ihtilalin ilk sesi:

- Ümmeti Muhammed!.. Davamız vardır!.. Dükkânlarınızı kapayın !..

Büyük Çarşı ve İç Bedesten, lahzada kapandı, "herkes güruh güruh, fevc fevc evli evine gitti".

Vakayı haber alan yeniçeri ağası Ağakapısı'ndaki üç yüz yeniçeriyle kola çıkıp,vaka yerine geldi,o da çarşıdan boşananlara,

- Ümmeti Muhammed!..Dükkânlarınızı açın, bir şey yok, altı nefer serseridir, dördünü yakaladık, ikisi kaldı!..diye bağırdıysa da paniğe tutulmuş çarşılıyı geri çeviremedi... Kaldı ki, "dördünü tuttuk" dediği de yalandı. Karşısına Patrona Halil çıkıverince şaşırdı. Patrona, ihtilalin daha ilk adımında, bir yeniçeri ağasına karşı kılıç çekemezdi, yalnız bütün vahşetiyle tehdit etti.

- Ağa çekil git... Yoksa esvabını kanına boyar ümmeti Muhammed'e sancak yaparım!.. dedi. Herif ölüm eri olmuştu. Ağa, yanındaki yeniçerilere baktı, hepsi kayıtsız, "Vurun şunu!.." dese vuramayacaklar, "ağa da kararı firara tebdil etti" ve tebdili kıyafetle Üsküdar'a kaçtı, saklandı.

Artık meydan Patronalılarda, böyle fırsatları ganimet bilen ayaktakımındaydı. Beyazıt'tan kol kol olup şehrin içine yayıldılar. Bir kolu Şehzadebaşı'ndaki yeniçeri kışlası (Eski Odalar) önünden Saraçhane'ye gitti, orasını da kapattılar ve saraçların dilaverlikleriyle meşhur eli bıçaklı şahbaz uşakları da seyirci gibi ihtilalcilere katıldı.

Bizzat Patrona Aksaray'da Etmeydanı'na geldi ve elindeki bayrağı buradaki büyük yeniçeri kışlasının, Yeni Odalar'ın kapısı önüne dikti.

Hemen bomboş olan kışlada nöbetçi ve kapıcılar vardı ve kışla kapıları da kapalıydı.

Bir diğer kol, asıl büyük iş gördü, nereden ve hangi iskeleden tespit edemedik, birkaç ateş kayığına doldular, Üsküdar'a geçtiler, ellerinde yalınkılıçlarla ve yine "Allah!.. Allah!.." sayhalarıyla Orduyı Hümayun'a daldılar, nöbetçiler bunlardan birkaçını öldürdü, fakat yarım saat sonra da bütün yeniçeri çadırları boşalıvermişti. Palasını, tüfeğini kapan yeniçeri sahile koşuyor, kayıklara dolup İstanbul tarafına geçiyordu.

Hükûmet ise hâlâ harekete geçmemişti. Devlet ricali yukarıda da kaydettik, Boğaziçi'nde lebi deryadaki kâşanelerinde, silkinip toplanamamış, toplanıp bir karar alamamışlardı.

Sarayı Hümayun kapıları kapalı, metin bir kaleydi, o kapıları böyle yalın ayaklılar değil, ancak yeniçeri palaları açabilirdi, yeniçeri ise henüz ihtilale katılmamıştı. Sadrazam brahim Paşa ancak akşama doğru Üsküdar'dan kalkıp saraya gelmiş ve devlet erkânını güçlükle toplayabilmişti. Bu hazele cemiyetini nasıl dağıtacaklardı?..

Gün batarken Etmeydanı'nda Patrona Halil ile ayaktaşlarının etrafındaki kalabalıkta da bir çözüşme görüldü, birer ikişer, beşer onar kaçıp dağılmaya başladılar. Abdi Efendi, "Kendi kendilerine uyan ve bu hazelenin peşine takılmış olan oğlan, uşak, seyirci makulesi de her biri bir tarafa gidince meydanda mezkûr zorbalardan ancak yirmi miktar ipsiz kaldı" diyor.

Kışladaki yeniçerilerden tek neferin kendilerine katılmadığını görünce, hepsine bir dehşet geldi. Eğer o gece İbrahim Paşa sadece bostancıları silahlandırıp, üzerlerine gönderseydi, bostancılar daha Beyazıt'tayken Patrona'nın baldırı çıplak yâranı da baş kaygısına düşüp kaçacaklardı. Nitekim aralarında konuşurken,

- Gece içinde üzerimize gelip bizi tumei şemşir edip isim ve resmimizi arsai dünyadan kazırlar, bizim burada durmamız akıl kârı değildir!.. dediler.

Hazele güruhuna Beyazıt Hamamı’nın zeberdest tellağı tuttu, zevk u sefa rehaveti içinde olan devletlilerin hiçbir şey yapamayacağını, ertesi sabah yeniçerilerin de mutlaka kendilerine katılacağını söyleyerek ayaktaşlarına metanet verdi, dağılmadılar... Ertesi cuma günü de hadiseler bu nalınlı erkânı harbin tahmini gibi gelişti.

Yeni Odalar kapılarını açıp, çıplak ayaklı ihtilalcileri Orta Cami’de meşverete davet edince, 1730 ihtilali de Yeniçeri Ocağı’na mal edildi.

Abdi Efendi Patrona ile ayaktaşlarına “zümrei eşkıya” dedikten sonra, “Bin türlü belayı azim ile sabahı buldular... " diyor.

Bütün Ağakapısı erkânı sarayda ve hükümete sadık olduğu halde İbrahim Paşa'nın tereddüdü, yeniçeri ağasının da kaçıp saklanmış olması, geceyi müthiş bir korku içinde geçirmiş olan bu bir avuç serserinin hatta sopayla dağıtılmasına mâni oldu. Gün ışıyınca da durum birden değişti.

Yeni Odalar’da çorbacılar, odabaşılar, baş eskiler ve bayraktarlar, Yeniçeri Ocağı’nda neferle doğrudan temas eden, neferi sevk ve idare eden zabitler, sabahın alacaaydınlığında birer ikişer kışla avlusundaki Orta Cami’de toplandılar; kışla kapısı açıldı ve “meydanda sabahlamış o beş on haşaratın” ne istedikleri soruldu. Patrona Halil, Muslu, Çınar Ahmed, Ali Usta ve Karayılan Orta Cami’ye giderek meramlarını ilk defa açıkça dile getirdiler, din ve devlete ihanetle ittiham ettikleri, bunca kaleleri İranlılara satan ve şu kadar bin yeniçeriyi Karadeniz’de bindikleri gemiyle beraber batırıp boğdurtan İbrahim Paşa ile yâranını istemediklerini söylediler ve “Bundan gayri kastımız yoktur...” dediler.

Orta Cami’deki zabitler Şehzadebaşı’ndaki diğer yeniçeri kışlasına, Eski Odalara haber yollayıp orada bulunan yoldaşlarını da cemiyete çağırdılar. Bir karar verilecekti, yeniçerinin ağız birliği şarttı.

O cuma gecesi İstanbul içinde bazı mühim hadiseler olmuştu. Patrona ile ön safdaki ayaktaşlarının yanından dağılıp kaçan haytalar, ertesi gün ne

olacağını bilmedikleri için takım takım mahalleler arasına dalmışlar, fırsat ganimettir diyerek gözlerine kestirdikleri evlere hücumla ellerine ne geçirebildilerse yağma ve talan etmişlerdi. Cuma sabahı tecavüze uğrayan mahallelerin halkından bir kalabalık ile mahalle imamları Orta Cami'ye geldiler ve acı acı şikâyette bulundular. Patrona'nın sağ eli yerinde muavini Zağarcıların Muslu hemen atıldı.

- Gece yahut gündüz, bayraklı veya bayraksız, ev basıp çapul yapan oldu mu, sizlere izin, tepeleyip gebertin!.. Onlar bizden değildir!.. dedi.

Yine o cuma sabahının erken saatleriydi. Patrona Halil'e bütün Tersaneli'nin ihtilale katıldığı müjdesi geldi.

Ardından zindanların kapıları açıldı; Ağakapısı'nda, Baba Cafer Zindanı'nda, Tersane Zindanı'nda, Galata Zindanı'nda, Rumeli ve Anadolu hisarları ve Yedikule zindanlarında ipten kazıktan kurtulmuş ne kadar mahkûm varsa serbest bırakıldı. Büyük şehir büsbütün karıştı.

Ortaya bir Deli İbrahim çıktı, sırtında cüppe, başında ilmiye sarığı, gençliğinde her türlü şenaati irtikâp etmiş softa eşkıyasındandı, Orta Cami'deki cemiyetin nabzına uygun şeriatça laf etti.

- Bugün cumadır... Amma böyle davayı azim olan günde ezanlar okunmaz ve namazlar dahi kılınmaz! dedi.

Halkı dehşet havası altında sindirmek lazımdı; bütün mahallelere ulaklar çıkarıldı, camiler ve mescitler kapatıldı, ezan ve namaz yasak edildi. Türk ve Müslüman İstanbul'un tarihinde tek gün, 29 eylül 1730 cuma, ezan okunmamış ve binlerce cami ve mescidinde namaz kılınmamıştır.

Yeni Odalardaki orta kazanları isyan alameti olarak mutfaklardan kaldırılıp Etmeydanı'na çıkarıldı, kazanların çıkmasıyla da yeniçeriler ihtilali benimsemiş oldular. Yeniçeri kazanları çıktıktan sonradır ki, sipahi ve silahtar bölükleri de ihtilalcilere katıldı.

Tereddütle kaydediyorum, yeniçerilerde ihtilal alameti olarak kazan kaldırma âdeti bu 1730 ihtilalinde başlamıştır zannediyorum.

Kazanlar çıktıktan sonra da şu müthiş kararlar alındı:

İhtilalcilerin her şeyden evvel paraya ihtiyaçları vardı, bu para da İstanbul zenginlerinden, tüccarlarından, varlıklı tanınmış olanlarından temin edilecekti. Bu kimselerin bir defteri yapılacaktı.

Şehrin inzibat ve asayişini korumak için mahallelerde ne kadar yeniçeri kolluğu varsa kaldırılacaktı. Bilhassa bu son karar korkunçtu. Halkın soyulması da hayata, hazele ve baldırı çıplaklara, zindanlardan boşanmış şerirlere bırakılıyordu. Müthiş çapul karşısında halkın ilk başvuracağı, korunmasını isteyeceği kolluklar da, yeniçerileri bu çapulcuları koruma töhmetinden sıyırmak için kalkıyordu.

O ezansız ve namazsız kara cuma günü İstanbul için bir felaket oldu. İstanbul sanki bir barbar istilasına uğramıştı. Halk mal kaygısından geçti, kız ve oğlan, evlatlarının ırzı ve namusu kaygısına düştü. Hiçbir kalemin tasvir etmek istemeyeceği, şenaatler alameleinnas işlendi.

Deli İbrahim'i İstanbul kadısı tayin ettiler, böyle bir kadının dengi bir de yeniçeri ağası lazımdı, pervasız,

- Böyle günde bize "ağaçtan adam" ağa lazımdır!.. dediler ve geçmişi kir içinde bir Kel Mehmed Ağa'yı da yeniçeri ağası yaptılar.

Sarayda ise uzun uzun konuşmalardan ve şehir tamamen baldırı çıplak pençesine geçtikten sonra "Sancakı Şerifin Babıhümayun üstüne asılarak İstanbul halkının sancak altına davetine karar verildi. Fakat bunu şehirliye hangi tellalın sesi duyuracaktı?..

Sultan III. Ahmed büyük devlet adamı vezirinin mağlubiyetini kabul etti ve sarayının Enderun erkânından haseki ağayı Orta Cami'deki ihtilalciler cemiyetine elçi olarak gönderdi. Padişahın elçisi hürmetle karşılandı. Haseki ağa,

- Sultan Ahmed Han Hazretleri cümlenize selam ederler, bu cemiyetin aslı nedir öğrenmek isterler, ne ise söyleyin, padişahımıza arz edeyim!.. dedi.

Cevapları hazırdı. “Sadrazam İbrahim Paşa’yı, Sadaret Kethüdası Mehmed Ağa'yı, Kaptanıderya Mustafa Paşa’yı, Şeyhülislam Abdullah Efendi'yi ve falan falan, falan devlet erkânından şu otuz yedi kişiyi padişahtan isteriz... Biz padişahımızdan hoşnut ve razıyız... İstediklerimizi bize versin, şimdiye kadar nasıl padişahımız ise, yine padişahımızdır... Ama padişahımız bilsin ki bizim ondan aczimiz yoktur. İstediklerimizi o vermezse biz elbet ki alırız!..” dediler.

Sultan III. Ahmed, devrine revnak vermiş olan büyük veziri ile onun yâranını tahtını kurtarmak için feda etti.

Sultan III. Alımed’in İbrahim Paşa’ya gösterdiği lütuf, onu ihtilalcilere diri teslim etmeyip Kaptanıderya Mustafa Paşa ve Sadaret Kethüdası Mehmed Ağa’yla birlikte sarayda boğdurttuktan sonra cesetlerini vermesi oldu. Bu iyiliği küçümsememelidir. Zira eclaf ve erazil pençesinde parçalanıncaya kadar görecekleri hakaret ve cefa ölümden bin beter olurdu. Abdi Efendi anlatıyor.

“Cesetleri birer öküz arabasına koydular, meydandaki zorbalara haber gönderildi, gelip istediklerinizi alın diye. Onlar da geldiler bir velvele ve gulguleyle aldılar, meydanda arabalardan indirip çınara astılar. İçlerinden biri İbrahim Paşa için,

- Bu sadrazam değildir, sünnetsizdir!.. dedi.

- Bu falan Ermeni kâfiridir!..

- Yok Rum’dur!.. Sadrazamın kürkçübaşısıdır, yüzce ve sakalca kendisine tamamen benzerdi... dediler.

Ceset ağaçtan indirildi, boğazına ip geçirilip bir hamal beygirinin kuyruğuna bağlandı hakaretle saray kapısına götürüldü, bırakıldı. Bu

sıradadır ki, Ayasofya vaizi İspirizade Efendi Patrona ve ayaktaşlarına bir akıl hocalığı yaptı.

- Bu işin sonu yoktur ağalar!.. Şimdi sizce yapacak iş, Sultan Ahmed'i tahtından indirip yerine Şehzade Sultan Mahmud'u tahta çıkarmaktır!.. dedi.

İhtilalcilerin bu son isteği karşısında Sultan Ahmed hiç ısrar etmedi, kardeşinin oğlu Şehzade Mahmud'u Osmanlı tahtına kendi eliyle oturttu ve ona şu amca nasihatini verdi: 'Vezirine teslim olma! Onun ahvalini daima teftiş et ve bir adamı beş on sene devamlı olarak vezirlikte bırakma... İşte benim ahvalim sana ibret olsun!.. "

Bir halk şairi, zannederiz ki, o ihtilali görmüş bir şair de Nevşehirli İbrahim Paşa'nın ağzından şu destanı yazmıştı:

"Perşembe günü koptu büyük galebe
Otağlarım cümle oldu harabe
Leşimi çıkardı bilin araba
Üryan olup kaldığıma ağlarım

On üç yıldır ben de ettim vezaret
Bunca evkaf yaptım ettim akaret
Layık mıdır bana bunca hakaret
Hakaretle öldüğüme ağlarım

Varın söylen oğlum giysin karayı
Çıraklarım gitsün beni arayı
Lanet olsun Üsküdar'ın sarayı
Düşmanlara kaldığına ağlarım

İmdat edin bana kırklar yediler

İbrahim Paşa’ya maktul dediler
Leşimi cümle köpekler yediler
Namazım kılınmadığına ağlarım. ”

İlk Türk matbaasının açılmasına fetva veren Abdullah Efendi’nin yerine Mirzazade Şeyh Mehmed Efendi şeyhülislam, Silahtar Mehmed Paşa da sadrazam oldu. İhtilalin birkaç gün içinde tüylerini düzen yalın ayaklı zorbaları da kapıkulu ocaklarında birer yüksek mevkiye kondular ve İbrahim Paşa yâranının, bendegânının saraylarına, konaklarına yerleştiler. Mesela, kese sabun sürdüğü müşterisinden mürüvveten bir akçe bahşiş alamadığı zaman o devrin hamamlar nizamnamesince, şakır şakır döktüğü vücut ve yüz terinin hakkını dahi istemeyen tellak Patrona Halil de Şair İzzet Ali Paşanın sarayına yerleşti.

Serseriler kapıkulu asker ocaklarının kütük defterlerini sebilullah açtılar, birkaç gün içinde yeniçeri, cebeci, topçu, sipahi, silahtar ocaklarına yüz binden ziyade adamı asker yazdılar, ulufeye bağladılar.

Osmanlı İmparatorluğu’nun zaten bozulmuş olan kapıkulu asker ocakları, bu arada Yeniçeri Ocağı’nın nizamı, disiplini bu 1730 ihtilalinden sonradır ki, büsbütün çığırından çıktı, bir haşarat yatağı, şehir eşkıyası ini oldu ve bu herc ü merc 1826 tarihine, Vakai Hayriye'ye kadar, bir asra yakın sürdü gitti.

Haliç’in arkasında iki dere kenarında iki köy, Kâğıthane köyü “Sadabad” ve Alibeyköy de “Âsafabad” isimleriyle birer yeryüzü cenneti gibi imar edilmişti. Bu iki mamure İbrahim Paşa’nın yapıcı kudretinin timsaliydi; çıplak vücutları yağma, çapul ve gaspla donan serserilerin ilelebet çıplak kalmaya mahkûm ruhlarını rahatsız edecekti; yağma ve tahrip edileceği haber alınınca hükümet tarafından, “Sadabad ve Âsafabad’da köşkleri olanlar üç günde yıkacaklardır!.. diye tellallar

çıkarıldı ve hiç olmazsa sahiplerine yıktırtıldı; XVIII. asır ortası Türk mimarîsinin o güzelim eserleri üç günde hâk ile yeksan oldu.

İhtilalci zorbalar padişahtan kendilerine asla zarar gelmeyeceğine dair kadıasker efendilerin imzalarıyla birer hüccet almak küstahlığını gösterdiler. Bütün şakiler gibi ölüm korkusu içindeydiler, hepsi, geceleri dahi odalarının kapıları önünde yirmişer otuzar nefer muhafız fedailer yatırıyordu, sokaklarda pür silah muhafızlarla dolaşıyorlardı.

Fakat melanetlerini unutturacak yerde bilakis yapmadıkları edepsizlik kalmıyordu. Şu satırları Abdi Efendi vakayinamesinden aynen alıyorum:

"Ali Usta namındaki pelid İstanbul gümrüğünü bastı, sandık emini ağayı birkaç yumrukta yere serdi, önündeki mirî sandığı kırıp içindeki toplanmış hazine parasını gasp etti. Gümrük emini kethüdasının iki nefer servi boylu on üç-on dört yaşında devlet külahı başında ahu misali Gürcü gulamını da cebren ve kahren alıp odasına götürdü!.. "

Başları devlet gümrüğü basarken kuyrukların yapacağı da gece haydutluğu olacaktı; her gece her mahallede birkaç ev basılıyor, tamtakır kalıncaya kadar soyuluyor, sahipleri don gömlek kuru tahta üstünde bırakılıyordu. Yeniçeri kışlalarının koğuşları çapul malıyla tıklım tıklım dolmuştu. Yeniçeri arasındaki namus erbabı utançlarından sokağa çıkamaz olmuşlardı.

Bu hal böyle devam edemezdi; bu adamların pek yakında belalarını bulacakları aşikârdı, fakat ne yoldan ve kimin eliyle olacağını kimse kestiremiyordu. Abdi Efendi yazıyor:

"Bir akçeye muhtaçken dinar sahibi olmuş ve ağızlarıyla göklere demir püsküren hayasız şahbaz ve dilaverler bir ay içinde muzmahil oldular ve cümlesi birbiri peşinden darı bekaya sefer etti."

Zorbaların vücutlarını ortadan kaldırma kararını padişah verdi. Mensup olduğu ocağın askerî şeref ve namusunu kurtarmak isteyen bir yeniçeri de

bu işi üzerine aldı; bu hamiyet sahibinin adı Pehlivan Halil Ağa'dır. Garip tesadüf, Patrona'nın hem adaşı, hem de eski zabitiydi, vakadan evvel, zeberdest hamam tellağının nefer olarak kayıtlı bulunduğu 17. Bölüklü Ortası'nın çorbacısıydı.

Serdengeçti ağalarından Deli Hasan Ağa ile Haseki Abdurrahman Ağa adında hem yürek, hem de namus sahibi diğer iki yoldaşıyla meşveretten sonra, yeniçeriler arasında demir pençeli, helal süt emmiş birkaç yiğit seçtiler, bunlar gizlice saraya sokularak Bağdat Köşkü altında gizlendiler. Enderun ağalarından eli silah, tutanlar, Tersane'den, Tophane'den, Cebehane'den ve Yeniçeri Ocağı'ndan ahvali tetkik edilerek teker teker seçilmiş ve yemin ettirilmiş, devlete sadık hakiki askerlerden birkaç yüz nefer de Oğrun kapılardan yine gizlice saraya alındı, Babüssaade ile Ortakapı ve Ortakapı ile Babıhümayun arasında münasip yerlere pusuya yatırıldı. Bu tertibat tamam olunca 26 ekim 1730 cumartesi günü padişahın riyasetinden sarayda fevkalade bir meclisin toplanacağı ve bu mecliste İran üzerine açılacak sefer ahvali konuşulacağı bildirilerek, başta Patrona Halil, bütün zorbabaşılar toplantıya resmen davet edildi. Onlar da pür silah fedaileriyle takım takım saraya geldiler, sarayın birinci ve ikinci avluları şehir eşkıyasıyla doldu, ki bunların arasında da en namlılarının isim ve şöhretleriyle bir defteri hazırlanmıştı.

Hepsinin başı ve Abdi Efendi'nin tabiriyle "melunı sermedi" Patrona Halil, Yeniçeri Ağası Kel Mehmed, yeniçeri kethüdası olmuş bulunan Muslu, sekbanbaşı olmuş Urlu Murtaza, çavuşbaşı olmuş Derviş Mehmed, bellerinde palaları ve arkalarında ikişer nefer çuhadarlarıyla Babüssaade'den hürmetle içeri alındılar ve meclisin toplanacağı Bağdat Köşkü'ne götürüldüler. Daha önce köşke gelmiş olan şeyhülislam efendi, o sırada İstanbul'da bulunan Kırım hanı, kaptanpaşa ve sair vezirler tarafından hürmetle selamlandılar.

- Sizler ki ahvali âleme yeni nizam verdiniz, sizler olmadıkça sefer ahvalini konuşmak olmazdı... denildi.

Müzakereler padişah ile sadrazam geldikten sonra başlayacaktı, usulen şerbetler içildi, havadan sudan birkaç laf edildi. İçeriye bir haseki ağa girdi.

- Padişahımız şeyhülislam efendi hazretleri ile han hazretlerini huzurı hümayunlarına çağırırlar!.. dedi.

Onlar Bağdat Köşkü’nden çıkıp köşk önündeki taraça-taşlığın öbür ucundaki mabeyni hümayun dairesine henüz girmişlerdi ki, Patrona Halil Bağdat Köşkü’nün kapısında ardında tığ gibi seçme delikanlı yeniçeriler ile eski zabiti Pehlivan Halil Ağa’yı gördü. Öyle tahmin ediyoruz ki sahne, şimşek süratiyle geçmiş olacaktır, eski çorbacı,

- Bakın hele ne olmuş o kâfir Patrona!.. dedi.

Eski nefer de elini palasına atıp,

- Ne yabana söyler bu herif ! dedi, fakat yerinden kıpırdaya-madı.

Pehlivan Halil Ağa bir kılıç darbesinde zorbanın evvela sağ kolunu çaldı, düşürdü, “ve sonra Patrona’yı köpek gibi tepeledi". Muslu, çok cebîn çıktı, kürkünü başına çekip yüzükoyun kapandı, onun da kaydı öyle görüldü. Kel Mehmed kaptanpaşanın alt yanında oturuyordu, onu da kaptanpaşa “bir Cezayir palasıyla sefere gönderdi”. Urlu Murtaza ile Çavuşbaşı Derviş Mehmed’i Pehlivan Ağa’nın yeniçerileri yaka paça Bağdat Köşkü’nün altına indirdiler. Derviş Mehmed, Patrona’yla beraber 28 eylülde Beyazıt Hamamı’ndan çıkanlardandı, aman verilmeyip katlolundu. Zorbaların yanlarında getirdikleri çuhadarlara gelince onlar daha evvel temizlenmişti, “Buyurun ağalar, istirahat edip, kahve şerbet için" denilerek köşk altına götürülmüş ve orada başları alınıvermişti.

İbretle okunacak fıkradır:

Zorbaların İstanbul kadısı yaptığı Deli İbrahim Efendi, meclis günü saraya velinimetleriyle beraber gitmek için Ağakapısı’na gitmişti

makamında naibi Kudsizade Efendi bulunuyordu. Sarayda yapılacak tenkil işi gayet gizli tutulduğu halde bir fitneci nasılsa öğrenmiş, İbrahim Efendi'ye mektup göndererek, "Halil Ağa ve yâranına söyleyin, saraya gelmesinler, katledilecekler" diye haber vermişti. Kudsizade de zorbanın sayesinde yüksekçe bir paye kapmak ümidiyle keyfiyeti bir tezkereyle Patrona Halil'e bildirmiş, tezkeresini bir mahrem adamına vermiş. "Ağakapısı'na koş, bunu Halil Ağaya ver, orada bulamazsan Paşakapısı'ndadır, orada da bulamazsan saraya koş, içeri girmeden yetiştir ver, büyük ihsanına nail olursun" demişti. Şer ulağı Patrona'yı Ağakapısı'nda ve Paşakapısı'nda bulamamış, ancak sarayda Babıhümayun ile Ortakapı arasında yetişmiş ve kâğıdı vermiş, fakat Patrona okumadan cebine atmıştı. Deli İbrahim Efendi'yle atbaşı beraber gidiyorlardı. Deli İbrahim, "Kimdendir?" diye sormuş. Patrona da, "Senin naipten" demiş. Kadı, "Ver göreyim!" deyince, "Ne göreceksin... Bir paye ister" demiş. Deli İbrahim kâğıdı görmek için ısrar etmiş. Patrona'nın da Arnavut inadı tutmuş göstermemiş. Bu fıkrayı nakleden Abdi Efendi, "İşte Allah'ın hikmeti!.. Ömür tomarları dürülenlerin gözleri kör, kulakları sağır olur. Eğer Deli İbrahim o tezkereyi okusaydı ahval gayet fena olurdu!" diyor.

Başlar ortadan kaldırılınca sıra kuyruklara geldi, aynı gün içinde onlar da temizlendi; Babüssaade önünde elinde bir defterle vezir ağalarından biri çıktı; oradaki şehir eşkıyasına,

- Padişah divanında Acem üzerine sefere karar verildi, buyurun ağalar sîzlere de hilatı fahireler giydirilecektir!.. dedi.

Defterden isimleri birer birer okundu ve ismi okunan içeri alındı. Bostancı cellatlar takım takım hazırdı, içeri girenin yakasına yapışıp kapı arkasına çektiler ve çökertip kellesini vurdular. Giren çıkmadı, giren çıkmadı, otuzu kırkı aşınca dışarıdakilere bir şüphe geldi.

- Bre içerde bizleri haklarlar!.. diye bir ses yükseldi ve hilat giymek için sıra beklerken hemen Ortakapı'ya doğru kaçıştılar; muazzam kapı kapalıydı, o sırada pusuda olanlar meydana çıktı, “eşkıya üzerine aç kurt gibi saldırarak" cümlesini tepelediler, cesetler tepe tepe yığılıverdi. ikinci avluda katliam edilenlerin feryadı gökyüzünü tutmuştu. Ortakapı’nın kapanması ve içerden gulgulenin kopması birinci avludakilerde panik uyandırdı, onlar da Babıhümayun’a hücum ettiler, fakat sarayın bu kapısı da kapanıvermişti. Kapıyı açtırıncaya kadar bir katliam da orada oldu. “Baki kalıp saraydan çıkmaya muvaffak olanlar da şehrin bir köşesinde gizlenecek bir delik aradı.”

Şehre tellallar salındı, halk işittiği sese inanamıyordu:

- Ey ahali!.. Padişahımız tuğyan eden eşkıyanın cümlesini tumei şemşiri siyaset eylemiştir!.. Artık huzur ve güven içinde olun... Esnaftan her kim dükkânını kapar ve halkı telaşa verirse aman verilmeyip dükkânının önüne asılacaktır!.. Padişahımızın emri budur ki, gerek çarşı ve pazarlarda ve gerek mahalle içlerinde bagî ve şakilerden kimi bilirseniz tutup Ağakapısı'na getirin !..

Patrona ile ayaktaşlarının ibret taşları üzerine konulmuş kesik başlarını görmek için halk dalga dalga Babıhümayun önüne koşmaya başladı. Üst üste yığılmış kesik başlar ve başsız cesetler o gece denize atıldı.

Halk zorba kellesi ve zorba laşesi seyrederken şairler de vakaya tarihler yazdı; işte Fasihî Çelebi'nin manzumesi:

“Biadet hamd ü sipas olan Cenabı Hakk'a
Verdi bize bir padişehi zatı sütud

Zorbalar melanetin başlayacak icraya
Dudi ahı zuafa itti semavata suud

Patrona'yı şecaatiyle aktarma idüp
Pür illetti karaya düşürdü oldu nabud

İttiler Yeni Saray içre gazayı ekber
Gûyiya huni adu oldu o yerde bir rud

Kıracak zorbaları didi Fasihî tarih
Arş'a astı kılıcın yedi Sultan Mahmud. "

Arnavut tellak Patrona Halil ile ayaktaşları baldırı çıplakların rezilane tahakkümleri 28 eylül perşembe gününden 26 ekim cumartesi gününe kadar ancak yirmi dokuz gün sürmüştü. İlk on dört günü içinde bütün dükkânlar, çarşılar kapalı kalmış, ırz ehli gündüz sokağa çıkamamış, geceleri de, kapısını kırıp girecek haydutların dehşeti içinde geçirmişti.

İstanbul 1730 ihtilalinden sonra 1808 senesine kadar yetmiş sekiz yıl yeniçeri ihtilali görmedi.

Bu üç çeyrek asır içinde tahttan padişah indirmeyen ve padişahtan vezir kellesi istemeyen yeniçeriler, asrın yeni yeni silahlarını kullanmasını bilir, bu silahları kullanmak ve yeni harp usullerini öğrenmek için talim ve terbiye kabul eder asker de olmadılar. Talimleri testiye ve yumurtaya kurşun atmak ve ıslak keçeye pala çalmaktan ibaret oldu.

İstanbul'da ve taşrada şehirlerin kabadayıları oldular, şehirlerin asayiş ve inzibatı Yeniçeri Ocağı'na bırakılmıştı, bütün esnaf ocağa yazıldı ve işinde, ocaklı imtiyazına dayanarak başına buyruk hareket etti, kadılar esnafı tecziyede âciz kaldılar, halkın maişeti, gıdasıyla oynandı, içlerinde kötülüklerinin, edepsizliklerinin ağır cezasını çekenler, hatta bu yolda başlarını verenler çok oldu, ama yakasını paçasını ele vermeyenler de

kabadayılık, vurgunculuk, haraççılık yolunda devam etti. Bu yolun kaçınılmaz icabı, kendi boylarından rakiplerle karşılaştılar, bu sefer de “Meydan ya senindir ya benim" diyerek kanlı kanlı dövüşler oldu, yeniçeriler için kan dökmek, ahvali adiyeden, adeta bir bilek, pazı sporu oldu. Kabadayılık kademe kademe teşkilatlandı. Arkadaşı temiz işte ve yolda aramalıdır, ayaktaşlık aldı yürüdü, muavinler, çıraklar, şakirtler bir usta kabadayının, bir mukassir itin kanatları altında yetiştiler, sivrildiler, nam ve şan aldılar. İtlik, külhanîlik, bıçkınlık cahil gençler arasında salgın halini aldı, yüzlerine bakılsa gözler kamaşır nice güzel güzel şahbaz ve şehlevent dilaverler, fetalar ocağın üstünden esip gelen itlik havasına kapılıp altın adlarını bakır yaptılar. Türlü uygunsuzluk, ahlaksızlık, sapıklık kabadayılık şanından bilindi. Kollara, pazılara, baldırlara dövdürülen orta nişanları, yeniçerilik alameti farikaları fanatik bir kıymet aldı, dinini, imanını, namusunu bir nişana feda edenler, değişenler çok oldu.

Kolluklara uygunsuz takımından avrat, oğlan uşak kapattılar; çorbacıların işret sofraları çengileri, köçekleriyle alameleinnas kuruldu.

Kendilerine mahsus kahvehaneler kuruldu, saray divanhanelerine benzeyen bu kahvehaneler zamanın namlı mimarları, dülgerleri elinden çıktı ve mükellef döşendi dayandı, fakat hepsi de bir dârünnedvei haşarat oldu. Son yeniçerilerden Çardak Kolluğu çorbacısı ve halk şairi Galatalı Hüseyin Ağa Çardak İskelesi’ndeki muazzam yeniçeri kahvehanesi üzerine yazdığı bir destanda öyle sahneler çizer ki, bugün hakikat olduğuna güç inanılır, bir kıta alıyoruz:

“Pek mükellef yapmış kalfası Balyan
Kahve değil kurmuş bir koca dalyan

İçinde cem olmuş perpeykerler
Türk, Urum, Ermeni, Frenk, İtalyan

Çardak kahvesinde kaynar cezveler
Vasfı tûkenmez de kâğıtlar biter. ”

Yeniçeri Ocağı son asrında askerliğin şerefini tamamen kaybetmişti.

Son yeniçeriler

Pırpırı kıyafet ve kolluklardaki rezaletler

Son yeniçeriler hakkında hüküm vermeden bazı vakalar, notlar nakledelim. Son yeniçerileri görmüş muharrirler, Sahaflar Şeyhizade Esad Efendi, Şanizade Ataullah Efendi, Cabi Said Efendi, ufak farklarla çok acı şeyler yazarlar. Bu üç yazar hakkında yalnız Esad Efendi'nin, Yeniçeri Ocağı'nı kaldıran Sultan II. Mahmud'a hoş görünmek istediğini söyleyebiliriz.

Son yeniçerilerin kılık ve kıyafetlerini hemen ağız birliğiyle şöylece tasvir ederler.

"Yeniçeri adı altında avrada, oğlana tecavüz eden börekçi, simitçi, manav, hamal, kayıkçı ve tellak makulesinden ve kaldırım kabadayılarından olup paskalya ve domuz kırımında sokaklarda abalarını yayarak gelip geçen Hıristiyanlardan birer ikişer para almaya tenezzül eden utanmazlar, hangi ortaya mensupsa koluna ve baldırına o ortanın nişanını dövdürtürler, güya görenler çekinsin, korksun diye de kolları sıvalı ve baldır bacak çıplak ve itlikten kinaye yalınayak dolaşırlar, başlarına da bir endazeden uzun acayip bir sarık sararlardı."

Yeniçeriler arasında bilhassa "Cezayir kesimi" denilen bir hayta kıyafeti pek moda olmuştu. Yazın beyaz dimiden, kışın da yine beyaz kaba çuhadan, çulakiden, paçaları dizkapağının bir karış üstünde gayet kısa diz çağşırı, belde muhakkak kırmızı şal kuşak, narçiçeği necef taşından düğmeleri asla iliklenmeyen bez veya bürüncük gömlek; göğüs, her iki meme başları görünecek şekilde üryan... Göğüs kılları usturayla tıraş edilir, iki meme arasında yalnız sekiz on kıl bırakılır, bunların ucuna da küçük hurda inciler geçirilip düğümlenir, tam ortadaki kıla da bir mavi nazar boncuğu takılırdı, bu acayip püsküle de "sine perçemi" adı verilirdi. İtlik, bıçkıncılık yollarında yeni yeni yürümeye başlamış mürahik veya şabbı emredler ise

“ayine misali sinelerine bir katır boncuğu keşide ederlerdi”; başlarına bir endaze şal sarık dolayanlar üst üste kenarları oyalı Kandilli veya Selanik işi rengârenk yazma yemeniler veya işlemeli grepler sarardı. Tekrar ediyorum, yaz ve kış, sine üryan, kollar sıvalı, baldır bacak çıplak, yalınayak, uzakça bir yere gidilecekse çıplak ayağa bir Galata yemenisi çekilirdi. Bu yemeninin hususiyeti evvela kırmızı sahtiyandan kesilmesi, sonra üstünün gayet kısa olmasıydı, öylesine ki, içindeki çıplak ayağın parmak enleri, dipleri muhakkak görünmeliydi; yemeni ayağı parmak uçlarından ve arka tarafında da topuğu hemen bitimine yakın şöyle bir tutardı.

Bu uçarı it kılığı İstanbul’da öylesine moda olmuştu ki, ocağa kayıtlı olmayan kişizade delikanlılar, kibar evlatları dahi yeniçeri dilaver ve şahbazlarını taklit eder olmuşlardı. Hatta onların itlik nümayişi helvacı çırağı ile gözlemeci kalfasından daha parlaktı, narin ayağı rencide olacağı için yalın tabanla kaldırıma basmaz, som sırma işlemeli şakır şakır eyer vurulmuş atlara çıplak ayakla binerler, ellerine de sapı elmaslı bir şemsiye alırlardı; çoğu henüz göğüsleri kıllanmamış toy, mürahik gençler olduğu için sinelerine, haytaların sine perçemleri yerine, altı zamklı bezler üzerine hurda inci, mercan, yakut, zümrüt, zebercetle işlenmiş, semtleri yeniçeri kolluğunun nişanını yapıştırırlardı.

Kolluklar ise başka âlemdi. Eskiden bir kolluk önünden vüzeradan, ulemadan biri veya semtin sevilmiş ve sayılmış bir siması geçince, kolluk çorbacısı ve neferleri, eğer kapının önündeyseler ayağa kalkıp hürmetle selam verirlerdi. Son tuğyan asrında ise kolluk önüne iskemleler atılır veya hasırlar serilir, üstüne laubaliyane oturur, yan gelip uzanırlar, sabahtan akşama tambura, saz çalarlar, destan, mani, türkü okur, zırlarlar, gelip geçene ayağa kalkıp selam vermek şöyle dursun, bilakis laf atıp alay ederlerdi. Çingene karılarını, kızlarını, şoparlarını çevirip kolluk önünde oynatırlar, hatta içeri çekip türlü şenaat eylerlerdi. Genç ihtiyar, kadın

erkek, ırz ve namus erbabı yeniçeri kolluklarının önünden asla geçmezdi. Hele akşamüstü, gece yatsıdan sonra kolluk önünden geçmek gafletini gösteren oldu mu,

- Senden şüphelendik, buralarda bu vakit ne dolaşırsın, gel, üstünü arayacağız!.. diye içeri alırlar, ayak direyecek olsa sille yumruk cebren ve kahren çekerler, artık üstünde ne varsa, saat, kordon, tütün kesesi, kıymetli bir bıçak, hançer, yüzük ve daima her şeye tercih edilen dolu bir altın kesesi alınır,

- Bunlar bizde kalsın, sen de mal verip ırzını satın alır gidersin!.. derlerdi.

Kendi bölgelerinde oturan Müslim ve gayrimüslim tüccarları ise kolluk haracına bağlamışlardı, her biri ay başında bu haracı kolluk çorbacısına gönderirdi. Vermeyecek olsa adamın evini, konağını tutuşturup yakarlardı.

Elinden kan çıkan biri hiç düşünmeden en yakın kolluğa koşar, sığınırdı. Kolluk da hemen katile sahip çıkardı.

- Bu şahbaz orta yoldaşımızdır, maktulün diyetini ortamızın vakıf sandığından veririz!.. derler ve evvela kısas davasını düşürüp idamı önlerlerdi.

Maktul tarafı “Akçe kabul etmeyiz, kısasımız kısastır” diye kan davasında ısrar edemezdi, hemen içeri çekip falakaya yatırırlardı. Kan diyeti diye verdikleri de üç beş kuruştan ibaret olurdu. “Az olduğuna bakma, Hacı Bektaş nefesi sinmiş bereketli vakıf akçedir" denilirdi. Sonra himaye ettikleri katili, kudreti ölçüsünde sızdırırlardı, eğer pırpırı güruhundan ise, zaten ocaklı Hacı Bektaş köçeği çıkardı.

Paskalya vesair yortu günlerinde zengin Hıristiyanların yolunu çevirip izzet ve ikramla kolluğa alırlar, rakı ve şarap ikram ederler, kendileri de “Hazreti İsa aşkına içeriz çorbacı!..”diyerek kadeh devirirler, sonra da zoraki misafirin önüne bahşiş tepsisini koyarlardı.

Balta asma, balta verme, hendek gladyatörleri, tahmis zorbaları

Son yeniçerilerin zorbalık yolunda pervasız tasallutlarından en genişi, en ağırı “balta asmak”tı.

“Balta”, son yeniçeriler argosunda “Bir mal veya bir şahıs üstünde sahip çıkma hakkını beyan eden belge, nişan" demekti. Zorba hangi yeniçeri ortasına mensup ise herhangi bir yere takacağı, asacağı veya herhangi bir kimseye vereceği baltanın üzerinde o ortanın alameti farikası bulunurdu.

Her namlı yeniçeri zorbasının eli bıçaklı vurucu yakıcı yüz kadar adamı, baldırı çıplaklardan, bıçkınlardan mürekkep bir çetesi vardı; efradının hepsi ocaklı ve o zorbanın ortasına mensup çeteye bir in, koğuş, konak yeri vazifesini görür bir de mükellef kahvehanesi olurdu.

Müslim veya gayrimüslim, zengin yahut orta halli bir kimse İstanbul içinde bir bina yaptıracak oldu mu, yapılan ister bir evceğiz, isterse bir konak, han olsun o semti bıçağı altından geçirmiş zorbaya haraç vermeden yapıya asla devam edemezdi. Zorba adamını gönderir, yapının herhangi bir yerine bir çivi çaktırır ve o çiviye de sapında ortasının alameti farikası bulunan bir balta astırırdı. O baltayı gören usta, kalfa, amele işten derhal el çekerdi, çekmeyecek olsa zorbanın yeniçeri çetesi gelir, hepsini tepeler, daha daha ayak direyecek olsalar öldürürlerdi. Bir yapıya bir kere balta asıldı mı, inşaatın devamı için haracın hemen verilmesi gerekirdi, engel haraçla da kalmaz, işi zorba üzerine alır, dilediği yevmiyeyle adam çalıştırır, kereste vesair inşa malzemesini dilediği yerden dilediği fiyata o satın alır, faraza 100 altına çıkacak bir bina bu suretle 300 altına mal olurdu.

İçindeki mal ne olursa olsun, limana giren bir tüccar gemisi ister açıkta demirlesin, isterse sahile palamar atıp bağlasın, karşısında hemen bir yeniçeri zorbası belirir, pür silah kaldırım itlerinden çetesiyle, geminin en münasip yerine, ekseriya burnundaki mahmuza baltasını asardı. Gemilere asılan zorba baltası, üstünde keza zorbanın mensup olduğu ortanın alameti farikası resmedilmiş bir tahta levhadan ibaretti. Bir kere balta asıldı mı artık ne kaptan ve ne de malın sahibi tüccar ağız açamazlardı, malı zorba indirir, götürür, satar, birinin eline gemi navlunu, öbürünün eline de sermaye ve kâr diye ne verirse razı olurlardı. Sahaflar Şeyhizade Esad Efendi anlatıyor. Karamürsel'den bir gemi yaş meyve gelmiş ve bir müddet sonra da bu gemiye balta asan zorba bir hesap pusulası yollamış. Nakliye, kantariye, hamaliye, dükkân kirası vesaire bir sürü masraf kaydettikten sonra, “Mal şu kadar noksan çıktı, şu kadarı da çürüyüp atıldı, mal sahibi bana şu kadar kuruş borçludur!..” demiş. Köylü de yeniçeri zorbasının hesap pusulasını ibret olmak üzere Karamürsel İskelesi'ndeki kahvelerden birinin duvarına asmışlar.

Yeniçeri Ocağı'nın bir haşarat yatağı olduğu o son yüz yılında zorbaların uygunsuz takımından bir nigâr veya civanı inhisarı altına almasına da yeniçeri argosunda “balta olma” denilirdi, bunun alameti olarak da o nigâr ve civanın üstüne ortasının nişanı işlenmiş bir çevre, baş yemenisi, yelpaze, kuşak, pazıbent, herhangi bir şey verirdi, bunlara da balta denilirdi. Zorbasının baltasını alan da onu omzuna, göğsüne asar veya külahına, beline sarar, bıçağı yaman o zorbanın kanadı altına alınmakla övünürdü ve kendisine haytalar yan gözle bile bakamazlardı.

Azılı zorbalar daimî rekabet halindeydiler, birinin astığı baltanın başkası tarafından indirilmesi, hiç kimse tarafından önlenemez büyük ve kanlı bir kavgaya, adeta iki çete arasında bir şehir müsademesine sebep olurdu. Bu kanlı kavgada pek çok ölü vererek taraflardan biri mutlak şekilde tasfiye

edilirdi ki, buna da yeniçeri ağzında “Bıçak altından geçirme” denilirdi. Zorbalar ile çeteleri arasında belli dövüş yeri, bu İstanbul gladyatörlerinin arenası da Galata Kalesi’nin büyük hendeğinin içiydi; dövüşlerde hendek etrafına binlerce seyirci toplanırdı.

En büyük zorbalar, mesela Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa, Tersaneli Ellidokuzun Mehmed, Poyrazlı Ali, Altmışdördün Laz Harun çarpışmamaya, boy ölçüşmemeye çok dikkat ederlerdi. Bu da, birinin el attığı bölgeye öbürünün göz atmamasıyla temin edilirdi.

Büyük zorbaların tenezzül etmediği, yamaklarına, çıraklarına bıraktığı işlere örnek olarak tahmis rezaletlerini anlatabiliriz. O zamanlar kahve değirmende çekilmez, kavrulduktan sonra, Eminönü civarında Tahmis denilen yerdeki büyük mirî dibeklerde dövülürdü. Saf kahveye kahveci esnafı tarafından nohut ve fındık kabuğu ve bunlara benzer şeyler katılmaması için dibekçilerin başında her gün ihtiyar yeniçeri ustalarından dört kişi bulunurdu. Tahmis dibeklerinde de kahvecilere ve eşhasa ait her gün en az 2 000 okka kahve dövülürdü. Bu ihtiyar yeniçeri ustaları ellerindeki saf kahveyle gelenleri, “Ağa var sen dolaş, falan zamanda gel, malını al!” diye dibek başından zorla uzaklaştırırlar ve sonra gelen saf kahveye yarı yarıya nohut ve fındık kabuğu katarlar, aradaki farkın kârını, yine hepsi yeniçeri olan dibekçi-lerle paylaşırlardı. Saf kahve verip mahlut kahve alan mal sahibi asla ağzını açamazdı. Bir gün kendisi de ocakta kayıtlı yeniçeri olan bir kahveci bu rezalete itiraz edecek olmuş, dibekçiler ile tahmis ustaları tarafından yaka paça Ağakapısı’na götürülmüş, yeniçeri ağası da,

- Sen bir gayretli yoldaşımızsın, seni Van Kalesi'ne ağa tayin ettim, hemen şimdi İstanbul’dan çık, Van’a git!.. deyince biçare kahveci bütün haklarından vazgeçtikten başka büyük ağaya da şu kadar rüşvet verip Van ağalığından güçlükle kurtulmuştu.

Semer devirme, hamam baskını, baklava alayı

Son yeniçerilerin rezaletlerinden biri de “semer devirme”ydi. Semer devirmek, bir yoldaşın mensup olduğu ortayı bırakıp başka bir yeniçeri ortasına geçmesiydi, bunu da hemen bilaistisna genç yoldaşlar, kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün civelekler yapardı; bir moda salgını haline gelmiş it kıyafetinden bahsetmiştik, yalın ayağına bir Galata yemenisi, bir güzel tütün kesesi, bir güzel çubuk, hele başına sarmak üzere iki endaze boyunda hindkârî bir şal alındı mı, delikanlı, “Yeni yoldaşlarım beni korur !..” diyerek semeri devirirdi. Kaçan yoldaşlarından intikam almak nasıl bir namus meselesi bilinirse, kandırıp kaçırdıkları genci himaye etmek de öylece bir namus meselesi kabul edilmişti ve iki yeniçeri ortası artık kanlı bıçaklı yekdiğerinin düşmanı kesilir, birbirlerine nerede rastlarlarsa amansızca vuruşurlardı. Mesela 1819 senesinde Galata’nın muhafazasına memur 25. Orta yoldaşlarından bir genç yine Galata’nın muhafazasına memur 71. Orta’ya semer devirmiş, koca Galata kasabası derhal karışmış, iki taraf da dükkân, mağaza ve depoların kepenklerini kırarak şarap ve yağ varillerini ve erzak çuvallarını sokaklara yığmış, siperler, barikatlar yaparak kanlı bir şehir muharebesine başlamış ve bu çarpışma tam iki gün iki gece sürmüştü. Karşıdan silah seslerini duyan İstanbul yeniçerileri de, taraf tuttukları bu iki ortadan birine yardım için kayıklarla Galata’ya geçmişlerdi.

Son yeniçeriler devrinde Üsküdar’da Büyük İskele ve Balaban İskelesi, Galata'da Çeşme Meydanı, Karaköy, Tophane, Salıpazarı tarafları, İstanbul’da Unkapanı, Tahtakale, Yemiş İskelesi, Bahçekapı yeniçeri erazil ve eşkıyasının sarıcaarı yuvaları gibi kaynaştığı yerlerdi. Buralarda gün ortasında dahi ırz ehli kadın, kız ve erkek çocuk, hatta eli yüzü düzgün ve

pençeli, pazılı delikanlılar gezip dolaşamazdı. Buralardaki bekâr hanları ve bekâr odaları hakiki manada birer fuhuş ve cinayet yuvasıydı. Hele Bahçekapı'da sur dışında bir sokak vardı ki, iki yanı boydan boya ahşap salaş dükkânlar, kahvehaneler ve kayıkhaneler, bunların hepsinin üst katları da bekâr odalarıydı. Halk buraya "Melek Girmez Sokağı" adını vermişti, aslındaysa melek değil, şeytan bile girmeye korkardı. 1812 yılındaki büyük veba salgınında müthiş hastalığın kaynakları bu haşarat yatağı semtler olduğu tespit edilmiş, devrin padişahı Sultan II. Mahmud da bunu fırsat bilerek İstanbul, Galata, Tophane ve Üsküdar'daki bütün bekâr odalarını yıktırmış, bu arada Melek Girmez Sokağı salaşları da yıktırılmış, odalardan hasta döşeklerine serilmiş bir alay uygunsuz kadınlar çıkarılmıştı. Padişah oraya hemen bir cami yaptırmış ve o rezalet yuvasının yok edilmesi hatırası olarak da bu camiye "Hidayet Camii" adını vermişti.

Hepsi Yeniçeri Ocağı'na kayıtlı iskele kayıkçıları da her gün bir rezalet çıkarıp, kayıklarına yalnız binmek gafletini gösteren veya zaruretinde olan kadın müşterilerine tasallut cüretini gösterirler, Sarayburnu'nu geçtikten sonra "Akıntı aşmak için volta vururuz!.." diye kandırıp onları Hayırsız Adalar'a kaçırırlardı.

Yukarıda kaydettiğimiz semtlerdeki büyük çarşı hamamlarına ırz ehli gidemez, girip yıkanamaz olmuştu. Her biri ayrı güzellikte sanat eseri yapılar olan Fındıklı'da Müftü Hamamı, Tophane'de Kılıçalipaşa Hamamı, Yamalı Hamam, Kapıiçi Hamamı, Karaköy Hamamı, Buğuluca Hamam, Çeşme Meydanı'nda Yeşildirekli Hamam, Kasımpaşa'da Büyük Hamam, Unkapanı'nda Azebler Hamamı, Hacıkadın Hamamı, Küçükpazar Hamamı, Rüstempaşa Hamamı, Haseki Hamamı, Yıldızbaba Hamamı, Hocapaşa Hamamı, Şengül Hamamı, Acısu Hamamı, Çemberlitaş Hamamı, Mahmutpaşa Hamamı, Gedikpaşa Hamamı, Kadırgalimanı Hamamı, Aksaray'da Muratpaşa Hamamı, Ağa Hamamı, her gün öyle vakalara sahne

olurdu ki gidenler bednam olmadan, başlarına türlü bela gelmeden çıkamazdı. En hafifinden soyulurlardı, para kesesi, saati, kıymetli şah, hatta çamaşırı, şalvarı, pabucu mutlaka alınırdı. Şikâyete kalksa cümlesi ocaklı natır ve tellaklardan dayak yerdi.

- Biz saat ve kese görmedik, geldiğinde şalın, pabucun yoktu, donla geldin şimdi bizden şalvar sorarsın, ama yine biz sana merhamet edelim külhancının şu zimmî poturunu sana virelim!.. derlerdi.

Kanunî Sultan Süleyman zamanından kalma bir âdetti, ramazan aylarının on beşinci günleri padişah saraydaki Hırkai Saadet dairesini ziyaret eder, bu vesileyle İstanbul'daki kapıkulu askerine, başta yeniçeriler, saray baklavası dağıtılırdı. Baklavalar on nefere bir tepsi hesabıyla verilirdi. Dağıtma töreni saray mutfakları önünde olurdu.

Evvela silahtar ağa gelir, Yeniçeri Ocağı'nın 1 numaralı neferi olan padişah adına iki tepsi baklava alır, sonra her yeniçeri ortasından iki nefer gelerek kendilerine ait baklava tepsilerini kaldırırlardı. Tepsiler futalar içine konulur, futalar da üst taraflarından düğümlenir ve yeşil boyalı uzun bir sırığa bu düğüm yerlerinden geçirilip dizilir, sonra sırığı iki ucundan iki yoldaş omuzlayarak kışlalarına tantanalı bir alayla götürülürdü. Bu alayda İlahîler okunur, yeniçeri gülbankı çekilir, bütün yeniçeriler baklava tepsilerini edepleriyle takip ederek görülmeye değer bir alay tertip ederlerdi. Son asırlarında bu baklava alaylarını da, bir kepazeliğe, rezalete çevirmişlerdi. Baklavalar yendikten sonra tepsiler ve futalar saray mutfağına iade edilegelirken evvela onları geri vermez olmuşlardı, sırnaşık, yüzsüz külhanî ağzıyla, "Baklavalar o kadar lezzetliydi ki, tepsisi ve futasıyla beraber yedik!.." derlerdi.

Baklava alayı seyrine gelen halka, alayın geçtiği yollar boyunca olan dükkânlar tecavüz edilir, çoğu kendine sahip olamayacak kadar sarhoş, dükkân yağma eder, kadın, taze uşak yolda gözüne kestirdiğine azgınca

saldırır, alameleinnas öper, hatta “Benim misafirimsin canım, odamıza baklavaya buyur!..” diye cebren sürüklemeye kalkardı. Her baklava alayı eskiden bir seyir mevzuu iken son zamanlarda bir rezalet sahnesi olmuştu. 1824’te bir baklava alayında ırz ehli bir kadını azgın iki yeniçerinin elinden iki yüz kişi zor kurtarmıştı; Firuzağa Camii önünde birkaç kişinin yaralandığı büyük bir mücadele olmuştu. Ve bu genç kadın, bir yeniçerinin kızı ve topçu neferinin de karısı çıkmış, rezalet büsbütün büyümek istidadını göstermiş, kanlı bir yeniçeri-topçular kavgası zor önlenmişti.

Yeniçeri kahvehaneleri

Kılık ve kıyafetlerini, ahlak ve meşreplerini tarih kaynaklarımızdan aydınlatabildiğimiz kadar tasvire çalıştığımız son yeniçerilerin günlük hayatında en mühim yeri kahvehane alırdı.

Bir semtin yeniçeri kahvehanesi, sadece gündüz toplanılır, oturup sohbet edilir, şerbet, kahve, çubuk bahanesiyle ülfet ve muhabbet yeri değildi; kahvehane sahibi zorbanın karargâhı ve çetesinin de kışlası koğuşuydu.

Yeniçerilik davasında bir sürü hayta baldırı çıplak, mevsimine göre içerde, dışarda bir çardak altında, peykelerde hasırlarda serim serim serilirler, kimi esrarın dalgası, kimi badenin humarı içinde, saz, destan koşma, semaî, türkü ve nefes dinler, yiyecek düşünmez, yatak düşünmez, haytaca nefis lezzetleri her zaman hazır, geceleri musandıralardan indirilen kilimler, yorganlar, yastıklarla peykeler ve kahvehanenin zemini, sofalar, şirvanlar, müşterilerinin itibarına, şanına, türlü yönden ehemmiyetine göre kat kat, boy boy koğuş olurdu. Hakikate daha yakın bir benzetiş olur, bir yeniçeri kahvehanesi gece, bir Bektaşî tekkesinde misafir canların alındığı

odadan farksızdı; öylesine ki, her yeniçeri kahvehanesinin geceleri kahvehanede yatar bir Bektaşî babası vardı. Yatsıdan sonra şamdanlar Bektaşî usulünce uyutulur, kahve ocağında bir tek şamdan sabaha kadar yanardı.

Hemen hepsi gayetle büyük ve fevkalade süslü, mükellef olan yeniçeri kahvehaneleri umumiyetle İstanbul'un manzarası en güzel yerlerine, çoğu denize nazır sur bedenleri üstüne yahut denize çakılmış kalaslar üzerine kurulurdu.

Kahvehane halkının kademe kademe seviyelerine göre peykeler, sofalar, saz yeri, bir baba sofası olur, bu teferruatın hepsi ahşap, oymalı, çiçek kabartmalı, boyalı, nakışlı, altın yaldızlıydı. Orta zemin mermer, bu mermer alanın tam ortasında muhakkak bir mermer havuz ve fıskiye bulunur, etrafı saksılarla bezenir, çiçek, yeşillikten de bilhassa fesleğen tercih edilirdi. Peykeler, sofalar kilimlerle, seccadeler, kuzu, koyun, ayı postlarıyla, şilteler, yastıklarla döşenir, duvarlara Bektaşî levhaları asılırdı.

Kahve ocağı ise bir gelin odası köşesi gibi süslenirdi; kapaklı ve açık boy cezveler, dolap dolap fincanlar, altın ve gümüş fincan zarfları, en az birkaçı altın ve gümüş başlıklı billur nargileler, yasemin çubuklar, en kıymetli lüleler büyük servet teşkil ederdi.

Ocakta işinin ehli, fakat mukassir it, hayta bir ocakçı, piş tahta-çekmece önünde de kahvehane sahibi zorbanın gayetle makbulü bir mürahik civelek otururdu. Her kahvehanenin Ayvansaray Loncası'ndan sazendeleri, hanendeleri, yine Kıptî yahut Rum köçekleri, kıssahan meddahları, en azdan iki usta berberi ve gayetle mahbub, sureti mahsusata son derece cazip kıyafetler altında üç dört tane de berber şakirdi, kahve uşağı bulunurdu.

Her yeniçeri kahvehane yaptırıp açamazdı, kahvehane açıp işletmek bir zorbalık imtiyazıydı, kaldı ki, zorbalık olmadıkça bu kahvehaneler döşenip dayanılamaz, içinin takımları bile tedarik edilemezdi. Zira, bu mükellef ve

muhteşem yeniçeri kahvehanelerinin hepsi, sahipleri tarafından bir para harcanmadan açılırdı. Zorba, palasının parladığı ve sesinin gürlediği semtin, Müslim ve gayrimüslim, zengin ve hallice ne kadar tanınmış siması varsa isimlerini bir deftere yazar ve her ismin yanına açacağı kahvehane için dilediği eşyayı kaydederdi. Sonra adamlarından gözü pek, zıpırlığı ve itliğiyle tanınmış birine bu defteri verir ve isimlerini kaydettiği zevata yollardı; pervasız serseri de,

- Ağa selam ediyor, defter gönderdi, zatınızdan kahvehane hediyesi bekler... der ve adama, ne haraç biçilmiş ise tebliğ ederdi. Ve bu tebliğe muhatap olanlar istenileni hiç terüddüt etmeden yollardı, hatta bazıları bizzat kendisi götürürdü.

Yeni açılan bir yeniçeri kahvehanesine, yeniçeriler kendi aralarında en makbul hediye olarak güzel bir kafesin içinde bir kanarya kuşu götürürlerdi. Kanarya kuşu, kahvehaneler için bir uğur, maskot bilinirdi, kanaryasız tek kahvehane yoktu, bir yeniçeri kahvehanesinde ise en az otuz kırk kafes kanarya bulunurdu.

Yeniçeri kahvehanelerinin kapıları üstünde, sahibi olan zorbanın mensup olduğu yeniçeri ortasının nişanı, alameti farikası bulunurdu; zamanımızın dükkân tabelaları gibi, levha halinde fevkalade dikkat ve gayetle süslü olarak resmettirilen bu nişan ağır bir çerçeve ortasında camlanır ve kahvehanenin açıldığı gün pek tantanalı bir alayla getirilip kahvehanenin kapısı üstüne konulurdu, buna da “kahvehane nişan alayı” denilirdi.

Alay Süleymaniye’de Ağakapısı’ndan başlardı. Zorbanın mensup olduğu ortanın, çorbacısından acemi neferine kadar bütün yoldaşları alaya iştirak ederdi. Efradın bir kısmı bayramlık, merasim esvaplan ve üsküfleriyle, bir kısmı da zamanın modası Cezayir kesimi esvaplarla yalınayak, baldırı çıplak gelirdi. Kahvehane kapısına konulacak olan

levhayı ortanın başkarakollukçusu alır ve yol boyunca ve başının üstünde tutarak taşır, kahvehanenin civelek kahve uşakları da en önde, başkarakollukçunun iki yanı sıra yürürlerdi. En öne de atlı alay çavuşları, nişanın geçeceği yollardaki halkı sopa ve kırbaçla dağıtarak,

- Savulun bre savulun, nişan geliyor!.. diye bağırırlardı.

Bu çavuşların peşinde elinde teber, kuşağında nefir ve kolunda keşkülle bir Bektaşî babası, kahvede baba sofasına çıkıp oturacak, “bir sakii gülçehre elinde badesi dahi her an amade” damızlık koç gibi beslenecek kahve şeyhi bulunurdu. Çorbacı ağa, odabaşı ağa, zorba ağa ve zorba ağanın çekmece başına oturtacağı şakirdi atlarla alayın ardından gelirlerdi.

Nişan ocakçı ve şakirtleri tarafından karşılanır, gülbank çekilip duası yapıldıktan sonra yerine asılır, kapılar açılır, alaya katılan yoldaşlara şerbetler, şekerler, kahve ve çubuklar ikram edilir, bütün davetliler ağırlanır, hatta sokaktan geçenlere kahve, şerbet verilirdi.

Ocağın son yıllarında kahvehane sahibi olan yeniçeri zorbalarının en namlıları Kuledibi Kahvesi’nin sahibi Kalyoncu Burunsuz Mustafa, Hendek Kahvesi’nin sahibi Darıcalı İbrahim Çavuş, Çardak iskelesi Kahvesi’nin sahibi Galatalı Hüseyin Ağa, Toygar Tepesi Kahvesi’nin sahibi Tiflisli Ali, Balaban İskelesi Kahvesi’nin sahibi Kız Mustafa, Esir Pazarı Kahvesi’nin sahibi Babadağlı, Hasanpaşa Hanı Kahvesi’nin sahibi Sarhoş Mustafa, Irgat Pazarı Kahvesi’nin sahibi Turnacı Ömer.

Son yeniçeriler ve Nizamıcedid

Hamamdaki tellak, kayıktaki hamlacı, bostandaki ırgat, yanaşma, çarşı pazar halkı, şekerci, börekçi, kalaycı, kazancı, yorgancı, hallaç, yemenici, saraç, cümle zanaat ehli ve esnaf yeniçeri olunca, beş yüz senelik asker

ocağı, yeni bir düzen, yeni silah ve talim kabul etmez, hiçbir suretle ıslah edilemez bir hale gelmişti.

XVIII. asrın sonunda, kahraman doğmuş fertler müstesna, yeniçerinin askerliği artık bir hiç, sıfırdır; fakat fitne ve fesat yolunda müthiş bir dev kuvvetine sahipti.

Cephelere seferli kadrosunun dörtte biri zor sevk edilebiliyordu. Mesela İstanbul'dan parlak bir ordu alayıyla çıkan yeniçerilerin dörtte üçü, şehir dışında ilk konak yeri olan Davutpaşa ordugâhından daha o alay gününün akşamı şehre kaçıp günlük işinin başına dönmüş bulunurdu. Zabitler bunları asla getiremeyeceklerini bildikleri için göz yummayı ihbara tercih ederlerdi; faraza 100 neferi olan bir odabaşı 25 neferin seferi ulufesini dağıtır, mevcut gösterip aldığı 75 sefer kaçkınının ulufesini de kendi kesesine atar, münasip bir miktarını da çorbacısına pay olarak ayırırdı.

Soyulan devlet hazinesiydi, yıkılan devlet binasıydı. Felaketten felakete sürüklenen, ecdadının fethettiği ve asırlar boyunca yerleşerek imar ettiği ve nüfusunun da pek çok kasabada yüzde seksen çoğunluğunu teşkil ettiği koca koca ülkelerden muhacir olup çekilen de Türk milletiydi.

Üzerinde tekrar ehemmiyetle duruyorum, asla unutmamalıdır ki, son yeniçerilerin büyük çoğunluğu da Türk'tür, içlerinde devşirme nesli hemen yok olmuş gibidir. Bu feci tecellinin tek sebebi kapkara, katran gibi yağlı kara cehildir.

Devletin bekası için o devrin en mükemmel silahlarıyla teçhiz edilmiş ve sert asker disipliniyle talim görerek yetiştirilmiş, amirine itaatli, askerliğin kutsal vazife olduğunu benimsemiş bir orduya sahip olması şarttı. Bu kıtalar, bir kısmı esnaf laubaliliği, bir kısmı da süflî hizmetlerin pervasızlığıyla yoğrulmuş yeniçerilerden teşkil edilmesine imkân yoktu. İşe yeni bir Türk ordusunun çekirdeğini kurmaktan başlamak lazımdı ve öyle yapıldı. Fakat kolay olmadı. Yeni Türk ordusunun kurulması, yeniçerilerin

tasfiyesi demekti; asker adı altında şehir eşkıyası olmuş yüz binlerce insan, kördüğüm olup örülmüş hırslar, menfaatler, cehlin ve taassubun verdiği cesaretle mezbuhane mukavemet edecekler, en küçük fırsatı kaçırmayacaklar, hatta Sultan III. Selim ile Alemdar Mustafa Paşaya affedilmez hatalarından istifade ederek galebe çaldıktan sonra Sultan II. Mahmud'un kılıcıyla toptan yok edileceklerdir.

Müverrih Cevdet Paşa “Nizamıcedid" adı verilen Türkiye’nin yeni ordusunun kuruluşunu hicrî 1207, miladî 1793 vakaları arasında şöylece anlatıyor:

“Talimli bir piyade askeri vücuda getirmek Sultan III. Selim’in tek gayesiydi. Bunun tahakkuku için Levent Çiftliği’nde Yeniçeri Ocağıyla hiç ilgisi olmayan gençlerden bir miktar nefer yazılarak Avrupa'nın harp sanatına vâkıf birkaç muallimiyle talimlere başlandı. Gün günden bu efrad çoğaltıldı, birkaç yüzü buldu. Sultan Selim Levent Çiftliği’ne giderek yeni askerlerin talimini seyrettiğinde, onların silah kullanmadaki süratlerini, yüzlerce nefer tek vücut gibi hareketlerini gördüğünde son derece sevinç duydu; talimli efradı biraz daha çoğaltmak için Nizamıcedid’e yazılmak üzere yeniçerilerden nefer istendi, yeniçeriler yan çizerek nefer vermeyince de Sultan Selim yeni talimli askerin “Nizamıcedid” adıyla ayrı, müstakil bir asker ocağı olmasını emretti.

Hükümetin verdiği karar üzerine bu yeni asker ocağının mevcudu şimdilik 12 000 kişi olacaktı. Levent Çiftliği’ndeki asker de bir numune taburu olacaktı. Zabitleriyle bareber mevcudu 1602 nefer olan bu tabur 12 bölüğe ayrılacak, tabura bir binbaşı, sağ ve sol olmak üzere iki kolağası, bu kolağalarının yanında ikişer mülazım ve her bölüğün başında da bir yüzbaşı bulunacaktı.

Levent Çiftliği’ndeki bu talimli askerin neferlerine ilk defa süngülü tüfekler verildi ve bu hünkâr çiftliği küçük bir kışla haline konuldu.”

Geçen asrın büyük müverrihi sözlerine yeniçerileri çok ağır suçlayarak devam ediyor fakat yeniçeriler, Osmanlı Devleti memleketlerine kanser illeti gibi yayılmış, dalbudak salmıştı, şehir ve kasabalarda sabit, hiçbir şeyle çıkmaz leke gibi duruyorlardı, ocakları söndürülmezse, onların vücudu dururken başka bir asker ocağının kurulması imkânsızdı. Yeni askere rakip, hatta düşman gözüyle bakacakları, taassup derecesinde yeniçerilik gayretiyle büyük fitneleri pervasızca çıkaracakları minare aleminde yanar ateş gibi meydandaydı."

Vakalar şöyle gelişti:

Yeniçerilerin sergerdeleri toplandı, kendilerine gayet tatlı bir dille Nizamıcedid adı verilen asker ocağının yeniçerileri kaldırmak kastıyla kurulmadığı anlatıldı. Devletin 12 000 talimli askere ihtiyacı vardı, bunun 1 600-2 000 kişisi Levent Çiftliği'ndeki numune taburuydu, geri kalan 10 000 kişi yeniçerilerden teşkil edilecekti, onların talimgâhı da Topkapı dışında ve Kâğıthane'de kurulacaktı. Bu talimler kurs şeklinde olacak ve yeniçeriler kısa bir zaman içinde takım takım tamamen yeni süngülü tüfeklerle, Avrupa'da olduğu gibi yeni piyade harbi usullerini öğreneceklerdi. Yeniçerilerin talimi ancak bir-bir buçuk ay kadar devam etti, sonra,

- Yok, bu talim bize gelmez!.. Bu talim gâvur işidir!.. demeye başladılar.

Bunun üzerine Nizamıcedid askerinin çoğaltılmasına karar verildi ve Üsküdar tarafında zamanımızda Selimiye Kışlası dediğimiz büyük kışlanın ilk binasının yapısına başlandı.

Yeniçeriler de mahut kazanlarını çıkarıp yeni bir ihtilalle Nizamıcedid'i ortadan kaldırmaya karar verdi. Yer yer Nizamıcedid neferlerinin yolunu çevirmeye ve talimin gâvur işi olduğunu söyleyerek ve tehdidi de unutmayarak Nizamıcedid'e yazılan gençleri dağıtmaya başladılar.

Hazine her taksit devresinde yeniçeri ulufelerini güçlükle ödemekteydi, yeniçeriler talimi kabul etmeyince 12 000 kişilik bir Nizamıcedid askerinin

ağır masrafını karşılamak için “İradı Cedid” adıyla yeni gelir kaynakları arandı, yeni vergiler kondu. Yeniçerilerin bozguncu tahriklerine karşı Nizamıcedid neferlerine tatmin edici aylıklar bağlandı. Bu da yeniçerileri ayrıca kıskandırdı ve fitneye tahrik etti. Yeni büyük ve kanlı bir yeniçeri ihtilali bir Edirne Vakası’yla başladı.

Davul zurna çalarak gelen 1807 ihtilali

Nizamıcedid’in kuruluşu ile yeniçerilerin Nizamıcedid’e ve Sultan III. Selim'e karşı kazan kaldırması arasından on dört sene geçmiştir. Bu on dört sene içinde Sultan III. Selim’in etrafında toplanmış ve padişahın itimadını alabildiklerine suiistimal etmiş bir yâran zümresinin, mülkî ve askerî ıslahat, teçhizat ve imar isimleri altında devlet hazinesini ve bu arada bilhassa “iradı cedid” adı verilen ve halka çok ağır gelmiş olan yeni vergiler gelirini, avamî tabiriyle “har vurup harman savurması" ve kendi şahsi menfaatlerini de fazlasıyla gözetmeleri, 1807 ihtilalinde yeniçerileri haklı bir dava yolunda, birtakım zalim, mürteşi ve mürtekiplere karşı ayaklanmış gösterir.

Son yeniçeriler hakkında, hayta, baldırı çıplak, it, hazele, hatta şehir eşkıyası gibi ağır sıfatları tereddüt etmeden kullandık. Her türlü melanet ve şenaati alameleinnas irtikap eden şerirler olduğunu yazdık. Şurasını da ehemmiyetle kaydedelim ki Sultan Selim tarafından Nizamıcedid’in kurulup tutunmasına ve yürütülmesine memur ettiği devletliler temiz insanlar çıksaydı ne 1807 ihtilali, ne de onu takip eden hazin vakalar ve ne de tarihimize “Vakai Hayriye” adıyla geçen facia olurdu.

On dört yıl asla küçümsenemeyecek zaman kıymetidir, bundan dolayıdır ki kesin ifadede mahzur görmüyorum. 1807de Nizamıcedid’e karşı olan

yeniçeri ayaklanmasını Nizamıcedid’e muhalefet değil, Nizamıcedid’i temsil eden kirli, hırsız ve zalim adamlara karşı duyulan nefret tahrik etmişti. Eğer hedef doğrudan Nizamıcedid olsaydı, yeniçerilerin on dört sene beklemesine hiç lüzum yoktu ve bu on dört yıl yeniçeriler için ancak zararlı olabilirdi, kazanlar 1807’de değil, 1793’te kaldırılırdı ki o tarihte bütün Nizamıcedid askeri Levent Çiftliği’ndeki 2 000 kişilik numune taburuydu. 1807’de ise yalnız Kadı Abdurrahman Paşa'nın kumandasındaki Nizamıcedid ordusu 24 000 kişilik bir kuvvetti.

Nizamıcedidciler öylesine bedmest idiler ki ihtilal adeta davul zurna çalarak geldi, duymadılar. Sanki esrarkeş dalgası içindeydiler, bir yerde fili karınca kadar, başka bir yerde de karıncayı fil kadar görüyorlardı. Felaketlerinin çanı bir yıl evvelinden çalındı, bu hadise tarihimizde “Edirne Vakası” diye anılır.

Nizamıcedidcilerin başı Sadaret Kethüdası İbrahim Nesim Efendi iradı cedid yağmacılarının da başıydı. Padişaha tamamen hulul etmiş, ikballe şımarmıştı. 1806’da Sadrazam İsmail Paşa bu adamın tavır ve hareketlerine tahammül edemedi, padişaha şikâyet edecek oldu, Sultan Selim, “Bizim İbrahim sadık ve işgüzar adamdır, iyi geçinmeye bak” dedi. Bu ihtar sadrazamın Nizamıcedid’e karşı cephe almasına kâfiydi.

1806’da Rumeli kasabalarında da Nizamıcedid kıtaları tesisine karar verildi ve ilk olarak Tekirdağ ile Edirne seçildi. Önce Tekirdağ’a bir ferman yollandı, hâkim efendi halkı toplayıp fermanı okuduktan sonra, “Bu fermana itaat farzdır” der demez Tekirdağ yeniçerileri hücum ederek hemen oracıkta hâkim efendiyi paramparça ettiler. Bu bir isyan demekti.

Anadolu’da en mükemmel Nizamıcedid askerine sahip Kadı Abdurrahman Paşa süratle İstanbul’a davet edildi, Kadı Paşa atlı ve yaya 24 000 talimli güzide askeriyle Rumeli’ye geçti.

Ahmed Ağa adında bir zat Edirne'ye bostancıbaşı tayin edildi ve kendisine Edirne bostancılarını talimli Nizamıcedid askeri kılığına koyması tembih edildi. Fakat bu zat talim adını ağzına alır almaz Edirne yeniçerileri tarafından linç edildi.Talim sözünün ardından "vergi" gelecekti, bütün Edirne halkı ayaklandı. İsyan etrafa süratle yayıldı. Kadı Paşa askerine erzak tedariki için Babaeski'ye bir mübayaacı yollamıştı. Babaeskililer de onu parçaladılar.Bütün Trakya köy ve kasabalarında "haber sadrazamdanmış" diye bir dedikodu dolaşıyordu; "Ya iradı cedidi vereceksiniz ya da Kadı Paşa cümlenizi kılıçtan geçirecektir!" diye. Bütün Trakya ürkmüş, ölüm eri olup isyana karar vermişti.

Edirne'ye doğru ilerleyen Kadı Paşa'ya Silivri halkı, "İstemeyiz... Kasabamıza girmesin!.." diye haber yolladı, hatta silahla karşı koydular, fakat kısa bir müsademeden sonra Silivri'ye, memleketin bir veziri gibi değil, müstevli bir düşman ordusunun kumandanı gibi girme zorunda kaldı. Çorlu'da aynı isyan havasıyla karşılaştı, orasını da çiğner geçer ve hatta Edirne'ye de silah kuvvetiyle girebilirdi. Fakat bir hiç yüzünden ortada şu kadar adam ölecek, şu kadar kadın dul, şu kadar çocuk yetim kalacaktı. Kadı Paşa, Çorlu yolundan Silivri'ye döndü, bu kasabanın ileri gelenlerini topladı ve padişahın kendisine söylediği sözleri aynen nakletti, "Siz de hakikati halka anlatın" dedi; "Birtakım müfsitlerin sözlerine uymayın" dedi. Sultan Selim'in söyledikleri şuydu:

"Bu Nizamıcedid'den meramımız sadece düşmanlarımıza misliyle mukabele etmektir ve kaybettiğimiz bunca memleketlerimizi geri alıp yine İslam diyarı yapmaktır, halkın bunu göremeyişi pek gariptir!.. Pek acıdır!.."

Bu sözlerin tesirini Müverrih Cevdet Paşa ne kadar güzel anlatıyor:

"Paşanın meclisine dahil olan Silivri âyanı, sohbet esnasında paşayı gafil avlayıp idam edivermek için yanındaki çifte kurşunla dolu tabancasını

Kadı Paşa’nın üzerine sıktı, Allah korudu, kurşunlar isabet etmedi, Paşa kurtulup şakii merkum derhal idam edilmiştir... ”

Kadı Paşa’nın Çorlu yolundan geri dönmesi, tabir Cevdet Paşa'nın “eşkıya güruhu"nun şımarmasına sebep olmuştu. Edirne adeta istiklal ilan etti, birkaç hafta cuma namazlarında hutbe kısaltıldı ve hutbeden Sultan Selim’in adı çıkarıldı. Devlet ve Saray erkânından on kişinin adı yazılarak “bunlar idam olunmadıkça dağılmayız” diye haber yollandı. Ve tam bir yıl İstanbul bu bulanık hava altında kaldı. Cevdet Paşa elhak edip adamdır, ne güzel anlatıyor:

“Gerek İstanbul içinde, gerek civarında bulunan bunca evbaş, tarrar, kallaş ve fitnekâr makuleleri Edirne cumhurunu istikbale hazır ve çarşı pazar ile bedesteni yağmaya muntazırdı.”

Fakat bu hayta ve hazele güruhunun bekledikleri, Edirne’den gelmedi. Yukarı Boğaz’daki kalelerden geldi. 1807 ihtilalinin öncüsü, yalın ayaklı, yarım pabuçlu, kara zıpkalı, ele avuca sığmaz zıpır Laz uşakları, Boğaz kalelerinin “yamak” adı verilen acemi neferleri oldu, başlarına da yine lecuc Laz taifesinden Kabakçı Mustafa geçti.

Boğaz kalelerinin Laz yamakları

1807 ihtilali şu hava altında, şu şartlar içinde oldu:

Rusya’yla harp halindeydik. Sadrazam İsmail Paşa orduyla cepheye gitmişti. Yeniçeri Ağası Pehlivan Ağa da yeniçerilerle seferli olmuştu; İstanbul’daki yeniçeri kışlalarında yalnız kışla nöbetçisi ihtiyarlar kalmıştı. Aslında ise seferli yeniçerilerin çoğu Davutpaşa’dan şehre dönmüş, manavı, kasabı, bakkalı, hamalı, hamurkârı, tellağı sergisinde, dükkânında, pazarında, fırınında, hamamındaydı.

Şehirdeki yeniçeri kolluklarına da usulen acemi oğlanları yerleştirilmişti.

Köse Musa Paşa sadaret kaymakamı tayin edilmişti; bu adamı devrin şöhretlerinden Cezzar Ahmed Paşa şöyle tarif etmiştir:

“Adı Musa, boyu kısa, sakalı köse, bu heriften hayır gelmez!.. ”

Topal Ataullah Efendi de şeyhülislamdı, riya ve hilede üstat olmakla tanınmıştı.

Herkesin ağzında bir laf dolaşıyordu: “Düşman bizim içimizdeymiş !..” “Kimmiş?..” diye sorulsa cevap veren yok.

Yine deniliyordu ki: “Nizamıcedid askeri geceleyin İstanbul’a girip kışlalarda ve kolluklarda olan yeniçeri ve acemi oğlanlarını idam edecekmiş... Ordudaki yeniçeriyi de serdar kesecekmiş...”

Padişah bir gün Bostancıbaşı Şakir Ağa’ya sormuş.

- Sen bostancılara Nizamıcedid elbisesi giydirebilir misin ?.. demiş.

Şakir Ağa,

- Hemen sen ferman et padişahım... demiş. Ben onlara şapka bile giydiririm !..

Bütün bostancılar yeniçerilerle ittifaka karar vermişti, fitne çıksa, saray kapılarını hiç tereddüt etmeden açacaklardı.

Bir yeniçeriye de bir gün,

- Nizamıcedid olur musun? diye sormuşlar.

- Vallah billah Moskof olurum, Nizamıcedid olmam!.. demiş.

Karadeniz Boğazı ağzındaki kalelerin ve tabyaların muhafızları sureti mahsusada Karadeniz yalısı uşaklarından seçilmişti. Trabzon ile Batum arasının, o devrin tabiriyle Lazistan’ın yalı uşaklarıydı, Anadolu ve Rumeli kavakları ve fenerleri havalisine yerleşmişler, ev bark, evlat ıyal sahibi olmuşlardı. Bu Boğaz muhafızları, Yeniçeri Ocağı'na yamak bir asker ocağı kabul edilmişti, bundan ötürü kendilerine sadece “Boğaz yamakları" da

denilirdi. Son derecede mutaassıp, kavgacı, inatçı, zıpır, vurucu kinci, kolaylıkla kan dökücü adamlardı.

Karadeniz Boğazı kaleleri “nazır” unvanı altında bir kumandanlığa bağlıydı, 1807'de Boğaz Kaleleri Nazırı İngiliz Mahmud Efendi de Nizamıcedid’in en hararetli taraftarlarındandı. O sıralarda Karadeniz yalısından 2 000 nefer hepsi tığ gibi seçme ve zıpırlıkta kan kırmızı, yaşları on sekiz-yirmi bir arası delikanlı getirilmişti. Boğaz’ın her iki yakasına da birer çadırlı Nizamıcedid ordugâhı kurulmuştu. Maksat bu genç Laz uşaklarını Nizamıcedid askeriyle ülfet ettirerek evvela onlara Nizamıcedid esvabı giydirmek, çekirdekten talimli kale muhafızları yapmaktı. Bu delikanlılar da Nizamıcedid çadırları yanına kurulan çadırlara yerleştirildi.

Bu genç Laz uşaklarını getirme fikri Köse Musa Paşa'dan doğmuştu. Aslında ise bir Nizamıcedid düşmanı olan Musa Paşa bu 2 000 zıpır, gözü kanlı, eli kanlı genci hazırladığı fitnede silah olarak kullanmak kastıyla getirtmişti; öyle ki, mahrem adamlarıyla kesin talimatını da vermişti: “Sizler yeniçeriye yamaksınız, yani yeniçerisiniz... Size Nizamıcedid esvabı giy dirilecektir, Nizamıcedid talimi göreceksiniz, bunlar Frenk taklidi şeylerdir, sizin dinden çıkmış askerle ihtilatınız yakışık almaz!..” diye fitne tohumunu gereği gibi ekmişti.

Hicrî 17 rebiülevvel 1222 ve miladî 25 mayıs 1807 pazartesi günü Boğaz yamaklarına aylıkları verilecekti ve bu vesileyle evvela 2 000 nefer genç Laz uşağına Nizamıcedid esvabı giydirilecekti, bu emri veren de Kaymakam Musa Paşa’ydı. Esvaplar da sandık sandık Boğaz Nazırı Mahmud Efendi’ye gönderilmişti. Nazırlık makamı, konağı Rumelikavağı’ndaydı.

Vaka genç Lazların büyük bir kısmının yerleştirildiği Macar tabyasında patlak verdi. Bu tabyanın kumandanı Halil Haseki de bir Nizamıcedidci

olarak tanınmıştı. Sabahın erken saatlerinde Macar tabyasındaki çadırlarda bir kaynaşma oldu, Halil Haseki,

- Nedir uşaklar?.. Derdiniz nedir?.. diye delikanlıların arasına girdi.

Genç yamaklardan biri,

- Nazır Mahmud Efendi'ye bizim için Nizamıcedid esvabı gelmiş, sen de bize o gâvur esvabını giydirmeyi üzerine almışsın !.. dedi.

Halil Haseki,

- Bunun aslı yoktur. Edebinizle dağılın!.. diyecek olduysa da, yine Musa Paşa eliyle Macar tabyasına sokulmuş bir kat Nizamıcedid neferi üniforması ortaya çıkarıldı. "Ya bu nedir?.." diye sorulunca Halil Haseki cevap veremedi ve o anda üzerine saldıran gençlerin pençesinde paramparça edildi.

Macar tabyasındaki vakayı duyan Mahmud Efendi hemen üç çifte kayığına atlayıp İstanbul'a kaçmak istedi, bu sefer Rumelikavağı'ndaki yamaklar kayıklarla peşine düştüler, Büyükdere önlerine geldiğinde yakalanacağını anlayınca kayığını bu iskeleye yanaştırıp Büyükdere Bostancı Ocağı'na sığınmak istedi, muvaffak olamadı. Gözlerini kan bürümüş yamakların eline geçti, onu da bir uşağıyla beraber orada parçaladılar.

"Adı Musa, boyu kısa, sakalı köse" kaymakam paşa yeni bir yeniçeri ihtilalinin ateşini Yukarı Boğaz'da uyandırmaya muvaffak olmuştu. İş, o fitne ateşini İstanbul'un içine getirmeye, mahut kazanları yeniçeri kışlalarından Etmeydanı'na çıkartmaya kalıyordu.

O devrin vasıtalarına göre padişah Macar tabyası ve Büyükdere vakalarından pazartesi günü akşamı haberdar olabildi. Babıâli'de bir meclis toplandı. Bu meşveret meclisinde katillerin hemen takibi ve tecziyesi ileri sürüldü, fakat meclise reislik yapan Musa Paşa, "Bir kazadır olmuş... Haber aldığıma göre yamaklar yaptıklarından pişmandır. Fitneyi nasihat yollu

sözlerle önleyelim... Ceza falan diye arkasına düşüp işi büyütmeyelim!..” dedi. Eski yazarlar buna “afyon hapı yutturma" derler.

Kabakçı Mustafa Çavuş

25 mayıs 1807 pazartesi günü iki cana kıymış olan asi yamaklara salı günü sabahı ocak ihtiyarlarından nasihatçi yollandı.

Yeniçeri ağası orduyla seferde olduğu için kanun üzere İstanbul’da yeniçerilerin en büyük amiri sekbanbaşı ağaydı. Karadeniz Boğazı muhafızı İnce Mehmed Paşa ile Nizamıcedidcilerin başlarından Sadaret Kethüdası İbrahim Nesim Efendi Çardak İskelesi Kolluğu’na giderek sekbanbaşı ağayı çağırttılar, meseleyi bir kere de ondan sordular, sekbanbaşı,“İşittiğime göre yamakların dimağında fesat vardır, İstanbul’a gelerek büyük bir fitne çıkarmak niyetindeymişler !.. Tedbir neyse siz devletliler karar verir!.” dedi. Dosdoğru sözdü. İbrahim Efendi,

- O makule hazelenin cemiyeti karga derneğidir, mühimsene -cek mesele değildir! dedi. Müverrih Cevdet Paşa, İbrahim Kethüda’nın bu kayıtsızlığına “ikbal sarhoşluğu” diyor. Köse Musa Paşa’nın aradığı da buydu. Fakat hakikatte de Boğaz’ın iki yakasında bulunan Nizamıcedid askerine emir verilseydi yalın ayaklı, yarım pabuçlu yamaklar cemiyeti karga derneği gibi dağıtılabilirdi.

O salı Boğaz’a giden nasihatçilere gelince, Köse Paşa’nın tembihiyle yamaklara nasihat verecek yerde onları davalarında ayak diremeye teşvik ettiler.

- Korkman yoldaşlar! dediler. Bu dinsizlerin sonu gelmiştir, hemen iş sizin himmetinizle olur, ittifakla İstanbul üzerine yürüyün!..

Laz uşakları Büyükdere Çayırı’nda toplandılar ve Rumelikavağı Kalesi muhafızlarından Kabakçı Mustafa Çavuş’u kendilerine başbuğ seçtiler. Kabakçı Mustafa da nasihatçi olarak gelen ocaklıdan Arnavut Ali'yi, Bayburtlu Süleyman’ı ve Memiş Çavuş’u kendisine muavin seçerek cemiyete tam bir yeniçeri kıyamı süsü verdi. Ve o salı günü Büyükdere Çayırı’nda bir meydan yemini verildi. Ortaya bir kılıç kondu, asi yamaklar birer birer bu kılıcın üstünden atladılar. Sonra hepsi koyunlarındaki enamları çıkarıp el bastılar:

- Gerek ehli İslam, gerek Hıristiyan her kim olursa olsun hiç kimsenin malına, canına, ırzına dokunmayacağız!.. İçimizden dokunan olursa öldüreceğiz!.. Fetva almadıkça kendiliğimizden bir şey istemeyeceğiz!.. Etmeydanı’na gidip kazanlar çıkarıp istediklerimiz yerine getirilmedikçe ölüm var, dağılmak yok!.. dediler.

O mayıs gecesini çayırda, açıkta geçirdiler. Çarşamba sabahı da erkenden İstanbul’a doğru sahil boyunca yürümeye başladılar. Büyükdere’den yola çıktıkları zaman 400 nefer yamaktı. Tarabya’ya geldiklerinde cemiyetlerine katılan kayıkçı, dalyancı, korucu, bahçıvan, ırgat boyundan birtakım pırpırı şahbazlarla cemiyetleri 900 nefere yükseldi. Fakat her adımı korkuyla atıyorlardı. Her an Nizamıcedid askeri tarafından yollarının kesilmesini bekliyorlardı. Öyle ki, iki adım ileri atarlarsa bir adım geri çekiliyorlar, bir süngü parıltısı görseler dağılıvereceklerdi. Kabakçı ile üç yardımcısı her an bir paniği güçlükle önlüyorlardı. Baltalimanı ile Bebek büyük korku içinde aşıldı, zira Nizamıcedid’in Levent Kışlası bu sahil boyunun üstündeydi.

Ya Nizamıcedid askeri ne yapıyordu dersiniz ? Gaflet içinde miydi ?.. Hayır!.. Yukarı Boğaz’dan İstanbul’a kadar yamakların ilerlediği sahil yoluna hâkim noktalarda kurulmuş karakollarıyla bu yürüyüşü adım adım takip ediyordu. Levent Kışlası’nda mangalar hazırlanmış, süngüler takılmış,

yüksek kumanda mevkiinden “Dağıt!..” emrini bekliyordu; Kabakçı Mustafa ile sergerdelerinin peşindeki yalın ayaklıları birkaç dakika içinde çil sürüsü gibi dağıtacaktı. Fakat Sadrazam Vekili Köse Musa Paşa, “Yerlerinden asla kıpırdamasınlar!” emrini vermişti.

Nizamıcedid ve Sultan III. Selim bir alçağın melanetine kurban oluyorlardı. Köse Paşa o çarşamba günü sahneye bir de Kazancı Mustafa çıkardı, bu adam 25. Bölüklü Ortası’nın mütevellisi Karadeniz yalısından bir Laz’dı, bakırcılık ve kazancılıkla büyük bir servet yapmıştı. İstanbul’un bakırcılar ve kazancılar kralıydı; kaymakam paşa ilk giden nasihatçilerden haber çıkmayınca, “Laz Laz’ın dilinden anlar, bir de Kazancı Mustafa'yı gönderelim!..”demişti. Kazancı kaba sofu, Nizamıcedid düşmanı, hilekârlıkta da gayetle hüner sahibiydi. Kabakçı Mustafa cemiyetine Yeniköy’de rastlamıştı, nasihati gayet parlak oldu.

- Yolunuza devam edin, Musa Paşa ile ben yapacağımızı biliriz !.. dedi.

Ve BabIâli’deki meşveret meclisine pür neşe döndü.

- Yamaklar Halil Haseki ile Mahmud Efendi’yi öldürdüklerine bin pişmandır, padişahımızdan af dilerler, lâkin Boğaz’daki Nizamıcedid askerinin intikamından korktukları için İstanbul’a gelirler, Boğaz’daki Nizamıcedidler geri çekilirse hemen dönecekler, dedi.

Derhal emir verildi, Yukarı Boğaz’ın Rumeli ve Anadolu yakalarındaki Nizamıcedid kıtaları Levent ve Selimiye kışlalarına çekildi, devlet erkânı da “Fitne yatıştı!..” diyerek, o çarşamba günü akşamı derin bir huzur içinde konaklarına çekildiler ve gaflet uykusuna yattılar.

Kabakçı’nın cemiyeti ise ayak ayak yoluna devam etti. Rumelihisarı’na geldiklerinde önlerine tellallar çıkardılar:

- Ya ibadullah!.. Bizim meramımız Nizamıcedid belasını kaldırmaktır !.. Başka niyetimiz yoktur!.. Müslüman olanlar, kendini ocaklı bilenler bizimle gelsin !..

Çarşamba akşamı gün battıktan dört saat sonraydı ki, Tophane'ye geldiler.

Topçu Ocağı disiplin altındaydı. Yamaklara katılmak şöyle dursun gelenleri dağıtmaya hazırlanmıştı. Fakat Musa Paşa'dan şöyle bir emir geldi: "Sakın mâni olmasınlar, bu iş cümlemizin ittifakı iledir!.." Bu emir üzerine topçular kazanlarını çıkarıp Tophane Meydanı'na dizdiler ve ihtilalcilere katıldılar.

Topçuların Kabakçı cemiyetine katılmasıyla kızılca kıyamet başladı. Musa Paşa hemen saraya koştu ve meseleyi padişaha arz etti. Cevdet Paşa diyor ki:

"Padişah o anda Musa Paşa'nın kafasına kestirip Şeyhülislam Topal Ata Efendi'nin de sarığını boynuna geçirtseydi ve kendisi işin başına geçseydi, Levent'te ve Üsküdar'da tam 13 000 pür silah tığ gibi, itaatli ve talimli Nizamıcedid askeri vardı, topçuların iltihakına rağmen bu cemiyeti dağıtmak işten bile değildi."

Fakat merhamet ve şefkati asil manalarını kaybederek aciz haline gelmiş Sultan Selim bu alçak vezire, "Meselenin hallini senin dirayetine bırakıyorum!" dedi.

1807 ihtilali

Kabakçı Mustafa'nın Yukarı Boğaz'dan getirdiği asi Laz yamaklar, yolda katılan serseri ve baldırı çıplaklarla birkaç misli olduktan ve nihayet topçuların iltihakıyla büsbütün çoğaldıktan sonra, perşembe gecesi, geceyarısında Tophane ve Galata'dan kayıklara dolarak Unkapanı ve Çardak iskelelerinde takım takım İstanbul'a çıktılar. Sabaha karşıydı, Aksaray'da Etmeydanı'na geldiler.

Bu ihtilalde alçak Köse Musa Paşa’yla çok sıkı teması olduğu muhakkak Kabakçı Mustafa’ya yeniçeriler de katıldı. Yeni Odalar'daki kazanlar Etmeydanı’na çıkarıldı ve ardından cebeciler de kazanlarını kaldırıp Etmeydanı’na getirdiler. stanbul sokaklarına, “Dükkânlar açılsın!.. Kimse işinden kalmasın!.. Kimseye zararımız yoktur!.. Bizim ayaklanmamız devlet nizamı içindir!..” diye tellallar çıkarıldı. Unutmamalıdır ki, o tarihte dükkânlarını açacak olan İstanbul esnafının büyük ekseriyeti de yeniçeriydi.

Sultan Selim, mutlak aciz içinde mağlubiyeti kabul etti ve o perşembe günü sabahı Babıâli’ye gönderdiği bir fermanla Nizamıcedid askerinin kaldırılmış olduğunu bildirdi, Musa Paşa da fermanı bir müjdeciyle Kabakçı Mustafa’ya yolladı. Fermanı getiren ulak Laz çavuşa gizlice bir de defter vermişti, bu defterde Nizamıcedid taraftarı on bir devlet adamının adı yazılıydı. İhtilal hokkabazı Köse’nin basit bir aleti olan Kabakçı da defteri ortaya koydu.

- Bu defterde ismi yazılı olan on bir kişi Nizamıcedid’le memleketi harap etmişlerdir, ölü yahut diri, bu adamları padişahımızdan isteriz! dedi.

Sultan Selim’in etrafında toplanmış olan Nizamıcedidciler on bir kişiden ibaret değildi, bir kısmı orduyla sefere gitmişti, Musa Paşa orduda olanların isimlerini deftere yazmamıştı, onların hakkından sonra gelinecekti. Ki, bunlar İstanbul’daki ihtilali ve İstanbul’daki arkadaşlarının feci akıbetlerini haber alınca ordudan Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa’nın yanına kaçıp sığındılar ve Rusçuk Yâranı adını alarak Alemdar Paşa’yla İstanbul’da 1808 hükümet darbesini yaptırdılar.

Musa Paşa'nın deftere yazdırdığı 11 isim şunlardı: Sadaret Kethüdası İbrahim Nesim Efendi, Bahriye Nazırı Hacı İbrahim Efendi, Rikâp Kethüdası Memiş Efendi, Reisülküttap Vekili Safî Ahmed Efendi, İradı Cedid Defterdarı Ahmed Bey, Darphane Emini Bekir Efendi, Valide Sultan

Kethüdası Yusuf Ağa, Sır Kâtibi Ahmed Efendi, Mabeyinci Ahmed Bey, Bostancıbaşı Şakir Ağa Kapan Naibi Lütfullah Efendi.

Sultan Selim bu adamları feda etme zilletini, tahtında kalabilme ümidine tercih etti; yeniçerilerin koruyup kurtardıkları Defterdar Ahmed Bey hariç, hepsi öldürüldü, kimi cellat kemendinde can verdi, kimi türlü hakaretlerle ihtilalciler elinde parçalandı. Mesela Sır Kâtibi Ahmed Efendi, Sultan Selim'in gayetle makbulü bir gençti, padişah, "Seni sarayda saklayamam, benden alırlar, başının çaresine bak" deyiverince Bozdoğan Kemeri yanında bir hizmetkârının evine saklandı, yeri öğrenilip ev sarıldı, Ahmed Efendi dama çıkıp damdan dama atlayarak kaçmak istedi, muvaffak olamadı, sokağa düştü, yerde perişan ve baygın yatarken bir acemi oğlanı, "Mundar gitmesin!.." diyerek bıçakla başını gövdesinden ayırdı. Büyük suiistimallere alet olmuştu ama güzel ve aydın bir baştı, Acemi Oğlanlar Hamamı'nda yanaşma oğlanın bıçağıyla kesilmeye layık değildi.

Doğru söz her zaman, her yerde, her ağızda güzeldir, o perşembe günü Etmeydanı'ndaki cemiyette bulunmuş bir Saraçhaneli Safder Ağa anlatmıştır: Kabakçı Mustafa defterdeki isimleri okurken başı kara kabalaklı, sırtında kara Laz zıpkası ve ayakları çıplak genç bir yamak kendisini zapt edememiş,

- Devlet sözü bizim gibi baldırı çıplakların ağzında, vay halimize vay!.. demiş, benzeri bir ayaktaşı da,

- Hay benum Mustafacuğum canum yoldaşum... Güzel başun sana fazla mudur daaa!.. diye genç yamağın ağzını kapamış.

Şeyhülislam Efendi ve ulema efendiler ile ocak ağaları bir meclisi meşveret halinde toplandılar. "Artık bir maslahat kalmadı. Nizamıcedid kalktı, padişah istenilen adamları verdi, cemiyet dağılsın, Boğaz sergerdelerine hilatlar ve bahşişler verilsin, herkes yerli yerine çekilsin!.."denildi. Şeyhülislam Topal Ata Efendi,

- Varın yamakların başbuğu Kabakçı Mustafa Ağa ile yanında olan sergerdelere sorun, daha başka istekleri var mı?..dedi.

Danışıklı dövüş olduğu belliydi, Kabakçı'nın muavinlerinden Bayburtlu Süleyman,

- Sultan Selim ile kul arasına nefsaniyet girdi, bundan sonra ne o bize padişahlık edebilir ve ne de biz ona kulluk edebiliriz, bu maddeye de bir rabıta verelim!.. dedi.

Topal Müftü zaten hazırdı. Sultan III. Selim'in hal'ine fetva verdi. Sultan IV. Mustafa padişah oldu.

Yamakların her birine pabuç, don, gömlek, çevre, uçkur, tütün, kahve, hamam, tıraş parası, bir miktar nakdî mükâfat verildi; yevmiyelerine büyük zamlar umuyorlardı, hiçbiri hoşnut olmadı, çoğu da eline geçen bahşişi meyhanede içkiye ve eline geçirebildiği fahişe avrata verdi. Fakat sergerdeleri tatmin edildiler, Kabakçı Karadeniz Boğazı'nın Rumeli yakası kaleleri nazırı, Arnavut Ali Anadolu kaleleri nazırı, Bayburtlu da Tersane'de sancak kaptanı oldu. Memiş Çavuş hiçbir mansıp kabul etmedi, “Ben bin altın nakit isterim!” dedi.

Sultan IV. Mustafa'nın saltanatı 28 temmuz 1808'de Alemdar Mustafa Paşa'nın hükümet darbesine kadar 1 sene 2 ay sürdü. Bu devir yeniçerilerin, bilhassa yeniçerilik güden it, hazele, haşere makulesinin her türlü şenaat ve rezaleti, türlü türlü fuhşiyatı sokak ortalarında göz göre yaptıkları bir devir oldu. Edebini koruyan bir kalem, o devrin dekorlarını, giyim kuşamını, muaşeretini iyi bilmek ve azıcık da renkli bir muhayyileye sahip olmak şartıyla, tarih kaynaklarımızdan zabıta vakalarını toplayıp sıralasa, büyük bir gazetenin on binlerce okuyucusunu heyecanla sürükleyecek bir tefrika konusu çıkarır.

Bu pervasız şehir haydutları, kanlı apaşlar Alemdar Mustafa Paşa'nın amansız kılıcı altında önce şaşırdılar, serseri kelleleri bostan sergilerindeki

kesmece karpuzlar gibi yuvarlanmaya başlayınca sindiler. Fakat iki ay sonra yeni bir kıyamet koptu, gençliğinde bir yeniçeri olan Alemdar Mustafa Paşa da bir yeniçeri ihtilaliyle devrildi.

Yeniçeri Alemdar Paşa

Burada bir lahza vakaların üzerinde kuşbakışı durmak lazımdır. XIX. asrın başında zincirleme felaketlerle pek çok toprak kaybetmiş ve her sahada geri kalmış Türkiye. Türk milleti büyük kalkınma hamlesi yapmak zorundaydı. Hâlâ büyük imparatorluktu; fakat devlet hazinesi boş, gelir kaynakları iptidaî, iş alanları muattal, cehil bütün gılzetiyle hâkim, toprakları altında ise azametli servetler yatmaktaydı.

Batı’nın gidişine ayak uydurmak ve memlekette, başta maarif, Batı'nın bütün cemiyet sistemlerini, müesseselerini kurarak toptan kalkınmayı sağlayacak büyük yatırımlar yapmak, bu uğurda da her fedakârlığa katlanmak lazımdı.

Yeniçeriler artık devşirme değildi, bunu daha önce de birkaç defa ehemmiyetle kaydettik, büyük ekseriyetini Türk milleti teşkil etmek üzere Osmanlı İmparatorluğu’nun orta tabaka halkı ile ayaktakımı hemen tamamen yeniçeri olmuştu. Bir kısmı ismen kayıtlı, ulufeye bağlı, bir kısmı evlad ü ıyal, akraba; bir kısmı yeniçerilik ruhunu ve ocaklı havasını benimsemiş, adı ocak kütüğüne yazılı yeniçeriden koyu yeniçeriydi.

Fakat yine bunun içindir ki Yeniçeri Ocağı’nın vatanî bir şuurla ıslahı ve giderek millî bir ordunun çekirdeği haline getirilmesi kolaylaşmış oluyordu. Zira ortada kaldırılıp atılacak lüzumsuz bir zümre yoktu, hepsi evladı vatandı.

Sultan III. Selim’in Nizamıcedid’i ve İradı Cedid'i bu yolda ilk adım olmuştu. Ve nitekim, yeniçeriler Nizamıcedid’e yan baktılar, Nizamıcedid’e yazılmaları teklifini kabul etmediler ama bu yeni askerin gelişmesine de seyirci kaldılar. Muhalefetleri ayaktakımının kaldırım dedikodusundan ibaret kaldı, “gâvur işi, gâvur kılığı, gâvurluk" dediler, birkaç garip bekâr uşağının zihnini çeldiler.

Fakat maalesef bu kalkınma yine o yaygın cehlin eseri, kirli ellere düştü; bir yandan güzel bir işin temeli atıldı, öbür yandan Nizamıcedidciler hiç sıkılmadan, hiç utanıp arlanmadan çaldılar. Milletin katlandığı ağır vergilerin büyük kısmı üç beş devletlinin sefıhane şatafatına harcandı. Nahvet ve gururun verdiği sonsuz gafletle halkın öylesine nefretini kazandılar ki hem kendileri Kabakçı Mustafa'nın yeniçeri yamaklarının yalın ayakları altında zelilane ezildiler, hem de bu kalkınma hamlesi heba oldu yıkıldı.

Sultan IV. Mustafa’nın zamanında gelenler, gidenlere rahmet okuttu, ibretle okunmaya değer bir fıkra nakledelim:

Nizamıcedid erkânından Sadaret Kethüdası İbrahim Nesim Efendi sokak ortasında yamaklar tarafından paramparça edildiğinde koynunda bir koca kese dolusu mücevher, bir koca kese dolusu altın ve kıymetine paha biçilmez mücevherli bir hançer çıkmıştı. Kara bez donlu ve çıplak ayaklı Laz uşakları yere saçılan altınları ve elmasları teker teker toplayıp keselerine koydular ve bir tanesini dahi almaya tenezzül etmeyerek hançerle beraber götürüp Köse Musa Paşa’ya teslim ettiler. Şimdi Müverrih Cevdet Paşa’yı okuyalım: “O da hazineye teslim etmek lazımken İbrahim Kethüda’ya vâris olmuş gibi kabullendi. Etmeydanı’ndaki esafılden daha alçak bir şahıs olduğunu gösterdi.”

Gidenler devlet hazinesini soymuştu, gelenler hazinede bir şey bulamadıkları için gidenlerin terekesini yağmaladılar.

Nizamıcedidcilerden bir kısmı Rusçuk'ta Alemdar Mustafa Paşa'nın yanma kaçıp sığınmış ve "Rusçuk Yâranı" adıyla bir komite kurmuşlardı. Aslında Yeniçeri Ocağı'ndan yetişme ve cahil, fakat iyi niyet ve namus sahibi paşayı, "Kırcalı Askeri" denilen talimli ve itaatli milisleriyle İstanbul'a getirdiler, 28 temmuz 1808 hükümet darbesini yaptırarak Sultan III. Selim'i tekrar tahta çıkarmaya teşebbüs ettiler. Sultan Selim'in Sultan Mustafalılar tarafından sarayda şehit edilmesi üzerine yirmi dört yaşında bir genç olan Sultan II. Mahmud tahta oturtuldu. Nizamıcedid'in yerine "Sekbanıcedid" adıyla yeni bir asker ocağı kuruldu.

Alemdar daha İstanbul yolundayken Rumelikavağı'na gönderdiği bir müfrezeyle bir gece Kabakçı Mustafa'yı evinde bastırmış ve kafasını kestirmişti. Hatta Kabakçı'nın o gece gerdeğe girdiği ve başının, gelin kız koynunda yatarken alındığı söylenir.

Yeniçeriler tamamen sinmişti. En azılı zorbaları dahi ya İstanbul'dan kaçmış ya bir köşeye çekilmişti. Bu azılı zorbalardan Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa Ağa, "Küçük dağları ben yarattım" diyen adamlardandı; bütün Galata'yı haraca bağlamış, gırtlağına kadar fuhuş şenaatine boğulmuştu. Galata Kalesi hendeğinde büyük bir kahvehanesi vardı, içinde her türlü melanetin irtikâp edildiği bir "dârünnedvei haşarat" idi. Burunsuz Mustafa'nın bu kahvehanede her an emrine amade, her kötülüğü yapabilir, en küçük bir işaretiyle hatta adam öldürür eli bıçaklı otuz kırk haydudu bulunurdu. Alemdar Paşa Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa'yı tevkif ettirdi ve kafasını kasten kahvehanenin önünde vurdurttu. Mustafa ensesine indirilen yumrukla diz çökertilirken avazı çıktığı kadar, "Yeniçeri yok mu?.. Bre beni kurtaracak yeniçeri yok mu?.." diye bağırmıştı. Kahvehanenin içi haşaratla doluydu, hepsi eli bıçaklı, gözü kanlı, sırım gibi, zehir gibi adamlardı, kahvehaneden boşansalar Alemdarın sekiz on sekbanı ile iki celladın elinden Mustafa'yı kurtarıp almak işten bile değildi. Fakat arka

kapıdan, pabuçlarını bırakıp kaçtılar ve kendi başlarını saklayacak birer delik aradılar. Yaman zorba böyle kuvvet nümayişiyle idam olundu.

Fakat Rusçuk Yâranı'na dünkü geçmiş ibret olmadı. Kabakçı ihtilalinde türlü hakaretle paralanmış arkadaşlarının akıbetini göz önünde tutarak kendilerine azıcık çekidüzen vermeleri gerekirken yine sıkılmadan, utanmadan eski hırsızlıklarına devam ettiler ve kimi hîz oğlan, kimi kahpe avratla iğrenç bir sefahate daldılar. Ve o saf, temiz Alemdar'ı, eski yeniçeriyi de kendilerine uydurdular. Lâkin ikballeri pek kısa, ancak iki ay sürdü.Sinmiş yeniçeriler bir gece baskınında hem diktatör paşayı, hem Rusçuk Yâranı'nı tasfiye ediverdi. Olan devlete, millete oldu.

Alemdar Paşa Vakası (1808 ihtilali)

Alemdar Paşa Vakası diye anılan yeniçeri ihtilali 15-16 kasım 1808 hicrî takvimle 1223 yılı ramazan ayının 26-27'nci Kadir Gecesi başladı ve üç gün devam etti. Alemdar Paşa ile Rusçuk Yâranı 28 temmuz hükümet darbesiyle iktidar aldıklarına nazaran ikbal devirleri üç buçuk ay kadar sürmüştür. Yaptıkları iş yeniçerileri sindirdikten sonra Sultan II. Mahmud'un 14 ekim 1808 tarihli fermanıyla Nizamıcedid askerinin "Sekbanıcedid" adıyla ihyasından, bir de, yeniçerilerin haşin muameleler ve türlü hakaretlerle ulufelerinin kesilmesi ve yeniçerilikle damgalı İstanbul esnafının cezalarla ezilmesi gibi icraattan ibarettir.

Alemdar sadaretinin ilk zamanlarında yeniçeriler ile İstanbul esnafı, sakin ve muti görünürken bu bed muamelelerle yavaş yavaş hırçınlaştılar. Önceleri kimse ağzını açamazken kahvelerde dedikodu çoğaldı, her gün bir türlü düzme laf yayıldı. Alemdar ile tarafındakiler mutlak gaflet içinde zevk ve şehvete düştüler, küçümsedikleri düşmanlarıysa gün günden

yüreklendiler, hatta bizzat sadrazama lisanen tecavüz, hakaret İstanbul'da günlük zabıta vakalarından oldu.

Bu bulanık hava ramazan ayında büsbütün karardı. Bir gece Alemdar Mustafa Paşa'nın aynı zamanda ikamet ettiği Babıâli'nin duvarlarına, "Rumeli'den geldi bir çıtak, bayram ertesi ya kılıç oynayacak ya bıçak!.." yazılı yaftalar yapışmıştı. Devletliler hakiki dostları tarafından ikaz edildiler, omuz silkildi.

- Esnaf güruhundan, aç ve sefil birtakım halktan ibaret yeniçerilerin ne yapabilmek ihtimali vardır?.. dediler.

Yeniçerilerin ihtilal hazırlığı ramazanın ilk günlerinde bilfiil başladı. Ocağın ileri gelenleri gündüzleri Şehzade Camii'nde, teravihten sonra da Aksaray'da Etmeydanı'ndaki büyük kışlalarında 3. Bölüklü Ortası'nın odabaşısının odasında toplandılar. Alemdar ile devlet erkânı kadim Osmanlı ananesine uyarak birbirlerine verdikleri iftar ziyafetlerine gidiyorlardı, iftarlardan gece dönülüyordu. Verilen ilk karar, Alemdar'ı bir gece münasip bir yerde avlayarak vurmak ve suikastı kim vurduya getirip hemen o gece ayaklanmaktı. Paşayı vuracak keskin nişancılar dahi tayin edildi. Fakat bu karar, sadece "Seni vuracaklar, dikkatli ol!.." şeklinde, hiçbir isim verilmeden paşaya ihbar edildi, Alemdar Paşa da iftarlara giderken muhafız milisleri ile sekbanlarını artırdı. Halk arasında da "Bayram ertesi yeniçerilik kaldırılacakmış..." sözü yayıldı.

Vaka şöyle başladı ve gelişti:

Sadrazama hulus çakmak için devlet ricali ve İstanbul âyan ve eşrafı Alemdar Paşanın sekbanlarını her gece takım takım iftara çağırıyorlar, geceleri de konaklarında yatırıp misarif ediyorlardı. Babıâli'de ancak nöbetçi sekbanlar ile kavaslar ve bir miktar hademe, içoğlanı, uşak kalıyordu, bu da herkesin malumuydu. Kadir gecesi Yeni Odalar'da 9. Bölüklü Ortası koğuşunda bir toplantı yapıldı ve hemen o gece Alemdar'ın

orturduğu Babıâli'nin basılması kararlaştırıldı. Baskın geceyarısından sonra olacaktı. Karanlıkta birbirlerini tanımak için parola da "Sabahtır!.." kelimesiydi.

9. Bölüklü Ortası'ndan 40 kişi Şehzadebaşı'ndaki Eski Odalar'a gitti, oradan 3. ve 7. Bölüklü ortaları ile kışlaları yine o civarda bulunan bütün acemi oğlanları ihtilale katıldı, bu suretle 1 000 kişiden fazla toplandı. İsimleri ocak defterlerinde kayıtlı olup kendileri bekâr odalarında, hanlarda, kahvehanelerde ve hamamlarda yatan büyük şehrin eclaf ve haytaları da yattıkları yerlerden kaldırılıp toplandı. Baskının idaresini 9. Bölüklü Ortası'nın zabitleri üzerlerine almıştı. Sahur vakti henüz gelmemişti. Süleymaniye'de Ağakapısı'na gidildi, oradaki nöbetçi yeniçeriler de ihtilale katılınca nefis güvenleri fazlalaştı. Haremden ağayı istediler, Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa Alemdar'ın adamıydı, yatağından kalkıp geldi, askere ne istediklerini sordu, maksatlarını açıkladılar ve "Önümüze düş!" dediler. Mustafa Ağa nasihat edecek oldu, "Söyletmen!" deyip yeniçeri ağasını paraladılar. Sonra takım takım muhtelif yollardan Babıâli'ye giderek koca konağın etrafını sardılar. Yolda gürültü etmemeye o kadar dikkat edilmişti ki, hemen hepsi pabuçlarını, yemenilerini atmış, yalınayak yürümüştü, öyle ki, Babıâli nöbetçileri bile konağın sarıldığını fark edememişti.

Babıâli o tarihte İstanbul'un en büyük binasıydı; yalnız zemin katı kârgir; harem ve selamlık daireleri, ahırlar, ambarlar, silahhane cephanesi, avluları, bahçeleriyle azametli bir ahşap saraydı. Büyük merasim kapısı Soğukçeşme'de, Alay Köşkü'nün karşısındaydı. Bu kapının üstünde de sadrazam kâhyasının makam odası vardı. Büyük ahşap direkler üstüne oturtulmuş ahşap bir yapıydı. İhtilalciler önce bu daireyi kolayca kundaklayıp tutuşturdular. Şiddetli bir poyraz esiyordu, ateş rüzgârın tesiriyle muazzam ahşap sarayın her tarafını süratle sardı. Büyük yangın başlayınca yeniçeriler tüfek ve tabanca atarak ihtilali açığa vurdular. Saray

sarılmış, yeniçerilerin hepsi pusuya yatmış, içerdekiler ya cayır cayır yanacaklar yahut dışarıya can attıklarında yeniçeri kurşunlarıyla öleceklerdi. Alemdar'ın sekbanlarından bir kısmı da civardaki kahvelerde, bekâr odalarında ve o civardaki Şengül Hamamı'nda yatmaktaydılar. Silah seslerine uyanıp ateşi görünce yardıma koşmak için fırladılar ve hemen hepsi yeniçeriler tarafından vuruldu, öldürüldü.

Alemdar Paşa da uyanıp sarayı alevler içinde görünce bir yeniçeri ihtilali karşısında kaldığını derhal anladı, metanetini kaybetmedi, harem halkını toplayarak henüz ateşin sarmadığı tomruk dairesine güçlükle inebildi. Orada büyük cenk davulları vardı, imdat isteme yolunda davulları çaldırtmaya başladı.

Silah sesleri ve kızıl alevlerin arasında yükselen davul sesleri manzaraya bir kat daha dehşet verdi.

Paşanın sekban bölükbaşılarından biri.

- Böyle eli bağlı yangın içinde yanmaktan yahut yeniçerilere teslim olup itler elinde paralanmaktansa, ateş henüz ahırlara gelmedi, gidelim, atlara binelim, o taraftaki kapıyı açıp yeniçerilere sıkı ateş edip atlarla fırlayalım, eşkıyayı yarıp selamete çıkarsak ne âlâ, olmazsa merdane vuruşup ölürüz!.. dedi.

Paşa,

- Bize elbet imdat olunur, o vakte kadar siperlenip cenk edelim, dayanalım!.. dedi ve henüz çıkma imkânı varken büyük hataya düştü. Fakat kendisine imdat edilmeyeceğini nereden bilecekti?

Silah sesleri ve Alemdar'ın istimdat yolunda çaldırdığı büyük cenk davullarının derinden derinden gümlemesi şehrin büyük bir kısmını ayağa kaldırmıştı. Gökyüzünü kıpkızıl görenler önce bir ihtilalden ziyade büyük bir yangın çıktığını sanmıştı, ancak Babıâli yanıyor dedikleri zamandır ki, bu yangının bir yeniçeri ihtilali eseri olduğunu anladılar. Alemdar Paşa'nın

iftarlar münasebetiyle ötede beride misafir kalmış sekbanları ne yapacaklarını şaşırmışlardı. İhtilali hazırlayanlar onları da düşünmüşlerdi; hepsi pür silah, beşer onar, otuzar kırkar sokağa fırlayan sekbanları yollarda çevirmişler, muhabbetli nümayişlerle boyunlarına sarılmışlar,

- Bizim işimiz ocağımızın düşmanı olan vezirledir, sizler yerleriniz başımız üstünde kardeşlerimizsiniz, kışlalarımıza buyurun, rahatınızda olun, hiçbirinizin kılınıza hata gelmez!.. demişlerdi.

Sekbanların bir kısmı daveti kabulle yeniçeri kışlalarına gitmiş, yangın içindeki paşalarının yardımına koşmak isteyenler de öldürülmüştü. Babıâli yanmaya başlayalı üç saat olmuştu. Büyük ve eski ahşap saray kıpkızıl bir ateş külçesi halinde çökmüş, henüz yanmayan aksamı da çöktüğü yerde yanıyordu. Alemdar Paşa'nın meydana çıkmaması yeniçerileri endişeye düşürmüştü. Bu üç saat içinde yanan saraydan can havliyle dışarı fırlayan Kırcalı milis askeri, sekban, hademe, uşak, çavuş, kavas, seyis, aşçı yeniçeriler tarafından aman verilmeden öldürülmüştü.

Gün ağarmaya başlamış, yangın hâlâ devam ediyordu. Bazı yeniçeriler yağmacılığa koyulmuş, alt katın yeni tutuşmuş yerlerine, ateşin gözüne girip birtakım eşyayla çıkıyorlardı. Bunlardan tomruk tarafına girenler ise bir daha görünmüyordu, kayboluyordu. Ve arada bir yangının içinden silah sesi geliyordu. Bu ses nazarı dikkati çekti.

Hakikatte de Alemdar Mustafa Paşa sığındığı bir mahzenin penceresinden nişan alarak o tarafa yaklaşan yeniçerileri birer birer vurup düşürüyordu.

- Bre yoldaşlar bu tarafta biri var, komayın vurun!.. diye bağrışıldı. Bir kafile o mahzene doğru saldırdı, fakat içlerinden birkaçı öldürülünce geri çekildiler. Paşanın orada olduğu anlaşıldı.

Alemdar'ın yanında birkaç haremağası ile kadınlar ve içoğlanları vardı. Uzaktan tüfek ve tabanca cengiyle paşayı elde edemeyeceklerini anlayan

yeniçeriler mahzenin üstüne çıkıp kubbeyi delmek ve içeriye oradan ateş etmek istediler. Bunun üzerine Alemdar Mustafa Paşa gür sesiyle bağırarak yeniçerilerden konuşmak üzere adam istedi. Orta ustalarından ve karakollukçulardan birkaç kişi pencereye yaklaştı. Mustafa Paşa,

- Yeniçeri Ocağı'nın Müslümanlığın ırz ve namusunu teslim ederim!.. diyerek yanındaki haremağalarını, içoğlanlarını ve kadınları birer birer çıkarıp gelenlere teslim etti. Yalnız bir haremağası ile bir kadını kendisini bırakmadılar.

Vakit öğleye yaklaşmış, kubbenin üstündeki yeniçeriler delme işine hummalı bir gayretle devam ediyordu. Alemdar beklediği imdadı hâlâ alamamıştı. İkindiüstü, mahzenin etrafına toplanmış kalabalık dehşetle titredi, kurtuluş ümidini kaybetmiş olan Alemdar Mustafa Paşa mahzendeki cephaneyi ateşlemiş, üstündeki yeniçerilerle beraber mahzenin kubbesini havaya uçurmuştu. Berhava olanların 500 yeniçeri olduğu söylenir. İnfilak İstanbul'un en uzak köşelerinden duyulmuştu. Alemdar'ın akıbeti de artık belli olmuştu.

İhtilalin o ilk günü, 16 kasım 1808 salı, yeniçerilere karşı hükûmet büyük fırsat kaybetmişti.

Nizamıcedid gibi sekban kuvvetleri de Levent ve Selimiye kışlalarında toplanmıştı. Kaptanıderya Ramiz Paşa hemen silah başı ettirdiği Levent'teki sekbanlarla Tersane ve Galata'ya hâkim olmuş, donanmayı da elinde tutmuş, fakat İstanbul içindeki ihtilale müdahale ederek, yeniçerileri ve onlara katılan İstanbul ayaktakımını dağıtmak ve ikindiye kadar mukavemet etmiş olan Alemdar'ı kurtarmak mümkünken yapmamıştı. Üsküdar'daki kuvvetlerin serdarı Kadı Paşa da sekbanlarını cenge hazırlamış, fakat İstanbul'a geçirip Alemdar'ın yardımına koşacak yerde Saray'dan emir beklemiş, vakaya seyirci kalmıştı. Alemdar'ın akıbeti belli oluncaya kadar

Sultan Mahmud’dan da ses çıkmamıştı. Genç padişah, diktatör sadrazamı yeniçerilere tepelettikten sonra ihtilale müdahale yolunu tutmuştu.

O salı günü İstanbul içine hâkim olan yeniçeriler, sabahın erken saatlerinde devlet erkânının konaklarına hücum etmişlerdi.Umurı Cihadiye (Harbiye) Nazırı Behic Efendi tebdili kıyafetle kaçmış, Reisülküttap (Hariciye Nazırı) Galib Efendi teslim olmıuş hayatını kurtarmış, Sadaret Kethüdası (Dahiliye Nazırı) Mustafa Refik Efendi ile Defterdar (Maliye Nazırı) Tahsin Efendi saldıran yeniçerilere ellerindeki bir avuç sekbanla karşı koydukları için parçalanarak öldürülmüşlerdi.

O gün ikindiden sonradır ki padişah Ramiz ve Kadı paşalara emir vererek ellerindeki bütün sekbanları Topkapı Sarayı’nda topladı.

17 kasım çarşamba sabahı gün ağarırken yeniçeriler saraya hücum ettiler. Cevdet Paşa’nın tabiriyle “yeniçerilik, cüzam illeti gibi avamın iliklerine işlemişti”, hakiki asker ruhunu kaybetmiş bu ayaktakımı bir huruç hareketi yapan sekbanlar tarafından kolayca püskürtüldü. O gün akşama kadar Ayasofya, Sultanahmet, Ahırkapı, Divanyolu ve Irgat Pazarı'nda olan sekban-yeniçeri müsademelerinin hepsinde yeniçeriler bozguna uğradı, sarayda bütün mevcut 4 000 nefer olan sekbanlardan iki değerli kumandan ile 600 nefer, yeniçerilerden de 5 000 kişi öldü. Sekbanlar tekrar sarayda toplandı, yeniçeriler Cebeciler Kışlası’nı tutuşturdular, şiddetli bir gündoğusu rüzgârıyla bu yangın süratle genişledi, gece bir afet halini aldı, İstanbul eclafı bir “kızıl bayram” yaparak yangın yağmasına koyuldular, kız ve oğlan birtakım masumların da cebren ve kahren ırzlarına geçilmeye başlandı. Başsız bir ihtilaldi; onun içindir tecavüzler en korkunç, iğrenç halini aldı. Irz ehli İstanbul halkı da ayaklanmış, silahlanmış, mahallelerini eşirraya karşı müdafaaya hazırlamıştı.

Yine o çarşamba günü donanmadan atılan toplarla Süleymaniye’deki Ağakapısı dövülmüş, bu da yeniçeriyi yıldırmış, ihtilal, yangın, çapul, türlü

rezilane şenaat arasında bir dağılma, Yeniçeri Ocağı kendiliğinden çökme manzarası göstermişti. Hanlar, bekâr odaları, kahveler, hamamlar yaralılarla doluydu.

Fakat 18 kasım perşembe günü ortaya bir Kandıralı Mehmed, bir sergerde çıkıverince ihtilal ateşi tekrar harlandı.

Kandıralı Mehmed, Tersane ve Galata’nın namlı kabadayılarından, bir dizinde nigâr, bir dizinde mahbub, türlü rezaletleriyle tanınmış bir itti; yalınayak, baldırı çıplak itlik yolundaki şöhretiyle o 18 kasım perşembe günü seher vakti kısa bir zaman içinde etrafına bedtıynet güruhundan birkaç yüz nefer şerir toplamış ve onlarla Tersane’yi basarak bahriyelileri ayaklandırmış, oradan kayıklarla donanmaya geçerek donanma gemilerini ele geçirmiş, sonra Tophane’ye giderek muhafızlara yangın tehdidiyle kapıları açtırmış, topçular ve top arabacıları da ihtilale katılarak kazanları çıkarılmış, başta o yaman Kandıralı, topçu kazanları kayıklarla İstanbul'a geçirilerek tam ananesine uygun bir yeniçeri ihtilali havası yaratılmıştı. Şehir içine yayılan tellallar,

- Gemiler ile Tersane bizde!.. Karşıyakada Tophane bizde!.. diye bağırmaya başlayınca İstanbul tarafında dağılmaya başlamış olan yeniçeriler ve şehir eşkıyası yuvalarından boşanan sarıcaarılar sürüsü gibi Etmeydanı’nda toplanmaya koşmuşlardı.

Sarayda bulunan devlet erkânı şaşırdı. Saraydaki üç bin kadar sekbanla durumu düzeltmek imkânsızdı, Ramiz Paşa, Kadı Paşa ve Moralı Ali Efendi, ki Sekbanıcedid'i kuranlann başındaydılar, Yalı Köşkü’nden, yanlarında sadık bendelerinden yüz elli kişiyle kürekli bir kırlangıç gemisine bindiler, Sarayburnu açıklarında beklettikleri bir çektirmeye geçtiler ve Marmara'ya açıldılar. Fakat kaçtıkları görülmüş ve peşlerine yollu bir brik takılmıştı. Takip edenlerin an be an yaklaşması üzerine çektirmeyi Yeşilköy sahiline baştan kara ettirdiler ve karaya atlayıp, o

civardan tedarik ettikleri atlarla kaçtılar. Bu devletlilerin bundan sonraki maceraları bu yazıların konusu dışında kalır.

Babıâli yangını da kesin olarak o perşembe günü söndü, İki gündür ateşin etrafında gözü kızgın pervaneler gibi dolaşan mal, altın ve mücevher arayıcıları, dumanı üstünde enkaza atılmışlardı. Bir demir kapı görüldü, açılınca ardında Alemdar Paşa'nın ve kendisini terk etmemiş başkadını ile sadık haremağasının cesetleri bulundu. Dumandan boğularak ölmüşlerdi. Yanlarında altın ve cevahirle dolu keseler, çekmeceler vardı, derhal yağma edildi. "Bayraktar Paşa bulundu!" diye Ağakapısı'na müjdeciler gitti. Paşanın naaşı çırılçıplak soyularak ayaklarına ip bağlandı ve ayağından sürüyerek Etmeydanı'na götürüldü, orada üç gün teşhir edildi, sonra Yedikule dışında bir hendek içine gömüldü.

Sultan II. Mahmud, kardeşi Sultan IV. Mustafa'yı gece sarayda idam ettirmiş, hanedanında kendisinden başka erkek kalmamıştı. İstanbul'a ve devlete hâkim olan yeniçeriler, ağızlarına cülus lafını alamadı, yalnız padişaha bir pusula vererek ocaklarına suikastla suçladıkları devlet ricalinin idam fermanlarını istediler. Sekban askeri kaldırıldı ve firar etmiş olan ricalin takibi, yakalanmaları ve idamları için yeniçerinin istedikleri fermanlar verildi. Bu ihtilal de böylece kapandı.

"Bakireler on kuruşa !.. Dullar beş kuruşa !.." sesleriyle başlayan son yeniçeri ihtilali

Yeniçeriler talim kabul etmeyince yeni bir sınıf talimli asker ocağı olarak Sultan III. Selim'in Nizamıcedid'i 1807'de ve Alemdar Mustafa Paşa'nın Sekbanıcedid'i de 1808'de iki kanlı yeniçeri ihtilaliyle kaldırılmıştı. Şuursuz bir zümrenin tagallüp hırsıyla nahvetinin telafisi

imkânsız ağır zararı devletin üstüne çöküyor, düşman silahıyla parça parça koparılan ülkelerden muhacir olarak gerilere doğru yollara dökülen Türkler,aç ve çıplak muhacir kafileleri, asrının muhakkak ki en büyük ve en bahtsız hükümdarı Sultan II. Mahmud'un yüreğini sızlatan bir manzara teşkil ediyordu. Vicdan ve namus sahibi her vatandaşın kan ağladığı bir devirdir. Bir Moskof harbi şöyle dursun, Mora'da isyan çıkmış, yeniçeriler bu isyanı bastırmaktan âciz kalmıştı.

Talimli ve itaatli asker meselesini yarım asır içinde üçüncü defa olarak hicrî 1241 ve miladî 1826 senesinde Sultan II. Mahmud ele aldı.

Alemdar Paşa Vakası'nın üstünden on altı sene geçmişti. 1807 ve 1808'de hırsız ve sefih devletliler de asi ve yıkıcı yeniçeriler kadar mesuldü. Sultan Mahmud bu sefer askerin ıslahı işini bir zümrenin teşebbüsü olmaktan çıkarıp, doğrudan devlete mal etti; evvela itimat ettiği kimselerle ciddi istişarelerde bulundu, hepsi padişaha hak verdiler, yalnız Karadeniz Boğazı'nın Rumeli yakası muhafızı Ağa Hüseyin Paşa,

- Padişahım, ben şu kadar yıl yeniçeri ağalığı yaptım, şu kadar zorbayı tepeledim, beni dinlersen önce hakkı kabul etmeyip esafili, eşirrayı isyana teşvik edecek birkaç yüz kişiyi toptan kesersin, sonra işe başlarsın, kestirme yol budur, dedi.

Sultan Mahmud, Ağa Hüseyin Paşa'nın doğruyu söylediğini kabul etmekle beraber, teklifini adalete ve hakkaniyete uygun görmedi.

Padişah, yeniçeriden talimli bir ordu çıkarmak istiyordu. Yeniçeri Ağası Celaleddin Ağa vasıtasıyla ocak erkânından ve neferler üstünde nüfuz sahibi bazı ocaklıdan yeniçerilerin talimi kabul edeceklerine dair söz aldı ki aralarında Canbaz Kürt Yusuf ve Habib Odabaşı gibi İstanbul haşaratının ve ocaklı haytaların put gibi taptıkları adamlar bulunuyordu.

Yeniçerilerden söz alındıktan sonra 25 mayıs 1826 perşembe günü şeyhülislam konağında büyük bir meclis toplandı. Bütün devlet erkânının,

yüksek memurların ve ulemanın, Ağakapısı erkânı ile ocakta söz sahibi olanların katıldığı bu mecliste yeni silahlarla ve usullerle harp taliminin vacip olduğuna fetva verildi. Ve yine bu mecliste verilen karar üzerine Yeniçeri Ocağı'nın İstanbul'da bulunan 51 ortasından şimdilik 150'şer neferden 7 650 nefer seçilecek ve bunlar "eşkinci" adıyla muallim asker olarak yetiştirilecekti. Bu konuda bir hüccet tanzim edildi ve büyük ağadan, en küçük neferine kadar yeniçerilere imza ettirildi, hatta bazı zabitler, "Kanımızla mühürleriz" diyerek isimlerini yazdılar, "sair ocaklı şevkle birbirlerinin ensesine basarak mühürlediler" ve hemen eşkincilerin seçilip yazılmasına başlandı.

Evvela şeyhülislam konağında, sonra Ağakapısı'nda yeniçeriyi talim ettireceklerine söz verenlerden, yemin edenlerden Yeniçeri Kethüdası Mustafa Ağa, Canbaz Kürt Yusuf, Habib Odabaşı ve daha sekiz on zorba "talim" sözünün çıktığı ilk günden beri Büyük Kapalıçarşı'da Kerpiç Hanı'nda bir odada gizli bir cemiyet kurmuşlar ve yeni bir yeniçeri ihtilalini hazırlamaya başlamışlardı. Cevdet Paşa "Yeniçerilik cüzam illeti gibi avamın iliklerine işlemişti" diyor, yeniçerilik cüzam değil, bir kanser illeti olmuştu. Kanlı bir ameliyatla kazınıp atılacaktı.

Hicrî 1241 yılı zilkade ayının altıncı ve miladî 1826 yılı haziranın on ikinci pazartesi günü ilk büyük mecliste bulunanlar tantanalı bir alayla Aksaray'daki büyük yeniçeri kışlasına giderek elli bir ortadan üçer beşer nefer meydana çıkarılıp eşkinci seçilen yeniçerilere temsilî bir merasimle yeni elbiseleri giydirildi ve yeni silahları verildi; dualar okundu ve yeniçerilerin istekleriyle talime başladıklarını göstermek üzere fetva emini efendi besmeleyle eline bir tüfek alarak yeniçeri ağasına verdi, yeniçeri ağası da tüfeği alıp öptü ve silah böylece katar ağaları arasında elden ele dolaştı.Tek sıra halinde dizilmiş olan eşkinciler de hep birlikte üç adım attılar ve ocakta talim başlamış oldu.

Kerpiç Hanı’nda toplananlar askeri bu eşkinci merasimi esnasında ayaklandırmaya karar vermişlerdi. Fakat içlerinden bazıları, “Kazanlar çıkmadan isyan Dudmanı Bektaşîyan’ın kanununa aykırıdır!..” diyerek mâni oldular. Bir kısmı,

- Eşkinciler çoğalsın, eşkinci olan yoldaşlar gereği kadar top ve tüfek alsın, sonra kıyam ederiz!.. demişlerdi.

Bazıları da,

- Eşkinciler padişahın, devletin iltifatlarına nail olacaklardır, çoğalınca bizden büsbütün korkmayıp bizlere itaat etmezler, bilakis ocağımıza düşman olurlar... demişti.

Talimi kabul ettiklerine dair bir hüccet imzalamış ve hatta bazıları “Kanımızla mühürleriz!.." dedikleri halde hükümetin yeniçerilere emniyeti yoktu. Bazı ocaklı ihtiyarlar, “Neferlerimizin beyni kalındır... Hemen talim için bu gâvur talimidir; biz kılıç ile keçe çalar ve şişhane atıp desti nişanını vururuz demesinler!.." demişlerdi.

Topçu, kumbaracı, lağımcı ve tersane ocakları zabitleri ikaz edilerek yeniçerilere karşı dikkatli bulunmaları tembih edilmiş, Karadeniz Boğazı muhafızları Ağa Hüseyin Paşa ile İzzet Mehmed Paşa da 3 000 kadar sekbanla “kulakları kirişte” duruyorlardı. (Bu sekbanları Alemdar'ın Sekbanıcedid’iyle karıştırmamalıdır.)

Takvim kaydına daima güvendiğim İsmail Hami Danişmend kronolojisinden alıyorum, son yeniçeri ihtilali 14-15 haziran 1826 çarşamba-perşembe gecesi başladı ve o perşembe günü Yeniçeri Ocağı’nın kanlı bir şehir muharebesiyle kökünden kaldırılmasıyla sona erdi; bu beş yüz senelik asker ocağının kaldırılmasına devlet resmen “Vakai Hayriye” (Hayırlı Vaka) adını verdi.

Çarşamba günü güneş battıktan sonra yeniçeri zorbaları, kaldıkları hanlardan, bekâr odalarından, hamamlardan ve evli olanlar da evlerinden

pür silah çıkarak birer ikişer Etmeydanı'nda toplandılar, emniyet ettikleri çorbacıları, ustaları ve Ağakapısı erkânını cemiyete davet ettiler. İlk ihtilal nutkunu Habib Odabaşı söyledi.

- Ayaktaşlar!. Fütur getirmeyin, sureti tereddüt göstermeyin, Yeniçeri Ocağı namı kıyamete kadar kalkmaz!.. Göreyim sizi, Hacı Bektaş ocağını uyandırın!.. diyerek meydana toplanmış olan serseri, hayta, esafil güruhunu teşvik ve tahrik etti.

Evvela kendisine asla güvenmedikleri Yeniçeri Ağası Celaleddin Ağa'yı öldürmeye karar verdiler, birkaç yüz kişilik bir kafile geceyarısı Ağakapısı'na gitti, fakat Celaleddin Ağa kaçıp gizlenmeye muvaffak oldu. Turnacıbaşı Şakir Ağa ise, haysiyet sahibi bir yeniçeri olarak vakayı öğrenince teessüründen düşüp öldü.

Perşembe günü seher vakti kazanları kışla mutfaklarından Etmeydanı'na çıkardılar. Tahtakale, Asmaaltı, Unkapanı, Küçükpazar gibi ayaktakımının kaynaştığı yerlere karakollukçular gönderildi ve oralardaki eclaf, baldırı çıplaklar da cemiyete davet edildi. Nakılcı Mustafa adında bir baldırı çıplak sergerde Babıâli'yi yağmaya memur edildi, bir Sarhoş Mustafa da Terlikçiler içinde Mısır Kapıkâhyası Necib Efendi'nin konağını yağmaya memur oldu ki bu zatın suçu eşkincilerin başmuallimi ve zabiti Mısırlı Davud Ağa'yı evinde misafir etmiş olmasıydı. Necib Efendi yalısındaydı, bulunamadı, konak talan edildi. Nakılcı da Babıâli'yi yağma etti, yalıda bulunan sadrazamın hazinesinden 6 000 kese kıymetinde nakit ve mücevher kaldıran bu sergerde tellallar salarak,

- Gâvur talimi için fetva ve hüccet yazanları ve bize muhalefet edenleri ve cümle başı kavukluları kahredeceğiz!.. Evlat ve ıyallerini esir edip bakirelerini onar kuruşa, dulları beşer kuruşa satacağız !.. diye bağırtmaya başladı.

Yine tellallar,

- Herkes dükkânını açsın!.. Sırçası kaybolana cevahir veririz !.. İçimizde zerre kadar cinayet eden bulunursa keseriz, biçeriz!.. diye bağırdılar.

Bu biri öbürünü tutmaz sözler, yeniçerilikle ilgisi olsun olmasın, ırz ehli halkı dehşete verdi.

Vakai Hayriye

Bu ihtilale, dikkati çekecek kadar kasıtlı, Bektaşîlerin de adı karıştırılmıştır. Cevdet Paşa, “Bektaşî babalarının birtakımı Etmeydanı’nda, teberler ellerinde zorbaları tahrik ve teşçi etmekteydi. Birtakımı da eşkıya cemiyetini çoğaltmak için Boğaziçi’ne vesair yerlere koşmaktaydı, o sabah erkenden kayıkla Anadoluhisarı’na gelen bir Bektaşî babası bazı kalem efendilerine, ‘Buralarda dolaşmayın, evlerinize gidin, yoldaşlar uyandı, erkânı saltanatı bitirdiler, ben de kale neferlerini uyandırmaya gidiyorum!..'demiş...” diye anlatıyor.

Ocak kaldırıldıktan sonra, kuruluşundan beri yeniçerilerin yanında bulunmuş Bektaşîlerin takipten kurtulmasına imkân yoktu; yeniçerilik hatıralarının bir kışla koğuşu kadar kesif olarak yaşadığı yer, Bektaşî tekkeleriydi. Kışlalar yanıp yıkılıp yeniçeriler katliam edilirken elbette ki bu fırtınada Bektaşîler de hayli kurban vererek ve tekkeleri de ya yıkılacak ya kapatılacaktı. İhtilalden sonra onları vakaya yeniçerilerin yanında iştirak etmiş göstermek gerekecekti.

Yine müverrih paşa anlatıyor, Üsküdar’da Ulayıcı Mehmed adında bir meczup varmış, o perşembe sabahı Üsküdar mahkemesine gidip Üsküdar kadısının naibine,

- Mevlana!.. Bugün İstanbul’da Kırkdört Kapısı'nda Hacı Bektaş Veli vefat etti, ben onun cenazesine gidiyorum, siz de tedarikte olun!.. demiş. Bu

suretle hazret, eşkıyanın hezimete uğrayıp devletin muzaffer olacağını keşf ile haber vermiş.

Müverrihin sayfalar dolusu verdiği malumatı birkaç satırda toplamaya çalışalım:

Vakayı haber alan Sadrazam Mehmed Selim Paşa yalısından doğruca Topkapı Sarayı’na geldi, Yalı Köşkü’ne çıktı ve oradan bütün devlet erkânı ile ulemayı ve bütün medreseler talebelerini yeniçerilere karşı padişahın yanına davet etti.

Padişah da ikamet etmekte olduğu Beşiktaş Sarayı’ndan Topkapı Sarayı’na geldi ve yeniçerilere karşı Sancakı Şerif çıkarıldı.

İstanbul medreselerinde 3 500’den fazla talebe vardı.Cevdet Paşa’nın bazen yobazlar dediği medreseliler hepsi pençeli, yürekli, imanlı gençlerdi; başta hocalarıyla kafile kafile saraya geldiler, hatta yolda önlerini kesmek isteyen yeniçerilerle dövüştüler, bir de şehit verdiler. Onları, İstanbul’un ırz ehli halkından eli silah tutanlar takip etti.

Tersaneliler, topçular, top arabacıları, kumbaracılar, lağımcılar başlarında kumandanları ve zabitleri ve hepsi pür silah, kayıklara dolarak karşı yakadan Sarayı Hümayun'a sancak altına geldiler. Hatta kayıklara birkaç küçük top yükleyip geçirdiler.

Vakai Hayriye’yi nakleden müverrihler sancak altında toplanan kuvvetlerden bahsederken “fevc fevc, bölük bölük, takım takım, saf saf” diye tarif ederler.

Son tereddütleri ulemadan Kürt Abdullah Efendi’nin bir nutku kaldırdı. Efendi bu nutku coşkun heyecanla ağzı köpürerek söylemişti.

- Allah bu din ve devletin bekasını istiyorsa o habisleri vururuz, mahvederiz, yok, Allah bizi kahredecekse bu din ve devletle beraber biz de batar gideriz!.. dedi.

Hiddet ve şiddetinden elindeki tespih koptu ve daneleri taşlar üstünde dağıldı, natuk adamdı, zarif adamdı, bundan da istifade etti.

- İnşallah ol habislerin şirazesi işte böyle kopacaktır, bu tespih daneleri gibi perişan olacaklardır!.. dedi.

İstanbul büyük tarihî günlerinden birini yaşamaya başlamıştı, her köşesi mahşer gibiydi. Mesela bir sokağın bir başında bir tellal,

- Yeniçeri olan kazanlar yanına gelsin!.. diye bağırırken sokağın öbür başında başka bir tellal,

- Müslüman olan Sancakı Şerif altına gelsin!.. diyordu.

Mahalleler ahalisi imamlarını başa geçirerek sancak altına gelirlerken, medreseliler gibi yolları yeniçeriler tarafından kesiliyor, dövüşerek şehitler vererek yol açıyorlardı.

Bu arada, başta Yeniçeri Ağası Celaleddin Ağa, yeniçerilerden de hakiki asker ruhunu taşıyanlar hiç tereddüt etmeden saraya koşup gelmişler ve yoldaşlarının bu son kötü işinden duydukları teessürü bildirmişler, padişahın ve devletin yoluna baş koyduklarını söylemişlerdi.

Devlet ordusunun karargâhı Sultanahmet Camii oldu ve Sancakı Şerif oraya götürüldü. Camide de ulemadan Ahıskalı Ahmed Efendi'nin söylediği parlak bir nutuk herkesi ağlattı. Artık sancak altında toplananların coşkunluğu, yeniçerilere karşı nefretin son haddine varmıştı.

Sultanahmet Camii'nde kurulan bir harp meclisi yeniçerilere karşı hücuma geçecek kuvvetlerin kumandanlıklarına Boğaz muhafızları Ağa Hüseyin Paşa ile Mehmed İzzet Paşa'yı memur etti. Bu iki paşa kendi sekbanları, topçu, kumbaracı, lağımcı ve kalyoncularla Atmeydanı'ndan Etmeydanı'na doğru hareket ettiler. Askerin arkasından da medreseliler ile halk kıtaları yürüyordu. En önde de süvari topçuları yüzbaşısı Karacehennem İbrahim Ağa iki top çektiriyordu.

Önce yolları tutmuş olan yeniçeriler bu heybetli gelişi görünce korkularından karargahları olan Etmeydanı’na kaçmışlardı. Hatta büyük bir kısmı orada da durmamış, şehir dışına kaçmaya, kale kapıları tutulmadan nam ve nişan kaybetmeye başlamışlardı. Aksaray’da Etmeydanı’nda ve Yeni Odalar'da kalanlar zorbalıkta en azgın olanlar ile birtakım baldırı çıplak amele, ırgat yeniçeri taslakçısıydı.

Beyazıt’ta padişah ordusu iki kola ayrıldı. Ağa Hüseyin Paşa topçularla Laleli yolunu, İzzet Mehmed Paşa da kumbaracı, lağımcı ve kalyoncularla Saraçhane yolunu takip ettiler. Bu ikinci kol Şehzadebaşı’nda Eski Odalar denilen kışlayı aldıktan sonra Saraçhane’den Aksaray’a inecekti.

Etmeydanı ve Yeni Odalar denilen büyük kışla çepeçevre sarıldı. Meydan büyük kapılarla muhafaza edilirdi ve yeniçeriler bu kapıları kapatmışlardı. Karacehennem İbrahim Ağa meydan kapısının bir kanadını toplarla paraladı. Fakat kanadın İkincisi, üstüne yapışan güllelere dayandı. Bu sefer Mustafa adında bir topçu neferi pervasızca sıçrayarak kırık kanattan meydana girdi ve kapının öbür kanadını açtı. Tam şaşkınlık içinde olan yeniçeriler bu gence bir şey yapamadı. Topçular meydana girince yeniçeriler kışlalarına kapandılar. Yine o Topçu Mustafa, bu sefer “bir şulei cevval gibi” meydanda pertab ederek kışlayı bir kasap dükkânı tarafından tutuşturdu. Toplar da salkım ve yağlı paçavra atarak yangını süratle genişletti ve ateş, kurşun, kılıçla müthiş yeniçeri kırımı başladı. Kıta o devrin şairlerinden Keçecizade İzzet Molla’nındır:

'Tecemmu eyledi Meydanı Lahm'e
İdüb küfanı nimet nice bağı
Koyup kaldırmadan ikide birde
Kazan devrildi söndürdü ocağı. ”

Kışlada boğulup yananlarla vurularak düşüp ölenlerle, kaçarken yakalanıp idam olunanlarla bu yeniçeri kırımını tasvir çok güçtür. Yalnız o perşembe günü cellatların satırıyla 500 yeniçerinin başı kesilmişti, amansız idamlar cumartesi gününe kadar devam etti. Sultanahmet Meydanı'nda mahut Vakvak Ağacı'nın altı başsız cesetler ve yeniçeri kelleleriyle doldu. Bu kıta da İzzet Molla'nındır:

"Bir zaman ehli fitne, Camii Han Ahmed'de
Bigünah asmış idi kullarını Hallak'ın
Şimdi erbabı şikakın dökülüp kelleleri
Meyve vaktine yetişti Şeceri Vakvak'ın. "

Yeniçeri Ocağı resmen lağv edildi. Dolayısıyla acemi oğlanları, Boğaz'daki yamaklar da kaldırıldı. Ocakla sıkı bağları olduğu için Türkiye'de Bektaşîlik de kaldırıldı, bütün Bektaşî tekkeleri kapatıldı, babalardan da birkaçı idam olundu.

"Ağalar eyledi cahime sefer
Çaldı Bektaşîler de göç borusun. "

Belgrad Ormanı'nda yeniçeri kırımı

Evvelce de ehemmiyetle belirtmiştim, ocaklarının kaldırıldığı sırada yeniçerilerin arasında eski devşirmelerden tek sima dahi yoktur, ekseriyeti Türk olmak üzere hepsi ocağa girip yeniçeri yazılmış esnaf ve ayaktakımına mensup adamlar, gençlerdir. Devşirme Kanunu'nun kalktığı yüz yıldan beri birkaç kuşak yeniçeri oğullarıdır.

İstanbul'daki bütün yeniçerilerin 15 haziran şehir muharebesine iştirak ettikleri asla söylenemez. Yeniçerilerde ilk bozgun başlayıp Yeni Odalar

Kışlası'na doğru çekilir, kaçarlarken, o sabahki kıyama iştirak etmiş olanların da bu kışla sarılıp ateşe verildiği ana kadar kışlada kaldıklarını zannetmiyorum. Yine unutmamalıdır ki, Sultan II. Mahmud ile ocak arasındaki şehir muharebesi bidayette tek cepheliydi. Yeniçerilerin arkasında kalan sokaklar, şehrin kale duvarlarına kadar açıktı. Ağa Hüseyin Paşa ve İzzet Mehmed Paşa kuvvetleri Aksaray'a geldikten sonra kışla sarıldı. Kale kapıları da yeniçeri muhafızlarının elindeydi; yeniçeri bozgunu başlayınca kıyama iştirak etmiş yeniçerinin büyük bir kısmının şehir dışına kaçtıkları muhakkaktır. Gerek muharebe sonunda kaçanlar, gerekse muharebeye hiç katılmamış olanlar veya katılma fırsatını bulamayanlar, padişahın zaferlerinden ve ocaklarının kaldırılmasından sonra bir umumî af beklerken Sultan II. Mahmud bütün yeniçerileri ölüm fermanlısı yaptı, onlar da baş kaygısına düştüler, İstanbul yanındaki uçsuz bucaksız Belgrad Ormanı'na daldılar ve orada açlıktan ölmemek için şekavete başladılar.

Bu durum birkaç ay devam etmiştir. Sultan Mahmud yeni kurulan Asakiri Mansurei Muhammediye'nin ilk birlikleriyle Belgrad Ormanı'nda amansız bir tenkil hareketine girişti. Ormandaki bu yeniçeri kırımı, Vakai Hayriye'dekinden çok daha müthiş olmuştur.

Bize bu orman tenkilini anlatan itimat edilir kaynak, XIX. asrın namlı İngiliz müverrihi ve edibesi Miss Julia Pardo'nun *Constantin^ople* (İstanbul) adlı eseridir. İngiliz yazarının vaka tafsilatını Belgrad Ormanı içindeki Belgradcık köyü halkından ve İstanbul'daki İngiltere Sefareti'ne mensup kimselerden dinlediği muhakkaktır. Halkı tamamen Rum olan Belgradcık köyü zengin ecnebi turistlerin, İstanbul'daki sefarethaneler erkânı ile irtibatlı misafirlerin bir sayfiye, av yeriydi.

Miss Julia Pardo şöylece anlatıyor:

"1823 yazına kadar Belgrad Ormanı kestane, gürgen, meşe, ceviz, ıhlamur, çınar ve her cins kerestelik ağaçlarla son derecede zengindi.

Maalesef bu sıralarda yeniçeri katliamında kellesini kurtarıp şehirdeki diğer ayaktaşlarıyla birlikte kaçanlar Belgrad ve Mudanya ormanlarına sığındılar, cüretkârları Anadolu'da ilerleyerek Bursa dağlarına yayıldılar. Uzak görüşten mahrum olanları da Karadeniz sahillerindeki sık ormanlarda saklandılar. Bir müddet meyve ve ot yiyerek geçindiler. Fakat bir af çıkmayınca, istikbalden ümit kesilince sekizer onar kişilik çeteler halinde yolculara saldırarak mallarını aldılar, kanlarını akıttılar. Nihayet bütün yollar salimen geçilemez oldu. Hükümet onları tedip etmek için müteaddit teşebbüslere girişti, fakat eşkıyanın sayısı yüzlere çıkınca üzerlerine gönderilen kuvvetlere meydan okudular. Bir müsademede yakalanan yeniçeri, ayaktaşlarına gözdağı olmak için muhakeme edilmeden boğuldu, cesedi yol kenarında bir ağaca asıldı, dağılmalarına müessir olmadı. Bu hallere çok kızan ve uğraşmadan bezen padişah yeniçerilerin sığındıkları bütün ormanların yakılmasını emretti.

Başta İstanbul’a en yakın Belgrad Ormanı, muhtelif istikametlerden tutuşturuldu. Civardaki tepeleri askerle doldurarak ateşten kaçanları aman vermeyip vurdular.

Asırlardan beri heybetle duran, etrafındaki tepelere meydan okuyan, esrarengiz derinliklerine güneş ışığını sokmayan, balta girmemiş köşelerinde binlerce mahluk saklayan muazzam orman derhal ateş çemberiyle kuşatıldı. Karadeniz’den esen rüzgâr ateşi o kadar büyüttü ki, Boğaz'ın methalindeki kayaları döven deniz pembe bir renge bürünürken ve Bahçeköy Sukemeri beyazlığını kaybedip kızıl bakırı andırırken iri ağaç gövdeleri dehşetli gürültülerle yere devrildiler.

Tahribat mükemmel cereyan etti. Alevler birçok mil murabbaı yer kapladı. Bu esnada mütemadiyen tüfek seslerine insan feryatları karışıyordu. Belgrad Ormanı’na iltica eden yeniçerilerin hiçbirisinin kaçmış olmasına inanılmaz. Çoğu Sultan Mahmud’un askerlerinin kurşunlarıyla

öldü. Sefil ve aç da olsa hâlâ mağrur bir miktar yeniçeri de derinliklerine sığındıkları ve içinde bir müddet gizlendikleri ormanda yandılar, helak oldular.”

Ocağın kaldırılmasından sonra yeniçerilik ve Bektaşîlik, pek çok garazkâr kimselerin elinde pek çok namuslu adamın adına kara çalmak için bir damga oldu, ayaktakımından ise “yeniçeri” dediler, İçtimaî mevki sahibi ise “Bektaşî” dediler. Mesela devrinin en seçkin bir hekimi ve müverrihi Şanizade Ataullah Efendi, kendisini hiç çekemeyen Hekimbaşı Behçet Efendi’nin garazına uğradı ve Bektaşî'dir diye sürgüne gönderildi, perişan olup öldü gitti.

Daha önce büyük ve bahtsız bir hükümdar olduğunu söylemiştim, Sultan II. Mahmud'a “Adlî” unvanını hiçbir zaman yakıştıramamışımdır. Ona keşke “Adlî" yerine “Büyük” unvanı verilseydi. Fakat, nice temiz ve masum insanların da kesildiği o yeniçeri katliamından sonra “Adlî" unvanını almaya mecburdu sanırım.

Büyük kışla yangınında bir kadın

O devirde güzelliği ve oyunlarıyla büyük şehir İstanbul’un şöhretlerinden olmuş Tırnovalı Benli Behiye adında bir Kıptî kızı Vakai Hayriye’de çılgın gibi sevdiği bir delikanlının yolunda Yeni Odalar yangınının cehennemi ateşine dalmış, bu suretle o kanlı vakaya adı karışan tek kadın olmuştur.

Yeniçeri taslakçılarından Berber İsmail adında gayetle dilber bir gence tutulan Behiye’nin macerasını son yeniçerilerden Çardak Kolluğu Çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa şöyle anlatıyor:

“Bin şahit isterdi Kıptî demeye; Rumeli’de Tırnova kasabasından Kaptanıderya Tatar Ramiz Paşa için getirdiklerinde gül goncası bikri naşüküfte idi, on üç yaşında var yok. Nahilbend Mahallesi'nden Değirmencikızı Safiye Kadın nam esirci 700 altın saymıştır derlerdi babası Çingene’ye, amma kaptanpaşaya Kıptî’dir demeyip Mağribî’dir demişler. Alemdar Paşa Vakası’nda Kandıralı Mehmed zuhur idüp galebe yeniçerilerde kaldıkta paşası firar etmekle, sarayı yağma oldukta çengi Behiye’yi yeniçeri kayışbacaklarından Zehrimar Odabaşı Kara Tahsin demekle maruf çarebru yiğit kaldırmış ve Tahtakale’de avratlarının sakin olduğu yere koymuş kapatmıştır, Behiye vakai azîmeye kadar on sekiz sene Kara Tahsin’in tasarrufu altında oldu ki vakai azîmede otuz ya otuz bir yaşındaydı, amma üstüne çengi yoktu, lâkin Kara Tahsin’in havfinden avrete gayri er parmağı değmedi. Vakai azîme zuhurundan mukaddemdi Kara Tahsin bu mahbubı dilaşubu refiki has edindi ki ol delikanlı Karagümrük’te yeniçeri kebir kahvehanesinde Berber İsmail’dir, ocakçı idi ve hem Kara Tahsin’in civeleği idi. Benli Behiye o oğlana taaşşuk idüp Kara Tahsin’in ayağına düşüp izin aldı ve maşukuna nail oldu; ol tarihte İsmail on yedinci yaşında duman bıyık mürahik idi, avret onun divanesi idi. Vakai azîme ki zuhur eyledi, Benlinin gözü cihanı görmeyip yalınayak hem zimmiye avrat gibi başı açık, zenne şalvarının üstüne İsmail’in camadanının almış, destinde şişane tüfek Karagümrük'te olan kahvehaneye varmış, derununda benîâdem yoktur, in cin top oynar, bir Bektaşî kalender vardır kabak başında bişuur, kahvehaneden Mehmedağa Hamamı’na varır, ora dahi tehî, bir ihtiyar,

- Gece İsmail burada idi, seherde Kara Tahsin ile pür silah çıkıp zannım Yeni Odalar’a gittiler!.. der.

Bu haberi ki alır, ol zaman Behiye kışlaya varır. Yeni Odalar’da görür ki ateşi Nemrud’dur, derununda olan canın taşra atsa nimet bilir. Yoldaşlar,

- Dön bre avret, ocağımız yandı battı!.. dediklerinde biri dahi,

- Berber İsmail şehit oldu, gözümle gördüm!.. der.

Behiye bunu ki duyar, tamam tecennün idüp kışlaya girer ki oğlanın laşesin bula Girmek var, çıkmak yok. Ol tarihte taze yiğit olup Gazi Sultan Mahmud'un kılıcından kelle kurtarmış muammerinden Taşkasaplı Tulumbacı Haydar Ağa nakletmiştir:

- Kışladan âhir ben çıktım. Çengi Behiye'nin öldüğünü gördüm, şöyle ki, Zincirlikuyu Taşlığı'nda laşeden laşeye koşardı, başına üsküf koymuş, elinde şişane, eğilir, laşenin yüzün görür, kalkar ahir canibe koşardı. Ateşi Nemrud içinde semender idi, ahir anı gördüm ki fevkanî çardak avretin üstüne çöker, o dahi gördü amma firar eylemedi, gözüm kapatıp kaçtım... demişti.

Benli Behiye elhak şehidi aşk u muhabbettir. Kara Tahsin için Laleli cenginde düştü dediler. Berber İsmail ise Vakai Azîme'den on iki sene geçtikte Kasımpaşa'da Kulaksız Hamamı'ndan zuhur etti, Tersane'ye asker oldu."

O devri iyi bilen bir kalemin elinde muhakkak ki bir roman konusudur.

Tırnova cadıları

Vakai Hayriye'den yedi sene sonra, hicrî 1249, miladî 1833 yılında, o zamanlar Türk idaresinde bulunan Bulgaristan'ın Tırnova kasabası kadısı Ahmed Şükrü Efendi, bu kasabada geçen ve kolayca inanılmaz bir vakayı resmî bir yazıyla hükümet merkezine bildirmiş ve bu yazı yine o zamanlar devletin resmî gazetesi olan *Takvimi Vekayinin* 19 rebiülevvel 1249 tarih ve 68 numaralı nüshasında neşredilmiştir. Önce bu yazıyı okuyalım:

“Tırnova'da cadı türedi. Gün battıktan sonra evlere musallat olmaya başladı. Zahireye dair un, yağ, bal gibi şeyleri birbirine katar ve kâh içlerine toprak karıştırır. Evlerin yüklüklerinde bulduğu yastık, yorgan, şilte ve bohçaları didikler, açar ve dağıtır. İnsanların üzerine taş, toprak, çanak, çömlek atar. Birkaç erkek ve kadının da üzerine saldırmış. Tecavüze uğrayanlar çağrıldı, soruldu:

- Üstümüze sanki bir manda çökmüş sandık!.. dediler. Bu yüzden iki mahalle halkı evlerini bırakıp başka taraflara kaçtılar.

Kasaba halkı bu işlerin cadı denilen habis ruhların eseri olduğunda ittifak etti. İslimye kasabasında cadıcılıkla tanınmış Nikola ismindeki adam Tırnova’ya getirildi ve 800 kuruşa pazarlık edildi.

Bu adamın elinde resimli bir tahta vardı. Mezarlığa gider, tahtayı parmağı üzerinde çevirirmiş, mahut resim hangi mezara bakarak durur ise cadı o mezardaki ruhi habis imiş; hani o mezara gömülmüş olan mevtanın ruhu habis ruh olmuş imiş.

Büyük bir kalabalıkla mezarlığa gidildi. Cadıcı Nikola resimli tahtayı parmağı üstünde çevirmeye başlayınca resim sağlıklarında Yeniçeri Ocağı’nın kanlı zorbalarından Ali Alemdar ile Abdi Alemdar’ın mezarlarına karşı durdu. Mezarlar açıldı. İki şakinin cesetleri yarım misli büyümüş, kılları ve tırnakları da üçer dörder parmak uzamış bulundu. Gözleri de açıktı, kan bürümüş kıpkırmızı, gayet korkunçtu. O gün mezarlığa gitmiş olan bütün kalabalık bunu gördü. Abdi Alemdar ile Ali Alemdar sağlıklarında her türlü fesadı irtikâp etmiş, cana kıymış, mal yağmalamış, ırza namusa tecavüz etmiş; ocakları lağv edildiği zaman her nasılsa yaşlarına riayet olunarak cellada verilmemiş, ecelleriyle ölmüşlerdi. Sağlıklarında yaptıkları yetişmemiş gibi şimdi de halka ruhi habis birer cadı olarak musallat olmuşlardı.

Cadıcı Nikola'nın tarifine göre bu habis ruhları def etmek için mezarları bulunup cesetleri çıkarıldıktan sonra cesetlerin göbeğine birer ağaç kazık çakılır ve yürekleri kaynar suyla haşlanır.Ali Alemdar ile Abdi Alemdar'ın da cesetleri mezarlarından çıkarıldı, göbeklerine birer ağaç kazık çakıldı ve yürekleri bir kazan kaynar suyla haşlandı, fakat hiç tesir etmedi, Cadıcı, Bunları yakmak lazım gelir' dedi. Bu hususta şeran da izin verilebileceğinden ruhsat verildi ve iki şerir yeniçerinin mezarlarından çıkarılan cesetleri mezarlıkta bir odun yığını üzerine konularak yakıldı. Çok şükür kasabamız da cadı şerrinden kurtuldu... "

Kolay inanılır şey değildir. Fakat bir kadı efendinin kaleminden çıkmış ve devletin resmî gazetelerinde neşredilmesi çok manalıdır.

Biz bu cadı meselesini şöyle tefsir edeceğiz:

Vakai Hayriye, aslında, takılan isim ölçüsünde çok büyütülmüş bir kıyamdır, birtakım çapaçul, yalın ayaklı sefil ve perişan yeniçerinin ihtilal adı verilen nümayişi, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak için pek güzel bir sebep addedilmiştir ve ayaklanan o bir avuç serseriye eldeki bütün kuvvetle hücum edilmiş, yeniçeri olup da kendi halinde, namus erbabından kimselerin dahi kendilerini kurtaramayacağı bir imha, katliam yoluna gidilmiştir. Vakai Hayriye'de devlet adaleti sadece 15 haziran kıyamını hazırlayan ve bu kıyama iştirak eden suçluların takibinden ibaret olacaktı. Ocakları kaldırılmış, kışlalarından biri yıkılmış, biri yakılmış yeniçerilerin artık nesinden korkulabilirdi ki, o 15 haziran perşembe sabahı dahi, ihtilal ancak kazanların meydana çıkarılması ananesinin yerine getirilmesiyle başlayabilmişti. Koca kışlada, kapı kanadı kırmak için tek başına meydana giren bir Topçu Mustafa'yı öldürecek adam çıkmamıştı.

Yeniçerilik esnaf tabakası ile aşağı tabaka halk arasında çok yaygındı; mahalleler halkının takım takım sancak altına koştuğunu yazan vakanüvisler, o mahalleler halkının en az yarısının yeniçerilikle bağları

olduğunu niçin unutmuşlardı?.. Vakai Hayriye üzerine yazılmış tek tafsilatlı kaynak olan *Üssi Zafer* adlı kitap Sultan II. Mahmud'a hoş görünmekten gayri bir şey düşünmeyen Sahaflar Şeyhizade Esad Efendi'nin eseridir, yeniçerileri batırmak için her akla gelen şey kalem diline verilmiştir.

Ocağın lağvından sonra girişilen imha hareketi padişaha karşı amme nefreti yaratmıştır. Halkın nazarına bu katliamı haklı göstermek propagandasında devam edilmiş, dirilerden sonra da ölülerle uğraşılmıştır. Mezarlıklarda yeniçeri kabirlerinin taşları kırılmış, Tırnova'dan da böyle cadı vakası haberi getirilmiştir. Abdi Alemdar ile Ali Alemdar'ın hayatlarında yaptıkları kötülükler ne kadar büyük olursa olsun İstanbul'da Burunsuz Mustafa'ların, Mehmed Kaptan'ların, Küpeli Kız Ahmed, Hançeri Güzel Mustafa, Dinikuru Laz Ali ve Kayıkçı Gâvur Ali gibi şehir eşkıyasının melaneti yanında hiç kalırdı, cadıların Tırnova'da değil, asıl İstanbul'da çıkması gerekirdi.

Sözlük

A

Adâ: düşmanlar.

Adavet: düşmanlık.

Aduyi zağ: karga düşmanı.

Afeti devran: çağın en güzeli.

Afif: temiz; dürüst; iffetli, namuslu.

Ağayanı Bektaşîyan: yüksek rütbeli yeniçeri subaylarına, ağalarına verilen ad.

Ahi hazin: acıklı, dokunaklı iç çekiş.

Ahir: son, sonraki, sonuncu.

Ahitname: antlaşma belgesi.

Ahzı intikam: öç alma.

Âkıl: akıllı, bilgili, olgun.

Akva: devlet ileri gelenlerinin kullandığı bir bıçak türü.

Alameleinnas: herkesin önünde.

Aleti itfa: söndürme aygıtı.

Âli: yüce, yüksek.

Âlinesep: soylu.

Âli Osman: Osmanlı hanedanı.

Âlişan: şan ve şerefi büyük olan.

Anasır: öğeler, unsurlar.

Arş: göklerin en yüksek katı.

Âsafperver: Süleyman Peygamber'in veziri Âsaf gibi koruyucu olan.

Asakiri Mansurei Muhammediye: Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra kurulan yeni ordu.

Asar: eserler, yapıtlar.

Âsarı izmihlal: yok olma, çökme, yıkılma belirtileri.

Ases: gece bekçisi.

Asuman: gökyüzü, felek, sema.

Âşıkı şeyda: çılgın, divane âşık.

Ateşîn: ateşli, ateş gibi.

Avamî: halka ilişkin.

Avaze: seda; bağırma, feryat.

Avazı bülent: yüksek ses.

Ayak divanı: ivedi ya da olağanüstü durumlarda padişah huzurunda kurulan divan.

Ayaktaş: arkadaş, işleri elbirliğiyle yapanlardan her biri; yol arkadaşı.

Âyan: bir yerin ileri gelenleri.

Ayine: ayna.

Azeb: bir askeri sınıf.

Azimet: gidiş, yola çıkma.

Azîmüşşan: derecesi büyük, yüksek mertebeli.

B

Babıhümayun: Topkapı Sarayının Ayasofya Müzesi'ne bakan büyük dış kapısı.

Babı tezvir: yalan dolan ve arabozculuk kapısı.

Bade harab ül-Basra: Basra yıkıldıktan sonra (iş işten geçtikten sonra).

Badei gülgûn: kırmızı ya da pembe gül rengindeki şarap.

Bagî: asi, başkaldıran.

Barata: çuhadan yapılmış ucu kıvrık, uzunca külah.

Baş eski: yeniçeri ortalarında orta bayrağını taşıyan subayın yardımcısı.

Bed: kötü, fena, çirkin; kötülük, fenalık, çirkinlik.

Bedesten: değerli eşyaların alınıp satıldığı kapalı çarşı.

Bediî: güzellik, güzel.

Bednam: kötü adlı, adı kötüye çıkan.

Bedtıynet: kötü yaradılışlı, mayası bozuk.

Beka: ölmezlik; devamlılık, kalıcılık.

Belî: evet, peki, hayhay, olur.

Bendegân: kullar, köleler; padişah hizmetinde olanlar.

Beniâdem: insanlar.

Beytullah: Allah'ın evi, Kâbe (“mescit” ve “cami" anlamlarında da kullanılır).

Bezirgân: tüccar.

Biadet: sayısız.

Biat: bir kimsenin egemenliğini tanıma.

Bidayet: başlangıç.

Bidin: dinsiz.

Biedep: edepsiz, terbiyesiz.

Bikir: kızlık, bakirelik.

Bişuur: bilinçsiz.

Brik: kare yelkenli ve iki direkli bir gemi.

Bühtan: yalan yere suçlama, iftira.

Bürüncük: ipekli bir kumaş; bürümcük, bürümcek.

C

Cahim: cehennem.

Caize: kasidelerle övdükleri büyükler tarafından şairlere verilen bahşiş.

Camadan: bir tür kısa yelek.

Câmi: derleyen, toplayan; içine alan, içinde bulunduran.

Cebbar: zorba.

Cebin: korkak.

Cebren: zor kullanarak, zorla.

Cebri yürüyüş: dinlenmeye çok az zaman ayrılarak yapılan hızlı yürüyüş.

Cehil: bilgisizlik, bilmezlik.

Celadet: büyüklere karşı gösterilen göz pekliği, yiğitlik.

Cemiyet: belli bir amaç için bir araya gelme, toplanma.

Cemiyeti kübra: büyük topluluk.

Cem olmak: toplanmak.

Ceng ü kıtal: savaş ve vuruşma.

Cerh: yaralama.

Cevretmek: haksız yere üzmek, incitmek.

Cevr ü cefa: eziyet ve zulüm.

Cezire: ada.

Ciğerkûşe: çok sevilen kimse, evlat.

Cihannüma: dünyayı gösteren; evin en üstünde çevreyi görebilmek için yapılmış bölüm.

Cihaz: çeyiz.

Cilvei ilahiye: Allah'ın tecellisi.

Civan: yakışıklı genç.

Civelek: canlı, neşeli, oynak; Yeniçeri Ocağı'nda yeniçeri adaylarına verilen ad.

Cumhur: halk, topluluk.

Cülus: hükümdarlık tahtına çıkma, oturma

Cündî: süvari, sipahi askeri.

Ç

Çağşır: bir tür şalvar, çakşır.

Çâk: yarık, yırtık.

Çalpara: parmaklara takılan, dört ya da iki parça ağaçtan yapılmış, zil benzeri bir çalgı aleti.

Çarebru: bıyığı yeni terleyen delikanlı; dörtkaşlı.

Çektirme: tek direkli küçük bir ticaret gemisi.

Çevgân: ucu eğri sopa, baston.

Çırağan: kandillerle aydınlatılarak yapılan şenlik, donanma.

Çırağ etmek: bir devlet dairesine memur adayı olarak yerleştirmek.

Çıtak: dağda yaşayan ve odunculukla geçinen kimse; huysuz, kavgacı, kaba

Çorbacı:günümüzdeki bölük komutanlığı derecesinde bir rütbe; Hıristiyan ileri gelenlerine verilen ad.

Çubuk: tütün içmek için lüleye takılan ve genellikle kiraz, yasemin ağacından yapılan uzun ağızlık.

Çün: çünkü.

D

Dâd: doğruluk, adalet.

Dahhâk: zalimliğiyle ünlü bir efsane kahramanı.

Dalalet: doğru yoldan ayrılma, sapkınlık; yanlış düşünce, yanlış yol.

Dal fes: üstünde sarık bulunmayan fes.

Danişment: medresede oda sahibi olabilen öğrenci (günümüz anlamında asistan, yardımcı).

Dârı beka: ahiret, öteki dünya.

Dârı dünya: yaşadığımız bu dünya.

Dârünnedvei haşarat: zararlı kimselerin görüşme yeri.

Defterli: Yeniçeri Ocağı'nın defterlerinde kaydı bulunan yeniçeri

Dehşetaver: korku saçan, çok korkutan.

Dek: hile, oyun, düzen.

Denaet: alçaklık, adilik.

Denî: rezil, soysuz.

Derdmend: sıkıntısı olan, zavallı, biçare.

Derun: iç, iç bölüm.

Deryayı bipayan: sınırsız, sonsuz, tükenmez deniz.

Dest: el.

Destar: sarık.

Dilaver: yürekli, yiğit.

Dilnüvaz: gönül okşayan.

Dimi: sıkı dokunmuş pamuklu bez.

Divanı Hümayun: Osmanlı Devleti'nde devlet hizmetlerinden birinci derecede sorumlu kurul.

Diz çağşırı: boyu dizkapağı hizasında biten kısa çağşır.

Dizdar: kale ağası, muhafızı; kale komutanı.

Don: elbise, giysi.

Dörtkaşlı: bıyığı yeni terleyen delikanlı; çarebru.

Dudi ah: beddua, ilenç.

Dudi siyah: kara duman.

Dudmanı Bektaşîyan: Yeniçeri Ocağı’na verilen bir ad.

Düz: anasonsuz üzüm rakısı; duziko.

E

Eclaf: edepsiz, yüzsüz adamlar; ayaktakımından olanlar.

Efrat: askerler, erler.

Eğerçi: her ne kadar, gerçi.

Ehibba: dostlar, sevgililer, iyi görüşülen kimseler.

Ehli fünun: ilim irfan sahipleri.

Ehl ü ıyal: çoluk çocuk, aile.

Ehremen: dev; şeytan, fenalık.

Elîm: acıklı, acı veren.

Envar: nurlar, ışıklar, parlaklıklar, aydınlıklar.

Erazil: reziller, yüzsüzler, alçaklar, namussuzlar.

Erbabı şikak: anlaşmaz, uyuşmaz kimseler.

Erkân: ileri gelenler, önemli kişiler.

Esafil: pek alçak ve aşağılık olanlar.

Esedî: Osmarılı Devletinde kullanılan Hollanda Kraliyet aslanı betimli gümüş sikke; arslanlı.

Eşbeh: benzeyenler, eşler.

Eşed: daha beter olan.

Eşhas: kişiler, kimseler.

Eşirra: çok edepsiz kimseler.

Evbaş: ayaktakımı, aşağılık kimse.

Eyyamı nevcivanî: delikanlılık günleri.

F

Fâcir: günahkâr; yalancı; ayyaş; zevk ve eğlence düşkünü.

Fâsık: günah işleyen, kötülük yapan.

Feryad ü enin: haykırış ve inleme.

Feta: yiğit; delikanlı.

Fethi mübin: açık, besbelli olan fetih.

Fevkanî: üst katı olan, üstteki.

Fındık: eski tüfeklerin fındığa benzeyen mermilerine verilen ad.

Filar: hafif ve alçak ökçeli bir tür ayakkabı.

Fisk ü fücur: her türlü kötü iş, ahlaksızlık.

Fusul: fasıllar, bölümler, kısımlar.

Futa: ipek peştamal.

Füsun: sihir, büyü.

Fütuhat: fetihler.

Fütur: gevşeklik, usanç, bezginlik.

G

Gaile: dert, sıkıntı.

Galebe: zapt olunamayacak azgınlık.

Garim: alacaklı; rakip, hasım.

Gâve: zalimliğiyle ünlü Dahhâk'i öldüren efsane kahramanı demirci.

Gayreti batıla: yararsız uğraş.

Gazabı Rahman: Allah'ın gazabı.

Gedik: ticaret ve sanatla uğraşma yetkisi.

Germabe: kaplıca, ılıca, kaynarca.

Gılzet: kalınlık, kabalık, sertlik.

Gulam: erkek çocuk, oğlan; kul, köle.

Gulgule: gürültü patırtı.

Gûli beyabanî: karanlık ve ıssız yerlerde insanın önüne çıktığı sanılan ürkütücü hayalet, hortlak; gûlyabanî.

Gûyiya: güya.

Gülabdan: gülsuyu serpmek için kullanılan cam ya da metal kap.

Gülbank: hep birlikte yüksek sesle okunan dua.

Gülbankı Muhammedî: ezan.

Güman: sanma, sezme, zan; kuşku; düşünce, kaygı, endişe.

Güzide: seçilmiş; seçkin.

H

Habaset: kötülük, alçaklık.

Habis: kötü, fesatçı.

Hacalet: utanma, utangaçlıkla şaşırma.

Hadikat ül-cevami: camiler bahçesi.

Hâdim: hizmet eden, yardımcı olan, yarayan.

Hâk ile yeksan olmak: yerle bir olmak.

Hal: tahttan indirme, hükümdarlığına son verme.

Halas: kurtulma, kurtuluş.

Halaskâr: kurtarıcı.

Hali hayat: hayatta olma durumu.

Hallak: sürekli olarak yaratan, Tanrı.

Hal tercümesi: bir kimsenin kişisel geçmişi; yaşamöyküsü.

Hamd ü sipas: Tanrı'ya şükür.

Hami: koruyan, koruyucu; arka çıkan, sahip çıkan.

Hamiyet: koruma çabası, insanlık, erdem.

Haneharap: evi yıkılmış, evsiz barksız, hali perişan; cahil.

Hanüman: aile, ev bark, ocak, yuva.

Harabezar: viran yer, viranelik.

Haramî: başkasının malını zorla alan kimse, haydut.

Harfendaz: söz atan, kinayeli söz söyleyen.

Has: hükümdara özgü alan.

Haseki: hükümdar hizmetindeki silahlı koruma görevlisi.

Has fırın: yalnız Saray halkına ekmek pişirilen özel fırın.

Hasna: güzel, iyi.

Hassa: padişaha ve padişah saraylarına özgü olan.

Haşarat: zararlı, değersiz, önemsiz kimseler.

Havf: korku, korkma.

Hayta: serseri.

Hazar: barış, barış dönemi.

Hazele: reziller, yüzsüzler, alçaklar, kalleşler.

Hemin dem: bu anda, bu sırada.

Hempa: bir kimseye yaptığı kötü işlerde destek, arkadaş olan kişi,

Hemsaz: uygun, uygunluk; arkadaş, arkadaşlık.

Hengâme: gürültü patırtı, kavga dövüş.

Hercaî: kararsız, sebatsız.

Here ü merc: karmakarışık, altüst, darmadağın, allak bullak.

Heva ve heves: zevk ve şehvetler.

Hezeyan: sayıklama, saçma sapan söz söyleme.

Hidayet: doğru yolu arama, doğru yola girme.

Hikmeti hükûmet: hükûmet yönetimi koşulları; hükümetin akıl ermeyen işleri.

Hilat: süslü elbise, kaftan.

Hilkat: yaratılma, yaratılış, yaratılmış olan şey; yaradılış, huy, tabiat.

Hîz: puşt, ibne.

Hoştab: tabiatı hoş olan, huyu iyi olan.

Huda: Tanrı.

Hulul: girme, geçme, nüfuz etme.

Hulus çakmak: dalkavukluk etmek, yaltaklanmak.

Humar: içki içtikten sonra gelen baş ağrısı, sersemlik.

Hun: kan.

Hunhar: kana susamış, kan dökmekten zevk alan.

Huni adu: düşman kanı.

Hurde: ufak, küçük; ince, kırıntı; önemsiz.

Huruç: çıkış, çıkma.

Husye: haya, yumurtalık, erbezi.

Hüccet: bir hak ya da sahiplik gösteren ve şeriat mahkemesi tarafından verilen resmî belge; delil; vesika.

Hükmi kaza: Tanrı tarafından önceden verilmiş olan hüküm, Tanrı emri; alın yazısı.

Hüveyda: meydanda, açık, belli.

I

Ilgar: dizginleri koyuverilmiş atın dörtnala koşması.

Istılah: herkesin anlamayacağı, özel anlamda kullanılan söz.

İ

İbadullah: pek çok, pek fazla.

İbda: yaratma, meydana getirme.

İbtizal: bayağılaşma, ayağa düşme.

İçoğlanı: Saray’a alınarak çeşitli devlet hizmetleri için yetiştirilen devşirmelere verilen ad.

İçtima: toplanma, bir araya gelme; toplantı; birikme, yığılma.
İfna: yok etme.
İfsat: bozma; düzensizlik yaratma, kargaşalık çıkarma.
İğtişaş: karışıklık.
İğvayı şeytanî: şeytanca kışkırtma, yoldan çıkarma
İhsan: iyilik, bağış, lütuf.
İhtilat: karışma, katışma
İhya: diriltme, canlandırma; yeniden güçlendirme.
İkbal: yüksek bir mevkiye ya da duruma erişmiş olma
İkraz: borç verme, ödünç verme.
İktiza: gerekme; gereksinim.
İndî: bir kişinin kendi kanısına dayanan görüşü; kendince.
İnkıraz: tükenme, bitme; yok olma.
İrtidat: İslam dinini bırakarak başka bir dini kabul etme.
İrtikâp: kötü iş işleme, kötülük etme.
İskân: yurtlandırma, yerleştirme; yurtlanma, yerleşme.
İstikamet: doğruluk, doğru davranış.
İstimdat: yardım isteme.
İşret: içkili eğlence.
İştihar: ün alma, ünlü olma.
İtlaf: boş yere harcama.
İttiham: töhmetli olma, suçlu olma, suçlanma.
İttihat: birleşme, bir olma; aynı fikirde olma
İyş ü işret: yiyip içip eğlenme.

K

Kabalak: içi mantarlı, enseliği ve güneşliği bulunan bir tür başlık.

Kabzetmek: almak, teslim almak.

Kadd ü kamet: boy bos.

Kadim: eski; başlangıcı olmayan; çok önce.

Kadit: çok zayıf, kuru.

Kahhar: ezen, kahreden, acımayan.

Kahren: zorla, ezerek.

Kalender: dünyadan el çekip başıboş dolaşan kimse; derviş.

Kâmuran: isteğine kavuşmuş, kutlu, mutlu.

Kancabaş: kıyılarda kullanılan bir ince donanma gemisi (başı kancaya benzediğinden bu ad verilmiştir).

Kapama: elbise, giyecek takımı.

Kapan: yiyecek ve giyecek maddelerinin satıldığı toptancı pazarı.

Kâr: iş; etki.

Karavaş: köle.

Kasrı bihemta: eşi benzeri olmayan kasır.

Katar ağası: Yeniçeri Ocağı'nın yedi büyük ağasından her birine verilen ad.

Katil: bir kimseyi öldürme, canına kıyma.

Kavas: vezirleri korumakla görevli kimseye verilen ad.

Kavil: söz, laf.

Kavşamak: yıkılmaya yüz tutmak, çok eskimek.

Kaydı hayat: yaşanan sürece, ömür boyu.

Kaymakam: birinin yerine geçen kimse, vekil; sadrazam hükümet merkezinden ayrıldığı zaman kendisine vekâlet eden vezir, kaymakam paşa.

Kayyum: cami ve mescitlerde temizlikle görevli kimse.

Kebe: kalın ceket, kaput

Kebir: büyük.

Kemali tazimle: çok saygılı bir biçimde.

Keman: yay.

Kemankeş: okçu, ok atmada usta kimse.

Kerhen: istemeyerek, zorla.

Keşf: bir şeyin olacağını önceden sezme, anlama; keşif.

Keşide: düzenleme, dizme, çekme.

Keşkül: dervişlerin kollarına takarak taşıdıkları, hindistancevizi kabuğundan ya da abanozdan yapılmış çanak.

Kevn: var olma, varlık; dünya.

Kırba: üzerine demir çemberlerle kösele kaplanarak yapılmış tahta su kabı.

Kırlangıç:genellikle karakol hizmeti yapan küçük savaş gemisi.

Kısas: dişe diş, göze göz cezası.

Kıssahan: masal, hikâye anlatan kimse.

Kıtai muntazıra: hazır kıta.

Kıtal: saldırı, vuruşma, mücadele.

Kıyam: bir şeye kalkışma; başkaldırma.

Kibar: büyükler, ulular.

Kim: “ki” yerine kullanılan bağlaç.

Kirlihanım: tuzsuz ve yumuşak bir peynir türü; çayır peyniri.

Koçu: dört tekerlek üzerine oturtulmuş kare biçimli ve pencereli bir odacaktan oluşan ve iki atla çekilen yaysız, makassız bir araba türü.

Kumbara: yuvarlak ve içi boş demirden yapılan, içine barut, demir, kurşun parçaları doldurularak elle ya da havan topuyla atılan savaş aleti; humbara.

Küçük mirahur: has ahırın en büyük iki yöneticisinden İkincisi; küçük imrahor.

Küfranı nimet: nankörlük.

Küllî: hep, bütün; çok.

L

Laşe: leş.

Lebi derya: deniz kıyısı.

Lecuc: çok inatçı, çok çekişken.

Lobut: süvarilerin kullandığı sopa türünde bir silah.

M

Maarif: bilgi, kültür.

Mah: gökteki ay, genç ve güzel kimse.

Mahbes: hapishane, zindan.

Mahbubı dilaşup: gönül karıştırıcı sevgili.

Mahbubperest: erkek düşkünü, erkek seven.

Mahfil: toplanma, bir araya gelme yeri.

Mahlut: karışık, başka bir şey karıştırılmış.

Mahrukat: odun, kömür gibi yakılacak şeyler, yakıt.

Mahrutî: konik, koni biçimli.

Mahsur: kuşatılmış.

Maişet: geçim, geçinme.

Makamı ifta: fetva verme yeri.

Maktel: öldürülme yeri.

Makule: cins, tür, çeşit

Mamure: bayındır, şenlikli.

Maslahat: önemli iş.

Matlup: istenen, arzu edilen; istek, arzu.

Maznun: sanık.

Mazul: görevden alınmış.

Mebhut: sersem, şaşkın.

Meclisi fisk: içki ve eğlence âlemi.

Mecmua: seçme yazılardan oluşturulmuş yazma kitap; toplanmış, bir araya getirilmiş şeyler bütünü.

Mecnun: deli, çıldırmış.

Mecruh: yaralı, yaralanmış.

Medih: övmeye yol açan şey.

Mefluç: felce uğramış, kımıldamaz hale gelmiş, inmeli.

Mehter: yüksek rütbeli hizmetkâr.

Mekir: hile, düzen.

Melahat: güzellik, güzel yüzlülük.

Melunı sermedî: Allah tarafından ebediyen lanetlenmiş olan.

Menfur: nefret edilen.

Menşe: bir şeyin çıktığı yer, esas, kök; yetişilen meslek.

Menşur: vezirlik, beylerbeyliği, valilik gibi önemli atamaları bildiren padişah fermanı.

Menzil: ev, ikametgâh.

Merdî: mertlik, cesaret; insanlık, dürüstlük

Mergup: sevilip aranılan, rağbet gören, istenilen.

Merkadi münevver: ışıklı, aydınlatılmış mezar.

Meskûn: içinde insanların oturduğu, yaşadığı yer.

Meşak ül-uşşak: âşıkların sıkıntıları.

Meşher: sevgi, teşhir yeri.

Meşrep: yaşama ve davranış biçimi, mizaç.

Meşruiyet: meşru olma, yasaya uygun bulunma.

Meşveret: bir konu hakkında karşılıklı konuşma, danışma.

Metfen: mezar, kabir.

Methal: giriş, giriş yeri.

Metris: siper, istihkâm.

Metrukât: bırakılan şeyler, miraslar.

Mevacib: aylıklar.

Mevc urmak: dalgalanmak.

Mevhum: kuruntuya dayalı, sanal.

Mevlana: “efendimiz" anlamında büyük bilim adamlarına hitap ederken kullanılan sözcük.

Mevut ecel: doğal ölüm.

Meyane: pişme kıvamı.

Meydanı Lahm: Etmeydanı.

Meygede: şarap satılan ve içilen yer.

Mezbuhane: boğazlanırcasına; son umut ve son güçle.

Mezkûr: zikrolunan, adı geçmiş olan.

Mihanikî: düşünmeden, alışkanlık yoluyla kendiliğinden yapılan hareket.

Mihr: güneş; sevgi.

Mihriban: güler yüzlü, muhabbetli; seven, dost.

Mirî: devletin malı olan, beylik.

Mirimiran: eyalet valisi, beylerbeyi.

Miyar: ölçü.

Muahede: antlaşma.

Muallim: talim ettiren, öğreten, öğretmen.

Muammer: ömür süren, yaşayan, yaşamış.

Muasır: çağdaş, aynı çağda yaşayan.

Muattal: terk edilmiş; işe yaramaz, boş; battal.

Muazzez: sevgili, aziz.

Mugayir: başka türlü, uymaz, karşıt.

Muğber: gücenmiş, dargın.

Muhayyile: hayal etme gücü, yetisi; imgelem.

Muhtekir: vurguncu, istifçi, karaborsacı.

Muhzır ağa: yüksek rütbeli yeniçeri subaylarından biri.

Muin: yardımcı.

Mukaddem: önce.

Mukassir: suçlu, kabahat işleyen.

Mukatele: birbirini öldürme; savaş, kavga, çarpışma.

Mukayyet: bağlı, sınırlanmış.

Muntazır: bekleyen, yolunu gözleyen.

Murabba: kare.

Murahhas: delege.

Murassa: değerli taşlarla süslenmiş, işlemeli.

Musahip: arkadaşlık eden, sohbeti güzel olan; padişahın, kendisini eğlendirmesi, hoşça vakit geçirmesine yardımcı olması için hizmetinde bulundurduğu kişi.

Musandıra: dolap, yüklük.

Musanna: sanatla yapılmış, hünerli bir usta elinden çıkmış.

Mustatil: dikdörtgen.

Mutavassıt: aracı.

Muti: itaat eden, baş eğen; tâbi, bağlı; rahat ve uslu.

Mutlakıyet: kayıtsız şartsız bir hükümdarın elinde bulunan yönetim biçimi.

Mutlakıyeti mutlaka: kayıtsız şartsız hükümdar yönetimi.

Muvasala: ulaşım.

Muytap: kıl dokuyan; mutaf.

Muzmahil: çökmüş, harap olmuş, darmadağın.

Mübaşeret: başlama, girişme.

Mübayaa: satın alma.

Mübeşşir: muştu veren, iyi haber vererek sevindiren.

Mücerret: soyut; yalnız, tek başına; yalın, çıplak.

Mücrim: suçlu.

Müdafi: koruyan, savunan, dayanan.

Müdekik: araştırmacı, incelemeci.

Müfsit: fesat koyan, ara açan.

Mühtedi: kendi dinini bırakarak Müslümanlığı kabul eden; dönme.

Mükerrem: saygıdeğer, sayılan, ululandırılan.

Mülukâne: padişaha yaraşacak biçimde.

Münkariz: tükenmiş, bitmiş; sona ermiş, sönmüş.

Müphem: ne olduğu kesin olarak anlaşılmayan, açık olmayan, belirsiz.

Mürahik: buluğ çağına gelmiş erkek çocuk, yeniyetme.

Mürettip: tertip eden, hazırlayan, düzenleyen.

Mürtekip: rüşvetle iş gören; kazancı için kötü işler yapan.

Mürteşî: rüşvet alan, rüşvet yiyen.

Mürtet: Müslümanlıktan ayrılıp başka bir dine geçmiş olan kimse.

Mürüvvet: yiğitlik, iyilikseverlik.

Müsekkin: yatıştırıcı, huzur verici.

Müsellah: silahlandırılmış, silahlı.

Müstait: akıllı, yetenekli, becerikli.

Müstebit: despot, egemenliğinde bulunanlara söz hakkı ve davranış özgürlüğü tanımayan.

Müsteşrik: Doğu topluluklarının tarihini, dilini, edebiyatını, halkbilgisini inceleyen bilgin.

Müstevli: bir yeri istila eden, yönetimi altına sokan.

Müşaşa: parlak, parıltılı; göz alıcı, şatafatlı.

Müşavere: karşılıklı danışma.

Müşevvik: fenalığa teşvik eden, ayartan, kışkırtan, önayak olan.

Müteaddit: çoğalan, çok, birçok, birkaç, türlü türlü.

Müteallik: ilgili, ilişiği olan.

Mütegallibe: zorla yönetimin başına geçmiş zorba takımı, derebeyi.

Müteharrik: oynar, devinir, devingen.

Mütenasibülaza: bedeninin bölümleri birbirine uygun olan.

Mütesellim: kendisine teslim edilmiş olanı alan; vali ya da mutasarrıflarını gönderdikleri vergi memurları, tahsildarlar, vali ve mutasarrıfların yerine sancak ve kazaları yönetmekle görevlendirilen memur.

Müverrih: tarih yazan kimse, tarihçi.

Müyesser: kolay gelen, kolaylıkla olan.

Müzaheret: yardım etme, arka çıkma, koruma.

N

Nabedid: görünmez, kayıp, belirsiz.

Nabud: yok olan, bulunmaz.

Nadan: bilgisiz, cahil; kaba, nobran.

Nadim: pişman.

Nahak: haksız; beyhude, boş.

Nahvet: kibir, gurur; ululanma, kurulma; böbürlenme.

Nakibüleşraf: Peygamber soyundan olanların işlerini görmek üzere içlerinden hükümetçe seçilen görevli.

Nasranî: Hıristiyan, Hıristiyanlıkla ilgili.

Naşüküfte: açılmamış, kapalı.

Natuk: güzel, düzgün söz söyleyen.

Nazenin: ince, zarif.

Nâzım: tanzim eden, düzenleyen.

Necabet: soyluluk, asalet.

Nefer: kimse, fert

Nefir: boynuzdan yapılan bir çeşit boru.

Nefis: ruh, can, hayat; insanın yeme içme gibi biyolojik gereksinimleri

Nefsaniyet: gizli düşmanlık, kin, garaz.

Nesep: soy sop.

Neuzübillah: “Allah korusun, Allah'a sığınırız" anlamında tehlikeli bir durum karşısında kullanılır.

Nevcivan: taze, genç, delikanlı.

Nevhat: sakalı bıyığı yeni çıkmış; genç.

Nevheves: bir işe yeni başlayan.

Nezaret: manzara.

Nifak: münafıklık, ikiyüzlülük, ara bozukluğu.

Nigâr: resim gibi güzel sevgili.

Növbet: sırayla yapılan görev.

Nuş etmek: içmek.

Nümayiş: gösteriş, gösteri, görünüş.

O

Od: ateş.

Oğrun: gizli.

P

Palanga: yan yana çakılmış kazıklardan meydana gelen bir surla çevrili küçük hisar ya da küçük kasaba.

Pâymal: ayak altında kalmış, çiğnenmiş.

Pelid: pis, mundar; alçak, rezil.

Peripeyker: peri yüzlü, çok güzel.

Pertab: atılma, sıçrama

Peyda: meydanda, açıkta, görünürde.

Pırpırı: hovarda, çapkın, uçarı.

Piri fani: pek yaşlı ve zayıf adam.

Piş: ön, ön taraf.

Pulat: çelik.

R

Rabıta: ilgi, ilişki; sıra, düzen, uygunluk; bağlılık.

Rahnedar: zarar ziyan görmüş, zarar ziyana uğramış.

Ram olmak: bir kimseye boyun eğerek onun buyruğu altına girmek.

Ravi: rivayet eden, anlatan.

Refik: arkadaş, yoldaş.

Revnak: parlaklık, güzellik.

Rezm: kavga, savaş.

Rikâb: büyük bir kimsenin katı, önü; padişahın maiyetinde bulunan görevlilere verilen ad.

Rindane: rintçesine, gönül adamına yakışır biçimde.

Riya: ikiyüzlülük.

Rud: ırmak.

Ruhsat: izin.

Rum: Anadolu.

S

Saadeti cavidanî: sonsuz mutluluk.

Saba: gündoğusundan hafif hafif esen tatlı yel.

Sabi: ergenlik çağına ulaşmamış erkek çocuk.

Saderu: yüzü tüysüz, taze delikanlı.

Sagir: küçük, ufak; buluğa ermemiş çocuk.

Sahih: açık, doğru.

Sahra: kır, ova.

Sakin: bir yerde oturan, ikamet eden.

Salabet: sağlamlık, peklik; metanet, dayanıklılık.

Salah: düzelme, iyileşme.

Salapurya: ticari eşya taşımada kullanılan 10-15 tonluk yelkenli tekne.

Salkım: topla atılan demir parçaları bütününe verilen ad.

Saltamarka: yakasız, kollu, cepken biçimli bir tür kısa ceket.

Sani: ikinci.

Sarayı ziba: süslü, güzel saray.

Sathi: yüzeysel; üstünkörü.

Satıh: bir şeyin dış yüzü, yüzeyi.

Sayha: bağırma, nara atma.

Sebebi mevt: ölüm nedeni.

Sefih: sefahate düşkün, malını mülkünü bu yolda harcayan.

Seğirdim: Yeniçeri Ocağı için kesilen etleri mezbahalardan alarak yemek pişirilen yere getirmekle görevli yeniçeri.

Sekban: bir askeri sınıf.

Semavat: gökler.

Semend: al ve kır arası donu olan at; güzel ve çevik at.

Semender: ateşten yaratılan ve ateşte yaşayabilen bir masal hayvanı.

Serapa: baştan ayağa, bütün, hep.

Serbaz: cesur, korkusuz.

Sergerdan: perişan.

Sergerde: bir toplulukta elebaşı, başkan.

Serpuş: başlık, takke, başa giyilen şey.

Seyr ü temaşa: gezip eğlenme.

Seyyid: Hz. Muhammed'in soyundan olan kimse.

Simkeşhane: sırma tel işlenen yer.

Siyaset meydanı: ölüm cezalarının uygulandığı yer.

Siyehçerde: esmer yüzlü.

Sultan üş-şuara: şairler sultanı.

Surah: delik.

Suud: yukarı çıkma.

Süflî: alçak, bayağı, değersiz.

Sükkerî: şekerci.

Ş

Şabbı emred: sakalı bıyığı çıkmamış delikanlı.

Şadî: mutluluk, sevinç.

Şahbaz: bir cins iri akdoğan; yiğit, kahraman, cesur, becerikli.

Şahı devran: dünyanın en büyük hükümdarı.

Şahide: mezarların baş ve ayak ucuna diklemesine yerleştirilen, yazı ve çiçek motifleriyle süslü taş.

Şahnişin: odanın cephesinde yer alan, üç yanı pencereli küçük çıkma, cumba.

Şaki: haydut, eşkıya.

Şakii merkum: adı geçen eşkıya.

Şakirt: öğrenci, çırak.

Şarabı farig: rahatlatıcı şarap.

Şatır: yüksek mevki sahibi birinin atının yanıda gitmekle görevli kişi.

Şebkülah: keçeden yapılmış bir külah.

Şecaat: yiğitlik, yüreklilik.

Şeceri Vakvak: Vakvak Ağacı.

Şehlevent: boylu boslu, şen, güzel genç.

Şehrengiz: bir kentin güzellerini, güzelliklerini konu edinen manzum eser.

Şehrî: şehirli; İstanbullu; kibar, nazik.

Şehri şehîr: ünlü şehir.

Şehriyar: hükümdar.

Şekavet: eşkıyalık, haydutluk.

Şemşir: kılıç.

Şenaat: alçaklık, kötülük, fenalık.

Şenaati kabiha: iğrenç kötülük.

Şenî: kötü, iğrenç, utanç verici.

Şetaret: sevinç, şenlik, neşe.

Şevket: ululuk.

Şevketli: “büyüklük, güç ve yücelik sahibi" anlamında padişahlara verilen san.

Şikâr: av; avlanan hayvan; ganimet; ender bulunan şey.

Şiraze: düzen, nizam.

Şirvan: çatı arasında ya da dükkânların üstünde yer alan alçak tavanlı asmakat.

Şişane: namlusunda altı tane yiv bulunan tüfek; şişhane, şeşhane.

Şivei yağma: yağma yöntemi.

Şol: “şu” işaret sıfatının eski biçimi.

Şuara tezkiresi: şairlerin yaşamöykülerini derleyen,onlarla ilgili değerlendirmelerde bulunan, şiirlerinden örnekler veren eser.

Şulei cevval: parlak alev.

Şüheda: şehitler.

T

Taamiye: yemek parası.

Taaşşuk: âşık olma.

Tadil: değişiklik.

Tafsil: ayrıntılarıyla uzun uzadıya anlatma.

Tagallübi eclaf: ayaktakımının egemenliği.

Tahnit: ölüyü bozulmaması için ilaçlama.

Tahrif: bozma, kalem oynatma, değiştirme.

Taife: insan topluluğu; güruh; tayfa.

Tane: kurşun, mermi.

Tarrar: yankesici.

Tarumar: darmadağınık, karmakarışık.

Tasallut: sarkıntılık, sataşma.

Tavaşî: saraylarda görevli hadımlara verilen genel ad.

Tavzif: görevlendirme, işe alma, iş verme.

Tebcil: ululama, yüceltme.

Tebeddül: değişme, başkalaşma

Teber: balta.

Teberrüken: uğur sayarak.

Tecemmu: toplanma, yığılma, birikme.

Tecennün: delirme, çıldırma.

Tecziye: cezalandırma.

Tedip: terbiye verme, uslanmasını sağlama; ceza verme, haddini bildirme.

Tefessüh: çürüme, bozulma, kokuşma.

Teheccüt: gece kılman nafile namaz.

Tehî: boş.

Tekdir: kınama.

Tenasüp: uyma, uygunluk, orantı.

Teng: dar.

Tenkil: uzaklaştırma; örnek olacak bir ceza verme; tepeleme.

Ter: taze, yeni.

Terakki: artma, çoğalma; kapıkulu askerlerinin ulufelerine yapılan zam.

Tereke: bir ölünün bıraktığı malların hepsi; bırakıt

Tesellüm: Müslümanlığı kabul etme; verilen bir şeyi alma, aldığını kaydetme.

Teshir: kendine bağlama.

Teşbih: benzetme.

Teşçi: cesaretlendirme, gayrete getirme.

Tevabi: bir kimseye bağlı olanlar.

Tevbih: azarlama, paylama

Tezkire: resmî makamdan yazılan yazı.

Tezvir: yalan dolan, ara bozuculuk.

Tezyin: süsleme.

Tıfliyet: çocukluk.

Tımar: has ve zeametlerin dışında kalan küçük dirliklere verilen ad.

Tigi bürran: keskin kılıç.

Tomruk dairesi: tevkifhane.

Tuğyan: taşma, taşkınlık; azgınlık.

Tumei şemşir: kılıç tadı.

Tüfenkendaz: tüfek kullanan asker.

Tüvana: dinç, güçlü kuvvetli.

U

Udağacı: Çinhindi ile Endonezya'da yetişen ve odunu tütsü olarak kullanılan ağaç; ödağacı.

Ulema: bilginler.

Ü

Ülfet: alışma, tanışma; görüşme, konuşma; dostluk.

Ümmî: okuyup yazması olmayan.

Üsküf: kenarı sırma işlemeli yeniçeri börkü.

Üşürmek: topluca saldırmak.

V

Vahşetabad: çok ıssız, ürküntü verici.

Vakai azîme: büyük olay.

Vakai haile: korkunç olay.

Vakanüvis: döneminin olaylarını saptamakla görevli tarihçi.

Vakayi: vakalar, olaylar.

Vakayiname: olayların tarih sırasına göre günü gününe saptanıp yazıldığı eser.

Varit: olabileceği akla gelen, gerçekleşmesi olanağı bulunan.

Vaz: duruş, davranış.

Vâzı: koyan; kuran, ortaya çıkaran.

Vechen: görünüş bakımından.

Vecibe: borç hükmünde olan görev.

Vekili mutlak: sadrazama verilen unvanlardan biri.

Veledi zina: aralarında nikâh bağı bulunmayan kadın ve erkekten olan çocuk.

Vücub: gerekli olma, gereklilik; layık olma, yaraşma.

Vüzera: vezirler.

Y

Yalman: kesici ve batıcı araçların kesen ya da batan bölümü.

Yâran: dostlar.

Yârı vefadar: sevgisi sürekli olan dost.

Yave: boş lakırdı, saçma sapan söz.

Yed: kudret, güç.

Yeis: umutsuzluk, umut kesme.

Yekzeban: aynı dille konuşan, aynı düşüncede olan.

Z

Zabit: yönetme gücü olan, dediğini yaptıran.

Zağ: kılağı.

Zağarcı: padişahların av köpeklerine bakan ve padişahla birlikte avlanmaya katılan görevliye verilen ad.

Zahire: gerektiğinde kullanılmak üzere saklanan yiyecek, özellikle tahıl.

Zahirî: görünen, görünürde olan, dıştan görünen.

Zahm: yara.

Zapt u rapt: sıkıdüzen, disiplin.

Zari: ağlayıp sızlanma

Zatı sütud: övülmeye değer kişi.

Zeberdest: eli üstün; mahir, usta.

Zebun: zayıf, güçsüz, âciz.

Zebunküş: kendinden zayıfa gücü yeten, âcizi, düşkünü ezen.

Zehri katil: öldürücü zehir.

Zehri mar: yılan zehri.

Zelil: hor, hakir, alçak.

Zelilane: aşağılık bir biçimde.

Zenne: kadın; kadınlara ait.

Zevahiri kurtarmak: bir işi gerektiği gibi değil de yalnızca yapmış olmak için rasgele, üstünkörü yapmak.

Zeval: yok olma, ortadan kalkma; bozulma, düşme.

Zevvak: bir şeyden çok fazal tat alan; bir şeyi çok deneyen.

Zıpka: Karadeniz kıyılarında yaşayan halkın geleneksel giyeceği olan dar paçalı potur.

Zimmî: gayrimüslim vatandaş.

Zinhar: sakın, aman, asla

Ziri hâk: toprağın altı.

Ziruh: canlı.

Zuafa: zayıflar.

Zühul: dalgınlıkla unutma, geçiştirme.

Zülfi nigâr: sevgilinin saçı.

Zürefa: zarif, kibar kimseler.

Reşad Ekrem Koçu

Reşad Ekrem Koçu, 1905 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Ekrem Reşad Bey (1877-1933), İstanbul Şehremaneti muhasebecilerinden Abdullah Reşad Bey ile Osman Paşa kızı Melek Hanım'ın oğluydu. Ekrem Reşad Bey, İstanbul'da yayımlanan *Tarihe*, *Malûmat*, *Ceride-i Havadis* gazetelerinde çalıştı, daha sonra Konya Sanayi Mektebi müdürlüğüne atandı ve Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar bu görevde kaldı. Bu yıllarda *Babalık* gazetesinde de görev yaptı. Konya'dan ayrılıp İstanbul'a dönünce 1925 yılında *Cumhuriyet* gazetesinin memleket haberleri servisinin başına getirildi ve hayatının sonuna kadar bu görevde bulundu.

Reşad Ekrem Koçu'nun yaşamında çok önemli bir yer tutan annesi Hacı Fatma Hanım ise Koçu'nun *Yangın Var* isimli eserinde yazdığı gibi "İtfaiyeli Bedri'nin Ayşe adında dünya güzeli bir ablası varmış; bu kız yine o bozgun muhacirlerinden ve Eski Zağra eşrafından Eminpaşazade Şevket Bey'in, gayetle mahremi uşağı Büklümüklü Mustafa ile evlendirilmiş'' ki Reşad Ekrem Koçu'nun anası Hacı Fatma Hanım, Eski Zağralı Şevket Bey'in kızıdır.

1921'de Bursa Lisesi'ni bitiren Koçu, 1931'de İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Burada yaşamı ve eserleri üzerinde önemli etkiye sahip olan Ahmed Refik Altınay'ın önce öğrenciliğinde sonra da asistanlığında bulundu.

1933'te meşhur "Üniversite Reformu" birçok öğretim üyesiyle birlikte Altınay'ı da tasfiye edince hocasıyla birlikte üniversiteden ayrıldı.

Emekliliğine kadar Kuleli Askerî, Pertevniyal ve Vefa liselerinde tarih öğretmenliği yaptı. 6 temmuz 1975'te İstanbul'da öldü.

Reşad Ekrem Koçu birçok kitap ve henüz kapsamlı bir dökümü dahi çıkarılmamış olan yüzlerce makale yazdı. Bunlar arasında hemen akla gelenler *Kızlarağasının Piçi* (1933), *Hatice Sultan ve Ressam Melling* (1934), *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri* (1947), *Tarihimizde Garip Vakalar* (1952), *Osmanlı Padişahları* (1960), *Erkek Kızlar* (1962), *Dağ Padişahları* (1962), *Esircibaşı* (1962), *Forsa Halil* (1962), *Yeniçeriler* (1964), *Osmanlı Tarihinin Panoraması* (1964), *Fatih Sultan Mehmed* (1965), *Patrona Halil* (1967) ve *Kabakçı Mustafa'dır* (1968).

Bütün bu eserlerin yanı sıra, Koçu adı, genellikle, büyük bir yayıncılık ve yazarlık macerası olarak anılan *İstanbul Ansiklopedisiyle* özdeşleştirilir. Büyük kısmını bizzat ve bazen de takma isimler alarak yazdığı, resimlediği, kaynak bulduğu bu başeserini bitirmesi maalesef mümkün olmamış, ansiklopedi “g” harfinin ortalarında maddî yetersizlikler nedeniyle durmuştur.

Koçu’nun Türk tarih yazınındaki yeri çok önemlidir. “Tarihi sevdiren adam” olarak anılan hocası Ahmed Refik Altınay'ın yolundan gitti, o yolu genişletti, olağanüstü ayrıntıları yakalayan dikkat ve titizliğiyle büyük bir “hikâye etme” başarısı elde etti.

Koçu için günlük yaşamın ayrıntılarına girmek önemlidir. Okur bu ayrıntılarda bazen geleneklerin ve göreneklerin bazen de deyimlerin ve atasözlerinin kökenleriyle buluşur. Sofra âdetleri, giyim kuşam tarzları başarıyla resmedilir. Koçu’nun okurları onun tiplerini izlerken şaşılacak derecede tanıdık oldukları bir dünyada yolculuk ederler. Onun için insan önemlidir. Tarih, “insanın" hikâyesidir. Kahramanlan, bütün çelişkileri, zaafları, iyilikleri ve kötülükleriyle resmedilir. Sağlam bir Osmanlı tarihi öğrenimi gördü, harikulade bir arşivciydi, yazdıklarını maalesef çoğu zaman kaynak göstermeden de olsa belgelere dayanarak yazdı. Bu belgeler

hafiye raporlarından mahkeme kayıtlarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Ama o esas olarak bir anlatıcıdır. Okurunun karşısına zaman zaman bir meddah edasıyla çıkar. Göz önünde “canlandırır”. Koçu’nun anlattığı bir bahis kolayca unutulmaz. Unutulamaz. Koçu’da popüler zihniyetin “Tarih ezberlenen bir şeydir” anlayışı yine popüler bir üslupla darmadağın edilir. Çünkü Koçu’nun anlattıkları, okunduğunda, zaten adeta “ezberlenmiş” olur.